STALİN

ISAAC DEUTSCHER

bir devrimcinin hayatı

AĞAOĞLU YAYINEVİ

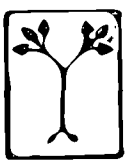
★★★★★★★★★★★★★★★

Bu kitap İstanbul'da Özaydın Matbaasında dizildi. Ülke Matbaasında basıldı. Hamit Cilt Atölyesinde ciltlendi. Kapak baskısı : Çay Matbaası.
Kapak: Ersal Yavi.
Ağaoğlu Yaynevi
İstanbul
Şubat 1969

İSAAC DEUTSCHER

STALİN

Türkçesi:
SELAHATTİN HİLAV

AĞAOĞLU YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Stalin'in hayatıyla ilgili bu hikâye, aşağı yukarı 1945 - 46 yıllarında sona ermektedir. Biyografici, hikâyesini, şimdilik, ancak bu noktaya kadar ilerletebilir. Son iki ya da üç yıl içinde Stalin'in oynadığı rolü tasvir ederken temel olarak kullanılacak belgesel tanıklıklar elde değildir. Bununla birlikte, bu kitabın son bölümlerinin, savaş sonrası dönemde Stalin'in oynadığı rol hakkında bir aydınlık sağlayacağını umarım. Çok kısa bir süre önce, hikâyeyi, 1938 ve 1939 yıllarından öteye götürmek pek mümkün olmayacaktı. Bereket versin, son zamanda yayınlanan resmî belgelerle Batılı bakanların ve generallerin savaş hatıraları işimi kolaylaştırdı; ne var ki Rusya'da, bunlara benzer herhangi bir belge ya da savaş hatırası yayınlanmadı. Stalin'in lehinde ya da aleyhinde söylenenleri incelemek isteyen yazar; bir yanda, Churchill, Huli, Byrnes, ve Harry L. Hopkins'in Beyaz Saray Belgeleri tarafından açıklanan tanıklıkları ve daha başkalarını bulabilir. Öte yanda ise, Virta'nın *Stalingradskaya Bitva* gibi, bazı Sovyet filimlerinin senaryolarında yer alan yarı resmî açıklamaların gösterişli bir kaç parçası sayıl-

mazsa, hemen hiçbir şey bulamaz. Çünkü, bu önemli yılların gerçek hikâyesinin çok ufak bir parçasını halklarına iletmek için Sovyet liderlerinin seçmiş oldukları biricik yol şimdiye kadar bu olmuştur. Tarih tanrıçası Klio, Kremlin'e girmek iznini alamamıştır bir türlü.

İkinci Dünya Savaşında, en büyük ve kahramanca fedakârlığı göstermek zorunda kalan bir milletin bu savaşın diplomatik, askerî zemini hakkında bilgi edinmesine en az izin verilmiş millet olması, gerçekten, hazin bir çelişkidir. Batılı yazarlar ve hatırat yazarları, hikâyelerini, pek tabiî olarak, kendi siyasî ve millî görüş açılarından anlatmaktadırlar. Umarım ki, onların tanıklıklarını kullanırken, kaçımlması imkânsız olan bu taraf tutmaya yeterince yer verdim. Ama, bu yazılarda yer alan görüş ve hükümlerdeki çeşitlilik, tek başına, onların nısbî doğruluğunu belirlemeyi sağlayan bir araçtır; ve Stalin'in oynadığı rol hakkında yapılacak bir açıklamayla ilintili ana olaylar ve hattâ ayrıntılar bakımından ne kadar büyük bir uyum içinde bulunduklarını görmek ise, gerçekten şaşırtıcıdır.

Belgesel tanıklığın boşluklarını doldurmak için, ayrıca, özel izlenimlerden ve açıklamalardan yararlandım. Bunlar, Stalin'in hayatının savaş sonrası dönemiyle ilgili olduğu gibi öteki dönemleriyle de ilgiliydi ve bana çeşitli milletlerden ve birbirleriyle çatışan görüşleri benimsemiş devlet adamları, diplomatlar ve politikacılar tarafından verilmişti. Faaliyetleri dolayısıyla, şu ya da bu zamanda Stalin ile temas halinde bulunmuş kimselerdi bunlar. Adlarını açıklayamayacağım bu kimselere karşı duyduğum borcu, minnettarhkla belirtmek isterim.

Bu kitaba siyasî biyografi dediğim için mazeret ileri sürmeye kalkışmayacağım. Toplum hayatında rol oynamış insanların özel durumlarından çok, politikayı incelemeye

eğilimli olduğumu itiraf ediyorum. Bu bir yana, Stalin'in özel hayatını anlatmaya imkân olmadığını da belirtmeliyim. Çünkü, şimdiye kadar, Stalin'in yalnız bir özel mektubu ortaya çıkmıştır ve bu mektup da, baldızı A.S. Alliluyeva'nın toplatılmış olan kitabında yer almaktadır. Stalin'in özel hayatının sırlarını çözmeye kalkışan biyograficilerin hemen hepsi, gerçekten ilgi çekici pek az şey söylemek zorunda kalmışlar ya da doğrulanamayan dedikodularla yetinmek durumuna düşmüşlerdir. Politbüro'da Stalin ile on yıla yakın birlikte bulunmuş olan Troçki gibi keskin bir gözlemci ve seçkin bir yazar bile, bu kuralın dışında kalmamıştır

Stalin'in siyasî hayatının başlangıç ve orta dönemlerine gelince, biyograficiyi şaşırtan şey, belgesel tanıklıkların azlığı değil bolluğu ve çelişkenliğidir. Stalin'in hayat hikâyesi, eski bir parşömene, birbiri üstüne birçok yazı yazılmıştır; yazılar farklı dönemlere aittir; herbiri, başka elden çıkmıştır; herbiri, olayları bir başka türlü anlatmaktadır. Stalin'in kendi elyazısıyla yazılanlar bile, birbiriyle açıkça çelişmektedir. Okurun bu kitapta, sözü geçen acayip durumun bir açıklanmasını bulacağına inanmıyorum. Yirmi yıldan daha fazla bir süredir, bu parşömenin gelişimini gözledim. Şimdi, onu yeniden ele alarak, yazıları teker teker inceledim ve çelişen hikâyeleri karşılaştırdım; kontrol ettim ve üstünü çizdim. Bulduğum gerçekleri bu eserde ortaya koydum. Sonuçlara varmamı sağlayan karşılaştırmalı analiz sürelerini açıklayarak bu hikâyeyi boş yere ağırlaştırmaktan kaçınmaya çalıştım. Kaçınmasaydım okuru çok fazla yormuş olacağımdan eminim. Bununla birlikte, inceleyiciler ve uzmanlar, verdiğim dipnotlarında gerekli ipuçlarını bulacaklardır. Bu dipnotlarında, Stalin'in lehinde ya da aleyhinde olan kaynaklar, çoğunlukla yan yana yer almaktadır.

Bu kitap, *Lenin'in Hayatı* adlı bir kitap ve *Sürgün-*

de Troçki konulu bir incelemeyle devam edecek ve tamamlanacak olan bir biyografi üçlüsünün [triloji'sinin] ilk bölümünü teşkil etmek amacıyla yazılmıştır. Bolşevikliğin 1917'den önceki döneminin ve proletarya diktatoryası, Sovyetler "proleter öncü" gibi fikirlerin tarihi, Lenin'in biyografisinde yer almalıdırlar. Okuyacağımz bu kitapta ise, sözü geçen düşüncelerin güçlenmesi ve gelişimi, konu olarak ele alınan temel karakterin anlaşılmasını sağlayacak ölçüde kaba hatlarıyla açıklanmıştır. Bu kitabın büyük bir bölümü, ihtilâlden ve içsavaştan sonra Bolşevikliğin genel görünüşü üzerinde durmaktadır.

Dostlarıma ve meslekdaşlarıma karşı duyduğum borcu minnettarlıkla belirtmek isterim. Bana her zaman ve dostça cesaret veren ve yol gösteren Mr. Donald Tyerman ve Miss Barbara Ward'a; bir uzman olarak yaptığı eleştirici açıklamalardan dolayı Profesör E. H. Carr'a ve müsveddelerimi dikkatle elden geçiren ve üslûp bakımından önemli düşünceler ileri süren Mr. D. M. Davin'e ve Oxford University Press'in yazı işleri yönetim üyelerine, özellikle teşekkür ederim. Mr. Jon Kimche, kitaplar ve belgeler konusunda nazik yardımlarını esirgemedi. Ama, kitapta ileri sürülen görüşlerden ve eksikliklerden, yalmz benim sorumlu olduğumu belirtmeliyim.

Eleştirme duygusuyla, bu eserin her paragrafının ortaya çıkışına katkıda bulunan ve içten yardımıyla yayınlanmasım mümkün kılan karıma herkesten fazla minnettarım.

İ. D.

GİRİŞ

Uzmanlardan çok genel okuru gözönünde tutarak bu biyografiyi, aşağı yukarı on üç, on dört yıl önce yazmaya başladım. Stalin'in hem kendisi hem de siyasi hayatı ile ilintili temel olguları [vakıaları], bu kitapta, mümkün olduğu kadar açık ve tartışılamaz bir biçimde ortaya koymak için elimden geleni yaptım. Eserin ana hatlarını çizdiğim sırada, bu ülkenin halkı ve basını, Stalin'e, savaş zamanı gösterdikleri büyük hayranlıktan kurtulmamışlardı; eserin son düzeltmelerini yaptığım sırada ise, Berlin'e havadan ikmal yapılıyor ve Stalin, soğuk harbin habis ruhu olarak görülüyordu. Siyasi havadaki bu değişikliklerin, Stalin'i ele alış biçimimi etkilemediğini sanıyorum. Çünkü ben, Stalin'e tapınanların saflarında hiçbir zaman yer almadığım gibi, soğuk harbi de benimsemiş değildim. Ama, eserin yayınlanmasından kısa bir zaman sonra, bir İngiliz eleştirmecisi şunları yazabilmişti: "Konusu gibi, kitap da, canlı ve zaman zaman yırtıcı bir tartışmanın konusu haline geldi... Son yıllarda hiçbir biyografi buna benzer bir ilgi uyandırmadı, böylesine tutku dolu bir öfke ve düşmanlık yaratmadı". İngiliz eleştirmecilerinden çoğunun, kitabı, geniş görüşlülükle ve cesaretle karşıladıklarını söylemem gerekir. Bununla birlikte, "yırtıcı tartışma", özellikle dışarda ve Atlantik'in iki yanında, gerçekten, yıllarca sürüp gitti.

Kitap, birbirini en tutmaz ve çelişken nedenlerden dolayı; ya Stalinciliğin iç yüzünün ortaya konması, ya da Stalinciliğin savunulması olarak, ya da her ikisi birden olarak ele alındığı için övüldü ya da yerildi. Mareşal Tito'nun dostu ve çalışma arkadaşı Moshe Pijade, üyesi olduğu Yugoslav hükümetinin, Stalin'i Yugoslavya'da yayınlanmasına niçin izin vermediğini şöyle açıklamıştı bana: «Biliyor musunuz, kitabınızın netameli bir yanı var. Ruslarla aramız bozulduğu zaman, aşırı ölçüde Sovyet taraftarı bir eser gibi geliyor bize; dostluk etmeye çalıştığımız zaman da aşırı ölçüde Sovyet aleyhtarı. (Göz kırparak ekledi: "Ne olursa olsun, Yugoslavca çevirisinin yayınlanmasına izin veremeyiz; çünkü izin verirsek, bizim nazariyecilerin, bilgeliklerinin çoğunu hangi kaynaktan edindiklerini herkes görüverir.")

Portre resmiyle ilgili eski bir ana kural vardır. Bu kurala göre, iyi bir portre, insan karakterindeki karmaşıklığın öylesine hakkını verir ki, bu portreye bakan herkes, onda bir başka çehre görür. Hâlâ sözü edilebilir bu kuralın; ve bu açıdan ele alındığında, Stalin'in pek de kötü yapılmamış olduğu söylenebilir.

Aleyhte ya da lehte olsun, hemen her eleştirmeci, bu portrede, bulmak istediğini gerçekten bulmuş ve vermek istediği anlamı vermiştir. Bu eserde canlandırılan karakterin karmaşıklığına ve Stalin'i, önden bakılınca Lenin'in; yandan bakılınca Korkunç İvan'ın soyundan gelen birisi olarak gösteren portrenin giriftliğine dikkat edenlerin sayısı bir ikiyi geçmemiştir. Bu kitapta ortaya koymaya çalıştığım şeyin, eski tarz nesnellik [objektivite] olduğunu, ve ayrıca, ulaşmaya çalıştığım bu nesnelliğe varmamın pek kolay olmadığını itiraf etmeliyim. Benim için, hiç bir şey, Stalin'i itham eder mahiyette bir biyografi yazmaktan daha kolay olmazdı. Çünkü, daha 1930'ların ilk yıllarından itibaren Stalinciliğe karşıydım; zorla yaptırılan kollektivizasyonun zülumlarını, daha bu zülumlar işlendiği sırada açığa vurmuştum (beni eleştirenlerden bazılarının yaptığı gibi, olayın üstünden yirmi ya da yirmi beş yıl geçtikten sonra değil). Nazilliğin ortaya çıkışını kolaylaştıran Stalincilliği, daha 1931 yılından itibaren sert bir şekilde eleştirmiştim; kitle tedhişini, tasfiyeleri ve Moskova mahkemelerini (tertip edildikleri sırada) açıklamışım, v.b. (*).

(*) Stalin çağının son yıllarında, Polonya'da yaşayan tanımadığım bazı kimseler, Zinoviev ve Kamanev'in utanç verici davalarının içyüzünü açıklamak için, 1936'da Varşova'da yayınladığım Moskova Mahkemesi isimli broşürümü gizli olarak basmışlardı.

Sözün kısası, ben «erken doğmuş» bir Stalincilik aleyhtarıydım; ve eğer, aşağı yukarı yirmi yıldır Stalin ve Stalincilik aleyhinde yazdıklarımın hepsini yeniden ortaya sürmek yolunu seçseydim, öyle bir kitap yayınlanmış olurdu ki, bu kitaba karşı, hiç kimse Stalin savunuluyor diye eleştirme yapmaya kalkışmazdı.

Ne var ki, yapmamaya kararlı olduğum bir şey vardı: Bu kitabı, fikri atalet sonucu yazmamak. İncelemenin, bana çok yakın olan konusuna yeniden ve eleştirici bir gözle bakmaya karar verdim. Bazı eleştirmeciler, Stalin'i "soğukkanlı ve gayri şahsi" bir şekilde ele alışımı üzerinde durdular. Oysa bu kitap üstündeki çalışma, benim için derin bir kişisel yaşantıydı; duygularımın sessizce yoklanması ve siyasi sicilimin eleştirici bir şeklide yeniden gözden geçirilmesi için bir fırsattı. Stalin'in gaddarca yenilgiye uğrattığı kimselerden biriydim ben. Kendime sormak zorunda olduğum sorulardan biri, onun niçin başarıya ulaşmış olduğuydu. Bu soruya cevap vermek için, partizanın, bir tarihçi haline gelmesi; nedenleri ve sonuçları soğukkanlılıkla araştırması, rakibinin davranışlarının dayandığı temelleri açık görüşlülükle ele alması ve eğer güçlüyse, gücünü görüp kabul etmesi gerekiyordu. Siyaset alanında savaşan kimse, içinde faaliyet gösterdiği durum hakkında determinist bir görüşe uyarak, kendini sert ve kesin bir şekilde kısıtlamaz. Çünkü, bu durumun bazı unsurları ve ihtimaller bilinmediği ve belirlenmiş olmadığı gibi; siyasi savaşa giren kimse herhangi belli bir durum üstünde aksiyonunun [eyleminin] ne gibi bir etki yapacağından da hiçbir zaman emin olamaz. Bnna karşılık, tarihçi, mutlaka bir determinist olmak ya da determinist değilse, determinist gibi hareket etmek zorundadır. Olayların dokusunda, tek boşluk kalmayana kadar, neden ve sonuçların tabii ve sımsıkı bir şekilde içiçe geçmiş olduğunu göstermedikçe; yani, ele aldığı tarihi sürenin kaçınılmazlığını ispatlamadıkça, işini tam anlamıyla yapmış sayılmaz. Partizan, seyyal durumlarla uğraşır; bu durum içinde, insanlar birbiriyle çatışan iradelerini bâlâ ortaya sürmekte, kuvvetleri düzenlemekte, silâhlar kullanmakta ve kararları gerçekleştirmekte ya da bozmaktadır. Tarihçi, olayların sa-

---

Bunu yaparken, hayatlarını ve hürriyetlerini tehlikeye atmışlardı. Nitekim, içlerinden bazıları uzun süre hapis cezasına mahkûm oldular. Bu olayı, 1956 ya da 1957 yılında kararı iptal eden Polonya yüksek Mahkemesi başkanından ancak son zamanlarda öğrendim.

bitleşmiş ve geriye dönemeyen kalıplarıyla uğraşır; bu durum içinde, bütün silâhlar daha önceden kullanılmış, bütün iradeler harcanmış, bütün kararlar gerçekleşmiş ve geri dönemezlik niteliğini taşıyan şey, kaçınılmaz bir şey olarak ortaya çıkmıştır.

Bu, yani tarihçinin açısından ele alış, Stalin'i boylu boyunca kapsayan ve üzerinde çok tartışılmış olan kaçınılmazlık havasını açıklar. Kitapta ele aldığım karakterin, bir partizan olarak reddettiğim birçok hareketlerini, tarihçi sıfatıyla, kaçınılmaz gerçekler olarak gösterdim. Ama, buradaki çelişme, gerçek olmaktan çok yüzeyde kalan bir çelişmedir. Her iki davranışımda da, fikirlerimi, aynı felsefi - siyasi ilkelerden hareket ederek ama farklı ve kimi zaman çatışan açılardan geliştirerek ortaya koydum.

Metoduma yapılan itirazlar, yeterince açıktır. Stalin'i yayınladığım zaman, bu kitapta anlatılan durumların hepsi tarihe malolmamış ve geri dönemez hale gelmemişti. Belli başlı Batılı devlet adamlarının ve yorumcuların yaptığı gibi, meselâ, Sovyet iktidarının Batı Avrupa'dan "gerisin geriye gönderileceğini"; plânlı ekonominin başarısızlığa uğramasıyla, Sovyet ekonomisinin durgunluk haline gireceğini ve buna benzer şeyleri unmak hâlâ mümkündü. Kitabı yazdığım sırada, ilerleme halinde bulunan Batı Avrupa savaş sonrası ibtilâllerini geri dönemez bir şey olarak görmekle ve hemen savaştan sonra, yarısı hâlâ yıkılıp yıkılmış halde bulunan Sovyetler Birliği'nin sanayi bakımından ilerleyip yükselmesinin kesin olduğunu ileri sürmekle, bir çok tarihçinin içine girmekten utanç duyacağı siyasi hükümler ve tahminler alanına adım atmayı, bile bile göze almıştım. Birkaç yıl sonra, okurlarım, işlediğim bu kabahati affedeceklerine ve açıkça ya da zımnen ileri sürdüğüm bu tahminler hakkında hüküm verirken, sözü geçen tahminlerin, zamanla doğru çıkıp çıkmadığını gözönünde tutacaklarına inanıyorum.

Bir başka eleştirme de, Stalin'in zaferlerini kaçınılmaz olarak göstermekle, onun siyasi hayatını haklı çıkardığını ileri sürmektedir. Bu eleştirmenin temelinde, aklı başında insanların, kaçınılmazla her zaman uzlaştıkları ya da uzlaşmak zorunda oldukları fikri bulunmaktadır. Ben, böyle bir sonucu kabul etmiyorum. İnsanoğlunun tarihindeki en gurur verici dönemlerinden bazıları, onun, kaçınılmaza karşı mücadele ettiği dönemlerdir ve bu mücadele de kaçınılmaz bir şeydir. "Gerçek olan aklidir" diyen filozof, "akli olan gerçektir" demekten de geri kalmamaktadır. tarihin akışı, sığ ve derin çeşitli gerçeklik ve zorunluk düzeylerinden geçerek kendini ortaya koyar. Stalin'in otokrasisine karşı

koydukları için mahvolan Rus İhtilâlcileri nesli; tarihi bir zorunluğu, Stalin'den daha az temsil etmiyorlardı; ama bu neslin tarihi zorunluğu başka çeşit bir zorunluktu. Eleştirmecilere şunu hatırlatmak isterim : "Stalinciliğin kaçınılmazlığını" gösterdikten ve olumsuz yanları üzerinde olduğu gibi olumlu yanları üzerinde de durduktan sonra; Kuruşçev'in Stalin hakkındaki ünlü açıklamalarından, aşağı yukarı sekiz yıl önce, incelememi, Desitalinizasyonun "kaçınılmazlığı" hakkındaki şu apaçık tahminle sona erdiriyordum : "... Tarih, bir zamanlar, İngiliz ihtilâlinin yaptığı işleri Cromwell'den sonra; Fransız ihtilâlinin yaptığı işleri de Napolyon'dan sonra nasıl haşin bir şekilde temizleyip yeniden şekillendirmişse, Stalin'in yaptığı işleri de, aynı şekilde, temizleyip şekillendirecektir.." (*)

Stalin'in bu baskısı, orjinalde hiçbir değişiklik yapılmadan yayınlanmaktadır. Kitabı yeniden yazsaydım, herhalde, üslûpta de-

(*) Bu tahmini, eleştirmecilerin nasıl karşıladığı, Kültür Hürriyeti Kongresi'nin himayesinde, çeşitli ülkelerde çıkan dergilerde (**Der Monat, Preuves**, v.b. yayınlanan ve Franz Borkenau'nun **Stalin** hakkında yazmış olduğu uzun bir denemede görmek mümkündür. Yazar şöyle diyor : "Deutscher'in bakış açısı tamamen yanlıştır... Napolyonun kişiliği, Fransa'nın kaderinden ayrı tutulabilir ve Napolyon devrinin olduğu gibi ihtilâlin kazançları da gerçekten muhafaza edilmiştir. Rusya'nın kaderinin Stalincilikten ayrılması ise hemen hemen imkânsızdır. Stalinci tedhişin iç yasası, Stalin'in Rusyasını, tıpkı Nazi tedhiş yasasının, Hitler Almanyasını sürüklediği gibi dünya ile çatışmaya ve bunun sonucu olarak yalnız tedhiş rejiminin değil, bu rejimle yönetilen milleti de mahva sürüklemektedir. Rusya'nın bu sürüklenişi belki daha yavaştır ama daha zayıf bir ihtimal değildir. ...Deutscher'in kitabının tehlikeli yanı, bu vâhim ve endişelendirici manzaranın yerine, daha normal ve güven verici bir manzara koymasıdır. Deutscher'e göre, korkacak bir şey yoktur; çünkü, tedhişler, esas bakımından, artık geçmişte kalmıştır. Biz, bu görüşe karşıt olarak, yirminci yüzyıl ihtilâlinin, daha önceki ihtilâllere, ancak başlangıç döneminde benzerlik gösterdiğini, ama daha sonra, bu ihtilâlin, devâsı bulunmayan ve ancak **demir ve ateşle** önlenebilen dehşetler rejimine; insanî olan herşeye düşmanlık gösteren bir rejime, bir sonu gelmez tedhiş rejimine yol açtığını ileri sürüyoruz." Borkenau, yazık ki, on yıldan daha fazla bir süre, Batı "sovyetoloji" sinde çok fazla etkili olan bir fikir akımının liderlerinden biriydi.

ğişiklik yapacaktım. Ama ayrıntılar bakımından ve önem verdiğim olay ve gerçekler açısından, eseri ne kadar farklı yazarsam yazayım, değişiklik yapmadan yayımlamanın, yine de daha iyi olacağını düşündüm. Kitabın, uzun yıllar, geniş ve canlı bir tartışmanın konusu olması, esas metni yazarının hile üzerinde değişiklik yapamayacağı bir belge haline getirmiş olmalıdır. Ayrıca, bu kitapta Stalin ve Stalincilik hakkında yapılmış olan yorumu, tümü bakımından bugün de savunduğumu belirtmek isterim.

Son yıllarda, birçok yeni tarihi belge ortaya çıktı. (Bu arada, basılmamış arşivleri görmek imkânını da buldum). Bunlar, kitabın bazı bölümlerinin genişletilmesini ve örneklendirici yeni bilgilerin verilmesini sağlayabilirdi. Bununla birlikte, söylediğim gibi, bu yeni malzeme, benim anlattıklarımla çelişme halinde bulunmak şöyle dursun, onları, geniş çapta doğrulamaktadır. Şimdilik elden geçirilip değiştirilebilecek olanlar, ikinci derecede önem taşıyan bir kaç olay ile, varsayım olarak ileri sürülmüş bir iki fikirdir. Nitekim, Kruşçef'in Büyük Tasfiyeler sırasında Stalin'in davranışı ile ilgili olarak yaptığı açıklamalar, benim, "Allahlar Susamışlardı..." başlıklı bölümde yazdıklarımla tam bir uygunluk halindedir. Tasfiyelerin, yalnız bir safhasını, Kruşçev, benim gördüğümden çok daha belirgin ve canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu safha, bütün Stalin aleyhtarı muhalefeti, Troçkicileri, Zinovievcileri ve Buharincileri ortadan kaldırdıktan sonra, Stalin'in, kendi yardımcılarını ve arkasından gelenleri tedhiş ederek Stalinci grubu da yıktığı safhadır. Eski bir Stalinci olan Kruşçev'in, kitabıma ağırlık noktası yaptığım daha önceki ve daha önemli safhaların hemen hiçbirini sözkonusu etmeden, bu sonuncu safha üzerinde durması, şahsı ile ilintili özel nedenlerden ötürüdür. Buna rağmen, Stalin'in, Orjonikidze. Rudzutak, Mezhlauk ve belli başlı öteki Stalincilerle, çatışmalarını anlatırken bu son safhaya kısaca işaret etmiştim. Arşivlerin hepsini görebilen tarihçi, herhalde, Kirov olayı ve Tukaçevski'nin tasfiyesi hakkında değişik bir açıklama yapacaktır. Kruşçev'in, bize bu olaylar hakkında vermiş olduğu şey, karanlık ve anlaşılması güç imalı sözlerdir ve bunlara dayanarak kendi anlattıklarımı düzeltmem henüz mümkün değildir.

Kitapta adı geçenlerin yanı sıra, 1949 yılından sonra, birçok Batılı devlet adamı, İkinci Dünya Savaşı hakkında hatırat yayınladı. Kitabı yazdığım zaman, yalnız baş tarafını okuyabildiğim Churchill'in eserinin, öteki ciltleri de yayınlandı. Bu ciltlerde, Stalin, heyula gibi görünmektedir. Ruslar, Stalin'in Roosevelt ve

Churchill'le mektuplaşmalarını, nihayet yayımladılar. Bu yeni belgeleri inceleyince, Stalin'in savaş sırasında oynamış olduğu rol hakkındaki açıklamalarımı değiştirmem gerekmediğini gördüm. Oysa, bu açıklamaları, zenginleştirebilir ve genişletebilirdim; ama tek bir cilt içinde bunu yapmak çok güçtü.

Zorunluktan ötürü, bu biyografide önemli ve büyük bir boşluk olmuştur. Bu boşluk, kitabın, 1947 ile 1953 yılları arasını, yani Stalin çağının son dönemini ele almayışıdır. Elde, hâlâ pek az belge bulunduğu için, bu dönemi kapsayan bir son bölüm yazarak, kitabı bugüne kadar getirmekten kaçınıyorum. Ayrıca, Stalin'in son yıllarını, daha ilerki bir tarihte, ayrı bir kitapta ele almak istiyorum. Ama, bu sayfalarda bile, okurun, Stalin çağının kapanış safhasıyla ilintili ipuçları bulacağına inanıyorum.

Bu biyografi, aslında, Lenin ve Troçki'nin Hayatları'nı da kapsayan bir üçlünün [trilojı'nin] parçası olarak düşünülmüştür. Üçlü üzerindeki çalışmalarım henüz ilerleme halindedir; ama Troçki hakkındaki bir incelemenin iki cildi, Silâhlı Peygamber ve Silâhsız Peygamber yayınlanmış bulunmaktadır; üçüncü cilt de yakında tamamlanacaktır.

Hikâyenin ve yorumun belli bölümlerinin, üçlüyü teşkil eden bölümlerden birinde yalnız yarıya kadar geliştirilmiş halde kalması ve bir başka bölümünde ise, yeniden ele alınıp önplâna getirilmesi, bu çeşit eserlerin yapısının gerektirdiği bir özelliktir. Bundan ötürü, Stalin bir bütün teşkil eden ve tek başına okunmuş olan ve hâlâ olmabilen bir eser olmasına rağmen, üçlünün öteki bölümlerinin bilinmesi, bu incelemenin ele aldığı konu hakkında, okurlara daha kavrayıcı bir fikir verecektir.

24 Nisan 1961

L. D.

BÖLÜM I

ÇOCUKLUK VE DELİKANLILIK YILLARI

Stalin'in babası ve annesi : Vissarion Cugaşvili ve Ekaterina Gheladze. — Sonraları «Stalin» lâkabıyla tanınan Jozef Cugaşvili'nin, Gürcistan'da, Gori'de doğuşu, çocukluğu ve okul hayatı. — Gürcü folklorunun etkisi. — Ruslar ve Gürcüler. — Stalin, 1894 - 99 yıllarında Tiflis'de, İlâhiyat Okulunda. — Gürcülerin, Ruslaştırma siyasetine karşı mücadeleleri. — Stalin'in, "Soselo" (Küçük Jozef) adıyla 1895'de şiirler yayınlaması. — Gizli okunan kitaplar. — 1898'de **Messame Dassy**'e (Üçüncü grup) katılışı. — Kafkasya'da sınaî başkaldırma. — Sosyalist konferansçı olarak geçirdiği çıraklık devresi. — İlâhiyat Okulundan atılması. — Toprak köleliğinin damgaları.

Belki 1875'de, belki de bir ya da iki yıl önce, Vissarion İvanoviç (İvan oğlu) Cugaşvili, bir Gürcü kasabası olan Gori'ye yerleşmek üzere, Kafkasya'nın başkenti Tiflis'in yakınlarında bulunan Didi - Lilo köyünden yola çık-

mıştı. Bu kasahada mütevazi bir kunduracılık işine girişti. Vissarion Cugaşvili, daha on yıl öncesine kadar toprak - köleliğinden kurtulamamış olan Gürcü köylü ailelerinden birinin oğluydu. Kendisi de, bir büyük toprak sahibi Gürcünün kölesi olarak doğmuştu. Hayatının sonuna kadar aynı durumda kalsaydı, doğduğu köyü asla terkedemeyecek ve hür bir zanaatkâr haline asla gelemeyecekti. Böyle bir şey yapmak, atalarından hiçbirinin elinden gelmezdi şüphesiz. Toprağa zincirlenmiş sayılırdı onlar; en iyi ihtimalle, bir büyük toprak sahibinin elinden bir başka toprak sahibinin eline geçebilirlerdi. Vissarion'un çocukluk yıllarında bile, büyük toprak sahiplerinin, meselâ, "50 ya da 150 toprak kölesi olan 3000 ya da 6000 dönümlük" toprağı satışa çıkardıklarını ya da satın almak istediklerini bildiren ilânlar, Gürcü gazetelerinde hâla yayınlanıyordu. Toprak - köleleri ticaretinde çoğunlukla hile yapılıyordu. Gürcüstan mahkeme arşivlerinde, aynı köylü ailesinin üç ya da daha fazla sayıda alıcıya aynı zamanda satıldığını gösteren davalara raslanmıştır.

Vissarion, köyünü, umud dolu bir coşkunluk içinde terk etmiş olmalıydı. Hür bir insan durumuna gelmişti ve bağımsız bir zanaatkâr olarak biraz feraha kavuşacağını umuyordu. Gori'de, kendisi gibi yoksul bir aileden gelen bir genç kızla evlendi. Ekaterina, Gambareuelli köyünden, toprak - kölesi George Gheladze'nin kızıydı. Bir orta - sımf Ermeni ya da Rus ailesinin yamında hizmetçilik yapmak için, o da, öteki yoksul köylü kızlarımn çoğu gibi şehre göçmüş olabilirdi. (Kafkasya'da orta - sımftan kimseler Ruslar, Ermeniler ya da Musevîlerdi. Gürcü *burjuvajisi* diye pek bir şey yoktu ortada henüz. — Gürcüler eşraf ya da toprak - kölesiydi.) Vissarion Cugaşvili ile evlendiği zaman, Ekaterina, henüz on beş yaşındaydı. İnsanların, tropik güneşi altındaki üzümler misali hızla olgunlaştığı bir ülkede, bu çeşit erken evlenmeler nadir de-

ğildi. Genç evliler, Gori'nin varoşlarında bir evceğiz buldular; aylık kirası bir buçuk rubleydi (on beş lira kadar). Bir mutfak ve bir de odadan ibaretti ev. Ancak dört metre kare genişliğindeki oda yarı karanlıktı; tek penceresinden pek az aydınlık giriyordu içeri; kapısı, kasvetli bir avluya açılıyordu odanın; evin zemini, avlu ile aynı seviyede bulunduğu ve herhangi bir basamakla yükseltilmiş olmadığı için, yağmurlu günlerde, avlunun bütün suyu ve çamuru içeri doluyordu. Zemin yalnız tuğla döşeliydi; eşya olarak, küçük bir masadan, bir tabureden, bir sedirden ve saman dolu şiltelerle kaplı bir kerevetden başka şey yoktu. Müze haline getirilmiş olan Cugaşvililerin ikametgâhı, şimdi, ziyarete gelen turist kafilelerine gösterilmektedir. Vissarion Cugaşvili'nin, içinde, çivileri gevşemiş eski iskemlesi, çekici ve kundura kalıpları bulunan küçücük dükkânı da öyle.

Ekaterina, 1875 ile 1878 yılları arasında, üç çocuğunu, işte bu bir buçuk ruhlelik karanlık evde dünyaya getirdi. Üçü de doğumdan az sonra öldüler. Ekaterina, 21 Aralık 1879'da dördüncü çocuğunu doğurduğu zaman, yirmi yaşım ancak doldurmuştu. Talibin garip bir cilvesi olarak bu çocuk, sıhhatli, dayanıklı ve iradesi kuvvetli bir oğlan olarak yetişecekti. Vaftizde Jozef adı verilmişti çocuğa ve sicil katibi görevini yapan sorumlu Yunan Ortodoks rahibi daha sonra Josef Stalin adıyla ün salacak olan Josef Vissarionoviç Cugaşvili'nin dünyamıza ayak bastığım böylece kaydetmişti.

Stalin'in çocukluğunun ilk yılları hakkında pek az şey bilinmektedir. Altı ya da yedi yaşında çiçek hastalığına yakalanmış ve yüzü çiçek bozuğu olarak kalmıştı. Sol elinde çıkan bir çıban yüzünden kanı zehirlendiği için ikinci bir hastalık daha geçirmişti. Çok sonraları, ölümün eşiğinden dönmüş olduğunu hatırlamıştı Stalin. Baldızı

A.S. Alliluyeva'ya, "Bilmiyorum, kuvvetli bünyem mi, yoksa şarlatan köy hekiminin merhemi mi kurtardı beni." demişti. Hastalığı atlatmıştı ama, sol elini, dirseğinden kolayca bükemiyordu. Bu küçük sakatlık yüzünden, geleceğin mareşali, 1916 yılında askerlik hizmetine elverişsiz bulunmuştu.

Bakımsızlık ve yoksulluk içinde büyüdü Stalin. Vissarion Cugaşvili, aşağı orta sımf saflarına yükselmek için bir teşebbüste bulunmuş ama başarıya ulaşamamıştı. Kunduracılık işi, ekmek parasını kazanmasını sağlayamamıştı; bundan ötürü, "iki yakayı bir araya getirmek için karısı, gece gündüz köle gibi çalışmak... ve çamaşıra gitmek zorunda kalmıştı." Evlerinin bir buçuk rublelik kirası bile onun kazancından ödeniyordu. Stalin' in hayatını yazanlardan birçoğu, bu gerçeğe dayanarak, Vissarion Cugaşvili'nin kazandığı üçbeş kuruşu votkaya yatırmış olması gerektiği sonucuna varmışlardır. Varılan bu sonuca temel olacak gözlemler, Stalin'in okul arkadaşlarının hatıralarında da görülür. Gerçekten de, ayyaşlık, ayakkabıcının meslekî hastalığı gibi bir şeydi — "kunduracı gibi ayyaş" deyimine, Batı Avrupa dillerinden çoğunda raslanır. Vissarion'un karısına ve çocuğuna karşı gaddarlıkla davrandığı da iddia edilmiştir. Stalin'in çocukluk arkadaşlarından biri olan İremaşvili, "Hakedilmemiş korkunç dayaklar, oğlanı, babası kadar vahşi ve kalpsiz yapmıştı" diye yazar. Babasının kalpsizliğine karşı, itimadsızlıkla, tetikte durarak, sakınarak, murailik ederek ve katlanarak karşı koyuyordu çocuk. Hayat, daha sonra işine yarayacak dersleri — ve bazı *savaş hilelerini* — erkenden öğretmişti ona.

Vissarion Cugaşvili'nin, yalnız bir zorba ve ayyaş olduğunu söylemek, ona karşı belki de biraz haksızlık etmektir. Vissarion Cugaşvili'nin daha iyi vasıfları; teşebbüs zihniyeti ve dünyaya karşı bir merak duygusu da ol-

malı. Yoksa, bir toprak - kölesinin çocuğu olan bu adam, şehirdeki hayatın emniyetsizliklerini, doğduğu köyün sâkin ve ağır hayatına tercih edemezdi. Doğu Avrupa'da, "kunduracı - filozof" da, "ayyaş kunduracı" kadar geçmiştir atasözlerine. Her iki deyim de, çoğunlukla bir arada bulunan meslekî eğilimleri dile getirir. Düşünceye (teemmüle) yatkın bir zihin yapısını belki de babasından almıştı Stalin. Babasını, küskün, sert ve ailesine karşı gaddar hale getiren ruhî çatışmanın altında yatan sırrı da farkına varmadan kendisi vermiştir bize. Bağımsız bir zanaatkâr olarak başarı sağlayamayan Vissarion, Gori kasabasını ve ailesini terk ederek Tiflis'e gitmiş ve orada Adelkhanov adında birinin ayakkabı fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Yeni işi, kendisini kendi gözünde küçük düşürmüştü herhalde: onun özlemi, başına buyruk bir işe sahip olmaktı. Oysa şimdi, toprak - köleliği yerine ücret - köleliğini kabul etmişti. Ailesinin ekmeğini kazanmak durumundan çıkmış olduğu halde, kaderine karşı, gücü yettiği sürece mücadele etmişti. Çabuk kızıp öfkelenmesinin ve patlamasının nedeni belki de buydu. İlk yazdığı broşürlerden birinde, Stalin, marksist teoriyle ilgili bir meseleyi, babasının başına gelen durumla örneklendirerek açıklamıştı : "Ufacık bir dükkâna sahip olan ve büyük iş dünyasının rekabetine dayanamayan bir kunduracıyı düşünün" diye yazmıştı. "Bu kunduracı, dükkânını kapadı ve Tiflis'deki Adelkhanov ayakkabı fabrikasına girdi diyelim. Bu kunduracı, Adelkhanov fabrikasına, bir işçi olarak çalışmaya devam etmek için değil, biraz para biriktirip, küçük bir sermaye yaparak dükkânını yeniden açmak amacıyla girmiştir. Gördüğünüz gibi bu kunduracının durumu şimdiden bir proleterin durumudur, ama bilinci (şuuru) *henüz* proleter bilinci değil, tepeden tırnağa küçük burjuva bilincidir." Yazarın, ileri sürdüğü teze, hangi kunduracının örnek

olarak alındığı besbellidir. Küçük dükkân, yürümeyen işler ve işverenin adı bile Vissarion'un hikâyesinde rasladıklarımızın aynı. Vissarion'un ruhî çöküntüye uğramasına yol açan şey, sosyal durumu ile "küçük - burjuva" özlemi arasındaki çatışmaydı.

Vissarion, "küçük bir sermaye yaparak" dükkânını yeniden açmak başarısını gösteremedi. Oğlu on bir yaşına geldiği zaman, 1890 yılında Tiflis'de öldü. Ölümü, ailesinin maddî durumunda bir değişiklik yapmamıştı herhalde; çünkü, çamaşırcılık eden dul kadın, kendisinin ve oğlunun ekmeğini kazanmaya alışmıştı. Ölen adamın hayali, daha sonraları, Jozef'in zilininde bulanmış ve kararmıştı. Babasının sözünü bile nadiren ediyordu. Stalin'in ve hayat hikâyesini yazan resmî yazarların, Vissarion hakkında çok ketum davranmalarının nedeni, belki de, "gaddarca atılan dayakların" hatırlanmasıydı. (*)

Ekaterina Cugaşvili hakkında, çok daha fazla şey bilinmektedir. Çağdaşları olan kadınlardan onu ayırd eden hemen hiçbir şey yoktu. O kadınlar için bir Rus şairi şöyle demişti :

Üç acısı vardır alınyazısının
İlki, bir köleyle evlenmektir
İkincisi, köle çocuğunun anası olmaktır
Üçüncüsü ölene kadar köleye boyun eğmektir.
Bu korkunç acıların üçü de
Rus toprağının kadınlarını inletir.

Ekaterina'da, Doğulu köle kadının sonsuz sabrı ve uysallığı vardı. Kocasına karşı kin duymadan, metanetle dayanmıştı başına gelenlere. Bütün şefkatini de hayatta kalan biricik oğluna vermişti. Dini bütün bir kadındı Ekaterina; büyük sıkıntılar içindeyken, biricik avuntuyu Kilisede bulmuştu. Okuma yazması da yoktu. Ancak

(*) Alluyev'lerin hatıratında Stalin ve annesi hakkında geniş bilgi olduğu halde, babasının adı asla geçmemektedir.

ihtiyarlığında okuma yazma öğrenerek, ünlü oğluna lâyık bir ana olduğunu göstermişti. Kendisini tanıyanların hepsi, "sıkıntı içinde geçen uzun bir hayat sürmüş kimselerde görülen sakin ve gösterişsiz vekarına karşı" hayranlık duymakta birleşmişlerdi. "Bu acı hayat, onun karakterini bozmamıştı." *Babuşka* Keke, (Kate nine), oğlunun yükselişinden sonra da mütevazı bir köylü kadın olarak kalmıştı. Kremlin'de oğlu ile bir süre kaldıktan sonra, güneşli Kafkasya'daki o yıllardır içinde yaşadığı çevresini özlemiş ve geri dönmüştü. Ne var ki, kendine has, yarı - gülünç ama duygulandırıcı bir şekilde, büyük adam annesi olmaya lâyık bir davranış ve yaşayış göstermeye çalışmıştı. Alliluyeva, Kafkasya'nın kaplıca şehri Borzhom'da, korkunç sıcağa rağmen ciddî bir şekilde kalın siyah elbiseler giyinmiş olan bayan Cugaşvili'ye bir kere nasıl rasladığını anlatmaktadır. Böyle rahatsız bir şekilde niçin giyindiğini sorunca, ihtiyar kadın şöyle cevap vermişti : "Böyle giyinmek zorundayım... Çevremizdeki herkes benim kim olduğumu biliyor."

Oğlunu, dokuz yaşındayken, Gori'deki dinî okula göndermesi, Ekaterina bakımından gerçekten yiğitçe bir hareketti. Yoksul aile çocuklarının, bu yaşta, kunduracı yada marangoz çırağı olması nadir bir şey değildi. Ama, içinde bulunduğu güç durumu hafifletecek de olsa; Ekaterina, oğlunun böyle bir işe girmesini istemiyordu. Sevgili Soso'sunun (*).

Vissarion'un başarısızlığa uğradığı yerde başarı kazanarak, ana - babasının içinde bulunduğu aşağı durumdan kurtulmasını ve yükselmesini istiyordu. Aşırı hayallere kapıldığı zaman, oğlunu, konu komşu tarafından saygıyla selâmlanan bir papaz olarak gözünün önüne getirmiş olmalıydı. Bu göz kamaştıran bir umuddu doğrusu —

(*) Soso, Gürcü dilinde "Joe" ya tekabül eder, gramer bakımından daha küçültücü bir formdur.

henüz bir kaç yıl öncesine kadar, köylü çocukları din okullarına giremiyordu.

Soso, 1888 ile 1893 arasında beş yıl bu okula devam etti. Genel olarak sınıfının en iyi öğrencilerinden biriydi, hattâ en iyi öğrencisiydi. Öğretmenler de, okul arkadaşları da, bu çiçekbozuğu çocuğun müthiş bir hafızası olduğunu ve derslerini hemen hiç çaba harcamadan öğrendiğini farketmişlerdi. Kendini zorla kabul ettiren iddiacı bir mizacı olduğunu ve herkesi geçmek ihtirasıyla yanıp tutuştuğunu da farketmişlerdi. Öteki arkadaşlarından çoğunun hali vakti kendisininkinden daha iyi ailelerin çocukları olduklarını anladıkça ve bu sosyal farkı bilen arkadaşları ona yüksekten baktıkça, Soso daha da hırslanıyordu. Ama, şarap ya da buğday tacirlerinin şımarık çocuklarından çok daha kolaylıkla derslerini anlattığı ve ödevlerini okuduğu sınıf odasında, üstünlük kendisindeydi. Bahçede ise, gözü pekliği ve çevikliği ile onları öylesine geçiyordu ki, öteki çocuklar, kunduracının oğlunun dediklerini yapmak ve sözlerini dinlemek zorunda kalıyorlardı. Geleceğin Stalin'i, sınıf farkının ve nefretinin ne olduğunu ilk defa, bu din okulunda öğrenmiş ve tatmıştı.

Daha sonraki yıllarda üstünde uzun uzun durduğu bir meseleyi, yani millî azınlıklar meselesini de ilk olarak bu okulda farketmişti. Gürcüce, Cugaşvililerin ana diliydi. Ekaterina, Rusça bilmiyordu; kocasının da biraz Rusça bildiği şüphelidir. Okulda, derslerin çoğu Rus diliyle öğretiliyordu; eğitim programında, Gürcü diliyle haftada ancak bir kaç ders verileceği belirtilmişti. Soso, yaşının sağladığı tabiî kolaylıkla, yabancı dili öğrenivermişti. Ama okul dışında ve evde Gürcüce konuşuyordu. Sınıf arkadaşlarından bazılarının anadili, Ermenice, Türkçe ya da herhangi bir Kafkas dili olmalıydı Okulda, yerli diller konuşulmuyordu, Rusça egemendi orada. Hüküme-

tin desteklediği Ruslaştırma politikası, memnuniyetsizlik yaratıyordu. Yeni yetme çocukların bile, anadillerini savunmak için okul boykotları ve gösteriler düzenledikleri görülüyordu. 1870'lerde, Gürcistan'da okul isyanlarına sık sık raslanıyordu; bu isyanlar sırasında, Rus öğretmenler saldırıya uğramış, dövülmüş ve öğrenciler okulları ateşe vermişlerdi. Cugaşvili okula gittiği yıllarda, bu çeşit karışıklıklar yoktu ama gizli bir kızgınlık hüküm sürmekte olmalıydı.

Stalin'in hayatındaki ilk etkiler, doğduğu kasabanın tabiî güzelliklerinden, geleneklerinden ve folklorundan doğmuştur. Gori, buğday tarlaları ve bağlarla kaplı üç bereketli vadinin kavşak noktasındaydı. Kasabanın dışındaki dik kayalıklar, Kura ve öteki iki ırmağın kıyıları, eski bir Bizans kalesinin surları ve yarı - köy, yarı - kasaba bir yer olan Gori'nin kıvrıntılı dar sokakları arasındaki tarlalar; küçük Cugaşvili'nin serbestçe oynaması ve baba evinin kasvetli hayatından kaçabilmesi için gepgeniş bir alan sağlıyordu. Tabiat bile, yoksul mahallesinde oturan bu çocuğun, evdeki tatsız ve sert hayatını hafifletecek özellikler taşıyordu. Kırlarda çeşit çeşit hayvanlar, kuşlar, bitkiler ve meyveler vardı —burasının Altın Yapağı ülkesi olduğuna boşuna inanılmamıştı.— Sıhhate yararlı olan bu çevre, geleceğin Stalin'inin güçlü bir bünyeye sahip olmasında rol oynamıştı. Bu çevre, hikâye ve masal bakımından da çok zengindi. Büyük İskender ve Cengiz Han orada savaşmışlardı. Acem ve Türk istilâsının hikâyeleri okul kitaplarında yer alıyordu. Ünlü Kafkas haydutlarının maceraları, halk türkülerinde ve hikâyelerinde dile geliyordu. Folklorda bu haydutların, çoğunlukla halkın sevdiği millî kahramanlar olarak sunulduğunu görüyoruz. Bunlar, Rus çarlarına karşı savaşan Gürcü asilleri ya da halkın intikamını alan, yoksullara ve ezilmişlere şefkat gösteren, zenginlerden nefret eden kö-

le liderleridir. Saklandıkları yerler karla örtülü doruklarda ya da dik kayalardaki mağaralardaydı; oradan aşağıya yollara inip düşmanlarını pusuya düşürerek yok ediyorlardı. Bu folklorun gerçeklerle ilintisi vardı. Gori'nin çevresindeki topraklarda, o günlerde bile, haydutlar cirit atıyordu. Yoksulluğa düşmüş bir yığın Gürcü toprak sahibi de vardı çevrede; ve bunlar ne belirli bir sosyal mevkie ne de düzenli bir gelire sahipti; üstelik, düşünce ve duygu bakımından, belli bir dünyaya bağlı olarak, yani artık ortadan kalkmakta olan klanlar ve akrabalık kavgaları dünyasına bağlı olarak yaşıyorlardı. Bu toprak sahipleri, gururlarını inciten ya da düşmanlıklarını çeken kimselere ya da birbirlerine karşı inamlmaz çapul ve yağmalara girişirlerdi. O zaman, bütün memleket, haydutluktan pek az farklı olan yiğitlik maceralarının ve baskınların hikâyesiyle çalkalanıp dururdu; ama bu maceraların, yine de romantik bir çekiciliği vardı. Bu mahallî Robin Hood'lar, kayalıklarda ve tarlalarda "haydutluk" oynayan çocukların taklit etmek için büyük bir istek duydukları örneklerdi herhalde.

Böylece, küçük Cugaşvili'nin Gori'deki beş yıllık okul hayatı pek mutsuz geçmemişti. Ama, onu, daha sonraki yılların isyankâr ve ihtilâlci insanı haline getirecek olan bilinç [şuur] yani sosyal ve millî eşitsizlikler hakkındaki bilinç, daha okuldayken uyanmaya başlamıştı. Bu bilincin ne ölçüde kuvvetli olduğunu kestirmek imkânsızdır. Resmî Sovyet biyograficileri ve hatıratçıları, kahramanlarının yani Stalin'in, daha Gori'de bulunduğu sırada Darwin'i okumuş olduğunu ve bir tanrı tanımaz haline gelmiş bulunduğunu iddia ederler. Bu kadar erken bir yaşta Darwin'i okuyabilmiş olmasından şüphe edilebilir. Ama, geniş kitleler için yapılan özetlerden, bu yeni teori hakkında belli belirsiz bir fikir edinmiş ve düşüncelerinde dine karşı bir tutumun ortaya çıkmış olması mümkün-

dür. Zihnî bakımdan çok erken gelişme göstermiş olduğu tesbit edilmiştir; çünkü 1895 yılında yani Gori'deki okuldan çıkmasından bir yıl sonra, önemli bir Gürcü dergisinde şiirler yayınlamaya başlamış bulunuyordu. Şiir yazma vâdisindeki ilk denemelerini Gori'de yapmış olmalıydı. Resmî biyograficileri, Stalin'in, marksist düşüncelerden ilk olarak Gori'de haberdar olduğunu da iddia ederler. Çoç zayıf bir ihtimaldir bu. Çünkü, Kafkasya ötesi'nin başkenti olan Tiflis'de, o sırada, marksizmi benimsemiş ancak birkaç kişi vardı ve marksizmin etkisinin Gori okuluna kadar yayılmış olması muhtemel değildi. Stalin'in savunucularının yaptığı, onun "marksist-leninist" inancını çocukluk yıllarına kadar geri götürmek işgüzarlığından başka şey değildir. Daha sonraki olaylar, ancak şu varsayımı doğrulayacak mahiyettedir : Genç Cugaşvili, Gori'deki okulu bitirdiği zaman, başkaldırma duygularına kapılmıştı; bu başkaldırmanın içinde, sosyal eşitsizliğe yöneltilen itiraz ile yarı - romantik Gürcü vatanseverliği birbirine karışmış durumdadır. Üst sınıflarda ise, Gürcü şiirinin özlem yüklü milliyetçiliği ile, herhangi bir sosyolojik fikirden çok daha fazla ilgilenmiştir. Okul arkadaşlarından birisi olan Vano Ketskhoveli, şöyle yazmaktadır : "Gori okulunun üst sınıflarında, Gürcü edebiyatını tanımaya başlamıştık. Ama gelişmemize yol gösterecek ve düşüncelerimize belli bir yön verecek bilgili bir kimseden yoksunduk. Çavçavadze'nin "Haydut Kako" isimli şiiri, üzerimizde derin bir etki bırakmıştı. Kazbegi'nin kahramanları, genç yüreklerimizde, yurdumuza karşı derin bir sevgi uyandırmıştı. Okuldan ayrılırken, herbirimiz yurdumuza hizmet etmek isteğiyle yanıp tutuşuyorduk. Ama, bu hizmetin hangi şekilde yapılacağı hakkında hiçbirimizin açık - seçik bir fikri yoktu." Cugaşvili, isyan duygularını öğretmenlerinden saklamaya dikkat ettiği için, öğretmenleri kendisini ör-

nek bir öğrenci olarak görmüşler ve öğrenimine devam etmesi konusunda ona yardım etmişlerdi.

Öğreniminin ikinci dönemi, 1894 yılı Ağustos ayında Tiflis İlahiyat Okuluna yazılmasıyla başlamıştı. Anasının hayalleri artık gerçekleşiyor gibiydi. Yoksul çamaşırcı kadın, oğlunun İlahiyat Okulundaki masraflarını karşılayamadığı için, Gori'deki okulun müdürü ve çevrenin rahibi, Cugaşvili için bir burs sağlamışlardı. Önünde açılan imkân, bu kabiliyetli genci şevke getirmiş ve yüreklendirmiş olmalıydı. Küçük taşra kasabasından, Kafkasya'nın gürültülü ve karmakarışık başkentine gelmek bile, insanın gözünü kamaştırmaya yetecek bir değişiklikti. On beş yaşındaki Cugaşvili, yeni durumunun sağladığı avantajları anlayacak kadar olgun bir gençti. Pek az zaman öncesine kadar, hiçbir köylü çocuğu bu avantajları ele geçiremezdi. Kırk millik Tiflis yolculuğunu, sosyal ilerleyişini neşeli ve sevinçli bir şekilde duyarak yapmış olmalıydı Cugaşvili. Bu, yirmi yıl önce, babasını, Didi - Lilo'dan Gori'ye yolculuk ederken büyüleyen ilerleyiş duygusundan çok daha gerçekti.

İlahiyat Okulunda, 1894 yılı Ekim ayından 1899 yılı Mayıs ayına kadar kaldı. Fikrî gelişmesi bakımından, bu yılların oynadığı rol kesin ve şekillendirici olmuştur. Acaba, bu sırada, ne gibi daha geniş etkiler, Stalin'in düşüncelerini biçimlendiriyordu?

On dokuzuncu yüzyılın son on yılında, Gürcü toplumunu meşgul eden ve etkileyen iki mesele vardı: Gürcü - Rus ilişkileri ve Kafkasya'da toprak - köleliğinin kaldırılmasının doğurduğu sonuçlar.

Yüzyıl boyunca, Çarlık Rusyası, Kafkasya'yı ele geçirmek ve bu ülkeye iyice yerleşmek için uğraşmıştı. 1783 yılından beri, Rusya'ya tâbi olan Gürcistan, bağımsızlığını tamamen kaybetmişti. Ama, bağımsızlıkları için sa-

vaşmak üzre her nesilde yeniden silaha sarılan Polonyalıların tersine; Gürcüler, Ruslardan kurtulmalarını sağlayacak ciddî bir teşebbüse girişmemişlerdi. Onların Rusaleyhtarı duyguları, millî özlemlere karşı besledikleri nispî bir kayıtsızlık ile karışmıştı. Gürcistan'ın hiçbir şekilde bağımsızlığını sürdüremeyeceği ve Gürcistan'ı ele geçirmeleri mümkün olan milletler arasında en az Ruslar'dan korkmak gerektiği konusundaki düşünceleri, Ruslara karşı duydukları öfkeyi yumuşatıyordu. Türkiye ve İran, istilâ tehdidiyle ortaya çıktıkları zaman, son Gürcü kıralları ülkelerini Rus Çarına teslim etmişlerdi. Bu kararın verilmesinde, dinî mülâhazalar rol oynamıştı. Çünkü, Rusya gibi, Gürcüstan da Rum Ortodoks Kilisesine bağlıydı. (*)

Rusların gözünde, Kafkasya, önem bakımından yalnız Tuna ülkelerinden sonra gelen bir talim alanıydı. Ruslar, büyük Gürcü askerî yolunu yapmışlar, sonra, Kafkasya demiryolu şebekesini kurarak, taşrada sanayi gelişmesini canlandırmışlardı. Bu, Rus hâkimiyetinin kefaretini ödeyen özelliklerinden biriydi.

Bu çeşit bir başka özellik de, Rusya'nın, Gürcistan üzerindeki kültürel etkisiydi. Gürcüler, Ruslarınkinden daha eski olan uygarlıkları ile iftihar ediyorlardı; ama sosyal hayatlarının görünüşü, yarı-aşiret, yarı-derebeylik

(*) Tanınmış liberal milliyetçi lider ve Gürcü yazarı Çavçavadze, yüz yıl süren Rus hâkimiyetinden edinilen tecrübeyi, 1899 yılında şöyle özetlemişti: "Başka bir çıkış yolu yoktu. XII. George [Doğu Gürcistanın son kıralı], Gürcistanı kurtarmak için ya Türkiye'ye ya İran'a ya da Rusya'ya yaklaşmak zorundaydı. George, tabii olarak, dindaşı Rusya'ya yaklaştı. Bu, 1491 yılından itibaren desteğini sağlamak amacıyla Rusya ile müzakerelerde bulunmuş olan atalarının isteği tarafından ona dikte edilmişti.." **Voprosy Istorii**'nin 5 ve 6. sayılarında (1946) yayınlanan Khaçapurldze'nin "Ondokuzuncu Yüzyılda Gürcistan ve Rusya" adlı incelemesinden alındı.

düzenine dayanan bir Doğu topluluğunun görünüşüydü. Gürcistan'ın karşısında, Rusya; Avrupa'yı temsil ediyordu. Tarihçi G. Khaçapuridze, "Batı Avrupa ve özellikle Rus uygarlığının etkisiyle, Avrupa âdetleri ve usulleri Gürcü üst-sınıflarının hayatına girmişti" diyor. Çarların politikası, çelişmelerle doluydu. Bir yandan, Gürcü eşrafının din adamlarının bağlılığım sağlamaya çalışıyorlardı. Son Gürcü hanedanları, ya merkezî Rusya'ya ya da Sibirya'ya sürülmüşlerdi. Ama, sürgüne gönderilmiş kıralların oğullarına, St. Petersburg'dan, tebaları için yararlı kültürel çalışmalar yapmak izni verilmişti. Bunlardan bazıları, meselâ Bagrationi kardeşler, Gürcü "aydınlanma" hareketinin sözcüsü haline gelmişler; birçok Avrupa edebiyat eserini Gürcü diline çevirmişler ve Gürcü edebiyatı ile tarihini, Rus toplumuna tanıtmışlardı. Çar I. Nicolas, Teimuraz Bagrationi'ye, Kraliyet Akademisinin şeref üyeliğini bile vermişti.

Sözünü ettiğimiz bu etkilere paralel olarak, Kafkasya'da, Rus ihtilâlci fikirleri de yayılmıştı. Bu bölgeyi Çarların yönetimine sokmak için ele geçiren kimse, 1812 Borodino savaşının kahramanı General Yelmolov'du. "Kafkasya pro-konsülü" General Yermolov, 1825 yılında St. Petersburg'da patlak veren liberal başkaldırmanın liderleri olan Decembrist'lere yakınlık gösteren bir kimseydi. İsyancıların arasına karışmış olan büyük yazarları; Puşkin'i, siyasî danışmanı ve yardımcısı olan Griboyedov'u, Bestuzhev'i (Marlinsky) ve başkalarını korumuştu. Başkaldırmaya katılmış olan bütün bir alay Kafkasya'ya sürülmüştü; görevinden alınmış bir çok subay - aydın, bu alayda er olarak hizmet görüyordu. Sürgünler, birkaç okumuş Gürcü ile ilişki kurmuşlar ve onları derinden derine etkilemişlerdi. Gürcü vatanseverliğine yakınlık duymuşlar ve Gürcü dostlarından daha ileri oldukları için, bu ülkedeki köylülerin serbest bırakılması tezini savunmuşlardı.

Bu ilk ilişkiler, liberal ve ihtilâlci Rus fikirlerinin, sürekli olarak etki gösterebileceği bir zeminin hazırlanmasına yol açmıştı. Poltik suçluların gönderileceği yer olarak Kafkasya'yı seçmekle, Çarlar bile, farkına varmaksızın bu işe katkıda bulunmuşlardı. Tiflis'te, Kutais'de ve taşrada, her yeni nesille birlikte, yeni Rus ihtilâlcileri ve yeni fikirler boy gösteriyordu. Yüzyılın başında görülen askerî isyancıların ve yazarların yerini, daha sonra, köycü - sosyalistler olan *Narodnikler* almıştı. Narodnikler, Rus aristokrasisinden ve idarî kadrolarda çalışanlar arasından çıkıyordu. Daha sonra Polonyalı ihtilâlciler ve Rus tedhişçileri boy göstermiş; bunların ardından da, yüzyılın sonuna doğru yepyeni bir ihtilâlci tipi kendini göstermişti. Bu yeni ihtilâlci tipi, merkezî Rusya'dan sürgün edilen marksist fabrika işçileriydi. Bunlar arasında, daha sonra Sovyetler Birliği Başkanlığı yapan Mikhail Kalinin ve Cugaşvili - Stalin'in kayınbabası, bolşevik teşkilâtçısı Sergo Alliluyev vardı.

Rus muhalefeti, ileri fikirlerini Kafkasya'ya bu şekilde yayarken, Çar'lar, ülkenin sosyal yapısını, stratejik önemine uygun olduğu zannedildiği ölçüde geri durumda tutmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. (*)

(*) Rusya'nın, Gürcistan üzerindeki iyi ve kötü etkileri arasında bir denge kurmanın ne kadar güç olduğunu, 1929 da toplanan Sovyet Tarihçileri Kongresi'nde geçen gülünç bir olay açıkça göstermektedir. Bu kongrede, tanınmış Gürcü marksisti F. Makharadze bir konuşma yapmış ve Gürcistan ile Rusya arasındaki ilintinin iyi yanları üzerinde uzun uzadıya durmuştu. Bu davranış, o yılların en önemli Rus tarihçisi olan Profesör Pokrovski'nin itirazı ile karşılaşmıştı. Profesör şöyle demişti; "Yoldaş Makharadze, biz Ruslara karşı çok fazla hoşgörü gösterdik. Geçmişte, biz **Ruslar** (unutmayalım ki, ben damarlarında sadece Büyük Rus kanı bulunan birisi olarak konuşuyorum), evet biz Ruslar, tasavvur edilebilecek en korkunç yağmacılardan başka şey değildik." **Trudy Pervol Vsesoyuznoi Istorikov - Marksistov**, c. 1, s. 494 - 5.

Toprak-köleliği, Rusya'da 1861 yılında kaldırılmıştı. Gürcü köylülerinin kölelikten kurtuluşu ise, 1864 - 9 yıllarına kadar gecikti. Hattâ, Gürcistan'da, toprak - köleliği, bu tarihten sonra da (aslında 1912 yılına kadar), "geçici kölelik" olarak sürüp gitti. Gürcü eşrafının desteğini kaybetmek istemeyen Rus yönetimi reformu ertelemişti. Bu yönetim, Rus köylülerinin kölelikten kurtulduğu haberi Kafkas köylerine yayıldığı zaman, reformu gerçekleştirmek zorunda kaldı. Toprak-köleleri neredeyse ayaklanacaklardı; bir yığın köylü ayaklanması görülmüştü Kafkasya'da; bundan ötürü, köleliğin kaldırılmasını geciktirmek tehlikeliydi. (*)

Ama, toprak sahipleri, Rusya'da olduğundan bile daha fazla yararlı çıkıyorlardı reformdan. Köylüler kişisel hürriyetlerini elde etmişlerdi ama toprak-kölesi olarak ellerinde bulunan toprağın aşağı yukarı yarısı, geri alınmış bulunuyordu. Ellerinde bulunmasına izin verilen toprak için de, imkânlarım aşan bir bedel ödemeleri gerekiyordu. Köylülerin, toprak sahiplerine ekonomik açıdan bağımlı oluşları; Amerika'da köleliğin kaldırılışından sonra Güney'de görüldüğü gibi, ya arazi kirasını, mahsulünün bir kısmını toprak sahibine vermek, yani ortakçılık; ya da "geçici - kölelik" anlaşmaları şeklinde dile geliyordu. Çarlığa hiç de düşman olmayan bir bilgin, 1911 yılında bile şunları yazıyordu: "Bugün, Rusya'da, toprak - köleliği, çoktan tarihe karışmış bir kâbus olarak hatırlanmaktadır. Ama, Kafkasya - ötesinde ve özellikle Gürcistan'da, geçici-köleliği önleyecek bir kanun henüz çıkarılmış değildir... Köylülerimizin ekonomik bağımlı-

(*) Kafkasya'da, 1804, 1811, 1812, 1830, 1837, 1841, 1857 ve 1866 yıllarında köylü ayaklanmaları olmuştu. Kırım savaşı sırasında, Rus komutanları, Kafkas toprak - kölelerinin davranışı konusunda tedirginlik duyuyorlardı. Hattâ, Trabzondaki İngiliz elçisinin Kafkas köylülerini, ayaklanma için silâhlandırdığı ileri sürülmüştü.

lığı... son elli yıl içinde gittikçe artmış ve yeni bir toprak - köleliği biçimini almıştır."

Toprak-köleliği, böylece, genç Cugaşvili'nin içinde yaşadığı ortama derinden derine işlemişti. Kölelik, onun etkisini doğrudan doğruya duyan köylülerin sırtına ağır bir yük gibi çökmekle kalmıyor, genel olarak insan ilişkileri, aile hayatı, kilise, okul, psikolojik davranışlar ve bütün hayat tarzı üzerinde de baskısını hissettiriyordu. (*)

Belli bir ölçüye kadar, bu durum, bütün Rusya için geçerliydi şüphesiz. Rusya'da toprak - köleliğinin kaldırılışını, Amerikan zencilerinin serbest bırakılması ile karşılaştıran Lenin, 1861 Rus reformunun, Amerikadaki reforma oranla birçok bakımdan eksik olduğunu göstermiş ve şu sonuca varmıştı : *"Demek ki,* yarım yüzyıl sonra, Ruslar, zencilerde görüldüğünden çok daha fazla kölelik izi taşımaktadırlar." Lenin bu acı müîâhazayı ileri sürerken, şüphesiz ki, mübalâa etmektedir. Rus toplumunun, derebeylik geçmişinden kalan mirası kesin olarak bir yana attığım görmek için sabırsızlanan bir politik propagandacının bu çeşit mubalâğalar yapması tabiidir. Ama Ruslar için doğru olmayan şey, Kafkasyalılar için doğruydu. Kafkasyalıların sosyal hayatı, çok fazla ve çok yeni "kölelik izleri" taşıyordu. İnsamn insana kaba ve apaçık bir biçimde bağımlı oluşu; sert ve aşikâr bir sosyal silsileî meratip; ilkel bir şiddet ve insan haysiyetinin hiçe sayılması, toprak-köleliğinden türeyen hayat tarzını belirleyen özelliklerdi. Cehalete mahkûm edilmiş ve genel olarak açık ve teşkilâtlı bir aksiyonla kendilerini

(*) Stalin'in çocukluğu ve gençlik yılları hakkında övgü dolu bir destan şiiri yazmış olan Gürcü şairi G., Leondze, Stalin'in toprak kölesi olan büyük babasının, efendisi tarafından işkence edilerek öldürüldüğünü söylemiştir (Bu şiir, N. Tikhonov tarafından Rusçaya çevrilmiş ve 1944 yılında kitap olarak yayınlanmıştır.)

savunamamış olan baskı altındaki kitlelerin başlıca silâhı; mürailik, aldatma ve şiddete başvurmaktı.

Tiflis İlahiyat Okulu, garip bir kuruluştu. Bütün Gürcistan'ın ve hattâ bütün Kafkasya'nın, biricik olmasa da en önemli yüksek okuluydu. Yerli aydınların belli başlı yetişme alanıydı bu okul. Aynı zamanda, toprak-köleliğinin manevî korunağı gibi bir şeydi. İleri sosyal ve politik fikirler de dosdoğru buraya sızıyor ve derebeylik - kilise düzeninin doğurduğu düşünce alışkanlıkları ile burada çarpışıyordu.

Okul, bir kışlaya benziyordu. İçerdeki hayat haşin keşişler tarafından sert bir şekilde düzenleniyordu. Ardından kapılar kapanır kapanmaz, yeni gelenin, dışardaki dünyayı tamamen unutması isteniyor, öğrencilerin, gece gündüz, içerde kalmaları gerekiyordu. Bununla birlikte, sınıf sorumlusu olan keşişe başvurarak iki saatlik bir izin alınabilirdi. Günlük program, iskolastik ilahiyat hakkındaki dersler ve dualarla; o sonu gelmez dualarla doldurulyordu. Yoksul ailelerin çocukları, yarı aç yarı tok yaşıyorlardı. Yirmi ilâ otuz öğrenci üstüste yatıyordu bir yatakhanede. Manevî bakımdan okul, yarı manastır yarı kışlaydı. Eski bir öğrenci "Hayat hüzünlü ve yeknesaktı" diye yazıyor, "gece dündüz dört duvar arasına kapatılmış olan bizler, suç işlemediğimiz halde, burada yıllarca yaşamaya mahkûm edilmiş mahpuslar gibi hissediyorduk kendimizi. Hepimiz umutsuz ve somurtkandık. Odalara ve koridorlara tıkılmış olan ...taptaze neşemiz kendini hemen hiçbir zaman dile getiremiyordu. Genç yaşımızın coşkunluğu kimi zaman taşıp kendini gösterince, keşişler ya da öğretmen yardımcıları tarafından hemen önleniyordu." Öğrencilerin, dinî olmayan kitaplıklardan eser ödünç almaları yasaklanmıştı; keşişlerin izin verdiği kitaplar okunabiliyordu ancak. Okul, aynı zamanda, Rus-

laştırma politikasının bir aracıydı. Yönetmeliğe aykırı herhangi bir hareketin cezası, hücreye kapatılmaktı. Keşişler, eşyalarını karıştırarak ve konuşmalarını dinleyerek; öğrencilerin ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını sürekli olarak gizlice öğreniyorlar ve en küçük şüpheye kapıldıkları an, müdüre ihbar ediyorlardı.

Ne var ki, bu korkunç okul, aynı zamanda, siyasî muhalefetin de önemli bir merkeziydi. Yalnız Gürcü kamuoyunun değil, Rus kamuoyunun da liderleri ve millî kahramanları mertebesine yükselen kimselerden birçoğu, öğrenim yıllarını bu okulun duvarları arasında geçirmişlerdi. 1930 yılında, Kafkasya - ötesi Komünist Üniversitesinin tarih fakültesi, Tiflis *jandarma teşkilâtının,* İlâhiyat Okulundaki "siyasî hıyanet" olayları ile ilgili raporlarını ihtiva eden arşivini yayımladı. 1873 yılından Cugaşvili'nin Okula kabul edildiği zamana kadar geçen yirmi yıllık bir süreyi kapsayan bu raporlar, öğrenciler içindeki fikrî kaynaşmalar hakkında, çok yararlı bilgiler vermektedir.

Jandarma teşkilâtından bir albay, ele geçirilmiş olan mektuplardan, bazı öğrencilerin Darwin, Buckle, Mill ve Çernişevski gibi yazarların eserlerini okuduklarının anlaşıldığını, daha 1873 yılında üstlerine bildirmişti. Araştırma için emir verilmiş ve iki "zararlı" kitap daha bulunmuştu. Bunlar, Renan'ın *La vie de Jesus* ve Hugo'nun *Napoléon le petit* isimli eserleriydi. Üç öğretmenin, sınıfta, "liberal bir zihniyetle" ders verdikleri anlaşılmış ve işledikleri bu suçtan ötürü Müdür, öğretmenleri işten çıkardığı gibi *jandarma teşkilâtına* da ihbar etmişti. Bir kaç kişi mahkûm edilmişti. Bunlardan bazıları, işlenmiş suçları bildikleri halde, sanık aleyhinde bilgi vermekten kaçındıkları için mahkûm edilmişlerdi. Raporda, suçluların, Gürcü vatanseverliğini benimsemiş oldukları üstünde durulmuştu.

Rus aleyhtarı davramşlarından ötürü okuldan atılan Josef Lagiyev adlı öğrenci, 1886 yılı Haziran ayında Müdür Pavel Çudetski'yi öldürünce, bu kaynaşma dramatik bir olaya yol açmış oldu. Kaatil, Gori çevresinde görevli bir rahibin oğluydu. Tiflis *jandarma teşkilâtı* raporunda şöyle yazıyordu : "Rus ilâhiyat okullarına oranla, Tiflis İlahiyat okulu en kötü şartlar içinde bulunmaktadır. Okula gelen öğrenciler... çoğunlukla... din aleyhtarı bir zihniyet göstermekte ve Rus unsuruna düşmanlık beslemektedirler. Yerlilerin marazî izzetî nefis duygusu ve aşırı alınganlığından ötürü, bu çeşit öğrencileri ıslah etmek mümkün olmamaktadır"

Ayrıca, o sırada yasaklanmış olan birçok Gürcü gazetesinin, halkı Rusya aleyhine kışkırttığım ve İlahiyat Okulunu, Gürcü vatanseverliğinin kalesi haline getirdiğini de ekliyordu. İlahiyat okulu, uzun süre kapatılmıştı. *Jandarma teşkilâtına,* bu cinayetin tek bir kişinin değil gizli bir teşkilâtın eseri olduğunu söyleyen Gürcistan Piskoposu Paul, bu olayda, garip bir rol oynamıştı.

Piskopos, Müdüre bir yıl önce hakaret ve saldırıda bulunan Sylvester Cibladze'nin, başsanık olduğunu söylemişti. Cibladze, daha sonra, Sosyal Demokratik teşkilâtın kurucularından ve Cugaşvili'nin siyasî eğitiminde rol oynamış kişilerden biri olacaktır. 1866'da Okuldan atılan öğrenciler arasında, bir rahibin oğlu olan; daha sonraları Lenin'le arkadaşlık eden, Bolşevik Merkez Komitesi'ne giren ve Gürcistan Sovyeti başkanlığına getirilen Mikhail Tskhakaya da vardı.

Cugaşvili'nin kaydedilmesinden yalnız bir kaç ay önce, Okuldaki bütün Gürcü öğrenciler bir boykot hareketine girişmişlerdi. 4 Aralık 1893'te, Tiflis *jandarma teşkilâtı*'ndan General Yankovski, St. Petersburg'a çektiği telgrafta şöyle diyordu : "Ortodoks İlahiyat Okulu öğrencilerinin hemen hepsi, öğretmenlerden bir çoğunun

görevinden alınması ve Gürcü edebiyatı için bir kürsü açılması için boykot ilân ettiler." Gürcistan Piskoposu, boykottan vazgeçmeleri için öğrencileri ikna etmeye bütün gün boşu boşuna uğraşmıştı, Müdür, polisten yardım istemek zorunda kalnuştı sonunda. Polis, okulu kapatmış ve öğrencileri evlerine dönmeye zorlamıştı. Ama polis şefi, raporunda, tedirgin bir şekilde şunları yazıyordu : "Akıllı kimselerin birçoğu, Okulun kapatılmasını, düşüncelerine uygun olarak millî menfaatlerini savunmuş olan öğrencilere karşı girişilmiş haksız bir davranış olarak görmektedir." Öğrenciler, Okuldan ayrılırken, dayamşma gösterecekleri konusunda and içmişlerdi. Bununla birlikte, aralarından seksen yedi kişi, normal süre sona ermeden önce Okuldan atılmıştı. Ayaklanmanın baş teşkilâtçısı olarak, Mikhail Tskhakaya'nın adı yeniden geçmişti. Okuldan atılanlar arasında Lado Ketskhoveli de vardı. Gori'deki okulun eski bir öğrencisi olan Ketskhoveli, Cugaşvili'den sadece üç yaş büyüktü ve pek az bir zaman sonra, siyasî alanda onun yolgöstericisi olmuştu. Raporlardan hiçbirinde sosyalist propagandanın sözü edilmiyordu. Bu öğrenci gösterilerinin ana kaynağı Gürcü vatanseverliğiydi.

On beş yaşındaki Cugaşvili Okulda boygösterdiği zaman, son boykotun yankıları canlılığından pek bir şey kaybetmemişti. Öğrencilerin, bu olay üzerinde tartıştıkları ve seksen yedi kişinin atılması konusunda yorumlar yaptıkları muhakkaktı. Cugaşvili de, kendi milli edebiyatının Okulda öğretilmesi isteğine karşı yakınlık duymuştu şüphesiz. Böylece, daha başlangıçta, siyasî kaynaşmanın etkisinde kalıyordu. Ama Gori'de olduğu gibi, burada da, gerçek duygularını saklıyordu öğretmenlerinden. Gori'de olduğu gibi, burada da, akıllı, çalışkan ve dikkatli, örnek bir öğrenciydi. Yeni çevresini, istek dolu bir merakla seyrediyordu şüphesiz. Okulun müdürü, Rus

keşişi Hermogenes'di; müfettiş ise, Gürcü Abaşidze. Abaşidze, Gürcü olduğu için, kölece bir bağlılık göstererek, Rus makamlarına yaranmaya çalışıyordu. Genç Cugaşvili, otokratik yönetimin küçük mikyasta bir örneğini ve işleyişini burada çok yakından gözleyebilirdi. Yönetimi elinde tutanlar da, gerginlik ve korku içinde yaşıyorlardı. Rus müdür, kendisinden önce öldürülen meslekdaşını düşünüyordu. Gürcü müfettiş ise, üstlerinin memnun olmadığını belirten en ufak işaretten korktuğu gibi; uzun ve karanlık koridorlarda ya da öğrencilerin yatakhanelerinde hazırlanabilecek plânları hayal edince de dehşete kapılıyordu. Ama keşişler öğrencilerini daha sıkı bir şekilde kontrol ettikçe, konuşmalarını daha sürekli bir şekilde gizlice dinledikçe ve yasaklanmış kitapları bulmak için ceplerini ve dolaplarını daha sık aradıkça; İlahiyat Okulunun duvarları arasında dinden - sapış akımı da gittikçe daha kuvvetli bir şekilde yayılıyordu. Az zaman önce Okuldan atılmış olan öğrenciler, genç öğrencilerin gözünde manevî bir otorite kazanmışlardı ve eski arkadaşlarıyla ilintilerini tamamiyle kesmeyerek etkilerinin bu kilise duvarlarının içinde duyulmasını sağlamak işini başarmışlardı.

Daha ilk sınıfta bile, Cugaşvili'nin, şehre, yarı - gizli bir şekilde sık sık giderek muhalefete mensup kimselerle ilinti kurmuş olması muhtemeldir. Tiflis'e gelişinden, hemen tam bir yıl sonra, liberal vatansever Ilya Çavçavadze'nin yayınladığı *Iberya* isimli derginin 29 Ekim 1895 tarihli nüshasında bir şiirinin yayımlanması, Cugaşvili'nin bu şekilde hareket etmekte olduğunu göstermektedir.

Cugaşvili, ünlü Gürcü şairi R. Eristavi'ye, ana özelliği vatanseverlik olan ama sosyal radikalizm havasını da taşıyan şiirler adamıştı. Şair, gerçek kimliğini Okul yöneticilerinden saklamak istemiş olacak ki, bu şiirleri-

ni "Soselo" adıyla yayımlamıştı. İşlediği bir başka suç, şehirdeki gezici bir kitaplıktan bazı eserleri ödünç almasıydı. Gürcü şiirinden başka, Rus ve Batı edebiyatının şaheserlerini severek okuyordu. Ama en fazla, üç büyük Rus hiciv yazarının eserlerinden hoşlanıyordu. Bu yazarlar, Saltikov - Şçedrin, Gogol ve Çehov'du. Stalin, daha sonraları, konuşmalarında ve makalelerinde, bu yazarların eserlerinden aktardığı cümlelere sık sık yer vermiştir. Victor Hugo'nun romanları ve Thackery'nin *Vanity Fair* isimli eseri, okuduğu yabancı kitaplar arasındaydı. Fikrî gelişmesi bakımından Darwin biyolojisi, ekonomi ve sosyoloji hakkında yazılmış halk kitapları, büyük önem taşımaktadır. Maddeci ve pozitivist tarih ve toplum görüşleri, o yıllarda, genç liberalleri ve sosyalistleri derinden derine etkilemişti.

Stalin'i seven ya da ona düşman olan hatırat yazarlarının hemen hepsi, 1930 yıllarında Gori'de öğretmenlik yapmakta olan okul arkadaşı G. Glurdjidze'nin Stalin hakkındaki izlenimlerinin gerçeğe uygunluğunu kabul etmektedirler :

"Kilisede âyin yapılırken, sıraların altına sakladığımız kitapları okurduk bazen. Öğretmenlerin görmemesi için çok dikkatli davranmamız gerekirdi. Kitaplar, Jozef'in yanından ayırmadığı arkadaşlarıydı; yemek saatlerinde bile yanında taşırdı onları.. Kendisine bir soru sorulduğu zaman, bir süre durur sonra cevap verirdi.

Okulun o dayanılmaz boğucu havasından kurtulup biraz neşelenmek için şarkı söylerdik kimi zaman. Soso, bizi bir koro halinde çabucak toplayıp sevdiğimiz halk türkülerini o berrak ve tatlı sesiyle söylemeye başlayınca iyice keyiflenirdik."

Bir başka yazar (İreşmavili) ise Stalin'in karakterinin daha az sevimli bir yanı üzerinde durmaktadır. İreşmavili de, Stalin'in, öğrenciler arasında belli başlı tartış-

macılardan biri olduğunu; bilgi bakımından arkadaşlarının birçoğundan üstün bulunduğunu ve iddialarını büyük bir ustalıkla ve inatla savunduğunu söylemektedir. Ama kendini göstermek arzusuyla yanıp tutuşan bu delikanlının, başkalarından geri kalmayı asla hazmedemediğini de belirtmektedir. Cugaşvili, iddialarına sağlam bir şekilde karşı çıkılınca terslenmekte ve tartışmada en küçük bir engellenmeyle karşılaşınca kızıp surat asmaktadır. Okul arkadaşlarından bir kaçının hatırladığı gibi, başarı kazanan bir hasmına karşı kin beslemekte; iftira edip aleyhte dedikodu yaparak intikam almaya çalışmaktadır. Kendi yaşındaki çocuklar için belki de pek istisnaî olmamakla birlikte, bu davranış, onu geçimsiz bir arkadaş haline getiriyordu.

Keşişler, bu kabiliyetli öğrencilerinin yoldan çıkmakta olduğunu ancak üçüncü yılın başında fark etmeye başladılar. Aralarından biri, 1896 yılı Kasım ayında, hal ve gidiş defterine şu kaydı düşmüştü : "Cugaşvili'nin, kitap ödünç aldığı Ucuz Kitaplık'a üye olduğu anlaşılmaktadır. Bugün Victor Hugo'nun *Denizin Emekçileri* isimli kitabına el koydum ve bu kitabın içinde sözü geçen kitaplığın kartını buldum." Müdür, şu açıklamayı yaparak verilen bilgileri doğrulamıştı : "Kendisini uzun bir süre için ceza hücresine kapatın. Daha önce, Victor Hugo'nun *Doksan Üç* adlı yasaklanmış kitabı dolayısıyla kendisine ihtarda bulunmuştum." Gerçekten de, Hugo'nun Fransız İhtilâli hakkındaki ünlü romanı, bu genç okurun rahiplik mesleğinde yetişmesi konusunda pek de faydalı olmazdı. Yukardakine benzer kayıtlar, hal ve gidiş defterinde gittikçe daha sık görünmeye başlanmıştı : "Gece saat on birde, Josef Cugaşvili'den, Ucuz Kitaplıktan sağlamış olduğu Letourneanu'nun *Milletlerin Edebi Gelişimi* isimli kitabı aldım... Cugaşvili, sözü geçen kitabı kilisenin merdivenlerinde okurken yakalandı.

Bu öğrenci, Ucuz Kitaplıktan aldığı eserleri okurken on üçüncü kere yakalanmış bulunuyor. Kitabı üst makama teslim ettim." Bu, ilk şikâyetten ancak dört ay sonra yani 1897 yılı Mart ayında yazılmıştı. Müdür şu emri verdi : "Sert bir ihtar vererek kendisini uzu süre ceza hücresine kapatın." Bu şikâyetlerde, Cugaşvili'nin yanında, marksist bir kitab şöyle dursun, sosyalizmle ilgili bir kitabın bulunduğundan bile söz edilmemektedir. Ama çağdaşlarının hatıralarına ve daha sonra kendi yaptığı işlere bakacak olursak, Cugaşvili'nin, sosyalist ve marksist teorilerle, ilk olarak üst sınıflarda temas etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Okul içinde bulunan gizli bir tartışma derneğine ve şehirde bulunan gizli sosyalist teşkilâta girişi de aynı zamana raslamaktadır. *Messame Dassy* adındaki gizli sosyalist teşkilâta, 1898 yılı Ağustos ayında katılmıştı. Sosyalizmle ilgili kitaplar, şüphesiz ki, okula getirilemeyecek kadar tehlikeliydi. Ayrıca bu kitapları bulmak da kolay değildi. Yaroslavski'nin söylediğine göre, o sırada Tifilis'de, Marx'ın Kapital'inin yalnız bir nüshasını bulmak mümkündü. Genç sosyalistler, bu nüshayı, elle kopya ediyorlardı. Cugaşvili'nin, Okul dışında geçirebildiği bir kaç saat içinde, Sosyalist yazarların kitaplarını ve broşürlerini okuyup incelediğini ileri sürmek yanlış olmaz.

Cugaşvili'nin, aşağı yukarı on dokuz yaşındayken katılmış olduğu *Messame Dassy* teşkilâtı 1893'te kurulmuştu. Bu teşkilât, Tiflis'de kurulan ilk Sosyal Demokrat grup olmakla birlikte, Gürcü vatanseverliğinin etkisinden tamamen kurtulmuş değildi. 1880 yıllarında Gürcü aydınlarım çevresinde toplayan liberal ve ilerici bir teşkilât olan *Meori Dassy*'den (İkinci Grup) ayırd edebilmek için, bu teşkilâta *Messame Dassy* (Üçüncü Grup) adı ve-

rilmişti. (*) *Messame Dassy*'in kurucuları arasında, K. Çkheidze, Noah Jordania ve kısa bir zaman sonra ılımlı sosyalizmin sözcüsü olarak Gürcistan dışında da tanınan G. Tseretelli vardır. Müdüre hakaret ve tecavüz ettiği için İlahiyat Okulundan atılmış bulunan Silvester Cibladze de, teşkilâtın enerjik kurucularından biriydi. *Messame Dassy*'in liderleri, görüşlerini, liberal bir gazete olan *Kvali*'de (Saban İzi), açıklıyorlardı.

Uzun yıllar sonra, Cugaşvili, sosyalizmi benimseyişinin nedenlerini şöyle açıklıyordu: "Toplum içindeki yerim dolayısıyla (babam, bir kundura fabrikasında işçiydi, annem de bir emekçi kadın) marksist olduğum gibi, aynı zamanda.. İlahiyat Okulunda ezici baskısını duyduğum hoşgörüsüzlük ve Cizvitvâri disiplinden ötürü de marksizmi benimsedim... İçinde yaşadığım manevî hava, Çar baskısına karşı duyulan kinle yüklüydü..." Dışardaki olaylar da bardağı taşıran son damla oldu. O yıllarda, Tiflis'te işçiler etkili grevler yapmaya başlamışlardı; Kafkasya'nın başkentinde görülen ilk grevlerdi bunlar. Bu grevlerin, işçi sınıfı ve ilerici (radikal) aydınlar üzerinde yapmış olduğu etkiyi, bugün tasavvur etmek çok güçtür. Daha sonraki yıllarda grevler olağan bir şey haline gelmişti; sık sık tekrarlanmaları, heyecanlandırma niteliğinden yoksun kılmıştı onları. Ama ilk grevler, emekçi kitlelerin umulmadık bir kuvvete sahip olduğunu göstermişti; sosyal mücadelede yeni bir silâhtı bunlar. Ve yeni silâhların çoğunlukla aşırı bir umut ve korku doğurmaları gibi, ilk grevler de aşırı umutlar ve korkular doğurmuştu. Yönetenler de yönetilenler de, grevlerde, büyük olayların ve dramatik değişmelerin ortaya çıkacağına dair bir işaret bulmuşlardı. Bu görüşleri, Rusya

(*) Gürcü asilleri arasındaki ilericiler tarafından desteklenen **Pirveli Dassy** (Birinci Grup), daha 1865'ten önce toprak köleliğinin kaldırılmasını savunmuştu.

sözkonusu olunca doğruydu şüphesiz.

Tiflis, o sırada, küçük mikyasta bir sanayi devriminin merkeziydi. Sanayi kapitalizminin aşiret ve derebeylik yapısı üzerinde temellenen bir Doğu ülkesi olan Kafkasya'ya yapmış olduğu yeni etki, Tiflis şehrinin hayatında açıkça yansıyordu. "Reform yıllarından sonra, nüfusu seyrek olan ve dağlı halkın oturduğu bu ülke, yani dünya ekonomisinin gelişmesinden ve hattâ tarihten uzak kalmış bulunan Kafkasya, petrol sanayicilerinin, şarap tüccarlarının, tahıl ve tütün yetiştiricilerinin ülkesi haline dönüşüyordu." Henüz tanınmamış bir kimse olan Lenin, yüzyılın sonunda, ülkenin durumunu böyle tasvir etmişti. Baku ve Batum'daki petrol sanayileri, İngiliz ve Fransız sermayesinin yardımıyla gelişiyordu. Lenin'in sözünü ettiği sanayilere, kısa bir zaman sonra, Çiaturi'deki zengin manganez yataklarının işletilmesi de ilâve edilecektir. 1886-87 yıllarında, Tiflis ve Kutais bölgelerinin sanayi üretimlerinin toplamı değeri, yalmz on milyon rubleye ulaşıyordu. Ama dört yıl içinde, bu değer, üç katından da fazla artmıştı. 1891-92 yıllarında, otuz iki milyon rubleye yükselmişti. Aynı dönem içinde, demiryolu işçileri dışındaki işçi sayısı, 12.000'den 23.000'e yükselmişti. Tiflis; Baku'yu, Batum'a; Hazer kıyılarını Karadeniz'e bağlayan Kafkas demiryolunun ana kavşak noktasıydı. Demiryolu atölyeleri, Tiflis'in belli başlı sanayi merkezleriydi ve ortaya çıkmakta olan gizli Gürcü işçi hareketinin beyni niteliğindeydi. Bu atelyeler ve gürültülü Doğu çarşı ve pazarları, şehir hayatının iki zıt unsuruydu. Genç Cugaşvili, Doğulu tacirlerin usul ve alışkanlıklarını gözlemiş olmalıydı; bunlar, onun düşüncesinde, şüphesiz ki, izler bırakmıştı. Ama, "tarihten bile uzak kalmış olan" bu Doğu âlemi, hoşuna gitmiyordu onun. Cugaşvili'yi çeken, Kafkas hayatında ortaya çıkmış olan yeni unsurdu.

Din adamı olacakken ihtilâlciliği benimsemiş kimselerden birkaçı, Cugaşvili'nin yolgöstericileri ve eğiticileri olmuşlardı. *Messame Dassy*'in liderleri arasında yer alan ve bu işlere henüz yeni başlayan Cugaşvili'nin yakın arkadaşı olamayacak kadar önem taşıyan Sylvester Cibladze'den başka, iki kişiyle daha görüşüyordu. Saşa Tsulukidze ve Lado Ketskhoveli adındaki bu ihtilâlciler onun hem yol göstericileri hem de dostlarıydı. Cugaşvili'den sadece üç yıl büyük olan Tsulukidze, *Messame Dassy*'ciler arasında fikir ve edebiyat adamı olarak tanınmıştı bile. Dâvaya bütün aşk ve şevkiyle hizmet ediyordu, ama veremdi; bu hastalık, beş altı yıl sonra öldürmüştü onu. Mahallî Gürcü gazetelerinde yayımlanan deneme ve makaleleri, geniş bir sosyoloji bilgisi olduğunu göstermişti. Üstelik, bu yazılarda, Tsulukidze'nin parlak zekâsı ve sağlam edebiyat zevki açıkça beliriyordu. Eserleri arasında, Marx'ın ekonomi teorisi hakkında, halk için yazmış olduğu ilgi çekici bir kitap da vardı. (*) Cugaşvili, Tsulukidze ile birlikte *Kvali* gazetesinin yazı işlerine arasıra uğramış ve bu gazetenin yarı-liberal yarı-sosyalist yazarlarının ahkâm kesmelerini başlangıçta saygıyla, daha sonra yarı alaycı bir gülüşle dinlemişti.

Öteki yolgöstericisi ve arkadaşı Ketskhoveli, bir edebiyatçı ve fikir adamı değildi. Ama çok daha pratik düşünceli bir kimseydi. Yeni inancı benimsemiş olan Ketskhoveli'nin en önemli meselesi, başkalarını da bu inanca çekmekti. Kafkasya dışındaki dünyayı görüp tanımıştı. 1894 yılında, İlahiyat Okulundan atılan seksen yedi öğrenciden biri olan Ketskhoveli, eski bir siyaset ve kültür merkezi olan Kiev'e gitmişti. Kiev, Tiflis'e göre taş-

(*) Stalin, daha sonraları, Tsulikidze'nin hatırasını şükranla anmış ve 1927 yılında, Sovyet Devlet kitabevlerinin, Tsulukidze'nin çeşitli Gürcü dergi ve gazetelerinde dağınık halde kalmış olan denemelerini, kitap halinde yayımlamalarına önayak olmuştur.

ra şehri niteliğini çok daha az taşıyordu. Ketskhoveli, bu şehirde uzun bir süre kalmış ve Petersburgdaki sosyalistlerle olduğu gibi İsviçre, Fransa ve İngiltere'de sürgünde yaşıyan liderler ile de ilinti kurmuş olan Kiev sosyalistlerinin gizli gurupu ile tamşmıştı. Birşeyler yapmak arzusuyla Kafkasya'ya geri dönmüştü. Gizli bir matbaa kurmanın yollarını araştırıyordu. Çünkü, onun gözünde, herhangi bir ihtilâlci propagandacılar grupunun dayanacağı ilk sağlam temel, böyle bir matbaaydı. Yarı-sosyalist yarı-liberal mahallî gazeteler bir işe yaramıyordu; çünkü, bu gazeteleri çıkaranlar, makalelerindeki her satırı korkarak yazıyor ve yazdıklarının hepsini Çar sansüründen geçirmek zorunda kalıyorlardı. Bu yazarların becerebildikleri korkak ve güçsüz propaganda, kimseyi inandıramıyacağı gibi herhangi bir sonucun alınmasını da sağlayamazdı. Onlar, yani genç ihtilâlciler, ne balıasma olursa olsun, sansürden yakalarını sıyırmalıydılar. Bu, gizli bir matbaanın kurulmasını gerektiriyordu. Ketskhoveli, *Messame Dassy*'in üyesi olduğu zaman, Cugaşvili'nin düşüncelerini bu çeşit pratik meselelere çevirmişti.

Ketskhoveli ve Tsulukidze, yetişmekte olan bu genç ihtilâlciye, özel bir iş; yani birkaç işçi eğitim derneğiyle ilişki kurmak işinin verilmesine önayak olmuşlardı. Cugaşvili'nin görevi, birkaç işçiye, duvarcı amelesine, kunduracıya, dokumacıya, mürettibe ve mahallî atlı-tramvay sürücüsüne, sosyalizm hakkında ders vermekti. İşçiler, küçük gruplar halinde toplanıyorlardı; bu gruplarda on onbeş üye vardı. Her gönüllü öğrenciye, bu çeşit bir görev veriliyordu. Çünkü, bu yeni teşkilât, öğretisini yayan kitapları ve broşürleri okumak imkâmndan yoksun olan üyelerini aydınlatmaya hazır olan kimselere muhtaçtı. Bu dernekler, işçilerin sefil mahallelerdeki kalabalık evlerinde toplanıyorlardı. Odanın içini keskin *makhorka*

dumanı; ter ve pislik kokusu kaplıyordu. Üyelerden biri, arkadaşlarını polis baskınından korumak için dışarda gözcülük ediyordu. Dersler veren genç İlahiyat Okulu öğrencisi, yaptığı işten çok memnun olmalıydı. Verdiği emek, yükselişinden duyduğu doygunlukla mükâfatlandırılıyordu. Orada, keşiş Abeşidze'nin yönettiği sürünün uysal bir üyesiydi; ama İmparatorluğun ve Kilisenin temellerine manevî bir dinamit yerleştiriyordu. Kendisini yolgösterici ve otorite olarak kabul eden ve çoğu kendisinden daha yaşlı olan işçiler saygıyla dinliyorlardı onu.

Böyle bir toplantıdan sonra, o kasvetli okula geri dönmek; keşişlere hesap vermek; okulda alışılageldiğinden çok daha uzun bir zaman dışarda kalmasını mâzur gösterecek nedenler bulmak; dindar bir kimse gibi görünmek ve kilisede ilahî söyleyen topluluğa katılmak, güç ve küçültücü bir şeydi. Bu, iki bakımdan da iki yanlı bir hayattı. Dine inanmayan bir kimse olduğu halde, dinî kurallara bağlı bir insan rolünü oynamak zorunda oluşu bir yana; şehirde birçok kimsenin tanıdığı bir kimse olarak davranmak zorunda kalmaya başlayan bir ihtilâlci olduğu halde; henüz çocuk sayılan ve öğretmenlerinin buyruğunu dinleyip onlardan azar işitmek durumunda bulunan bir öğrenci olmayı da kabul etmek zorundaydı. Ne zamana kadar dayanabilirdi buna?

Cugaşvili, İlahiyat Okulundaki son yıllarında, bu soru üzerinde düşünmüş olmalıydı. Keşişleri büyük bir saygısızlık ve ikiyüzlülükle aldatıyordu; ama bundan ötürü, hiçbir pişmanlık ve vicdan azabı duymuyordu. Aldatmaya, o da, aldatmayla cevap veriyordu sadece. Keşişler de, hakkında gizlice bilgi edinip, kendisi bulunmadığı zaman ötesini berisini karıştırmıyorlar mıydı? Öğrettikleri şeyler, korkunç bir aldatmaca değil miydi? Cugaşvili'nin ikiyüzlülüğü, onların ikiyüzlülüğüne verilmiş bir cevaptan başka şey değildi. Bu yalan ve aldatma düello-

sunda, üstünlük şüphesiz ki ondaydı; kazanmış olduğu başarı ve bunun sağladığı zevk, dayanılmaz bir duruma katlanmasına yardımcı olmuştu şüphesiz. Günün birinde, pılısını pırtısını toplayıp, keşişlere vedâ edebilirdi. Ama sonra ne yapacaktı? Okul dışında bir geçim imkânı yoktu. Teşkilât çok yoksuldu; kendisine yardım edemezdi. Annesine de yük olmak istemezdi. Bir fabrika işçisi yada kâtip olmak da cazip gelmiyordu ona. İlahiyat Okulu tatsız bir yerdi ama; tartışmak, hayal kurmak ve okumak için yeterince zamanı vardı orada; kolayca bir yana bırakmazdı bu imkânı. Cugaşvili'den daha düşüncesizce hareket eden ya da haris olan ama ayağı yere basmayan bir delikanlı; onun yerinde olsa, Okulun kapısını vurup çıkar ve sonuçları düşünmezdi belki. Ama eski bir toprak-kölesinin oğluydu Cugaşvili; ve şimdi, bütün bir halkın hayatını değiştirmek için çalışıyorsa da, değişiklik korkusundan doğan köylülere has hareketsizlik ve ağırlıktan birşeyler vardı benliğinde. Okulda kalmak sürekli olarak gizlemeyi ve mürailiği gerektiriyordu; ama çocukluğundan beri böyle davranmak zorunda kalmıştı, artık onun ikinci tabiatı gibi birşey olmuştu bu.

Ne var ki, durumu gittikçe güçleşiyordu. Hal ve gidiş defterindeki kayıtlarda, Okulda kaldığı son aylar süresince, sosyalist propagandası yaptığı hakkında hiçbir cümleye raslanmamaktadır. Faaliyetlerinin bu yanını, saklamayı başardığı besbellidir. Ama Okul otoritesi ile arasındaki çatışma gittikçe şiddetlenmekten de geri kalmamıştır. 29 Eylûl 1898 tarihli bir raporda şöyle deniyordu: "Sabah saat dokuzda, bir grup öğrenci, kendilerine, Okul Yönetimi tarafından izin verilmeyen kitapları okuyan Jozef Cugaşvili'nin çevresinde toplanmışlardı. Bundan ötürü, öğrenciler aramaya tâbi tutuldu." Bir kaç hafta sonra şunlar yazılmıştı: "Öğrencilerin tâbi tutulduğu bir arama sırasında... Jozef Cugaşvili, sık sık ya-

pılan bu aramalardan memnun olmadığını belirterek... ve bu çeşit aramaların öteki Okullarda asla yapılmadığını söyleyerek... tartışmaya girişmek istedi: Cugaşvili, Okul yöneticilerine karşı genel olarak saygısız ve kaba davranmaktadır..."

Messame Dassy'e katılmasının üzerinden ancak bir kaç ay geçmişti ki, keşişler, içine düşmüş olduğu açmazdan kurtardılar Cugaşvili'yi. Delikanlı, "bilinmeyen sebeplerden" ötürü, sınava girmemiş olduğu için, 29 Mayıs 1899 tarihinde okuldan atıldı. Daha sonraları kendisi, "marksizm propagandası" yaptığı için okuldan çıkarıldığını söylemiştir. Okul yöneticileri, böyle bir sebep ileri sürmemişlerdi; ama, muhakkak ki; Cugaşvili'nin, siyasî bakımdan aykırı fikirler taşıdığından kuşkulanmışlardı. Okuldan atılan Cugaşvili, içinde beş yıl geçirdiği bu yarı-manastır yarı-kışla kuruluşu terk ederken pek az esef etmişti.

Ana ve babasımn, toprak-kölesi olarak dünyaya gelmiş olmaları, Cugaşvili-Stalin'i, ihtilâlin belli başlı liderlerin hemen hepsinden ayırd eden bir özelliktir. Bu liderlerin çoğu, eşraf çocukları, orta sımflar ya da aydın tabakası mensupları olarak, çeşitli sosyal mevkilerden gelmişlerdi. Bir üniversite öğrencisiyken Lenin, o derin fikrî merakıyla, köylülerin hayatını yakından gözlemişti. Ama, bir eğitim müfettişinin oğlu olan Lenin, köylü hayatından gelmediği gibi bu hayatın içinde de değildi. Troçki, sefalet ve sömürülmeyi, ilk olarak, türedi bir Musevî büyük toprak sahibinin, yani babasının evinin pencerelerinden görmüştü. Zinoviev, Kamenev, Buharin, Radek, Lunaçarski, Çiçerin ve daha bir çokları, karşısına hazırlıklı olarak çıktıkları kötülükleri, daha uzak mesafeden gözlemişlerdi. Bir çoğu için, bırakın toprak-köleliğini, kapitalist sömürme bile, birbirinden farklı ölçü-

lerde derinlemesine kavradıkları mantıkî formüllerdi. Bu formüllerin arkasındaki gerçekleri yaşayıp duymamışlardı onlar. Kalinin, Tomski Şlyapnikov gibi belli başlı bolşeviklerin bazıları işçiydiler ve Rus işçilerinin çoğu gibi köy hayatıyla ilgileri kesilmemişti. Ama bunların arasında bile, hemen hiçbiri, ilk gençlik yıllarında, toprak-köleliğinin atmosferini Cugaşvili-Stalin kadar doğrudan doğruya ve acısını çekerek yaşamamışlardı.

Yirmi iki yaşındaki Cugaşvili, içinden çıkmış olduğu çevrenin çok üstüne yükselmişti şüphesiz. Artık, aydınların arasına girmişti o da. Ama, toplumdaki yerini ve değerini iyice bilen, işgüç sahibi ve saygı gören aydınların değil; sınıfsız [déclassé] insanların yarı-göçebe takımı arasında yer almıştı. Ama, bununla birlikte sosyal yapının en altında bulunan insanlara karşı duyduğu derin yakınlık duygusunu hiçbir şey silememişti yüreğinden. Yüksek sınıflara mensup ihtilâlciler, kişisel temasları ile, işçi sınıfının seçkinlerini, yani sosyalist propagandadan etkilenen ve idealist aydınlarla dostluk kurmaya can atan zeki işçileri tanımışlardı yalnız. Sosyalist kavramlara açık olmayan o büyük ve hareketsiz kitleyi, proletaryanın geri kalmış ve bilinçsiz bölümleri olarak niteliyorlardı. Marksist ihtilâlciler, bu geri kalmışlığın tutucu ağırlığı hakkında bir fikre sahiptiler. Bir önceki neslin; halkın arasında onların refahı için çalışmak üzere idealistçe düşüncelerle "halka giden", ama şüpheci köylüler tarafından feci bir şekilde öldürülen ya da jandarmaya ihbar edilen yüksek sınıfa mensup ihtilâlcilerin başına gelenleri unutmamışlardı. Ama marksistler, aydınlanmanın ve siyasî tecrübenin, geri kalmışları ve bilinçsizleri bile, en sonunda, sosyalizme döndüreceğini umuyorlardı. Bu arada, teoriciler ve propagandacılar, henüz uyanmamış kitlelerle anlaşmalarını sağlayacak ortak dilden de yoksundular. Öte yandan, yüksek sınıflara men-

sup gençleri sosyalizme iten ilk etkiler, genel olarak, kabahatlilik duygusuna karışmış olan insancıl yakınlık duygusundan geliyordu. Bu çeşit duygular, onların, baskı altındaki sınıfları, faziletin ve ruh asaletinin ta kendisi olarak görmelerine yol açıyordu.

Genç Cugaşvili, Rus hayatında ve siyasî dünyasında görülen bu geri kalmışlığa karşı istisnaî ve hemen hemen içgüdüsel diyebileceğimiz bir hassasiyet duymuş olmalıydı. Bu hassasiyet, sonraki yıllarda daha da şiddetlenmişti. Şimdi, kendisi de, herşeyden önce ileri ve bilinçli işçilere karşı ilgi duyduğu halde (çünkü, geri kalmış kitleye ancak onlar aracılığı ile yaklaşmak ve bu kitlenin başeğişini ve ataletini ancak onlar sayesinde sarsmak mümkündü), işçi sınıfı hakkındaki idealistçe genellemelere ve coşkun ümitlere kapılmıyordu. Yalnız baskı yapanlara, büyük toprak sahiplerine, kapitalistlere, keşişlere ve Çarlık jandarmasına değil, davalarını benimsemiş olduğu işçilere ve köylülere de şüphe dolu bir güvensizlikle davranıyordu. Onun sosyalistliğinde, kabahatlilik duygusunun zerresi bile yoktu.

İçine doğmuş olduğu sınıfa karşı yakınlık duyduğu kesindi; ama mülk sahibi ve yönetici sınıflara karşı duyduğu nefret daha da kuvvetli olmalıydı. Yüksek sınıflara mensup ihtilâlciler tarafından duyulan ve öğütlenen sınıf nefreti [düşmanlığı], bu ihtilâlcilerin benliğinde doğmuş ve kendileri tarafından teorik inançlarla geliştirilmiş ikinci dereceden bir duyguydu. Oysa, Cugaşvili için, sınıf nefreti, sonradan edindiği bir duygu değildi; benliğinin ta kendisiydi. Duygularını ahlâkî bakımdan temeliendiriyor gibi göründüğü için etkilenmişti sosyalist öğretilerden. Onun görüşünde, duygusallığın izi bile yoktu. Sosyalistliği; soğuk, ağırbaşlı ve sertti.

Karakterinin bu özellikleri, gelecekte, işine çok yarayacaktı onun. Ama aynı özelliklerin, doğurduğu mah-

zurlar da vardı. Yüksek sınıflara mensup ihtilâlciler, tevarüs ettikleri kültür gelenekleri ile gelmişlerdi ihtilâle. İçinden çıktıkları çevrenin inançlarına ve peşin hükümlerine başkaldırmışlardı; ama ihtilâlin ortamına, kendi öz ortamlarından edindikleri bazı değerleri ve nitelikleri (yalnız bilgi değil, aynı zamanda, düşünme, konuşma ve davranma inceliklerini de) getirmişlerdi. Yetiştiği zor şartlar, Cugaşvili'nin, bu nitelikleri edinmesine özellikle elvermemişti. Tam tersine, hassasiyetini ve zevkini körletecek kadar çok fizik ve manevî sefaletle karşılaşmıştı Cugaşvili. Öteki liderlerden pek azı sosyal menşe bakımından aşağı olduğu duygusuna kapılmıştı. Bu liderlerin çoğu, daha sâkin ve emin yollar seçmiş olsalardı, parlak ve saygı değer bir meslek hayatına sahip olurlardı. Lenin'in dehâsına sahip bir kimse, herhangi bir rejimde büyük bir millî lider olabilirdi. Troçki, geniş üne kavuşmuş bir fikir ve edebiyat adamıydı. Bir Kamenev, bir Buharin, bir Lunaçarski, bilim dünyasının en yüksek kademelerine çıkabilirlerdi. Onların hepsi de, yetenekli hatipler ve yazarlar; hayalgücü geniş olan coşkun ve yaratıcı düşünürlerdi. Bu özellikleri şaşılacak kadar küçük yaşta göstermişlerdi. Genç Cugaşvili ise, tepeden tırnağa dirayet ve sağduyuydu, ama hayalgücü ve yaratıcılık, onu başkalarından ayırdeden özellikleri değildi. Küçük işçi topluluklarına, sosyalizm üzerinde tutarlı bir şekilde ders verebilirdi ama hatip değildi. Daha sonraki yılların ortaya koyduğu gibi, parlak bir yazar da değildi. Kastlara dayanan resmî Rusya'da, bir Gürcü köylü çocuğu, büyük hırs, inat ve şansla bile, sosyal kademelerin pek yükseğine çıkamazdı. Kilisede kalsaydı, en iyi ihtimalle bir ikinci Abaşidze olurdu. Hal ve şartlar, Cugaşvili'nin yüreğine, sosyalist yeraltı faaliyeti sırasında bile kurtulamadığı bir aşağılık duygusu yerleştirmişti.

BÖLÜM II

SOSYALİST YERALTI FAALİYETİ

Gelecek İhtilâlin Yaratıcıları. — **Narodnik**'lere (Köycü Sosyalistlere) karşı Marksistler. — Plehanov ve Lenin: Kafkasya'daki etkileri. — Stalin'in Tiflis Rasathanesine kâtip olarak girişi : 1899. — İhtilâlci faaliyetlerden dolayı yeraltına geçiyor. — **Brdzola**'yı (Mücadele) yayınlıyor. — İlk düzyazı siyasi eseri. — **Burjuvazi** karşısındaki davranış. — Zulme karşı bir silâh olarak "Halkın Merak"ı. — Batum'a gitmek üzere Tiflis'ten ayrılış: 1901. — **Koba** (Boyun eğmez) adını kullanmaya başlayışı. — Gizli bir matbaa kurması. — İşçilerle askerler arasında çatışma. — 1902'de tevkif edilişi.

Cugaşvili, *Messame Dassy'e* 1898 yılı Ağustos ayında katılmıştı. Aynı yılın başlarında; Mart ayında, sayıları bir düzineyi bile bulmayan birkaç sosyalist, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulduğunu ilân etmek için, Minsk şehrinde gizli bir toplantı yaptılar. Tarihler ara-

sındaki bu uygunluk, Cugaşvili'nin, Sosyalistlerin safına önemli bir anda; yani, hareket, dönüm noktasına geldiği sırada katıldığım göstermektedir. O sırada, Rusya'da, yurt çapında geniş bir sosyalist partisi mevcut değildi. Çoğunluğu aydınlardan oluşan propagandacıların kurduğu küçük gruplar vardı yalnız. Ve bu küçük gruplar arasında ileri sürülen fikirler ve yapılan tartışmalar, dışarda bulunanların hemen hiç ilgisini çekmiyordu; şimdi bile, sathî bir inceleyici, bunları, bir yığın yersiz doktrin gevezeliği olarak telâkki edebilir. Ama "sekter" propagandacılar, tarihin gerçek yaratıcıları; İhtilâlin bilim adamları ve sanatçılarıydılar.

Yüzyıl boyunca, Rus aydınları arasından en yiğit kimseler, Çarların bir baskı rejimi olan otokrasisine baş kaldırmışlardı; ama Marksist sosyalizm, ihtilâlci muhalefetin hâkim eğilimi haline, ancak yüzyılın sonuna doğru gelebilmişti. 1880 yıllarının sonlarına kadar, *Narodnik*'ler (Populist'ler) tarafından temsil edilen bir çeşit sosyalizm yani köycü sosyalizm ağır basıyordu. *Narodnik*'ler, tarıma dayanan ve derebeylik yapısına sahip bulunan Rusya'nın; kâr peşinde koşan modern sanayiciliğin kötülüklerinden kaçınacağına ve kırda hâlâ devam eden eski toprak [mülkiyeti] ortaklığına dayanan; yani *Mir* ya da *Obşçina* üzerinde temellenen, kendine has bir sosyalist düzen kurmakta başarı göstereceğine inanıyorlardı. Onlara göre, sosyal ve manevî hürriyetin yaratılması için gerekli olan biricik şey, toprak-köleliğinin ve otokrasinin kaldırılmasıydı. Bu iş başarıldığı takdirde, Rusya'nın sosyalist kurtuluşu garanti altına alındı demekti ve o zaman, ulusun yaratıcı gücü ve öncü sınıfı herhangi bir sanayi proletaryası değil köylüler olacaktı. *Narodnik*'lerin çoğu, ülkelerinde, Avrupa etkisinin yayılmasına karşı duran ihtilâlci Slav-severlerdi.

Ama bunların arasında, Avrupa sosyalist düşüncesinin etkisinde kalan bir başka eğilim ortaya çıkmıştı. Cugaşvili'nin doğduğu yıl, Voronej'de yapılan gizli bir *Narodnik* toplantısında, üyeler iki grupa ayrıldı. Gruplardan biri, geleneksel köycü ve tarımcı sosyalist anlayıştan ayrılmadı; George Plehanov tarafından yönetilen

ikinci grup ise, Rus ihtilâlci hareketine, Batı sanayi sosyalizminin fikirlerini aşılamaya koyuldu. Plehanov'un kendisi ise, Rusya'da marksist felsefenin en kabiliyetli açıklayıcısı; Lenin'in ve bütün bir Rus ihtilâlciler neslinin hocası olarak önplana geçti. Plehanov, cüretkârca bir tahmin ileri sürerek, kapitalist sanayiciliğin Rusya'yı istilâ etmek ve *Narodnik*'lerin savundukları sosyalizmi, üzerinde temellendirmek istedikleri ekonomik yapıyı, yani Rusya'nın ataerkil-derebeylik [pederşahî-feodal] yapısını ve köy komünlerini yıkmak üzere olduğunu söyledi. Rusya'da bir şehir sanayi işçi sınıfının gelişmekte olduğunu ve bu sınıfın, Avrupadaki örneklere uygun olarak sanayi sosyalizmi için savaşacağını ileri sürdü. Saf derebeylik içinden çıkıveren ve tamamen Slavlara has olan bir köy sosyalizmi ütopik [hayalî] bir şeydi ve yakında ufalamp gidecekti. Plehanov, bütün bunlardan sonra, ihtilâlcilerin, artık sanayi işçileri sınıfını teşkilâtlandırmaya başlamaları gerektiği sonucuna varıyordu.

Plehanov, çağına göre çok ilerdeydi. Modern sanayi, Rusya'da kendisini henüz hafifçe hissettirmeye başlamıştı. Ancak çok cüretkâr bir düşünür, bu küçük başlangıçlarda büyük bir önem görebilir ve bütün sosyal ve siyasî umutları, hemen hemen mevcut olmayan bir sanayi proletaryasına bağlayabilirdi. *Narodnik*'ler değil de Marksistler ütopya ileri sürüyor gibi görünüyorlardı. (*)

Aradaki esas çekişme, taktik meselesi üzerindeki tartışmayla daha da genişledi. *Narodnik*'ler, köylüleri otokrasiye karşı ayaklandırmaya (ki bu işte başarı elde edemiyorlardı), Çar'ı ya da bakanlarını ve vâlilerini öldürmeye kalkışarak, bu otokrasiyi yıkmaya çalışıyorlardı. Derebeylik otokrasisinin sert kabuğu altında, köycü sosyalizmlerinin hazır bir durumda beklediğine inandıkları için, bu kabuğu kırmağa çalışmaları, onların görüş açısından, gayet tabiiydi. Çar II. Alexander'ı öldür-

(*) İşin garibi, Marx'ın, **Narodnik**'lerle yaptıkları tartışmada, Rus marksistlerinden yana çıkmamasıdır. Vera Zasuliç'e yazdığı mektuba bakınız : **Perepiska K. Marx i F. Engels russkimi politiçeşkimi diyatelamide.**

dükleri zaman, dışgörünüş bakımından bir zafer elde ettiler. Tedhişçiler, en yüksek manevî ve fikrî niteliklere sahip erkek ve kadınlardı; "Romulus ve Romus gibi, yırtıcı hayvamn sütüyle beslenmiş bir kahramanlar topluluğuydu" bunlar. Aralarından bir çoğu, hayatlarım halka adamış olan aristokrat ya da soylu aile çocuklarıydı. Suikastta en önemli rolü oynayanlardan biri olan Sophia Perovskaya, St. Petersburg vâlisinin kızıydı. Ama elde ettikleri zafer (Çarın öldürülmesi), onların hayal kırıklığına uğramalarına ve etkilerini kaybetmelerine yol açtı. Onlar, nefret edilen rejimin, bu darbe altında yıkılıp gideceğini ummuşlardı. Oysa, aslında, otokrasiyi değil sadece bir otokratı öldürmüşlerdi. II. Alexander'ın yerine, ondan çok daha gaddarca hüküm süren III. Alexander geçmişti. Marksistlerin, tedhiş metodlarıyle ilgileri yoktu. Fertlerin öldürülmesi, ya da onların deyimiyle, "ferdî tedhiş" faydasız bir şeydi. Marksistler, asıl gerekli olan şeyin, sistemi ortadan kaldırmak olduğunu ve sistemin de bir avuç ferde bağlı olmadığım ileri sürüyorlardı. Onlar, otokrasiye karşı *kitle halinde* harekete geçecek olan sanayi proletaryasına bağlamışlardı umutlarını; ama proletarya, henüz sayıca pek az olduğu ve harekete geçebilecek kadar güçlenmediği için; marksistlerin, sanayi ilerleyip de büyük işçi toplulukları ortaya çıkana kadar beklemekten başka yapacakları bir şey yoktu. Bu arada, yalnız propaganda yapabilirler, sosyalizmi benimseyenleri tesbit edebilirler ve bu fikirlere yakın olanları alelâde gruplar halinde biraraya getirebilirlerdi.

Zaman, marksistlerin tahminlerinin haklı olduğunu gösterdi. Yıllar ilerledikçe, sanayi ve onunla birlikte emekçi sımflar sayıca artarak güçlendi ve iş anlaşmazlıkları çoğaldı. 1890 yıllarında, genç ihtilâlciler, *Narodnik*'lerin doktrinlerini yıpranmış ve bayat bir şey olarak görüyorlardı. Cugaşvili'nin İlahiyat Okuluna girdiği 1894

yılında, genç Lenin, *Halkın Dostları Kimlerdir?* adlı broşürünü yayınlıyor ve *Narodnik*'lere saldırıyordu. Birkaç yıl sonra, köycü sosyalizmin zamana daha uygun yeni bir türü ortaya çıkmasına rağmen, Lenin'in bu broşürü, onlara son darbeyi de vurmuş oluyordu.

Rus marksistlerinin düşüncesinde, garip bir paradoks vardı. *Narodnik*'lerle yaptıkları kalem çekişmelerinde, marksistler; Rusya'da sosyalizmin mümkün olabilmesi için, önce kapitalizmin gelişmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Onların gözünde, modern sanayisiz bir sosyalizm düşünmek mantıksız bir şeydi; bir çelişmeye düşmek demekti. Batı Avrupa'da, sosyalistler, kapitalizmi ortadan kaldırmak için çalışabilirlerdi; ama Rusya'da, bütün umutlar, bu sistemin [kapitalizmin] büyümesine ve gelişmesine hâlâ bağlıydı. Kapitalizmi, derebeylikten sosyalizme giden yol üzerinde bulunan zorunlu bir durak olarak gördükleri için; bu durağın ileri yanları, uygarlık sağlayıcı etkileri, çekici havası ve başka özellikleri üzerinde önemle duruyorlardı. Plehanov'un, Lenin'in ve Stalin'in yazdıkları da dahil olmak üzere, Rus marksistlerinin ilk eserlerinin bir çoğu, âdeta liberal Batı kapitalizminin bir çeşit savunulmasıydı. Bu paradoks, ister istemez, bir çift-anlamaya götürdü. Propagandacılar arasından bir kısmı, marksist iddiaların yalnız bir yanı; başka bir kısmı da öbür yanı üzerinde durarak onlara önem veriyordu. Bir kısmı, amacı, yani sosyalizmi gözönünde tutuyor; öteki kısmı ise kapitalizmden başka şeyi görmüyordu. Başka bir deyişle, bir kısmı sosyalistlerdi; buna karşılık, öteki kısmı, ilerici kapitalizmi savunmak için marksist terimleri kullanan liberallerdi. Sosyalizm, Batı Avrupa'da, bir bakıma, liberalizmin gayrı meşru bir ürünü olduğu halde; Rusya'da liberalizm, bir bakıma, sosyalizmin bir sonucuydu. Sosyalizme gelmeden önce geçilmesi gereken durağa yaklaşıldıkça, yol arkadaşları arasında-

ki farklar da daha açıkça belirdi.

Yüzyılın sona ermesiyle birlikte, marksistler ve meşru-marksistler [legal marxists] diye adlandırılan kimseler arasındaki çatlak kapatılmaz hale geldi. Meşru-marksistler (kendilerine bu ismin verilmesinin sebebi, marksist doktrini, yalnız Çar sansürü tarafından kabul edilecek soyut bir biçimde ileri sürmeleri ve savunmalarıdır), bir kaç tanınmış iktisatçının ve sosyoloğun (Struve, Tugan-Baranovski, Bulgakof ve başkaları) çevresinde toplandılar. Bu iktisatçılar ve sosyologlar, marksist metodu, sosyoloji ve ekonomi analizlerinde [incelemelerinde] kullanıyorlar ama marksizmin ihtilâlci yanlarını büsbütün görmezlikten geliyor ya da red ediyorlardı (*). Bu çatlak, marksizmi benimsemiş kimseler arasında şaşkınlık yaratmıştı. Marksizmin uzun süre ılımlı kimseleri kendine çekmesi dolayısıyla, daha da artmıştı şaşkınlık (**). "Ferdî tedhiş"i eleştirmesi ve suikast hazırlayıcılar ile suikast teşebbüslerine karşı reddedici bir tavır alması; marksizmi, o günkü ihtilâlci doktrinlerin daha ılımlısı olarak göstermişti. Karışıklığı bertaraf etmek, öğretilerinin taşıdığı ihtilâlci sonuçları ortaya koymak ve liberallerle sosyalistler arasındaki farkı belirtmek için Plehanov ile Lenin (ve kendilerinden daha az tanınmış olan arkadaşları, Axelrod, Zasuliç ve Martov) sıkı bir çalışma yapmak zorunda kalmışlardı.

Tartışma, kitaplarda, risalelerde ve dergilerde yapılıyordu. Tartışmanın yankıları, Rusya'daki bütün muha-

(*) Daha sonraları, meşru-marksistler, tutucu liberalizmin ve monarşizmin sözcüleri oldular. Tugan-Baranovski, Batı'da, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz ticaretinin dönemleri hakkında yazdığı marksist bir tarih kitabıyla tanınmıştı.

(**) "Dünyanın her yerinde marksistler işçi sınıfının ama yalnız Rusya'da büyük sermayenin partisidir" sözleri, o zamanlar yaygın bir alaydı. M.N. Pokrovsky, **Brief History of Russia**, c. II, s. 72.

lefet merkezlerine yayılmıştı. Tiflis'de de etkisi duyulmuştu. *Messame Dassy,* üyeleri arasında sıkı bağlar bulunan bir grup değildi; ama üyelerin hepsi de marksist olduklarını kesin bir şekilde ileri sürüyorlardı. Oysa, bu grupun ılımlı üyelerinin görüşlerinde, "meşru - marksizm"in izleri açıkça görülüyordu. Cugaşvili *Messame Dassy*'e katıldığı sırada, tartışma epey ilerlemiş bulunuyordu. Noah Jordania'nın liderliğindeki sağ kanat ağır basmıştı; Cugaşvili ise azınlıkta kalan sol kanada katıldı (*).

Daha bu tartışma bitmeden, bir yenisi patlak verdi. İlk grevler ve iş anlaşmazlıkları, "ekonomizm" diye adlandırılan bir akımın doğmasına yolaçmıştı. Rus sosyalistleri, bu kelimeyi, Fransızların siyasî olmayan sendikacılığı ifade etmek için kullandıkları kelimeye yani "sendikalizm" kelimesine karşılık olarak kullanıyorlardı. "Ekonomistler", siyasetle ilgilenmeksizin, işçilerin daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma şartları elde etmek için ileri sürdükleri talepleri ve giriştikleri mücadeleleri desteklemekle yetiniyorlardı. Çarlık aleyhine yapılan "sert" siyasî konuşmaların ve sosyalist propagandanın; ekmek davasından başka şey düşünmediğine inandıkları emekçi kitleleri düşman hale getirmesinden korkuyorlardı. Meselelere siyaset açısından bakan sosyalistler ise, "ekonomistler"in, işçi sınıfı hakkında küçümseyici ve aşağılayıcı bir görüşleri olduğunu ileri sürdüler. Sosyalist propaganda, işçilere, siyasetin önemini anlatacak olursa; işçi sınıfının siyasî bilinç bakımından en kuvvetli sınıf haline gelebileceğini, bizzat olayların göstereceğini iddia

(*) Noah Jordania, tam anlamıyla bir "meşru-marksist" değildi; daha sonraları, Gürcü Menşeviklerin ünlü lideri olarak tanındı. 1917 yılından sonra Gürcü Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Stalin'in Gürcistan'ı işgal etmesi sırasında, memleketinden çıkarılmıştı. Geçen yüzyılın son yıllarında Tiflis'de ortaya çıkan bu tartışma ve çekişmeler, daha sonraki dramın sanki bir başlangıcıydı.

ettiler. Liderleri siyasetten söz etmeye korktukça, işçilerin ekmek davasından başka şey düşünememelerinin tabiî olduğunu söylediler.

1901 yılına kadar, sosyalistlerin Rusya dışında yaptıkları konferanslarda, "ekonomistler" hâlâ çoğunluktaydı. Ama siyasetin önemini savunanlar, bu durum karşısında umutsuzluğa düşmediler; tereddüt etmekte olanların, çoğunluğa karşı kendi tezlerini benimsemesini sağlamak için çalıştılar. Özellikle Gürcistan'da, "ekonomistler", politikanın önemini savunanları kısa bir süre yenilgiye uğratmışlardı. Ama Plehanov ve Lenin tarafından Tiflis'e gönderilen militanlar ilk eleştirme ve temizleme işine giriştiler. "Ekonomizm"in etkisi, böylece, ortadan kalkmaya yüztuttu. Cugaşvili'nin arkadaşlık ettiği Tsulukidze, Ketskhoveli ve diğer başka kimseler, "ekonomizm"e karşı ihtilâlci siyaseti savundular. Cugaşvili de onların safında yer almıştı.

Genç sosyalistlerin dikkatini çeken iki önemli nokta daha vardı. Sosyalist sayısı, süratle artmaya koyulmuştu. 1900 yıllarında, Tiflis'te yüzlerce sosyalist vardı. Daha önemli olan bir husus da, yeraltı gruplarında, aydından daha fazla işçinin bulunmasıydı; sosyalistler, fabrikalarla sağlam bağlantılar kurmuşlardı; büyük işçi kitlelerine yaklaşabilirlerdi artık. Kırk elli seçilmiş insanın karşısında yalnız sosyalist ilkeler hakkında ders vermekten, kitleler içinde sistemli bir sendika ve siyaset faaliyeti göstermeye geçmenin zamanı gelmişti. Rusların deyişi ile, "propagandadan ajitasyona geçiş" söz konusuydu artık. O çağda, propaganda kelimesinin anlamı, bugün taşıdığı anlamdan çok farklıydı. Propaganda kelimesi, siyasî reklâmın zekice oyunları ile kamuyu şaşkına çevirmek; safdillere "fikir satmak" ya da sunî bir şekilde liderler yaratmak ve desteklemek demek değildi. O çağda, propaganda kelimesi bunun tam tersini, yâni kü-

çük mütalâa gruplarında, ilkelerin ciddî ve mütevazi bir şekilde tartışılmasını; slogan alışverişinden çok fikir alışverişini dile getiriyordu. İşte, yüzyılın başlangıcında, Rus sosyalistlerinden birçoğu, bu çeşit bir propagandanın artık yeterli olmadığını hissetmişlerdi. Ama kitleler çapında sistemli bir siyasî çalışma yapmak için, çeşitli mahallî grupların faaliyetlerini birbiriyle ilintili hale getirip düzenlemeyi, bilgi vermeyi ve yönetmeyi sağlamaya yetecek maddî ve manevî malzemeyi elinin altında bulunduran ve kabul edilmiş bir liderliğe sahip olan teşkilâtlı bir partiye ihtiyaç vardı. Başka bir deyişle, vurucu kuvveti olan tutarlı bir parti; yurt çapında bir parti gerekliydi.

Plehanov'un, yirmi yıldan daha fazla bir zaman önce Voronej'de *Narodnik*'lerin konferansını ikiye böldüğünden bu yana, böyle bir parti ortaya çıkmamıştı. Mahallî liderlerin yönettiği mahallî gruplar vardı yalnız. Cugaşvili sosyalist olduğu zaman da durum hâlâ böyleydi. 1898 yılında Minsk'de toplanan konferans, bu çeşit bir partinin kurulması için girişilen ilk teşebbüstü. Ama konferansa katılanların hemen hepsi polis tarafından toplanmış ve aldıkları kararlar, bir süre, kâğıt üzerinde kalmak durumuna düşmüştü. Marksizmin en büyük sözcüsü Plehanov, Batı Avrupa'da sürgünde yaşıyor ve Rusya ile irtibatını kaybetmek üzere bulunuyordu. Genç sosyalistler, dağınık grupları birleştirmek ihtiyacını şiddetle duyuyorlardı. Kuzey doğu Sibirya'nın uzak bir köşesinde, Yenisey bölgesinin bir köyünde (*), en yakın tren istasyonundan üç yüz mil uzakta, otuz yaşındaki Lenin, üç yıllık sürgün cezasının yaklaşan bitiş tarihini sabırsızlıkla bekliyordu. Sibirya'da, bir çok deneme ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* hakkında ayrıntılı ve sağlam bir eser yazmıştı. Bu eser, Lenin'in

(*) Köyün adı, "Şuşenskoye" dir. (Çeviren).

İsimli başlı marksist yazarlardan biri olarak tanınmasını sağlamıştı. Ama genç sürgün, yazı dünyasında kazandığı başarılarla tatmin olmuyordu. Gerçek bir sosyalist parti kurmak için sabırsızlıkla yanıp tutuşuyordu.

Sibirya'dan kurtulunca, Petersburg ve Moskova'daki arkadaşlarıyla irtibat kurmuştu. Onlar, "Baba" Plehanov'a ve arkadaşlarına fikir danışmak ve onlarla birlikte çalışmak gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Lenin de bunun için can atıyordu zaten. Bir kaç ay sonra dışarıya gitti ve eski marksistler ile yenileri arasında ilinti sağladı. Henüz bir parti ortaya çıkmamıştı ama girişilen teşebbüs pek mütevazi gibi görünmesine rağmen, Rusya'nın tarihinde ve hattâ dünya tarihinde yer alacak bir teşebbüstü. 1900 yılının son günlerinde, *İskra* (Kıvılcım) adındaki yeni bir gazetenin ilk sayısı Stuttgart'ta yayınlandı. Gazetenin adı sembolik bir anlam taşıyordu (*); bu kıvılcım'dan Rus İhtilâlinin ateşi yanacaktı. Gazeteyi yayınlayanlar, olaylar hakkında yorumlar yapmakla yetinmiyorlardı. Gazetenin, Rusya'daki okurların eline düzenli bir şekilde geçmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Yeraltı gruplarının üyeleri, gazeteyi, sınırdan gizli olarak geçiriyorlardı. Yeni ve olağanüstü bir şey sayılmazdı bu. Sürgünler tarafından yıllardır basılagelmiş olan çeşitli gazete ve dergiler, daha az düzenli de olsa, hep aynı yoldan Rusya'ya sokulmuştu. *İskra*'nın başka gazetelere benzemeyen ve gazetecilik tarihinde eşine raslanmayan cüretkârane bir iş olmasını sağlayan özellik, bu gazetenin, aynı zamanda, Rusya içindeki gizli partinin teşkilâtlandırıcı merkezi olmasıydı. Yazı İşleri Kurulu, ülkenin dört bucağını gizlice dolaşıp mahallî gruplarla

(*) Gazetenin başlığının altında, "Kıvılcımdan ateş doğacak" sözleri yazılmıştı. Bu sözler, Sibirya'da sürgünde bulunan Decembrist'lere şair Puşkin'in gönderdiği selâma, onların verdiği cevaptan alınmıştı. (Çeviren).

ilinti sağlayan ya da var olmadığı yerlerde gruplar kuran ve bu grupların Yazı İşleri Kurulu ile düzenli bir yazışma içinde bulunmalarını ve Kurulun öğütlerine uygun olarak hareket etmelerini sağlamaya çalışan irtibatçılar ve muhabirler tayin etmişti. Henüz bağlantılı ve düzenli hale girmemiş olan yeraltı faaliyetinin bütün ipleri, çok geçmeden, *İskra*'nın yazı işleri merkezinde toplanmıştı. Bu arada, gazetenin yazı işleri merkezi, Münih'ten Cenevre'ye, daha sonra da Çar polisinin yetişebileceği alanın dışına; Londra'ya götürülmüştü. Gazeteyi yayınlayanlar, aradan çok geçmeden, Rus İmparatorluğu'nun hükümran olduğu bütün ülkelerde dağınık halde bulunan grupların iç hayatı ve kuvveti hakkında sağlam bir bilgi edinmişler ve yorumcu ya da gazeteci niteliğinden çıkıp yeraltı faaliyetlerinin gerçek yöneticileri haline gelmişlerdi. Henüz belirli bir şekil kazanmamış ve kemiklenmemiş olan hareketi belli bir biçime sokmak ve millî bir parti içinde sımsıkı kenetlemek imkânını elde etmişlerdi. Rusya'nın dört bucağında bulunan ve onların fikirlerini benimsemiş olan kimseler, kendilerini *İskrovtsi* yani *İskracılar* diye adlandırıyorlardı. Bu mütevazi gazete, böylece, ihtilâlin hareket ettiricisi haline gelmişti.

İskra'nın temsilcileri, Kafkasya ile de ilgilenmişlerdi. Tiflis'de, genç sosyalistler kendilerini *İskracılar* olarak görmek ve göstermek konusunda geç kalmamışlardı; Cugaşvili de bunlardan biriydi. Birçok arkadaşları gibi, o da, gizli postayla ve uzun fasılalarla gelen gazeteyi, büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Yeni bir sayının gelmesi, sevinç, coşkunluk ve neşe uyandıran bir olaydı. Cugaşvili'nin büyük bir güvenle bağlanabileceği fikrî bir otorite vardı bu gazetede. Çünkü, *İskra*'nın her sayısı, rakiplerle tartışmada işe yarayacak bir çok delil ve düşünceyi besleyen bir çok bilgi veriyordu. Gazete, genç Cugaşvili'nin kendine karşı duyduğu güveni de sağlam-

laştırıyordu. Hasımlarını, yurt dışındaki büyük teorisyenlerin [nazariyecilerin] işleyip ortaya koydukları sağlam deliller ve sert cümlelerle şaşırtarak bozuyor ve bilgi bakımından kendilerinden yararlandığı insanlara ait olması gereken saygı ve itibarın bir kısmını, orada bulunanlar Cugaşvili'ye gösteriyorlardı. Mahallî ölçülere göre bilgili bir kimse olduğu halde, *İskra*'ya herhangi bir katkıda bulunmayacak kadar genç ve öğrenimsizdi. Ama gazetenin ileri sürdüğü düşüncelerin bütün inceliklerini olmasa da, ana hatlarını kavrayıp hazmedecek kadar işlek bir düşüncesi vardı. Ders vermekle görevli olduğu işçilere, sosyalizmin genel fikirlerini ve kapitalist sömürme ile Çarlığa karşı mücadele etmenin niçin gerekli olduğunu açıklamakla kalmıyor; aynı zamanda, köycü sosyalizme, meşru-marksistlere ve ekonomizme karşı ileri sürülen özel delilleri de birbir sayıyordu. Bütün fikrî faaliyeti, bu delillere ve muhakeme tarzına dayanıyordu. Bunlar, Gürcü dilinde yazdığı ilk yazılarının da özünü teşkil etmişti.

Böylece, İlahiyat Okulundan atılmasından sonraki iki yıl, onun fikrî ve siyasî gelişmesinin en önemli safhası oldu. Okulu terk ettiği sırada, sosyalist düşünceleri henüz kesin şekil almamış gibi görünüyordu. Marksist teori kendisine çekmişti onu. Ama hazmetmek bir yana, bu teoriyi iyice bilmiyordu bile. Gürcü vatanseverliği, daha geniş bir bağlılığa; yani, enternasyonal sosyalizmin, ekonomik sömürmeye olduğu gibi milletlerin ve ırkların baskı altında tutulmasına da son vereceği hakkındaki bir inanca bağlanmasına yol açıyordu. Ama vatanseverlik havasından bir türlü kurtulamıyordu. Aşağı yukarı iki yıl sonra, hiç şüphesiz ki, Plehanov'un Lenin'in ve arkadaşlarının yazdıklarının etkisi altında, düşünceleri kesin bir biçim almış bulunuyordu. 1901'de yayınlanan ilk siyasî deneme yazısına bakarak hüküm verilirse, bunu kabul

etmek gerekir. Gürcü yurtseverliğine karşı duyduğu eğilim sona ermişti artık. Bütün dikkati, "millî" problemden farklı ve ayrı olarak "sosyal" probleme yönelmişti ve sonuna kadar inanmış "taviz vermez" marksist ağzıyla konuşuyordu artık.

Okuldan atılmasının üzerinden aylar geçmiş olduğu hâlde, yani 1899 yılının Mayıs ayından aynı yılın son günlerine kadar, Cugaşvili ne bir iş ne de başını sokacak bir yer bulabilmişti. Bir ara, Gori'de annesiyle kalmış, daha sonra Tiflis'e dönmüş ve muhtemelen, derslerini izleyen bilinçli işçilerden bazılarının yamında barınmıştı. Arkadaşlarının yardımıyla, orta sınıfa mensup kimselerin evlerinde dersler vererek biraz para kazanmıştı. Yılın sonunda, Tiflis Rasathanesinde, kâtip olarak iş buldu. Ücreti çok azdı ama işinin önemli avantajları vardı. Bu iş fazla zamanını alınıyordu onun; üstelik Rasathanede özel bir oda da vermişlerdi kendisine. Böylece, içinde tek başına yaşadığı bir odaya sahip olmanın tadını ilk defa duyuyordu. Odasında arasıra toplantılar da yapabiliyordu. Rasathanenin ciddî ve saygı değer havasının, hiç olmazsa bir süre için polisten kurtulmasını sağlayacağını umuyordu. Cugaşvili için gerçekten önemliydi bu. Nitekim çok geçmeden, polis, *Messame Dassy*'in birçok üyesini tevkif etmişti; ama Cugaşvili onların arasında değildi. Göze çarpmamayı bilmişti. İhtiyatlı, ketum ve soğukkanlı olan Cugaşvili, daha o yaşlarda, birçok bakımdan, ideal bir yeraltı militanıydı.

Rasathaneye girdiği ilk aylarda, arkadaşları ile birlikte, Kafkasya'da yapılan ilk Bir Mayıs gösterisini hazırlamak için çalıştı. Bu, resmî makamlara ve otoriteye karşı bir meydan okuma olduğu gibi, Avrupa işçileriyle dayanışma halinde bulunduğunu da belirten bir hareketti. Ama çekingen bir meydan okumaydı bu. Gösteri gü-

nü, dört ya da beş yüz işçi, şehirden usulca çıkıp, Tiflis'in uzak bir dış mahalesinde; Tuz Gölü'nde toplandılar. Polisin buralara gelmesi pek muhtemel değildi. Bir araya gelip kırmızı bayrakları çektiler. Marx'ın ve Engels'in portrelerini taşıyorlardı. Evlerinde yapmışlardı bu resimleri. Bu mütevazi toplantı, bir Ortodoks dinî alayına benziyordu; ikonların ve kutsal resimlerin yerini, Marx ile Engels'in portreleri almıştı sanki. Cugaşvili bir konuşma yaptı; bir açık hava toplantısında yaptığı ilk konuşmaydı bu. Bir kaç kişi daha konuştu ve ardından sosyalist marşlar söylendi. Sonra, kalabalık süratle dağıldı. Bugün geriye dönüp bakılınca, önemsiz bir olay gibi görünebilir bu; gösteri yapanların çok çekingen davranmış oldukları söylenebilir. Ama o günkü hava içinde, bu gösteri, bambaşka bir anlam taşıyordu. Sosyalizm, böylece, kuvvetini topluyor ve deniyordu. Bir yıl sonraki Bir Mayıs gösterilerine katılanlar şehrin göbeğinde *Okhrana*'ya meydan okuyacaklardı. (*)

Pek hareketli geçmeyen bu yılın diğer iki önemli olayı, demiryolları atölyesindeki bir grev ile Lenin'in arkadaşı Victor Kurnatovski'nin Tiflis'e gelişiydi. Cugaşvili, bu grevde, belli bir ölçüde rol oynamıştı. Demiryolu işçilerinin grev taktiği konusunu arkadaşlarıyla konuşup tartıştığı ve bildirinin basılmasına yardımda bulunduğu muhakkaktı. Ama grev, tecrübeli demiryolu işçileri olan Rus sürgünleri tarafından yani Kalinin, Alliluyev ve arkadaşları tarafından yönetilmişti. Kurnatovski'nin Tiflis'e gelişi, sosyalizm hareketini ansızın canlandırdı. Lenin'in arkadaşı ve hayranı olan Kurnatovski, Tiflis'teki sosyalistlere, Lenin'in kişiliği, fikirleri ve plânları hakkında bir şeyler söylemiş olmalıydı. Lenin'in özel olarak gönderdiği Kurnatovski'nin kendisi de ilgi çekici ve etkileyici

(*) Üçüncü Şubenin yerini alan **Okhrana**, II. Alexander'ın 1881 de öldürülmesinden sonra kurulan siyasi polis teşkilâtıydı.

bir kimseydi. Daha sonraları, 1905 ihtilâlinde, adı efsaneleşen bir kahraman olarak ortaya çıkacaktı. Cugaşvili, Kurnatovski'nin derinden derine etkisi altında kalmıştı. Kurnatovski'nin gözünde ise, Cugaşvili, kendisine güvenebileceği mahallî liderlerden biriydi. Aralarında daha yakın bir ilinti kurulmamıştı.

1901 yılı olaylarla yüklü geçecekti. Bir Mayıs gösterisi, sosyalistlerin giriştiği cüretkârane ve tehlikeli bir hareketti; bir yıl öncekinden çok daha ciddî olacaktı bu gösteri. Resmî makamlara, daha sert bir şekilde ve doğrudan doğruya meydan okunması gerekliydi. Tifliste yayınlanan bir bildiride şöyle deniyordu : "Rusya'nın bütün işçileri, Bir Mayısı açıkça ve bulundukları şehirlerin caddelerinde kutlamaya karar verdiler. Kazakların kırbacından ve kılıcından, polisin ya da jandarma teşkilâtının işkencelerinden korkmadıklarını resmî makamlara bildirmekten gurur duyarlar." Tiflis'in *Okhrana* teşkilâtı hücuma daha önce geçmeye karar vermişti. Bir Mayıs gününden bir ay kadar önce, 21 Mart tarihinde, Kurnatovski ve mahallî sosyalistlerin en faallerinden bazıları, tutuklandı. Cugaşvili'nin Rasathanesindeki odasında da arama yapılmıştı. Polis, bu göze çarpmayan kâtibin ne işler çevirdiğini nihayet anlamıştı. Cugaşvili orada bulunmadığı için tevkif edilmekten kurtuldu. Ama Rasathaneye dönemezdi artık. Sâkin işinden ayrılmak zorundaydı. Adını değiştirmeksizin başka bir yerde de yaşayamazdı. Polis hemen bulurdu izini. Cugaşvili için, kanun çerçevesi içinde yaşamak sona ermişti artık. Hüviyetini saklamak zorundaydı. Daha önceleri bile, arkadaşları arasından Cugaşvili'nin adım yalnız birkaç kişi biliyordu; çoğu çeşitli lâkaplarla hitap ediyorlardı ona. Artık bundan sonra, sahte pasaportlar ve lâkaplar altında gizlenecekti hayatı. On beş yıl içinde, tam yirmiye yakın lâkap değiştirecekti Cugaşvili. O güne kadar kanun

dışı gizli hayatla kanunî hayatın arasındaki sınırlarda yaşamıştı. Ama şimdi, tam anlamıyla yeraltı faaliyetine giriyordu. Bu hayattan, 1917 yılında çıkacaktı ancak. Yani, ilk Sovyet Hükümetinin üyesi olmasından az önce. Geçimini sürdürmek için, teşkilâtın (bu teşkilât büyük işler yapmak isteği ve coşkunluk bakımından zengin ama para bakımından yoksuldu) yapabildiği yardıma ve arkadaşlarının özel yardımına dayanmak zorundaydı. Böyle bir karar almak, insanın kendisini özel olarak yoksulluğa adaması demekti. Bu davranış, Cugaşvili'nin sosyalistlik hayatında çıraklık devresini sona erdiriyordu. İlahiyat Okulunun eski öğrencisi, ihtilâlin tanrıtanımaz gezici şövalyeler tarikatının bir üyesi olmuştu artık. Bu ihtilâl şövalyeleri için, hayatın anlamı, yaptıkları hizmetteydi; bunun dışında, ilgi çekici ve cezbedici pek az şey vardı.

Tevkiflerden sonra, Cugaşvili'nin ilk işi, *Okhrana*'nın hücumuna hemen cevap vermek oldu. Bir Mayıs hareketi, sonuna kadar götürülmeli ve başarılmalıydı. *Okhrana*'ya gerçek bir başarıdan doğacak tatmini tattırmamak gerekiyordu. Ayrıca, öteki liderlerin tevkif edilmiş olması, Cugaşvili için büyük fırsat yaratmıştı. Yeraltı faaliyetlerinde daha yüksek kademelere hemen çıkabilmesi için, gücünü ve kabiliyetini göstermesi kâfiydi. Bildiride dile getirilmiş olan meydan okumaya devam etmek gerekirdi; hem de ne bahasına olursa olsun. Nitekim Bir Mayıs günü, şehrin merkezinde bulunan Alexander Parkının yanındaki *Soldatski Bazaar*'da iki bine yakın bir işçi kalabalığı toplandı. Önceki yıldan dört beş misli daha fazlaydı kalabalık. Polisler ve kazaklar da gösteri yerindeydiler. Biraz sonra başlayan çatışma sonunda gösteri yapanlardan on dört kişi yaralandı ve on beş kişi de tevkif edildi. Birkaç hafta sonra, *İskra*'nın yazarları, bu gösteriyi, yakında gerçekleşecek olan büyük olayların bir işa-

reti olarak yorumladılar. Bu konuda şunlar yazılmıştı gazetede : "Tiflis'de 22 Nisan günü cereyan eden olay, bütün Kafkasya için tarihî bir önem taşımaktadır. 22 Nisan günü, Kafkasya'da açık bir ihtilâlci hareketin başlangıcının tarihidir."

Cugaşvili, daha önce, gerekli olduğu zaman bir kaç yapraklık risaleler ve bildiriler yazmıştı. Şimdi kalemini ihtilâlci gazetecilik alanında denemeye girişmişti. Ketskhoveli, Baku'ya gitmiş ve uzun zamandır hayâl ettiği gizli matbaayı nihayet orada kurmuştu. (*) Gürcü dilinde, gizli bir gazetenin hasılması işine girişebilirdi artık. *Brdzola* (Mücadele) adını taşıyan gazetenin ilk sayısı 1901 yılı Eylûl ayında çıktı.

Gazetenin programı, "Çıkaranlar" imzasını taşıyan bir yazıda belirtilmişti. Stalin, bu yazıyı, 1946'da yayınlanan *Toplu Eserler*'inin birinci cildine almıştı. Böylece, sözü geçen yazıyı kendisinin yazmış olduğunu iddia etmiş oluyordu. Ama üslûp bakımından, bu yazı, daha sonra yazdıklarına pek benzemiyordu. Yazı, herhalde, bir kaç kişi tarafından yazılmıştı; Stalin'in ötekilerden fazla katkıda bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldi. Basit ve açık bir şekilde yazılmış olan ve belagat oyunlarına kaçmayan yazı, sosyalizmin genel fikirlerini dile getirmiyordu; gazeteyi çıkaranlar bu fikirleri zaten benimsenmiş olarak kabul ediyorlardı. Buna karşılık, daha başlangıçtan itibaren, *Messame Dassy*'in ılımlı çoğunluğuna karşı çıkıyorlardı. Gizli gazete yayınlamak zorunda niçin kaldıklarını açıklıyorlardı. "Bir işçi, meşru bir gazetenin kendi menfaatlerini yani işlerin menfaatini savunduğunu düşünüyorsa, bizce, büyük bir yanlışa düşüyor demektir. Hükûmet işçilere karşı büyük bir 'ilgi'

(*) L. B. Krasin, **Dela Davno Minuvshykh Dnei**, s. 14-17. teşkilâtın teknik yanından sorumlu olan Krasin, Ketskhoveli'nin bir "teşkilât dehası" olduğunu söylemektedir.

duyduğu için, bütün meşru gazetelere karşı hassasiyetle davranmaktadır. Sansür görevlileri diye adlandırılan bir yığın memur, bu gazetelere yerleştirilmiştir : İşçiler hakkında hiç bir şey söylenemez, şu ya da bu olay hakkında hiçbir şey yazılamaz, denilmektedir."

Brdzola ilk hür gazeteydi, çünkü sansürden yakasını sıyırmıştı. Daha karakteristik olan yan, gazeteyi çıkaranların gösterdiği alçak gönüllülüktü. Kendilerine has ve ayrı bir politika gütmek ihtirasında olmadıklarını açıkça bildiriyorlardı. Çünkü, Gürcü işçi hareketinin, Rusyadaki tüm işçi hareketinin bir parçası olması gerektiğini düşünüyorlardı. Böylece, onların politikası, Çar İmparatorluğundaki sosyalist liderlerin politikasına kaçınılmaz bir şekilde bağımlı olacaktı. Bu düşünceler, *Messamme Dassy*'in çoğunluğuna atılmış bir taştı. Çünkü bu çoğunluk, Rus partisiyle bir federasyon teşkil edecek olan bağımsız bir Gürcü sosyalist partisinin kurulmasından yanaydı.

Brdzola'nın ikinci sayısı, üç ay sonra, 1901 yılı Aralık ayında yayınlandı. Bu sayıda, bir hayli uzun ve imzasız bir deneme vardı. Deneme, "Rus Sosyal Demokrat Partisi ve Onun İlk Ödevleri" adını taşıyordu. Bu denemeyi Cugaşvili yazmıştı. Denemede, *Iskra*'nın ve özellikle Lenin'in görüşleri özetlenmişti. Ama geleceğin Stalin'i; üslûbu, açıklama tarzı ve kullandığı kelimeler bakımından burada apaçık bir şekilde görünüyordu. Hattâ daha sonraları, bambaşka hal ve şartlar içinde her zaman tekrarladığı o çok sevdiği benzetme ve istiareler bile vardı bu denemede. İleri sürülen fikrin ilkeleri üzerinde önemle duruşunda garip bir canlılık ve kuvvet vardı; Lenin'in üslûbunda da görülen sürekli ve biraz bezdirici tekrarlar ve bir Ortodoks Kilisesinde pazar günü dinlenen vaızların havasını taşıyan mübalâğalı imajlara düşkünlük, bu denemenin özelliklerini teşkil ediyordu. Mese-

lâ şöyle diyordu Cugaşvili : "Bir azınlığın, halkın çoğunluğunu baskı altında bulundurması sona ersin diye, Batı Avrupa'da nice fırtınalar esti, nice sel gibi kanlar aktı. Ama acılar dindirilmedi henüz; yaralar eskisi gibi açık kaldı, ve duyulan acı hergün biraz daha dayanılmaz hale geldi." Biraz sonra, bu hantal imajları terk eden yazar, Avrupa ve Rusya'da, sosyalizmin terihini kolayca anlaşılabilecek şekilde özetlemektedir. Bu özet, o çağın sosyalist propagandacılarından bir çoğunun; Engels'in *Ütopyacı Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* isimli eserine ya da Plehanov ve Lenin'in eserlerine dayanarak yapacağı bir özetten farksızdı. Mahallî olaylardan somut örnekler alarak, Sosyalist gelişme bakımından, Rusya'nın öteki kısımlarına nisbetle, Kafkasya'mn geride kalmış olduğu sonucunu ileri sürüyordu. Sonra, işçilerin otokrasiye karşı sosyalizmi savunmak için değil de yalnız ekmek meselesi için mücadele etmelerini isteyen ekonomistlere hücum ediyordu. Ekonomistlerin, Batı Avrupa'daki ılımlı sosyalistler gibi; meselâ, Almanya'da, sosyalizmin yüce idealini bir yana atıp küçük reformlara bel bağlayan Eduard Bernstein ve taraftarları gibi, küçük şeylerde tutumlu davranıp büyük şeyleri israf ettiklerini söylüyordu Cugaşvili. Almanya'daki sosyalistler arasındaki tartışmalardan söz ederken, *İskra*'da verilmiş olan bilgilere dayanıyordu. Çünkü Cugaşvili Almanca bilmiyordu. Yazısında bu tartışmalardan söz etmesi, ikinci elden olmakla birlikte, Batı Avrupadaki eğilimleri ve akımları izlediğini gösteriyordu. Cugaşvili, reformcu sosyalistlerin, "insanlık haklarının kazanılmış bulunduğu" medenî bir kapitalizm rejimi içinde yaşadıklarını hiç olmazsa ileri sürebileceklerini ama Çarlığın despotça yönetimi altında yaşayan birinin kör topal ilerlemelere nasıl bel bağlayabileceğini sorarak yazısına devam ediyordu. "Yalnız büyük amaçlar, büyük enerjiler doğurabilir" di. Ama bu,

sosyalistler, işçilerin ekmek dâvasıyla ve mücadelesiyle uğraşmayacaklar demek değildi. Tam tersine, sosyalistler, bu mücadeleye yardımcı olacaklardı. Çünkü, ilk amaçlar ne kadar az önemli olursa olsun, işçiler bu mücadele içinde, kuvvetlerini bir araya getirmek ve mülk sahibi sınıfların örgütlenmiş kuvvetinden başka bir şeyi temsil etmeyen devlet ile ergeç çatışmak zorunda kalacaklardı.

Denemenin ikinci bölümü, baskı altındaki Rusya'nın acı ve kızgınlık dolu bir tasviriyle başlıyordu : "Çarlığın boyunduruğu altında inleyen, yalnız işçi sınıfı değil. Otokrasinin pençesi, öteki sosyal sınıfların da boğazına sarılmış durumdadır. Kursağına bir lokma ekmek gitmeyen Rus köylüsü inliyor.. Küçük kasabalarda oturanlar, küçük müstahdemler... Küçük memurlar yani hayatları, işçi sınıfı kadar güvensizlik içinde bulunan ve sosyal mevkilerinden memnun olmamak için sayısız nedenler bulunan küçük adamlar inliyor. Çarın kırbacına ve sopasına dayanamayan, aşağı ve orta burjuvazi ve özellikle burjuvazinin okumuşları da inliyor. Rusyada, baskı altında tutulan milletler ve dinler de; yurtlarından çıkarılan ve en kutsal duyguları rencide edilen Polonyalılar ve Finlandiyalılar da inliyor. Otokrasi, onlara tarih tarafından verilmiş hakları ve hürriyetleri kaba bir şekilde ayak altına alarak çiğnedi. Sürekli olarak küçük düşürülen ve eza cefa edilen; öteki Rus tebalarının sahip oldukları haklardan bile; yani, istedikleri yerde yaşamak, okula gitmek gibi haklardan bile yoksun olan Musevîler de inliyor. Kendi okullarını açamayan, devlet tarafından istihdam edilmeyen ve o utandırıcı ve ezici Ruslaştırma politikasına boyun eğmek zorunda olan Gürcüler ve Ermeniler de inliyor. Ortodoks rahiplerinin emirlerine göre değil de kendi inançlarına göre ibadet etmek isteyen milyonlarca insan, yani Rus dinî tarikatlerinin binlerce mensubu da

inliyor." (*)

Kaba ama etkili tekrarlarla dikkati çekecek hale getirilmiş olan "öteki" Rusya; yani baskı altındaki Rusya tasvirinin amacı; yaklaşan ihtilâlin büyük imkânlarını gözönüne sürerek okuru etki altında bırakmaktı. Bütün sınıfların arasında en ihtilâlcisi olan işçi sınıfının, toplumun birçok bölümlerinde müttefikleri vardı.

Ama yazar, burada, ciddî bir ikazda da bulunuyordu : "Yazık ki, Rus köylüsü, yüzyıllar süren köleliğin, sefaletin ve cehaletin içinde uyuşmuş haldedir hâlâ; ancak şimdi, yavaş yavaş uyanmaktadır. Düşmanın nerede olduğunu kavrayamamıştır henüz. Rusya'da baskı altında bulunan milletler, karşılarında yalnız Rus hükümetini değil de, otokrasinin müşterek bir düşman olduğunu anlamayan Rus halkını da buldukları sürece, kendi başlarına kurtulabileceklerini hayal etmeleri bile doğru değildir." Ama Cugaşvili, en şiddetli ikazı, burjuvazinin Çarlığa karşı gösterdiği muhalefetin iki yüzlülüğü konusunda yapıyordu. "Bütün ülkelerin ve milletlerin burjuva-

(*) J. Stalin, Soçinenya, c. 1, s. 21-22. Yazarın, «inleyen» milletleri sayış sırası üzerinde durmak gerekir. Bu sıralama içinde Rusya'da baskı altında bulunan sınıflar en önde gelmektedir; ondan sonra Polonyalılar ile Finlandiyalılardan daha sonra Musevilerden ve ancak Musevîlerden sonra Gürcülerden (Stalin'in kendi mensup olduğu milletten) arada söz edilmekte ve sıralama baskı altındaki Rus dini tarikatleri ile sona ermektedir. Bu sıra, rasgele bir sıra değildir. Yazar, bu sıralamayı yaparken, Gürcü meselesini, İmparatorluk çapındaki genel baskının sadece bir örneği (en önemli örneği değil) olarak görülebileceği enternasyonal bir perspektif içine yerleştirmiştir. Bir Gürcü gazetesinde, Gürcü meselesini bu şekilde ele almak, bile bile tartışma çıkarmak demekti. Yazar, baskı altında bulunan bütün milletlere has olan ve Gürcistan'da öteki grupların henüz kurtulamamış oldukları mahallî merkezilik siyasetine karşı çıkmaya kesin olarak karar vermişti. Bordzola'nın ilk sayısında, Gürcü sosyalizmini Rus sosyalizminin organik bir parçası olarak ele alacağı hakkında vermiş olduğu söz, burada titiz bir şekilde gerçekleştiriliyordu.

zisi, başkalarının kazandığı zaferlerin meyvalarına sahip çıkmayı çok iyi bilir; ateşi başkasının eliyle yakmakta ustadır burjuvazi. Henüz kolayca kazanılmayacak bir savaşta; güçlü bir düşman karşısında verilen savaşta kendi imtiyazlı durumunu tehlikeye atmak istemez hiçbir zaman. Gayrı memnun olmasına rağmen, durumu adamakıllı yerinde olduğu için, barikatlarda dövüşmeyi ve sırtlarına Kazak kırbacı yeme hakkını işçi sınıfına ya da yoksul insanlara memnuniyetle bırakırlar." Bundan ötürü, sanayi işçi sınıfı, öncülüğü üzerine almalıdır. Otokrasiye karşı kazanılacak her zafer, eğer bu zafer burjuvazi'nin öncülüğünde olursa, mutlaka bir düzenbazlık haline dönecektir. Çünkü, işçiler ve köylüler *burjuvazi hesabına beldya girdikten* sonra, aynı burjuvazi, onların haklarını ayaklar altına alacaktır. (*)

Otokrasi, sosyalistlerin yönettiği halk tarafından ortadan kaldırılırsa, sonuç "işçilere ve baskı altında kalmış köylülere ve kapitalistlere eşit hak tanıyan "geniş bir *demokratik anayasa*" olacaktı.

Yazılışından yarım yüz yıl sonra okunduğu zaman, bu ılımlı demokratik sonuçlar (kapitalistlere bile eşit hak tanınması); yazarın, burjuvalar hakkındaki sert ithamları ile uzlaşmaz gibi görünebilir. Ama bu tutarsızlık, o sırada bütün Rus sosyalistlerinde raslanan ortak bir özelliktir. Çünkü Rus sosyalistleri, Rusya'nın sosyalizm için yeterince olgunlaşmamış olduğunu ve ihtilâlin önceden kestirilebilecek herhangi bir gelecekte başarabileceği bütün işin, derebeylik otokrasisinin yerine demok-

(*) Stalin, 1939 yılında, Münih'ten sonra, Batılı devletlerin kendi «hesaplarına Rusya'yı belâya sokmak» istediklerini söyleyerek, o sırada hazırlamakta olduğu anlaşmayı yani Hitler ile yaptığı anlaşmayı önceden haklı çıkarmaya çalışmıştı.

ratik kapitalizmi koymak olacağını düşünüyorlardı. (*)

Bu, sosyalistlerin içinde bulunduğu malûm paradoksu [açmazdı, ters durumdu]. Kapitalizmin hasını olan sosyalistler, ülkelerinde, yine de bir kapitalist demokrasinin kurulması için mücadele etmek gibi bir açmaz içinde bulunuyorlardı. Nitekim bir kaç yıl sonra, bu açmazla ilintili olarak, sosyalistler arasında köklü bir bölünme ortaya çıkmıştı. Ilımlı sosyalistler yani Menşevikler, derebeylik yerine kapitalizmi koymaktan ibaret olan bir ihtilâlde, liberal orta sınıfın öncü rolü oynamasının zorunlu olduğunu ve sosyalistlerin, otokrasiyi yenilgiye uğratmak ve iktidarı elde etmek konusunda liberalizme yardım ettikten sonra, parlâmentolu bir kapitalist cumhuriyette, normal bir sosyalist muhalefet kuvveti rolünü oynamaları gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Bolşevikler ise, Cugaşvili'nin 1901'de ileri sürdüğü gibi, otokrasiyi yenilgiye uğratmak için yapılan mücadelede, burjuva liberalizmine güvenmenin doğru olmadığını ve derebeyliğe karşı yapılan ihtilâlde ise, sosyalistlerin mutlaka öncülüğü [liderliği] ellerinde tutmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Böyle davranarak, ekonomik yapısı bakımından kapitalist nitelik taşımaya devam edecek demokratik bir düzenin kurulmasına yol açmış olsalar bile, sosyalistlerin yine de öncülüğü bırakmamaları gerektiğini savunmuşlardı. Bu siyasî tartışma, 1905 İhtilâli arafesinde en gelişmiş nokta-

(*) **Toplu Eserler**'ine yazmış olduğu önsözde (**Soçinenya**, c. 1, s. XIV-X), Stalin, O sırada, Rusya'nın, sosyalizm için yeterince olgunlaşmamış olduğunu hangi temellere dayanarak düşündüğünü açıklamıştır. Stalin, «o sıralarda marksistler arasında yaygın olan bir tezi kabul etmişti. Bu teze göre, Sosyalist ihtilâlin başarıya ulaşması için gerekli olan ana şartlardan biri, proletaryanın nüfusun çoğunluğunu teşkil edecek kadar artmış olmasıydı. Demek ki, kapitalizm yeterince gelişmediği için, proletaryanın henüz nüfusun yarısını teşkil etmediği ülkelerde, sosyalizmin zafere ulaşması imkânsızdı.»

sına varmıştı. Bu tarihten sonra, Bolşeviklerin her zaman elde bulundurup ileri sürdükleri iddialar, temel özellikleri bakımından, 1917'ye kadar değişmeyecekti.

Böylece, Cugaşvili; işçiler, köylüler ve kapitalistler için eşit haklar tanımasına yol açan «ılımlılığı» ve demokratik inançlara tam anlamıyla bağlılığı içinde, o günkü Rus sosyalizminin ruhuna uygun düşmüş oluyordu. Şaşırtıcı olan yan, Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bölünmeden yıllarca önce ve kendisi henüz yirmi iki yaşında olduğu sırada, Cugaşvili'nin görüşlerinin, müstakbel bir Bolşeviğin görüşlerinin aynı olmasıydı. Cugaşvili, yıllarca önce ve bu genç yaşında, 1917 yılında Leninizmin konuşacağı dili konuşuyordu. Siyasî fikirleri öylesine billurlaşmış ve kesinleşmişti ki, daha sonraki on ya da on beş yıl içinde, bu fikirler üzerinde çok az değişiklik yapmak zorunda kalmıştı. Bolşevizmin kurucusu Lenin, henüz ilk eserlerini vermiş ve denemeleriyle makalelerini çeşitli adlar altında ya da imza atmaksızın yayınladığı için etkisi genel olarak belli bir insana bağlı olmayan bir etki olarak kendini hissettirmiş olduğu halde, Cugaşvili üzerindeki etkisi tam anlamıyla kesin olmuştu. Ama bu, Cugaşvili'nin, Lenin gibi bir insanın çok karmaşık ve çok yanlı kişiliğinin bütün yönlerinden aynı ölçüde etkilendiği anlamına gelmez. Üstadın meşgul olduğu konuların ve fikirlerin bir kısmı; hattâ açıkladığı düşüncelerin temelini teşkil eden ilkeler, öğrencinin kavrayış gücünün tamamen dışındaydı ve daha sonraları da dışında kalacaktı. Ama Cugaşvili, Lenin'in düşüncesinin kavrayabildiği yanlarını daha başlangıçtan itibaren şevkle ve sağlam bir şekilde yankılamasını bilmişti.

Genç yazar, bir propagandacı değildi yalnız; partiyi istenilen amaca ulaştıracak özel vasıtalara karşı şiddetle ilgi duyan bir ihtilâl teknisyeni olduğunu da göstermişti. Çeşitli aksiyon metotlarını ve bunların kusurlarıyla üs-

tünlüklerini analiz etmiş; grevler, gizli gazeteler ve sokak gösterileri arasında etkinlik [müessiriyet] bakımından ne gibi farklar ve nisbetler bulunduğunu karşılaştırmalı olarak incelemişti. Gizli yayınlar, az sayıda okurun eline geçebiliyordu ancak; gizli yayınların sımrlı bir etki alam oluşuna yol açıyordu bu : Grevler çok daha etkindi ama tehlikeliydi; geri teperek, grevi yapan işçilerin aleyhinde kullanılan bir silâh haline gelebiliyordu. Sokak gösterileri, bunlar arasında en etkili aksiyon şekliydi. Cugaşvili, düzenlemesine yardım ettiği ilk başarılı Bir Mayıs gösterisini göz önüne getiriyordu şüphesiz. Sağladığı başarıdan biraz başı dönmüş olduğu için, bu başarının önemini olduğundan fazla büyütmüştü belki de. Ama yaptığı analizde, kitle psikolojisi ve Çarlığın kendi ölümünü hazırlıyan savunma mekanizmaları konusunda keskin bir kavrayışın zaman zaman parıldadığı görülüyordu. Bir avuç ihtilâlcinin hazırladığı sokak gösterilerinin, kayıtsız bir seyirci kitlesinin merakını uyandırdığını ileriye sürüyor ve "zorba bir idare için, hiç bir şey, halkın merakından daha tehlikeli değildir" diyordu. Sokak gösterileri, tarafsız seyircinin zihnini çeliyordu; ve bu seyirci tarafsız olmaktan çıkıyordu artık. Polis, gösteriyi kaba bir şekilde dağıttığı zaman, seyircilerin bir kısmı, baskıya kurban giden bu insanlara karşı yakınlık duyuyorlardı. O ahmakça öfkesi içinde, polisin, gösteri yapanlarla seyredenleri birbirine karıştırması da mümkündü; hepsini birden kırbaçtan geçirmesi olağan bir şeydi. Bundan sonraki ilk sosyalist gösteriyi yapanlara, bir önceki gösteriyi sadece seyredenlerden bir çoğu katılacaktı şüphesiz. Polisin kamçısı bile bizim müttefikimiz haline geliyor, diyordu Cugaşvili. Ve bir kehanet ileri sürerek, gösterinin sonunda "bir halk ihtilâli hayaleti" nin belireceğini söylüyordu. Bu konuda öyle kesin bir inancı vardı ki, çok özel bir tahmin yapmaktan da çekinmemişti. Cu-

gaşvili'ye göre, bu "hayalet" in ortaya çıkması için iki ya da üç yıldan fazla bir zaman geçmesi gerekmeyecekti. Bu kadar mükemmel şekilde doğrulanmış bir başka siyasî kehanet bulmak çok güçtür. Cugaşvili'nin bunları ileri sürmesinin üstünden tam üç yıl geçmiş ve 1905 ihtilâli patlak vermişti.

Taşıdığı siyasî nitelik ne olursa olsun, bu deneme, yazış ustalığı bakımından ahım şahım bir şey değildi. Bilgince bir şeyler de yoktu içinde. Cugaşvili'nin yaşındayken, yani yirmi iki yaşındayken, Lenin, ekonomi hocalarının hattâ profesörlerinin bile altına çekinmeden imzalarını atacakları ekonomi ve istatistik eserleri yazmıştı. Cuagşvili ile aynı yılda doğmuş olan Troçki, pek az sonra, *İskra*'nın önemli yazarlarından biri olarak tanınmıştı. Cugaşvili'nin yazdığına benzeyen bir deneme, yine Plehanov ve Lenin tarafından yayınlanan ve daha ağır bir gazete olan *Zarya*'da (Şafak) yer almak şöyle dursun, *İskra*'da bile güçlükle yayınlanabilirdi. Bu ölçüler bakımından ele alınınca, Cugaşvili'nin denemesi, bir tilmizin ya da mukallidin eseri olarak görülebilirdi; sosyolojik muhakeme tarzı kabaydı; üslûbu kendi açısından ele alınınca güçlü sayılabilirdi ama bir hayli de sıkıcıydı. *İskra*'nın yazarları ve özellikle Lenin, taşra yazarının, kendi yazdıkları makalelerden hangisini geveledığini kolayca söyleyebilir ve aldığı pragrafları bir bir sayabilirlerdi. Ama, Cugaşvili'nin ilk yazılarını, Rus sosyalizminin usta, bilgili ve seçkin yazarlarının yazılarıyla karşılaştırmak haksızlık olur; özellikle, *Brdzola,* kendisini alçak gönüllükle bu seçkinlerin sözcüsü olarak tanıttıktan sonra. Mahallî Kafkas ölçülerine vurulacak olursa, Cugaşvili'nin denemesi gerçekten büyük bir başarıydı. Yazarın daha sonraki yazılarını bilip gözönünde tutarak bu denemeyi okuyan kimse, Cugaşvili'nin üslûbundaki nispî olgunluk karşısında şaşırmaktan kendini alamaz. Çünkü, *Brdzola*'-

da yayınlanan bu deneme, yazarın hemen hemen elli yıl boyunca yazdığı eserlerin en başarılıları arasında yer almaktadır. Daha sonra yazdıklarının ancak birkaç tanesi bu denemeden daha iyidir ve çoğu, hem muhteva hem de biçim bakımından daha zayıftırlar.

Cugaşvili'nin bundan sonraki aylarda ve hattâ bir kaç yıl boyunca neler yaptığını anlatmak yeknesak bir hikâye anlatmak demektir. Cugaşvili, polisin aradığı bir sosyalist teşkilâtının ve militanın tipik hayatını yaşıyordu. Bu hayatın esası, grevlerden, sokak gösterilerinden, gizli toplantılardan, v.b., ibaretti. Bu arada yapmış olduğu işler, kendisi gibi yaşayan insanların yaptıklarından farklı değildi; bundan ötürü üzerlerinde durulmanuştı. Ancak otuz kırk yıl sonra yapılan araştırmalar ve incelemelerle bu işler ve olaylar ele alınmış ve inceden ineeye incelenmişti. O zaman, Cugaşvili'nin bu ilk faaliyetleri, hem kendisinden yana olanlar hem de düşmanları tarafından önemle ele alınmıştı. Kendinden yana olanlar, büyük bir liderin gençlik yıllarında bile olağanüstü bir yücelik bulunduğunu göstermeye çalışıyorlardı. Düşmanları ise, bu korkunç adamın daha beşikteyken kötülük yapmaya başladığını ispat etmek için çırpınıyorlardı. Aleyhte ve lehte yazılmış olan bu eserler, Stalin hakkındaki bilgimize pek az şey katmaktadır. Yersiz çekişmelerin gürültü ve patırtısı arasından, ancak bir kaç sağlam gerçeği öğrenmek mümkün olabilmiştir.

Cugaşvili, 1901 yılında, Tiflis Sosyal Demokrat Komitesi'nin üyeliğine resmen seçildi. Dokuz kişiden teşekkül eden bu kuruluş, Kafkas başkentindeki sosyalist grupları yönetiyordu ve belli bir süre için bütün Kafkasya'nın Yürütme Kurulu fonksiyonunu zimnî olarak görüyordu. Cugaşvili, böylece, bütün taşradaki hareketi kontrol etme imkânını sağlayan bir duruma geçmiş bulunuyordu.

Bununla birlikte, bu göreve getirilmesinden iki hafta sonra, Batum'a gitmek üzere Tiflis'ten ayrılmıştı. Batum, Türkiye sınırındaki yeni petrol sanayii merkeziydi ve bir payplayn ile Baku'ya o sıralarda bağlanmıştı. Tiflis Komitesinin en kuvvetli adamı, bir zamanlar İlahiyat Okulunun müdürüne hakaret ve saldırıda bulunan ve daha sonra sosyalizm konusunda Cugaşvili'nin yol göstericisi olan Sylvester Cibladze'ydi. Cugaşvili ile Cibladze'nin arası pek iyi değildi. Cibladze, öğrencisine küçümseyerek muamele etmiş ve onun gururunu kırmış olmalıydı. Ayrıca, Cibladze, *Messame Dassy*'in ılımlı kanadında yer alıyordu. Şahsî olduğu kadar siyasî anlaşmazlıkları da, bu iki insanın işbirliği yapmasını imkânsız kılmıştı. Cugaşvili'nin Batum'a gitmesi, hem Cibladze, hem Tiflis Komitesi hem de Cugaşvili için çok iyi olmuştu. Batum'un enerjik bir teşkilâtçıya ihtiyacı vardı ve bu iki rakipten genci; yani Cugaşvili, enerjisini ve ihtirasını uygulayacağı bir alan bulacaktı orada. Cugaşvili, o yörenin Tükçesinde «Başeğmez» anlamına gelen Koba takma adını Türk sınırında bulunan bu şehirde kaldığı sırada kullanmaya başlamıştı. Koba, aynı zamanda, Cugaşvili'nin çocukluk yıllarında çok sevdiği bir şairin, yani Gürcü şairi Kazbegi'nin şiirlerinden birinde sözü edilen ve halkın intikamını alan cesur bir haydutun adıydı. İhtilâlci Koba, daha ünlü olan Stalin takma adını almadan önce arkadaşları arasında iyice tanınmış olduğu için, eski Kafkasyalı bolşevikler, çok daha sonraları bile, kendisine «Koba» demek alışkanlığından vazgeçmemişlerdir.

2500 nüfuslu Batum Tiflis'den çok daha ufak bir şehirdi. Tiflis'in nüfusu o sırada 150000'di. Ama bir sanayi merkezi olması ve özellikle yabancı sermayenin bu şehre akması dolayısıyla, önemi gittikçe artıyordu. Belli başlı petrol tesisleri, Rothschild şirketine aitti. Kafkas-

ya'daki bütün sanayi işçilerinin dörtte birinden daha fazlası, Batum'da yaşıyordu. Sosyalist propaganda konusunda Batum'da bir hayli iş yapılmıştı. Ama tutarlı bir yeraltı teşkilâtı kurulmamıştı. Koba bu eksikliği gidermek için çalışmaya başladı. Batum'a geldiğinden birkaç hafta sonra, bir sosyalistler toplantısı yaptı. Dış görünüş bakımından yılbaşım kutlamak için yapılmış zararsız ve neşeli bir toplantıydı bu. Ama bu toplantıda, Batum Sosyal Demokrat Komitesi seçilmişti. Bundan sonra Koba ilk iş olarak, Ketckhoveli'nin Baku'daki matbaasına benzer gizli bir matbaa kurdu. Matbaa küçük bir odada bulunuyordu; Koba da aynı odada yatıyordu. Baskı işinde çalışan ve kendileri de sosyalist olanlardan biri, daha sonraları, "Hurufat, kibrit ve sigara kutularının içine konmuştu ya da kâğıt parçalarına sarılmıştı" diye yazmıştı hatıralarında. Koba'yı orada görenler, odanın ortasında oturmuş ve bildirileri yazıp dizgiyi yapan arkadaşına verir halde hatırlamaktadırlar onu. Koba, ara sıra Tiflis'e kadar uzanıyor ve Komitedeki arkadaşlarıyla görüşüp onların karar alma toplantılarına katılıyor ve Batum'da yaptığı işleri onlara bildiriyordu. Kobamn odasında yazdığı ve bastığı bir iki sayfalık bildiriler, petrol tesislerine, yükleme istasyonlarına ve fabrikalara ulaşıyordu. Ve bu bildirilerin etkisi, siyasî kaynaşmalarda ve iş anlaşmazlıklarında kendini hemen duyurmuştu. Gizli polisin yazmış olduğu mahrem bir raporda şu satırlar yer alıyordu : "1901 yılı Ağustos ayında, Tiflis Sosyal Demokrat Komitesi, daha önce İlahiyat Okulu altıncı sınıfında öğrencilik yapmış bulunan üyelerinden birini yani Jozef Vissarion Cugaşvili'yi, fabrika işçileri arasında propaganda yapması amacıyla Batum'a gönderdi. Cugaşvili'nin gösterdiği faaliyetlerin sonucu olarak Batum'un bütün fabrikalarında Sosyal Demokrat teşkilâtları ortaya çıkamaya başladı. Sosyal Demokrat propagandasının

etkileri, daha 1902 yılında Rothscild fabrikasındaki uzun grevde ve sokak gösterilerinde görülebilmişti." (*)

Bu gösterilerden birinde, Kafkas Piyade taburu, kalabalığa ateş açmış ve on beş işçi ölmüş bir çok işçi de yaralanmıştı. *Okhrana,* gizli matbaayı ve sosyalist ajitatörleri yakalayabilmek için iki misli gayret sarfetmeye başlamıştı. 5 Nisan 1902'de, Koba, Batum Komitesinin toplantısında tevkif edildi.

Batum'da sadece dört buçuk ay geçirmişti, ama yoğun bir faaliyetle yüklü aylardı bunlar. Bu arada, bir olayın sözünü etmemiz gerekir. Çünkü bu olay, daha sonra olup bitenleri aydınlatıcı mahiyettedir. Koba'nın Batum'da yaptığı işler bu şehirde bulunan ve Nikolai Çkheidze'in çevresinde toplanmış olan daha ılımlı sosyalistler tarafından sert bir şekilde eleştirilmişti. Tıpkı Koba gibi, İlahiyat Okulu'nun eski bir öğrencisi olan Çkheidze, Karadeniz kıyısına, büyük bir ihtimamla sosyalizmin tohumlarını atan ilk insan olmuş ve hem geniş kültürü hem de güzel konuşması ile büyük takdir kazanmıştı. Bu ünlü propagandacı, daha sonra etkili bir gizli teşkilâtın kurulması dolayısıyla ürkmüş ve çekinmiş ol-

(*) Bkz. Stalin'in faaliyetleri hakkındaki polis raporları;ibid, s. 177-90. Batum teşkilâtının Doğulu ilkel zemini hakkında ilgi çekici bir tesvir, Stalini Khashim'de bulunmaktadır; s: 14-32 Polisin elinden kurtulmaya çalışan Koba, Batum yakınındaki bir köye gitmişti. Baskı makinesini de beraber götürmüş ve orada Haşim adında bir Müslümanın evinde kalmıştı. Teşkilâtın üyeleri, kadın kıyafetine girerek ve Kafkas kadınlarının geleneksel uzun peçeleri şadra'larla yüzlerini kapayarak, Stalin'in bulunduğu eve geliyorlar ve gizli bildirileri alıyorlardı. Bunu gören komşular kuşkulanmaya başlamıştı. Koba'nın para bastığı söylentileri yayılmaya başlamıştı. Köylüler, elde ettiği kârdan kendilerine de hisse istemeğe geldikleri zaman, durum tehlikeli bir şekle girmişti. Ama Koba, yaptığı işin aslını anlatarak köylülerin güvenini kazanmış olmalıydı. Bununla birlikte, İslâm dinini kabul edeceği hakkında Haşim'e söz vermekten de geri kalmamıştı.

malıydı. Gizliliğin kolayca muhafaza edilemiyeceği, ve *Okhrana*'nın her yeraltı faaliyetini henüz başlangıcında ortadan kaldırabileceği Batum gibi küçük bir yerde, böyle teşkilâtların yaşama şansı olduğuna inanmıyordu. Koba'nın plânlarını, bir çeşit düşüncesizlik olarak gördüğü için, hem bizzat kendisi hem de arkadaşları aracılığı ile bu işten vaz geçmesini ve mahallî sosyalistleri kendi haline bırakmasını Koba'dan rica etmişti. Ama Koba'yı ikna edememişti. Muhalifleri tarafından "bozguncu" ve "çılgın" bir adam olduğu ileri sürüldüğü halde, Koba, plânlarını başarıyla yürütmüş ve Çkheidze'nin "yufka yürekli" olduğunu ilân etmişti. Bu iki Gürcü, yıllar sonra, daha büyük çatışmalarda karşı karşıya gelmişlerdir. Çkheidze, 1912 yılında, yâni on yıl sonra St. Petersburg'da büyük bir Menşevik hatip olarak kendini göstermiş ve Sosyalistlerin Duma'daki (Duma Çarlık idaresinin Parlâmentovari müessesesidir) meclis tamsilcilerinin başkanı olmuştu; Koba ise, Bolşevik yeraltı faaliyetinin liderlerinden biriydi ve Duma'daki Bolşevik milletvekillerini gizlice yönetiyordu. 1917 yılında Çkheidze, Petersburg Sovyeti'nin Menşevik Başkanıydı (Bolşevik hareketi iyice güçlenip ilerleyince bu makama, Çkheidze'nin ardından Troçki gelmişti); Stalin ise, Bolşevik Merkez Komitesinin üyesiydi. İlahiyat Okulunun eski öğrencisi olan bu iki Gürcü, İhtilâlin bu ilk yılında, Çarların başkentinde, Batum'da birbirlerine karşı kullandıklarından pek farklı olmayan sıfatlarla karşılık vererek çetin bir savaşa girişmişlerdi.

BÖLÜM III

GENEL PROVA

Stalin, Batum'da Hapishanede. -İhtilâlin eğitim merkezleri olarak Çarlık haplshaneleri. - Bolşevikliğin kaynakları. - Lenin : Parti Tüzüğünün 1. Maddesi. - Stalin'in Sibirya'ya sürgün edilişi : 1903 - Oradan kaçarak Tiflis'e dönüşü : 1904. - Bolşevikler ile Menşevikler arasında çatışma. - Stalin'in 1904 yılı sonlarında Bolşevikliğe katılışı - 1905 ihtilâli. - Petersburg Sovyeti. - Kafkasyadaki köylü başkaldırmaları ve asker ayaklanmaları. - Lenin'in tilmizi olarak Stalin. - Yeraltından çıkış. - Stalin'in (İvanoviç takma adıyla) Tammerfors'da yapılan (1905) genel Parti Kongresine katılması ve Lenin'le ilk olarak karşılaşması. - Yurt dışına, Stokholm Kongresine ilk gidişi : 1906. - Toprak reformu konusunda Lenin'in görüşüne katılmayışı. - "Savaş Birlik"leri. - Parti Kongresi "mülksizleştirme" ye karşı. - Troçki, Bolşevikleri itham ediyor.

1902 yılı Nisan ayının ilk günlerinde, hapishane kapıları ardından kapanıp da Koba-Cugaşvili içeri girdiği

zaman, başına gelenleri kabullenmesi için, kurban olmaya karşı büyük yatkınlık duyan bir kimse olması gerekmemişti. Ünleri çok kötü olmakla birlikte, Çarlık hapishaneleri, Himmler'in ya da Yezhov'un gaddarlığını; Belsen ya da Auschwitz kamplarını bilen bir nesle, içinde yaşaması kolay ve hattâ insancıl yerler gibi görünür. Çarlığın hapishanelerinde ve sürgün yerlerinde kabalık ile "liberal" bir gevşekliğin karışımından ibaret bir yönetim hüküm sürüyordu. Mahkûmların, mevcut düzene karşı duydukları nefreti pekiştirecek kadar kabalık ve sertlik vardı bu hapishanelerde ama parmaklıkların ardında bile, etkili bir şekilde ihtilâlci mücadele yürütmeye elverecek kadar gevşeklik de vardı. Birçok genç ihtilâlci için, bu hapisaneler birer üniversiteydi; buralarda, tecrübeli öğreticilerden sağlam bir ihtilâlci eğitim görmek şansına sahiptiler. Adi suçlardan yatanlara tanınmış bazı "imtiyazlar" dan yararlanan siyasî mahkûmlar, hapishanede hep birlikte geçirdikleri hayatı, bir dayanışma ve karşılıklı yardım ruhu içinde düzenlemişlerdi. Hapishane, genel olarak büyük bir tartışma derneği gibiydi. Eski mahpuslardan bir çoğunun, hatıralarında hücrelerinden çıkıp hürriyete kavuşmak üzere hapishaneden ayrıldıkları zaman hüzne kapıldıklarını anlatmalarına şaşmamak gerekir.

Koba, hapishaneye girer girmez, sıkı bir disipline sokmuştu kendini. Erken saatte kalkıyor, çok çalışıyor ve çok okuyordu. Hapishanedeki topluluk içinde belli başlı tartışmacılardan birisi oydu. Yıllar sonra, eski hapishane arkadaşları, onu köycü sosyalistlere ya da *İskra*'nın ötekî muhaliflerine karşı tartışırken hatırlamaktadırlar. Bu tartışmaların dışında, Koba, başkalarına fazla açılmayan, kendine hâkim ve arada daima mesafe bırakan bir kimseydi. Hatırat yazanların hemen hepsi, buraya kadar, aynı fikirdedirler ama başka hususlarda farklı düşünceler ileri sürmektedirler. Dostları, onu, sabırlı, duygulu ve yardım sever bir arkadaş olarak hatırladıkları halde, muhalifleri, kendine fazla güvenen bir tartışmacı; ken-

disini eleştirenleri zemmetmekten ve kendisine körü körüne bağlı olanları onlara karşı kışkırtmaktan hoşlanan bir entrikacı olarak tasvir etmektedirler. Koba, Batum'dan Kutais'teki bir başka hapishaneye nakledilmiş ve sonra yine Batum'a gönderilmişti. Kafkasya hapishanelerinde, 1903 yılı Kasım ayının sonuna kadar bir buçuk yıl kalmıştı. Savcılık Koba aleyhinde, gizli polis ajanlarının verdiği raporlardan başka özel deliller bulamamıştı. Herhangi bir yargıç, bunları, ceza vermeyi sağlayacak geçerli belgeler olarak kabul edemezdi. Suçlu oldukları gösterilemeyen birçok sanık gibi, Koba'da, "idarî olarak" üç yıllık bir sürgün cezasına çarpıldı. Gideceği yer, Doğu Sibirya'nın Irkutsk bölgesindeki Novaya Uda köyüydü. Mahpus Koba, suçlu olduğunu gösterecek deliller bulunmadığını ileri sürerek itiraz edemezdi, çünkü, resmî makamların keyfî bir şekilde karar alıp yürürlüğe koymalarının doğuracağı sonuçlardan, onu koruyacak herhangi bir kanun yoktu.

Koba hapishanedeyken iki önemli olay ortaya çıktı. Bunlardan biri, mahallî özellik taşıyordu ve Koba'nın yeraltı faaliyetinde ne gibi bir önemi olduğunu göstermişti. İkinci olay ise, Rusya'nın geleceği, dünya sosyalizmi ve hattâ Koba'nın siyasî hayatı bakımından çok büyük önem taşıyordu. 1903 yılı Mart ayında, Kafkasya'nın Sosyal Demokrat grupları bir Tüm Kafkasya Federasyonu kurdular. Hapiste olduğu halde, Koba, bu yeni örgütün Yürütme Kuruluna seçildi. Gerçekten de, bu çeşit bir toplantının, en önemli organlarından birine, hapiste bulunan bir kimseyi seçmesi pek nadirdi. Seçilen insanın, yeraltı çalışmalarındaki itibarının, herhangi bir önemli mesele hakkında teşkilâtın, ona hapishanede fikir sormak zahmetine girmeyi göze alacak kadar yüksek olması gerekirdi. Bu olaydan sonra, Koba'nın o günlerde oynamış olduğu rolü küçümsemek ya da mübalağa etmek için birçok şey yazılmıştır. Ne var ki, yukarda sözünü ettiğimiz seçilme olayı, Koba'nın henüz yirmi iki yaşında, kendi memleketindeki yeraltı faaliyetlerini "karanlıkta kalarak yöne-

ten" bir kimse olduğunu göstermektedir. Koba, o sırada, Troçki'nin tasvir ettiği gibi kimsenin tanımadığı alelâde bir sosyalist değildi şüphesiz. Ama, onun hayatını efsaneleştirerek ve kutsallaştırarak yazanların dediği gibi, "Kafkasların Lenin" i de değildi. Çünkü itibarı yüksek de olsa, kişiliği henüz iyice karanlıktaydı.

Daha önemli olan ikinci olay, Temmuz ayında, Brükseldeki sosyalist *Maison du Peuple*'ün bir arka odasında (yün balyalarıyla dolu pireli bir odada) başlamış ve Ağustos ayının ikinci yarısında Londra'da sona ermişti. Brüksel'de, *İskracıların* hazırladığı Tüm Rusya Sosyal Demokratlar Kongresi en sonunda toplanabilmişti. Minskde 1898'de toplanan ve başarılı olmayan toplantıya saygı gösteren tarihçilerin, İkinci Kongre diye adlandırmalarına rağmen, Brüksel'de yapılan bu toplantı, aslında, Rus sosyalistlerinin ilk gerçek Kongresiydi. Toplantının başlamasından bir kaç hafta sonra, delegeler, gidiş gelişlerinin Çar casusları tarafından yakından izlendiğini anlamışlardı. Bundan dolayı, Kongre, alelacele Londra'ya aktarılmıştı. Delegeler, *İskra*'nın başlattığı işi sonuna vardırmaya ve tüm Rusya'yı kaplayan bir partiyi, kesin şeklini vererek teşkil etmeyi ummuşlardır. Ama bu umudları boşa çıktı. Çünkü, Rus sosyalizminin Bolşevikler ve Menşevikler; ihtilâlciler ve ılımlılar, ya da başlangıçta adlandırdıkları gibi "sertler" ve "yumuşaklar" olarak ikiye bölünmesi bu Kongrede kendini gösterdi. *İskracıların* bu ilk çatışmalara sahne olan toplantısı, yaşlı liderlerin oturumu yönetecek herhangi bir başkan üzerinde anlaşmaya varamamalarından ötürü, yirmi iki yaşındaki Troçki tarafından yönetilmişti. Bu hizipleşme, başlangıcından on dört ya da on beş yıl sonra, Avrupa'yı ve dünyayı, Martin Luther'in dört yüz yıl önce yarattığı hizipleşmeden daha az sarsmamıştı. Oysa bu hizipleşme ilk ortaya çıktığı sırada pek önemsiz bir şey gibi görünmüştü. Şüphesiz ki, Reformasyon hareketinin doğuşu için, Wittenberg Katedrali; Bolşevikliğin ortaya çıkışının dekorunu teşkil eden *Maison du Peuple*'ün pireli yün balyalarından çok

daha uygun; çok daha az kaba ve gülünç bir dekordu. Luther, Katedralin kapısına astığı doksan beş tezle Papalığa meydan okumuştu. Lenin'in meydan okuyuşu ise, başlangıçta, kısa bir paragrafın küçük bir cümlesinde dile gelmişti. Fikirlerine karşı gösterilen muhalefetin gücü karşısında önce şaşırmış sonra rahatlamıştı Luther; Lenin ise, yarattığı kopma ve hizipleşmeden öylesine rahatsız olmuştu ki, Kongreden hemen sonra, bir sinir çöküntüsüne uğramıştı. İlân edildikten sonra iki hafta içinde Luther'in tezlerinin, bütün Almanya'da öğrenildiği söylenir; Lenin'in, Parti Tüzüğündeki ilk paragrafı ise, geniş halk kitlelerinin öğrenmediği bir şey olarak kalmıştı. Ama 1903 yılı Temmuz - Ağustos aylarında, Lenin'in tarih alanına yaptığı bu etki, hâlâ devam etmektedir.

Parti Tüzüğünün birinci paragrafı, Parti üyesi olacak kimsenin tarifiyle ilgiliydi. Burada, herhangi bir ilke ya da taktik meselesi sözkonusu değil gibi görünüyordu. Gerçekten de, Kongre, bir ortak program ve taktik konusundaki kararlar kabul edildikten sonra, bu hususu, salt bir teşkilât meselesi olarak tartışmaya başladı. Delegelerin önünde bu paragrafta yer alacak cümleyle ilgili iki ayrı taslak vardı. Lenin'in delegelere sunduğu taslak şöyleydi: "Rus Sosyal Demokrat Partisinin üyesi, Partinin programını kabul eden, Partiyi maddî vasıtalarla destekleyen ve Partinin teşkilâtlarından birine şahsî olarak katılan bir kimsedir." Martov'un ileri sürdüğü öteki taslakda ise, "Teşkilâtlarından birine şahsî olarak katılan" sözlerinin yerine "teşkilâtlarından birinin yol göstericiliği altında şahsî ve düzenli bir şekilde işbirliğinde bulunan" diye yazılmıştı. Yüzeyden bakılınca, bu iki ifade birbirinden farksız gibiydi ve tartışma, kılı kırk yarmaktan farksız bir şey gibi görünüyordu. Oysa, bu tartışma ve çatışmanın altında, Partinin manzarası ve yapısı ile ilgili iki ayrı ve hatta birbiriyle çatışan fikir bulunuyordu. Le-

nin, ancak yeraltı teşkilâtına düzenli bir şekilde katılan kimselerin Parti üyesi sayılması gerektiğini ve ancak bu kimselerin Partinin siyasetini resmî olarak etkilemek hakkına sahip olmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Partiye yakınlık duyanların ya da yol - arkadaşlarının gittikçe artan kalabalığını, Parti'nin çerçevesi içine almak istemiyordu Lenin. Gizli teşkilâtın üyeleri, onun disiplinini isteyerek kabul eden ve merkezî bir liderliğin verdiği talimat ve emirlere uygun olarak hareket eden ihtilâl neferleri olmalıydılar. Yol - arkadaşlarına, sağlam ve güvenilir ihtilâl neferleri olarak bakılamazdı; onlar, ihtilâlin şekilsiz ve müteredditsivil yedek kuvvetleriydiler. Lenin'e göre, Parti, şaşmaz bir vurucu kuvvete sahip olan, tutarlı, iyice kaynaşmış ve adamakıllı merkezileşmiş bir teşkilât olmalıydı. Huysuz sempatizanların kararsız kalabalığı Partinin içine sokulacak olursa, Partinin kuvveti dağıtılmış olacak ve vurucu gücü zayıflatılacaktı. Üyelerden teşkilâtın disiplinli iş görmelerini isteyecek yerde, "teşkilâtın yolgöstericiliği altında işbirliği" yapmasını isteyen Martov'un ne idüğü belirsiz ifadesinin altında gizlenmiş olan tehlikenin bu olduğunu ileri sürmüştü Lenin.

Parti, ihtilâlin âleti [aracı] olmalıydı. O ana kadar, âletin yalnız biçimi üzerinde tartışılmıştı. Her iki taraf da, ihtilâlin mahiyeti üzerinde aynı fikre sahip olduklarından şüphe etmiyorlardı. Gerçekten de, *İskra*'yı çıkaranlar, Konferanstan önce, bu konuda bazı farklar olduğu hakkında açık ve seçik bir bilgiye sahip değillerdi. Biraz da mübalağalı bir şekilde, birbirlerini, "sert" ya da "yumuşak" diye yaftalıyorlardı. Lenin'in "sertliği" üzerinde konuşulmazdı bile. Yaşlı sosyalistlerin karşısına çıkarak liderliği ele almak istediğini açıkça söyleyen eski öğrencisi Lenin hakkında, "Bu genç, Robespierre'lerin yapıldığı maddeden yapılmıştır" demişti Plehanov. Mar-

tov'un "yumuşaklığı" üzerinde de konuşulamazdı; bedelli bir şeydi bu. Ama o âna kadar, bu çeşit farklar, aynı amaç için çalışan bir topluluktaki insanlar arasında rastlanması normal olan şahsî mizaç ve eğilim farkları olarak ele alınmış ve kabul edilmişti. Kişilerin mizaçlarına dayanan bu farklar, birbirinden tamamen ayrı siyasî uzlaşmazlıklar haline dönüşmek zamanını bulamamıştı henüz. Kongrede, karşı karşıya gelip tartışanlar, bu çekişmenin şiddetini görerek şaşırmışlar ve tedirgin olmuşlardı. Mizaçlarının, kendilerini sağlam ve mantıkî bir düşüncenin çok ilerisine götürdüğünü ve buna, yine kendilerinin izin verdiğini hissetmişlerdi. Bu beklenmedik çatışmanın ardından bir yatışma ve uzlaşma havasının geleceğini ve aralarındaki birliğin geçirdiği bu sarsıntının atlatılacağını düşünerek rahatlatmışlardı kendilerini. Tüzüğün birinci parafgrafı ile ilgili kararda, Lenin yenilgiye uğramıştı. Martov'un teklifi, yirmi üç reye karşı yirmi sekiz reyle kabul edilmişti. Lenin, neşeyle karşılamıştı yenilgisini. "Aramızdaki görüş farkları, Parti için bir ölüm-kalım meselesi olacak kadar önemli değildir sanırım" demişti, "Tüzüğümüzdeki bir maddecik yüzünden kolay kolay yıkılmayız biz." Bütün aktörler sanki rollerinden ürkmüşler ve dramın girişini onun bitişi sanmışlardı.

Partinin yönetici kadrosunu ve *İskra*'nın yazı işleri kurulunu seçmek sözkonusu olunca, Kongrenin sonuna doğru yine bir patırdı kopmuştu. Ve beklenmedik bir şekilde, Lenin'in adayları kazanmış; Martov'unkiler ise yenilgiye uğramıştı. Bu oylama, biraz da şans eseri olarak bu sonucu vermişti. "Yumuşak" delegelerden bazıları Kongreyi terketmişlerdi; böylece, tüm delegelerin sadece üçte ikisi oy kullanmıştı. Lenin'in adayları, çoğunluğu sadece iki rey farkıyla (üç çekimser ve on yedi muhalife karşı on dokuz reyle) kazanmışlardı. Lenin, bu oylama-

mn meşru olduğu üzerinde ısrar etmişti. Gerçekten de, şeklî bakımdan Lenin'in hakkı vardı. Ama "azınlık" bu şekilde yenilgiye uğramayı kabul etmemişti. İşte bu olaydan sonra, Lenin'in taraftariarına "çoğunlukçular" yani *Bolşeviki* denmiştir. Kelimenin Rusça köküne pek uymayan bir sonekin de eklenmesiyle siyasî sözlüğe şu acayip "Bolşevizm" [Bolşeviklik] terimi işte bu vesileyle girmiştir. Martov'un taraftarları ise, "azınlıkçılar" yani *"Menşeviki"* [Menşevikler] diye adlandırılmıştır. Bu yeni "izmler",bir ilke ayrılığını değil de, bir seçimin arızî bir nisbetini dile getirdikleri için, sathî ve geçici bir kopuşu [bölünmeyi] gösteriyor gibi olmuştur. Oysa bu iki "izm", yani Bolşevizm [Bolşeviklik] ve Menşevizm, [Menşeviklik], hareketi tepeden tırnağa bölen bir ayrılığı dile getirmişlerdir.

Menşevikler, Kongreden sonra, Bolşevik Merkez Komitesinin otoritesini tanımamışlar ve bu Komiteye karşı boykot ilân etmişlerdir. Lenin ise, Kongrede alınmış olan karar üzerinde harfiyen durmuştur. Adaylarını seçen çoğunluğun geçerli bir çoğunluk olduğunu ve Merkezî Komitenin, Partinin en yüksek ve meşrû otoritesi olduğunu ileri sürmüştür. Menşeviklerin boykotunun ise, hoş görülmesi imkânsız bir ferdiyetçilik ve anarşizm örneği olduğunu belirtmiştir. Partinin yapısı ve mahiyeti hakkında, işte bu noktadan, şiddetli bir mücadele ve tartışma yeniden doğmuştur. Menşevikler, Lenin'in, partinin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüşüne ve Parti içinde yaratmış olduğu "sıkı yönetime" karşı çıkmışlardır. Lenin'in, sosyalizme, ölü bir kışla hayatını zorla kabul ettirdiğini söylemişler ve onu itham etmişlerdi. Böylece, tartışmanın alanı yavaş yavaş genişlemişti; hem de Lenin'in bile işin gerçeğini kavramasından yıllarca önce olmuştu bu.

Ama hiç olmazsa şu sonuç açıkça ortaya çıkmıştı :

teşkilât hakkındaki farklı görüşler, ihtilâl için büyük önem taşıyan meselelere farklı bir şekilde yaşamayı dile getiriyordu. Menşevikler, partiyi, geniş ve bundan ötürü gevşek bir teşkilât olarak görüyorlardı. Bu teşkilât, işçi sınıfını ve aydınları içine almaya; sonunda onlarla özdeşleşmeye [aynileşmeye] çalışacaktı. Bu görüş, sosyalizmin, bütün proletaryaya kuvve halinde bir Sosyalist Partisi olarak bakılmasını sağlayacak ölçüde bu sınıfın öz varlığında bulunan bir şey olduğu inancına dayanıyordu. Lenin'e göre, bu çocukça bir görüştü. Lenin, işçi sınıfı; menşe ve görüş bakımından farklı ve kısmî menfaatler dolayısıyla bölünmüş gayrî mütecanis bir kitle olarak görüyordu. Lenin, sosyalist düşüncelerin aydınlığına proletaryanın bütün kesimlerinin aynı ölçüde ulaşamayacağını düşünüyordu. Bu sınıfın bazı bölümleri, koyu bir cehalet içindeydi. Parti, proletaryanın tümünü ve hattâ çoğunluğunu içine almak istediği takdirde, tıpkı proletaryanın kendisi gibi gayrı mütecanis hale gelecekti. Proletaryanın, gücünü olduğu kadar güçsüzlüğünü de; Sosyalizme olan özlemi kadar cehaletini de; istekleri kadar gerikalmışlığını da yüklenecekti. Böylece Parti, bu sınıfın ilham vericisi, lideri ve teşkilâtçısı olacak yerde, onun hareketsiz bir imajı [yansısı] olacaktı. Lenin'e göre, işçilerin sosyalizme karşı duydukları kendiliğinden eğilime dayanmaya ve güvenmeye kalkışmak saçma bir şeydi. Çünkü, işçiler kendi başlarına, kapitalist düzen ile uyuşabilen sendikacılıktan başka bir yere varamazlardı. Marksist öğretinin büyük otoritelerinden biri olan Karl Kautsky'nin söylediklerine dayanarak, Lenin, sosyalizmin, Marx, Engels ve diğerleri gibi burjuva aydınları tarafından işçi hareketine sokulmuş olduğunu ileri sürüyordu. Bu, kitlelerin "doğuştan" sosyalizmine güvenmenin boş bir şey olduğunu açıkça gösteriyordu. Parti, işçi sınıfının, belirli ve disiplinli aksiyondan korkmayan bir

bölüğü olmalıydı; yani işçi sınıfının gerçek öncüsü olan ve bu sınıfın sadece en aydın ve cesur kesimlerini toplayan seçkin bir topluluk olmalıydı. Menşeviklerin gözünde ise, Lenin'in bu görüşü, Paris Komünü lideri Blanqui'nin anlayışının yani Blanquismin uğursuzluk dolu bir tekrarından başka şey değildi. Blanqui'ye göre, ihtilâli gerçekleştirmenin biricik metodu, çoğunluğun isteğine ve iradesine aldırmayan gizli bir azınlığın doğrudan doğruya yaptığı aksiyondu [eylemdi]. Blanquismle itham edilmek, bir marksist için gerçekten ağır bir şeydi. Bundan ötürü, Lenin, kendisine yöneltilen bu ithamı üzerinden bir an önce atmak için çalıştı. Lenin, ancak halkın çoğunluğu tarafından istendiği ve desteklendiği takdirde ihtilâlin gerçekleşebileceğini ve başarıya ulaşabileceğini söyledi: bu onu Blanqui'den ayıran bir özellikti. Ama, çoğunluk, aktif ve iyice teşkilâtlanmış bir azınlık tarafından yönetilmeliydi. Bu da Lenin'i, Menşeviklerden ve onları destekleyen Kautsky ve Rosa Luxemburg gibi Avrupalı sosyalistlerden ayıran bir özellikti.

Tarihte bir başka benzerlik bulmak için gerilere bakan Menşevikler ve o sıralarda onların güçlü sözcüsü olan Troçki, Lenin'i "Jacobinizm" le itham ederek yerdi. Lenin kendisine böyle bir yafta yapıştırılmasından dolayı üzülmedi. Hattâ bu yaftayı gururlanarak kabul etti. Ne var ki, Jacobin'lerin küçük-burjuva partisi, yani aşağı orta sınıf partisi olduğunu; buna karşılık kendisinin bir proletaryacı sosyalist olduğunu söyledi. Ama, bütün bunlara rağmen, Fransız İhtilâlinin yaratıcıları, Jacobin'ler değil miydi? Ve ihtilâlcilerin, Jacobinizm kelimesini bir hakaret olarak telakki etmeleri garip değil miydi? Lenin, kendisini eleştirenlerin, birer Girondin olduklarını, yani Jacobinci doruğuna ulaşmak için, İhtilâlin silip süpürdüğü uzlaştırıcı ve çekingen Girondin'lerin birer mukallidi olduğunu ileri sürdü. Ama Troçki, Jacobin'lerin hikâye-

sinin İhtilâlin yükselişi ve son noktasına varışı ile bitmediğini ve bu hikâyenin bir arkası olduğunu, yani Jacobin liderlerin birbirlerini öldürdüklerini de hatırlatmakta gecikmedi. "Jacobin'ler, insanların kellelerini uçurdular" diye yazıyordu Troçki, "biz ise, insanların kafalarını aydınlatmak istiyoruz." Şunları da ekliyordu: "Jacobin Bolşevik taktiklerin sonucu, şüphesiz ki, bir ihtilâlci mahkeme önünde uzlaşmacılıktan ötürü, bütün enternasyonal işçi hareketinin itham edilmesi olacaktır. Giyotinle kesilen ilk baş da, Marx'ın aslanı andıran başı olacaktır şüphesiz." Bütün bu sözler, Lenin'in gözünde, boş ve ukalaca belagat oyunlarından başka şey değildi. Çok eski bir ihtilâl-öncesi çağa çevrilmiş olan bu çeşit soyut bakışlar etkilemiyordu onu. Lenin'in dinamik zekâsı ve iradesi, ihtilâli hemen hazırlamakla ve bu işi gerçekleştirmek için gerekli olan araçları yaratmakla meşguldü. Troçki ve öteki Menşevikler, Lenin'in ileri sürdüğü Parti anlayışına karşı herhangi bir görüş ortaya koyamıyorlardı. Onların tasavvur ettiği Parti, ihtilâli hiçbir zaman gerçekleştiremeyecekti.

Bir yıl sonra, yani 1904'te, siyasî bir depremin ilk sarsıntıları Rusya'nın dört bucağında hissedildi. Şubat ayında başlamış olan savaşta, Çarlık, Japonlar karşısında uğradığı ilk yenilgilerin acısını duymaya başlamıştı. Olaylardan da cesaret alan orta sınıf liberalizmi, otokrasinin sona erdirilmesini ve meşrutî bir monarşi kurulmasını açıkça istemiye koyuldu. Sosyal demokratların, bu durumda ne yapmaları gerekiyordu? Menşevikler, otokrasiye karşı orta sınıf liberalizmini desteklemek gerektiğini ileri sürüyorlardı. Çünkü, onların gözünde, bir "burjuva" ihtilâlinde (yani, derebeyliğe karşı olan ama kapitalizme karşı olmayan bir ihtilâlde), öncülük görevi ister istemez orta sınıfa düşüyordu. Lenin, orta sınıfın öncülüğünü kabul etmek şöyle dursun, orta sınıf liberaliz-

mi ile bir ittifakın yapılmasına bile itiraz ediyordu. Liberallerin, gösterdikleri bu yeni cesaretin yanıltıcı bir şey olduğunu ileri sürdü Lenin. Onun gözünde, liberaller, otokrasiye karşı etkili ve uzun süreli bir karşı koma gösteremezlerdi; çünkü liberaller, Çarlığın kendisinden olduğu kadar ihtilâlden de korkuyorlardı. İhtilâl sosyalizmi getirmese bile, işçi sınıfı, yani sosyalistler, öncülüğü ele almak ve benimsemek zorundaydılar. Bu noktada, bütün taktik meseleler ve hattâ ilkelerle ilgili konular kökten değişikliğe uğramıştı. Aradaki ayrılık ve kopma gittikçe daha derin, geniş ve kesin bir hal almıştı.

Lenin, İkinci Kongrede, ilk ravundu kazanmış ama aradan çok geçmeden ikinci ravundu kaybetmişti. Kendi görüşlerine öylesine şiddetli ve tek yanlı bir şekilde bağlanmış ve muhalifleriyle öylesine sert bir mücadeleye girişmişti ki, müttefiklerini ve hattâ kendisini takip edenleri bile ardından sürükleyememişti. İsyankâr Menşevikler, Canossa'ya gitmeyi reddetmişler ve Bolşevik Merkez Komitesi ile *İskra*'nın Yazı İşleri Kurulunu boykota devam etmişlerdi. Kongrede Lenin'i desteklemiş olan Plehanov, Menşeviklere, yarı yolda katılmak arzusundaydı. Boykot edilmiş olan Merkez Komitesi, yalnız şekilde kalan otoritesi dolayısıyla tedirginlik duymaya ve bu otoriteyi, şevk ve istek duymayan üyelere kabul ettirmekten kaçınmaya başlamıştı. Lenin, hemen hemen yapayalnız kalmıştı. Gazeteyi Menşeviklere bırakarak, Yazı Kurulundan çekilmişti. Dış görünüş bakımından en sağlam durumda olduğu sırada, yani Kongreden hemen sonra elindeki imkânları kaybeden Lenin, yapayalnız kalmış olduğu için umutsuzluğa düşmedi. Tam tersine, gücü ve enerjisi bir kat daha arttı ve dostları tarafından terkedilmiş, muhalifleri tarafından ise alay konusu haline gelmiş olduğu ve hemen hemen bir başına kaldığı halde, bütün taktik gücünü ve ustalığını sanki yeniden kazandı. Men-

şeviklere ve Menşeviklerle aralarındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak isteyen uzlaşmacılara karşı, mahallî komitelere başvurmaya koyuldu.

Batı Avrupadaki sürgün Rus aydınları, bu yeni tartışmalarla uğraşıp dururken, Koba - Cugaşvili, bir hapishaneden ötekine gönderiliyordu. Sonunda, 1903 yılı Kasım ayında, Novaya Uda'ya sürüldü. Sürgün kafilesi, jandarmaların nezareti altında Sibirya'nın korkunç soğuklarına doğru uzun ve kasvetli bir yolculuğa çıkmadan ve Karadeniz kıyılarından uzaklaşmadan önce, Koba, Partideki bölünme hakkında bir şeyler duymuş ya da duymamış olabilirdi. Novaya Uda'ya varması bir aydan fazla sürmüştü. Kafile, başka sürgünleri almak için yolda sık sık duruyordu. Doğuya doğru gittikçe, sürgünler yaklaşan Rus - Japon savaşının kokusunu daha şiddetle duyuyorlardı sanki. Koba'nın, üç yıl gibi uzun bir süre siyasetten uzak kalmak düşüncesine tahammül etmesini imkânsız kılacak kadar heyecanlı ve hareketli bir hava vardı çevrede. Gideceği yere varır varmaz, kaçma imkânlarını hazırlamaya koyuldu. Savaş arefesinde, Mançurya sınırı yakınında, resmî makamların dikkati ve uyamklığı hayli zayıflamıştı. Yeraltı teşkilâtı, kitle halinde firarlar tertip edebiliyordu. Koba, 5 Ocak 1904'te, bugün Kuznetsk Havzasının geniş sanayi alanı haline gelmiş bulunan o çorak, ıssız ve karlı arazilerden geçerek geriye dönmeye başladı. Bir köylü arabasıyla, Batıya; Urallara doğru yolculuk ediyordu. Donacak gibi olmuştu bir kaç kere ama 1904 yılı Ocak ayının sonunda ya da Şubat ayının başında Tiflis'te yeniden boy göstermişti.

Kongrede olup bitenlerin yankısı Kafkas teşkilâtına ulaşmıştı bile. Londra'ya giderek Lenin'in yanı sıra Kongreye katılmış olan üç Kafkasyalı delege geri dönmüştü. Onların anlattıkları açısından, Bolşevikler daha haklı gö-

rünüyordu tabiî. Sonraları diplomatlık yapmış olan Leonid Krasin de Lenin'in taraftarları arasındaydı. Seçkin bir teknisyen olarak sanayi tesislerinde önemli mevkilerde bulunan ve yeraltı faaliyetine hiç belli etmeden çok önemli yardımlarda bulunan Krasin'in, Kafkasya'da büyük bir etkisi vardı. Koba, Sibirya'dan döndükten biraz sonra, Lenin'in genç taraflarından biri olan Leon Kamanev de Tiflis'e gelmişti. Kamanev de irtibatçılık görevi yapıyordu. Ama Bolşevikliğin Kafkasya'da kazandığı bu ilk başarılar, çok geçmeden silindi. Aslında, uzlaşmacı Bolşevikleri, Lenin'e karşı faaliyet göstermek konusunda yöneten kimse Krasin'di. Kongredeki kopuş ve bölünme yüzünden, genç teşkilâtın yıkılıp gitmemesi için çabalıyor ve günlük faaliyetleri sanki böyle bir bölünme olmamış gibi yönetiyordu. *İskra*'nın basılmakta olduğu Bakû gizli matbaasını, gazetenin yönetimini ellerine almış olan Menşeviklere teslim eden de Krasin'di. Lenin, Krasin'in bu hareketine çok kızmıştı. Menşeviklerin saflarında da, uzlaşmacılar ile uzlaşmak istemeyenler birbirine girmişti.

Sürgünden kaçmış olan Koba, böylece, hiziplerin ve alt-hiziplerin durmadan değişen karmakarışık havası içine girivermişti. Bu çözülme ve dağılma durumunun yarattığı bu kızgınlık ve öfke, tartışmanın genel hatlarının görülmesine engel oluyordu. Koba'nın Bolşevikliğe karşı gösterdiği ilk davranış, şüphesiz ki belirsiz ve kesin olmayan bir davranıştı. Yıllar sonra, Stalin'in resmî biyograficileri, onun, dahiyane bir ileri görüşlülükle daha Sibirya'ya gitmeden önce Lenin'in yanında yer almış olduğunu yazmışlardır. Troçki ise, bu iddiaya karşı çıkmış ve Koba'nın, başlangıçta bir Menşevik olduğunu ileri sürmüştür (*). Oysa, aslında, Stalin'in Menşevik olduğunu

(*) Troçki, **Stalin**, s. 50. Troçki, bu iddiasını, 1911'de yazılmış olan bir polis raporunda bulunan tek bir cümleye dayandırmak-

gösteren bir delil elde olmadığı gibi, Parti içindeki bölünmeden hemen sonra Bolşevik olduğunu belirttiğini ispat eden bir belge de yoktur. Herhalde, başlangıçta, herhangi bir gruba katılmaktan çekinmiş ve farklı söylentilerin altındaki olayları ve gerçek anlamlarını kavrayabilmek için bir süre beklemişti. Tereddütleri, (içinde bulunduğu fikrî durum için bu kelimeyi kullanmamız doğru olursa); evet tereddütleri, pek uzun sürmemişti. Sibirya'dan kaçışından birkaç ay sonra, Lenin'in safında yer almaya karar vermiş bulunuyordu. 1904 yılının sonuna doğru ise, Bolşeviklik için canla başla çalışmaya koyulmuştu.

Koba'nın Parti içindeki bölünme hakkındaki ilk gazete yazısı, Gürcü dilinde yazdığı ve 1905 yılının ilk günü çıkan *Proletariatis Brdzola*'da (Proleter Mücadelesi) yayınlanmış olan "Proleterler sınıfı ve Proleterler Partisi" adlı yazıydı. Üç ayı geçen süreler içinde çıkan bu yeni dergi, Stalin'in ilk yazılarını üç yıl önce yayınladığı *Brdzola*'nın yerine geçmişti. Stalin'in bu yazısı, Lenin'in ünlü broşürü "Bir Adım İleri İki Adım Geri" nin özetiydi. Stalin, Partinin, "liderlerden kurulu militan bir grup" olduğunu söylüyordu. Bundan ötürü, Parti;

a) Sayı bakımından işçi sınıfından daha az olmalıydı;

b) Bilinç ve tecrübe bakımından daha üstün ve;

c) İşçi sınıfının öteki teşkilâtlarının hepsinden daha tutarlı olmalıydı.

"*Savaşçı* proletrelerin partisi, fertlerin rasgele bir araya toplanmasından kurulmuş bir yığın olamaz. Parti, merkezileşmiş ve tutarlı bir teşkilât olmalıdır. Program taktik ve teşkilât konusunda varılmış olan görüş birliği, Partimizin üzerinde kurulmakta olduğu temeldir.

tadır. Rapor başka bakımlardan da yanlışlarla doludur. Meselâ raporda, Stalin'in Sosyal Demokrat Partiye 1902'de girdiği bildirilmektedir.

Görüş birliği kalmazsa, Parti de kalmaz. Parti'nin görüşlerini pasif bir şekilde kabul etmek yeterli değildir. Herhangi bir programı kabul etmeye hazır bir yığın geveze ve boşboğaz her zaman bulunur. İşçi sınıfının savaşı, Partiye bağlı olmayan kimselerle kazanılamaz.. Bugüne kadar, Partimiz, her sempatizana kapılarını açık tutan misafirperver bir ataerkil [pederşâhi] aile gibiydi." Ama şimdi, "Kapıları yalnız liyakatli kimselere açık olan bir kale haline geliyoruz." Bu kale, Menşeviklerin hoşuna giden sosyalist şölen sofrasından çok farklıydı. Koba, yazısındaki muhakeme tarzını ve hattâ benzetmeleri bile Lenin'den almıştı. Yalnız bir noktada orijinal bir fikir ileri sürüyordu. Bu, daha önceki yazılarında görülen bir hususta; yani Parti içinde mutlak bir görüş birliği bulunması gerektiği üzerinde ısrarla durmasıydı. Bu konuda, Lenin'den daha kesin ve açık olduğunu biliyordu. Ama, bu ısrarın, Lenin'in gerçek niyetleri ile tam bir uyuşma halinde bulunduğuna da inanıyordu. Menşevikler, diyordu Stalin ;

"[Partiye üye olmanın şartı olarak] yalnız programın kabul edilmesinden söz ediyorlar. Taktik ve teşkilât meseleleri hakkında tek kelime söylemiyorlar. Oysa, taktik ve teşkilât meseleleri hakkındaki görüş birliği, Partinin birlik halinde bulunması için, program hakkındaki görüş birliği kadar önemli olan bir şeydir. Lenin'in ileri sürdüğü formülde bu hususun belirtilmediği söylenecek, Doğrudur. Ama Lenin'in, ileri sürdüğü formülde bu hususu tartışması gerekmiyordu. Partinin teşkilâtlarından birinde çalışan, Parti saflarında mücadele eden ve teşkilâtın emirlerine uyan bir kimsenin, Partinin ileri sürdüğü taktikten ve teşkilât ilkelerinden başkasını benimseyemeyeceği besbelli değil miydi?"

Herhangi bir kimsenin bir parti üyesi olduğu ve partinin programını ve disiplinini kabul ettiği halde, ikinci dereeeden taktik ya da teşkilât metodları konusunda parti

ile aynı görüşte olmayabileceği, yazarın aklına gelmemişti. Onun benimsediği ideal, Bolşevikliğin zafere ulaşmasından sonra büyük çapta Koba'nın kendi yöneticiliği altında ulaşmış olduğu ortodoks "yekparelik"in izlerini taşıyordu. Ama bu "yekparelik"' meselesi, henüz geleceğe ait bir meseleydi. Lenin bile; Parti içindeki bölünmenin giderilemeyecek bir bölünme olduğunu düşünmüyordu. Hiziplerin ergeç kaynaşacağını umuyor ve birleştirici faktörler (ilkeler, merkezileşme ve kendi kendine kabul edilmiş disiplin konusundaki birlik), çeşitli fikirleri bir arada tutacak kadar güçlü olduktan sonra, Partinin geniş çerçevesi içinde bu çeşitli fikir farklarının barınabileceği kadar yer bulunduğuna inanıyordu.

1904 yılı yazında, Moskovadaki bir hapishaneden çıkmış olan Kamenev, Tiflis'e döndü. Genç Kamenev, Lenin'in en yakın yardımcılarından biriydi. Koba'dan üç yaş küçük olduğu halde, Kamenev, ondan çok daha tecrübeli ve bilgiliydi. Moskova Üniversitesinde ihtilâlci faaliyetlerde bulunmuş, Cenevre'ye, Paris'e ve Londra'ya gitmiş, yurt dışında Lenin'in önderliği altında çalışmış ve *Iskra*'da tartışmalara katılmıştı. Koba üzerinde etkide bulunması kaçınılmaz bir şeydi. Kamenev'in görevi, Kafkas Bolşeviklerinin mahallî bir konferansını hazırlamaktı. Kuzey ve güney Rusya'da bunun benzeri konferanslar yapılmıştı. Kasım ayında toplanan Kafkasya Konferansına, Koba, bilinmeyen nedenlerden ötürü katılmamıştı. Üç mahallî konferans, Tüm Rusya Bolşevik Bürosu'nu seçmişti. Bu büronun başına, daha sonra Sovyet başbakanlığı yapacak olan Alexei Rikov ve Dışişleri Komiserliğinde bulunacak olan Maxim Litvinov getirilmişlerdi. Bu büro, kararsız Merkez Komitesine karşı Lenin'in bir ağırlık olarak ortaya çıkardığı bir kuruluştu. Menşeviklere karşı gösterdiği uzlaşmaz tavrının, yeraltı faaliyeti gösteren Rus işçileri tarafından desteklendiğini ileri sü-

rebilirdi artık. Lenin, o güne kadar süre gelmiş olan karışık duruma son vermek için, yeni bir Kongrenin toplanması teklifinde bulundu. Bolşevik uzlaşmacılar, teklifi kabul ettiler. Koba, bu yılın sonlarında ve yeni yılın başlarında, Kongre'nin toplanmasıyla ilgili olarak yapılan kampanyayla uğraştı.

Koba'nın, Bolşevik taktiklerini kendine yakın bulmasının nedenleri kolayca açıklanabilir. Koba, mizacı bakımından, ihtilâlcilerin "sert" bölüğü içinde yer alıyordu. Yumuşaklığın hiçbir şekli, Koba'nın özelliklerine uygun düşmezdi. Lenin'in fikirlerini, kendilerinde taşıdıkları üstünlükler dolayısıyla beğenmiş ve benimsemişti. Bu fikirler, Koba'nın tam sevdiği gibi, keskin ve apaçık fikirlerdi. Bunun yanı sıra, Lenininzmin belli bir yanı, daha o günlerde, Koba'mn fikrî ve hissî gerilimlerini rahat ettirici mahiyetteydi. Menşeviklik, Koba gibi insanların oynadığı rolü küçümsüyor ve hattâ küçük düşürüyor gibiydi; Bolşeviklik ise bu rolü yüceltiyordu. Lenin'in gözünde, profesyonel ihtilâlciler; yani, bütün zamanını ajistasyona veren ve takip altında bulunan o yoksul profesyonel ihtilâlciler, "dünyanın tadı tuzu olan en iyi insanlar"dı. Kendiliğindelik içinde bulunan işçi hareketine, gerçek soyalizmi aşılayan bu profesyonel ihtilâlcilerdi. Koba'nın benzeri Komite - adamları, ihtilâlin seçilmiş insanlarıydı. Resmî toplumda kabul edilmiş önemli bir yeri olmayan ve hattâ yeraltında bile çok parlak bir rol oynayamamış olan Koba'nın, Lenin tarafından ileri sürülen bu teoriden, kendine karşı ne ölçüde büyük bir inanç ve gurur payı çıkardığını tasavvur etmek zor değildir. Koba, psikolojik bir tatmin ve dengeleme unsuru bulmak için can atıyordu herhalde. Ve işte, karşısına tam istediği gibi bir teori çıkıyordu. Bu teori sayesinde, etrafı saran karmakarışıklığa karşı teşkilâtın yüksek ilkelerini temsil ediyordu kendisi. Lenin'in ileri

sürdüğü fikrin aynasında, kendini, insanlığın geleceğini sırtına almış bir Atlas gibi görebilirdi.

Yeraltı, kendi gruplarını, silsileî meratibini [katlaşmasını] ve bürokrasisini doğurmaya başlıyordu. Bolşevikler de Menşevikler de bunlarsız edemiyorlardı. Bu silsileî meratip, herhangi bir normal ve saygıdeğer Batı Avrupa partisi görevlilerinden hiç de aşağı kalmıyordu. Bazı bakımlardan (idealizm, dâvaya bağlılık ve hattâ eğitim bakımından) bu görevlilerin silsileî meratibinden daha da üstündü. Oysa, Menşeviklerin parti modeli içinde, silsileî meratibin belirli bir yeri ve rolü yoktu. Fiilî durum bakımından olmasa da teori açısından, bu silsileî meratip herkesle "her grevciyle ve sosyalist bilinçli aydınla" aynı düzeyde yer alıyordu. Martov, bir ideolog ve yazardı; herhangi bir silsileî meratibin başı değildi. Ama Lenin için aynı şey söylenemezdi. İdeolog propagandacı olmak bakımından rakiplerinin hiçbirinden aşağı kalmadığı halde, daha bu başlangıç yıllarında bile ihtilâlci bir idarenin başıydı Lenin. Ve böyle olduğu için utanç duyarak ya da kendini tutarak davranmak durumuna da düşmüyordu. Bu idarenin yapısını açıkça belirlemiş ve faaliyetlerini ideal düzeyine kadar yükseltmişti. Demek ki, Lenin'in davramşına, Koba'nın büyük bir istek ve şevkle cevap verip onu doğru bulmasında, manevî açıdan yükseltilmiş olmasına karşı duyduğu bilinç dışı şükran borcunun etkisi vardı.

Sosyalist yeraltı faaliyetleri, tartışmalarla bölünüp parçalandığı ve hizipler kalem çekişmelerinin çılgınlığı içinde kendilerinden geçtikleri sırada, birinci Rus İhtilâlinin patlak vermekte olduğunu pek fark etmemişlerdi. Bolşevikler, 1905 yılı Nisan ayında Londra'da toplanacak olan yeni bir Konferans hazırlıyorlardı. *İskra*'dan çekilmiş olan Lenin, Cenevre'de yeni bir gazete çıkarmak işi-

ni nihayet başarıya ulaştırmıştı. Bu gazetenin adı *Vperyod*'du (İleri). Menşevikler, bu Kongreye boykot ilân edeceklerini ve kendileri bir başka kongre toplayacaklarını açıklamışlardı. Bu arada, Port Arthur'ün düşmesi ve Rusya'nın yenilgiye uğramasıyla, Rus - Japon savaşı da sona ermişti. Eski takvime göre 9 Ocak 1905 günü, başlarında rahip Gapon bulunduğu halde, kalabalık bir işçi kitlesi, bir dilekçe sunmak üzere, Petersburg'da Kışlık Saray'a yürümüşlerdi. Gösteri, sessiz sedasız sona erecek şekilde yapılıyordu. Gösteriye katılanlar Çar'a güveniyor ve halkın nasıl soyulduğunu bir takım kötü müşavirlerin ona açıklamadıklarına inanıyorlardı. İstida, çekingen ve yakaran bir tonla yazılmıştı. Gösteriye katılanlar, Çar'ın birçok resimlerini ve Kilise ikonlarını taşıyarak, bu gösterinin siyasî iktidara bağlı bir gösteri olduğunu belirtiyorlardı. Ama Çar'ın muhafızları onları kurşunlarla karşıladı. Kalabalığa açılan yaylım ateş, ihtilâlin başlama işareti olmuştu. Memleketin dört bucağında grevler patlak verdi. İhtilâlciler, Çar üzerinde nüfuzu olan zümrenin liderlerinden birini; Grand Dük Sergey'i öldürdüler.

Daha grevler sona ermeden, ülkenin her yanında köylü ayaklanmaları başladı. Bu kaynaşma, İmparatorluğun çevre bölgelerine de yayıldı. Polonya'nın Lodz şehrindeki grevler aşağı yukarı bir hafta süren silâhlı bir ayaklanmaya yol açtı. Vaşova'nın ve Odesa'nın sokaklarında ve alanlarında barikatlar kuruldu. Odesa limanında bulunan *Potemkin* zırhlısı mürettebatı ayaklanmaya katıldı. Bazı şehirlerde, grevciler, İşçi Delegeleri Konseyleri seçtiler. Bunlar, halk hareketinin kaynaşması içinden doğan ilk Sovyetlerdi. Çar'ın kendisine karşı duyduğu güven sarsılmıştı. Taviz vermek ve bir İstişârî Meclis olan *Duma*'nın toplanmasına boyun eğmek zorunda kaldı. Ama bu mecliste, işçiler temsil edilmeyecekti. Liberallerden Bolşeviklere kadar bütün muhalefet partileri,

Çar'ın emrine karşı geldiler. Ekim ayında, Moskova'da ve Petersburg'da başlayan genel bir grev, bütün ülkeye yayıldı. Demiryollarında bütün faaliyet durmuştu. Petersburg grevcileri, bir işçi Milletvekilleri Konseyi'ni, yani Petersburg Sovyetini seçtiler. Bu Sovyet, aradan çok geçmeden ihtilâlin en hareketli merkezi haline geldi. Kısa bir süre boyunca, Petersburg Sovyeti, resmî idarenin rakibi durumundaydı. Emirleri ve bildirileri genel olarak kabul ediliyor ve yerine getiriliyordu. Sovyet, bütün ülkeyi Çar'a vergi ödememeye çağırıyordu. Ama Sovyet üyeleri, başkanları genç Troçki de aralarında olduğu halde tevkif edildiler. Yeni grevler patlak verdi ve bunların sonucu olarak Aralık ayında Moskova'da ayaklanma hareketine girişildi. Bu, Birinci İhtilâlin doruğunu teşkil eden olaydı. Ayaklanma yenilgiye uğradı ve ihtilâl bundan sonra yatışmağa başladı. İhtilâl, güçlerini hâlâ toparlayabilecek durumda olduğu hâlde, her toparlanıştan sonra daha zayıf düştü ve sonunda hızı tükendi. 1906 ve 1907 yılları boyunca kaynaşma hâlâ öyle güçlüydü ki, hareketin aslında yatışmakta olduğunu ancak birkaç siyasî lider fark edebildi. Sosyalistlerin hemen hepsi, ihtilâlin yeniden hızlanacağını ve en yüksek noktasına yani doruk noktasına varacağını umdular. Ama güvenini yavaş yavaş yeniden kazanmaya başlayan Çar, ilk panik anında verdiği yarı-liberal tavizleri geri almaya başladı. 3 Haziran 1907 hükûmet darbesi, ihtilâlin sona ermiş olduğunun işaretiydi. Bu tarihte, yeni başbakan Stolypin, "İkinci Duma" yı dağıttı ve milletvekillerinden elli beşini (bu milletvekillerinin hepsi de Sosyal Demokratlardı) tevkif etti.

Daha ilerki yıllarda, Lenin, 1905 İhtilâlini, 1917 ayaklanmasının "genel provası" olarak tasvir etmiştir. Bu genel prova sırasında, 1917 aktörlerinin nasıl davranmış olduklarını sorabiliriz. Rollerini nasıl ve ne gibi etkiyle

oynamışlardı acaba? Buna verilecek cevap gerçekten şaşırtıcıdır: Baş roldeki aktörlerin birçoğu sahnede görünmemişlerdi bile. 1917'nin baş aktörü Lenin, sahneye çıkmış olanlara sesini pek güçlükle duyuracak kadar uzakta bulunan bir suflör görevi almakla yetinmişti. İhtilâl hızlandığı sırada, Cenevre'de kalmıştı. Ancak 1905 yılı Ekim ayının sonuna doğru, yani Petersburgdaki gösteriden aşağı yukarı on ay gibi uzun bir zaman sonra İsviçre'yi terketmişti. Nihayet Petersburg'a geldiğinde, genel grevler sona ermiş, olayların akışı belli olmuştu. İhtilâl, ikinci ve sonuncu [hem de umutsuz] doruk noktasına; Moskova ayaklanmasına doğru ilerliyordu. İhtilâlin büyük mimarının yapacağı pek az şey vardı.

Yılın bu en önemli ayları boyunca, Lenin'i Rusya'dan uzakta tutan şey neydi acaba? Çar polisinin yurda döner dönmez peşine düşeceğini tahmin etmesi tabiiydi. Nitekim, Kasım ayında Petersburg'da görününce, polis Lenin'in peşine düşmüştü. Ama İsviçre'de kalarak gecikmesinin sebebi bu olamazdı. Kendisinin İhtilâl için çok önemli olduğunu biliyordu. Olayların cereyan ettiği yere yakın olmasının kendisi için önem taşıdığından şüphe etmesi de imkânsızdı. Nihayet, yurda geri döndüğü zaman, adamlarını gizli bir yerden yönetmişti; aynı şeyi daha önce de yapabilirdi. Uzun bir süre beklediği ve gerçekleşeceğini tahmin ettiği olayların önemini, o zaman kavramamış mıydı acaba? Henüz iyice kavramadığı şey, bir ihtilâlde zamanın taşıdığı önemdi herhalde. Bu sürenin daha uzun bir zaman devam edeceğini; İhtilâlin doruk noktasının pek yakın olmadığını ve olayların hızının bu kadar süratle ve ansızın kesilmeyeceğini düşünmüş olmalıydı.

O sırada, ihtilâlci taktiğini iyice işlemek, bu taktiği arkadaşlarına kabul ettirmek ve ayaklanma sanatını onlara öğretmekle uğraşıyordu. Çalışmalarının sonunu bek-

lemeyen İhtilâl kapısını çaldığı zaman, Lenin, ihtilâlci siyasetin laboratuvarında hâlâ tecrübeler yapıyordu. İhtilâlin bilgini ve uygulayıcısı bu çetin açmazla karşılaşmıştı. Rusyadaki bütün hareketin, her türden tesadüfî itmelerle ilerleyen; düzensiz ve ilintisiz, şekilsiz, lidersiz bir kendiliğinden hareket olduğunu görmüştü. Lenin, kendiliğindenliğe güvenmiyordu. Liderliği yüklenebilecek hale getirmek için, Partiyi, Menşevik görüşlerini bir yana atması konusunda ikna etmesi gerekiyordu önce. Böyle de olsa, Lenin, yılın ilk aylarında, İsviçredeki köşesinden çıkmış olsaydı, olayları etkilemek bakımından yine de daha büyük bir şansa sahip olurdu. Sürgünde bulunan liderler arasında, İhtilâlin savaş alanına en süratli bir şekilde yetişen biricik kimse olan genç Troçki, Birinci İhtilâlin en önemli lideri olmuştu. Lenin, Rus toprağına ayak bastığı zaman, Troçki, Petersburg Sovyeti başkanı olmak üzereydi. 1905 yılından sonra, Lenin, kaybetmiş olduğu fırsatlar üzerinde birçok kere düşünmüştü herhalde. İkinci fırsat ortaya çıktığı zaman, bunu kaybetmemeye karar vermişti ve gerçekten de, 1917 yılında, İkinci İhtilâlin başlangıçlarına yetişmek üzere Petersburg'a ulaşmak için, o sırada Rusya ile savaş halinde bulunan Alman İmparatorluğu topraklarında seyahat etmek konusunda tereddüte kapılmamıştı.

Lenin'in "genel prova" daki bu nispî başarısızlığı bir istisna değildi. Bu konuda, Menşevikliğin büyük liderleri de Bolşevikliğin ileri gelenleri de daha fazla başarı gösterememişlerdi. 1905 yılının o güçlü meddi, Plehanov'u, Martov'u ve Axelrod'u sığlıklarda bırakarak kabarmıştı. Troçki bir yana bırakılacak olursa, 1905'in liderleri, kitlelerin coşkunluğunun ya da öfkesinin sürükleyip ileriye sürdüğü kimselerdi; ihtilâlci teknik ve eğitim bakımından zayıf insanlardı bunlar. Troçki'nin bu "genel prova" daki oyunu, 1917'de Petersburg Sovyetinin

başkanı olarak alacağı role çok yaklaşmıştı. Ama onun 1905'te ve 1917'de oynadığı roller arasındaki karşıtlık, İlk İhtilâlin "olgunlaşmamışlığı" nı birçok gerçeklerden çok daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İlk ihtilâlde, olayları, hemen hemen tek başına faaliyet gösteren bir kimse olarak etkilemişti. 1917'de ise, kişiliğinin taşıdığı büyük kabiliyetler, bu arada katılmış olduğu Bolşevik Partisinin sağlam gücü tarafından desteklenmekteydi. 1905 yılında, ihtilâlci meydan okumayı dile getiren ve biraz da tiyatroya kaçan jestler ve parlak nutuklarla harcamıştı enerjisini. Bunlar, kitlelerin hayalgücünü etkileyerek dâvanın süregitmesine yol açmışlarsa da doğrudan doğruya hiçbir pratik sonuç sağlamamışlardı. Kazaklar ve jandarmalar Petersburg Sovyeti'ni kuşattıkları zaman, silâhlı mukavemet umutsuz birşey olduğu için, Sovyet üyelerine, tabancalarının horozlarını kırmalarını ve teslim olmalarını söyleyen Troçkiydi. Çar Mahkemesi önünde, İhtilâli yücelterek ve ihtilâlin silâhlı ayaklanmaya hakkı olduğunu ilân ederek yaptığı ateşli konuşma, birçok işçinin zihnine işlemiş ve bir sonraki İhtilâlin tohumlarından biri olmuştur. Ama bütün bunlar hâlâ amatör heyecanı ve coşkunluğu ile doluydu. Oysa aynı amatörlüğü, 1917'nin Troçkisinde bulmak imkânsızdır. 1917'de, Troçki'nin başkanlığı altında, Petersburg Sovyeti üyeleri, tabancalarının horozlarını sembolik bir şekilde kırmak yerine, başarıya ulaşan Ekim ayaklanmasını yönetiyorlardı.

Peki, bu "ihtilâlci çılgınlık yılında" Koba - Cugaşvili ne gibi bir rol oynamıştı? Bütün bu dönem içinde, Koba, millî bir lider rolü oynayamamış; taşra liderlerinden, Kafkasya liderlerinden biri olarak kalmıştı. Bununla birlikte, Kafkasya bu ihtilâlin çok önemli bir merkezi olmuştu. Bir taşra bölgesi olduğu halde, kimi zaman İmparatorluğun öteki bölgelerinin hepsine örnek olmuştu. Ve karşı-

ihtilâl yerleşip Rusya'nın öteki bölgeleri hareketsizliğe gömülürken, yenilgiyi en son kabul eden Kafkasya olmuştu. Petersburg'da Kışlık Saray'a yapılan yürüyüşten birkaç hafta önce, yani 1904 yılı Aralık ayında, Bakû'daki petrol işçilerinin yaptığı sebath ve uzun bir grev, işçiler ile işverenler arasında bir toplu sözleşme imzalanmasıyla sona ermişti.

Rusya'da imzalanan ilk toplu sözleşmeydi bu. Sanayiciler, grevin gizli liderleri ile pazarlık etmek zorunda kalmışlardı. Bir bakıma, Bakû'daki bu olaylar, İhtilâlin gerçek başlangıcıydı. Koba, şehir dışındaki bölgeleri gezerek; Menşevikler, Anarşistler, Federalistler, Ermeni Taşnakları (yarı milliyetçi, yarı sosyalist Ermeni gizli teşkilâtı) ve daha başkaları aleyhinde dersler verirken grev başlamıştı. Gezisini yarıda bırakıp hemen Bakû'ya döndü. Grevi kendisi yönetmiş olamazdı; çünkü şehirde ancak birkaç gün kalmıştı. Ama verdiği fikirlerin, grev yöneticileri tarafından önemle ele alındığı muhakkaktı. Bakû'da ve kura neferlerinin askere alınmalarını protesto ettikleri dış bölgelerde yaptığı gezideıı, gerçekleşmek üzere olan olaylar hakkında bir ön-seziş edinmişti.

Yetiştiği ülkenin gerçeklerine çok yakın olan kulağı, İhtilâlin ilk gürleyişlerini duymakta gecikmemişti. Daha 8 Ocak 1905'te, yani Petersburgdaki "Kanlı Pazar'ın arifesinde, Kafkas Sosyal Demokratlar Birliği, "Kafkasya'nın emekçileri, intikam saati çaldı" başlığı altında bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiriyi Koba yazmıştı. "Çar otokrasisi ana dayanağını, yani güvendiği savaşçıları" kaybediyor diyordu Koba. "Savaşçı" sözüyle orduyu kastediyor ve ordunun Hükümet aleyhine dönmekte olduğunu düşünüyordu. Koba, hareketin gücünü gerektiğinden fazla önemsiyordu. İhtilâl darbesine rağmen, Çarlığın ayakta kalabilmesini ve devam etmesini sağlayan nedenlerden biri, bizzat bu "savaşçıların" Çar-

lık bakımından güvenilebilir unsurlar olmasıydı. Ordu, genel olarak, ihtilâlci halka karşı kendini hâlâ kullandırıyordu. On askerden sekizi ya da dokuzu mujikti [yoksul Rus köylüsü] ve ordunun davranışı, köylülerin aşk ve şevkle İhtilâli desteklemediklerini gösteriyordu. Koba'nın hatası, Kafkasya'da geçerli olan özel hal ve şartlarla kolayca açıklanabilirdi. Koba'nın anavatanı olan Gürcistan'da, köylülerin durumu, Rusya'nın öteki bölgelerinde olduğundan çok daha feciydi. Toprağa karşı duyulan açlık çok daha şiddetliydi ve köylü başkaldırmaları ile asker ayaklanmaları her yerde olduğundan daha yaygındı. (*)

Öteki bakımlardan da, Koba, Çarlığın karşı karşıya kaldığı güçlüklerin önemini mübalâğa etmişti. Batı Avrupa'da kredisini kaybetmekte olan Hükümetin, yakında iflâs edeceğini ileri sürüyordu. Oysa gerçekte, Cumhuriyetçi Fransa'nın *Borsa*'sı Çar'a ödünç para vermek konusunda eli açık davranıyordu. Çar da, bu paralarla maliyesini düzene sokuyordu. Koba, Çarlığın "tıpkı yılan gibi deri değiştirdiğini" ve içine düştüğü panikten dolayı, bir değişiklik olsun diye kırbacı bırakıp halkın ağzına bir parmak bal çalacağını söylüyor ve şöyle devam ediyordu: "Çar hükümetini *yıkmak* zamanı gelmiştir ve onu yıkacağız... Rusya, en küçük sarsıntıda patlayacak olan dolu ve kurulu bir tüfeğe benzemektedir." "Öyleyse elele verip *Parti Komitelerinin çevresinde* kenetlenelim! Bizi, *gerektiği gibi yalnız Parti Komitelerinin* yönetebileceğini ve sosyalist dünya diye adlandırılan 'vaadedilmiş toprağa' giden yolumuzu *yalnız onların* aydınlatabileceğini bir an bile unutmamalıyız. Gözlerimizi açıp bize düşmanımızı gösteren; bizi, düşmanın yüreğine korku salan bir

(*) Bir resmî rapor, Gürcü köy ve kırlarındaki partizan grupların, esas bakımından "geçici toprak - köleleri" tarafından teşkil edilmiş olduğunu ileri sürmektedir.

ordu haline getirip savaşa süren; kederde ve sevinçte bizi asla yalnız bırakmayan ve her zaman önümüzde yürüyen parti, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'dir." Eski din okulu öğrencisi, sert komite - adamı kişiliği içinde nasıl da güçlü bir şekilde varolmaya devam ediyordu! Koba'nın dünyaya bakış tarzı açısından, halk bir çöl boyunca "vaad edilmiş toprağa" doğru yürüyordu; İncildeki ateş sütununa benzeyen Parti de, gidilecek yolu aydınlatıyordu. O zaman, halkı, "kederde ve sevinçte", Parti Komitelerinin rahiplerinden ve kahinlerinden başka kim yönetebilirdi. Bildiri, şu cümlelerle sona eriyordu: "Çar otokrasisi kahrolsun! Yaşasın Halk Kurucu Meclisi! Yaşasın Demokratik Cumhuriyet! Yaşasın Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi!"

İhtilâl tehdidini karşılayabilmek için, Çarlığın İçişleri Bakanlığı, Kara Yüz (*) çetelerini her çeşit sosyalistin, liberallerin ve Musevîlerin üzerine saldırttı. Kara Yüzler, Bakû'da, petrol grevinden hemen sonra faaliyet göstermeye başladılar. İmparatorluğun öteki bölgelerinde, halkın gayrı memnunluğunun yöneltildiği ve böylece unutturulduğu kimseler nasıl Musevîlerse, Gürcistan'da da aynı iş için Ermeniler seçiliyordu. Çünkü, Kafkasya'da, Türklerle Ermeniler arasındaki ırk ve din çatışmaları daima körükleniyor ve özellikle Ermeni orta sınıfına karşı duyulan nefretle de her an canlı tutuluyordu. Bundan ötürü, Müslüman halkı Ermenileri öldürmeye teşvik etmekten ve böylece bütün Kafkasya'yı kanlı aşiret çatışmalarına boğmaktan daha kolay bir şey yoktu. O günlerin çirkin olayları ve kargaşası, Stalin'in kayınpederi Sergo Alliluyev tarafından canlı bir şekilde tasvir edilmiştir :

'Bakû Kara Yüzlerinin üyeleri olan her daireden ve

(*) Yahudi düşmanlığıyla ün salan ve Çar'ın örtülü ödeneğinden yardım gören faşist teşkilât. Ç.

dereceden memurlar ile şehir ve kasaba polisi tarafından aktif şekilde desteklenen resmî makamlar, "Rus Halkının Birliği" teşkilâtı katillerini silâhlandırmıştı. Bu çeteler, önce, Ermeni ve Türk çocuklarını birbirleri aleyhine kışkırttılar. Sonra, çocuklar yüzünden, yetişkinler arasında büyük kavgalar çıkmaya başladı. Kara Yüzler, Ermenileri ve Türkleri pusu kurarak öldürüp evleri ateşe verdiler. Her çeşit hile ve desise ile çatışmaların çıkmasına sebep olan resmî makamlar istedikleri amaca ulaştılar : Ağustos ayında, Ermenilerle Türkler birbirlerini korkunç bir şekilde boğazlamaya başlamışlardı. Şehir silâh sesleriyle yankılanıyordu. Ermenilerin dükkânları ve evleri yağma edilmişti. Yollar cesetlerle doluydu, yaralıların iniltileri duyuluyordu her yandan. Polisler ve askerler şurada burada toplanıp, bu boğazlaşmayı sâkin bir şekilde seyrediyorlardı. Daha sonra, Kara Yüzler, fabrikaları ve petrol kuyularını ateşe verdiler. Ve bu işin grevciler tarafından yapıldığını etrafa yaydılar. 'Kundakçılara karşı savaşmak' bahanesiyle, haydutlar ve katiller, belli başlı Parti üyelerimizin peşine düştüler... Hayat, hepimiz için bir cehennemdi artık. Petrol tesislerindeki yangın, gittikçe daha tehlikeli bir hal aldı. Çevremiz, o kızgın unsurla; vahşi ve gemlenmez alevle çevrilmişti: ölümden ve yıkımdan başka şey yoktu ortada..."

Kafkasya'nın çeşitli aşiretleri barındıran şehirlerinde, İhtilâl aylarca yenilgiye uğratılmış ya da durdurulmuştu. Koba, işçi sınıfını bu kardeş kavgası konusunda ikaz ederek ve enternasyonal dayanışmanın gerçekleştirilmesine dâvet ederek bildiri ardından bildiri yazıyordu. Türk, Ermeni, Acem ve Rus kalabalıklarının, "birbirlerini sevmeye and içmek amacıyla" kiliselerden camilere kardeşçe bir dayanışma içinde yürüdüklerini hatırlatıyor ve bu türden bir kaç olayı överek yüceltiyordu. Partiyi, bu çeşit gösterileri teşvik etmeye çağırıyor ve boğaz-

laşmalara ya da resmen düzenlenen katliamlara karşı bir ortak harekete girişmeye hazır olan partilerle ya da gruplarla anlaşma yapılmasını savunuyordu.

Bunun yanı sıra, Menşevik - Bolşevik tartışması da devam ediyordu. Koba, Mayıs ayında, *Partideki Ayrılıklara Kısa bir Bakış* adında bir risale yayınlamıştı. Bu yazı da, sosyalizmin "vaadedilmiş toprağı" ile ilgili o kaçınılmaz istiarelerle desteklenmiş olarak Lenin'in görüşlerinin tekrarından başka şey değildi. Bu risale ve başka yazıları, Stalin'in uzlaşmaya yanaşmayan bir Leninci olduğunu gösteriyordu. Bolşevikler, Kafkas yeraltı faaliyetinin yalnız küçük bir azınlığını saflarına çekebilmişlerdi. Koba'nın anayurdu Gürcistan, tam anlamıyla bir Menşevik kalesiydi. Koba'nın savunduğu görüş ise, bir azınlığın içindeki azınlığın görüşüydü. Çünkü, taşradaki Bolşevik liderlerin çoğu, Menşevikler ile aralarında bir yaklaşmanın gerçekleşmesi imkânlarını arıyorlardı. Bu durumda, Koba, kaçınılmaz bir biçimde Lenin'in dikkatini çekmişti. Çünkü Lenin, kendi görüşünün, Kafkasya'da gerektiği gibi sağlam ve inançlı bir şekilde ortaya konulmuş olduğundan pek emin değildi ve Maxim Litvinov' dan Koba'nın Gürcüce, Rusça ve Ermenice yayınlanmış olan broşürünün sözünü işitince memnuniyet verici bir şaşkınlık duymuştu. Lenin'in karısı ve yardımcısı Nadezhda Krupskaya, broşürden ve Koba'nın, Lenin tarafından ileri sürülen görüşleri sütunlarında savunduğu gazeteden bir nüsha istemişti. Bu, Lenin ile müstakbel halefi arasındaki dolaylı ama ilk şüphe edilmeyecek temastı. Daha tanınmış Bolşevikler, Lenin'i eğer tam anlamıyla desteklemiş olsalardı, Koba'nın bu sırada Lenin'in gözüne çarpıp çarpmayacağını kestirmek kolay değildir. Öteki Bolşevik liderlere inanamayacağını hissettiği her sefer, kendisini desteklemek konusunda iyice kararlı olan ve ikinci dereceden ya da sıradan kimselerle dolaysız ilişki

kurması, Lenin'in kişiliğinin temel özelliklerinden biriydi. Lenin, bu çeşit kimselerle yakın ilişkiler kurar, onları teşvik eder ve kendi grupu içinde daha yüksek kademelere yükseltirdi. Lenin'in kendisiyle dostça ilgilenmesi, Koba'yı, kendi faaliyet alanındaki başarısızlığından duyduğu sıkıntı ve tedirginlikten kurtarmış ve memnun etmişti. Mahallî Menşevik kodamanlarına karşı yazdığı eleştirmeler üslûp bakımından daha mutaassıp ve sert hale gelmişti. Bu sertleşme, bulunduğu yerdeki arkadaşları arasında yapayalnız kalmış olmasından ileri geldiği gibi Lenin ile aynı çizgide yürüdüğünü öğrenmiş olması dolayısıyla kendine karşı duyduğu güvenden de ileri geliyordu. Tsulikidze ve Ketskhoveli gibi iki yolgöstericisini ve dostunu kaybetmiş olduğu için yalnızlığını daha da derinden duymuş olmalıydı, Koba. *Massame Dassy*'in bu iki azınlık lideri de, hayatta kalsalardı, Koba gibi sebatkâr birer Bolşevik olabilirlerdi. Ama Ketskhoveli, Tiflis'in korkunç zindam Metekhy Kalesinde gardiyanları tarafından vurularak öldürülmüş; Tsulukidze ise veremden ölmüştü.

Bu arada, yeni ihtilâl teknikleri geliştiren üstadını izlemişti Koba. Londra'da yapılan Konferansta, Lenin, taraftarlarının, silâhlı ayaklanma sorusu üzerinde düşünmelerini zorunlu kılan açıklamalar yapmıştı. Cenevre'ye döndüğü zaman, bu soruyu derinleştirici çalışmalar yapmaya devam etmişti. Çarlığın elindeki iktidarı kolayca bırakmayacağını ve bundan ötürü silâhlı bir ayaklanma ile yıkılması gerektiğini ileri sürüyordu Lenin. Bu, bütün sosyalistler tarafından kabul edilmiş olan apaçık bir hakikatti. Ama sosyalistlerin birçoğu, ayaklanmayı, halkın kendiliğinden bir başkaldırması olarak görüyordu. Onların gözünde, ayaklanma, güneşin doğması ve batması kadar kaçınılmaz olan ve hazırlanması ya da plân-

lanması gerekmeyen temel olaylardan, yani temel ihtilâl olaylarından biriydi. Lenin, bu düşüncede olanları ayağı yere basmayan romantik kimseler olarak görüyor ve küçümsüyordu. Ayaklanmanın, öğrenilmesi ve uygulanması gereken bir sanat olduğunu, ayaklanmanın ancak sürekli olarak hücum halinde bulunduğu zaman başarıya ulaşabileceği ve savunmaya geçmesinin onun ölümü demek olduğunu söylüyor ve bu temel kuralları hatırlatıyordu Partiye. Taraftarlarının, Partide özel askerî kollar kurmalarını istemişti.

Koba bu fikri *Proletariatis Brdzola*'da yeniden açıkladı.

"Teşkilâtlarımızdan birçoğu, meseleyi çözmüş, ellerindeki imkânların ve kuvvetlerin bir kısmını, proletaryanın silâhlandırılmasına yöneltmiş bulunuyor. Otokrasi ile yaptığımız savaş, artık herkesin kabul ettiği gibi, silâhlanmanızı gerektiren yere gelmiş bulunmaktadır. Ama bunun gerekli olduğunu söylemek yetmez. Pratik meselelerin, açık bir şekilde Parti'nin önüne konulması zorunludur. Komitelerimiz, bulundukları yerlerdeki halkı silâhlandırmak, kendilerine güvenilebilir özel gruplar teşkil etmek; mahallî silâh deposu merkezleri kurmak, çeşitli patlayıcı maddelerin yapılmasını sağlayacak atölyeleri düzenlemek ve hükümete ait ya da özel silah depolarını ve cephaneleri ele geçirmek için plânlar yapmak ve bunlar üzerinde çalışmak zorundadır... Bütün Sosyal Demokrat kuvvetlerin bu amaçla birleştirilmesi söz konusu olduğuna göre, gruplar arasındaki tartışmalar ve çekişmeler işin içine karışmamalıdır."

Koba, Lenin'in talimatını yalnız Gürcü diline çevirmiyor aynı zamanda uyguluyordu da. Askerî teşkilâtın kurulması ve yönetilmesinde rol oynamıştı. Bu teşkilâtın, Krasin tarafından kurulmuş gizli bir patlayıcı madde laboratuvarı vardı. Lenin'in düşündüğü şekilde merkezden

plânlanmış doğrudan doğruya bir ayaklanma Birinci İhtilâlde gerçekleşmemişti. Evet, bu doğruydu. Ama aynı yıl ortaya çıkan düzensiz ve birbiriyle ilişkisiz başkaldırmaların birçoğunda, savaş birlikleri kendilerini göstermişlerdi. Bu savaş birlikleri, Kara Yüzlere karşı koymuşlar, Kafkasya'da, aşiret çatışmalarının yarattığı tehlikeye karşı, işçi sınıfının merkezlerini korumuşlar ve köylü çeteleri ile ilişki kurmuşlardı. Koba, bu yeni Parti kolu içinde, savaşan bir görevli olarak değil, bir teşkilâtçı, yönetici ve yol gösterici olarak çalışıyordu. Partinin bu yeni kolu, çok gizli bir şekilde teşkilâtlandırılmalıydı. Bu kolun üyeleri ve silsilei meratibi, Partinin geri kalan bölümlerden çok daha gizli bir yeraltı faaliyeti gösteriyordu. Gerçekten de, teknik kol ile öteki kollar arasındaki temas, asgari ölçüde tutuluyordu.

İhtilâlin coşkunluk ve sevinç dolu günlerinde, Partinin safları yeni ve denenmemiş üyelerle dolmuştu. Çar tedhişi azaldıkça, Parti de gizli çalışma kuralını ve alışkanlığını gevşetmişti. 1905 yılından önce; komiteler, yönetim makamları ve Parti görevlileri, genel olarak, daha yüksek komiteler tarafından seçilirdi. Yani teşkilât yukardan aşağıya doğru kurulmuştu; tabandaki üyeler, çeşitli yönetici kurulların üyelerinin kimler olduğunu bilmezdi. Birinci İhtilâl içinde, örgüt metotları değiştirildi; komiteler, taban üyelerinin demokratik kontrolüne tâbi kılındı. Komitelerin yukardan tayini yerine aşağıdan seçilmesine başlandı.

Silâhlı ayaklanma başarıya ulaşsaydı, bir Geçici İhtilâl Hükümeti'nin kurulması sonucunu doğuracaktı. Bu hükümetin yapısı ve fonksiyonları, Koba'nın ele alarak açıkladığı ikinci konuydu. Bu konuda da, Lenin'i yakından izliyordu. Rusya, sosyalizm için yeterince olgunlaşmış değildi; bundan ötürü, Geçici İhtilâl Hükümeti, bir "proletarya diktatoryası" olamazdı. Ama parlamentoya da-

yanan bir hükümet de olamazdı; çünkü ihtilâlin içinde böyle bir şey mümkün değildi. Lenin, bu geçici hükümeti şu sözlerle anlatmıştı : "Proletaryanın ve köylülerin demokratik bir diktatoryası". Bu çelişmeli formül, ne Lenin ne de tilmizleri tarafından iyice açıklanmadığı halde ; 1905 yılından 1917'ye kadar tüm Bolşevik propagandasının temelini teşkil etmişti. Ve bu konuda açıklık ve kesinliğin bulunmayışı, iç tartışmalar ve krizler bakımından çok zengin olan Bolşevikliğin tarihinde görülen en şiddetli krizlerden birinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Koba, Geçici İhtilâl Hükümetinin grevlerini şöyle açıkhyordu : Bu hükümet içsavaşta yönetici olarak faaliyet gösterecek; karşı - ihtilâlin "kara kuvvetlerini" zararsız hale getirecek ve genel bir seçimin sonunda ortaya çıkan Kurucu Meclisi toplayacaktı. İktidarını hiçbir anayasadan almayan İhtilâl Hükümetinin ortaya çıkışı ile, Kurucu [Anayasa] Meclisinin toplanması arasında geçen süre içinde, Hükümet, bir dizi radikal reformlara girişecekti. Ama bu reformların hiçbiri burjuva demokrasisinin sınırları dışına çıkmayacaktı. Reformlar arasında şunlar yer alacaktı. Basın ve toplanma hürriyeti, dolaylı vergilerin kaldırılması, kâr üzerinde müterakki bir verginin ve müterakki veraset vergilerinin yürürlüğe konması, toprak reformu işini üzerine alacak olan ihtilâlci köylü komitelerinin kurulması, Kilise ile Devletin ayrılması, sekiz saatlik iş günü, sosyal hizmetlerin, işsizlik sigortasının ve işbulma merkezlerinin kurulması, v.b.. Gerçi, bu program, kırk yıl sonra ılımlı İngiliz İşçi Partisi Hükümetinin kabul edeceği programdan daha ılımlıydı ama; bu yüzyılın başlangıcında, köleliğin kaldırılmasından kırk yıl sonra Rusya için dört başı mamur bir ilerlemeyi ifade ediyordu.

Bütün öteki Bolşevikler gibi, Koba da, anahatları çizilen bu programın, ancak Sosyalist işçi sınıfı ile fer-

diyetçi köylü sınıfının ittifakı ile gerçekleşebileceğini çünkü liberal şehir orta sınıfının, ihtilâli desteklemeyeceğini ileri sürüyordu. Uzun vade içinde ele alınınca, işçi sınıfı ile köylülerin birbirinden farklı amaçları gözönünde tuttuklarını ve güttükeri siyasetin olduğu gibi menfaatlerinin de ergeç birbiriyle çatışacağım kavrıyordu Koba. Ama bu çatışmanın, ancak, Sosyalistler kapitalizmi yıkmaya kalkarsa ve kalktıkları sırada ortaya çıkacağını, oysa kapitalizmi ortadan kaldırmanın Rusyadaki ihtilâlin amacı olmadığını söylüyordu. Böylece, "proletaryanın ve köylülerin demokratik diktatoryası" tam anlamıyla demokratik olacaktı, çünkü, bu diktatoryanın programında, gerçek sosyalizmin "bir zerresi" bile bulunmayacaktı. Bu, aynı zamanda bir diktatorya olacaktı, çünkü, sosyalist-olmayan parlamentolu bir cumhuriyetin kurulması gibi sınırlı bir amaç bile, "devri sabık" ın ortadan kaldırılması için sert ve diktatörce vasıtalara ve usullere başvurulmasım gerekli kılıyordu. Bu hükümet, iki sınıfın koalisyonuna dayanacaktı; demek ki, farklı partilerin temsilcileri hükümete girecekti. Öyleyse, Sosyal Demokrat Parti, hükümete girmek ve orada işçi sınıfının menfaatlerini temsil ederek "proletaryanın egemenliğini korumak" zorundaydı. Başka bir deyişle, Sosyalistler, köylülerin partisine ya da partilerine öncülük edecekti. Köylü partileri, yapıları gereği, proletaryanın partisinden daha az ileri, uzağı daha az gören ve daha az kararlı partilerdi.

Menşevikler ise, ihtilâlde, liberal orta sınıfın öncülük edeceği hakkındaki fikirlerini değiştirmemişlerdi. Bu düşünceden hareket ederek, Sosyal Demokrat Partinin, Geçici İhtilâl Hükümetine katılmaması gerektiğini, çünkü, Sosyalist-olmayan bir idarenin işlerini yürütmek görevinin Sosyal Demokratların ödevi olmadığını ileri sürmüşlerdi. O yıllarda, dünyanın dört bucağındaki Sos-

yalistlerin büyük bir çoğunluğu, hatta ılımlı olanları bile, sosyalistlerin herhangi bir koalisyon hükümetine katılmasını, sosyalizme doğrudan doğruya yapılmış bir ihanet olmasa da, gözyumulmaz bir oportünizm olarak görmekteydiler. Fransız sosyalisti Millerand, bir burjuva hükümeti bakanlığını kabul ettiği zaman, kendini otomatik bir şekilde sosyalistlerin dışında bulmuştu. Menşevikler, Lenin'i, Millerand'cılıkla suçluyorlardı şimdi. Onlara göre, Lenin'in, Sosyalist - olmayan bir hükümete Sosyal Demokratların katılması fikrini savunması, oportünizme iyice yaklaşması demekti. Koba, bu iddiaya karşı, Menşeviklerin, çeşitli hükümet tiplerini birbirlerine karıştırdıklarını ileri sürüyordu. Bir ihtilâlden doğmuş olan ve radikal reformlar yapmak durumunda bulunan geçici bir hükümet ile mevcut düzeni sürdürmekten başka görevi bulunmayan alelâde bir idare arasında büyük fark vardı. "Bir bakanlar kurulu nedir?" diye soruyordu Koba. Ve şöyle cevap veriyordu : "Düzenli bir idarenin varlığının sonucudur. Peki, Geçici İhtilâl Hükümeti nedir? Düzenli idarenin yıkılmasının sonucudur. Birincisi, düzenli bir orduya dayanarak, mevcut kanunları uygular. İkincisi ise, mevcut kanunları bir yana atar ve ayaklanma halinde bulunan bir halka dayanarak ihtilâlin iradesini geçerli hale getirir. İhtilâlin elifbasının Menşevikler tarafından unutulmuş olması gerçekten gariptir." Koba, Lenin'in bakan olmaya meraklı bir kimse; bir zavallı Millerand olmadığını açıkça ve kesinlikle ileri sürüyordu.

Menşeviklerin başka bir eleştirmesi (Menşeviklerin endişelerini çok daha doğru bir şekilde dile getiriyordu bu eleştirme), Lenin'in programının, anayasa yönetimini alaya alan bir program olduğu bususu üzerinde duruyordu. Çünkü Lenin'e göre, Geçici Hükümet, Kurucu Meclisin toplanmasından bile önce, köklü reformlara girişecekti. Menşevikler, bu durum karşısında şöyle bir

tahminde bulunuyorlardı (bu tahminleri 1918'de doğru çıkmıştır) : Meclis, ya emri vâki niteliği taşıyan bu reformlara boyun eğecek ya da diktatör hükümet tarafından dağıtılacaktı. Koba'nın düşünüş tarzı bakımından, bu çeşit yasa ve meclis işleri gülünç şeylerdi. Meclisin, Geçici Hükümet tarafından o arada kararlaştırılmış olan reformlara karşı çıkmasını aklı alımıyordu; bir sebep görmüyordu bunun için. Tam anlamıyla demokratik olan ama sosyalist nitelik taşımayan reformlar, halkın büyük bir çoğunluğu tarafından mutlaka desteklenecekti. Geçici İhtilâl Hükümetinin, yapacağı reformları, Kurucu Meclisin toplanmasından sonraya bırakıp bırakmaması gerektiği konusunda tartışmanın lüzumu var mıydı? Kaçınılması imkânsız olan içsavaşın, kurucu Meclis seçimlerini geciktireceği ve bu arada, Geçici Hükümetin, memleketteki olaylar ve atmosfer dolayısıyla, köylülere toprak vermek ve sekiz saatlik iş gününü kabul etmek zorunda kalacağı besbelli değil miydi? İhtilâlin kendi kendini koruması, bu şekilde hareket edilmesini gerektirecekti. "Menşeviklerin fikir yürütme tarzı, çürümüş liberalizm kokmuyor mu?" diye soruyordu Koba. "Bir ihtilâlcinin ağzından böyle lâflar işitmek garip değil mi? Menşevikler, ilmiğe başını uzatırken, boynundaki sivilceyi patlatmaması için cellâta rica eden bir mahkûmu hatırlatmıyor mu?"

Bolşevikler ile Menşevikler, ihtilâlin genel amacı konusunda hâlâ aynı fikirdeydiler : bu, "burjuva demokratik" ihtilâliydi; daha fazlası değil. Aralarındaki anlaşmazlık, taktik meselesinde ortaya çıkıyordu. Menşevikler, sınırlı stratejik amaca uygun bir taktik ileri sürüyorlardı; Lenin'in sınıf tanımaz ihtilâlci taktiği ise tam tersiydi bunun. Bolşevikler, Menşeviklerin içine düşmüş oldukları "burjuva - demokrat" ortodoksluğunun, ihtilâlden vazgeçmek anlamına geldiğini kolayca ispat ediyor-

lardı. Ama buna karşılık, Menşevikler, Bolşevik görüşünün tam bir çelişme olduğunu daha kolaylıkla ortaya koyabiliyorlardı. Her iki yanın yapmış olduğu eleştirme, mantık bakımından aynı ölçüde etkili ve kusursuzdu. Menşeviklerin görüşü daha tutarlıydı ama dünyadan el etek çekmeye ve bir köşede durmaya benzer bir şey vardı bu tutarlılıkta. İhtilâlin hızlı akışı içine girdiğinde, Parti için iyi olmazdı bu. Lenin'in ileri sürdüğü fikirler ise karışıktı; Koba'nın yaptığı özetlere gelince, kimi zaman tutarsızlığa varıyordu bunlar; ama ileri sürülen fikirlerin ortaya konuluşunda ihtilâlci iktidar iradesi kendini duyuruyordu. Muhaliflerinden bazılarının da söylemiş olduğu gibi, Lenin, stratejisi ile taktiğini aynı çizgi üzerine getirmek zorundaydı. Lenin, ya aşırı taktiğini bırakmak, ya da demokratik özellik taşıyan ve Sosyalist olamayan bir ihtilâlin sınırlarını aşarak sosyalizm konusunda bir tecrübeye girişmek zorundaydı. Lenin, Rusya'da böyle bir tecrübe yapmanın, bir çeşit Donkişotluk olacağını birçok kere söylemişti. Başarıya ulaştığı takdirde, ihtilâlin mutlaka proletarya diktatoryası ve sosyalizm yoluna gireceğine 1905 yılında inanan biricik sosyalist Troçkiydi. Troçki'nin bu teşhisleri, hem Menşevikler hem de Bolşevikler tarafından deli saçması olarak görülmüştü. (*)

"Genel Prova" da, belli başlı aktörler (Troçki müstesna), en önemli perdelerde sahneye çıkmamakla kalmadılar; rolleri de asıl gösteride oynamaları gerekenden farklıydı. Bu, Koba için de doğruydu şüphesiz.

Çar, Ekim ayında bir manifesto yayınlayarak anayasaya dayanan hürriyetin sağlanacağını vaad etti. Liberaller zaferi kazanmışlardı. Çarlığı anayasalı [mesruti]

(*) Troçki'nin bu görüşünü Helphand - Parvus de paylaşıyordu. Parvus'un ihtilâldeki rolü asıl olayların yanı sıra ortaya çıkan ve onlarla pek sıkı ilintisi olmayan bir roldür.

bir monarşi haline getirebileceklerini umuyorlar ve bu işi gerçekleştirmenin vasıtası olarak da, yeni çağırılmış olan Meclisi, yani Duma'yı görüyorlardı. Menşeviklerin çoğu ve Bolşeviklerin bazıları da, seçimlere katılmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Evet, rey hakkı sınırlı olacaktı; işçi sınıfı çok zayıf bir şekilde temsil edilecekti ve bundan ötürü Duma ılımlı Liberallerin hâkimiyeti altına girecekti. Menşevikler bütün bunları kabul ediyorlardı; ama bunun önemli olmadığını ileri sürüyorlardı. Fransız İhtilâlinde, ılımlı Meclis, halk hareketinin basıncı altında, çok daha radikal bir kuruluş olan Konvansiyon'un ortaya çıkmasına yol açmıştı. Rusyada da, buna benzer değişmeler olacak ve bu değişmeler sonunda Duma'nın yerine bir Konvansiyon geçecekti. Koba, bu düşünceye katılmadı. "Tüm Rusya halklarının ayaklanmasının arafesinde," harhangi bir seçimin, halk dikkatini ihtilâlci aksiyondan başka yana çekeceği için, seçimlere boykot edilmesini savundu. Tiflis Komitesi adına yazdığı bir çağırıda şöyle diyordu : "Proletarya, hükümetten, sıkı yönetimin kaldırılması ya da bazı kasaba ve şehirlerdeki idam hükmü infazının durdurulması gibi küçük tavizler istemiyor.. Hükümetten bu çeşit tavizler isteyen kimse, bu hükümetin öldüğüne inanmayan kimsedir, oysa hükümetin ölmüş olduğu inancı, proletaryanın iliklerine işlemiştir." "Halkın hürriyeti, onu baskı altında tutanların kemikleri üzerinde kurulabilir ancak; halkın kendini - yönetmesi için gerekli toprağı, onu baskı altında tutanların kanları verimli hale getirir ancak." Yoksul ve ezilmiş halkın kullandığı bu çeşit ifadeleri (bunlar Fransız ihtilâlinde yaygın hale gelmiş olan "aristokratlar darağacına" sözünün Rusçadaki karşılıkları gibiydi) kimi zaman haklı bulan Lenin, aynı ifadeleri bizzat kullanmaktan pek hoşlanmazdı. Çünkü, onun zevkine uygun düşmeyen kaba şeylerdi bunlar. Oysa, eski bir toprak -

kölesinin oğlu olan Koba'nın ağzında, bu sözler iğreti durmuyordu. Bildirilerinden bir başkasında, "Halkın Liberal düşmanları ile öldürmecesine savaşmak" gerektiğini ileri sürmüştü. Çünkü Liberaller, Çarlıkla pazarlığa girişmişlerdi. Bolşevikler ile Menşevikler aynı partinin üyeleri olduğu halde, Koba, Menşevikleri de yerin dibine batırmaktan kaçınmıyordu : "Ya burjuva Liberalleri Menşevik oldu; ya da Kafkasya Menşevikleri, burjuva Liberalleri haline geldiler." diyordu Koba.

Çarın manifestosu, ardı arası kesilmeyen protestolara yol açtı. Muhalefeti tatmin etmeye pek yanaşmayan ama iktidarın zayıf düşmüş olduğunu apaçık dile getiren bu manifestonun yeni istekler ileri sürülmesine sebep olması tabiiydi. Protestoların arkasından, genel grevler ve mahallî ayaklanmalar geldi. Çarın bu yarı-liberal davranışından iki ay sonra, Kafkasyadaki polis teşkilâtı müfettişi Petersburgdaki amirine şöyle bilgi veriyordu: "Kutais bölgesi çok kritik bir durumda... Ayaklananlar, jandarmaları silâhtan tecrid ettiler; Batı demiryolu hattına hakim oldular, biletleri kendileri satıyor ve asayişi kendileri temin ediyorlar... Kutais'den hiçbir rapor alınmıyor; jandarmalar hattan alınıp Tiflis'te temerküz ettirildi. Rapor götüren kuryeler ihtilâlciler tarafından aramaya tâbi tutuldu ve belgelere el kondu... Kıral naibi Vekilinin sinirleri iyice bozuldu; ama durum tamamen umudsuz değil. Daha ayrıntılı bilgileri mümkün olursa postayla, olmazsa ulakla göndereceğim."

Partiler, yeraltı faaliyetinden çıkmışlardı. Günlük sosyalist gazeteler yayınlanıyor ve açıkça satılıyordu. Litvinov ve Krasin, Petersburg'da *Novaya Zhizn*'i (Yeni Hayat) yayınlıyorlardı. Troçki, *Naçalo*'yu (Başlangıç) yayınlıyordu. Yarım milyona yakın nüshası elden ele dolaşan bu gazete, Birinci İhtilâlin gazetecilik alanında girişilmiş en cüretkârane hareketiydi. Tifliste ise, Koba-

Cugaşvili ve Şaumyan (*) çok daha az sembolik bir ad taşıyan bir günlük gazete yayınlıyorlardı. Bu gazetenin adı, *Kavkaski Raboçi Listok*'du (Kafkas İşçilerinin Haber-Yaprağı). Ayaklanma yatışır yatışmaz polis tarafından kapatıldığı için, bu gazeteler uzun ömürlü olmadı. Bu arada, Koba, açıkça yayınlanan günlük gazetenin yazı işleri; yarı-gizli Tiflis ve Kafkas Sosyal Demokrat Komiteleri ve Partinin tamamen gizli olan teknik kolu arasında mekik dokuyordu. Bu çeşitli faaliyetler arasında, Kafkasya Bolşeviklerinin dördüncü konferansını da hazırlıyordu. Koba, bu kongrede, Partinin genel Konferansına delege olarak seçilmişti. Bu genel [millî] Kongre, Lenin tarafından ilk olarak Rusya'nın içinde toplantıya çağırılmıştı. Aslında, Konferans, Finlandiyadaki Tammerfors'da yapılmıştı. Çünkü, Finlandiya'nın muhtariyeti vardı ve Çarlığın öteki kısımlarından daha hür olduğu için, delegeler orada kendilerini emniyette hissetmişlerdi.

Koba, yarı-asyaî Kafkasya'dan Avrupa Rusyasına; Tiflisin durgun fikrî hayatından millî özellik taşıyan gerçek bir toplantıya ilk defa açılıyordu. Tammerfors'da, Lenin'le de ilk olarak karşılaşmıştı. Yıllar sonra, Lenin'i bu ilk görüşünün, kendisini ne gibi etkiler altında bıraktığını apaçık ve canlı bir şekilde tasvir etmişti.

"Partimizin doruklarda süzülen kartalını görmek umudundaydım; o koca adamı görecektim; hem fizik hem de siyasî bakımdan koskoca bir adamdı o. Lenin'i, bir dev gibi gösterişli ve ezici bir kimse olarak tasavvur etmiştim. Normal boyun altında, alelâde görünüşlü ve öteki insanlardan hiçbir bakımdan farklı görünmeyen bir

(*) Müstakbel Bolşevik Bakû komiseri olan Şaumyan, İngilizlerin Kafkasya'ya müdahalesi sırasında, karşı-ihtilâlciler tarafından öldürülen yirmi altı komiserden biriydi.

kimseyle karşılaşınca, öyle hayal kırıklığına uğramıştım ki... Büyük bir adam. âdet olduğu üzere toplantıya geç gelirdi; onun ortaya çıkışını soluğunu keserek beklerdi herkes. Tam gireceği sırada, şöyle fısıldaşırdı bekleyenler : "Susun... şşşş... geliyor." Böyle bir davranış bence fuzulî değildi; çünkü, bir etki yaratır ve saygı ilham ederdi oradakilere. Lenin'in öteki delegelerden önce Konferansa geldiğini ve bir köşeye geçip, en âlelâde delegelerle gösterişsiz bir şekilde en âlelâde konuşmalara girişmiş olduğunu gördüğüm zaman öyle hayal kırıklığına uğramıştım ki... Bu, o sırada, kuralların çiğnenişi gibi gelmişti bana; böyle düşünmüştüm; sizden saklayacak değilim."

Koba'mn, o çağdaki, merasimci görüşünü, kendi yazdıklarından daha iyi anlatan cümleler bulunamaz. Toprak-kölelerinin zürriyetinden gelen genç, temel marksist sözleri ve deyimleri öğrenmiş olabilirdi. İhtilâlin mekanizması hakkında fikirler de ileri sürebilirdi. Ama, ihtilâl liderinin senyörce tavırları olmaması karşısında şaşkınlık duymaktan hâlâ geri kalmıyordu. Kiliseye sırt çevirmiş olan eski İlâhiyat Okulu öğrencisi, Lenin'i, sosyalizmin en yüce memuru ya da rahibi olarak tasavvur ediyordu henüz.

Gözlerini Lenin'den ayırmamıştı; bütün benliğini vererek dinlemişti konuşmalarını; bir tek hareketini ve jestini gözden kaçırmamıştı. Lenin'de, Tiflis'ten gelen bu genç delegeyi derinden derine etkileyecek nitelikler vardı : konuşmasındaki ezici mantık kuvveti, siyasî gözüpeklik; görüşlerinin taşıdığı geniş tarihî kapsam, vardığı sonuçların inceliği ve sadeliği; ve son olarak (sıra bakımından sonda yer alan ama önem bakımından sonda yer almayan) pratik gerçeklerle ilgili şaşmaz ve ciddî kavrayışı. Delegeler, neşe içinde gelmişlerdi Tammerfors'a; Çarlığın yakında ortadan kalkacağı umuduyla

âdeta sarhoş olmuşlardı; Moskova ayaklanması hakkında aldıkları ilk haberlerden doğuyordu bu umud. Lenin bile, bu genel iyimserliğin etkisinde kalmıştı. Konferans kimi zaman opera - komiklerde görülen bir havaya bürünüyordu; meselâ delegeler, Lenin'in başkanlığı altında ormana gidip tabancayla atış talimleri yapıyorlardı. Ama Lenin, soğukkanlılığını ve sakınganlığını tamamen kaybetmiş değildi. Açılış oturumlarında, bu "hürriyet günlerinde" olup bitenlere rağmen; delegelerin gerçek adları yerine takma adlarını kullanmalarını teklif etti. *Okhrana*'nın henüz tamamen yenilgiye uğratılmadığını ve gizli faaliyetin tamamen bırakılması için vaktin henüz erken olduğunu belirtti. Koba, "İvanoviç" takma adını almıştı. Konferansta oynadığı rol, takma adı kadar alçak gönüllü ve gösterişsizdi. Dostluk bir yana, Lenin ile aralarında yakın tanışıklık ilişkileri bile belirmemişti. Ama sonraki yıllarda önemli roller oynayan bazı kimselerle tanıştı. Bunlar arasında; Kızıl Sendikalar Enternasyonali (Profintern) başkanı ve 1941 - 45 Rus - Alman savaşı sırasında başlıca resmî sözcü olan Lozovski; Tanrısızlar Derneğinin müstakbel lideri Yaroslavski, Stalin'in tam yirmi yıl sonra General Çan Kay - Şek'in yanına gönderdiği elçisi ve askerî müşaviri Borodin; Lenin'in karısı Nadezhda Krupskaya ve daha birçokları vardı.

Konferansın gündeminde en temel meselenin, Menşevikler ile Bolşeviklerin birleşmesi meselesi olduğunu, Koba, epey şaşkınlıkla öğrenmiş olmalıydı. Olaylar, bu iki grupu, birbirine iyice yaklaştırmıştı. Birleşmeye karşı duyulan eğilim, Rusya'da Kafkasyadakinden çok daha kuvvetliydi. Kafkasya'da bu bölünmenin pratik bakımdan büyük bir önemi yoktu; çünkü, Bolşevikler orada az etkide bulunabilmişlerdi. Her iki grup da, aralarındaki bölünmenin, kendilerini zayıf düşürdüğünü hissediyor ve bu bölünmeyi bir an önce ortadan kaldırmak istiyordu.

Lozovski, Tammerfors'da, liderler arasındaki resmî anlaşmaları beklemeden, mahallî teşkilâtların hemen birleşmelerini teklif etti. Lozovski'nin bu teklifi kabul edildi. Bolşeviklerle aynı zamanda, Menşevikler de bir konferans toplamışlardı ve birleşme lehinde, Bolşeviklerin kararlarına paralel düşen kararlar almışlardı. Bu iki Konferanstan sonra, Petersburg'da liderler arasında müzakereler yapıldı.

Tammerfors'da tartışılan ikinci mesele, Duma seçimleri meselesiydi. Sosyal Demokratlar bu seçimlere katılmalı mıydı yoksa katılmamalı mıydı? Kafkas Bolşeviklerinin Konferansında, Koba, boykotun lehinde konuşmuştu. İşçi sınıfının yeri, oy sandıklarının başı değil, barikatlerdi Koba'ya göre.

Ama Lenin, Tammerfors'da seçimlere katılmaktan yana olduğunu söyleyince, Koba çok şaşırdı. Lenin, dolaylı olacağına göre, seçimlerin hiç olmazsa bazı safhalarına katılmayı savunuyordu. Boykot taktiğinin olumsuz [negatif] ve kısır bir şey olduğunu düşünüyordu. Lenin ve barikatler ile oy sandıkları arasındaki antitezi ise, iyi siyaset ile uzlaşmayacak kadar kaba bir ayrım olarak görüyordu. Halk hareketi basıncı altında, ılımlı Duma'nın radikal bir Konvansiyon haline gelebileceği ya da ona yerini verebileceği hakkında Menşeviklerin ileri sürdükleri fikri tamamen yabana atmamak gerekiyordu. Lenin, *les absents ont toujours tort* (namevcutlar her zaman haksızdır) vecizesine inanıyordu. Nutukçuluğun ve uzlaşma ya da pazarlık etme alışkanlıklarının yaygın olması dolayısıyla, normal parlamentarizm hayatı, Lenin'in hoşuna giden bir şey değildi; ama, ihtilâl dâvasının parlamento kürsüsünden ilerletilmeye çalışılmaması için de hiçbir sebep görmüyordu. Sonraki yıllarda. ihtilâlin, bir gübre yığını ya da domuz ağılından bile açıklanmasının ve yaygınlaştırılmaya çalışılmasının mümkün oldu-

ğunu söyleyecekti Lenin. Çar Dumasının domuz ağılından niçin yapmamalıydı aynı şeyi? Tammerfors'daki bir çok delegenin ve grevlerle ayaklanmaların gürültülü ve öfkeli havası içinden gelmiş olan pratik militanların gözünde, Lenin'in bu fikirleri, tepeden tırnağa bir Menşevik oportünizmiydi. Öteki taşra delegeleri ile birlikte, Koba, üstadının tekliflerine şiddetle itiraz etti. Koba da, tıpki ötekiler gibi, büyük liderin, yurt dışına çıkmış olanların çoğu gibi Rusyadaki hayatla ilişkisini kaybetmiş olduğunu ve son olayların yaptığı etkiyi küçümsediğini düşünmüş olmalıydı. İhtilâlin çizdiği yolu, Cenevre, Londra ya da Paris kitaplıklarında değil, Moskova'nın, Kazan'ın ya da Bakû'nun kenar mahallerinde inceleyen pratik militanlar, işin gerçeğini daha iyi biliyorlardı. Lenin, karşısına çıkan muhalefetin bu beklenmedik gücünden dolayı şaşkınlığa düştü. Pratik militanların belki de haklı olduğunu belirtti ve neşeli bir şekilde, "düzenli olarak geri çekildiğini" söyledi. Koba - İvanoviç, konuyla ilgili bir karar taslağı yazmakla görevlendirilen komisyona seçildi. Koba'nın bir genel [millî] Parti toplantısında kazandığı ilk başarıydı bu. Başarıyı Lenin'e karşı kazanmış olması ise, şüphesiz ki, kendine olan güvenini arttırmıştı. (*)

(*) Krupskaya şöyle yazıyor : "**Komitetçik** [komite adamı] Komitelerin çalışmalarının, halk kitleleri üzerinde ne kadar büyük etkisi olduğunu anlamış olan ve kendine güven duyan bir kimseydi. **Parti içi herhangi bir demokrasiyi hiçbir zaman** kabul etmemişti. 'Bu demokratlık [yani, Komitelerin taban üyeleri tarafından seçilmesi] bizi resmi makamların eline teslim etmekten başka işe yaramaz...' diyordu **Komitetçik**'ler. Ayrıca, bu Komite üyeleri, yabancı ülkelerdekileri [yani, sürgün hayatı yaşıyan liderleri] küçümsüyorlardı... Gelsinler de Rusyadaki şartlar içinde çalışsınlar bakalım, diyorlardı. **Komitetçik**'ler... yenilikten hoşlanmıyorlardı. [Bunlar], 1904 - 05'te büyük sorumluluklar taşımışlardı... ama aralarından birçoğu açık [meşru] çalışmanın gittikçe

Konferans, olaylarla yüklü yılın en son günü kapandı. Delegeler arasında casusu bulunan gizli polisin raporuna göre, Konferanstan sonra, "Sosyal Demokrat Merkez Komitesi ve hem Menşevikler hem de Bolşevikler arasından seçilen bazı delegeler, birleşme meselesini tartışmak üzere, Petersburg'da, Zagarodni Prospect, no. 9'da toplandılar." Raporda, Tiflis delegesi İvanavoç'in de bu toplantıda hazır bulunduğu belirtilmişti. Koba, toplantıda garip bir manzarayla karşılaştı : Lenin ve Martov, o günkü meseleler hakkında uzlaşıcı bir şekilde konuşuyorlardı. Hattâ, Martov, Parti içinde bölünmeye yol açmış olan paragrafı yani Lenin'in Parti Tüzüğünün birinci paragrafını kabul edecek kadar uzlaşmacılıkla davranmıştı. Lenin zafere pekâlâ ulaşabilirdi. Sosyal Demokrasi, nihayet birleşmiş gibi görünüyordu; hem de Lenin'in ileri sürdüğü ilkeler üzerinde.

1906 yılının ilk günlerinde, Koba Tiflis'e dönerken, İhtilâl haraketi yavaşlamaya başlanmıştı bile. Moskova ayaklanması yenilgiye uğratılmıştı. Gürcistandaki başkaldırma ise küllenmeye yüztutmuştu. Sinirleri düzelen Kral Naibi Vekili, *Kafkas İşçilerinin Haber-Yaprağı*'nın kapatılması için hemen emir vermişti. Ama durumdaki değişiklik, kendini, ancak yavaş yavaş hissettirmişti. İhtilâlin tersine dönüşü, liderler tarafından yalmz bir zigzag yapması olarak yorumlanmıştı. *İki Çarpışma* adlı risalesinde, Koba, Petersburg'daki yürüyüşten Moskova ayaklanmasının yenilgiye uğratılmasına kadar geçen süre içindeki olayları incelemişti. Ayaklanma başarısızlığa uğradı, diyordu Koba; çünkü sürekli olarak saldırı halinde olması gerektiği halde savunma durumundaydı, üs-

artan imkânlarına ve açık mücadele metotlarına... kendilerini uydurmakta büyük güçlük çektiler." (**Memories of Lenin**, s. 93). Krupskaya'nın yazdıkları, şüphesiz ki, Lenin'in Komite adamları hakkında düşündüklerini dile getiriyordu.

telik liderlikten yoksundu; liderliğin bulunmayışı ise Sosyal Demokrasi içindeki bölünmenin sonucuydu. Olaylar, yakında mutlu bir şekilde gerçekleşecek olan birliğin gerekli olduğunu gösterdi.

Ama, birlik denilen bu iyileştirici ilâç çok geç verilmişti ve içindeki maddelerin ilâcın adına ne ölçüde tekabül ettikleri de pek belli değildi. Yılın son aylarındaki radikal havaya kapılmış olan Menşevikler, daha önceki ılımlı ve çekingen davranışlarına dönmeye başlamışlardı şimdi. Bolşevikler ise, birleşmenin tehlikeleri karşısında kendilerini emniyete almaya başlamışlar ve gizli bir Kafkas Bolşevik Bürosu kurmuşlardı. Bu teşkilât "birleşmiş parti" içinde bir başka parti gibiydi. Bu ilk davranışlardan sonra, gruplar 1906 yılı Nisan ayında Stokholm'da toplanarak birleşmeyi müeyyideleştirecek olan dördüncü Kongreye katılacak delegelerini gönderdiler. Kongrede, Kafkasya'yı on bir delege temsil ediyordu; bunların on tanesi Menşevik, bir tanesi ise Bolşevikti. Biricik Bolşevik delege Koba - İvanoviç'ti.

Yurt dışına yaptığı bu ilk seyahati sırasında, Rusya dışındaki hayatı gözleyecek zaman bulamamıştı Koba. Kongre, ardarda gelen uzun oturumlar, bitip tükenmez tartışmalar ve kavgalarla sürüp gitmişti. Koba, Lenin' in görüşlerini savunmak üzere birçok kere söz aldı. Ama, tartışmanın en önemli konusu üzerinde, yani toprak reformu üzerinde, farklı ve bağımsız bir görüş ileri sürdü. Menşevikler, toprağın, büyük toprak sahiplerinin elinden alınarak belediyelerin tasarrufuna verilmesini savunuyorlardı. Lenin ise, toprağın, millileştirilmesinden yanaydı. Menşevikler, her zamanki gibi, müstakbel Rus Cumhuriyetinin, Liberal orta sınıf tarafından yönetileceğini düşündükleri için, merkezî idareye karşı halkçı niteliği daha fazla olan mahallî idarelerin güçlenmesini gözönünde tutuyorlardı. "İşçilerin ve köylülerin demokratik

diktatoryası" açısından düşünen Lenin ise, bütün toprak tasarrufunun, merkezî hükümete aktarılmasım doğru buluyordu. Koba-İvanoviç, hem beledîleştirmeye [münisipalizasyon] hem de millîleştirmeye karşıydı. Onun savunduğu toprak reformu, büyük malikanelerin, köylüler arasında paylaşılmasından ibaretti. Daha Kongreden önce, toprak reformu konusundaki görüşlerini, Gürcü gazetesi *Elva*'da (Fırtına) açıklamıştı. Lenin'in millîleştirme siyasetine karşı iki delil ileri sürüyordu Koba. Bunlardan biri sanki Menşeviklerin görüşlerinden alınmış gibiydi; ikincisi ise tam anlamıyla kendisinindi. Müstakbel hükümetin, bir burjuva hükümeti niteliği taşıyacağını ve bütün toprakların mülkiyetini ona vererek bu hükümeti güçlendirmenin bir hata olacağını söylüyordu Koba. Ama, kendisi tarafından savunulan "işçilerin ve köylülerin demokratik diktatoryası" ile bu düşüncenin nasıl uzlaştığım açıklamaya bile kalkışmıyordu. Toprağın beledîleştirilmesine ya da millîleştirilmesine karşı ileri sürdüğü temel itiraz, bunlardan hiçbirinin köylüleri tatmin etmeyeceği idi. Bir ihtilâlci köylü çocuğu olan kendisi, mujiklerin toprağa karşı duyduğu korkunç açlığı ötekilerden daha iyi anlıyordu. "Köylüler" diye yazıyordu, "rüyalarında bile, toprak sahibinin tarlalarını kendi malları olarak görürler." "Dağıtıcılık" diye adlandırılan bu görüşe, sosyalistlerin çoğu karşı çıkmıştı. Bunlar, "dağıtıcılığın", köylü ferdiyetçiliğine verilmiş bir taviz olduğunu ileri sürüyorlardı. Lenin, geri kalmış müjiklerin sevgisini kazanmak isteyen ve sosyalist ilkeleri görmezlikten gelerek, müjiğin mülkiyete karşı duyduğu iştahla oynamaya kalkan "pratik parti militanlarına" sert bir şekilde çıkıştı. İvanoviç, savunduğu toprak reformunun kır ve köyde kapitalizmi güçlendirmesinin normal olduğunu ama ihtilâlin bu amaca yönelmiş bulunduğunu zaten herkesin kabul ettiğini söyleyerek cevap verdi. Kira

ile tutulmuş küçük araziler ve tarım kapitalizmi, derebeyliğe nisbetle, şüphesiz ki bir ilerlemeyi temsil edecekti. Çoğunluk Menşeviklerde olduğu için, Lenin, kendi taraftarları içindeki müjik-sever grupla birlikte oy vermiş ve böylece Menşevikleri yenilgiye uğratacağını ummuştu. Ama, Koba gibi dar görüşlü "gerçekçilere" karşı duyduğu öfkeyi açıklamaktan da geri kalmamıştı.

Bu olay, 1917'de Rusya'da yapılan tarım ihtilâlinin ve 1945'de Kızıl Ordu himayesinde Batı Avrupa'da ve Batı Almanya'da gerçekleştirilen toprak reformlarının uzak ama önemli bir başlangıcıydı. 1917'de, Bolşevikler, teori bakımından millîleştirildiğini söyledikleri halde aslında toprakları köylülere dağıtmışlardı. 1945 yılında ise millîleştirmenin gerçekleştirildiği teorik açıdan iddia bile edilmeden; Prusyalı, Leh ve Macar büyük toprak sahiplerinin arazileri, köylüler arasında paylaştırılmıştı. Bu çeşit tarım ihtilâllerinin çizeceği yolu Koba, 1906 yılında Stokholm'da, Lenin'den daha açık ve seçik şekilde önceden görmüştü. Ama bu, önceden savunduğu kır ve köy kapitalizmini ortadan kaldırmaktan ve onun yerine 1930 yıllarında kollektif çiftçiliği geçirmekten alıkoymamıştı Stalin'i. Kırk yıl sonra, yani 1946'da, *Toplu Eserler*'ine yazdığı önsözde, İvanoviç - Stalin, Stokholm'da Lenin ile yapmış olduğu tartışmayı açıklamaya çalışmış ve kendisini eleştirerek, bu tartışmanın, içlerinde kendisinin de bulunduğu "pratik militanların" dar görüşlülüğünden ve teorik kavrayıştan yoksun oluşundan ileri geldiğini söylemişti. Biz *"pratiki"* ler, Lenin'in Rus İhtilâlinin ilerisini; yani "burjuva demokratik" döneminden geçip "Sosyalist dönemine" vardığı zaman bu ihtilâlin alacağı durumu daha o zamandan gözönünde tuttuğunu anlayamamıştık, demişti. Stalin, iki dönemin, uzun bir kapitalist gelişme ile birbirinden ayrılacağını düşünüyordu. Çünkü, işçi sınıfı, nüfusun çoğunluğu haline gelmeden önce, bir

Sosyalist İhtilâlin gerçekleşebileceğine aklı yatmıyordu. Garip bir itiraftı bu; çünkü bu ilkelere göre, Rusya'nın bugün bile hâlâ kapitalist bir ülke olarak kalması gerekiyordu. Bu itiraf, Bolşevikliğin karmaşık [mudil] gelişimi hakkında olduğu gibi, el yordamıyla ilerleyen liderlerin, olayların sürüklemesiyle ihtilâlci gezilerinin yönünü nasıl değiştirdikleri hakkında da bir fikir vermektedir.

Stokholm'dan dönen İvanoviç, özel olarak yayınlanan ve "Yoldaş K..." diye imzalanmış bulunan bir risalede, "Birleşme Kongresi" hakkında bilgi verdi. İvanoviç'in gözünde, Kongre, başarısızlıkla sona ermişti. Kongre Menşevik çoğunluğun oportünist zihniyetini yansıtıyordu. Orta sınıf Liberallerinin, Kongre sonucundan çok memnun olmalarına hiç şaşmamak gerekirdi.

Stokholm Kongresi tarafından kabul edilen kararlar arasında bir tanesi Koba'nın Teknik Kolda kimseye farkettirmeden yaptığı işlerle yakından ilintiliydi. Kongre'de, Menşeviklerin önayak olmasıyla; bankalara, hazine postalarına ve hükümet askerî kuvvetlerine karşı savaş birliklerinin yaptıkları hücumların ve baskınların doğru bulunmadığını belirten bir karar alınmıştı. İhtilâlin henüz hızını kaybetmediğine ve partizan baskınlarının, beklenen genel ayaklanma için savaş birliklerini eğitmek ve tecrübe sahibi kılmak bakımından çok iyi bir yol olduğuna inanan Lenin, bu karara şiddetle muhalefet etmişti. Başkaldırmalar ve ayaklanmalar ortalığı tozu dumana katarken, Menşevikler kendilerini rahatlık içinde hissetmemişlerdi. Ama, İhtilâlin, artık gerilemekte olduğunu (kimse açıkça söyleyemese de), Bolşeviklerden daha önce anlanmışlardı. Aralık ayı ayaklanmasını iyice inceledikten sonra vardığı fikirleri şöyle özetlemişti Plehanov : "Silâha sarılmayacaktık." Lenin'e göre, bu sözler, kü-

fürden farksızdı. Lenin, 1905'in "çılgınlıkları" ndan pişmanlık duyacak bir ruh hali içinde değildi. Menşevikler, Plehanov'un bu sözlerini doğru bulmaya cesaret edemiyorlardı; ama bu sözler, onların yavaş yavaş içine girdikleri ruhî durumu çok iyi özetliyordu.

Savaş birlikleri hakkındaki tartışma, başlangıçta, daha geniş bir çatışmaya bağlı olan ve onu destekleyen bir tartışmaydı. Aralık ayaklanması kötü bir hata ise; savaş birlikleri daha kötü bir şeydi. Ne var ki, İhtilâl ilerlemeye devam edecekse, savaş birliklerinin oynayacağı önemli bir rol de vardı. Stokholm Kongresi, "partizan savaşı" nı ilke bakımından red etmişti ama bu konuda kesin bir yargı verecek kadar kararlı davranamamıştı. Silâh ve teçhizat ele geçirilmesi amacıyla yapılanların dışında, bütün baskınları yasaklamıştı Kongre. Teknik kollar, bu açık bırakılmış kapıdan faydalanarak teçhizat depolarına baskın yaptıkları gibi, Çarlığın yüksek memurlarına, bankalara ve hazine postalarına da ardarda hücum etmişler ve baskınlar yapmışlardı. Bu, Birinci İhtilâl hikâyesinin en karanlık ve belki de en romantik bölümüydü. Savaş birliklerinin baskınları, dramatik olaylarla ve işitilmedik yiğitliklerle doluydu. Bu olayların kahramanları; korkusuz idealistler, ermiş mertebesine ulaşmış kimseler ve ilgi çekici maceraperestlerdi; ama, aralarında polisin kullandığı kışkırtıcı ajanlar [provokatör ajanlar] ve ihtilâl bayrağı altında faaliyet gösteren gangsterler de vardı. Bu olaylara katılmış olan kimseleri biribirinden ayırd etmek ve hangi şahsî sebeplerden ötürü bu işlere katıldıklarını söylemek imkânsızdı. Rus tarihinin bu olaylarını, Slav Ruhunu yansıtan ve sadece Ruslara has olaylar olarak görmek ve yalnız bu açıdan yazmak ya da söz konusu etmek uzun zamandan beri âdet olmuştu. Tedhişçilerin yaptığı işler karşısında, Batı Avrupalılar mizaç ve zevklerine göre, ya hayranlık gösterecekler ya da

ürküntü duyacaklardı. Batı Avrupa Liberalleri ise, "Çarlık zorbalığına karşı savaşan bu başeğmez yiğitlere" yakınlık duyuyorlardı. Ama bu olayları yüceltenlerle onları doğru bulmayan ve mahkûm edenlerin ortak bir özelliği vardı. Bu özellik, her iki gurupun da, bu olayları, Batı Avrupa'nın herhangi bir medenî çevresinde cereyan edemeyecek kadar uzak ve egzotik şeyler olarak görmeleriydi.

Ne yazık ki (ya da çok iyi ki)Batı Avrupa, Nazi işgali altında kalınca, bu "egzotik" tecrübeyi bizzat geçirmekten kurtulamadı. Fransa'da, İtalya'da, Belçika'da ve Norveç'te çeşitli karşıkoma [Nazilere karşıkoma] hareketlerinin yaptığı şey, Rusların kırk yıl önce yaptığı şeyden hiç farklı değildi. Avrupadaki Karşıkoma hareketi, para bakımından çok daha iyi desteklenmiş, çok daha geniş, çok daha "tedhişçi" ve insan hayatı bakımından çok daha büyük kayıplara yol açan bir hareketti. Rus ihtilâlcileri, kendi memleketlerindeki otokrasi ile savaş halinde bulunduklarını düşünüyorlar ve yaptıkları işleri vicdan ve ahlâk bakımından böylece haklı çıkarıyorlardı. Nazi işgali altındaki Avrupa'da olduğu gibi, Çarlık Rusyasında da, hareketin çekirdeğini teşkil eden yiğitlerin ve idealistlerin çevresinde, bir yığın ne idüğü belirsiz insan vardı. Savaşçılar, idealistler, maceraperestler, kahramanlar ve gangsterler gibi belli başlı tipler, her iki harekette de aynı ölçüde mevcuttular. Ve "Rus ruhu" nun o meşhur sırları da, Fransız, İtalyan, Belçikalı ve Danimarkalı ruhunda, şaşırtıcı bir biçimde kendini açığa vurmuştu.

Bu özel muhalefet metodunu kullanmak konusunda ahlâkî bakımdan haklı olduklarına inanmalarına rağmen, Bolşeviklerin bir çoğu yine de tedirginlik duyuyordu. Gerilla savaşı [partizan savaşı, çete savaşı] ihtilâlde ancak yardımcı bir rol oynayabilirdi; tıpkı, kırk yıl sonra, dü-

zenli ordular tarafından yapılan savaşta yardımcı rolü oynadığı gibi. Bolşevik savaş birliklerinin kendisine bağlanacağı "düzenli ordu", Lenin'in gözünde, ayaklanma halinde olan Rus halkının tümünden başka şey değildi. Genel bir ayaklanma ile desteklenmeyen ve kendi başına yapayalmz bırakılan partizan savaşı, umudsuz ve umud kırıcı bir macera haline gelmeye malıkûmdu. İhtilâlin gerilediği ve yeni bir ilerleyişe ve hızlanmaya kadar yılların geçmesi gerektiği belli olur olmaz, Lenin'in partizan savaşını sona erdirmek için emir vermesini ve savaş birliklerini dağıtmasını beklemek, akla uygun diişmektedir. Ama böyle olmamıştı. Lenin, 1906 yılı boyunca, İhtilâlin henüz bütün gücünü harcamamış olduğu umudunu beslemişti. Savaş birliklerini ısrarla savunmasını ve hattâ, Menşeviklerin ağır bastığı Merkez Komitesi yani birleşmiş Partinin Merkez Komitesi, bu birliklerin dağıtılmasını istediği zaman bile ısrarında devam etmesini, beslediği bu umudla açıklamak mümkündür.

Ama mesele bununla bitmiyordu. Yenilgi, öteki hizipleri olduğu gibi, Bolşevikleri de mâli güçlükler içine sokmuştu. 1905 yılında, Partideki üye sayısı sıçramalı bir gelişme göstermiş, üye aidatlarının gelirinde de ayni artış kendini göstermişti. Zengin sempatizanlar, Partiye önemli bağışlarda bulunmuşlardı. Karşı-ihtilâl hâkimiyet kurunca, yani 1907 ve 1908 yıllarında; üye sayısı, arttığından daha süratli bir şekilde azalmıştı. Yol arkadaşları, yenilgiye uğramış İhtilâle sırt çevirmiş ve bu arada çok genişlemiş olan Parti aygıtı [cihazı] işlemesini sağlayacak malî imkânlardan yoksun hale düşmüştü.

Lenin, bu İhtilâl yenilgiye uğramışsa, bundan sonrakini hazırlamaya bakmalı, diye düşünmüş ve bu işin yapılması için gerekli parayı bulmaya karar vermişti. Karşı - İhtilâlin sona ermesine kadar Parti'nin yüz yüze

geldiği güçlükleri yenmesini sağlayacak ve İkinci İhtilâle büyük başarılarla ulaşmasını mümkün kılacak olan vasıta, savaş birliklerinden başka ne olabilirdi? Bir ihtilâlcinin, gerektiği zaman, tepeden tırnağa çamura batmış durumda da amacına doğru ilerleyeceğini tekrardan hoşlanan Lenin, şimdi, çamurlar içinde ilerleyerek ihtilâle gerekli olan imkânları sağlamalarını istiyordu savaş birliklerinden. Bu teşebbüsün taşıdığı ahlâkî tehlikeyi bildiği için, savaş birliklerinin, çok sıkı bir şekilde Parti kontrolü altında tutulmasını ve böylece ne idüğü belirsiz ya da güvenilmez kimselerden temizlenmesini istemişti.

Kafkasya, savaş birliklerinin faaliyet gösterdiği ana bölgeydi. Birlikler, bu bölgenin şövalye - haydut geleneğine çok uygun düşecek şekilde, bir romantizm halesi ile çevrilmişlerdi. 1905 ile 1908 yılı arasında, Kafkasya'da, 1150 tedhiş olayı tesbit edilmişti. Hazine paralarının ele geçirilmesiyle ("mülksüzleştirilmesi" deniyordu buna) ilgili olayların en ünlüsü, 23 Haziran 1907 tarihinde Tiflis'in en büyük meydanlarından birinde cereyan etti. Bakû limanındaki *Nicholas I* vapuru, bu çeşit bir başka olaya sahne olmuştu. Tiflis baskınından iki yüz elli bin ruble elde edildi ve bu para Bolşevik grupu kasasına ustaca aktarıldı. Elde edilen ganimet, yüzlük ve binlik gibi büyük banknotlardan teşekkül ettiği için, bu paraları, yabancı bankalarda değiştirmek çok zor oldu. Paraların menşei hakkında bankalara bilgi verilmişti. Aralarında müstakbel Dışişleri Komiseri Litvinov'un da bulunduğu birçok önemli Bolşevik, paraları değiştirmeye çalışırken, Batı Avrupa şehirlerinde tevkif edildi. Olay, Rus ve Avrupa basınında günün konusu haline gelmişti. Menşevikler, Lenin aleyhinde seslerini yükselterek meseleyi bir Parti jürisi önüne getirdiler. Parti jürisinin başkanı, Litvinov'un daha sonraki amiri ve rakibi olan ve o sırada Menşevklerin safında yer alan Çiçerin'di. Troçki, Alman

Sosyal Demokrat gazetelerinde, Lenin'e saldırdı, Rus sosyalizminin umudunu kaybetmesi ve çözülmesi diye adlandırdığı şeye bütün Sosyalist Enternasyonalin dikkatini çekti.

Bütün açıklığıyla hiçbir zaman ortaya konulmamış olmasına rağmen, Koba'nın bu olaylarda oynadığı rol çok önemliydi. Koba, Kafkas Bolşevik Bürosu ile savaş birlikleri arasında bir çeşit irtibatçı görevi yapıyordu. Bu görevi dolayısıyla, baskın ve hücumlara, doğrudan doğruya katılmamıştı. Ama Koba, savaş birlikleri tarafından plânlanan faaliyetleri inceleyerek doğru bulup bulmadığını söylüyor; birliklere yol gösteriyor ve önemli bir plânın "lojistik" ini yürütüyor ve kendisi bu plânın gerçekleştirilmesini uzaktan seyrediyordu. Çar polisi, baskınları yapanları ararken, Koba'nın olaylarla ilişkisi olduğundan hiçbir zaman kuşkulanmamıştı. Koba'nın göze çarpmama ve saklanma tekniği kusursuzdu; oynadığı rolü Partinin fark etmesini bile engellemişti. Savaş birliklerinin iki efsanevi komutanı, onun yetiştirmeleri ve adamlarıydı. Bunlar, Ter Petrosyan ("Kamo") ile Kote Tsintsadze'dir. Her ikisi de yürekli, coşkun, romantik, becerikli ve yorulmak nedir bilmeyen ihtilâlcilerdi. Petrosyan ve Tsintsadze, *Okhrana* tarafından, korkunç işkencelerden geçirildikleri halde, bildikleri sırların bir tekini bile açıklamamışlardı. Arkadaşlarının özelliklerini ve kabiyetlerini bir başkışta fark eden Koba, bu iki ihtilâlciye güvenebileceğini anlamış ve ilişkilerini yalnız onlarla kurmuş olmalıydı. Bununla birlikte, Kafkas Menşevikleri, Koba'nın oynadığı gerçek rolü sezmiş olmalıydılar. Çünkü, son Kongre'de verilmiş olan ve baskınların yasaklanması ile ilgili bulunan karara karşı geldiğini ileri sürerek, Koba'yı Parti jürisi önüne çıkartmak istemişlerdi. Ama Koba, soruşturmayı atlatıp Tiflis'ten ayrılmış ve Bakû'ya gelmişti.

Bu petrol şehrinde, Bolşevikler, Tiflis'de olduklarından daha güçlüydüler ve Koba, Bakû Komitesinin lideri olarak kendisini itham edenlere meydan okuyabilirdi. Muhalifleri nezdinde pek iyi olmayan şöhreti, savaş birliklerini gizlice yönetmesi dolayısıyla daha da kötü duruma düşmüştü. Kendisine karşı her zaman kullanılan "çılgın" ya da "bozguncu" gibi sözler artık düzenli bir şekilde sık sık tekrarlanır olmuştu. Koba, muhaliflerinin kendisini nasıl tanıdıklarına ve gördüklerine hiç aldırış etmiyordu; yaptığı işlerin Lenin tarafından beğenildiğini bilmesi ona yetiyordu. Mahallî Menşeviklerin, onu, birleşmiş Partiden çıkaracaklarını söyleyerek tehdit etmelerine de aldırış etmiyordu. Çünkü onun düşüncesinde, bu birleşme denilen şey de yarı-gerçek bir şeydi zaten. Koba, partizan savaşının Kafkasyadaki siyasî hava üzerinde yapmış olduğu esef edilecek etkiye de aldırış etmiyordu. Oysa, birçok kimsenin gözünde, ihtilâl, bir çeşit soygunculuktan farksız hale gelmişti. Yapılan baskınlar dolayısıyla, resmî makamlar korkunç misilleme hareketlerine girişiyorlardı; bu hareketler, halkın yüreğine derin bir korku salıyordu ve Çarlığa karşı duyulan genel nefreti artırmakla birlikte, karşı-ihtilâl faydalandığı vurdumduymazlık havasını da katmerleştiriyordu. S. Alliluyev, hatıratında, savaş birliklerinin faaliyeti sırasında gösterilen gözüpekliği ve beyhude harcanışı, hüzünlü bir şekilde tasvir etmiş ve kasıtlı bir şekilde olmasa da, savaş birliklerinin liderlik faaliyetini (bu liderlik hiç olmazsa maballî ölçüde Koba'nın sorumluluğundaydı) ve dolaylı olarak, müstakbel damadını itham etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, tüm Avrupa karşıkoma hareketinin aşmak zorunda kaldığı çetin açmazlar, daha o yıllarda, Rus sosyalistlerinin karşısına dikilmiş bulunuyordu. Herhangi bir kimse, bu açmazların halledilme şeklini, ister dört yıl ister kırk yıl sonra incelese, bu konuda yargı verme-

ye kalkışması ve olayların etkisi altında ve kargaşalık içinde, tesadüfî ve tehlikeli kararlar almış olan liderleri hiç eleştirmeksizin yüceltmesi ya da itham etmesi aynı derecede güçtür.

Gerilla savaşı [partizan savaşı, çete savaşı] yapanlar ya da "mülksüzleştirme" işlerine girişenler yalnız Bolşevikler değildi. Kafkasya'da, çok daha ılımlı bir grup olan Ermeni federalistleri de aynı teşebbüslere girişmişlerdi. Hattâ Gürcü Menşevikleri, Bolşeviklerin yaptıkları baskınlar dolayısıyla gürültü patırdı ettikleri halde, onlarınkine benzer baskınlar yapmaktan ya da Bolşevik yağmalarının ganimetinden pay almaktan geri kalmıyorlardı. Polonya'da, ihtilâlci tedhişçilik konusunda uzmanlaşmış olanlar, sosyalistlerin sol kanadı değil sağ kanadıydı. En ünlü tedhişçi, Polonyamn müstakbel mareşali ve diktatörü Pilsudski'ydi. Pilsudski'nin en önemli yardımcılarında biri ise, 1945'de, Londra'daki Sovyet aleyhtarı mülteci Polonya hükümetinin başbakanı Arciszewski, aslında bir işçiydi. Demek ki, o sırada, Koba ve Pilsudski, aynı yolun yolcusuydular. Ama metotları ve bu işe yönelmelerini gerektiren nedenlerbirbirinden farklıydı. Pilsudski, sosyalizmin hafif bir izini taşıyan romantik milliyetçiliğinin etkisinde, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda donkişotça cesaret örnekleri vermiş ve ayaklanmış olan Leh asillerini gözönüne getiriyor ve kendini, Kosciuszko, Mieroslawski ve daha bir çok Leh millî kahramanının çizgisinde yer alan bir kimse olarak görüyordu. Sosyalist ihtilâl bir yana, herhangi bir halk ihtilâline bile pek güvenmiyordu. Ama, gerilla savaşı yaparak, Polonyayı Rus hakimiyetinden kurtarmayı gerçekten umud ediyordu. Koba, hiçbir hayale kapılmıyordu bu konuda. Onun savaş birlikleri, büyük bir halk ihtilâlinin araçları olarak kalmak durumundaydılar; hem de kesin sonucu alacak olan araçlar olarak değil.

Bu fark, Koba ve Pilsudski'nin, ülkelerinin hâkimi haline geldikleri zaman, daha önce partizanlık (gerillacılık, çetecilik) alanında başarmış oldukları işleri ele alışlarındaki farkı bir bakıma açıklayabilir. Pilsudski'nin Polonyasında, savaş birliklerinin yapmış olduğu işler, resmî bir tören ve kutsallaştırma konusu olmuştur. Önemli baskın ve hücumların herbiri, ciddî ve ihtişamlı bir şekilde kutlanmıştır. Pilsudski'nin elde etmiş olduğu başarılar, bütün ayrıntılarıyla incelenmiş ve binlerce kitap ve makalede tasvir edilmiştir. Ayrıntıların bir çoğu da, tarihçiler tarafından mecburen uydurulmuştur. Rusya'da ise, Stalin'in gerilla savaşı sırasında oynadığı rol, ihtiyatlı bir resmî sessizlikle örtülmüştür. Stalin'in bütün resmî biyograficileri, bu olaylara bir imada bile bulunmamışlardır. Stalin'in kendisi ise, siyasî hayatının bu dönemi hakkında ortada dolaşan hikâyeleri doğrulamak ya da yalanlamak konusunda tek kelime söylememiştir. İlk İhtilâl sırasında gösterdiği faaliyetleri ay ay ve gün gün açıkladığı Hayatımn Olayları bölümünde yani *Toplu Eserleri*'ne konmuş olan bu ayrıntılı ekte bile, gerilla savaşı hakkında tek kelime söylememiştir Stalin. Bu konuda bütün bilinenler, muhalifleri tarafından açıklananlardan ya da mutlak iktidarı ele geçirmesinden çok önce Kafkasya'da emri altında çalışanların seçtiklerinden ibarettir. Leninist gelenek bakımından, Koba'nın savaş birlikleri ile olan ilintisi, aydınlığa çıkarılacak ölçüde saygıdeğerlik taşımaktan uzaktır. Bu durum, Stalin'in ve hatta Lenin'in siyasî hayatında, bir çeşit sapışa yada yanılışa tekabül ediyor gibi değerlendirilmiştir. Ama besbelli ve kesin olan bir şey varsa; o da, Koba'nın bu yarı-askerî ilk faaliyetinde, pervasız ve müsrif bir savaş metoduna karşı tam anlamıyla bir eğilim göstermiş olmasıdır. Koba'nın bu özelliği, gelecekte, çok daha şiddetli ve çok daha büyük ölçüler içinde ortaya çıkacak ve kendini gös-

terecektir.

1907 yılı Mayıs ayında, İvanoviç lakabını bir kere daha benimseyen Koba, Parti'nin yeni bir Kongresine katılmak üzere Londra'ya gitti. Menşevikler, Koba'mn delegeliği hakkında soruşturma açtılar. Koba, sonunda, Kongreye kabul edildi ama ancak istişarî oy hakkı vardı. Anayurdu, Menşeviklerin eline öylesine düşmüştü ve onların öyle sağlam bir «kalesi» haline gelmişti ki, parti tarafından kabul edilmiş herhangi bir Kafkasya kurulundan kolayca itimadname alamıyordu. Ama Koba Bolşeviklerin, Rusya'nın başka bölgelerindeki; Petersburgdaki, Moskovadaki ve başka yerlerdeki teşkilâtları etkileri altında tuttuklarını düşünerek teselli buluyordu. Bolşevikler, Kongrede, hafif bir çoğunluk kazanmışlar ve kararlar üzerinde etkili olmuşlardı. Partizan savaşı meselesi, kaçınılmaz bir şekilde tartışma konusu oldu. Martov, Lenin'e şiddetle saldırdı. Lenin ise, hücumu savmak için hiçbir davranışta bulunmadı. Savaş birliklerine karşı gösterilen muhalefet, Bolşevik gurubun içinde bile taraftarlar bulmuştu. Lenin'in taraftarlarından bir çoğu, savaş birliklerinin faaliyetine son vermek istiyordu. Menşevikler, Kongre'yi kolayca kendilerinden yana çekerek, her çeşit silahlı baskın ve «mülksüzleştirme» faaliyetini yasakladılar. Koba-İvanoviç, Kongre boyunca olduğu yerde oturmuş ve ses çıkarmamıştı. Belki de, Lenin, göze çarpmamasını istemişti ondan, Delegelerin çoğu, kendisini el kaldırmaya zorladığı halde, Lenin, yasaklamaya müspet oy vermekten kaçındı. Hiç şüphe yok ki, Lenin, bu yasağı dinlememeye ve bir kaç tane «mülksüzleştirme» daha yapmaya hazırlanmıştı. Öteki konulardaki tartışmaların gerçekle hemen hiçbir ilgisi yoktu. Hem Menşevikler, hem de Bolşevikler, pek yakında gerçekleşecek bir "yeni ihtilâlci patlama" dan söz ediyorlardı; ama Menşevikler, güttükleri siyaseti, karşı-ihtilâl döneminin

şartlarına uydurmaya başlamışlardı bile.

Koba - İvanoviç, Bakû'ya döndükten sonra, Kongreyi, yeni gizli gazetede; *Bakinski Proletarii*'de (Bakû Proleteri) anlattı. Bolşevikliğin, merkezî Rusya'da bulunan ve çoğu ağır sanayide çalışan ileri işçilerin özlemlerini dile getirdiğini söyledi. Kendi anayurdundaki Menşevik üstünlüğünü ise, taşramn "geri ve küçük-burjuva özelliği" ile açıkladı. Menşevikler, Bolşevik bürokrasisine dil uzatmışlardı; ama Kongreye, Lenin'in grubundakinden çok daha fazla parti görevlisi ve çok daha az işçi getirmişlerdi. Bundan başka ılımlı sosyalistler arasında birkaç gerçek Rus vardı yalnız; bunların çoğu Musevîler ve Gürcülerdi. Oysa, Bolşeviklerin büyük bir çoğunluğu saf kan Ruslardı. "Menşevikler Musevîlerin, Bolşevikler de gerçek Rusların grubu olduğuna göre, Parti içinde bir resmî katliam yapmak yaraşırdı bize," diyerek şaka etmişti bir Bolşevik. Bu ağır şakanın altında bir Musevî düşmanlığı bulunduğu söylenemezdi; çünkü, ırk ayrımını ve nefretini Koba kadar açıktan açığa ve sert bir şekilde reddeden kimse bulmak kolay değildi. Ama, bu şaka, birçok sosyalisti rahatsız edecek kadar karışık anlam taşıyan bir şakaydı.

Koba'nın yazdıklarında, ilgi çekici ve kendine has bir başka tesbit vardı. Koba, Kongrenin iki kesin gruba ayrıldığını söylüyordu. Bu gruplardan hiçbirine girmeyen Troçki, "güzellik dolu bir faydasızlık" tan başka şey olmadığını ortaya koymuştu. Müstakbel hasımlarından en büyüğü ile yani Troçki ile ilk olarak Londra Kongresinde karşılaşmıştı Koba. Petersburg Sovyetinin eski başkanı, Sibiryada müebbed sürgüne mahkûm edilmiş ama Kongre'ye yetişmesini sağlayacak zamanda sürgünden kaçmayı başarmıştı. Lenin'in partizan savaşını sürdürmesi aleyhinde sesini yükseltmiş ve bağırıp çağırmıştı. Böylece, müstakbel hasımlar, daha ilk karşılaşmalarında,

sert bir tartışmamn yarattığı karşılıklı saflarda yer almış bulunuyorlardı. Kongrenin, aşağı yukarı üç hafta toplantı yaptığı Londra'nın Brotherhood Church'ünde [Kardeşlik Kilisesi], ne Koba ne de Troçki, hiçbir oturumda birbirlerine tek söz söylememiş olmalarına rağmen, karşı saflarda yer almışlardı. Bu tartışmada, Koba'mn kazanacağı ya da kaybedeceği şey, onun Parti içindeki mevkii ve itibarıydı. Troçki'nin «mülksüzleştirmeler» konusunda söyledikleri incitiyordu Koba'yı. Troçki'nin "güzel faydasızlığı" hakkındaki sözleri Petersburg Sovyeti eski başkanının büyük hitabet kabiliyetinin yarattığı estetik etkiyi ve belki de Lenin'in buna karşı duyduğu sabırsızlığı bir arada dile getiriyordu. Çünkü, Koba, bu sözü, Lenin'den alarak tekrarlamış olmalıydı. O tarihte, Troçki ve Koba, çapları ve ışıkları birbirinden farklı yıldızlar gibiydiler. Bu iki insanın, bir gün, Rus tarihinde raslanan en büyük düşmanlıkla karşı karşıya gelip mücadele edeceklerini söylemek pek güçtü. Troçki, o tarihte, Rusya ve Avrupa çapında ün kazanmıştı; oysa Koba'nın yıldızı dar Kafkasya ufkunda henüz donuk bir şekilde ışıldıyordu. Ama bir Londra kilisesindeki daha bu ilk karşılaşmada, Koba, Petersburg Sovyeti eski başkanına karşı kızgınlık ve hınç duymaktan alamamıştı kendini.

BÖLÜM IV

KOBA STALİN OLUYOR

Karşı-ihtilâlin zafer kazanışı : (1907 - 12). — "Tasfiyeciler" ve "boykotçular". — Stalin'in Bakû'daki çalışmaları : (1907 - 10). — Hapse atılması ve Solvyçegodsk'a sürgüne göndermesi. — Kaçışı ve Bakûya geri dönüşü : (1909). — Stalin'in, Lenin de dahil olmak üzre, dışarda bulunan liderleri, "Rus gerçeğinden uzak olmak" la itham edişi. — Tatar petrol işçileri arasında saklanması. — Rus Sosyalist Basınındaki yazışmaları. — Solvyçegodsk'a ikinci defa sürgün edilişi : (1910 - 11) ve Kafkasyadaki faaliyetlerinin sona erişi. — Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki son kopuş. — Stalin'in Bolşevik Merkez Komitesinin üyesi olması ve **Pravda**'nın ilk sayısını çıkarması : (Nisan 1912). — Dördüncü Duma seçimlerinde Stalin'in oynadığı rol. — Krakov ve Viyana'ya gidişi. — **Milliyetler meselesi ve Sosyal Demokrasi.** — Viyana'da, Buharin ve Troçki ile karşılaşması. — Rusya'ya dönüşünde, bir kışkırtıcı ajan tarafından ele verilmesi ve tevkif edilişi. — Sibirya'nın kutba yakın bölgesine gönderilişi : (1913 - 17). — Birinci Dünya Savaşı. — Lenin'in "ihtilâlci yenilgecilik" i. — Stalin'in savaş sırasında faaliyet göstermeyişi.

"Karşı-ihtilâl dönemi başladı. Çarlık büyük bir savaşla sarsılmadıkça bu dönem yirmi yıl kadar sürer." 1907 yılı Aralık ayında Cenevre'ye dönmeye karar verdiği zaman, Lenin, bir arkadaşına bu sözleri söyleyerek veda etmişti. Stolypin Hükümetinin tedhişçi davranışı, "3 Haziran Rejimi", ülkeyi kasıp kavurmaya başlamıştı; Finlandiya'da gizlendiği yerde bile artık emniyet içinde değildi Lenin. Dokuz yıl sonra bile, İkinci İhtilâlin yakın olduğuna inannuyordu. 1917 yılı Ocak ayında, Çarlığın yıkılmasından birkaç hafta ve kendisinin iktidara yaklaşmasından birkaç ay önce, genç İsviçreli Sosyalistlere, Birinci İhtilâlin anılması dolayısıyla bir nutuk vermiş ve kendi neslinin ikinci ihtilâli görecek kadar yaşamayacağını ama onların yani gençlerin, bu ikinci ihtilâlin zafere ulaştığını mutlaka göreceklerini söylemişti. İki İhtilâl arasındaki süre, gerçekte on yıldan daha az sürmüştü. Ve bu sürenin ancak ilk beş yılı, tam anlamıyla karşı - ihtilâl dönemi olarak adlandırılabilirdi. Çünkü 1912 yılından itibaren, ihtilâlci harekette yeni bir hızlanma ve ilerleme görülmeye başlanmıştı.

Ama, 1907 yılı sonunda, Lenin'in kötümserliği tam anlamıyla haklı gibi görünüyordu. Çarlık iyice oturmuştu yerine. İşçi sınıfı bezginlik ve hayalkırıklığına kapılmıştı. İhtilâlin yükseldiği ve hızlandığı dönemde, iki milyondan fazla işçi katılmıştı grevlere; grevlerin çoğu da siyasî amaçlar için yapılmıştı. Oysa 1908 yılında, sadece 174000, 1909'da 64000, 1910'da ise 46000 işçi greve katılmıştı. Konuşma ve toplanma konusundaki sınırlı hürriyet de ortadan kalkmıştı. Yeraltı partileri umudlarını kaybetmiş ya da güçsüz düşmüşlerdi. Yenilgi, üyeler ve sempatizanlar arasında hiçbir şeye inanınama havası yaratmıştı. Aydın zümrelerin yaramaz çocukları, radikalist düşüncelerden hemen dönüp, saygıdeğer topluma yeniden katılmanın çarelerini aramaya koyulmuşlardı. Yer-

altı faaliyetinin çevresinde toplanarak hayaller kurmuş olan bohem edebiyatçılar, umudsuz bir mistisizme, seksüalizme ya da sanat için sanat anlayışına dalmışlardı şimdi. Yeraltı teşkilâtları, iğneyle patlatılmış balonlar gibiydi. Bu teşkilâtlardan arta kalan grupların içine *Okhrana* bir yığın kışkırtıcı ajan sokmuştu. Bu ajanlar, çeşitli gruplardaki ihtilâlciler ve bu ihtilâlcilerin faaliyetleri hakkında *Okhrana*'ya ilk elden bilgi sağlıyorlardı. *Okhrana*'nın ajanları, çeşitli grupların yönetim merkezlerine bile girmişler ve bu grupların aralarındaki düşmanlıkları şiddetlendirmek ve yeraltı faaliyetlerini haince dalaverelerin, korkunun ve şüphenin hâkim olduğu bir batak haline getirmek için ellerinden geleni yapmışlardı.

Yeraltı faaliyetine karşı duyulan tiksinti, bu şartlara karşı gösterilen tepkiden doğuyordu. Menşevik yazarlar, duydukları bu tiksintiyi siyasî bir ilke haline getirerek, Patinin yeraltı faaliyetini bırakmasını, eski alışkanlıklarından vazgeçmesini, ve kendini, tıpkı Avrupadaki Sosyalist Partiler gibi, amaçları için açıkça, yani kanunun izin verdiği sınırlar içinde mücadele eden normal bir muhalefet haline getirmesini istemişlerdi. "Değerlerin yeniden değerlendirilmesini" isteyen bu çeşit yazarlar, Lenin tarafından, küçültücü bir şekilde, "tasfiyeciler", ya da partinin "mezar-kazıcıları" diye adlandırıldı. İhtilâlin köstebeği gizli ihtilâlci grupların çürümüş durumda olmasına rağmen, yolunu yeraltında açmaya devam etmelidir, diyordu Lenin. O günlerde, hem Bolşevikler, hem de Menşevikler, siyasî ve sendikal gücü çok yüksek olan; sağlam bir basına sahip bulunan ve seçim kapmanyalarını etkili bir şekilde yürüttüğü gibi parlamentolara temsilciler de gönderen Batı Avrupa sosyalizmine ve özellikle Alman Sosyalizmine karşı henüz hayranlık duyuyorlardı. Rus yeraltı faaliyetine karşı du-

yulan tiksinti arttıkça anayurttaki hareketi Avrupaîleştirmek isteği de kuvvetlendi.

Bununla birlikte, Rus toplumunun tüm bünyesi, Avrupaî olmayan bir bünyeydi. Çarlık, yarı asyaî bir otokrasi olarak kalmıştı. 3 Haziran rejiminin bile, Birinci ihtilâlde elde edilen kazançların hepsini ortadan kaldırmadığı doğruydu. En şiddetli tedhiş dalgası geçtikten sonra, şurada burada hürriyetin hâlâ var olduğu küçük kara parçaları kalmıştı. Muhalefet partileri, gazete ve dergilerini açıkça çıkarmağa yeniden başlamıştı. Ama, sert ve kötü niyetli bir sansüre tâbi oldukları için, görüşlerini ancak sulandırılmış bir halde karanlıkta göz kırpar şekilde dile getirebiliyorlardı. Bu gazete ve dergiler, genel olarak, pek kısa bir süre yayınlanabiliyordu. En küçük bir vesile *Okhrana*'nın bu gazete ve dergileri kapatmasına yetiyordu. Meşru bir şekilde faaliyet gösteren birkaç sendika ve solcu eğitim klübü ya da derneği için de durum aynıydı. Bir çeşit göstermelik olan Meclislerin yani Dumaların durumu da bundan iyi değildi. İki ihtilâl arasında seçilmiş olan Duma'ların hepsi de Çar tarafından keyfî bir şekilde dağıtılmış ya da tâtil edilmişti. Ve bu Meclislerin hiçbirinde, Sosyalist Milletvekillerinin dokunulmazlığı diye bir şey mevcut olmamıştı. Bu Milletvekillerinin çoğu, milletvekilliği sürelerini Sibirya'da sürgünde geçirmişlerdi. Rus siyasî hayatına Avrupaî bir İşçi Partisi aşılamaya kalkmak, kutup bölgesinde tropik ürünleri yetiştirmeye kalkmaktan farksızdı. Menşevik liderlerinden birçoğu, yeraltı teşkilâtlarını muhafaza etmek ama Parti içindeki çalışmanın ağırlık noktasını kanunî sınırlar içinde yer alan faaliyetlere kaydırmak istiyorlardı.

Bir çok bakımdan Menşeviklerin en ılımlısı olan Plehanov, bir başına, yeraltına, eskiden verdiği önemi hâlâ vermekte devam ediyordu. Bu tutum, Lenin ile Ple-

hanov arasındaki son siyasî ittifakın temelini teşkil eder. Bu ittifak, Birinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar devam etmiştir.

Lenin, yıllar sonra geçmişe bakarak şunları yazmıştı : "İhtilâlci partiler eğitimlerini tamamlamalıdırlar... Bu partiler, nasıl hücum edileceğini öğrenmişlerdi.. Düzenli olarak hem hücum etmeyi hem de geri çekilmeyi öğreninceye kadar.. zaferin elde edilmesinin... imkânsız olduğunu öğrenmek zorunda kaldılar. Yenilgiye uğramış olan bütün muhalefetin ve ihtilâlci partilerin içinde, en düzenli şekilde çekilmeyi yalnız Bolşevikler gerçekleştirdiler." Lenin'in yardımcıları ve taraftarlarından bazıları, "düzenli çekilme" sanatını öğrenmeyi reddettiler. Lenin'in taktiği, otokrasi ile faydasız yere çatışmaktan kaçınmak ve ihtilâlin kuvvetlerini israf etmemekti. Lenin, yeraltı teşkilâtını "tasfiyeciler" e karşı savundu ama Partinin hem kanunî hem de gizli mücadele şekillerinden faydalanmasını istedi. Karşı-ihtilâl iyice yerleşmeden bile önce, parlamento seçimlerine boykot etmekten vazgeçmişti. Taraftarlarının, boykot taktiğinde ısrar ettiklerini görünce, sosyalizmi oy sandıklarının başına göndermek için, kendi grupuna karşı ve Menşeviklerle birlikte oy kullanmaktan çekinmemişti. Bundan başka, taraftarlarının, sansür tarafından izin verilecek tarzda gazeteler, dergiler, kitaplar ve risaleler yayınlamaları ve kanun çerçevesinde faaliyet gösteren sendikalarda ve eğitim derneklerinde çalışmaları konusunda ısrar etmişti. Parti, yeraltı propagandasının etkileyebileceği kitlelerden çok daha geniş kitlelere, fikirlerini ve görüşlerini ancak bu yolla iletebilirdi. Partinin açık propagandası şüphesiz ki, birçok şeyi söyliyemeden geçiştirecekti; ama bu eksiklik, hiçbir sınır tanımak zorunda olmayan yeraltı propagandası ile tamamlanacaktı. Kanun çerçevesi içinde ya da yeraltı çalışması şeklinde yapılmış olsun; her

çeşit faaliyet, gizli komiteler tarafından yönetilecek ve kontrol altında tutulacaktı.

Menşevikler'in arasında, yeraltına karşı duyulan nefret ağır basarken, Bolşevikler de açıkta çalışma konusunda isteksizlik gösteriyorlardı. Bolşevikler, 1907 ve hatta 1908 yılı boyunca, "boykotçuluk" tan yana olmuşlardı. Lunaçarski, Bogdanov, Krasin, Gorki, en iyi yazarlar, propagandacılar ve teşkilâtçılar Bolşevik "aşırısol" unu yönetiyorlardı.

Sosyalist hareketin hem muhtevası hem de şekli mesele haline gelmişti yeniden. Yeraltına sırt çevirenler, mevcut düzenle bir anlaşma ölçüsü ortaya atmak zorunda kaldılar. Çar sansüründen geçen yayınlarda; bazı görüşleri, meselâ Çarlığın kaldırılmasını savunmak imkânsızdı şüphesiz. Bundan ötürü, Lenin, Parti'nin sadece resmî makamlarca izin verilen sınırlar içinde çalışmasını isteyenlerin, cumhuriyetçi ilkeleri bir yana bırakmış olduklarını ileri sürdü. Menşevikler, muhalefetin meşrû liderleri olarak gördükleri orta sınıf liberalleri gibi düşünerek, Çarlığın yavaş yavaş değişikliğe uğrayıp meşrutî bir monarşi haline geleceğine umud bağladılar. Lenin'in gözünde bu çeşit düşünceler, Sosyal Demokratlara yakışmayan bomboş düşüncelerdi. Öte yandan, boykotçular ise, ihtilâli pratik olarak gerçekleştirmeye çalışan kimseler değil sekter düşünceli kimselerdi. Yeraltını putlaştırdıkları ve geniş aksiyon imkânlarından kaçındıkları için, ihtilâli güçsüzlüğe mahkûm etmeye yöneliyorlardı. Bunlar, tersine çevrilmiş tasfiyecilerdi.

Koba'nın Stalin haline ve nispeten meçhul bir Gürcü yeraltı militanı durumundan, Bolşevikliğin millî liderlerinden biri durumuna gelmesi, iki İhtilâl arasındaki dönemde gerçekleşmişti. 1907 ile 1917 arasındaki on yılın yedisini, hapihanelerde, Sibirya yollarında, Sibirya'da

sürgünde ve sürüldüğü yerlerden kaçınakla geçirdiği için, bu yükseliş şaşırtıcı bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde kaleme almış olduğu siyasî yazıları, büyük bir dikkatle bir araya getirdiği halde, *Toplu Eserleri*'nin ince bir cildinden az yer tutmaktadır. En hoşgörülü okur bile, bu ciltte, çarpıcı bir fikrî ve siyasî ustalık bulmakta güçlük çeker. Lenin'in İsviçre'den Rusya'ya varmasından önce, Bolşevikleri yönetmek için Sibirya'dan alelacele Petersburg'a koşan adam, *Brdzola*'da yayınlanan denemelerin genç yazarına nispetle pek az ileriye gidebilmiş ve pek az gelişmişti. Stalin'in yükselişinin sırrı, yazarlık ya da gazetecilik alanında gösterdiği kabiliyette değil, pratik faaliyetlerindeydi.

Lenin ve diğer liderler, Batı Avrupa'ya giderken, Stalin Bakû'da kalmıştı. Stalin, Parti'nin yurt dışında ihtiyacını duyduğu ve *Okhrana*'nın ulaşacağı yerlerde bırakamayacağı liderlerden biri değildi. Yabancı ülkelerde bulunan çeşitli okullarda ihtilâlci eğitimlerini tamamlamak üzere gönderilen geleceği parlak militanlardan biri de değildi. Lenin'in kişisel dosyalarında, eğitimini kendi başına yapabilecek olanlar arasında yer almıştı Stalin. Krakov'a ve Viyana'ya yaptığı iki kısa seyahat sayılmayacak olursa, Stalin yeraltı faaliyetinin içinde kaldı; ihtilâlin o heyecanlı bayramlarından çok farklı olan normal çalışma günlerinin tatsız işlerinden başka şeyle uğraşmadı. Bu, Stalin'in büyük gücünün olduğu kadar büyük zayıflığının da kaynağı olacaktı. Avrupadaki mülteci liderlerin önünde, Batı Avrupa hayatının açtığı enternasyonal görüş ufku ona hiçbir şey söylemiyordu. Şüphesiz ki, bütün öteki Bolşevikler gibi Stalin de enternasyonalistti. Ama onun enternasyonalizmi, yaşanmış bir tecrübeden çok bir dogmaydı. Taşra çapında bir enternasyonalizmdi bu. Stalin, kendi içinde merkezleşmiş bir milliyetçiliğin çılgınlığını açıkçı ortaya ko-

yan düşmanlıkları ve kan dâvalarını, yani Kafkas aşiretleri ile milliyetleri arasındaki savaşları görmüştü. Onun enternasyonalizminde eksik olan şey, Avrupa hayatının geniş eğilimlerinin içerden kavranıp bilinmesi ve Avrupa medeniyeti denilen o göz kamaştırıcı gökkuşağının renklerine ve nüanslarına yönelmiş bir hassasiyetti. Öte yandan, Stalin, gücünü kendi toprağından alıyordu. Önce doğumu ve yetişmesiyle; şimdi de siyasî kaderiyle bu toprağa bağlanmış ve kök salmıştı.

25 Ekim 1907'de, Bakû Komitesine üye seçildi. Daha sonraları şöyle yazmıştı; "Bakû petrol işçileri arasında yaptığım iki yıllık ihtilâlci çalışma, beni bir pratik savaşçı ve bir pratik lider olarak yetiştirmiş ve şekillendirmişti. İşçiler ve petrol sanayicileri arasındaki korkunç çatışmaların içinde.. Bakû'nun ilerici işçileriyle temas kurarak... büyük işçi kitlelerini yönetmenin ne olduğunu öğrenmiştim önce. Böylece, Bakû'da ikinci kere, ihtilâlcilik sınavından geçmiştim" Avrupa ve Asya Bakû şehrinde, Tiflis'de olduğundan çok daha kesin bir şekilde karşılaşıyor ve içiçe geçiyordu. Süratle genişliyen petrol sanayii, Avrupaî teknik ve ekonomik organizasyon metodlarını getirmişti. İran'la yapılan transit ticaret, temel özellikleri bakımından Doğu özelliği taşıyordu. O sırada, Bakû'da çalışan işçilerin yüzde kırk sekizi Ruslar ve Ermenilerdi; yüzde kırk ikisi Acemler, Lezgiler ve Tatarlardı. Acem işçilerinin çoğu belli mevsimlerde gelip yeniden ülkelerine dönüyorlardı. İşçilerin yüzde onunu ise Türkler teşkil ediyordu. Özel âdetleri ve alışkanlıkları olan bu çeşitli ırkları, milliyetleri ve din mensuplarını, bir tek marksist teşkilâtın içinde toplamak olağanüstü bir çabayı ve girişimi gerektiriyordu. Rus işçileri mesleklerinde usta ve kalifiye işçilerdi; modern bir hayat tarzının öncüleriydi onlar. Müslümanlar ise, kalifiye olmayan son derece yoksul bir proletarya

zümresini teşkil ediyordu. Tatarlar, *Şakhsi - Vakhsi* kutsal günlerinde dövünüyorlar, nefislerine eza cefa ediyorlardı. Kandâvaları geleneği, Arabistan çöllerinde görülen kan dâvalarından pek az farklıydı. Müslüman mahallelerinde, her aile, tamamen içine kapanmış olarak tek başına yaşıyordu. Rusları ve Ermenileri ilgilendiren heyecandan ve meraktan; yani dünyaya ve olup bitenlere karşı duyulan meraktan tamamen yoksun olarak yaşıyordu bu aileler. Bundan ötürü, Müslüman kesimi yeraltı çalışmaları için elverişli bir yerdi. Bolşeviklerin gizli matbaası, bu kesimde bulunuyordu. Gayoz Nişaradze adını almış olan Koba'da aynı kesimde, polisten saklanarak yaşıyordu.

Ama tek başlarına ve ayrı ayrı yaşayan Müslüman emekçiler, propaganadanın kolayca etkisinde kalmıyorlar ve kolayca teşkilâtlandırılamıyorlardı. Asyaî unsur [özellik], sadece işçi sınıfının terekkübünde görülmüyordu; Avrupalılarla hissedar olan petrol firmalarının güttükleri politikada da kendini gösteriyordu. Ücret sistemi, para yerine mal verme yoluyla yapılan tediye ile bahşişin (Koba'mn makalelerinde "beşkeş" dediği şeyin) garip bir karışımından ibaretti. Batı Avrupa'da, sanayi ihtilâlinin sadece ilk dönemlerinde görülen sömürme sahtekârlıkları ve Doğu kurnazlığının yaratabilmiş olduğu her çeşit hile, petrol çıkarılan yerlerde çalışan işçileri "mükâfatlandırmak" için kullanılıyordu. Rusların ve Ermenilerin çalıştığı atölyelerde ise, ücret sistemi daha Avrupâîydi. Ama bu durum, işçilerin arasında bölünme yaratıyor ve bu işçilerin taleplerini birbiriyle ilintili ve düzenli hale getirmek isteyen sendikacıların işini güçleştiriyordu. Mal verme yoluyla tediye sistemi, Rusları bile işverenlerine öylesine bağımlı kılmıştı ki, 1909 yılında, Hazer Petrol Kumpanyası, işçilerinin ancak izin alarak evlenebilmelerini şart olarak ileri sürmüştü. Emekçi yı-

ğınlarının mütecanis olmamasına ve geri kalmışlığına rağmen, bu bölgede, iş anlaşmazlıklarının sık sık keskin ve patlayıcı bir şekilde ortaya çıkmasına şaşmamak gerekir.

1904 yılında, Bakû'daki ihtilâlci kıpırdanışın Petersburg'daki "Kanlı Pazar" dan önce kendini gösterdiğini biliyoruz. Dalıa sonraları, bu şehirdeki siyasî hayat, kanlı aşiret çatışmalarının batağına saplanıp kalmıştı. 1907 yılının sonlarına doğru, Rusya'nın öteki bölgelerinde, kaynaşma yatışırken, Bakû'de ihtilâl ateşi yeniden canlandı. Yeraltı teşkilâtı, başka yerde olduğu gibi hemen çöküp dağılmamıştı Bakû'de. Eylül ayı sonunda, Duma için yapılan ve her zümrenin kendi seçicilerini ötekilerden ayrı olarak seçtiği ilk Duma seçimlerinde, işçi kesimi, Bolşevikleri temsilci olarak seçmişti. Koba, bu konuyla ilgili olarak "Bakû İşçilerinin Milletvekillerine Talimatı" nı yazdı. Koba, milletvekilinin, Parti üyesi olacağını ve Partinin Merkez Komitesinin talimatını ve emirlerini yerine getireceğini söylüyordu. Görevini, bir kanun koyucunun görevi olarak görmemeliydi. Bu milletvekili, herhangi bir ileri kanunun ve uzlaşmaya dayanan bir reformun, Çarlık sürüp gittikçe hiçbir işe yaramayacağını açıkça söyleyecekti. Bu milletvekili, ihtilâlin bir ajitatörü olmak özelliğini hiçbir zaman kaybeymeyecekti. Kobanın yazmış olduğu bu talimat, Bolşevik parlamento taktiklerinin bir modeli olacaktı.

Seçimlerden sonra, Koba, petrol sanayiindeki iş anlaşmazlıklarıyla yeniden ilgilenmeye koyuldu. Petrol çıkarılan yerlerde çalışan işçiler, Bolşeviklerin etkisi altındaki birliğe bağlıydılar; atölyelerde çalışanlar ise ayrı ayrı teşkilâtlandırılmışlardı ve Menşeviklerin yönetimindeydiler. Koba, işçilerin bir sanayi birliği içinde teşkilâtlanmaları gerektiğini savunuyordu. Bu, işkolları teşkilâtına karşı olan bir teşkilattı. Koba, petrol şirketleri-

nin, tüm sanayii temsil eden delegelerle pazarlık etmeleri gerektiği üzerinde ısrarla duruyordu. Bir işkolunun, bir başka işkolu aleyhine tavizler koparmaya yanaşmaması gerektiğini söylüyordu Koba. Ücret sistemi de değiştirilmeliydi. İşçilerin muhtaç olduğu şey daha fazla bahşiş değil, Avrupaî bir ücret sistemiydi. İşçiler, işverenlerin Asyaî davranışlarına karşıt olarak Avrupaî metodlardan yanaydılar. Koba, Bolşevik sendikacıların kanun çerçevesi içinde yayınlanan gazetesi *Gudok*'ta (İşaret), K. Cato imzasıyla yayınladığı bir seri kısa makalelerde bu fikirlerini açıkladı. Sanayiciler, tüm sanayiin temsilcileri ile pazarlığa oturmayı kabul ettikleri zaman, Koba, 50000 Bakû işçisini delegelerini seçmeye çağırdı. Resmî makamlar, Delegeler Konferansının dokunulmazlığı olacağı hakkında söz vermişlerdi. Bolşeviklerin kazandığı gerçek bir başarıydı bu. Çünkü, Menşevikler, daha önceden herhangi bir şart ileri sürmeksizin, Petrol şirketleri ile müzakerelere girişilmesini savunmuşlardı. Sosyal Revolüsyonerler (*) ve Ermeni Taşnakları ise, müzakereleri şartsız olarak boykot etmek gerektiğini savunmuşlardı.

Delegeler Konferansı, aylarca toplantı yaptı; toplu sözleşmeleri en önemsiz noktasına kadar inceledi ve tartıştı; grevleri kontrolü altında tuttu ve siyasî görüşlerini açıkladı. Çok daha sonraları Ağır Sanayi Komiserliği görevini almış olan ve o sırada Koba'nın en yakın arkadaşlarından biri olan Sergo Orjonikidze, bu konuda şöyle yazmıştı : "Rusya'nın dört bucağında kapkara bir irtica hüküm sürerken gerçek bir işçi parlamentosu, Bakû'da oturum halindeydi." Bakû'nun 3 Haziran rejimine karşı meydan okuyuşu, yiğitçe bir karşıkoma hareketiydi. Le-

(*) Narodniklerin devamı olan köycü-sosyalistlerin partisi. Bunlara Es-Er'ler de denir. Ç.

nin, olayları, keder dolu bir hayranlıkla izliyordu. "Bunlar, siyasî kitle grevlerinde bizim son Mohikanlarımızdır" diyordu. Bakû'daki olayların, Rusya'nın öteki kısımlarını harekete getiremiyeceğini biliyordu Lenin. İhtilâl Kafkasya'da, bir artçı savaşı veriyordu sadece. Ama, bu savaşın komutanları, yani Bakû'daki Bolşevik liderleri, Lenin'in dikkatini çekmişti. Her yanı sarmış olan hareketsizliğe ve başeğmeye karşı gelen bu adamlar kimlerdi? Gerçek adı Lenin'in gizli dosyalarına bile henüz geçmemiş olan ve Tammerfors'da, Stokholm'de, Londra'da görmüş olduğu İvanoviç-Koba bunlardan biriydi; Orjonikidze, Voroşilov (Petrol işçileri sendikası başkanı, müstakbel mareşal), Yenukidze kardeşler (biri, Sovyetler Birliği Başkan Vekili olacaktı), Spandarian, Caparidze ve müstakbel Bakû Komiseri Şaumyan bunların arasındaydı. Rusya'nın geri kalan kısımlarındaki sessizlik, kıyısında Bakû "işareti" nin [fenerinin] pırıl pırıl çaktığı bir sığlıktı sanki. Bir başka olay, Lenin'in, Koba lakabını daha sık duymasına ve bu lakabın bir bildik ad haline gelmesine yol açmıştı. Koba, yazılarını anadili olan Gürcüce yazmaktan vazgeçmişti artık. Bakû'de pek az Gürcü vardı. Bu şehirde konuşulan çeşitli dillerin ve lehçelerin karşısında, Rus dili birleştirici bir faktör olarak rol oynuyordu. Koba'nın tek başına ya da arkadaşlarıyla yayınladığı *Gudok* ve gizli *Bakinski Proletarii* Rusça gazetelerdir. Bu gazeteler, dışardaki Bolşevik merkezlerine düzenli olarak gönderiliyorlardı. Lenin, taraftarlarının bu gazetelerde yayınlamış oldukları her makaleyi ve notu dikkatle gözden geçiriyordu. Koba'nın yazıları sayı bakımından çok olmadığı gibi, fikrî açıdan da şaşırtıcı değildi ama bu yazılarda Bolşevik grupuna karşı duyulan ve taassup derecesine varan bir bağlılık dile geldiği gibi, Lenin'in çok beğendiği ayağını yere basan pratik bir anlayış da açıkça kendini gösteriyordu. Böylece,

Tiflis'ten İran sınırındaki petrol şehrine giden Koba, aslında, kendi memleketinin durgun ve geri kalmış hayatından, millî siyasetin canlı bir alanına geçmiş oluyordu.

Bakû Komitesinde sekiz dokuz ay çalıştıktan ve petrol çıkarılan sahalarda yapılan çeşitli grevlerden sonra, Koba-Nişaradze ve arkadaşı Sergo Orjonikidze, *Okhrana* tarafından yakalanarak Bailov hapishanesine atıldılar. Sürgün emrinin gelmesine kadar geçen aylar; hapishanede çeşitli siyasî fikirlere mensup mahpuslarla tartışmalar yaparak, dışardaki arkadaşlarla gizli mesaj ya da gazete ve kitap alışverişinde bulunarak, gizli gazetelere yazılar yazarak, bu yazıları gizlice hapishane dışına çıkararak, v.b. geçti. Yenilginin doğurduğu öfkeden ötürü, çeşitli gruplara mensup kimseler arasındaki tartışmalar çok sert oluyordu. Bolşevik mahpusların sözcüsü olan iki kişiden biri yani Koba, soğukkanlı, insafsız ve kendini tutabilen bir kimseydi. Alıngan ve coşkun Orjonikidze ise, tartışmayı hemen kavgaya döküyordu. Ayrıca, herkes birbirinden şüphelendiği için, tartışmalar normal olarak yapılamıyordu; *Okhrana,* kışkırtıcı ajanlarını hapishane hücrelerine kadar sokmuştu. Mahpuslar, sık sık şüpheye kapılarak, bu ajanların kimler olduklarını bulmaya çalışıyorlar ve şüphe ettikleri kimseleri, kimi zaman öldürüyorlardı. Çünkü, yeraltı kanununda, nefsini savunma tedbiri olarak kışkırtıcı ajanları öldürmeye izin verilmişti. Kabahatsiz oldukları halde şüpheyi üzerlerine çeken bazı zavallılar da, bu arada gürültüye gidiyordu. Korkuların yatıştırılmasına ve hattâ kişisel hesaplaşmaların görülmesine vesile teşkil ediyordu bu olaylar. Her grup, muhaliflerinin arasında kışkırtıcı ajanlar bulmakta pek süratli olduğu halde, kendi safları içindeki kışkırtıcıların maskesini düşürmekte aynı sürati gösteremiyordu. Kobayı sevmeyen ama onunla birlikte Bailov hapishanesinde aynı hücrede yatmış olan bazı kimseler, yazdıkları hatı-

ratta, Koba'nın şüpheli kimse bulmak ve itham etmek konusunda, başkalarını akılsızca kışkırttığım ve hoşuna gitmeyen insanların başını belâya soktuğunu (bu kimselerin hiçbir kababati olmadığı halde) söylemektedirler. Bu çeşit hikâyelerdeki uydurma payının ve hakikatin ne ölçüde bulunduğunu kestirmek imkânsızdır. Bu çeşit hikâyeler, daha birçok yeraltı militanı hakkında anlatılmıştır, ve o günlerin dört bir yanı tutmuş olan şüphe dolu havasını dile getirmektedirler.

Bakû hapishanesi, Koba'nın bir kaç yıl önce yatmış olduğu sessiz ve rahat Batum hapishanesinden de bir çok bakımdan farklıydı. Bakû hapishanesinde, idam mahkûmları da öteki mahpuslarla birlikte aynı koğuşlarda bulunuyordu. İdam hükümleri avluda infaz ediliyordu. Pek az önce bir tartışmaya katılmış olan arkadaşlardan birinin daraağacına götürüldüğünü gören mahpuslarda sinir diye bir şey kalmıyordu. Bir şahidin yazdıklarına inanılacak olursa, bu anlarda, Koba, deliksiz bir uyku çekiyor ya da bir türlü üstesinden gelemediği Alman dili garamerinin inceliklerini öğrenmeye çalışıyordu. Bütün bu pislik ve yozlaşma içinde, Koba, petrol sanayiindeki iş çatışmalarını izliyor ve *Gudok* ya da *Bakinski Proletarii*'de sürekli olarak yorum yazıları yayınlıyordu. Ama yazılarında görülen cüretkâr hava biraz yumuşamış gibiydi. Arkadaşlarına, genel ibr grevden pek fazla şey beklememelerini öğütlüyordu. "Tek tek yerlerde grevler yapmak, içinde bulunduğumuz âna en uygun olan çekilme şeklidir" diyordu. İşçilerin ekonomik tedhişe (tek tek işçilerin işverenlere saldırması şeklinde ortaya çıkan "ekonomik tedhiş", o günlerde gittikçe yaygın bir hal almıştı), karşı uyanık olmalarını istiyordu. Çünkü "ekonomik tedhiş" geri teperek işçi hareketlerine zarar verecek olan bir davranıştı. Ama mahallî "liberal" bir gazete ("petrol zenginlerinin sözcüsü" olan bir gazete), Sosyalist sen-

dikacılara ahlâk dersi vermeye ve bu sendikacıların ekonomik tedhiş karşısında lakayt kaldıklarını söyleyerek onları kabahatli bulmaya kalkışınca; Koba, petrol işçilerinin sefil hayat şartları hakkında bir yazı yazarak bu gazeteyi şiddetle itham etmiş ve bu şartların işçileri umutsuzluğa ve şiddet hareketlerine sürüklediğini söylemişti. Ekonomik tedhiş hareketlerini engellemek için, Sosyalistlerin belli bir noktaya kadar resmî makamlarla işbirliği yapması gerektiğini ileri süren Menşeviklerin teklifini de küçümsemişti. Teşkilâtlı emekçi hareketi, kendi araçları ve kendi menfaatleri için, umutsuzluğu ve şiddet hareketlerini engellemelidir ama tedhiş hareketlerini yapanları hiçbir zaman resmî makamlara ihbar etmemelidir, diyordu Koba. Emekçi hareketi, petrol zenginlerinin iki yüzlü "liberalizmi" ne yaltaklanmaya da kalkışmamalıdır.

Solvyçegodsk diye bir yere gideceğini bildiren emri Kasım ayında aldı Koba. Burada polis nezaretinde iki yıl kalacaktı. Solvyçegodsk, on dördüncü yüzyılda, öncü Rus tacirleri tarafından bir tuz ve kürk merkezi olarak kurulmuş ufak bir yerdi; Avrupa Rusya'sında Vologda bölgesinin kuzeyinde bulunuyordu. İklimi, Sibiryanın öteki sürgün yerlerinden çok daha yumuşaktı. Kobanın sürgün hayatının şartları pek ağır değildi. *Okhrana'*nın gözüne pek fazla çarpmamak konusunda hâlâ başarı gösterebilmişti; suç üstü yakalanmamıştı. Vologda'dan kuzeye doğru Slovyçegodsk'a arabayla yolculuk ederken tifüse yakalandı ama 1909 yılı Şubat ayı sonunda sürgün yerine vardı. Ve dört ay sonra da kaçtı. Kafkasya'ya giderken Petersburg'dan geçti ve bu şehirde müstakbel kayınbabası Alliluyev'i bularak onun aracılığı ile gizli Parti merkezi ile temasa geçti. Yeni bir sahte pasaportla dolaşıyordu. Temmuz ayında, Zakhar Gregorian Melikyants adıyla Bakû'da yeniden boy gösterdi. Petersburg'-

da Parti merkezinde hararetli bir şekilde karşılanmış olmalıydı, Parti militanları, "başeğmez" Bakû "kalesi" ne karşı derin bir saygı duyuyorlardı. Koba, ayrıca partinin dışarda basılan "merkez" gazete ve dergilerinin Kafkasya muhabirliğini gayri resmî bir şekilde sağlamış bulunuyordu. Bu göreviyle, Lenin'in dikkatini çok daha yakından çekecekti.

Petersburg'dan Bakû'ya dönerken, başkentte görmüş ve duymuş olduğu şeyler üzerinde kötü düşüncelere dalmış olmalıydı. Bu şehirde, 1907 yılında bile teşkilâtın üye sayısı sekiz bin olduğu halde şimdi üç yüze düşmüştü. Parti merkezleri etkisiz ve işgöremez bir haldeydi sanki. Kafkasya'dan ne gibi haberler alındığını merakla sormuştu Koba, ama merkez bu bölge hakkında bilgi edinebilmiş değildi. Petersburg ile dışarda bulunan mülteci liderler arasındaki temas zayıflamıştı. Gizli gazete ve dergilerin dağıtımı başarısızdı.

Bir buçuk yıllık mahpusluğundan sonra, "Bakû kalesi" nde karşılaştığı durum da cesaret verici sayılmazdı. Burada da, teşkilâtın üye sayısı bir kaç yüze inmişti; iki üç yüz Bolşevik ve yüz kadar Menşevik kalmıştı. Sendika taraftarları bu miktardan fazla değildi. Öğretim kulüpleri ("Bilim" ve "Bilgi Kudrettir" gibi kulüpler) faaliyetlerini neredeyse durdurmuşlardı. Petrol çıkarılan alanlarda işgünü sekiz saatten on iki saate yükseltilmişti; petrol sanayiinde büyük bir gelişme başlamış olduğu halde, işçiler pazarlık edebilme güçlerini iyice ve yerinde kullanamıyorlardı. Teşkilât, Tatar proletaryasına sırt çevirmişti. Onların dilinde yayınlanan bildiriler ve küçük gazeteler sayesinde bu proletarya ile ilinti kurulması işi bir yana bırakılmıştı. Parti kasası tamtakırdı. Koba'nın sürgüne gönderildiğinden beri geçen yıl içinde, Rusça çıkan gizli *Bakinski Proletarii*'nin tek nüshası yayınlanmamıştı. Durum başka yerlerde olduğundan yine de daha

iyi görünüyordu buradan; ama bu şehir, eski meydan okuyan Bakû değildi.

Balaklılana petrol sahasında gizli bir yere yerleştikten sonra Koba-Melikyants'ın yaptığı ilk iş, *Bakinski Proletarii*'yi canlandırmaktı. Koba'mn gelişinden üç hafta sonra gazetenin bir nüshası yayınlanmıştı. Bu nüshada, "Partideki Krizler ve Görevimiz" isimli imzasız bir baş makale vardı. Krizi teşhis ederken lâfım sakınmamıştı Koba ve analizlerini, dışardaki Parti merkezini olduğu kadar yurt içindeki okurları da gözönünde tutarak yapıyordu. "Parti işçi kitlelerine kök salmış değil" diyor ve başkentten edindiği bazı bilgileri açıklıyordu. "Petersburg, Kafkasya'da ne olduğunu bilmiyor; Kafkasya da Urallarda ne olup bittiğinden habersiz. Her bölge, tek başına ve ötekilerden ayrı olarak yaşıyor hayatını. Açıkça söylemek gerekirse, müşterek bir hayat yaşamış olan ve bir bütün teşkil eden Parti; 1905'te, 1906'da ve 1907'de kendisiyle iftihar ettiğimiz Parti artık mevcut değildir." Koba, Menşevik ve Bolşevik mülteci merkezlerinin her ikisinin de aynı derecede suçlu olduğunu; çünkü yayınladıkları gazetelerin (Lenin'in *Proletarii*'sini ve Menşeviklerin *Golos*'unu saymaktadır Koba), Rusya içinde dağımk halde bulunan teşkilâtları ilişki haline getirmediğini ve getiremediğini; bu teşkilâtların müşterek bir hayat yaşamalarını sağlayamadığım ileri sürmektedir. Hattâ, Rus gerçeğinden uzak düşmüş olan yayın organlarının, yani yabancı ülkelerde yayınlanan organların, küçük propagandacı derneklerin faaliyet safhasım çoktan aşmış olan Parti işini ve çalışmasını bir araya getirip bütünleyebileceğini düşünmek bile garip bir şeydir diyordu Koba. Açıklamanın son kısmı konunun dışına çıkıyordu. Yazarın kendi ortaya koyduğu gerçeklere göre, yeraltı faaliyeti, eski *İskra*'nın, öncü propagandacılardan kurulu küçük grupları bir parti halinde topladığı

günlerdekinden daha kuvvetli değildi. Ama Koba, kendi toprağında yetişmiş ihtilâlcinin, "Rus gerçeğinden uzak" olan müteci liderlere karşı duyduğu hoşgörmezliği dile getiriyor, Lenin de dahil olmak üzere, hepsini suçluyordu. Yeraltı faaliyetlerinden vazgeçilmesi ya da yeraltının bütün fonksiyonlarının açıkta çalışan militanlara aktarılması gibi çeşitli çarelerin birincisi, Partinin tasfiye edilmesi sonucunu verecekti; ikincisi ise, eski teşkilât sistemi, "eski çalışma tarzları ve yurt dışında bulunan 'liderlik', kurumuyla birlikte" varolmaya devam ettikçe durumun iyiye doğru değişmesi konusunda pek az yararlı olacaktı. Koba, 'liderlik' kelimesini tırnakla belirtmiş ve küçümsemişti.

Ne var ki, Koba'nın ileri sürdüğü çözüm şekli, çok daha tedbirliydi. Koba, liderliğin Rusya içine aktarılmasını istemiyordu. Asıl yapılması gereken şey, Rusya'daki hayatla ilişki halinde bulunan ve Partinin dağınık haldeki unsurlarını bir araya getirerek bütünleyen bir millî gazetenin Rusya'da yayınlanmasıydı. Böyle bir gazeteyi kurmak ve yönetmek, Merkez Komitesine düşüyordu. "Parti çalışmalarını yönetmek ödevi Merkez Komitesine aittir. Ama bugün, sözü geçen ödev pek eksik şekilde yerine getirilmektedir.." O günlerde iki grup arasında hâlâ bir yarı-birleşme durumu vardı. Merkez Komitesi içinde, Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki anlaşmazlık sürüp gidiyordu. Ama Koba bu meseleye dokunmamıştı yazısında. Merkez Komitesini topyekûn ele alarak, "Rus gerçeğine uzak" olmakla itham etmişti. İleri sürmüş olduğu teklif, yani millî bir gazetenin çıkarılması teklifi, pratik bir teklifti. Ama *Pravda*'nın (Hakikat), Petersburg'da tesis edilip yöneticilerinden biri olarak Koba'nın da bu gazetenin başına getirilmesi için üç yıl daha beklemek gerekti. Bu arada, *Bakinski Proletarii*'nin yöneticisi, Petersburg'da Merkezde çalışmak üzere, ken-

dini, bir aday olarak dolaylı bir şekilde ortaya koyuyordu. Parti'nin Bakû kolunun, öteki kollardan farklı olarak, "kitlelerle olan temasını şimdiye kadar kaybetmemiş olduğunu" belirtmişti Koba.

Aynı *Bakinski Proletarii*'de, yurt dışındaki Bolşevik liderler arasındaki anlaşmazlıkla ilgili olarak Bakû Komitesinin bir kararını yayınlamıştı. Bu karar, Koba tarafından yazılmıştı. Koba'nın küçük kanaat farkları olarak gördüğü şey dolayısıyla, Lenin'in Bolşevik grupunu bölünmeye uğratması bu kararda açıkça eleştiriliyordu. Gerçekten de, bu sırada, Bolşevikliğin kurucusu, yani Lenin, radikaller ve boykotçularla; filozof ve iktisatçı Bogdanov, yazar Lunaçarski, eleştirmeci Manuilski v. b. ile anlaşmazlık ve ayrılma durumuna düşmüş bulunuyordu. Radikaller, Lenin'in, Bolşevikliğe ihanet ettiğini ileri sürüyorlardı. Onlara göre, taraftarlarına, yeraltı faaliyeti ile kanun çerçevesinde çalışmayı birlikte yürütmelerini tavsiye eden Lenin, ilkeleri sulandırıyor ve Menşevikvâri güçsüz bir propaganda yapmış oluyordu.

Taktik meseleleri, felsefî bir tartışmayla daha da karışık hale gelmişti. Radikaller, marksist felsefenin bazı kavramlarını sorguya çekiyor ve Yeni-Kantçılığın ya da ampirio-kritik felsefenin ışığı altında, diyalektik maddeciliği ele alıp düzeltmeye [revizyondan geçirmeye] çalışıyorlardı. Lenin, öğrencilerini ciddî bir şaşkınlığa düşürerek, günlük politikadan bir süre çekilip, büyük felsefî eseri *Apirio-Kritisizm ve Maddecilik*'i yazmak üzere Paris kitaplıklarına kapanmıştı. Lenin, bu eserinde, Yeni-Kantçıların, Tanrı - Arayıcılar'ın ve (*) ve marksist felsefeyi sorguya çekmek isteyen bütün öteki düşünür ve yazarların ileri sürdükleri fikirleri eleştirmiş ve içyüzü-

(*) Marksizmden ayrılarak yeni bir dinin ortaya konulması gerektiğini savunan aydınların grupu. Ç.

nü ortaya koymuştu. (*) Aralarında fikir bakımından anlaşmazlık bulunan hasımlar, kendilerini ansızın tartışmanın içinde bulan Parti militanları için birbirlerine rakip okullar kurmuşlardı. Lenin'in okulu, Paris yakınlarında Longjumeau'daydı. Radikallerin ve Tanrı-Arayıcıların okulu ise, Maksim Gorki tarafından himaye ediliyor ve fikirlerini İtalya'da Kapri adasından savunuyordu. Okullar, öğrenci ve para elde etmek konusunda birbirleriyle yarış halindeydiler. Büyük bir tehlikeye atılarak Rus'yadan gelen ve pratik siyaset, ekonomipolitik ve yeraltı faaliyeti teknikleri öğrenmek için can atan militanlar, ağır ve uzun felsefe dersleri görmek zorunda kalıyorlar ve çatışan bilgi teorileri arasından birini seçmek durumunda kaldıkları gibi; pratik taktik meselelerde kendileri gibi düşünen ama teori bakımından imandan sapmış olarak kabul edilen kimselerin topluluktan atılması için ya da atılması aleyhinde bir seçiş yapmak zorunda bulunuyorlardı.

Balaklılana petrol sahasındaki Tatarlar arasında saklanan Bakû Komitesi lideri, Longjumeau ile Kapri arasındaki tartışmaya tahammül edemiyordu. Mülteci liderlerin Rus gerçeklerinden uzak düşmelerinin, sapıtma raddesine geldiğini düşünmüş olmalıydı. Bakû Komitesi, kabahatlerini yüzlerine vurup akıllarını başlarına getirecekti onların. Koba'nın teklifinde, Lenin'in radikallere karşı ileri sürdüğü taktik ve sıyasî görüşlere katılındığı belirtiliyordu. Ama, Lenin'in Bogdanov'u gruptan çıkarması protesto edildiği gibi, Bogdanov'un Parti disiplinine aldırış etmeyişi de protesto ediliyordu. Alt-gruplar,

(*) Profesör Pokrovski, hatıralarında, felsefî çalışmalarını bırakarak siyasî faaliyetlere dönmesini istemek için, Bolşeviklerin Lenin'e bir delegasyonu nasıl gönderdiklerini anlatır. Pokrovski de bu delegasyon üyesiydi. Ricalara rağmen, taraftarlarının istediğini kabul etmemişti Lenin.

önemli siyasî meselelerin hemen hepsinde aynı fikirde olduklarına göre, birlikte çalışmaya devam edeceklerdi; ve Lenin, azınlığın haklarını ayak altına almaktan vazgeçmeliydi. Hakkında gerektiği kadar bilgi edinememiş olduğu tartışmada, yani Longjumeau ile Kapri arasındaki tartışmada Bakû herhangi bir tarafı tutmayı reddediyordu. Lenin, kendisine yöneltilen bu eleştiriyi ve ithamı gözönüne almıştı. Kendisini eleştiren Kafkasyalıya, gazetesinde nazik bir cevap vererek, büyücü avına çıkmadığını ama disiplinli bir şekilde davranmayı kabul etmedikleri için radikalleri gruptan atmak zorunda kaldığını açıklamıştı.

Dışardaki merkez üzerinde belli bir basınç yaptıktan sonra, Lenin ile arasını bozmamaya dikkat etmişti Koba. 1909 yılı Kasım ve Aralık aylarında, *Sosyal Demokrat* adlı gazeteye bir seri "Kafkasya Mektupları" yazmıştı. Bu gazete, birleşmiş Bolşevik-Menşevik Merkez Komitesi adına Paris'te ve Cenevre'de yayınlanıyordu. Yazı işleri kurulu, Lenin, Zinoviev, Kamenev, Martov ve Dan'dan teşekkül etmişti. "Mektuplar", Kafkasyadaki durum hakkında bilgi verici ve sağlam bir incelemeydi. Yazar, petrol sanayii, mahallî hükûmet, sendikalar, Kafkasyadaki milliyetler arası ilişkiler, yeraltı çalışmaları, kanun çerçevesi içinde yapılan sosyalist faaliyetler, Tiflis ile Bakû arasındaki karışıtlık gibi konuları ele alıyordu. Bütün bu konular, alelâde ama düzenli ve somut bir üslupla kaleme alınmıştı. Koba, bazı mektuplarında, Kafkas Menşeviklerini ve liderleri Noah Jordania'yı şiddetle eleştirmişti. Martov ve Dan bunlara itiraz ettiler. Bu mektuplar, çekişmeli konulara ayrılmış olan tartışma sahifesinde yayınlandı. Mektuplardan birisi ise hiç yayınlanmadı. Kafkasya muhabiri, inatçı bir Leninst olduğunu gösteriyordu. Bakû Komitesi ve *Bakinski Proletarii* de adını açıklamadan Lenin'e yöneltmiş olduğu eleştir-

menin en ufak bir izine bile raslanmıyordu "Mektuplar" ında. Lenin, Kafkasya muhabirinden böyle bir yardım gördüğü için memnundu. Rusyadaki taraftarlarımn ruhî durumunu hemen fark ederek, Rusya'da genel [millî] bir merkez kurulması teklifini ele aldı ve bu meselede pek istekli olmayan Menşevikleri teklifi kabul etmeleri konusunda zorlamaya başladı. Bu arada Bakû da destekliyordu kendisini. 1910 yılı başında Koba tarafından kaleme alınmış olan bir başka kararda, Bakû "yönetici (pratik işlerle uğraşan) merkezin Rusya'ya aktarılması" üzerinde ısrar ediyordu. Bu istek, kararın başında yer alan bir tahmine dayandırılarak ileri sürülüyordu. Tahmine göre, "Rus ihtilâlinin hareket ettirici güçlerini sarmış olan çöküntü ve uyuşukluk geçmeye başlamıştı." Koba, bu tahminde de, daha önce bir iki meselede olduğu gibi, mülteci yazarlardan daha ilerde olduğunu gösteriyordu. Bununla birlikte, aynı tarihlerde, Viyana'da bulunan Troçki tarafından da buna benzer bir tahminin ileri sürülmüş olduğunu unutmamak gerekir. Artık, Leninle sıkı bir ilişki içinde çalıştığı belli olan Bakû Komitesi, "tasfiyecilerin" kesin olarak guruptan atılması ve Plehanov gibi yeraltı faaliyetini savunan bazı Menşeviklerin, Bolşeviklerle birleşmesi konusunda fikir beyan ediyordu.

Mart ayı içinde, petrol sanayiinde yapılacak bir genel grevin hazırlıkları sırasında, Koba-Melikyants bir kere daha tevkif edildi. Hapse atıldığı gün, gizli Bolşevik matbaası, "sözleri Avrupa'nın taçlı kafalarını titreten" yetmiş yaşındaki Alman Sosyal Demokrat lideri Auguste Bebel şerefine yazmış olduğu risalesini yayınladı. Sekiz aylık sıkı bir çalışma döneminden sonra, Koba, yeni "idarî" hüküm bildirilene kadar hapiste altı ay yattı. Bu sefer de pek kötü şartlar içinde değildi. Sürgün süresini, Solvyçegodsk'ta bitirmesi hususunda emir

verilmişti. Bundan sonra, beş yıl süreyle Kafkasya'da ya da Rusya'nın büyük şehirlerinde kalması menedilmişti. Koba, gönderilmiş olduğu Kuzeye doğru bir kere daha yola koyuldu. Bu sefer, sürgün süresi bitene kadar yani 27 Haziran 1911'e kadar, hiçbir firar teşebbüsüne girişmeden Solvyçegodsk'ta kaldı. Kafkasya'yı da bütün bütüne terk etmiş oluyordu artık. Daha sonraları, doğduğu memlekete, Merkez Komitesi adına mahallî Parti kollarını teftiş etmek için kısa seyahatler yapacaktı sadece. Koba'nın Kafkasyadaki maceraları sona ermişti artık.

İhtilâlci hareketin yeniden canlanacağı hakkındaki tahmin, çok geçmeden doğru çıktı. Leo Tolstoy'un cenaze töreni dolayısıyla 1910'da yapılan sokak gösterileri, bu canlanışın başlangıcıydı. Sibirya'da, Lena'da, yüzlerce grevci işçinin vurulmasını protesto etmek amacıyla büyük grevler yapılınca, hareket 1912 yılında gerçek bir atılış ve yükseliş gösterdi. Bu arada, Sosyal Demokrat Partisinin zoraki birliği de bir daha sağlanamayacak şekilde bozuluyordu. 1912 yılı Ocak ayında, Lenin, kendi grupunu ayrı bir parti olarak teşkil etmekte olduğunu duyurmak ya da bu grupu bir parti olarak tesis etmek için, Bolşevikleri ve birkaç Plehanovcuyu Prag'da konferansa çağırdı. Bu, Lenin'in, Menşevik çoğunluğundan son kopuşu ve ayrılması olacaktı. 1903'te Brüksel'de yapılan Kongre gibi, bu Konferans da, *Maison du Peuple*'de toplandı. Çek sosyalistleri, Rus ihtilâlcilerine evsahipliği yapıyorlardı. Lenin, delegelere sunulan Merkez Komitesi adayları listesine, Koba'nın adını Prag Konferansı'nda yazmıştı. Ama Koba seçimi kazanamamıştı. Bir çok mülteci topluluklarında birbirlerini tanımış olan delegeler için Koba'nın adı fazla bir şey ifade etmiyordu. Koba'nın eski yardımcısı ve Bakû'daki hapishane arkadaşı Orjoni-

kidze seçilmişti Merkez Komitesine. Orjonikidze'nin seçilmesi, belki de, hâlâ öğrencisi olduğu Lenin'in Longjumeau'daki okulundan dosdoğru konferansa gelmesiydi. Ama Lenin, işin ucunu bırakmadı. Partinin tüzüğü, seçilmiş Merkez Komitesine, oy vererek başka azaları Komite üyeliğine almak hakkını vermişti. Lenin'in ısrarı üzerine, Merkez Komitesi, bu hakkı Koba'nın lehinde kullandı. Merkez Komitesinin öteki üyeleri, Lenin, Zinoviev, Orjonikidze ve *Okhrana'nın kışkırtıcı ajanı* olan Malinovski adında Ruslaşmış bir Polonyalıydı.

Lenin'in Koba üzerinde durmasına sebep olan şey neydi acaba? Siyasî hareketin canlanmaya başlayışında, Lenin, rahatça hareket edebileceği en geniş alanı hazırlamak istiyordu kendine. Menşeviklerle arasında kurulmuş olan ve bir çeşit köstekten başka şey olmayan ilişkiden sıyrılmıştı. Birliği bozmamayı düşünerek, sloganlarını ve propagandasını "kuşa çevirmek" zorunda değildi artık. Teşkilâtını istediği gibi şekillendirebilirdi. Daha önceki kopma ve bölünmelerinde, en güçlü arkadaşlarından ayrılmıştı Lenin. Ardındaki bütün köprüleri atmak konusunda aldığı son karar ise, yanında sadece birkaç tanınmış yardımcı bırakmıştı. Troçki, sağ kanat Menşeviklerinden, radikal Bolşeviklerden, Menşevik aleyhtarlarından ve Bolşevik aleyhtarlarından, tasfiyecilerden boykotçulardan, Tanrı-Arayıcılardan ve Troçkicilerden teşekkül eden ve gazetelerde Leninizme karşı korkunç bir savaş açmış olan karmakarışık bir grupun başında bulunuyordu. Zinoviev ve Kamenev, Lenin'in en yakın savaş arkadaşlarıydı. Ama, Troçki'nin kayınbiraderi olan Kamenev bile tereddüt göstermeye başlamıştı. Lenin, mülteci aydınlara sırt çevirmişti artık. Yeni Merkez Komitesi üyelikleri için, yeraltı faaliyetinden yetişmiş pratik militanları tercih etmişti. Seçiminden hemen sonra, Komite, Partinin anayurt içindeki faaliyetleri yönetecek

bir Rusya Bürosu kurmuştu. Bu büro, dört üyeden teşekkül etmişti: Koba, Orjonikidze, Spandarian ve Goloşçekin adında biri. İlk üç kişinin üçü de, Bakû Komitesi üyeleriydi. Kafkasya grupu, Bolşevik teşkilatının ana direği haline gelmiş ve içinden çıktığı bölgenin önemiyle oranlı olmayan çok büyük bir rol yüklenmişti. Bakû'nun 1908 yılı grevleri ve gösterileri sayesinde kazandığı ün, Lenin'in gözünde pek büyüktü, hattâ belki biraz büyütülmüştü. Yapılması gereken önemli işlerin; sert, inatçı ve dirayetli insanlar gerektirdiğini düşünmüş olmalıydı Lenin. Krupskaya'nın dosyalarında, Bakû'ya verilmiş olan şifreli isim "Beygirler" di. Lenin, beygirlerine koşum takıyordu şimdi.

Koba'nın yükselişi ansızın olmamıştı. Yurt dışında bulunan Kafkasyalı militanlardan, Koba hakkında takdir dolu sözler işitmiş olmalıydı Lenin. Longjumeau Okulunda ise, Orjonikidze, Koba'yı Bakû Komitesinin kuvvetli adamı olarak tanıtmıştı. Adayın kendisi de, ilerlemesine yararlı olacak birkaç ihtiyatlı ve iyice hesaplanmış çıkış yapmaktan geri kalmamıştı. Merkezde kendi hakkında bir kaç iyi söz söyleyecek olan Parti militanları ile sürgünde bulunduğu yerden irtibatını muhafaza etmiş ve herkese mümkün olduğu kadar sevimli görünmeye çalışmıştı. Solvyçegodsk'tan, Merkez Komitesi üyesi Simeon Şvarz'a yazdığı bir mektupta, Rusya'da bir merkezin kurulmasından tekrar söz ederek, kendisinin hizmete hazır olduğunu dolaylı olarak belirtmişti. Bu mektupta, mülteci Merkez Komitesine karşı büyük bir saygı gösteriliyor; Lenin'e karşı büyük bir bağlılık dile getiriliyor. ("Lenin, kışın karevidesin nerede saklandığını çok iyi bilen hassas bir müjiktir") ve muhalifleri küçümseniyordu. Lenin'in, bu mektubun muhtevasını öğrenmemesi imkânsızdı. Lenin, yükselmek için sabırsızlıkla bekleyen bu Kafkasyalı hayranının, sadık bir uygulayıcı, ya-

ni ileri sürdüğü fikirlerin sadık bir uygulayıcısı olacağından şüphe etmiyordu artık.

1911 yılı Haziran ayı sonunda, Koba'nın sürgün süresi sona ermişti. Büyük şehirlerden herhangi birinde yaşaması yasaklanmış olduğu için, hem Moskova'ya hem de Petesburg'a elverişli bir mesafede bulunan Vologda'yı seçmişti. İki ay sonra Vologda'da duramayıp, Petersburg'a gelerek, Alliluyev'in kapısını bir kere daha çalmıştı. Alliluyev'in evi, *Okhrana* casusları tarafından gözleniyordu; Koba bunu biliyordu ama, ihtiyatlılığın ve kuşkunun aşırı bir şekli olarak gördüğü durumdan ötürü sabrı tükenmişti. Aynı, gün, Bakan Stolypin, yeraltı teşkilâtının gözünde kendini temize çıkarmak isteyen ve yaptıklarından vicdan azabı çeken Bagrov adında bir kışkırtıcı ajan tarafından Kiev'de öldürülmüştü. Paniğe kapılmış olan *Okhrana,* bütün şüpheli kişileri toplamıştı. Yeni bir takma ad (Çizhikov) kullanan Koba da tevkif edilmişti. Birkaç ay yine hapiste kalmış ve üç yıllık bir süre için yeniden Vologda'ya sürülmüştü.

Koba geri dönerken, Prag Konferansı'nın delegeleri, yurt dışında toplanıyorlardı. Orjonikidze yeni Merkez Komitesinin üyesi ve özel görevli olarak Vologda'ya gelerek 1912 yılı Şubat ayı ortalarında kendisiyle görüşene kadar, Koba Konferansın sonuçlarından haberdar olamamıştı. Daha sonra, "İvanoviçi gördüm" diye Lenin'e bilgi vermişti Orjonikidze, "Kendisiyle bütün işleri düzene koyduk. Olup bitenlerden çok memnun. Haberleri duyunca çok sevindi." Koba, Lenin'in Menşeviklerden son olarak ayrılmasına itiraz etmemiş olmalıydı. İlke meselesi bir yana, kendi yükselişinin bu kopuş ve ayrılma ile ilintili oluşu, Lenin'in siyasetini takip etmesi için kâfi bir sebepti. Şimdi yapılacak ilk iş, Vologda'da polis nezaretinden yakayı sıyırıp dosdoğru başkente dönmekti. Kaçış hazırlıkları yaparken, Rusya Sosyalistlerine, Prag

Konferansının kararlarını açıklayan bir bildiri yazmaktan da geri kalmadı. Bildirinin altına, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Merkez Komitesi adını koymuştu. Bolşevizmin millî liderliği adına ilk olarak konuşuyordu Koba. Bildirinin altı bin nüshası, belli başlı sanayi şehirlerinde dağıtıldı. O günlerin saygı değer Rus basını, olayı pek farketmedi. Oysa, Koba, iktidara giden yolda kesin bir adım atmış bulunuyordu. Çar'ın tahttan feragat edişinden sonra, yani aradan beş yıl geçtikten sonra, Sibirya'dan Petersburg'a dönecek ve 1912'de edinmiş olduğu resmî durumun sağladığı kıdem sâyesinde, Lenin İsviçre'den gelene kadar, Bolşeviklerin liderliğini üzerine alacaktı.

Ne var ki, siyasî hayatının bu döneminde, Koba'nın Bolşevikler arasındaki durumunun önem bakımından Lenin'den sonra ikinci olarak geldiğini (resmî biyograficilerin iddia ettiği gibi) sanmak yanlıştır. Koba'nın durumu hiç te öyle değildi. Bolşevikliğin yönetici kadrosu durmadan değişiyordu. Bu silsileî meratip içinde, sabit kalan sadece merkezde bulunan kişilikti; yani otoritesi sınırsız fikrî ve siyasî becerikliliğine dayanan Lenin'in kişiliğiydi. Lenin'in çevresindeki yıldızlar kaprisli ve düzensiz bir şekilde dönüp duruyorlardı; eski yıldızlar ortadan siliniyor yerini yenileri alıyordu. Bugüne kadar isimleri unutulmuş bir hayli insan, Bolşevik teşkilâtı kademelerinde, Koba'nınkine benzer yerlerde bulunmuşlardır. Koba'nın 1912 de yüksek bir yere geçişi, ancak daha sonraki siyasî hayatı dolayısıyla önem ve anlam taşımaktadır. Koba (ötekilerden farklı olarak) yüksek kademelerde kalmıştı. 1912 yılında ise, Merkez Komitesine alınması, Parti yöneticileri arasındaki sayısız yer değiştirmeden biri olarak görünüyordu. Merkez Komitesinin bu yeni üyesi, duyulmadık fikirler ortaya atan ve siyaset yaratan bir kimse olmadığı için, bu değişiklik daha

da olağan bir şeydi. Yeni üye, Merkez Komitesinin beyni ya da yüreği değil, güçlü kolu olacaktı.

Koba'nın siyasî hayatındaki bu değişikliğin arızî ve hattâ tesadüfî mahiyeti bu yükseliş ile İkinci İhtilâl arasında geçen beş yıl içinde gösterdiği faaliyetin azlığı ile de daha göze çarpar hale gelmiştir. Koba Merkez Komitesi üyesi görevlerini sadece ilk yıl yerine getirmiştir. Çünkü daha sonraki dört yılı Sibirya'da sürgünde geçmişti. Bu ilk yılın beş ayında da faaliyet gösterememişti; bir kere daha tevkif edilerek sürgüne gönderilmiş ve yeniden kaçmıştı. Aktif olarak gösterdiği siyasî faaliyet sadece yedi ay sürmüştü ve kesintisiz olarak da ancak beş ay süre ile faaliyet gösterebilmişti. Bu, işin içine girmesine, Partinin önde gelen kimseleri ile yakınlık kurmasına ve belki de durumunu sağlamlaştırmasına kâfi gelmişti Ama, birçok yeni tecrübe edinmesine ya da mevkiini köklü bir şekilde değişikliğe uğratabilmesine yetmemişti.

Önündeki kısa süre içinde sıkı bir çalışma yapmıştı. Prag Konferansının kararlarını Kafkas Bolşeviklerine açıklamak üzere Vologda'dan dosdoğru Güney'e gitmişti. Lenin'in yeni siyasî "hattı" nı çeşitli kolların nasıl karşıladığı konusunda Orjonikidze ile görüşmek üzere, Kafkasya'dan hemen Moskova'ya döndü. Nisan ayının ortasında, Bir Mayıs gününün hazırlıklarına yardım etmek için yeniden başkentte boy gösterdi. Ardından, Bir Mayıs günü bildirisini kaleme aldı. Bu bildirinin altında Merkez Komitesinin imzası vardı ama üslûbunda İlahiyat Okulunun havası yankılanıyordu hâlâ : "İşçi hareketinin Okyanusu yayıldıkça, Avrupa'dan ve Amerika'dan, Asya'ya, Afrika'ya ve Avusturalya'ya kadar yeni ülkeleri ve devletleri gittikçe kaplıyor... Proleter öfkesinin coşan denizi, dağ gibi dalgalarla, kapitalizmin sallanan kayalarını gittikçe daha fazla tehdit ediyor.. Zafere ula-

şacaklarından emin, sâkin ve güçlü olan işçiler, vaadedilmiş toprağa doğru gurur içinde ilerliyorlar.. Rus işçileri, bugün, tıpkı hür ülkelerdeki [Avrupadaki] yoldaşları gibi, altın buzağıya tapmadıklarını ve tapmayacaklarını söylemelidirler.. "

Petersburgdaki bu bulunuşu sırasında (yeniden tevkif edilene kadar ancak on iki gün kalmıştır), davranışlarım Bolşevik Merkez Komitesi adına kontrol etmesi gereken Duma Bolşevik milletvekilleri ile temas kurmuş, *Zvezda*'nın (Yıldız) üç sayısını çıkararak sütunlarının çoğunu kendi makaleleri ile doldurmuş ve *Pravda*'nın ilk sayısını hazırlamıştı. *Pravda,* 22 Nisan 1912'de, Koba' nın bir başyazısıyla nihayet yayınlanmıştı. Lenin'in Menşeviklerden son olarak ayrılışı hakkında, militanların düşünceleri pek lehte olmadığı için, Koba makul bir dil kullanıyor ve inandırıcı şekilde yazıyordu. *Pravda*'nın, Sosyalistler arasındaki ayrılıkları daha da şiddetlendirmekten kaçınacağım belirtiyordu. "Güçlü ve canlı bir hareketin, tartışma olmadan yürüyeceğine inanmıyoruz; tam bir fikir anlaşmasına ancak mezarlıkta varılır." diye yazıyordu. Bir çok gerçekler, işçi hareketindeki küçük farkları birbirinden ayıracak yerde birleştirmekteydi. Bundan ötürü, *Pravda,* sınıf mücadelesinde, Sosyalist birliğin, hem de "ne bahasına olursa olsun" sağlanmasını savunacaktı. "Düşmanlarımıza karşı nasıl uzlaşmayan bir tutumla davranmak zorundaysak, birbirimize karşı da taviz vermek zorundayız. İşçi hareketinin düşmanlarına karşı savaş, hareketin içinde ise arkadaşça işbirliği." Daha sonraları Stalinci konformizmi [kabul edilmiş değerlere ve gerçeklere boyun eğişi] dolayısıyla ün kazanacak olan günlük gazete için yazılan yazı işte buydu. Bu cümleler basılıp da makineden çıktığı zaman, yazar bir Petersburg hapishanesine atılmıştı bile. Üç ay hapiste kaldıktan sonra, yine üç yıl için Sibirya'ya gön-

derilmesi emri gelmişti. Koba, bu sefer, Batı Sibirya'da Narym bölgesine gönderildi. Ve tam iki ay sonra Narym' den kaçarak, dördüncü Duma seçimleri için Partiyi yönetmek üzere Petersburg'a yetişti.

İşçi kesimindeki seçim kampanyası çeşitli kademelerden geçilerek yapılıyordu : fabrika ve atölyelerde temsilciler seçiliyor, daha sonra seçicilerin seçimi yapılıyor ve sonunda milletvekilleri seçiliyordu. Seçimin birinci kademesinden sonra, resmî makamlar, bazı büyük fabrikalarda elde edilmiş olan sonuçları geçerli saymanuşlardı. Koba, Petersburg Bolşevik Yürütme Kurulunu toplayarak bir protesto grevi ilân edilmesi konusunda karar aldırdı. Hükûmet kendi kararından dönmek zorunda kalmıştı. Kampanyanın kademeleri boyunca, Bolşevikler ve Menşevikler işçilerin oyları için açıkça mücadele ettiler. Başkentteki işçi seçicileri topluluğu, Koba'nın "İşçi Milletvekiline Talimat" ını kabul etmişti. Bu talimat, Kobanın daha önceki seçim sırasında, Bakû'da yazmış olduğu Talimat'a çok benziyordu. İşçi milletvekili, işçilerin taleplerini açıklamalıydı ("1905'in kısaltılmış programı"), ihtilâlin sözcüsü olarak konuşmalıydı ve "Çarlık Duma'sındaki kanun yapma konusunda oynanan boş oyunlara kapılmamalıydı." Kampanyayı teşvik eden ve Polonya'nın Krakov şehrinde durumu izleyen Lenin, Talimatın kesin ve dobra dobra oluşundan ve ayrıca Koba'nın başarısından memnuniyet duymuştu. İşçi kesiminde, Bolşevikler ağır basmışlardı. Sonunda, on üç Sosyal Demokrat milletvekili seçilmişti. Bunların altısı Bolşevik yedisi Menşevikti. Ama Menşevik milletvekillerinin çoğu orta-sınıf seçicilerinden geldikleri halde, Bolşevik milletvekillerinin hepsi işçi kesiminden seçilmişlerdi. Lenin, bu duruma bakarak, sağ kanat ile yaptığı ilk açık mücadelede, işçilerin Bolşevikleri tuttukları sonucuna varmıştı. Pravda'da yazdığı makalelerde ve *Sosyal Demokrat*'a

gönderdiği mektuplarda, Koba, Lenin'in bu iyimserliğini hafifçe önledi. Koba, işçilerin radikal Bolşevik sloganları beğendiklerini ama Sosyalist gruplar arasındaki açık bölünmeden ve ayrılıktan hoşlanmadıklarını belirtti.

Seçimden hemen sonra, 1912 yılı Kasım ayında, Koba, Merkez Komitesinin durum hakkında görüşmeler yaptığı Krakov şehrine bir kaç gün kalmak üzere gitti. Lenin, Dumadaki Bolşevik ve Menşevik milletvekilleri arasında açık bir bölünme ve ayrılmanın gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde ısrarla duruyordu. Bölünme ve ayrılığın haklı bir şey olduğunu işçilerin ergeç göreceklerinden emindi; ama emekçiler tarafından tutulmasa bile, Bolşeviklik ile Menşeviklik arasında kesin bir ayırma çizgisi çekmeye hazırdı Lenin. Petersburg'a döner dönmez, Koba Lenin'in siyasetini daha kesin ve kaba bir hale getirmeye koyuldu. Bolşevik milletvekilleri, aşırı sağcıların hâkim olduğu bir Duma'da, Sosyalistler arasındaki iç ayrılma ve kopmayı açığa vurmak istemiyorlardı. Lenin, *Pravda*'mn da, sosyalistler arasındaki ayrılık konusunu geçiştirmeye çalıştığını görerek öfkelendi. Partisinin ta içine sokmuş olduğu bu Kafkasyalının kendisini yarı yolda bırakıp bırakmadığını düşünmüş olmalıydı o sırada. Troçki, Stalin hakkında yazdığı biyografide, bu olayı, Koba'nın üstadına karşı hazırlamış olduğu iğrenç bir oyun olarak tasvir etmektedir. (*)

Ama Lenin olayı böyle görmemişti. Lenin, bu olaya, ince ve dikkatli davranışıyla yumuşatacağını umduğu geçici ve acemilikten doğmuş bir anlaşmazlık olarak baknuştı. Krakov'da bulunan altı Bolşevik milletvekili ile

XVIII, s. 398-401. **Okhrana**'nın **Krasyniarkhiv**'de yayınlanmış olan (No 1, 1939, s. 77 - 80) gizli raporlarında bulunmaktadır. **Okhrana** tarafından ele geçirilmiş olan Sverdlov'un mektuplarmdan Stalin'in **Pravda**'yı yönetme tarzından, Bolşevik kadroların pek memnun olmadıkları anlaşılmaktadır.

Merkez Komitesini müşterek bir toplantıya çağırmış ve *Pravda*'mn yazı işlerini Koba'yı gücendirmiyecek şekil de ele alıp düzenlemeye hazırlanmıştı.

1912 yılı Aralık ayında, Koba, altı haftalığına dışarıya gitmişti (Bütün siyasî hayatı boyunca yabancı ülkelerde geçirdiği en uzun süre budur.) (*)

Bu kısa süre içinde yaptığı işler, geleceği bakımından çok önemli olmuştu. Üstad ile öğrencisi arasındaki aykırılık ortadan kaldırılmış ve arada hiçbir kötü duygu kalmamıştı. Lenin, altı Bolşevik milletvekilini, Menşe-

(*) Stalin bu seyahatini, baldızı A.S. Alliluyeva'ya anlatmıştır. Seyahate pasaportsuz çıkmıştı. "Rusya ile Avusturya Lehistanı arasındaki sınır üzerinde bulunan küçük bir köyde tanıdığı hiç kimse yoktu.

Ama bu köyde yaşıyan yoksul bir adamla tesadüfen tanışmıştı :

Yolda konuşmuşlardı... Adam Polonyalıydı, kunduracılık yapıyordu... Evine gelmişlerdi. Adam, Stalin'e kalması ve evinde yemek yemesini rica etti... İyi kalpli ve kibar bir kimseydi... misafirinin uzaktan gelip gelmediğini sormuştu yalnız.

"Uzaktan" diye cevap verdi Stalin ve kunduracının köşede duran aletlerine ve taburesine bakarak, "Babam da kunduracılık yapardı Gürcistan'da" dedi.

"Gürcistan'da mı ?" diye sordu adam, "Demek Gürcüsünüz siz! Memleketiniz hakkında çok şey dinledim; dağları, üzüm bahçeleri varmış... Tıpkı Polonyadaki gibi, Çar jandarması da varmış..."

"Evet tıpkı Polonyadaki gibi" dedi Stalin, "ana dilimizle eğitim yapan okul yok, ama bir yığın jandarma var." Birbirlerine baktılar. "Bu adama güvenebilir miyim?" diye düşündü Stalin. Sonra karar vererek sordu : "Bugün sınırı geçmem lâzım."

Adam başka soru sormadı. "Pekâlâ," dedi, "Geçireceğim sizi. Yolu biliyorum..." Sınıra geldikleri zaman, Stalin adama para vermek istedi... Ama adam Stalin'in elini iterek, kesin bir şekilde "Hayır, olmaz" dedi, "Biz baskı altındaki milletlerin çocuklarıyız, birbirimize yardım etmemiz gerekir..." A. S. Alliluyeva **Vospominanya**, s. 185-7.

vik milletvekillerinden ayrılmak konusunda ikna etmişti. Ayrıca, uzlaştırıcı havasından dolayı *Pravda*'yı değiştirmiş ve gazetenin sorumluluğunu yüklenmek üzere, Jacob Sverdlov adında birini Petersburg'a göndermişti. Sverdlov (müstakbel Sovyet Cumhuriyeti Başkanı) yazı işleri grupunu etkisi altına almış (grup içinde genç üniversite öğrencisi Skryabin-Molotov da bulunuyordu) ve Pravda'ya yeni bir canlılık kazandırmıştı. Lenin, Krakov'da ve Viyana'da birkaç önemli görev vermek suretiyle Koba'nın içine düşmüş olduğu onur kırıcı durumu hafifletmişti.

Bu dönemde, Lenin'in koruduğu kimseyle yani Koba ile daha yakından tanışmak istediği muhakkaktı. Zihnî yapısı nasıldı acaba? Marksist öğreti hakkındaki bilgisinin derecesi ve derinliği neydi? Kişiliğinin güçlü ve zayıf yanları nelerdi? Lenin, insanları çok iyi tanıyan bir kimseydi ve onlara, Sokratvâri bir tutumla yaklaşırdı. Koba'ya, çeşitli konular üzerinde sorular sormuş olmalıydı. Petersburg seçimlerinin nasıl cereyan ettiğiyle; yeraltı faaliyetinin durumuyla; Kafkasyadaki ırklar ve milliyetlerle ve buna benzer konularla ilgiliydi bu sorular. Bu yoklamanın, pek bilgiççe bir yoklama ve sınav olmadığı tahmin edilebilir. Sınavı yapan, tilmizinin kişisel sınırlarını önceden biliyordu herhalde. Ama elde edilen sonucu tatminkâr bulmuştu. Henüz otuz üç yaşında olan genç Koba, orijinal bir düşünür değildi, ama karşısındakinin ileri sürdüğü düşünceleri ve iddiaları dikkatle dinleyen, açık fikirli, zeki ve pratik bakımdan önem taşıyan konularda sağlam bilgisi olan bir kimseydi. Meselâ, Kafkasyadaki milliyetler meselesi konusunda derin ve geniş bilgisi vardı. Lenin ve Koba arasındaki konuşmalar, çok geçmeden, bu konu üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Lenin'in bu mesele hakkında belli fikirleri vardı; aynı konuda tecrübe sahibi olan Koba ise,

üstadımn bu genel görüşlerini ve şemalarını somut [müşahhas] hale getirecek güçteydi. Bu tartışmalardan birinde, Lenin, Partinin sosyoloji dergisi *Prosveşçenye* (Aydınlanma) için bu konuda bir deneme yazmasını söyledi Koba'ya.

Lenin'in bu teklifi, Koba'nın koltuklarını kabartmıştı. Çünkü, Koba, o ana kadar, teorinin bilgiçlik dolu alanına girmeye cesaret edememişti. Ne var ki, millîyetler meselesi, Koba'nın memleketi olan Kafkasyadaki kargaşanın sınırlarını aşan çok daha geniş bir meseleydi. Şairlerin ve kıralların şehri olan bu Polonya ortaçağ başkentinde, yani Krakov'da, Polonyalıların millî özlemlerini görmezlikten gelmek imkânsızdı. Lenin'in oturduğu evden pek az ilerde, Pilsudski, Ruslara karşı bir ayaklanmaya girişmek üzere, Lejyonunun kadrolarını hazırlıyordu. "Polonyalılar, Ruslardan nefret ediyorlar" diyordu Lenin, "hem de nefret etmeye hakları var. Onların millî duygularının kuvvetini görmezlikten gelemeyiz. İhtilâlimiz, onlara karşı yumuşaklıkla davranmalıdır; hattâ gerekirse, Rusya'dan ayrılmalarına bile izin vermelidir." (*)

O yıllarda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Macar, Alman, Çek ve güney Slavları gibi çeşitli ırklar ve milliyetler arasında karmaşık bağlantılar da vardı. Avusturyalı sosyalistler, bu milliyetleri gözönünde tutarak bir program ortaya koymuşlardı. Bu konuda Bolşeviklerin ve Avusturyalıların güttükleri siyasetleri karşılaştırmak ilgi çekici olacaktı. Lenin, tilmizinin izzet nefsini rencide etmeden ve dikkatli bir şekilde davranarak, yazacağı denemenin ana hatlarını, temel iddialarını ve varacağı sonuçları söylemiş ol-

(*) Stalin, bunları, 1941 yılında General W. Sikorski'ye anlatmıştır.

malıydı ona. Denemenin yazılması için birkaç haftalık çalışma yetmişti; bu çalışma için, Habsburgların çeşitli milliyetleri içine alan imparatorluklarının başkenti Viyana en elverişli yerdi. Zaten, bazı teknik meseleleri; yani Partinin kararlarının basılması ve Parti muhaberatının Paris'ten Krakov'a gönderilmesi meselelerini yoluna koymak üzere bir görevlinin Viyana'ya gitmesi gerekiyordu; Koba, böylece bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. *Milliyetler Meselesi ve Sosyal Demokrasi* adlı deneme işte böyle yazılmıştır. Deneme, K. Stalin (Çelik Adam) imzasıyla yayınlanmıştı. Bu deneme, milliyetler konusunda bir uzman olarak geniş ölçüde tanınmasına yol açtığı için Stalin, beş yıl sonra kurulan Lenin'in hükümetinde Milliyetler Komiseri olacaktı.

Bu sırada, milletvekilleri ve Merkez Komitesinin öteki üyeleri ayrıldıktan sonra, Koba, Krakov'da iki hafta daha kalmıştı. Lenin'i dinlerken dışarda bulunan liderleri "Rus gerçeğinden uzak kalmış olmakla" itham edip küçümsemesi üzerinde düşünmüş olmalıydı. Lenin ne çeşit bir adamdı? Tilmiz, üstadını incelemekten geri kalmamıştı şüphesiz. Lenin, Rus gerçeğinden uzakta kalmış gibi görünmüyordu. Rusya'da ortaya çıkan her durumla ilgili olaylar hakkında şaşılacak ölçüde sağlam bir kavrayışı vardı. Yeraltı çalışmaları hakkındaki anlayış ve bilgisi, Rusya'da yetişmiş çetin Bolşeviklerden üstündü. İnsanlara hâkim olma yatkınlığı ise olağanüstüydü. Kırk yaşını yeni geçmiş olan Lenin'in tecrübelere dayanan hüküm verme gücü ve irade kuvveti, olgun ve tam anlamıyla dengeli kişiliğiyle iyice kaynaşmıştı. İhtilâlci bir iradenin başı olarak, Rus sosyalizmini yöneten parlak zekâlı kimselerden hiçbiri rakibi olarak görülemezdi. Lenin'in bu özelliği, Koba-Stalin'i, bütün öteki özelliklerden fazla etkilemişti şüphesiz. Peki, bu durumda bulunan bir aksiyon adamı, yani Lenin, gruplar-ara-

sı fikrî çekişmeler ve öğreti konusundaki kılı-kırk-yarmalar yüzünden zamanını niçin boşuna harcıyordu? Yeraltı yönetici kadrosunun bu gerçek lideri kendisi ile Kapri filozofları arasında ortaya çıkmış olan beyhude ve şiddetli bir tartışmaya girmeye niçin razı oluyordu?

Bolşevikliğin uygulayıcılarından birçoğu gibi, Koba-Stalin de, felsefî bir tartışmanın siyasî sonuçlar taşıdığını çok iyi biliyordu; marksist düşünce alışkanlıklarını, bunu bilecek ölçüde benimsemişti. Marksist düşünce, apaçık bir şekilde birci [monist] bir düşünceydi. Marksist düşünce içinde; bilim, felsefe, sosyoloji, siyaset ve taktik, birbirine kaynaşarak tek bir fikir sistemi haline geliyordu. Bununla birlikte, Stalin gibi uygulayıcıların [pratikçilerin] felsefe ve teori meselelerine duydukları ilgi, iyice sınırlıydı. Onlar, öğretiyi kolay anlaşılır hale getiren yazarların açıkladıkları bazı temel formülleri, yani marksist felsefenin bazı temel formüllerini, fikrî ve siyasî bakımdan kolaylık sağlayan şeyler olarak öğreniyor ve benimsiyorlardı. Bu formüller, en güç meseleleri çözmeyi sağlayan ipuçları gibi görünüyordu onlara. Ve tam anlamıyla öğrenim görmemiş bir insana bu ipuçları kadar güven veren başka şey bulunamazdı. Sosyalizmin ara kadrolarından bir kısmının kaynağı olan yarı-aydınlar, marksismi, zihnî çabayı gereksiz kılan, kolayca kullanılabilen ve büyük ölçüde etkili bir âlet olarak kullanıyorlardı. Bu fikrî çabucak sona erdirmek için, bu aletin düğmelerinden birine, bir başka fikri elde edip kullanmak için de, bir başka düğmesine basmak yetiyordu. Düşünce harcamayı gereksiz kılan aletleri kullanan kimse, bu aletlerin ortaya konulmasından önce yapılmış olan çetin araştırmalar üzerinde pek düşünmez. Günün birinde bu aleti modası geçmiş bir şey haline getirecek olan araştırmalar, yani dışardan bakılınca pratik hiçbir yanı yokmuş gibi görünen çıkar - gözet-

mez araştırmalar üzerinde de pek düşünmez. Taraftarlarının çoğundan farklı olarak, Lenin, düşünce laboratuvarının eleştirici bir araştırıcısıydı. Buluşlarını, siyasî bakımdan ergeç yararlı hale getirirdi ve bu yaptığı ön buluşlar marksist inanışlarını asla sarsmamıştı. Ama araştırmaya girişince bu araştırmayı açık düşünceyle ve çıkar-gözetmezlikle yürütürdü. Bilgisinde önemli bir boşluk olduğunu ve bunu kapatması gerektiğini düşündüğü zaman, pratik siyasetten bir yıl uzak kalmak ve tartışmalı bir konu üzerinde tezini ileri sürmeden önce, British Museum'a ya da Bibliothéque Nationale'e kapanarak bir yığın malûmat edinmek konusunda asla tereddüt etmemişti. Alet kullanıcılar ve özellikle Stalin, bu durumlarda, titiz düşünürün bu davranışı karşısında sabırsızlığa kapılıyorlardı. Bilgin Lenin, onların bu huysuzluğuna aldırmıyordu; ama Parti başkanı Lenin için aynı şey söylenemezdi. Öte yandan, Parti başkanına karşı duydukları sınırsız güvenden ötürü, tilmizler, teorisyene [nazariyatçıya] karşı duydukları tedirginliği gemliyorlardı. Şüphesiz ki, Krakov'da karşılaştıkları zaman, Lenin ile tilmizi [Stalin] arasında zihnî bakımdan bir engel bulunuyordu. Genç taraftarlarını, siyasî teorinin çok önemli bir meselesini ele almaya teşvik etmekle, aradaki bu engeli hafifletmeye çalışmıştı Lenin. Lenin sadece düşünür ve Parti başkanı değildi. Öğrencisinin kişiliğine şekil vermiş olan güç şartları değerlendiren, anlayışlı ve dikkatli bir öğretmendi aynı zamanda. Lenin, en iyi niteliklerini ortaya koymasına yardım etmişti onun.

Koba, 1913 yılı Ocak ayının ikinci yarısında Viyana'ya gitmek üzere yola çıktı. Bu şehirde aşağı yukarı bir ay kaldı ve bu süre içinde, millî azınlıklar hakkındaki eserini yazdığı gibi birkaç makale ve bildiri de kaleme aldı. Ayrıca, çeşitli Bolşevik merkezleri arasında irtibatın kurulmasını düzenledi. O sırada Viyana'da bulunan birkaç önemli mülteci liderle de tanıştı. Bunlar

arasında, Komünist Enternasyonalinin müstakbel lideri Nikolai Buharin; Sovyetlerin müstakbel Amerika Birleşik Devletleri sefiri Alexander Troyannovski ve Leon Troçki vardı. Henüz yirmi beş yaşlarına bile gelmemiş olan Buharin, kabiliyetli ve bilgili bir yazar olarak kendini tanıtmaya başlamıştı bile. O sırada, marjinal fayda kavranunı ileri süren Viyana ekonomi okulu hakkındaki eleştirmesini hazırlamakla meşguldü. Bu okulun en tanınmış temsilcisi ise Profesör Böhm-Bawerk'ti. Buharin, Koba'ya bu büyük şehirde kılavuzluk etmiş olmalıydı. Yoksa, Koba, pek az bildiği Almanca ile, Avusturya'nın bu başkentinde pek şaşkın ve yaban bir kimse gibi kalmış olacaktı. Aradığı kitapları ve alıntı olarak kullanacağı cümleleri bulmak konusunda, Buharin'den yardım görmüş olmalıydı. Marksist teori ve siyasetle ilgili önemli noktaların birçoğunda olduğu gibi, milliyetler meselesinde de Lenin'in düşüncelerine katılmıyordu Buharin. Lenin, milliyetlerin kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi [self-determination] hakkını savunduğu ve bu hakkı, Lehlerin, Ukraynalıların, Letonyalıların ve başka milletlerin Rus İmparatorluğundan ayrılmaya ve bağımsız miletler olarak teşekkül etmeye selâhiyetleri olduğu şeklinde yorumladığı halde; Buharin bu düşüneeye karşı çıkıyor ve bunun, Leh Ukraynalı ya da başka milliyetçilik akımlarına verilmiş gereksiz bir taviz olduğunu söylüyordu. Buharin, ihtilâlin, millî ayrılıkları ve bölünmeleri aşıp geçeceğine inanıyordu. Buharin'in iddiaları, tam anlamıyla Leninist olan Stalin'in denemesinde hiç bir iz bırakmamıştı. Bununla birlikte, Stalin ve Buharin, birbirlerinden arkadaşça ayrılmış olmalıydılar. Viyana'daki ilk karşılaşmaları, on yıl sonraki yakın siyasî ilişki ve dayanışmalarının bir başlangıcıydı. Bu dayanışma Stalin'in Buharin'i ortadan kaldırmasıyla sona ermişti.

Viyanadaki karşılaşmalarını, ne Troçki, ne de Sta-

lin anlatmıştır. Troçki, daha sonraları Stalin'in "sarı gözlerindeki düşmanca pırıltıyı" hatırlamıştır sadece. Bu "düşmanlık" ta şaşacak bir şey yoktu. Beş altı yıl önce, Bolşevik savaş birliklerinin aleyhinde bulunarak, Stalin'in düşmanlığını bilmeden kazanmıştı Troçki. Eski hınç hâlâ devam ediyordu ve buna bir yenisi eklenmişti. Lenin'in, Menşeviklerden son ayrılışı aleyhine Troçki'nin açmış olduğu kampanya en şiddetli noktasına ulaşmıştı. İhtilâlin yerine getirmesi gereken işler konusunda, Troçki, ne Menşevik ne de Bolşevikti. Menşeviklerin orta sınıf liberalizmine karşı gösterdikleri eğilime katılmıyordu. İhtilâlin karakteri itibariyle sosyalist bir ihtilâl olmayacağım söyleyen Lenin'in görüşüne de katılmıyordu. Bu her iki görüşe de karşı çıkarak, Rusya'da proletarya diktatörlüğünün kurulması gerektiğini savunuyor ve ihtilâlin, derebeyliğe-karşı [anti-feodal] dönemden, kapitalizme-karşı [anti-kapitalist] döneme geçeceğini ya da olayların akışı içinde bu iki dönemin iç içe geçmiş bir durumda ortaya çıkacağını tahmin ediyordu. Ama "sosyalizm için gereği kadar olgunlaşmamış" olan Rusya'nın kurtuluşu, Avrupa'da çıkacak olan bir genel ayaklanmaya bağlıydı. Rus ihtilâli, Sosyalist dönüşümü yapacak kadar olgunlaşmış durumda bulunan Avrupa'da ihtilâlin patlamasına önayak olacaktı. Troçki'nin "sürekli devrim" fikri özet olarak, işte buydu. Ve bu fikir, Troçki'yi, birçok bakımdan hem Menşeviklerin hem de Bolşeviklerin soluna düşürüyordu. Ama, bütün sosyalistlerin birleşmesinden yana olduğu için, Parti içindeki tartışmalarda, bu iki grup arasında yer alıyordu. Birleşme fikrini açıkça bir yana attığı ve Partiyi bile bile bölüntüye uğratan kimse Lenin olduğu için, Troçki'nin itham ve eleştirmeleri aşağı yukarı sadece Lenin'e yönelmişti. Troçki, Prag Konferansının "sahtekârlık ve gaspetme" olduğunu ileri sürmüştü. Oysa, Bolşevik silsileî meratipin-

deki yükselişini, özellikle bu "gasp etme" ye borçluydu Stalin.

Müstakbel rakipler. [yani Troçki ve Stalin] yalnız prensip meselelerinde karşı karşıya gelmiyorlardı. Troçki, şimdi ikinci kere ve yine bilmeden Koba'nın yeraltı faaliyeti içindeki şahsî durumuna şiddetle saldırıyordu. Tıpkı bir eski Yunan trajedisinde görüldüğü gibi, gerçek dram başlamadan çok önce, çatışmanın ilk unsurlarını yaratan durumlarda ve rastlantılarda, kaderci bir süreklilik ve tekrar görülüyordu. Stalin, Petersburg'daki Bolşevik *Pravda* gazetesinin sorumlu yöneticisiydi. Troçki ise, Viyana'da yayınladığı kendi *Pravda*'sında Leninci "bölünüşe" karşı bütün gücüyle saldırıyordu. Viyana'ya gitmesinden pek az zaman önce, seçimin sonuçlarını özetleyen Stalin, *Pravda*'da şöyle yazmıştı : "Hareketin pratik yanı, Troçki'nin çocuksu plânının, yani birleşemeyecek olanları birleştirme hakkındaki plânının anlamsızlığını ortaya çıkarmıştır... Fantastik bir birleşmenin gerçekleşdirilmesini teklifle işe başlayan Troçki, tasfiyelerin yardımcısı haline geldi... Troçki, birbirine karşı çıkan iki gazetemiz; iki programımız ve birbirine muhalif iki Konferansımız olması için elinden gelen her şeyi yaptı; bu sahte adaleli şampiyon şimdi kalkmış birlik teranesiyle karşımıza çıkıyor." *Sosyal Demokrat'a* yazmış olduğu ve Stalin imzasının ilk olarak yayın alanında görüldüğü (12 Ocak 1913) mektubunda ise, şöyle diyordu : "Troçki'nin 'birleşme' kampanyası ile, tasfiyecilerin davranışına yeni bir hava getirdiği söylenmiştir. Oysa, doğru değildir bu. Bütün 'yiğitçe' çabalarına ve 'korkunç tehditlerine' rağmen, Troçki, sahte adaleli ve alelâde bir geveze şampiyon olduğunu göstermiştir sadece; çünkü, beş yıllık 'çabalarından' sonra, tasfiyecilerden başka hiç kimseyi birleştirmek başarısını gösterememiştir." Bunların yazılmasından beş yıl sonra, Troçki;

önemi Lenin'den sonra en önemli ihtilâl lideri, Kızıl Ordunun kurucusu ve içsavaşın zafer kazanan yöneticisi olarak göklere çıkarılacaktı. Ama, "sahte adaleli geveze şampiyon" konusundaki alay ve küçümseme, Stalin'in zihninden tamamen silinmeyecekti. Bu sözlerin bütün kabalığına rağmen, Stalin, karşısındaki insanın yani Troçki'nin zayıf yanını yakalamıştı. Bu, Troçki'nin taktik oyunlar ve manevra konusundaki kabiliyetsizliğiydi. Oysa, Stalin, aynı konuda, büyük bir ustalığa sahip olduğunu gösterecekti. Öte yandan, Troçki, Lenin'in bu yeni Merkez Komitesi üyesini yani Stalin'i merakla seyretmiş olmalıydı. Etkili bir düşünür ve estet olan Troçki, Gürcü aksanıyla kötü bir Rusça konuşan ve herhangi bir tartışmada hayalgücünü harekete getiren bir fikir ileri süremeyen bu kaba adam karşısında etki altında kalmamış olmalıydı. Troçki, kişiliği henüz aydınlığa çıkmamış olan muhatabının yani Stalin'in keskin ve pratik yanı kuvvetli anlayışını ve eğilmek nedir bilmeyen ruhunu farketmemiş olmalıydı. Kendi kendine, "Lenin de amma gabi ve ağır tenli adamlarla yakınlık kurmaya başladı" diye düşünmüş olmalıydı. Duma'da bulunan Menşeviklerin lideri Çkheidze'ye (Çkheidze, 1901 yılında Batum'da, Koba'nın bir "Çılgın" ve "Bozguncu" olduğunu söyleyen kimsedir) pek az zaman sonra şöyle yazıyordu Troçki : "Üstad kavgacı Lenin.. yani, Rus işçi hareketinin geri kalmışlığını profesyonel bir şekilde sömüren Lenin tarafından sistemli olarak kışkırtılan bu sefil kavga öyle anlamsız bir sabit fikir ki.." Troçki'nin gözünde Stalin, bu "geri kalmışlığın" bir örneği olmalıydı.

Stalin Şubat ayı ortalarında, yurda dönmek üzere yola çıkmıştı bile. Çok neşeliydi. Millî azınlıklar hakkında yazdığı eser, Lenin tarafından çok beğenilmişti. "Baba" Lenin, bu eserin müsveddesinde bulunan üslûp ve mantık sakatlıklarını düzeltmiş olmalıydı. Ama, tilmizi-

nin yani Stalin'in Batı Avrupa milliyetlerinin çeşitliliğini ve farklarını inceleyerek, bir yığın olguyu belli bir düzene koyuşundaki ve analizlerini Bolşevik programının özlü ve apaçık bir özeti ile sona erdirişindeki ustalığına hayran kalmaktan kendini alamamıştı. Gorki'ye yazdığı bir mektupta, kanadı altına aldığı bu tilmiziyle iftihar eden Lenin, "harika Gürcü" nün eserinden söz etmişti. Lenin ile Stalin arasındaki son anlaşmazlıkların doğurduğu tatsızlık unutulmuştu. Lenin, tilmizinin, teorisyen olarak ün kazanmaya başlamasından sadece memnuniyet duyuyordu. Koba, bir teorisyen olmak arzusunu uzun zamandır gizlice beslemişti. Bunu tatmin etmek şansına sahip olamadığı için, tatminsizliğini, abartılmış bir dar kafalı aksiyon adamı niteliği altında kimi zaman memnuniyetle saklamıştı. Artık bu nitelikten vazgeçebilirdi. Parti içindeki resmi mevkii, fikir bakımından da seçkinlik kazanmasıyla gittikçe önem kazanmıştı.

Petersburg'a döndüğünden bir hafta sonra, 23 Şubat günü, siyasî polis yakasına yapıştığı için faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldı. Bu seferki tutuklanışı, tam dört yıl sürgünle sonuçlandı. Yakalanması, kaba ve gülünç şartlar içinde gerçekleşmişti. Moskova Bolşevik milletvekili ve Bolşevik Partisi Merkez Komitesi üyesi Malinovski tarafından *Okhrana*'ya ihbar edilmişti Stalin. Bu kışkırtıcı ajan, yani Malinovski; Krakov Konferansının bütün ayrıntılarını, gizli polis şefi Beletski'ye bildirmişti; Beletski de, edindiği bütün bilgileri, İçişleri Bakanı Makarov'a vermişti. Yurda dönen Merkez Komitesi üyelerinin yakalanması için bütün tedbirler alınmıştı. Tutuklandığı gün, polisten izin alınarak Bolşevikler tarafından tertiplenen zararsız bir müzik matinesine gitmişti Stalin. Bu müzik toplantısı, Partinin sempatizanlar ile irtibat kurmasını sağlayan ve kanun çerçevesinde yapı-

lan çeşitli eğitim faaliyetlerinden biriydi. Hiçbir şeyden kuşkulanmayan Stalin, matinede bulunmasının bir mahzuru olup olmadığını sormuştu Malinovski'ye. Kışkırtıcı ajan ise, Stalin'i hiçbir mahzur olmadığı hususunda makul bir şekilde ikna etmiş ve hemen *Okhrana*'ya haber vermişti. Tehlikeyi sezen arkadaşları, bir kadın mantosu giydirerek tuzaktan kurtarmaya çalışmışlardı Stalin'i. Ama başaramamışlardı bu işi.

Lenin, haberi duyunca, çok üzülmüştü. Ama Stalin'in sürgünden hemen kaçmasını sağlayacağını ummuştu. Bu kaçışı hazırlamak ödevi de Malinovski'ye verilmişti. Çünkü Malinovski, sadece Merkez Komitesi üyesi değildi; aynı zamanda, kışkırtıcı ajanları bertaraf etmek ve önemli firarları organize etmekle görevlendirilmiş bulunan bir küçük komitenin de üyesiydi. Yeraltı faaliyetiyle ilgili şifrelerin ve şifre isimlerinin hazırlanmasında, Lenin, Krupskaya ve Malinovski birlikte çalışıyorlardı. Böylece, Lenin, Vassil'i getirmesi için "Üç Numara" ya başvurdu. Ama "Üç Numara" yani Malinovski, Kuzey Sibirya'daki Turukhansk bölgesi jandarma teşkilâtının, "Vassil" i yani Stalin'i sıkı bir şekilde göz altında bulundurması ve onu gittikçe daha uzağa ve kutup-altı tundralara götürmesi için elinden geleni yaptı. Lenin umudsuzluğa kapılmıştı; çünkü, göndermiş olduğu önemli habercilerden hepsi (bunlar arasında, *Pravda*'nın yöneticisi Jacob Sverdlov da vardı), aynı şekilde ortadan kaybolmuşlardı. Bununla birlikte, Lenin, Malinovski'den şüphelenmeyi aklına bile getirmiyordu. Oysa, Menşevikler bu adama güvenmediklerini birçok kere açıklamışlardı. Daha sonra, Malinovski, Dumadaki milletvekili görevinden çekildi; çünkü, *Okhrana*'nın yeni başkanı skandal çıkmasından korkuyordu. Duma'da Liberallerin sözcüsü olan Rodzianko, meselenin içyüzünü biliyordu ama bu konuda Duma'ya bilgi vermedi. Dumadaki görevinden çekil-

mesinden sonra bile, Lenin, Malinovski'nin namusu hakkında kuşkuya kapılmadı ve onu, yalnız disiplinsiz davranışlarından dolayı Partiden çıkardı. Bu acayip hakikat, ancak 1917 yılında, *Okhrana*'nın arşivleri açıldığı zaman ortaya çıktı.

Tutuklanmasının üzerinden bir yıldan fazla zaman geçtiği sırada, yani 1914 yılı Mart ayında, Stalin Yenisey'in aşağı bölgelerindeki Kureika'ya gönderildi. Bu bölgede, on bine yakın Rus ve yerli ahali, İskoçya kadar geniş bir toprak üzerinde dağınık halde yerleşmişti. Buzlu ve ıssız topraklar üzerinde, birbirinden yüz, yüz elli mil uzakta bulunan küçük köylerde yaşıyorlardı. Kış, sekiz ya da dokuz ay sürüyordu; yazlar, kısa, sıcak ve kuruydu. Yaz mevsimini, ren geyiği derisinden yapılmış çadırlarda geçiriyorlardı Ostyaklar. Kış mevsiminde ise, yarı-kulübe yarı-mağara barınaklarda yaşıyorlardı. Donmuş olan toprakta ot bile bitmiyordu. Avcılık ve balıkçılıkla geçinen Ostyaklar kürkler giyerek ve votka içerek ısınıyorlardı. Ancak Sovyetler zamanındaki Beş-Yıllık Plânlardan sonra, bu halkın geçim kaynaklarına, benzin motorünün ve modern tarım metodlarının yardımı olmaya başlamıştır. Stalin'in sürgün olduğu yıllarda ise, burası, korkunç bir ıssızlıktan ibaretti.

Yarı-tropik Kafkasya'da yetişmiş olan sürgünün sıhhati, bu çetin şartlara dayanmıştı. Yalnızlık ve hareketsizlik, kitaplar ve gazeteler ile renkleniyordu. Arkadaşlar gönderiyordu bunları ve bir postacı iki üç ayda bir getiriyordu. *Pravda*'nın iki eski yöneticisi, yani Stalin ile Sverdlov, başlangıçta aynı odada kalıyorlardı. Müşterek hayatlarını şöyle anlatır Sverdlov :

"İki kişiyiz; Gürcü Cugaşvili ile aynı odada kalıyoruz. İyi bir çocuk, ama günlük hayatta ferdiyetçiliği ağır basıyor; oysa ben dışgörünüş bakımından da olsa belli

bir düzen olsun istiyorum. Bu yüzden sinirleniyorum kimi zaman... İşin daha kötü bir yanı da var; ev sahibinin çoluk çocuğundan kurtulmak imkânsız. Bizim oda onlarınkinin yanında; ayrı bir giriş kapısı da yok. Ev sahibinin çocukları var, saatlerce bizim yanımızda kalıyorlar tabii. Bundan başka, çevrede oturanlar da şöyle bir uğrayıveriyorlar bizim odaya. İçeriye girip bir köşeye oturuyorlar; yarım saat ağızlarını açmadan durduktan sonra, ansızın ayağa kalkıp, "Eh, artık gitmem lâzım, hoşça kalın !" diyorlar. Biri çıkar çıkmaz bir başkası giriyor içeri ve aynı hikâye devam ediyor. Sanki inadına, akşam saatlerinde, yani okumak için en elverişli saatlerde geliyorlar.. Burada gazyağı yok, mum ışığında kitap okumak zorundayız..."

Stalin ve Sverdlov pek anlaşamamışlardı herhalde... Aradan çok geçmeden başka yere gönderilmişti Sverdlov. Stalin ise yalnız başına; geri kalan birkaç yılını, balık tutarak, avlanarak ve okuyarak geçirmişti. Başlangıçta, firar için plânlar kurmuştu ama, gözaltında bulunduruluşu sıkılaştıkça, firar düşüncesini bir yana bırakmaya başlamıştı. Hele savaş çıkınca, niyetinden büsbütün vazgeçmişti. Çünkü, sıkıyönetim ilân edilince, sürgünler, bulundukları yerlerde kalmayı tercih etmişlerdi. Stalin, başlangıçta, milliyet azınlıkları konusundaki incelemesine devam etmiş, yeni bir deneme yazmış ve bu denemeyi, Alliluyev aracılığı ile Lenin'e göndermişti. Alliluyev, o sırada hâlâ Petersburg'da bulunuyordu. Gönderilen bu deneme hiç bir zaman basılmamıştı. Basılmayışının sebebi, denemenin yolda kaybolmuş olması, ya da daha önce yazmış olduğu eserin seviyesinde olmadığı için Lenin tarafından beğenilmeyişiydi. Stalin, bundan sonra Kureika'da kaldığı süre boyunca hemen hemen hiçbir şey yazmamıştı. Stalin'in *Toplu Eserler*'inde 1913 Şubat ayı ile 1917 Mart ayı arasında bir boşluk vardır. Top-

lu Eserler'i yayınlayanlar, bu eksikliği, Stalin tarafından bu süre içinde yazılmış olan yazıların "henüz ele geçirilmemiş olması" ile açıklamaktadırlar. Stalin sürgünden kurtulduğu ve yazılarının *Okhrana* tarafından ortadan kaldırılması mümkün olmadığına göre, bu açıklama tatminkâr görünmemektedir. Pratik faaliyetden uzak olduğu için eline kalem almadığını ileri sürmek, daha doğru bir açıklama olacaktır. Stalin, ihtilâlin uygulayıcısıydı; yazarı değildi.

Birinci Dünya Savaşının patlamış olduğunu Kureika'da öğrenmişti Stalin. Olay apansız ortaya çıkmamıştı ama, yine de, hem Avrupa hem de Rus sosyalizmini şaşkına çevirmişti. Daha önceki yıllarda, enternasyonal Sosyalist konferanslarında, dünya işçi sınıfına askerlik aleyhtarı çağrılarda bulunulmuştu; bunlarda, şiddetli bir askerlik ve savaş aleyhtarlığı dile geliyordu; ama sosyalist hareketin liderleri arasında pek az kimse, savaşın hemen patlayacağını düşünüyordu. Grup çatışmaları ile uğraşan Lenin, savaşın patlamasından önceki iki yıl içinde, yaklaşmakta olan tehlikenin farkında olduğunu gösteren pek az şey yazmıştı. Savaş patladığı zaman, Avrupa sosyalizminin bu olay karşısındaki davranışı, Lenin'i çok şaşırtmıştı. Alman sosyalist milletvekillerinin Kayzer'in savaşını desteklediklerini İsviçre gazetelerinde okuyunca, gözlerine inanamamış ve bu haberin, Alman Genel Kurmayı tarafından, işçi sınıfını aldatarak savaşı kabullenmesini sağlayacak bir yalan olarak uydurulmuş olduğunu düşünmüştü. Sosyalist enternasyonalizminin kuvvetine böyle sağlam ve derin bir şekilde inamyordu Lenin. Ama bunun bir yalan olmadığını öğrenince, kısa bir süre öyle umudsuzluğa düşmüştü ki, siyaset hayatından çekilmeyi bile düşünmüştü. Ama kendini hemen toparlamış ve "savaşa savaş açmaya" karar vermişti. Savaştan kaçan bir kimse değildi Lenin. Le-

nin'in savaşa verdiği cevap ihtilâldi. Tröstleri, kartelleri ve bankaları, gerçek suçlular olarak itham ediyor ve bunların savaş kışkırtıcıları olduğunu ileri sürüyordu. Savaşa katılan ülkelerdeki Sosyalistlerin birçoğu tarafından ileri sürülen sınıflar arasında mütareke yapılması [sınıf mücadelesine ara verilmesi] tezinin de bir aldatmaca olduğunu söylüyor ve "emperyalist savaşı iç-savaş haline döndürmek" tezini ileri sürüyordu. Yurdunda ihtilâl çıkarmaya çalışması dolayısıyla Rusya'mn yenilgiye uğramasına yol açabileceğini ileri sürerek kendisini eleştirenlere aldırmayan Lenin, bir ihtilâlci yenilgici olduğunu açıkça söylüyordu. Çarlığın yenilmesi, onun gözünde, pek kötü bir durum sayılmazdı; ve eğer bu yenilgi ihtilâli süratlendirecekse, yararlı bir şey olurdu. Daha on yıl önce, Rusyadaki bütün muhalefet partileri (orta sınıf Liberalleri de dahil olmak üzere) Rus-Japon savaşı sırasında yenilgici bir tavır almışlardı zaten. Lenin, bir adım daha ileri giderek, fikirlerine katılmayan sosyalistlerin hepsiyle ilişkisini kesti. Avrupa Genel Kurmayının aşağılık yardımcıları haline gelmiş olan işçi hareketi liderleri ile beraber olması imkânsızdı. Hatta Lenin'in gözünde, bu liderler sosyalizme hıyanet etmişlerdi ve onlarla beraberlik kurmak da hıyanetten başka şey değildi. İkinci (Sosyalist) Enternasyonal ölmüştü; yapılacak iş, Üçüncü Enternasyonali temellerinden başlayarak kurmaktı.

Daha önceleri birçok kere olduğu gibi, bu sefer de, tilmizlerinin ve taraftarlarının çoğundan ilerdeydi Lenin. Ama bu, tilmizlerinin ve taraftarlarının savaş körükleyiciliği yaptıkları anlamına gelmez. Onlar, askerlik ve savaş aleyhtarı inançlarına bağlı kalarak savaşa muhalefet etmişlerdi. Ama, görüşlerini açıklarken, Lenin'in, tehlikeli bir mübalâğaya düşmüş olduğunu da düşünmekten geri kalmamışlardı. İsviçrede yazdıklarında,

Lenin ve Zinoviev'in, yenilgici tutumlarının üzerinde çok açık ve ısrarlı bir şekilde durduklarını görerek şaşırmışlardı. Paris'te bulunan Troçki, aynı sırada, "ne zafer ne yenilgi" ama ihtilâl, tezini savunuyordu. Bolşeviklerin çoğu bu tezi, sağduyuya daha yakın bulmuşlardı. Bolşevikler, bütün Sosyalist özlem ve hayallerin taşıyıcısı olarak görmeye alıştıkları İkinci Enternasyonalden ayrılmak gerektiği hakkında Lenin'in ileri sürdüğü görüşü öğrenince, âdeta aptallaşmışlardı. Savaştan yana olan sosyalistler ("sosyal - yurtseverler" ya da "savunmacılar") ile savaşa karşı çıkanlar arasında kalan ve karar veremeyen bir yığın sosyalist de vardı. Bunlar, "sosyal - yurtseverler" in yaptıkları işleri görüp umudsuzluğa düşüyorlar ama geri dönülmesi imkânsız bir hizipleşmeye katılmak konusunda da isteksiz davranıyorlardı.

Rusya içinde bulunan Bolşevik liderlerden çoğu, Lenin'in görüşüne kesin olarak katıldıkları takdirde, sayıları çok olan bu isteksiz ve kararsız sosyalistlerle aralarındaki ilişkiyi koparacaklarını düşünerek korkuyorlardı. Savaşın başlangıcında, Çar Hükümeti, Bolşevik milletvekillerini hapse atmış ve vatan hıyaneti ile suçlamıştı. Stalin sürgüne gönderildikten sonra Pravda'yı yöneten ve milletvekilerine siyasî konularda yolgösteren Kamenev de bu milletvekilleri ile birlikte mahkemeye verilmişti. Savcılık, sanıklara karşı, Lenin'in yenilgiciliği savunan sözlerini delil olarak kullanıyordu. Bunun üzerine, Kamenev ve bazı milletvekilleri, Lenin'le ilişkileri olmadığını belirttiler. Bu davranışın ,sebebi hem Lenin'in yenilgiciliğine gerçekten itiraz etmeleri hem de savcılık makamının hücumlarından korunmak istemeleriydi. Kamenev ve Bolşevik milletvekilleri, Sibirya'ya, Yenisey bölgesine sürüldüler. Sürgün yerine gelişleri, oraya daha önce gönderilmiş olanlar arasında karmakarışık ve sert tartışmaların çıkmasına yol açtı. Le-

nin taraftarları (yenilgiciler), onları, siyasî ilkelere bağlı olmamakla ve mahkeme karşısında haysiyetli bir şekilde davranmamakla itham ettiler.

Köylerden birinde yapılan toplantıya katılmak için sürgünler, köpeklerle ya da ren geyikleri ile çekilen kızaklarda yüzlerce millik yol gitmek zorundaydılar. Toplantılardan birkaçına Stalin de katılmıştı. Bu toplantılarda ne söylediği ve kimin tarafını tuttuğu bilinmemektedir. Stalin'in resmî biyograficileri, onun, ihtilâlci yenilgicilerin başlıca sözcüsü olduğunu ileri sürerler. Stalin ortodoksluğunun yasası, kahramamn yani Stalin'in, herhangi bir durumda Lenin'den farklı hareket etmiş olabileceğini ileri sürmeyi yasaklar. Buna karşılık, Stalin aleyhtarı biyograficiler de, onun, Lenin ile daima anlaşmazlığa düştüğü üzerinde dururlar. Stalin'in bu tartışmada iki yanlı oynamış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, 1917'de Petersburg'a dönüşünden hemen sonra, bu şekilde davranmıştır. Stalin'in, bu tartışmayı önemli bir şey olarak ele almamış olduğu bellidir. Siyasî olayların ceryan ettiği yerlerden binlerce mil uzakta bulunuyordu Stalin, ve hiçbir uygulama şansı olmadan, ilkeleri sadece birer ilke olarak ele alıp tartışmak hoşlandığı bir şey değildi. Heyecanlı ya da soyut düşüncelere düşkün sürgünler, iki üç uzun Sibirya kışı boyunca tartışmalar yapmışlar ve kitaplar yazmışlardı. Oysa Stalin, bütün bunlardan gittikçe daha uzakta duruyordu ve sonunda keşişvâri bir yalnızlığa gömülmüştü.

Bu sırada otuz yaşını epey geçmiş olduğu halde, Stalin'in özel hayatı hakkında sözü edilecek pek az şey vardı. Sonraları, bu konuda aydınlatıcı bilgi vermek istememişti kendisi. Ayrıca, bir profesyonel ihtilâlcinin yaşayışı, "özel hayata" pek dar bir yer bırakıyordu. Delikanlılık yıllarında, Tiflis İlâhiyat Okulundaki arkadaş-

larından birinin kızkardeşi olan Ekaterina Svanidze ile evlenmişti. Ekaterina Birinci İhtilâlde ölmüş ve ardında bir oğlan çocuğu bırakmıştı. Çocuğu, Kafkasyada bulunan büyük anne ve babası yetiştirmişti. Stalin, 1918 yılına kadar bekâr kalmıştı. Ama, Sergo Alliluyev'in ailesi ile yakın bir dostluk kurmuştu. Alliluyev, Stalin'in müstakbel kayınbabasıydı. Alliluyev'ler Stalin ile yakından ilgileniyorlardı; sürgünde bulunduğu sırada, yiyecek, giyecek ve kitap gönderiyorlardı. Yenisey'deki yapayalnız hayatı, kasvet dolu ve acı bir hayat olmalıydı. Varlığım adadığı dâvâ, çıkmaza girmiş gibi görünüyordu. Yeraltı çalışmalarında bunca yıldır harcadığı çabaları gözönüne getirince, elde edilen sonuç karşısında fazla bir gönül rahatlığı duyması imkânsızdı. Özel hayatı bomboştu ve boşa harcanıp gitmişti. Duyduğu yalmzlığı, müstakbel kaynanası Evgeyevna Alliluyeva'ya yazdığı bir mektupta dile getirmişti. Stalin'in bildiğimiz biricik siyasî-olmayan mektubu budur. Stalin, mektubunda, gönderdikleri paketler için Alliluyev'lere teşekkür ediyor ve kendisi için para harcamamalarını çünkü paraya onların ihtiyacı olduğunu yazıyordu. Kartpostallar göndermelerini istiyordu sadece. Çünkü, sürgün bulunduğu Yenisey bölgesinde, "kasvetli çirkinliğiyle" tabiat, tunduranın donmuş genişliğinden başka bir şey sermiyordu gözönüne. "Bu Allahın belâsı memlekette... kâğıt üzerinde bile olsa, bir manzara görmek özlemine; bu çeşit budalaca bir özleme kapıldım" diyordu Stalin.

BÖLÜM V

1917

Stalin'in çürüğe çıkarılışı. — Şubat Devrimi. — İşçi ve Asker Milletvekilleri Konseyleri (Sovyetler). — Stalin ve Kamenev 12 Martta Petersburg'a dönerek Molotov ve Şlyapnikov'un başında bulunduğu Bolşevik solunu yönetmeğe başlıyorlar. — Lenin'in 3 Nisan'da yurda dönüşü ve 'Nisan Tezleri'. — Bolşevik Partisinde Kriz. — Stalin'in, kararlarından geri dönerek Lenin'in yanında yer alışı. — Merkez Komitesine seçilerek Partinin teşkilâtlanmasıyla uğraşması. — İhtilâlin cilveleri. — 'Temmuz Günleri' nde Stalin'in oynadığı rol. — Lenin'i saklanmaya zorlaması ve Partinin Altıncı Kongresini yönetmesi. — Troçki'nin Bolşeviklere katılması. — General Kornilov Ayaklanması. — Bolşeviklerin, Sovyetlerde çoğunluk kazanması. — Ayaklanma için Lenin'in plânları. — Merkez Komitesinde bölünme. — İlk Politbüronun 10 Ekimde seçilmesi. — Ayaklanmadan yana olanlarla ayaklanmaya karşı olanlar arasındaki tartışmada Stalin'in tutumu. — Ekim İhtilâli. — Ayaklanmada

Troçki'nin liderliği. — Stalin'in merkezde bulunmayışı. — Pravda'daki çalışmaları. — Maksim Gorgi'ye hücum etmesi: 'İhtilâl, ölülerine esef etmeye, ya da onları gömmeye muktedir değildir.'

1916 yılı sonunda, Çarlık, savaş yüzünden bütün gücünü kaybetmiş durumdaydı. Rus askerleri, çeşitli cephelerde eriyip gitmişti âdeta. Sibirya'daki sürgünler bile silâh altına çağrılıyordu. Yılın son günlerinde, bir askerî tıp komisyonu önüne çıkmak üzere, Stalin, Kurcika'dan Krasnoyarsk'a hareket etti. Sol kolunda çocukluğundan kalma bir aksaklıktan dolayı, müstakbel mareşal, askerî hizmete elverişli bulunmadı. Sürgün süresinin geri kalan kısmını geçirmek üzere, Şubat ayında, Krasnoyarsk yakınlarında yerleşmesine izin verildi. Ama Çarlığın son günleri gelip çatmıştı artık.

Bir hafta sonra, eski düzenin ölüm çanını duymuştu Rusya. 1905 yılı "Kanlı Pazar" ının yıldönümü dolayısıyla başkentte yapılan grevler ve gösteriler, kendiliğinden bir ayaklanma haline gelmiş ve bu ayaklanma sırasında garnizon da halkın tarafını tutmuştu. İhtilâl patlamıştı; halkın kendisinden gelmişti bu ihtilâl. Ama bir saray ihtilâli de bu konuda teşvik edici ve uyarıcı olmuştu. Sarayda etkili olanların bir kısmı, Liberal orta sınıf liderleri ve İngiliz siyaseti, elele vererek Çar'a karşı çıkmışlardı. Çar'ın tahttan indirilmesinin, Rus siyasetini, Sarayda bulunan Alman taraftarı grupların etkisinden kurtaracağını ve Rusya'nın daha güçlü ve kesin bir şekilde savaşmasını sağlayacağını umuyorlardı. Çar, 2 Martta, kardeşi Grand Dük Mikael adına tahttan feragat etti. Bir gün sonra da, Grand Dük tahta çıkamayacağını söyledi. Çar'ın bakanları tutuklanmıştı. Liberal monarşist Prens Lvov, Liberal profesör Miliukov'u Dışişleri Bakanlığına; eski solcu miletvekili Kerenski'yi de Adalet Bakanlığına getirerek bir hükümet kurdu. Hüküme-

tin hukukî bakımdan meşrutiyeti pek sağlam değildi; çünkü bu hükümet, Çar tarafından dağıtılmış olan son Duma'nın; tam anlamıyla bir Parlâmento sayılamayacak olan ve gözden düşmüş bulunan Duma'nın birkaç üyesi tarafından kurulmuştu. Buna rağmen, yeni hükümet, halk tarafından büyük bir coşkunlukla karşılanmıştı. Çar'ın tahttan feragat etmesinden birkaç gün önce ansızın ortaya çıkan Petersbug İşçi ve Asker Milletvekilleri Konseyi (ya da Sovyeti), hükümeti içtenlikle destekliyordu.

Sovyet üyeleri, fabrikalarda, atölyelerde ve daha sonra, başkentte bulunan alayların kışlalarında seçilmişti. Aynı şekilde, Rusya'nın bütün büyük şehirlerinde ve daha sonra kasaba ve köylerde de Sovyetler teşekkül etmeye başlamıştı. Seçilme tarzları dolayısıyla, Sovyetler, asilleri ve sayıca az olan orta sınıfı temsil etmiyorlardı. Bu Sovyetler, yapıları gereği, içlerine üst sınıf temsilcilerini almayan parlâmentolardı; yani tam anlamıyla "halk parlâmentoları" ydı. Parlâmento müesseselerinin mevcut olmayışı dolayısıyla, Sovyetler, 1917 yılında, Rusya'nın sahip olduğu en geniş ve temsil bakımından en gerçek topluluklardı. Sovyet milletvekilleri herhangi bir belli süre için seçilmiyorlardı; seçmenlerin, bir milletvekilinin yerine, istedikleri zaman, bir başkasını getirmeleri mümkündü. Böylece Sovyetleri teşkil eden üyeler, ara seçimlerle milletvekillerini durmadan yeniliyor ve halkın ruh durumundaki değişiklikleri hassas bir şekilde dile getiriyorlardı. Sovyetlerin taşıdığı manevî otoritenin karşısına bu alanda herhangi bir rakibin çıkmamasının sebebi işte buydu. Alt sınıfların parlâmento niteliği taşıyan bir temsil müessesesi olmasının yanı sıra; Sovyetler, fiilî olarak yürütme gücüne de sahiptiler. Güvenilmez hale gelmiş olan normal idare, Sovyetlerle, bu açıdan da boy ölçüşemiyordu. Sovyetlerin sözü, fabrikalar-

da, demiryolu atölyelerinde, postahanelerde ve askerî birliklerde, aynı şekilde geçerliydi. Daha ilk kurulduğu andan itibaren, geçici hükümet, Petersburg Sovyetinin liderleri tarafından desteklenmeksizin herhangi bir önemli karar alamaz duruma düşmüştü. Hükümet, aslında Sovyetin elinde esir gibiydi; ama ne Sovyet ne de hükümet, henüz bu durumun farkında değildi. Sovyet ile hükümet arasındaki çatışma (bu çatışma kimi zaman açık kimi zaman gizliydi), ihtilâlin bütün akışımn temelini teşkil edecekti. Bu arada, halk, ihtilâlin balayını yaşıyordu. Geleceğin taşıdığı çatışmalar henüz açıkça görülmüyordu ve herkes sınırsız bir neşeye kapılmış durumdaydı. Savaşın korkunç gerçekleri içinde de olsa, hürriyet ele geçirilmişti bir kere.

Mahpuslar ve sürgünler, yol boyunca tezahüratla karşılanarak gruplar halinde Sibirya'dan dönüyorlardı. Sürgünden dönen üç kişi, bir Sibirya kasabasından telgraf çekerek, İsviçre'de bulunan Lenin'e "kardeşçe selâmlarını" göndermişlerdi. Bu üç kişi, Stalin, Kamenev ve eski Bolşevik milletvekili Muranov'du. Geçmiş anlaşmazlık unutulmuştu; her üçü de, ilk hürriyet ânında, hocalarını selâmlamak ve kutlamak istiyorlardı. Stalin ve arkadaşları, 12 Martta Petersburg'a geldiler. Partinin büyük liderleri olarak karşılandılar. Yurt dışında bulunan liderler henüz gelmemişlerdi. Petersburg'da, Merkez Komitesinin geçici bir bürosu, Şubat İhtilâli sırasında Bolşevik teşkilâtını yönetmişti. Bu büro, üç gençten teşekkül etmişti: Savaştan önce *Pravda*'da çalışan Vyaçeslav Skryabin - Molotov, Aleksander Şlyapnikov ve Peter Zalutski. Şlyapnikov ve Zalutski, kendi kendini yetiştirmiş enerjik fabrika işçileriydi. Büronun üç üyesi, İhtilâlin önceden kestirilmesi güç olan hal ve şartlarına uygun düşecek kesin ve açık bir siyaseti belirleyecek kadar siyasî bilgiye ve tecrübeye sahip değillerdi. Parti

karmakarışık haldeydi; sağ ve sol Bolşevikler birbirine girmişti; Partinin tümünü çekip çevirecek otoriteye sahip liderler ne sağ ne de sol Bolşevikler arasında mevcuttu. Büro, Bolşevik solunu temsil ediyordu; burjuva liberalizminin ağır bastığı Prens Lvov hükümetinden memnun olmadığı gibi, Menşeviklerin ve köycü Sosyalistlerin ya da Sosyal Revolüsyonerler denilen grupun hâkim olduğu Sovyetin ılımlı siyasetini de beğenmiyordu. Büro, hükümetin, "muzaffer bir sona" kadar savaşı sürdürmek konusunda açıkça ortaya koyduğu niyetine karşı çıktığı gibi, Menşeviklerin yurtseverliğine ya da "savunuculuğuna" da karşı çıkıyordu. Molotov'un yönettiği *Pravda,* Prens Lvov'un derhal işbaşından uzaklaştırılmasını ve bütün iktidarın Sovyetlere aktarılmasını istiyordu. Voytinski'nin liderliğindeki bir Bolşevik sağ kanadı ise, Prens Lvov'un, "savunuculuğun" ve Bolşevikler ile Menşeviklerin bir parti içinde birleşmesinin desteklenmesini savunuyordu. Kamenev'in dönüşü ile, sağ grup iyice kuvvetlenmişti. İhtiyatlı bir şekilde hareket eden Stalin, her iki karşıt gruptan da aynı uzaklıkta duruyor ve aralarındaki ayrılığı ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

Stalin, 1912 yılı Merkez Komitesinin üyesi olmak dolayısıyla edinmiş olduğu kıdeme dayanarak, Büroyu "görevinden aldı" ve Kamenev ile birlikte *Pravda*'yı yönetmeğe başladı. Lenin'in 3 Nisan'da İsviçre'den dönmesine kadar, aşağı yukarı üç hafta boyunca, Partinin fiilî liderliğini Stalin yapmıştı. Gruplar arasında orta yolu seçmiş olması her iki grup tarafından da az çok kabul edilmesini sağlamıştı. Stalin adı, işçi kütleleri için hiçbir şey ifade etmiyordu; ama adlarını açıklayamamış olan yeraltı liderlerinin bir çoğu için de durum aynıydı. Ne var ki, bunların tanınmayışı, kişisel ve siyasî bir değer edinmelerine yol açıyordu. Bu tanınmayış, çıkar gö-

zetmeden bütün benliğin verilmesiyle yapılmış bir hizmetin deliliydi. Gelişinden birkaç gün sonra, Stalin Petersburg Sovyetinin Yürütme Kurulunda üye olarak ortaya çıktığı zaman, başkentte geniş ün yapmış olan Çkheidze gibi birkaç Gürcü Menşeviki tarafından eski bir tanıdık olarak selâmlanmıştı sadece. Geri kalanlar için, İhtilâlin tanınmayan bir neferinden başka şey değildi Stalin.

Bolşevik grupu liderliğindeki bu değişiklik, hemen farkedildi. *Pravda*'da olduğu gibi, Sovyette de, Bolşevikler daha uzlaşmacı bir ağızla konuşmaya başlamışlardı. Ilımlığın ve uzlaşmacılığın en önde gelen savunucusu Kamenev'di. Stalin'in makaleleri, Kamenev'inkilere göre bir hayli soldaydı, ama Molotov'un yazdıkları kadar radikal değildi. Stalin, Petersbug'a geldiğinden iki gün sonra, Sovyetlerin rolü hakkında kısa bir deneme yayınladı. Sovyetler, iki sınıfın, yani işçiler ile köylülerin ittifakını temsil ediyordu; ve eski Bolşevik görüşüne sadık kalan Stalin, bunu, ihtilâlin nihaî zaferinin bir garantisi olarak görüyordu. Ama iki sınıf arasındaki bağlantılar yeterince sağlam değildi. Yapılması gereken iş, "Sovyetleri güçlendirmek... İhtilâlci halk hükümetinin bir organı olarak.. Merkezî bir Sovyetin yol göstericiliği altında birbirine bağlamak" tı. Stalin, böylece, Lenin'in dönüşünden sonra Bolşeviklerin temel sloganı olarak kabul edilen" Bütün İktidar Sovyetlere" sözünde ifadesini bulan görüşü daha önceden açıkça ortaya koymuş oluyordu. Bu görüş, Prens Lvov Hükümetine karşı sert bir muhalefet yapılmasım gerekli kılar gibi görünüyordu. Ama, ileri sürdüğü ilkeyi sadece belirtmekle yetinen Stalin, bu ilkenin taşıdığı eleştirici sonuçları yani olumsuz [negatif] yanları ortaya koymuyordu. İhtilâlin programını kısaca özetlemişti Stalin : "Köylüye toprak, işçilere çalışma hakları ve Rusya'nın bütün vatandaşlarına

demokratik cumhuriyet." Başka bir deyişle, ihtilâl hâlâ derebeyliğe - karşı [anti - feodal] bir ihtilâl özelliği taşıyacaktı; kapitalizme - karşı [anti-kapitalist] bir ihtilâl olmayacaktı bu. Yani, bir Sosyalist ihtilâl değil, "burjuva-demokratik" ihtilâli olacaktı.

"Savaş Üzerine" adlı ikinci makalesinde de, genel ilkelerdeki radikalizm ile varılması gereken pratik sonuçların kesin olmayışı, aynı şekilde bir araya getirilmiş bulunuyordu. Savaş, ana özelliği bakımından, emperyalist bir savaştı ve Çarlığın kalkmasından sonra da bu özelliğini muhafaza etmişti. Şöyle diyordu Stalin: "Rusya'da cereyan edecek olayların, 'hürriyet tehlikede" diyehaykıran kimselerin sahtekârlığını ortaya çıkaracağından şüphe etmiyoruz. Yurtseverliğin tozu dumanı ortadan kalkacak ve halk, Rus emperyalistlerinin Boğazlara ve ... İran'a doğru nasıl sarkmak istediklerini açıkça görecek." Stalin bu konuda, Lenin'in görüşlerini tekrarlıyordu. Ama, Stalin'e göre, "Sadece 'kahrolsun savaş' demek de işe yaramazdı... bu söz, pratik açıdan hiçbir yere ulaşmayı sağlamayan bir sözdü!" Stalin, Petersburg Sovyetinin, Dünya Halklarına yayınlamış olduğu yarı - savaştan - kaçan ve yarı - savunucu Manifestoyu hoş karşılamıştı; ama bazı noktalarda bu Manifesto ile aynı fikirde değildi. Ayrıca, Manifestonun, savaşmakta olan ülkelerin işçilerine kadar ulaşacağı konusunda da kuşkuluydu. İşçiler, köylüler ve askerler, Geçici Hükümeti, barış müzakerelerine hemen başlamak isteğinde olduğunu açıklaması için sıkıştırmalıydılar. Almanya ile tek başına bir barış imzalanması anlamına geliyor gibiydi bu. Ama yazar, ikinci cümlede, Geçici hükümetten, "*bütün* savaşan devletleri barış müzakerelerine derhal başlamaya ikna etmek üzere ve herkesin haberdar olacağı açık bir teşebbüse geçmesi için" sıkıştırıyordu. Stalin, bu yazısında, iddialarının ağırlık noktasını, "anti -

emperyalist" yan üzerinde temellendirmişti; ama yine bu yazıdan, savunucuların, Menşeviklerin ve hatta Liberalistlerin, iyi niyetle hareket ettikleri sonucu çıkıyordu. Bu, Lenin'in, pek kısa bir zaman sonra küçümseyerek alaya aldığı bir sonuçtu.

Stalin, birkaç gün sonra, Dışişleri Bakanı Miliukov'un, Rusya'nın savaş amaçları ile ilgili olarak yaptığı açıklama üzerinde neler düşündüğünü yazdı. Stalin, yazısında şöyle diyordu : "*Pravda*'nın okurları, bu savaş amaçlarının emperyalist amaçlar olduğunu biliyorlar. Bunlar, İstanbul'un istilâ edilmesi, Ermenistan'ın ele geçirilmesi, Avusturya ve Türkiye'nin parçalanması ve kuzey İran'ın elde edilmesi gibi amaçlardır... Rus askerlerinin, satılmış burjuva basının yazdığı gibi, savaş alanlarında 'anayurdu savunmak için' ya da 'hürriyet' için değil, yabancı toprakların ele geçirilmesi için kan döktüğü meydana çıkmaktadır..." Solcu Adalet Bakanı Kerenski, Miliukov'un resmî hükümet görüşlerini değil, kendi özel görüşlerini açıklamış olduğunu söylemişti. Bunun üzerine, Stalin, "Öyleyse, ya Kerenski yalan söylüyor, ya da doğru söylüyorsa Miliukov çekilmelidir; ikisinden biri." diye yazdı. (Stalin, aşağı yukarı otuz yıl sonra, Miliukov'un savaş amaçlarını bizzat kendisinin ileri süreceğini ve Paris'te ölüm yatağında bulunan mülteci Miliukov'un, kendisini daha önce eleştirmiş olan Stalin'i alkışlayacağım aklına bile getiremezdi o zaman.)

Sibirya'dan dönüşünden bir hafta sonra yazmış olduğu makalelerden birinde, ihtilâlin geleceği ile ilgili bir endişenin izleri açıkça görülüyordu. Stalin, Sovyetler ile Geçici Hükümet arasındaki çatışmayı şimdiden farketmişti. İhtilâlin ağırlık noktası başkentte, yani Petersburg Sovyetinde bulunuyordu. Oysa Geçici Hükümet, gücünü taşra eyaletlerinden alıyordu. Siyasî iktidarda görülen bu ikilik, uzun zaman devam edemezdi.

Geçici Hükümet, ihtilâl henüz ilerlemeden önce bile bu ihtilâlin "aşırılık" larından korkarak âdeta ne yaptığını bilmez hale gelen ılımılı burjuvaziyi temsil ediyordu. Böyle bir hükümet, derebeylik-burjuva karşı-ihtilâlinin yararlanabileceği bir kalkan haline gelebilirdi. İhtilâl, taşra eyaletlerini de kendi safına çekmeliydi. İşçiler, Kızıl Muhafız haline getirilerek silâhlandırılmalıydı. Ordu, "İhtilâl ile karşı-ihtilâl" arasında duruyordu; tehlikeli bir durum karşısında, Sovyetler, orduya güvenemezlerdi; çünkü ordu, sürekli olarak bir yerden başka yere gönderiliyordu ve çözülme halindeydi. Nihayet İhtilâl, bir Kurucu Meclisin tasvibine muhtaçtı ve hiç şüphesiz ki, bu Kurucu Meclis, Geçici Hükümetten çok daha radikal olacaktı.

Çar'ın tahttan feragat edişinden sonra yapılan ilk Konferans, yani Bolşeviklerin Tüm Rusya Konferansı, Petersbug'da lüks bir sarayda toplandı. Çar'ın metresi dansöz Kşesinskaya'nın oturduğu bu saraya, İhtilâlden sonra el konmuş ve saray, Bolşeviklerin merkezi haline getirilmişti. Konferans büyük bir karışıklık ve tatsızlık içinde geçiyordu. Delegeler, Lenin'in savaştan önce ileri sürüp savunduğu ihtilâl anlayışından hareket ederek bir siyaset çıkarmaya çalışıyorlardı. Ama tarih bu anlayışa [bu şemaya] oyun oynamış ve onu bozmuş gibi görünüyordu. Ortaya çıkmış olan olayları bu şemanın içine yerleştirmek mümkün değildi. İhtilâlin sosyalist değil demokratik bir ihtilâl olacağı; ve sonuç olarak, proletarya diktatörlüğünü değil, işçilerle köylülerin demokratik cumhuriyetini ortaya çıkaracağı kabul edilmişti. Hemen herkes, hâlâ bu faraziyeye bağlıydı. Öyle ki, bir delege yarı alaycı bir şekilde, bu temel anlayışı [faraziyeyi] ele alıp hakkında sorular sormaya başlayınca, oturumu yöneten başkan, delegeyi hemen kürsüden indirmişti. Liberal orta sınıfın, Çarlığı her durumda destekleyeceği;

demokratik değişimde işçi sınıfının öncülük edeceği ve Geçici İhtilâl Hükümetinin, işçi ve köylü partilerinin koalisyonu olacağı ve bunun içinde, ihtilâlci marksistlerin önplânda rol oynayacağı da kabul edilmişti. Oysa, gerçekte, asillerin ve orta sınıfın Liberal kesimi, Çar'ı terk etmiş ve Cumhuriyetin yönetimini ele almıştı. Menşeviklerin ihtilâl hakkındaki açıklamaları, daha doğru gibi görünüyordu. Proleter sosyalistlerin rolü ne olacaktı bu durumda? Proleter sosyalistler, Menşeviklerin 1905 yılından beri savundukları gibi, Liberal hükümete karşı muhalefette kalarak sanayi işçi sınıfının menfaatlerini mi koruyacaklardı? Ama tarih, Menşeviklerin şemasına da oyun oynuyordu. Çünkü Menşevikler, orta sınıf Liberalleri ile koalisyon yapmaya doğru gidiyorlardı. Ilımlı Bolşevikler de, Partilerinin, Prens Lvov idaresini şartlı olarak desteklemesini istiyorlardı.

Partinin aşırı halkçı ruhu içinde yetişmiş olan daha radikal gruplar, bu isteği inanılmayacak kadar saçma bir şey olarak görüyorlardı. Radikal gruplar, derebeyliğe - karşı [anti-feodal] ihtilâlin henüz gerçekten kazanılmış olmadığını; Çar tahttan uzaklaşmış da olsa, toprak aristokrasisinin tarım Rusya'sının tümü üzerinde hâlâ hâkim durumda bulunduğunu, Prens Lvov'un köylüler lehine kendi sınıfını mülksüzleştirmeye kalkışmayacağını ve tarım reformunu sadece işçi sımfının; sadece Sovyetlerin destekleyebileceğini ileri sürüyorlardı. Ne var ki, bu anlayışa göre de, ihtilâlin en büyük yükünü sanayi işçilerinin taşıması gerekiyordu. Oysa, bu işten en kârlı çıkacak olanlar köylülerdi. İşçileri, köylülerin siyasî koruyucusu haline getiren bu çeşit bir siyasete karşı, yine işçilerin büyük bir coşkunluk duyması pek güçtü. Durumun ve olayların mantığı, bu büyük değişiklik içinde, işçilerin kazancının, köylülerinki kadar apaçık ve yüksek olmasını; sanayideki sosyalizasyonun,

büyük toprak sahiplerinin malikânelerinin ortadan kaldırılması ile ilintili hale getirilmesini ve ihtilâlin, derebeyliğe - karşı [anti - feodal] olduğu gibi kapitalizme - karşı [anti - kapitalist] de olmasını gerektiriyordu. Ama bu, eski bir temel görüşün, yani Rusya'nın sosyalist bir ihtilâle girişemeyeceği hakkında ileri sürülen temel görüşün bir yana atılması demekti. Lenin'in tilmizlerinden hiçbiri, öğreti [doktrin] konusunda bu kadar önemli bir değişiklik yapacak güçte değillerdi. Kendilerini tam anlamıyla bir derebeyliğe - karşı [anti-feodal] ihtilâlin çıkmazı içine sokmaya devam ediyorlardı ve bu çımazın içinde, ihmlı Bolşevikler radikalizmin hiç te gerekli olmadığını görürken; radikaller de coşkunlukları ve atılımları için yeterince alan bulamıyorlardı.

Stalin, bir hafta boyunca, ihtiyatlı ve güçsüz bir açıkgözlülükle bu çekişmelerin ve kavgaların başında bulundu. Merkez Komitesinin başlıca sözcüsü olarak, temel soruyu çözmekten çok, bu soruyu gizliyerek bir yana koyacak olan ve böylece Parti içinde henüz ortaya çıkan bölünmeyi önleyecek bir formül bulmaya çalışmıştı. "İki Hükümet" yani Prens Lvov Hükümeti ve Sovyet meselesine dokunarak şöyle demişti:

"Bunlar arasında bir sürtüşme ve çatışma vardır ve var olmak zorundadır. Oynanan roller bölünmüş durumdadır, İşçi ve Asker Milletvekilleri Sovyeti, ihtilâlci dönüşümleri gerçekleştirmek yoluyla, insiyatifi [girişimi] eline almış bulunmaktadır. Sovyet, ayaklanma halindeki halkın ihtilâlci lideridir; Geçici Hükümeti kontrol altında tutan bir organdır. Öte yandan, Geçici Hükümet, ihtilâlci halkın elde ettiklerini daha sağlam hale getiren bir Hükümet rolünü benimsemiştir. Sovyet, kuvvetleri harekete geçirmekte ve kontrolü yürütmektedir; Geçici Hükümet ise, yerinde sayıp beceriksizlik göstererek halkın ele geçirdiklerini sağlamlaştırıcı bir rol oynuyor gibi

davranıyor... Böyle bir durumun, kötü yanları olduğu gibi avantajları da vardır. Olayları, gelecekte, bizi mutlaka terkedecek olan Burjuva zümrelerini bizimle uzlaşmaz hale getirecek şekilde zorlamak, lehimize değildir bugün. Bu zümrelerin kopup ayrılmasına engel olarak, Geçici Hükümete karşı yapacağımız savaşa hazırlanmak için gerekli olan zamanı kazanmamız zorunludur..."

Stalin, havanın değişmesine göre, kimi zaman, Geçici Hükümete şartlı olarak yardım edilmesini teklif ediyor, kimi zaman da bu Hükümetin desteklenmemesi gerektiğini savunuyordu. Ya da, imalı bir şekilde, asıl meselenin, Hükümetin desteklenmesi ya da desteklenmemesi değil, Sovyetlerin ihtilâlci inisyatifinin Hükümet tarafından desteklenip desteklenmemesi olduğunu ileri sürüyordu.

Menşeviklerle birleşme konusunda da yine üç yanlı bir çatışma ortaya çıkmıştı. Bir grup, doğrudan doğruya birleşilmesini savunuyordu. Molotov, radikaller adına konuşarak, bu teklife karşı olduğunu belirtmiş ve birleşmenin, ancak, kesin bir savaş - aleyhtarı program kabul edenler arasında sözkonusu olabileceğini ileri sürmüştü. Stalin, birleşme hakkındaki görüşmelerin, "Zimmerwald ve Kiental ilkeleri" ne bağlılık temeli üzerinde hemen başlamasını ileri sürmüştü. Bu ilkeler [prensipler], sözü geçen iki İsviçre şehrinde toplanmış olan ve Lenin tarafından ihtilâlci ruhtan yoksun oldukları ileri sürülen konferanslar tarafından ortaya konulmuştu. Stalin, Molotov'un itirazlarını eleştirerek, "Fikir aykırılıklarının çıkacağını önceden ileri sürmek yararlı bir iş yapmak demek değildir. Fikir ayrılıkları olmaksızın Parti hayatı da mümkün olmaz. Küçük fikir ayrılıklarını Parti içinde unutacağız" demişti. Ama görüşmelerin deneme mahiyetinde olacağını ve sonuçlarının Partiyi bağlamayacağını da söyleyerek, sol kanatta bulunanların da içini

rahat ettirmişti. Gerçekten de, görüşmeler hemen başladı ve ancak Lenin'in gelişinden sonra kesildi.

Lenin'in gelişinden sonra, Stalin, sahnenin yanına ya da arkasına çekildi. Birkaç haftalık liderliği, plân ve niyetlerini açıklaması için kâfi gelmişti. Stalin Partidendi, Partinin içindeydi, onun ilerisinde değildi. Aşırı gruplardan kaçınmış ve yerinde saymak ya da ne yapacağını bilmemek anlamına da gelse, ortayı tutmuştu. Geçerli ve yaygın olan ruh halini izlediği ve bunu, yamalı bohçayı andıran formüllerle dile getirdiği için liderlik yapabilmişti. Bu genel ruh halini, yeni bir şekil içine dökmeye çalışmamıştı. Bu, kurulu bir düzen içinde çalışan herhangi bir partiyi yürütebilecek bir liderlikti. Ama Bolşevikliğin yeni bir ihtilâl doğurmasını sağlayacak yönetimi gerçekleştiren bir liderlik değildi.

Almanya'yı, "mühürlenmiş trenle" geçerek yaptığı ünlü seyahatten sonra, Lenin, 3 Nisan günü Petersburg'a geldi. (*)

(*) Lenin, bu seyahati, tanınmış Fransız, İsviçreli, İsveçli ve Alman sosyalistlerinin aracılığı ile hazırlamıştı. Alman hükümetine karşı kabul etmiş olduğu biricik mükellefiyet, Almanya'dan geçmesine izin verilmesine mukabil, bir grup sivil Alman'ın Rusya'dan dışarı çıkabilmesini sağlamak için elinden geleni yapmaktı. Lenin'in savaş aleyhtarı olduğunu bilen Alman hükümeti, Rusya içinde yapacağı propagandanın da yararlı olacağını düşünmüş olmalıydı. Almanya'dan geçmenin sağlayacağı kolaylığa karşılık, Lenin'in bazı endişeleri vardı. Ama, asıl önemli olan nokta, bir an önce ihtilâlin merkezinde bulunmaktı; bu amaç, endişelerine galip gelmişti. İngiltere'den geçerek Rusya'ya gitmeyi tercih ediyordu Lenin. Ama İngiliz hükümeti geçiş vizesi vermemişti. Petersburg'a vardığı zaman, ılımlı partilerin liderleri, Lenin'i, eski ve denenmiş bir lider olarak karşıladılar. Birkaç hafta sonra, Martov ve öteki Menşevikler de Lenin'den örnek alarak, aynı yoldan, yani Almanya'dan geçerek Rusya'ya döndüler. Böyle hareket ettikleri için, hiç kimse itham etmemiş ve eleştirmemişti onları. Ancak Lenin'in etkisi büyümeye başladığından sonradır ki, 'mühürlen-

Lenin, Petersburg'da, büyük bir işçi, köylü ve asker kalabalığı tarafından karşılandı. Tren istasyonundan alınarak, zırhlı araba kafileleriyle başkentin sokaklarında dolaştırıldı. Gelişini kutlamak için söylenen ve gevezelikten başka şey olamayan bir yığın nutuk dinlemek zorunda kaldığı zaman, kendini güçlükle tutmuştu. Dostlarını ve taraftarlarını bir an önce görmek için sabırsızlanıyordu. Rusya'da yeni bir ihtilâli yönetecek ve yürütecek hale gelmesinden önce, Bolşevik Partisi içinde yapılması gerekli olan âni değişiklikleri düşünüyordu; kafası ve irade gücü bu meseleyle ilgiliydi sadece. Bu beklenmedik karşılamadan yakasını sıyırır sıyırmaz, kısa notlar halinde on tez yazdı. Lenin, İhtilâl hakkındaki yeni anlayışını ve şemasını, Bolşeviklik ile ilgili yeni yasasını ve inancını bu tezlerde açıklamış ve tezleri de Petersburg'a vardığının ertesi günü Bolşevik Konferansına sunmuştu.

Lenin, tezleri ile taraftarlarını şaşkına çevirdiği sırada, onlar, bir birleşme konferansında Menşeviklerle görüşmeler yapmak üzereydiler. Lenin, bu anlaşma havasına şiddetle hücum etti ve bu hücumunu, tezlere yazdığı önsözde dile getirdi. Rusya'ya dönerken, Petersburg tren istasyonundan dosdoğru Peter ve Paul kalesine götürüleceğini umduğunu söyledi. Bu kale, siyasî suçlulara ayrılmış olan korkunç bir hapishaneydi. Ama, hapishaneye götürülmek yerine, sosyalizmin düşmanları ve sosyalizme hiyanet etmiş kimseler tarafından karşılanmıştı. Demek, bu işin içinde bir bit yeniği vardı. "Savunuculuk" başka yerde olduğu gibi Rusya'da da zafere ulaşmıştı. Burjuvalar ve Menşevikler, proletaryayı aldatıyordu. "Rusya'daki durumun özelliğini teşkil eden şey, kaba şid-

---

miş tren' meselesi, düşmanları tarafından ortaya atıldı ve Alman Genel Kurmayı ile Bolşevikler arasında gizli bir anlaşma yapılmış olduğu iddiasını temellendirmek için kullanıldı.

detten en ince yanılmaya inanılmayacak kadar sür'atle geçilmiş olmasıydı. Böylece, büyük halk kitleleri, kendilerine hâkim olan kimselerin savaş amaçlarının haklı olduğuna inanmışlardı. Bolşevikler, savunucular ve yarı-savunucular ile hiçbir alışverişe girişmemeliydiler. Bolşeviklerin ödevi, proletarya diktatoryasını kurmaktı. Şubat ayında, bütün iktidar, işçi sınıfının elinde bulunmaktaydı; ama işçi sınıfı bu iktidarı ne yapacağını bilemediği için burjuvaziye bırakmıştı. "Bizim Bolşevikler bile güveniyor Hükümete" diyordu Lenin ve devam ediyordu: "Bu ancak, İhtilâlin arızî olarak doğurduğu sarhoşlukla açıklanabilir. Yoldaşlar, Hükümete güveniyorsanız siz; tutumunuz buysa, yollarımız ayrılıyor demektir. Azınlıkta kalmayı tercih ederim."

Lenin'e göre, savaş ve askerlik aleyhtarı olan Karl Liebknecht gibi bir tek ihtilâlci, Menşeviklerin, sosyal yurtseverlerin ve savunucuların topundan daha iyiydi. "Eğer, Liebknecht'e yakınlık duyuyorsanız ve aynı zamanda savunuculara elinizi uzatmaya kalkışırsanız, enternasyonal sosyalizme hiyanet ediyorsunuz demektir."

Doğrudan doğruya kişilere saldırmaktan kaçınan ve yanılmış olan tilmizlerinin, yanlışlarından kolayca dönmelerine imkân vermeyi tercih eden Lenin, *Pravda*'yı iyice eleştirmekten geri kalmamış ve şöyle demişti: "*Pravda,* Hükümetin, ilhaklara son vermesini istedi. Kapitalistlerin Hükümetinden, ilhaklara son vermesini istemek anlamsız bir şeydi... insanlarla alay etmekti... yalancılıktı... Bu hatayı kabul etmenin zamanıdır. Tebrikler ve kararlar yeter artık... Hemen işe başlamak gerek." Lenin'e göre, Menşeviklerin ihtilâlci sözleri "ihtilâlci halka dalkavukluk etmekten" başka şey değildi. Bolşevikler Sovyetlerde henüz azınlık halinde oldukları için, iktidarın hemen ele geçirilmesi için teşebbüse geçilmesi gerektiğini ileri sürmüyordu Lenin. Çoğunluğu ele geçirmedik-

çe, Bolşevikler, güttükleri siyaseti, Menşeviklere inanan kütlelere sabırlı bir şekilde anlatacaklardı. Emekçilerin çoğunluğunu yeni bir ihtilâlin gerekli olduğu hususunda ikna edene kadar yapacaklardı bu işi. Bu arada, kendi istedikleri ve gerçekleştirmeye çalıştıkları şeylerin, "Parlemanter bir cumhuriyet değil,.. bir Sovyetler cumhuriyeti olduğunu.. polisin ve [sürekli] ordunun kaldırılacağını" açıklamaları gerekiyordu. Köylüler toprak istiyor "...izninizi sormayacaklar... biz toprağı alacağız, ve büyük toprak sahipleri, yeniden ele geçiremeyecekler bu toprağı," diyordu Lenin. Ama hepsi bu kadarla kalmıyordu. İhtilâl, Sosyalist dönemine girmişti. Bütün bankalar, Sovyetler tarafından kontrol edilen tek bir banka halinde birleştirilmeliydi. Sanayi hemen sosyalize edilemezdi ama üretim ve bölüşüm, işçilerin kontrolü altına sokulmalıydı. Partinin artık eskimiş olan programını ve hattâ adını değiştirmenin zamanı gelmişti. Şöyle diyordu Lenin: "Partiye, Komünist Partisi... adını vermemizi teklif ediyorum. Çünkü, resmî Sosyal Demokratların birçoğu, sosyalizme hıyanet ettiler. Eski hatıralarınıza hıyanet etmekten mi korkuyorsunuz? Ama çamaşır değiştirirken, kirlileri çıkarıp temizlerini giymiyor mu insan?" Lenin'in en son tezi, yeni bir Enternasyonalin yani Üçüncü Enternasyonalin kurulmasını öngörüyordu.

Arkadaşları ardından gelmezlerse, hiç tereddüt etmeden, yoluna tek başına devam edeceğini de açıklıyordu... Almanya'da, Liebknech'in yalnız kaldığı gibi yapayalnız kalarak onlara karşı mücadele edecek ve mücadele ederken, geleceğin kendinden yana olduğunu bilecekti.

Konferansta tesadüfen bulunan ve Bolşevik olmayan bir yazar, Lenin'in sözlerinin ne büyük bir etki yapmış olduğunu daha sonra şöyle açıklamıştı: "Bu gökgürültüsü gibi şaşırtıcı ve hayran edici konuşmayı hiç bir zaman unutamayacağım. Orada tesadüfen bulunan ve bu

işin dışında olan benim gibi bir adam yalnız hayran olup şaşırmakla kalmamıştı, Lenin'e inanmış olanların da hepsi şaşırmış ve âdeta büyülenmişlerdi. Hiç kimsenin böyle bir şey beklemediğini söylemeliyim. Evrensel yıkımın ve ortadan kaldırmanın bütün unsurları ve ruhları, sınır, kuşku, kişisel güçlük ve düşünce denilen şeyleri unutarak, barındıkları inlerden çıkmışlar ve Lenin'in büyülenmiş tilmizlerinin başları üzerinde, Kşesinskaya'nın yemek salonlarında dolanmaya başlamışlardı sanki."

Birkaç gün süresince, Lenin, direnmeye devam etti. Kamenev, Kalinin ve arkadaşları, Lenin'e karşı Lenin'in kendi ortaya koymuş olduğu şemaları çıkardılar. Yani, Rusya'nın sosyalizm ve proletarya diktatoryasını gerçekleştirmek için yeterince olgunlaşmamış olduğunu ileri şürdüler. Lenin, acı bir şekilde küçümsedi onları. "Partimizin tarihinde daha önce de kasvetli bir rol oynamış olan eski Bolşevikler" diye söz etti onlardan. Çünkü, bu eski Bolşevikler, ezbere bildikleri formülleri, yeni tecrübelerin ışığında gözden geçirip düzeltmek yerine, bu formüllere körükörüne bağlanıyorlardı. Lenin, Avrupa'nın geri kalan kısmından soyutlanarak, yani bir başına ele alınan Rusya'nın, Sosyalist bir düzeni gerçekleştirmek bakımından yeterince olgunlaşmamış olduğunu kabul etti. Ama tüm olarak Avrupa bu bakımdan olgunlaşmıştı ve Rusya, bir Avrupa sosyalist ilıtilâlini başlatmaya adaydı. Eski tartışmalara geri dönerek onlardan söz açan Leninistler, bu görüş tarzının, Leninizm değil Troçkicilik olduğunu ileri sürdüler. İki üç gün süren şiddetli tartışmalardan sonra, Lenin, Parti'nin önemli bir kısmını ardından sürükledi. Aşırı sağda yer alan Bolşeviklerden bir çoğu, eski liderleri Lenin'in bir anarşist ve bir çeşit yeni Bakunin olduğunu ileri sürerek Partiden ayrıldılar. Molotov'un ve Şlyapnikov'un etkisiz bir şekilde sözcülüğünü yaptıkları radikal gruplar ise, Lenin'in ileri

sürdüğü teziere büyük ilgi duymuşlardı. Bu tezlerde, kendi ruh ve düşünce hallerinin sistematik bir şekilde ortaya konulmuş olduğunu farketmişlerdi. Parti öğretisinin ileri sürmüş olduğu bir görüş olan demokratik ihtilâl düşüncesini bir yana atacak kadar güçleri ve cesaretleri yoktu bu grupların. Ama bu düşüncenin, kendi ihtilâci atılımlarını ve tutkularını kısıtladığını açıkça olmasa da hissetmişlerdi. Oysa demokratik ihtilâl hakkında ileri sürülen bu görüş ve düşünce, şimdi, düşünceyi süren kimsenin kendisi tarafından yani Lenin tarafından bir yana bırakılmış ve aşılmıştı. Lenin'in yapmış olduğu büyük değişiklik, kendi Partisi içinde ortaya çıkan psikolojik bir ihtiyaca cevap verdiği için şaşırtıcı bir şekilde etkili olmuştu. Elyordamıyla ilerlemeye çalışan ve ne yapacağını kesin olarak bilmeyen insanlara, gidilecek yönü duyurmuş ve cesaret vermişti Lenin. Ortaya çıkan bu değişiklik, muhaliflerin gözüne öyle âni ve sert görünmüştü ki, sadece bu özellikler yüzünden yararsız ve boş bir şey olarak telâkki edilmişti. Kamenev, Kalinin ve arkadaşları, savunma durumuna geçerek, Lenin'in uzun zaman anayurdundan uzak bulunması dolayısıyla, Rus gerçekleri ile ilintisini kaybetmiş olduğunu ileri sürmüşler ve Partinin, eninde sonunda, bu yeni Leninizmin çılgınlıklarından kurtularak daha ılımlı ve daha az maceralı bir siyasete geri döneceğini ummuşlardı. İhtilâl yılı boyunca ve özellikle Ekim ayaklanması arefesinde, eski ve yeni Leninizm arasındaki çekişme, liderler arasındaki birlik bakımından hâlâ zararlı olacak ve Lenin'in ölümünden sonra, onun yerine geçmek için yapılan mücadelede yeniden patlak verecekti. Ama, Nisan ayından itibaren, ikinci İhtilâle götüren tehlikeli ve dik yokuşu tırmanmak üzere, Bolşeviklik hazır hale getirilmiş bulunuyordu.

Lenin'in sert iddiaları ve küçümsemeleri, Stalin'i,

koruyucu bir sessizliğe itmişti. Üstadının tehlikeli atılış ve darbeleri, zihnini, daha önceleri de karıştırmıştı. Ama Lenin'in enine boyuna düşünmeden konuştuğunu ya da donkişotluk yaptığını söyleyemezdi; onu yeterince tanıyordu artık. Üstadının, cüretkâr siyasî hayalgücünün atılışlarını izlemek her zaman kolay olmuyordu onun için. Ne var ki, Lenin'in gerçekçiliğine de iyice inanmış bulunuyordu. Lenin'in savunduğu bir şey tamamen hayal mahsulü olamaz, diye düşünmüş olmalıydı Stalin. Lenin'in *Pravda* dolayısıyla kendisini küçümsemesini sineye çekmişti. Ama Parti liderliği ettikten sonra böylesine zekice ve ince bir şekilde de olsa, eleştirilmek, Stalin'e ağır gelmiş olmalıydı. Eleştirmelere karşı çıkmamaya karar vermiş olduğu için, bu eleştirmelerin doğrudan doğruya konusu olmamıştı. Zaten, Kamenev gibi apaçık bir "uzlaşmacı" da değildi Stalin. Uzlaşmacılar ile radikaller arasında, dikkatli bir şekilde orta yolu izlemişti. Böylece, Lenin'in tezlerini, fazla malıcup olmadan kabul edebilmişti. Ne yapacağını bilemeyişi, içinde bulunduğu kararsız durumu dile getirmişti ve şimdi bundan sıyrıldığı için memnundu. Lenin ise, kendisi bulunmadığı sırada Partiyi yönetmiş olan ve şimdi de mücadeleye kalkışmayan kimseleri malıcup etmekten hoşlanacak bir insan değildi. Stalin, *Pravda*'nın yöneticisi olarak kaldı ve Lenin, yeni duruma uyması hususunda ona yardımda bulundu. Tezlerin ortaya atılmasının üstünden henüz on gün geçmişti ki, Stalin'in *Pravda*'da, Lenin'i tuttuğunu gösteren yazıları çıkmaya başladı.

Stalin "Köylülere Toprak" adım taşıyan imzalı başmakalesinde, daha önce ileri sürdüğü şeyleri, deliller getirerek çürütüyordu. Tarım bakanı Şingarev, köylü ayaklanmasından korkarak şehirlere kaçmış ve topraklarını sahipsiz bırakmış olan büyük mülk sahiplerinin çiftlikle rini sürmelerini yasaklamıştı köylülere. Bakan, Kurucu

Meclis bir toprak reformu ortaya koyana kadar, köylülerin sabredip beklemelerini söylüyordu. Bu konuda şöyle yazıyordu Stalin: "Kurucu Meclisin ne zaman toplanacağı bilinmediğine ve Geçici Hükümet bu tarihi sürekli olarak geciktirdiğine göre...tarlalar sürülmeden kalacak; büyük toprak sahipleri arazilerini yine ellerinde tutacaklar, köylülerin yine toprağı olmayacak ve Rusya (işçiler, köylüler ve askerler), yeterince ekmek bulamayacak." Stalin, adalet işlerini köylülerin bizzat ele alarak gerçekleştirmelerini; "köylü komiteleri kurarak, herhangi bir izin beklemeden, toprağı ekmeye başlamalarını"; "ihtilâlin tekerine taş koyan gerici bakanlara hiç aldırış etmeden bu işi hemen yapmalarını" istiyordu. Oysa daha birkaç gün önce, Bolşeviklerin, olayları zorlamaya kalkışmamaları gerektiğini çünkü zorlamanın, ilerici burjuvaları düşman hale getireceğini ileri sürmüştü. Bu görüşü, bir "gerici ütopya" olarak niteliyordu şimdi. "Rus ihtilâlinin muzaffer ilerleyişi, onları [ilerici burjuvaları], yalnız ihtilâl düşmanlarının hoşlandığı yararsız bir yığın süprüntü olarak bir yana itecektir." diyordu Stalin. Birkaç gün önce, Batı Avrupa'daki işçilerin, savaş aleyhtarı bir propagandaya kulak vereceklerinden emin olmadığı halde, şimdi, Merkez Komitesi adına yazmış olduğu Bir Mayıs bildirisinde, "Rus İhtilâlinin gürleyişi, Batıdaki işçileri de uykularından uyandıracak" diyor ve şöyle devam ediyordu : "...Kapitalist hırsızların ayağı altındaki toprak yanıyor; Enternasyonalin kızıl bayrağı, tüm Avrupa'nın üzerinde yeniden dalgalanıyor." Ilımlı sosyalistlerle birlik kurmak umudu kalmamıştı artık, çünkü ılımlı sosyalistler, "ihtilâlden yorulmuşlardı". "Bir İhtilâlde ağır aksak yürüyen, mutlaka bu ihtilâlin arkasında kalır; arkada kalana da acınmaz; İhtilâl bunları karşı-ihtilâlin safına atıverir" diyordu Stalin.

Nisan ayı sonunda, Bolşeviklerin bir başka millî konferansı toplandı ve bu konferansta, dokuz kişilik yeni bir Merkez Komitesi seçildi. Komitenin dokuz üyesi arasında, Lenin, Zinoviev, Kamenev, Stalin ve Sverdlov da bulunuyordu. Açık ve doğrudan doğruya yapılan bir seçimde hayli oy alan Stalin'in liderliği, böylece ilk defa tasdik edilmiş oluyordu. Partinin kadrolarının tanıdığı bir kimseydi artık, ama dışardan birisi için yalnız bir isimdi. Konferansda, milliyet meselelerinde raportörlüğü Stalin yapmıştı. Geçici Hükümet, Rusya'dan ayrılmak ta olan Finlandiyalılarla çatışma haline düşmüş bulunuyordu. "Herhangi bir milletin, herhangi bir devlet çerçevesi içinde zorla tutulmasını kabul etmemiz düşünülemez" diyordu Stalin. "Bunu kabul edersek, 'Çar siyasetinin' devam ettiricileri oluruz." Bir Gürcü olarak, Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasını istemezdi kendisi, ama Kafkas halkları bunu isteyecek olsalar, onları engellemeye çalışmak kimsenin hakkı değildi. Bolşevik siyasî polisinin müstakbel kurucusu Polonyalı Feliks Dzerjinski, çeşitli milletlerin "ayrılıcı" özlemlerinin gericilik niteliği taşıdığını ileri sürerek itiraz etti. "İrlandalıların İngilizlere karşı yaptıkları mücadele ihtilâlci değil midir ?" diye cevap verdi Stalin. Meselenin çok geniş olduğunu, çünkü bütün sömürgeleşmiş halkların kaderinin buna bağlı bulunduğunu ileri sürdü. Bu halkların millî özlemlerini desteklemek, "Doğu ile Batı arasında bir köprü kurmak" ve Avrupa'daki Sosyalist İhtilâle Asya'dan geniş bir yardım sağlamak demekti. *Pravda*'nın başyazarı, milliyetler meselelerinde Parti'nin en önde gelen uzmanı olarak ününü daha da pekiştiriyordu.

Bolşevik hareketi, bu arada kuvvetlenip ilerlemeye başlamıştı. Millî Kongreye katılan 133 delege, 76.000 Parti üyesini temsil ediyordu. (Şubat İhtilâli günlerinde ise, Parti üyelerinin sayısı ancak 33.000'di)

Herhangi bir normal parlâmento seçimi bakımından, bu üye sayısı, pek önemi olmayan "bir avuç" insan olarak görülebilirdi. Ama İhtilâl yılında, sosyal ve siyasî etki, bu normal şartlara göre değerlendirilemezdi. Bu "bir avuç" Bolşevik, sanayi, ulaşım, ordu ve Sovyetler'de en elverişli ve etkili yerlerde faaliyet gösteren çok iyi teşkilâtlanmış ve disiplinli "yöneticilerdi". Bunların çoğu, işçi ve asker kitleleri üzerindeki etkileri gittikçe ve sağlam bir şekilde artan sendika görevlileri; fabrika ve askerî birlik delegeleriydi. Bunlar, arkalarında tam anlamıyla siyasî bir kütle seferberliğinin savaşa girmeğe hazırlamakta olduğu "aktivistler" ve "ihtilâlci öncü kolu"ydu. Bolşevikler, her Sovyette, derli toplu bir grup olarak hareket ediyorlardı. Ardarda yapılan ara seçimlerle sayıları fazlalaştığı için, fiili olarak yaptıkları etki, sayılarına oranla daha da artmıştı. Ajitatörlerin, sendikalardaki görevlilerin ve Sovyet üyelerinin teşkil ettiği bu genel grupla birisinin ilgilenmesi gerekliydi. Birisi, onlarla hergün ilinti halinde olmalı; Merkez Komitesinin kararlarını onlara iletmeli, Sovyetlerde nasıl oy verecekleri ve öteki partilere karşı nasıl davranacakları konusunda onları aydınlatmalıydı. Bu çetin işi, Stalin ve Sverdlov yapıyordu. Ulaşım imkânlarının karmakarışık ve yetersiz halde bulunması; ayrıca, Petersburg'un ihtilâlin merkezi niteliğini taşıması, Merkez Komitesi üyelerinin, taşradaki Parti kolları ile düzenli bir şekilde irtibat kurmasını imkânsız kılıyordu. Sovyetlerin millî [genel] toplantılarına; ordu komitelerinin, sendikaların ve köylülerin toplantılarına katılmak üzere, taşradan sık sık delegeler geliyordu. Merkez komitesinin bu iki teşkilâtçısı, yani Stalin ile Sverdlov, bu fırsatlardan faydalanarak, delegeleri, Partinin merkezi olan Kşesinska ya Sarayında ya da Petersburg Sovyetinin toplantı yeri olan Tauride Sarayında bir araya topluyor ve bilgi ve-

riyorlardı. Lenin, Zinoviev ve Kamenev, kürsülere çıkıp sözler ve kararlar hakında çetin bir savaş verirken; Stalin ile Sverdlov, tabandaki üyelerin, liderlerle aynı doğrultuda oy vermelerini sağlayarak, Bolşeviklerin meclislerdeki davranışını yöneten kimseler olarak; hem de ortada görülmeyen ve yorulmak nedir bilmeyen yöneticiler olarak çalışıyorlardı. İhtilâl şeması içinde, Lenin'in kendisine çok önemli bir rol yüklemiş olduğu inatçı ve marifetli teşkilâtçı, yeraltı faaliyetinin dar çerçeveleri içinde değil, açık ve çoşkun bir halk hareketi içinde ken disini göstermek zorundaydı şimdi. Ama, onun oynadığı rol kimin tarafından gerçekleştirildiği bilinmeyen mütevazı bir rol olarak kalıyordu. Üstad hatiplere ve sözcülere İhtilâlin bolkeseden ve süratle dağıtmış olduğu şöhret, bu teşkilâtçının payına düşmüyordu.

O günlerde, Bolşeviklik, yeni bir sözcü ve savunucu daha kazanmıştı. Bu, cesareti, siyasî atılımı ve parlak hitabeti ile, Petersburg kürsüsünden memlekete hergün seslenen kabiliyetli hatipleri gölgede bırakan Leon Troçki'ydi. Troçki, Kanada'daki bir yabancı toplama kampından dosdoğru Rusya'ya dönmüştü. Troçki, Lenin'den bir ay sonra varmıştı Rusya'ya. Bolşevikliğin kurucusu ile arasındaki uzun tartışmayı kapamak ve birlikte çalışmak istiyordu. Savaş, Troçki'nin görüşlerini kısmen değişikliğe uğratmıştı. Uzun süredir ardından koştuğu bir amacı, yani Bolşeviklerle Menşevikleri birleştirme isteğini bir yana bırakmıştı artık. İhtilâlin etkisi altında, Menşeviklerin sola kayacağını ve Bolşeviklerin de, dar sekter görüşleri diye nitelediği şeyden sıyrılacağını ununuştu Troçki. Oysa, bu etki altında, Menşeviklerin sağa kaydıklarını ve "savunucular" haline geldiğini görüyordu şimdi. Buna karşılık, yeraltından çıktıktan sonra, Bolşeviklerin daha geniş görüşlü olduklarına inanıyordu Troçki. İhtilâlci partinin mahiyeti, yapısı ve

disiplini konusunda, kendisinin değil Lenin'in haklı çıkmış olduğunu kabul etmeye hazırdı. Bolşevikliğin kurucusunun, Nisan Tezleri'nde, kendisi tarafından yıllarca önce savunulmuş olan görüşü benimsediğini görünce içi rahat etmişti. Troçki'nin, savunmuş olduğu bu görüş, Rus İhtilâlinin, proletarya diktatoryasına yönelmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Lenin'in beklenmedik "Troçkici sapması" karşısında, eski Bolşevikler boşuna tedirgin olmamışlardı.

Troçki, Petersburg'da *Mezhrayontsi* adıyla tanınan çok etkili ve kabiliyetli Sosyalistlerin teşkil ettiği küçük bir grubu yönetiyordu. Bu grup, Temmuz ayında Partiye katılmıştı. Müstakbel Eğitim Komiseri Lunaçarski, büyük tarihçi Pokrovski, Marx'ın biyografisisi Ryazanov, ve müstakbel diplomatlardan Manuilski, Yoffe, Karahan, ve Yureniev gibi kimseler vardı bu grupta. Resmî olarak Partiye katılmalarından önce, Troçki ve arkadaşları, Leninle fikirbirliği halinde hareket etmişler ve Sovyetlerin hem içinde hem de dışında, çoğunlukla Bolşevikler adına konuşmuşlardı. Danton'un, Robespierre'in ve Saint-Juste'ün çağından beri, Avrupa'nın görmediği bir büyük ve ateşli hatipler topluluğu ortaya çıkmıştı. Oysa, bu arada, sahne yanlarının loşluğu içinde çalışıp duruyordu Stalin.

Mayıs ve Haziran aylarında, Petersburg'da, ihtilâlci çoşkunluğun gittikçe arttığı görüldü. Başkentteki belediye seçimleri, Hükümette ağır basan partinin, yani Miliukov'un Anayasacı Demokratlarının (Kadetlerin) zayıflığını gösterdi. Verilen oyun yarısı, ılımlı sosyalistlere gitmiş ve aşırı uçlardaki iki partiyi, yani Kadetler ile Bolşevikleri, etkili azınlıklar durumuna sokmuştu. Kadetlerin ağır bastığı hükümetin yerine, Kadetlerin, Menşeviklerin ve Sosyal Revolüsyonerlerin koalisyonu geçmişti. Ama, fırtınayı atlatmaya çalışan yeni Hükümetin

de sağlam olmadığı belliydi. Petersburg'un işçi kenar mahallelerinde, Bolşevikler ağır basmaya başlıyorlardı. Rusya'nın Batılı müttefikleri, Rus Yüksek Komutanlığını, Almanlara karşı genel bir taaruza geçmesi konusunda sıkıştırırken, Ordu içinde barışın gerçekleştirilmesi için yükseltilen sesler gittikçe kuvvetleniyordu. Bolşevikler, yeni koalisyona sert bir şekilde karşı çıktılar. Ama muhalefet ederken, taktik bakımından geniş ve derin bir görüş ortaya koydular. Bu görüş, kısa zamanda, önemli başarıların elde edilmesini sağladı. Hükümeti tüm olarak karşılarına alıp eleştirmediler; çünkü, Rusya tarihinde ilk olarak sosyalist partilerin işbaşında bulunmasının, işçi sınıfı tarafından memnuniyetle karşılandığını biliyorlardı. Ama, emekçi sınıflar, koalisyondaki ortaklardan birine, yani orta sınıfın temsilcisi olan Kadetlere karşı güven duymuyorlardı. Bunun üzerine, Lenin, ılımlı Sosyalistleri, Koalisyonu terk etmek ve Sovyetlere dayanan bir hükümeti kendi başlarına kurmak konusunda sıkıştırmaya başladı. Başkentin Bolşeviklerden yana olan kenar mahallelerinde, Bolşevik ajitatörler, iki kesin sloganı yayıyorlardı. Bu sloganlar, "Kahrolsun On Kapitalist Bakan" ve "Bütün iktidar Sovyetlere" ydi. Menşevik ve Bolşevik partilerin tabandaki üyelerinin Kadetlere karşı duyduğu kuşkuyu, birinci slogan körüklüyordu. Bütün iktidarın Sovyetlere verilmesini istemek ise, Sovyetlerde çoğunluk elde etmiş olduklarına göre, ılımlı Sosyalistlerin tek başlarına iktidara geçmelerini istemek demekti. Bu slogan da, sıradan Menşevik işçisine sesleniyordu. Mayıs ve Haziran ayı içinde, yığınlarla Menşevik işçi, Bolşevik saflarına geçti. 18 Haziran'da, yarım milyon işçi ve asker, başkentin sokaklarında bir gösteri yaptı. Bu gösteri, dış görünüş bakımından, Sovyetler'deki Menşevik liderleri tarafından hazırlanmıştı. Gösteriye katılanlardan büyük bir kısmı ise, yalnız Bolşevik

sloganları yazılı olan bayraklar ve levhalar taşıyorlardı. Sovyetlerin Tüm Rusya Kongresi toplantı halindeydi o sırada; taşradan gelmiş olan ve Bolşeviklerin hâlâ bir azınlığını teşkil ettiği delegeler, başkentteki Bolşevik gücünü açıkça ortaya koyan bu gösterinin etkisi altında kalmışlardır.

Sovyetler Kongresinde, önemli bir olay cereyan etmişti. Sosyalist bakanlardan biri, geniş temelli bir hükümetin gerekli olduğunu savunma yollu izah ederek, savaşın yaratmış olduğu kargaşa ile, hiçbir partinin yalnızca başa çıkamayacağını ileri sürerken, salonda bulunan Lenin, bakanın sözünü kısa bir cümleyle kesmiş ve kendi Partisinin bütün iktidarı üzerine almaya hazır olduğunu bildirmişti. Lenin'in sözleri mübalâğalı ve alaycı gülüşlerle karşılanmıştı. Ama, sokaklarda yapılan gösteriler, bu sözlere öldürücü bir ağırbaşlılık vermişti.

Aslında, Bolşevikler, iktidarı ele almaya henüz hazır değillerdi. Bolşevikler, Sovyetleri, ihtilâlci otoritenin meşru kaynağı olarak görmeye devam ediyorlardı ve Bolşevik Partisi Sovyetler'de azınlıkta kaldığı sürece, iktidarı ele geçirmeye kalkışmaya engel oluyordu Lenin. Ama, ileri sürdüğü ihtiyatlı taktiğe sinirlenen, sabırsız ve yarı-anarşist işçileri, askerleri ve bahriyelileri zaptetmek için çok uğraşması gerekiyordu. Çizmiş olduğu aksiyon [eylem] şemasını ihtilâlin inişli çıkışlı ritminin ve şiddetinin tehlikeye düşürdüğünü görüyordu. Lenin'in güttüğü siyaset, taşra işçi sınıfı için hâlâ çok aşırı bir siyaset olduğu halde, başkentteki askerlerin ve işçilerin büyük bir kısmı, Bolşeviklerin de çok ılımlı olduğunu ve ihtilâlcilik bakımından yeterince etkili davranmadığını düşünmeye başlamışlardı. Stalin, *Prav*'da da, Bolşeviklerin etkili oldukları kenar mahallelerdeki işçileri, bazı anarşist ve yarı-anarşist ajitatörlere karşı ikaz ediyor ve bu ajitatörlerin, işçileri, henüz yeterince olgunlaşmadan

ve hazırlanmadan "ortaya çıkmaya" zorladıklarını söylüyordu. Bundan sonraki iki üç ay içinde, Bolşevikler, ihtilâli geçiktirmenin şansı ile zamansız aksiyona girişmenin riskleri arasında tedirgin bir şekilde dengede durmuşlardı.

Şanslar ve tehlikeler, karşı-ihtilâlin de bütün kartlarını ortaya sürmeye hazırlanmasından dolayı fazlalaşıyordu. Monarşi taraftarı generaller, yurtsever subayların teşkil ettiği birlikler, eski idarî görevlerde bulunmuş kimselerin bağlı olduğu dernekler ve Kadet orta sınıf, Haziran gösterisinin anlamını gözden kaçırmamışlardı. Bunlar, bolşevikliğin ilerleyen ve güçlenen hareketini, şiddetli bir darbe ile bertaraf etmeye kesin olarak karar vermişlerdi. Ilımlı Sosyalist liderler sinmişlerdi ve karşı-ihtilâlin böyle bir çıkışının, kendilerini, solda yer alan rakiplerinden kurtaracağını müphem bir şekilde düşünür gibi oluyorlardı. Ilımlı sosyalistler, solda yer alan rakipleri karşısında yani Bolşevikler karşısında, hergün biraz daha güçsüz duruma düşmüşlerdi. Lenin ile arkadaşları, iyice olgunlaşmamış bir ayaklanma hareketine sürüklenmemeye kesin olarak karar vermişlerdi. Lenin ve arkadaşları, yalnız başkentin proleter kütlelerine dayanarak iktidarı hemen ele geçirebileceklerinden emindiler ama ülkenin geri kalan kısmının muhalefeti karşısında bu iktidarı ellerinde tutamayacaklarından da aynı ölçüde emin bulunuyorlardı. Ayrıca, Petersburg'da yapılan her büyük sokak gösterisinin, sokak kavgası şeklinde yozlaşmasının muhtemel olduğunun da farkındaydılar. İşçiler silâhlanmıştı. Askerler, herhangi bir gösteride, silâhsız yürümek istemiyorlardı. Her silâhsız gösteri, karşı-ihtilâlin çetelerine atış hedefi teşkil ediyordu. Bundan ötürü, Bolşevik Partisinin Merkez Komitesi, bütün gösterileri yasaklamıştı. Ama bu yasağı uygulayamıyordu. Çünkü kenar mahallelerdeki ve kışlalardaki ihtilâlci

çoşkunluk, Partinin kontrolünden çıkmıştı. Bolşeviklerin şiddetli ama geçici bir gerilemesiyle sonuçlanan ve içinde Stalin'in garip bir rol oynadığı "Temmuz Günleri" nin arka plânında işte bu gerçekler bulunuyordu.

Bu olayların canlı ve dış görünüş bakımından doğru bir açıklanması, Parti'nin altıncı kongresine bizzat Stalin tarafından sunulan raporda yer almaktadır. Partinin bu altıncı Kongresi, "Temmuz Günleri" nden iki hafta sonra toplanmıştı. 3 Temmuz günü, öğleden sonra, alayların birinden gönderilmiş olan delegeler, Partinin şehir konferansına ansızın gelerek, kendi alaylarının ve başka alayların o akşam "ortaya çıkmaya" karar verdiklerini ve öteki alaylarla fabrikalara haberciler göndererek herkesi bu isyna katılmaya çağırdıklarını söylemişlerdi. Petersburg Komitesi başkanı Volodarski ise, üyeleri oldukları için, Partinin kendilerinden, gösteriler hakkında verilmiş yasaklama kararına uymalarını beklediğini, askerlere sert bir şekilde hatırlatmıştı. Merkez Komitesi, Petersburg Komitesi ve Bolşevik Askerî Teşkilâtı, hemen toplanarak yasaklama kararını bir kere daha pekiştirmiş ve bu kararı uygulamak üzere kışlalarla fabrikalara ajitatörler göndermişti. Merkez Komitesi, Menşeviklerin kontrolü altında bulunan Sovyet Yürütme Kurulunu bu yeni olaylardan haberdar etmek üzere, Stalin'i delege olarak da göndermişti. Olayların patlak vermesinden iki saat sonra, Stalin görevini yerine getiriyordu. Ama hareket çığ gibi büyümeye başlamıştı bile. Akşama doğru, tamamen silâhlanmış olan işçi kalabalıkları ve birkaç alay, Partinin Petersburg Komitesinin bulunduğu binanın önünde toplanmıştı. Bolşevik hatipler, kalabalığın sessizce dağılmasını istemişler ama ıslıklarla ve yuhalarla karşılanmışlardı. Sonunda, gösteri yapanların, Petersburg Sovyetinin toplandığı Tauride Sarayına giderek, isteklerini Sovyet Yürütme Kuruluna vermelerini teklif

ettiler. Kalabalık, *Marseyez*'i söyleyerek yola koyuldu. Bütün gece, Sarayı kuşatmış halde bulunan kalabalık, başlıca isteğine; yani Sovyet liderlerinin Geçici Hükümeti terk ederek iktidarı bizzat ele alınaları konusunda ileri sürdüğü isteğine cevap almak için boşuna bekledi.

Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler, hükümete "sadık" askerî birliklerin gelip kendilerini kurtaracağım umarak, zaman kazanmaya çalışıyorlardı. Toplantılar ve yürüyüşler, o ana kadar sessiz sedasız geçmişti, ama kalabalığı saran heyecan her an bir çoşkunluk ve patlama doğuracak şekilde artıyordu. Kalabalık, Tarım Bakanı Çernov'u tamnuştı. Bir takım kimseler, bakanı "tutuklamışlardı".

Eski bir devrimci olan bakan, Troçki'nin soğukkanlılıkla ve cesaretle işe müdahale etmesi sayesinde hırpalanmaktan kurtulabilmişti. Geceyarısından sonra geç saatlere kadar, tiz sesiyle, kalabalığı ikna etmeye çalışmıştı Zinoviev. Bir bakıma imkânsız bir şey yapmaya çalışıyordu. Yani, hem evlerine dönmelerini, hem de ihtilâlci heyecanlarını olduğundan daha canlı tutmalarını istiyordu onlardan. Bu korkunç açmaz içine düşmüş bulunan Bolşevik Merkez Komitesi, sürekli olarak oturum halindeydi. Merkez Komitesi, en sonunda, gösteriyi yönetmek ve şiddete başvurulmadan yürümesini sağlamak amacıy la bizzat gösteriye katılmak kararını verdi. Bu işin tehlikesi, verilen kararın başarılı bir şekilde uygulanmaması ve kaçımlmaz bir çatışmayla karşı karşıya kalınmasıydı. Ve böyle bir çatışmanın, karşı-ihtilâlin başarıya ulaşmasına yol açan büyük bir yenilgiyle sonuçlanması da muhtemeldi. Bu çeşit bir nihaî karşılaşmadan, Bolşeviklerin yenilgiye uğrayarak çıkmaları muhtemeldi. Bolşeviklerin izleyeceği bir başka davranış yolu da, gösteri yapanlarla ilişkiyi keserek olayların gelişmesini kendi

haline bırakmaktı. Ama ihtilâlin partisi, böyle bir itidal ve kayıtsızlık gösteremezdi. Kendi hallerine bırakılan, yani tutkularına ve sabırsızlıklarına terkedilen kütleler, içsavaşın tuzağına mutlaka düşeceklerdi. Kriz anında kendilerini yapayalnız bırakmak anlamına gelen böyle bir davranışta bulundukları için Bolşevikleri hiç bir zaman bağışlamazdı bu kütleler. Bolşevikler de, nihaî zaferi kazanmak için itimadına ve yardımına muhtaç oldukları bu halk kütlelerinin gözünde kendilerini küçük düşüremezlerdi.

Sonraki bir kaç gün içinde gittikçe genişleyen ve karmakarışık hale gelen gösteriler, yer yer çarpışmalara ve kan dökülmesine yol açtı. Ama Bolşeviklerin en fazla korktukları şey gerçekleşmedi. Yani, bu çarpışmalar, bir içsavaşın patlamasına önayak olmadı. Hareket gücünü kaybetti ve tavsadı. Aynı anda, bu halk hareketine karşı olan davranışlar güçlenmeye başlamıştı. Sağ kanadın silâhlı grupları harekete geçmişti ve bu, üst sınıflarla orta sınıflara bir iç rahatlığı veriyordu. Bolşeviklerin merkezi ve *Pravda*'nın yazıhaneleri tahrip edildi. Bütün bu karışıklık arasında, cephede girişilmiş olan Rus askerî saldırısının başarısızlığa uğradığı haberleri duyuldu. Bu başarısızlıktan Bolşevikler sorumlu tutulmuş ve korkunç bir intikam çağrısı yayılmıştı etrafa. Sağcıların ajitatörleri, Lenin'in ve taraftarlarının Alman casusları olduklarını söylüyordu. Tanınmış bir gazete, bu ithamı destekleyen sahte belgeler yayınlamaya başlamıştı. Hükümetin askerî kuvvetleri, Bolşeviklerin etkili olduğu kenar mahallelerde harekete geçmiş ve tedhişe başlamıştı.

"Temmuz Günleri" boyunca, Stalin, Merkez Komitesi adına Savyetlerin Yürütme Kurulu ile resmen konuşmalarda bulunmuş ve söz dinlemez unsurları kontrol altına alabilmek için elinden geleni yapmıştı. Başlangıçta,

Bolşeviklerin gösteriler aleyhinde aldıkları kararı Yürütme Kuruluna bildirmiş ve daha sonra bu kararın tersine çevrilmiş olduğunu öğrenmişti. Bu değişikliği de Sovyet liderlerine bildirmiş ve nedenlerini açıklamış olmalıdır. Sovyetlerin yönetici çevrelerince, Stalin'in iyi niyetle hareket ettiğinden şüphe edilmemiş olması da muhtemeldir. Çünkü daha sonra, Hükümet, Bolşevik liderlerden çoğunun tutuklanması için emir verdiği zaman, Merkez Komitesi üyesi olduğu halde Stalin'e dokunulmamıştır. Bir yarı-ayaklanma sayılabilecek olan bu hareketin son perdesini kapatmak yani Peter ve Paul Kalesinin isyancılar tarafından teslim edilmesini sağlamak görevi de Stalin'e düşmüştü. Sovyet Yürütme Kurulunun Menşevik üyeleri yanında olduğu halde Kaleye gitmişti. Bolşevik merkezinin tam karşısında bulunan Kaleye vardığı sırada, merkez de hükümet askerî birlikleri tarafından işgal edilmekteydi. Kalenin içindeki kuvvetler, ayaklanmayı başlatmış olan makineli tüfek erlerinden; o gözü pek ve ateşli Kronştad bahriyelilerinden ve sivil Kızıl Muhafızlardan teşekkül etmişti. Bunların hiçbiri teslim olmayı kabul etmiyor ve Kaleyi, kanlarının son damlasına kadar savunmaya hazırlanmış bulunuyorlardı. Stalin'in üzerine almış olduğu görevin ne kadar nazik ve güç bir iş olduğunu tahmin edebiliriz. Stalin, ayaklanmış olanların, teslim oldukları takdirde cezalandırılmayacakları hakkında resmî olarak garanti almış bulunuyordu. Ama Kaleyi savunanlar, teslim olmayı yine de reddediyorlardı. Sonunda, Sovyet Yürütme Kuruluna teslim olmaları konusunda onları ikna etmişti Stalin. Hükümete teslim olmaktan daha şerefli bir şeydi bu. Böylece, seller gibi kan akmasının önüne geçilmişti.

Bolşeviklerin bu gerileyişi, olayların açıkça göstereceği gibi, yüzeyde kalan bir gerileyişti. Ama "Temmuz Günleri" nden hemen sonra, bütün partiler, bu gerileyişi

mübalâğalı bir şekilde değerlendirmişlerdi. Aralarında Lenin'in de bulunduğu Bolşevik liderlerinden çoğu, aslında olduğundan daha büyük bir yenilgiye uğradıklarını sanmışlardı. Bolşeviklere karşı girişilen baskı hareketi şiddetlenmişti. Lenin ve Zinoviev, Almanlardan para almış olmakla itham ediliyorlardı. Ihmlı Sosyalistler bu ithamın yalan olduğunu bilyorlardı. Ama, Bolşeviklere karşı duydukları kin, Lenin'i ve arkadaşlarını bu itham karşısında savunmalarını imkânsız kılacak kadar şiddetliydi. Bu ılımlı Sosyalistlerin bir çoğu, "Temmuz Günleri" nde, Lenin'in, iktidarı ele geçirmek için ciddî bir teşebbüste bulunmuş olmasından kuşkulanıyorlardı.

Merkez Komitesi, Lenin ile Zinoviev'in, resmî makamlara teslim olması ya da saklanması şıklarından hangisinin daha doğru olduğunu tartışıyordu şimdi. Lenin ile Zinoviev de bu konuda tereddüt ediyorlardı. Mahkemeden kaçınmalarının, iyice bilgi edinememiş olan halkın gözünde, kendilerine yapılan ithamların doğru olduğu kanısını uyandıracağından korkuyorlardı. Başlangıçta, Kamanev ve Lunaçarski de böyle düşünüyordu. Buna karşılık, Lenin ve Zinoviev'in hemen saklanması gerektiğini savunuyordu Stalin. Geçici Hükümetin adaletine güvenmenin çılgınlık olacağını ileri sürüyordu. Bolşevik -aleyhtarlığı öyle şiddetli bir hale gelmişti ki, "Alman casuslarını" hapishaneye götürmek ödevini alan her hangi bir genç subay ya da assubay, onları yolda öldürmeyi bir yurtseverlik davranışı olarak düşünebilirdi. Lenin. Stalin'in tavsiyelerini dinlemek konusunda hâlâ tereddüt ediyordu. Bunun üzerine, Stalin, Sovyetlerin Yürütme Kuruluna başvurarak, eğer Yürütme Kurulu, hayatını ve şahsını kanun dışı şiddet hareketlerinden korumayı garanti ederse, Lenin'in mahkemeye çıkmaya hazır olduğunu bildirdi. Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler böyle bir sorumluluk altına girmeyi reddettikleri için, Lenin

ile Zinoviev, en sonunda saklanmaya karar verdiler.

Lenin, 8 Temmuz günü ortadan kayboldu. Saklanacağı yere giderken, iktidarı ele geçirmesinden pek az zaman önce bir Jacobin marangozun yanına sığınmış olan ve aynen kendisi gibi her tarafta aranan Robespierre'i mutlaka hatırlamış olmalıydı. Lenin'in "marangozu", Stalin'in eski arkadaşı işçi Alliluyev'di. Lenin, Alliluyev'in evinde birkaç gün kalmıştı. (*)

11 Temmuz günü, Stalin ve Alliluyev, şehrin kararan sokaklarından geçerek, Lenin'i Bahriye İstasyonuna götürdüler. Lenin buradan hareket ederek, önce, başkentin yakınındaki bir köye, daha sonra Finlandiya'ya gitti. Bu tarihten Ekim İhtilâline kadar geçen süre içinde, yeraltı faaliyeti gösterdi ve Merkez Komitesine gönderdiği sayısız risale, makale ve mektupla, Partisinin taktiğine olmasa da stratejisine yön verdi. Lenin'le birlikte, Zinoviev de gitmişti. Birkaç gün sonra Kamenev tutuklandı. Troçki (Lenin'den yana olduğunu açıkça söyledikten sonra), Lunaçarski ve öteki Bolşevik ileri gelenleri de aynı şekilde tutuklandılar. Büyük liderler ve hatipler dağılmış ve ortadan kaybolmuştu artık. Bu tehlikeli anda, Stalin yeniden başa geçerek Partiyi yönetmeğe başladı. Öteki liderlere nisbetle adının daha az duyulmuş olması, yararlı olmuştu; çünkü, Stalin adı, öteki Bolşevik liderler kadar kızgınlık ve nefret doğurmuyordu.

Lenin'in başkentten ayrılmasından hemen sonra, "K. Stalin, Merkez Komitesi Üyesi" imzasıyla bir çağrı yayınlamıştı Stalin. Bu çağrı, yenilmiş olan ama bozguna uğramayan Partinin, "saflarını pekiştirmesi" ile ilgili bir çağrıydı. Stalin, bu çağrısında, Bolşeviklerin, "Temmuz

(*) N. Krupskaya, **Memoirs of Lenin**, s. 272; S. A. Alliluyeva, **Vospominanya**, s. 183-4. Alliluyeva, Stalin'in, Lenin'i traş ettiğini hatırlamaktadır. Stalin, tanınmaması için, Lenin'in sakalını ve bıyığını kesmişti.

Günleri" sırasında olayların zoru altında kaldıklarını; karşı - ihtilâlin saldırıya geçtiğini, "uzlaşmacıların" büyük bir yükün altına girdiklerini belirtiyordu. Karşı-ihtilâlin saldırısı sona ermiş değildi. Karşı-ihtilâl, "Bolşeviklere saldırdıktan sonra, bütün Sovyet partilerine ve bizzat Sovyetlere karşı saldırıya geçiyordu şimdi." Stalin, yeni bir siyasî krizin ortaya çıkacağım ileri sürüyordu. "Gelecek savaşlar için hazır olun.. Birinci uyarmamız şudur: Karşı-ihtilâlin kışkırtmalarına kapılmayın; soğukkanlı ve sebatkâr davranın, gücünüzü harcamayın.." diyordu Stalin. "İkinci uyarmamız da şudur: Partimizin çevresinde kenetlenin, güçsüzleri yüreklendirin ve geride kalanları toplayın..." "Temmuz Günleri" nden önce başlamış olan ve şimdi yarı-gizli halde devam eden Bolşevik belediye konferansında da aynı talimatı tekrarlamıştı. Bu konferans, Stalin tarafından yazılmış bir manifestoyu kabul etmişti. Manifesto'da, ihtilâlci uslûpla, doğulu din adamı üslûbu birbirine karışmıştı. Şöyle diyordu Stalin :

"Bu baylar, saflarımızı karıştırmak ve bozmak; aramıza şüphe ve ayrılık tohumları ekmek ve liderlerimize karşı duyduğumuz güveni sarsmak istiyorlar besbelli. Sefiller! Liderlerimizin [yani, Lenin'in, Troçki'nin, Zinoviev'in ve Kamenev'in] adları, yüzsüz burjuva güruhu kendilerine çamur attığı şu sırada, işçi sınıfına her zamankinden daha yakındır ve daha fazla sevilmektedir. Bunu bilmiyorlar burjuvalar. Burjuvaların uşakları, ne kadar ağır iftiralarda bulunurlarsa; işçilerin liderleri için duydukları sevginin de o kadar derinleştiğini akıllarına bile getirmiyorlar... İftiracıların utanç verici damgası... Bu damgayı, Petersburg'un teşkilâtlanmış otuz iki bin işçisinin elinden alıp mezarınıza götürün... Ve siz bay kapitalistler ve toprak ağaları, bankerler ve vurguncular, rahipler ve karşı-casusluk teşkilâtı ajanları zaferinizi pek

erken kutluyorsunuz. Büyük Rus İhtilâlini mezara göndermekte pek acele ediyorsunuz. İhtilâl canlıdır ve canlı olduğunu size hissettirecektir bay mezar kazıcıları!"

Gerçekten de, Bolşevikler, yedikleri darbeden sonra çabucak toparlanmışlardı. Temmuz ayının sonunda, yarı gizli bir millî [genel] Kongre toplamaya muvaffak olmuşlardı. Bu kongrede, Nisan ayındakinin üç misli üye, yani 240.000 üye temsil ediliyordu. Stalin ve Buharin, Merkez Komitesinin başlıca sözcüleriydiler. Kongrenin en ilgi çeken yanı, yaklaşmakta olan ihtilâlin temel özelliği hakkında Stalin, Buharin ve Preobrajenski arasındaki tartışmaydı. Bu tartışmalar, Lenin'in Nisan Tezleri üzerindeki çekişmenin bir yankısı olduğu gibi, daha ileriki yıllarda yapılacak olan sert tartışmaların ve çekişmelerin bir habercisiydi. Stalin, ihtilâlle ilgili bir teklifi Kongreye sunmuştu. Bu teklife göre, muzaffer Rus İhtilâli, iktidarını "ilerlemiş ülkelerin ihtilâlci proletaryası ile ittifak halinde, barışa ve toplumun sosyalistçe kurulmasına yöneltecekti." Genç marksist iktisat bilgini Preobrajenski ise, bir değişiklik yapılmasını teklif ederek şöyle denmesini istiyordu : İhtilâlci hükümet, "iktidarını barışa (ve eğer proleter ihtilâli Batı'da gerçekleşirse) sosyalizme yöneltecektir." Her iki teklif de de, Rus ihtilâli ile Batı ülkeleri proletaryası arasında "ittifak" yapılması gerekli bir şey olarak görülüyordu. Ama Preobrajenski, Batı Avrupa İhtilâlden geçmedikçe, Rusya'nın sosyalist düzeni kurmaya yönelemeyeceğini ayrıca belirtiyordu. Bu gerçekleşmediği takdirde, ihtilâl ancak barışı (ve muhtemelen demokratik düzenin pekişmesini) sağlıyabilirdi. İhtilâlin amaçlarını, Buharin de aşağı yukarı bu şekilde açıklıyordu. Stalin ise, Batı'da ihtilâl olsun olmasın, Rusya'nın sosyalizmi kurmaya hemen geçebileceğini düşünüyor ve bu geçişin gerçekleşmemesi için bir sebep görmüyordu. Preobrajenski'ye karşı şöyle savunu-

yordu düşüncesini :

"Sosyalizme yol açan ülkenin özelikle Rusya olması ihtimalini bir yana bırakamazsınız... Rusya'da ihtilâlin temeli [tabanı], Batı Avrupa'da olduğundan daha geniştir. Batı Avrupa'da, proletarya, burjuvazinin karşısına tek başına çıkmaktadır. Oysa bizde, işçi sınıfı, yoksul köylüler tarafından desteklenmektedir... Almanya'da, devlet aygıtı [cihazı] mukayese edilmeyecek kadar daha büyük bir etkinlikle işlemektedir.. Bize yalnız Avrupa'nın yol göstereceğini ileri süren köhne düşünceyi bir yana bırakmalıyız. Bir dogmatik marksizm vardır bir yaratıcı marksizm. Ben ikincisini seçiyorum."

İşin garip yanı, o sırada, Stalin'in görüşleri ile Troçki'nin görüşlerinin birbirine tıpatıp uymasıdır. Çünkü Troçki de, Rusya'nın sosyalist ihtilâle Avrupa'dan önce *başlayabileceğini* savunuyordu. Stalin tek bir ülkede sosyalizmin kurulabileciği fikrini, yani dünyanın geri kalan kısmından apayrı olarak ve tek başına, Rusya'nın sosyalizmi sonuna kadar kurabileceği fikrini henüz ileri sürmüyordu. Bu fikri, ancak yedi sekiz yıl sonra ve Buharinle birlikte Troçki'ye karşı ileri sürecek ve savunacaktı. Ama onun sözlerinde, daha şimdiden, Rusya'nın taşıdığı özel sosyalist görevi yerine getirebileceği üzerinde ısrarla duruluyordu ve bu ısrar, aynı konuda Troçki'nin ya da Lenin'in sözlerindeki ısrardan çok daha kuvvetliydi. Gerçi, Troçki ve Lenin'in, o sıralarda yazdıklarında, bu ısrara raslanıyordu ama onlar, Rusya'da sosyalizmin kaderinin, Batı'da patlak verecek proleter ihtilâline *nihaî* olarak bağlı bulunduğu üzerinde de kesin bir şekilde duruyorlardı. Troçki ve Lenin, Rusya'mn, öteki ilerlemiş ülkelerden önce, sosyalizmi kurmaya başlayabileğini ve başlaması gerektiğini söylüyorlar ama Rusya'nın sosyalizmin kurulmasını tek başına sonuna kadar ulaştıramayacağını ileri sürüyorlardı. Stalin ise, Troçki ve

Lenin'in bu tezlerinin ilk bölümünü kabul edip tekrarlıyor ama ikinci bölümünden söz etmiyordu. Stalin'in sözlerinde, Rusya'mn ihtilâl bakımından kendi kendine yeteceği konusunda yarı-bilinçli ve zımnî bir inanç vardı. 1917 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında, daha sonraki bölünmelerin temelini teşkil eden bu işaretleri hiç kimse fark etmemişti.

Stalin'in yönettiği bir Kongrede, Troçki'nin grupunun, Bolşevik Partisi ile resmî bir şekilde kaynaşması ve hâlâ hapiste olan Troçki'nin Merkez Komitesi üyesi seçilmesi gerçekten gariptir ve tarihin bir cilvesi gibi görülebilir. Yeni Merkez Komitesinin öteki üyeleri şunlardı : Lenin, Stalin, Kamenev, Zinoviev, Sverdlov, Rykov, Buharin, Nogin, Uritski, Miliutin, Kollontay, Artem, Krestinski, Dzerjinski, Yoffe, Sokolnikov, Smilga, Bubnov, Muralov, Şaumyan, Berzin. Kongre, baskı altında tutulan liderlere karşı duyduğu saygıyı belirterek Lenin'i Troçki'yi, Zinoviev'i, Kamenev'i ve Kollontay'ı "şeref prezidyumu"na seçti.

Bu arada, büyük liderlerin olmadığı sürece, Partiyi yöneten adam, büyük fikirler ortaya atamamıştı. Konuşmalarında, orijinal düşünceler ileri sürülmüş değildi. Sözleri kuruydu ve çoşturucu değildi. Ama bu adam, savaşın tam ortasında bir gediğe kendini atabilmiş kimsenin güvenini duyuyordu. Sebatkârlığı ve güvenilir bir kimse olması, Parti saflarında herhangi bir çözülmenin ve paniğin ortaya çıkmasını önlemeye yetmişti. Kongreye raporunu sunduğu sırada, çeşitli şehirlerde Bolşeviklere karşı girişilmiş tenkil hareketleri (bu şehirler arasında, müstakbel "Stalingrad" yani Çaritsin de vardı) ve ülkenin birçok bölgesindeki sıkı yönetim havası hakkında haberler gelmeye başlamıştı. Birinci İhtilâlin yatışması sırasındaki eski Bakû günlerinin Koba'sı gibi; bu günlerin Stalin'i de fırtınayı sakin bir şekilde atlat-

mak gücüne hâlâ sahipti.

Kongreden sonra, önce Kamenev ve daha sonra Troçki, Lunaçarski ve ötekiler serbest bırakılmaya başlayınca; Stalin, sahne yanlarının, yani kulisin loşluğuna yeniden çekildi.

Ağustos ayının sonunda, General Kornilov'un Geçici Hükümete baş kaldırması, başkenti alarm haline geçirdi. Bu ayaklamna, karşı-ihtilâlin yakın zamanda patlak vereceği hakkındaki Bolşevik ikazının doğru olduğunu göstermişti. Bu darbe hareketinin kaynağı karanlıktı. Bolşeviklerle son bir kere hesaplaşmak isteyen başbakan Kerenski, General Kornilov'dan güvenilir askerî birlikleri başkente göndermesini istemişti. General, Bolşeviklerin ortadan kaldırılması plânından yeterince memnun kalmamıştı. General, ülkeyi, Sovyetlerden, ılımlı sosyalistlerden ve hattâ Kerenski'nin kendisinden kurtarmak istiyordu. Kendine çok güvendiği ve "toplumu kurtaracak adam" olduğuna inandığı için iyice kibirlenmiş olan General, hükümetin emrini dinlememiş; Riga'yı Almanlara teslim ettikten sonra, birliklerine, Petersburg'a yürüme emri vermişti.

Hükümet, Sovyetler, Menşevik ve Sosyal Revolüsyoner Komiteleri ve Yürütme Kurulları tam bir paniğe kapılmış bulunuyorlardı. Bolşeviklerden yardım almadan, Lenin taraftarı işçileri silâhlandırmadan, Sovyetleri canlandırmadan ve "Temmuz Günleri" nde ortadan kaldırılmış olan Kızıl Muhafızlar teşkilâtına yeniden izin vermeden, Kornilov'u yenilgiye uğratabilecek durumda değillerdi. Temmuz ayaklanması sırasında büyük faaliyet göstermiş olan Kronştat Bahriyelilerini, "ihtilâli korumaya" ikna etmeleri için bizzat Kerenski Bolşeviklere başvurmuştu. Kendi şikâyetlerini ve kızgınlıklarını dizginleyen Bolşevikler, bu çağrıyı kabul ederek, Kornilov'a karşı "ön safta çarpışmaya" giriştiler. Karşı-ihtilâl, ge-

reğinden fazla açıldığı için başarısızlığa uğramış ve bütün sosyalist grupları "birleşmiş bir cephe" kurmaya itmişti. Bu ise, karşı-ihtilâlin ölümü demekti. Buna karşılık, Bolşevikler, böyle bir hata işlememeye dikkat etmişlerdi. Kronştat Bahriyelileri, hapiste bulunan Troçki'yi ziyaret ederek, Kornilov ile birlikte, Kerenski'nin de "çaresine bakmak" gerekip gerekmediğini sorduklarında Troçki, düşmanlarını birer birer tepelemenin daha doğru olacağını söylemişti onlara. Aradan birkaç gün geçince, Kornilov darbesinin önü alınmıştı.

Karşı-ihtilâlin başarısızlığı, Bolşeviklerin, iktidara ulaşmak için yapmaları gereken son sıçramayı sağlayacak hızı vermişti. Bolşevikler, bu buhrandan, ihtilâlin biricik savunucuları olmasalar da en sağlam savunucuları olarak çıkmışlardı. Kornilov darbesinin bertaraf edilmesinden sonra, Lenin, Menşeviklerden ve Sosyal Revolüsyonerlerden, Kadetlerle yani Kornilov'un suç ortakları ile işbirliği yapmaktan vazgeçmelerini ve hükümeti bizzat kendi ellerine almalarını ve iktidarı yalmz Sovyetlere dayandırmalarını istediği, ayrıca bu istek yerine getirildiği takdirde; Bolşeviklerin, Sovyet çerçevesi içinde legal bir muhalefet partisi rolü oynayacağı hakkında söz verdiği zaman, bu isteğin Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler tarafından kabul edilmemesi, sözü geçen partileri, emekçi sınıfların gözünde telâfi edilmez şekilde küçük düşürmüştü. Barışı gerçekleştireceklerini ve köylülere toprak vereceklerini gittikçe daha yüksek sesle söylemeye başladıkları için, Bolşeviklerin, ordu içindeki etkisi de gittikçe genişlemeye başlamıştı. Bolşeviklerin, o günlerde kullandıkları apaçık ve etkileyici propaganda üslûbunun bir örneği olarak, Stalin'in 31 Ağustos tarihli *Raboçyi*'de imzasız olarak yazdığı başmakaleyi verebiliriz. Stalin'in bu yazısının, Bolşevik propagandasının küçük örneklerinden biri olduğunu da unutmamak gerekir. Sta-

lin bu yazısında şöyle diyor :

"Kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin karşı -ihtilâli durduruldu ama ortadan kaldırılmadı.

Kornilov'cu generaller yenilgiye uğratıldı. Ama ihtilâlin zaferi garanti altına alınmadı.

Niçin ?

Düşmanlarla çetin bir mücadeleye girişilecek yerde, uzlaşmacı konuşmalar yapıldığı için.

Savunucular, büyük toprak sahiplerinden ve kapitalistlerden ayrılacakları yerde onlarla anlaşmalar yaptıkları için.

Hükümet, bu adamları kanun dışı ilân edeceği yerde, onlara bakanlıklar sunduğu için.

General Kaladin, Rusya'mn güneyinde ihtilâle başkaldırıyor. Ama bu generalin dostu olan General Alekseyev'i Genel Kurmay Başkanlığına getiriyorlar.

Rusya'nın başkentinde, Miliukov'un partisi, karşı-ihtilâli açıktan açığa destekledi. Ama bu partinin temsilcileri, yani Maklakov'lar ve Kişkin'ler bakanlık görevlerine çağırılıyor.

İhtilâl aleyhinde işlenen bu suça son verınenin zamanı gelmiştir.

İnsanın, düşmanıyla çarpışması gerektiğini ve düşmanla anlaşmaya kalkışmasının mümkün olmadığını apaçık ve kesin bir şekilde ileri sürmek zamanı gelmiştir.

Büyük toprak sahiplerine ve kapitalistlere *karşı,* generallere ve bankerlere *karşı;* Rusya halklarının menfaatleri *için,* barış *için,* hürriyet *için* ve toprak *için* mücadele etmek; işte, parolamız budur.

Burjuvazi ve büyük toprak sahipleri ile ilişkiyi kesmek; işte ilk gerçekleştireceğimiz iş budur.

Bir işçi ve köylü hiikümeti kurmak; işte ikinci işimiz de budur."

General Kornilov'un tevkif edilmesinden birkaç gün

sonra, Petersburg Sovyetinde çok önemli bir olay cereyan etti. Son ara seçimlerin sonunda, Bolşevikler çoğunluk partisi haline gelmişlerdi. Moskova Sovyetinde ve öteki şehirlerin Sovyetlerinde de buna benzer değişiklikler ortaya çıkmıştı. Kefaletle tahliye edilmiş olan Troçki, çok geçmeden Petersburg Sovyeti Başkanlığına seçildi. Troçki, 1905'te aynı görevde bulunuyordu. Troçki'nin yol göstericiliği altında, Sovyet, ılımlı sosyalistlerin hâlâ hâkimiyetinde bulunan Merkez Yürütme Kurulundan, Sovyetlerin ikinci Tüm Rusya Kongresinin toplanmasını ve bütün iktidarın bu Kongreye verilmesini istedi. Bu karar, mantık bakımından, ayaklanmaya girişmenin bir başlangıcı gibiydi. Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler çoğunlukta olduğu sürece Bolşeviklerin "Bütün iktidar Sovyetlere" sözünün, kısa sürede hiçbir pratik sonucu olamazdı. Bu slogan, Sovyetteki çoğunluğun yani Menşevikler ile Sosyal Revolüsyonerlerin, bütün iktidarı ele almaları demekti. Bu aksiyon çizgisini izlemek ya da izlememek sözü geçen çoğunluğa kalan bir şeydi. Ama şimdiki durumda, "Bütün İktidar Sovyetlere" sözü, Bolşeviklerin, yani yeni çoğunluk partisinin iktidarı eline alması demekti. Ne var ki, bu arada, şu soru, kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkıyordu. Peki, Geçici Hükümet bu isteğe uymaz ve Sovyetler lehine kendi gücünden ve öneminden vazgeçmezse, ne olacaktı ? O zaman, Sovyetler, Geçici Hükümete karşı ileri sürdükleri iddiayı gerçekleştirmek zorunda kalacaklar ve bu siyasî yükümlülükten dolayı Geçici Hükümeti bertaraf edecekler ve mevcut çifte iktidara [bir yanda Sovyetler bir yanda Geçici Hükümet] son vereceklerdi. Bu ise, ancak ayaklanma yoluyla gerçekleştirilebilirdi.

Lenin, Eylül ayı ortalarında, bu sonuca varmış ve Merkez Komitesini, bir ayaklanmaya hazırlanmak için sıkıştırmaya karar vermişti. Komite toplantılarına katı-

lamadığı için, öteki üyelerle, mektuplaşmak yoluyla ilinti kurabiliyordu. Göndermiş olduğu bu mektuplar ve Merkez Komitesinin bölük pörçük zabıtları, ayaklanmanın ilk hazırlıklarını ve bu ayaklanmadan önce Bolşevik liderler arasında ceryan eden dramatik tartışmanın iç yüzünü kavramamızı sağlayan biricik kaynaklardır. Mektuplar Lenin'in "Temmuz Günleri" nden sonra saklanmakta olduğu ve Stalin'in de, onun ayrılışından sonra taşındığı Sergo Alliluyev'in evine ulak tarafından getiriliyordu. Lenin ile Merkez Komitesi arasındaki irtibatı sağlamak, Stalin'in göreviydi. 15 Eylül tarihinde, Merkez Komitesine iki muhtıra getirmişti Stalin. Lenin'in yazdığı bu muhtıralar, "Bolşevikler İktidarı Ele Almalı" ve "Marksizm ve Ayaklanma" adlarını taşıyordu. "Ayak lanmayı marksist bir tarzda uygulayabilmek için," diyordu Lenin, "yani bir sanat olarak ele alabilmek için, ayaklanan birliklerin kurmaylığım hemen teşkil etmemiz, kuvvetleri bölüştürmemiz, en önemli noktalara güvendiğimiz alayları göndermemiz, Alexandrinski Tiyatrosunu [sözde Demokratik Konferans orada toplanıyordu] sarmamız, Peter ve Paul Kalesini ele geçirmemiz, Genel Kurmay üyelerini ve Hükümeti tevkif etmemiz...telefon ve telgraf santrallerini işgal etmemiz, ayaklanmayı yöneten kurmayımızı telefon merkezine yerleştirmemiz ve bütün fabrikalara, alaylara ve karakol mevkilerine telefonla bağlamamız, v.b. gereklidir."

Ayaklanmanın bu ilk şeması ile son cereyan ediş tarzı arasında pek az ortak nokta bulunuyordu. Lenin, ayaklanmanın siyasî zeminiyle ya da bu ayaklanmanın hangi otoriteye dayanılarak ilân edileceği meselesiyle ilgilenmemişti. Uygulayıcı bir plânı ortaya koymayacak kadar aksiyon alanından uzakta bulunuyordu Lenin. Fiilî ayaklanmanın ışığında, Lenin'in hazırlamış olduğu bu ilk taslak, çocuksu bir macera denemesi gibi görünmek-

tedir. Troçki, Stalin ve Komitenin öteki üyeleri omuz silkmişlerdi bu taslağa. Lenin'in kendisi de, bunun, yalnız bir hatırlatma olduğunu söylemiştir. Lenin'in maksadı, bu meselenin âcil olduğu hususunda arkadaşlarını düşündürmek, kendiliğinden bir "halk ayanlanması" hakkında yapılan amatörce hesaplar konusunda onları ikaz etmek ve ayaklanmanın bir sanat gibi ele alınması gerektiğini hatırlatarak, bu arkadaşlarını aksiyona geçmeye teşvik etmekti. Merkez Komitesinde, fikir aykırılığı ortaya çıkmıştı. Troçki, işin âcil olduğu konusunda Lenin'in düşüncesine katılıyordu ama hem siyasî hem de askerî bakımdan çok daha incelikle hazırlanmış olan kendi ayaklanma plânını, üzerinde tartışılmak için ortaya atıyordu. Troçki, Partinin ayaklanma sorumluluğunu tek başına yüklenmesi gerektiği fikrine karşı geliyor ve Sovyetleri de işin içine sokmak istiyordu. Çünkü, "İşçi Parlâmentosu" nun manevî otoritesi, işçilerin gözünde, Partinin manevî otoritesinden şüphesiz ki çok daha üstündü. Bu siyasî ve psikolojik mülâhazalar, ayaklanmanın zamanını belirliyordu. Sovyetlerin Tüm Rusya Kongresi, Ekim ayının ikinci yarısında, başkentte toplanacaktı; böylece, ayaklanma da aynı tarihlerde yapılacaktı.

Troçki, strateji bakımından Lenin ile aynı fikirde olduğu halde, taktik bakımından ona karşıydı. Kamenev ve Zinoviev ise, ona, statejik ilke bakımından karşıttılar. Lenin'in ayaklanma hakkındaki ilk mektupları 15 Eylül günü yapılan toplantıda okunduğu zaman, Kamenev, Lenin tarafından tavsiye edilen davranışın Partiyi tehlikeli duruma düşüreceğinden öyle korkmuştu ki, bu mektupların yakılmasını teklif etmişti. Stalin'in teklifi ise, tartışması yapılmak üzere, bu mektupları büyük teşkilâta iletmekti. Meselenin geniş çapta tartışılması, Parti'yi fikir ileri sürmek safhasından aksiyona girişmek safhasına geçmek zorunda bırakacağı için, bu teklif Lenin'in

görüşünü destekliyor gibiydi. Troçki ise, meseleyi taşra teşkilâtlarına göndermek isteyen Stalin'in böyle yapmakla Lenin'in teklifini örtbas etmek istediğini; çünkü taşra teşkilâtlarının bu konuda, Merkez Komitesinden çok daha çekinden olduğunu ileri sürmektedir. Gerçek, Troçki'nin ileri sürdüğü gibi olabilir ya da olmayabilir, ama Stalin'in bu teklifi zaten kabul edilmemişti.

Bundan sonraki bir iki hafta boyunca, ayaklanma taraftarları ve aleyhtarları, Merkez Komitesi içinde ve daha alt çevrelerde, karşı karşıya gelmişlerdi. Pek az zaman sonra da, Hükümetin sözde Ön-Meclisi toplantıya çağırmasıyla ilintili olarak ayaklanma aleyhtarlarından ve taraftarlarından hangisinin güçlü olduğu meydana çıkmıştı. Ön-Meclis, Kerenski'nin, kendi rejimini Sovyetlere karşı temsilî bir kurumla korumak için giriştiği gecikmiş ve zavallı bir teşebbüstü. Ön-Meclis, yalnız istişarî bir kurumdu ve üyelerini bizzat Hükümet seçecekti. Bolşevikler atanmalarını kabul edip Ön-Meclise katılacaklar mıydı, yoksa bu Meclise boykot mu edeceklerdi ? Bu soru, ayaklanma sorusu ile bir ve aynı şey değildi ama bu soru ile ilintiliydi. Ayaklanma taraftarları, günleri sayılı olan bir sözde-Meclisten hiçbir şey beklenemeyeceğini düşünüyorlardı. Lenin'in plânlarından ürkenler ise, Ön-Meclise katılmaktan yanaydılar. Soru, Partinin millî bir konferansında oya konmuştu. Bu konferansta, Troçki ve Stalin, boykot lehinde konuşmuşlardı. Müstakbel rakiplerin, aynı görüş açısını benimsedikleri bir kaç durumdan biriydi bu. Katılmak gerektiğini ileri süren Kamanev ve Rykov ise, konferansın çoğunluğunu kazanmasını bildiler. Böylece ayaklanmayı gerçekleştiren Parti, bu ayaklanmadan ancak bir ay önce, Lenin'in kızgınlıkla eleştirdiği ve "proletaryacı ihtilâl yolundan sapış" diye adlandırdığı bir ruhî durum içindeydi.

Bu arada, Rusya, yenilgi ve kargaşaya gittikçe daha

çok batıyordu. Hükümet ve Kurmay Başkanlığı, bir aralık, Petersburg'u boşaltmayı ve bakanlıkları Moskova'ya taşımayı düşündü. Bu konuyla ilgili söylentiler, Bolşeviklerin işine yarıyordu. Çünkü, Hükümetin bu plânı, karşı-ihtilâlci bir tertip olarak yorumlandı. Hükümetin, kızıl başkenti teslim etmek yoluyla. İhtilâlin başını koparmak istediği söyleniyordu. Tehlike, şehir Sovyetinin canlanmasına ve Petersburg'u savunmak sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmasına yol açtı. İktidara yaklaştıkça, Bolşevikler, savaşa karşı gösterdikleri şartsız muhalefetten yarı-savunucu durumuna yavaş yavaş geçmeye başladılar : Petersburg'un, İmparatorluğun başkenti olarak değil ihtilâlin başkenti olarak savunulmasını istiyorlardı şimdi. Ilımlı sosyalistlerin geleneksel ve sıradan savunuculuğu, Bolşeviklerin yeni savunuculuğu ile uyuşuyordu. Bundan dolayı, başkentin savunulması sorumluluğunun yüklenilmesi konusundaki kararı, Sovyette temsil edilmekte olan bütün partiler desteklemişlerdi.

Bu inisiyativi |girişkenliği| gösteren Sovyet, Geçici Hükümeti hiçe saymasını sağlayacak bir otoriteye kavuşmuş ve ön plâna geçmiş oluyordu. Başkan olarak Sovyetin bütün faaliyetlerine yön veren Troçki, ihtilâlin bu önemli hazırlıklarını, Cumhuriyetin millî menfaatleri bakımından gerekli kılınan bir tedbir olarak ortaya sürmek başarısını göstermişti. Bunun üzerine, Sovyet, önce ilke olarak daha sonra fiilen, önce başkentteki ve daha sonra başkent çevresindeki askerî birlikleri kontrol altında tutmak hakkının kendisine ait olduğunu ileri sürmüştü. Bu, askerî sevk ve idareyi kontrol altına almak hakkı demekti. Kornilov ayaklanmasından sonra, halk kütlelerinin subaylara karşı duyduğu güvensizlik, herhangi müstakbel bir çatışmada Sovyetlerin durumunu kuvvetlendiren bir unsurdu. Bu konuların sorumluluğunu üzerine alan kurul, Sovyet Yürütme Kurulu tarafından 13

Ekimde atanan İhtilâlci Askerî Komiteydi. Sovyet başkanı, mahiyeti gereği ayaklanmamn Genel Kurmayı demek olan bu Komitenin de başkanıydı.

Bu gelişmede asıl olağanüstü taraf, ayaklanma işini yöneten kurulun, gizlice tertipler hazırlayan kimselerden teşekkül eden ve kendi kendine atanmış bulunan gizli bir grup ya da topluluk olmayıp; Sovyetler gibi geniş bir temsil heyeti tarafından açıkça seçilmiş bir kurul olmasıydı. Gizli tertip, Sovyetin meşruiyeti tarafından örtülmüş ve gözden kaybettirilmişti âdeta ve bu durum ılımlı sosyalistlerin muhalefetini yarı yarıya felce uğratıyordu. Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler, Sovyette, kendi mahvoluşlarının güçsüz ve şaşkın tanıkları ve bir ölçüye kadar suçortakları olarak elleri koları bağlı duruyorlardı. Ayaklanmanın bütün iplerini eline geçirmiş durumda bulunan Troçki, bu ayaklanma hareketine, bir karşı-ihtilâli bertaraf etmek ya da önlemek için hazırlanan bir savunma hareketi görünüşünü vermeyi becermişti. Bu manevra, işçi sınıfının ve garnizon askerî kuvvetlerinin kararsız gruplarını, ayaklananların yanına çekmeye kâfi gelmişti. Ama, bunu söylemek, ayaklanma hareketindeki savunma veçhesinin yalmz bir dışgörünüş olduğunu ileri sürmek demek değildir. Hükümet ve onun arkasında bulunan monarşist generaller ve sağ-kanat politikacıları, yeni bir hareket hazırlıyorlardı : Ayaklanmanın arefesinde, Kerenski, İhtilâlci Askerî Komiteyi kanun dışı ilân etmiş; Bolşevik liderlerin tevkif edilmesi için yeni emirler çıkarmış ve hükümete bağlı birlikleri hareket getirmeye ve Bolşevik basınını ortadan kaldırmaya kalkışmıştı. Ama İhtilâl ile karşı-ihtilâl arasındaki bu yarışta, İhtilâl, yarışa çok önceden başlamış ve bu önceden başlayış, ayaklanmayı yöneten liderlerin bu ayaklanmaya, en sonuna kadar, bir savunma hareketi görünüşü vermeleri hususunda gösterdikleri açıkgözlü-

lük dolayısıyla daha da uzamıştı.

Troçki, Sovyetlerde, hergün yeni bir başarılı durum elde ederken; Lenin de, gizlendiği yerden, Merkez Komitesi içinde Zinoviev ve Kamenev'in yürüttükleri muhalefeti bertaraf etmeye çalışıyordu. Lenin, Troçki ve Stalin tarafından ileri sürüldüğü gibi, taraftarlarını Kerenski Ön-meclisine katılmaktan alıkoymaya da çalışıyordu. 7 Ekim tarihinde, Ön-Meclis, Bolşeviklerin "bu karşı-ihtilâl yuvasından" ayrıldıklarını Troçki'nin ateşli ve yüce bir şekilde açıklayışında ve "Petersburg tehlikede! İhtilâl tehlikede! Halk tehlikede!" diye haykırışında, yaklaşan İhtilâlin ilk gürleyişlerini duymuştu. Troçki'nin bu sözlerinden sonra, Bolşevikler oturumu terk etmişlerdi. 8 Ekim tarihinde, Lenin, Finlandiya'dan gizlice Petersburg'a dönmüştü. İki gün sonra, nihaî kararını almak üzere toplanıyordu Merkez Komitesi. Zinoviev ve Kamenev, görüşlerini en ince ve inandırıcı şekilde savunuyorlardı : "Tarih, enternasyonal proletarya, Rus İhtilâli ve Rus işçi sınıfı önünde, bütün geleceği, silâhlı ayaklanma kozuna bağlayarak tehlikeye atmaya hakkımız yok," diyorlardı. Merkez Komitesinin, Hükümet tarafından toplanacağı hususunda söz verilen Kurucu Meclisi beklemesi üzerinde ısrar ediyorlar ve bu Mecliste radikal çoğunluğun ağır basacağını umuyorlardı. Yeni devleti, bir Sovyet Cumhuriyeti ile parlementer demokrasinin karışımı olarak tasavvur ediyorlardı. Lenin'in güttüğü siyasetin, en sonunda, ihtilâlin nihaî bir bozguna uğramasına yol açacağını söyleyerek ikazda bulunuyorlardı. "Tarihte, herhangi bir sınıfın, ileri atılarak yenilmesinin, savaşmaksızın mücadeleden vazgeçmesinden çok daha iyi olduğu durumlar vardır. Rus işçi sınıfı, şu anda, böyle bir durumda mı bulunuyor ? *Hayır, hem de yüz bin kere hayır!!!*" diyorlardı. Zinoviev ve Kamenev, iki sebebe dayanarak silâhlı ayaklanmaya muhalefet ediyorlardı. Bun-

lardan birincisi, çok geçmeden, olaylar tarafından yalanlanmıştı. İkincisi ise, daha sonraları doğru çıkmıştı. Ayaklanma taraftarlarının, kendi kuvvetlerini çok büyüttüklerini ve Geçici Hükümetin kuvvetini ise olduğundan daha küçük gördüklerini söylüyorlardı. Ayaklanma taraftarlarının, Batı Avrupa'da bir proleter ihtilâlin çıkmasının çok yakın olduğu hakkında heyecanlı ve duygusal bir görüşleri olduğunu da ileri sürüyorlardı.

Lenin, Kurucu Meclis hakkındaki tereddütlerin hepsini sabırsız bir şekilde reddetmişti. Hükümet bu teşebbüsü kaç kere hasır altı etmemiş miydi ? Yeniden böyle yapmıyacağını kim garanti edebilirdi ? Ayaklanmayı geciktirmek, Kornilovcu generallere darbe ve diktatörlük için zaman kazandırmaktan başka şey değildi. Lenin, kuvvetler arasındaki denge hakkında muhaliflerinin ileri sürdükleri kötümser görüşleri, yüreksizlikle bir tutuyordu. Emekçilerin çoğunluğu Bolşeviklerin arkasındaydı ve bütün "proleter Avrupa" da, hiç şüphesiz Bolşevikleri destekleyecekti. Bu toplantıda bulunan on iki üyeden on tanesi, Stalin de içlerinde olmak üzere, ayaklanma lehinde oy vermişti. Yalnız iki kişi, yani Kamenev ve Zinoviev aleyhte oy kullanmışlardı. Oylamadan sonra, "en yakın gelecekte, siyasî yolgösterıcılık görevini yerine getirmek amacıyla" bir Siyasî Büro [Politbüro] kurulması konusunda Dzerjinski'nin yaptığı teklif kabul edilmiş ve bu Büronun üyeleri seçilmişti. Üyeler şunlardı : Lenin, Zinoviev, Kamenev, Troçki, Stalin, Sokolnikov ve Bubnov. Daha sonraları devletin, Partinin ve İhtilâlin üzerinde güçlü bir şekilde yer alacak olan müessese böylece doğmuş oluyordu. Aynı toplantıda 20 Ekim tarihi, ayaklanma günü olarak seçilmişti.

Siyasî Büro, kendisine yüklenen görevi yerine getirmekten acizdi. Zinoviev ve Kamenev ayaklanma hakkında alınan karara boyun eğmemişler ve gerçekleştiril-

mesine engel olmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Kıyafet değiştirmiş ve bir peruka takmış olarak 10 Ekim toplantısına katılan Lenin, yeniden saklanmış ve gün gün yapılan hazırlıklara katılamamıştı. Lenin'in bütün enerjisi ve çabası, en yakın dostları ve tilmizleri olan bu iki kişinin yani Kamenev ile Zinoviev'in "utanç verici tereddütünü" ve "inanılmaz şaşkınlığını ve korkaklığını" ortadan kaldırmaya yönelmişti. Troçki, Sovyet'de ve ihtilâlci Askerî Komitede, Merkez Komitesi faaliyetine katılmaya pek fazla zaman bulamayacak ölçüde meşguldü. Ayrıca, Lenin'in ayaklanma plânları da pek hoşuna gitmemişti onun. Petersburg'da yapılacak bir darbe hakkındaki plânını bir yana bırakan Lenin, ilk darbenin Moskova'da vurulması gerektiğini ileri sürüyordu. Daha sonra, ayaklanma hareketinin Helsinki'de başlayıp, Petersburg'a karşı bir saldırı şeklinde gelişmesini teklif etti. Troçki, Lenin'in bizzat kendisinin dediği gibi bu "dışarda bulunan birinin öğütlerine" omuz silkip geçiyordu. Belli bir süre sonra, Lenin'in ayaklanma üzerindeki çeşitli fikirlerini, biraz da şakacı bir şekilde hatırlayan Stalin de, bu konuda, Troçki'den farklı davranmıyordu. "Pratik işlere kendimizi vermiş olan bizler, yolumuzun üzerindeki uçurumları, çukurları ve tümsekleri daha iyi görebileceğimizi düşünüyorduk. Ama İliç [Lenin] büyük bir insandır; uçurumlardan, çukurlardan ve tümseklerden korkmaz o. 'Haydi bakalım, amacınıza dosdoğru ilerleyin' der. Ama pratik işlerle uğraşan bizler, böyle davranmanın doğru olmadığını güçlükleri ve tehlikeleri korkusuzca karşılayabilmek için engelleri aşmanın çaresini bulmak gerektiğini hesap ettik. Lenin'in isteklerinin tümünü gözönüne almadık ve bu konuda onun ardından gitmedik." Askerî veçheleri bakımından elverişsiz olmasının yanı sıra, Lenin'in yaptığı plânlarda siyasî bakımdan da büyük bir hata vardı. Bu plânlar, ayaklanmanın siyasî

temelini [tabanını] daraltıyor; Sovyetin tasvibinden geçmesi gerektiğini gözönünde tutmuyor ve Troçki'nin bir halk hareketi olarak ortaya koyduğu şeyi, Bolşevik Partisinin dar bir faaliyeti haline indirmeye yöneliyordu. Ayrıca, bu plânlar, ayaklanmayı bir savunma hareketi olarak görünmek imkânından yoksun kılıyor ve apaçık bir saldırı hareketi olarak gerçekleştirmek istiyordu. Oysa, böyle bir davranış, ihtilâli isteyenler tarafından bile bir kışkırtma olarak görülebilirdi.

Üye olmayan önemli liderlerin de katılmasıyla, Merkez Komitesinin 16 Ekimde yaptığı bir başka toplantıda, ayaklanma lehinde alınmış olan karar tasvib edilmişti. Ertesi gün, Kamenev ve Zinoviev, Lenin'e karşı giriştikleri mücadeleyi Parti dışına çıkarmış ve Maksim Gorki'nin gazetesi *Novaya Zhizn*'de (Yeni Hayat), kamu oyunu, ayaklanma aleyhinde ikaz etmişlerdi. Bu gazete, Menşevikler ile Bolşevikler arasında orta yerde bulunuyordu. Bu düşüncesiz harekete çok kızan Lenin, Kamenev ve Zinoviev'in "grev kırıcıları" ve "ihtilâl hainleri" olduklarını söyleyerek, Partiden hemen atılmalarını istemişti. Merkez Komitesinin öteki üyeleri, cezayı çok ağır bulmuşlardı. Stalin, Lenin'in bu iddialarını Bolşevik gazetesinde yayınlamış, ama iki karşıt görüş arasındaki uçurumu kapatmak için gazeteye koyduğu bir açıklama ile, Lenin'in yazısının etkisini hafifletmeye çalışmıştı. Oysa, Merkez Komitesinin 16 Ekim tarihli toplantısında, Zinoviev ve Kamenev'e bizzat karşı çıkmış ve şöyle demişti : "Kamenev ve Zinoviev'in teklifi, objektif olarak karşı-ihtilâlin hazırlanma ve teşkilâtlanması için elverişli bir zemin yaratmaktadır. Sınırsız bir şekilde çekilecek ve ihtilâli kaybedeceğiz... Daha çok inanca ihtiyaç var şimdi.. Burada iki siyaset söz konusu; bunlardan biri ihtilâlin zaferine yönelmek ve Avrupa'yı gözönünde bulundurmaktır; öteki ise, ihtilâle inanmamaktır ve Par-

tinin yalnız bir muhalefet partisi olarak kalacağını ummaktır.. Petersburg Sovyeti, ayaklanma yoluna girmiştir bile."

Son cümle, Merkez Komitesi boşuna zaman harcarken, Troçki yönetimi altındaki Sovyet'in aksiyona geçmiş bulunduğunu ifade ediyordu. Peki, Stalin, düşüncesizce hareket eden iki arkadaşım bu toplantıdan sonra niçin savunmaya kalkışıyordu. Bu iki kişinin, yani Kamenev ile Zinoviev'in bütün yaptıkları ve bütün amaçları, ihtilâlin tekerine taş koymaktan başka şey miydi ? Yoksa, Partide ortaya çıkacak bir çatlamayı önlemek için mi böyle davranıyordu ? Yoksa, Kamenev ve Zinoviev'in ikazları ve korku dolu seslenişleri, onu da mı tereddüte düşürmüştü ? Ya da Troçki'nin iddia ettiği gibi, ayaklanma taraftarlarının saflarını açıkça terk etmeksizin, kurnaz bir şekilde davranarak, müstakbel bir başarısızlığa karşı kendini emniyete almaya mı çalışıyordu ? Merkez Komitesinin bir sonraki toplantısında, Kamenev liderlikten istifa ettiğini bildirdiği zaman, Stalin onu yeniden savundu. İstifa kabul edildi ve gazetedeki davranışı dolayısıyla Lenin'in eleştirmelerine hedef olan Stalin de kendi istifasının kabulünü istedi. Ama, bu istifa teklifi Merkez Komitesi tarafından kabul edilmedi. Komite, Parti gazetesinin başyazarını, ayaklanmaya aleyhtar olanların kucağına atmak ihtiyatsızlığım göstermemişti. Gazetedeki yanlış tutumu affedilmiş olan Stalin, bu sefer, ayaklanma taraftarları ile tamamen aynı fikirde olduğunu göstermek için canla başla işe girişti. Ayaklanma taraftarı çoğunluğun en sabatkâr iki liderinin yani Lenin ile Troçki'nin, yakında toplanacak olan Sovyetlerin Tüm Rusya Kongresinde; yani İhtilâlin Kongresinde Partinin başlıca sözcüleri olmalarını teklif etti.

Bu arada, Menşevik Yürütme Kurulu, Kongrenin açılmasım beş gün daha yani 25 Ekim'e kadar geciktirdi.

Ayaklanma için gerekli olan en önemli hazırlıklar bu bir kaç gün içinde yapıldı. 21 Ekimde, Petersburg'un alay komitelerinin konferansında, İhtilâlci Askerî Komite, garnizonun gerçek yöneticisi olarak resmen kabul edildi. Komitenin temsilcisi tarafından, Troçki ya da onun yardımcıları Antonov-Ovseenko ve Podvoyski ya da tam yetkili komiserler tarafından tasdik edilmeyen hiç bir emre itaat edilmeyecekti. 23 Ekimde, İhtilâlci Askerî Komite, başkentte ve çevresinde bulunan askerî birliklerin hemen hepsine komiserler göndererek, komutası altındaki kuvvetlerin tümüyle irtibat kurmuş oldu. Resmî ordu karargâhından garnizona gönderilen emirlere kimse aldırmıyordu. Başkentten ayrılmalarına karar verilmiş olan birlikler yerlerinden kıpırdamıyordu. Sovyetin otoritesine boyun eğmek istemeyen subaylar görevlerinden alınıyordu. Bunlardan birçoğu tevkif edilmişti.

En sonunda, 24 Ekim günü, ayaklanmayı vesile edinen Hükümet, saldırıya geçmeye karar verdi. Hükümet kuvvetleri, Stalin'in yönettiği gazetenin idarehanesini işgal ettiler ve matbaasını kapadılar. Matbaa işçilerinden bir grup, gazetenin çıkmasını sağlamak amacıyla birlikler göndermesi için İhtilâlci Askerî Komiteye başvurdu. Delegelerin isteği yerine getirildi. Ayaklanmanın lideri, daha sonra şöyle yazmıştı : "Bolşevik yazı işleri odasının kapısında, askerî bir tedbir olarak konmuş resmî bir mühür mumu parçası vardı... Pek büyük bir şey sayılmazdı bu; ama savaşın başlaması için şahane bir işaretti." Savaş, köprülere, demiryolu istasyonlarına, Postahanelere ve stratejik önemi olan öteki noktalara ansızın yayıldı. Troçki'nin komutasındaki birlikler, bu noktaları tek kurşun atmadan işgal etmişlerdi. Gerçek bir çarpışma, Geçici Hükümetin bulunduğu Kışlık Saraya karşı saldırıya geçildiği zaman görüldü. Bu harekâtı, sonraları Polonya'da ve içsavaş sırasında İspanya'da Sovyet se-

firliği yapmış olan Antonov-Ovseenko yönetiyordu. Bu hareket sırasında bile komik olaylar ceryan etmemiş değildi. *Aurora* kruvazörünün, Kışlık Sarayı patlamayan mermilerle bombardıman etmiş olması bunlardan biridir. Geçici Hükümet, siyasî bakımdan o kadar yalnız kalmıştı ve ayaklananlar öyle geniş kütleler tarafından destekleniyorlardı ki, hafifçe dokunmalarıyla bu Hükümeti devirmeleri işten bile değildi. 25 Ekimde, Sovyetlerin Tüm Rusya Kongresi toplandığı zaman, ayaklanma tam anlamıyla gerçekleşmiş gibiydi; ve Kongrenin Bolşevik çoğunluğu, bu ayaklanmayı hemen tasvib etti. (*)

Ayaklanma günlerinde, Stalin bu ayaklanmanın başlıca aktörleri arasında değildi. Hattâ her zaman olduğundan daha fazla gölgede kalmıştı. Bu durum, Stalin'in resmî biyograficilerinin karşısına önemli bir güçlük çıkarmış ve Troçki'nin "Olayların akışı biiyüyüp genişledikçe, Stalin'in bu akış içinde oynadığı rol küçüiüyordu" sözünü doğrular gibi olmuştur. Aslında, bu durum, Merkez Komitesinin etkin olamayışının bir sonucuydu. Oysa, Stalin'in bu Komite içindeki önemi, dışarda olduğundan çok daha fazlaydı. 16 Ekimde yapılan Merkez Komitesi toplantısında, Stalin ve dört Komite üyesi (Sverdlov, Bubnov, Dzerjinski, ve Uritski) İhtilâlci Askerî Komitede Partiyi temsil etmek üzere seçilmişlerdi. Ama Komitenin başkam olan Troçki'ye inanılacak olursa, Stalin, bu ayaklanma teşkilâtının çalışmalarına hiçbir katkıda bulunmamıştı. Ayaklanmayla ilgili belgelerin karışıklığı içinde, Stalin'in bu ayaklanma ile doğrudan doğruya ilintisi olduğunu gösteren hiç olmazsa birkaç delil bulmak mümkün olsaydı, taraf tutması dolayısıyla, Troçki'nin

(*) Buraya kadar, tarihler, İhtilâlden önce geçerli olan eski Rus takvimine göre verilmiştir. Bundan sonra yeni takvime göre verilecektir.

yaptığı tanıklığı bir yana bırakmak kabil olurdu. Ama böyle bir tek belge bulunamamıştır.

Stalin'in mutlak iktidara geçtiğinden bu yana, Troçki'nin adı, ihtilâl ile ilgili bütün resmî tarihlerden sistemli ve sürekli bir şekilde çıkarılmıştır; bu ad, yalnız ayaklanmanın "haini" nin ve "sabotajcısı" nın adı olarak zikredilmektedir. Bütün resmî tarihler ve ders kitaplarında, Lenin ile Stalin'in liderliğinden söz edilmekte ve Troçki'nin zikredilmeden geçilmesi mümkün olmayan işleri ve sözleri, genel olarak İhtilâlci Askerî Komiteye atfedilmektedir. Ama canla başla çalıştıkları halde, resmi Sovyet tarihçileri, Troçki'nin adının silindiği yerlere Stalin'in adını yazmayı başaramamışlardır. Bizzat Stalin'in kendisi, Jdanov, Voroşilov, Molotov, Gorki ve Kirov tarafından yayınlanan ve vicdansız bir tarafgirlikle kaleme alınan *Sovyet Birliğinde İçsavaşın Tarihi* isimli kitapta bile, Stalin'in, İhtilâlci Askerî Komitede ön plânda rol oynadığını ileri süren iddiaları destekleyecek bir tek belgeye ve somut olguya [vakıaya] raslamak mümkün değildir. Bu olaydan yıllar sonra Svaroga ve Vladimirski tarafından yapılmış bayağı ve gerçeğe uymaz resimler, belge sayılmaz elbette. Bu resimlerde, gözünü budaktan sakınmayan yakışıklı bir Stalin, ayaklananlara talimat sunarken görülmektedir. Stalin'in kendi ayrıntılı Biyografik Kroniği de, bu konuda bilgi vermemektedir. İşin garip tarafı, Stalin'in, ayaklanma sabahı Merkez Komitesinin yaptığı toplantıda da bulunmayışıdır. Troçki bu konuda şöyle demektedir: "Korkak olduğu için değil. Stalin'i korkaklıkla itham etmek için sebep yoktur. Stalin yalnızca yan tutmuyordu. İhtiyatlı düzenci, en tehlikeli anda, tarafsız kalmayı tercih etmişti. Belli bir yan tutmadan önce, ayaklanmanın ne gibi bir seyir takip edeceğini görmek için bekliyordu. Başarısızlığa uğrandığı takdirde, bana, Lenin'e ve taraftarlarımıza (Bütün bun-

lar sizin hatanız!) diyebilecekti. Herhangi bir kimse bu soğukkanlı metaneti ya da sinsiliği gereğince değerlendirebilmek için o günlerin inanılmaz heyecanını ve coşkunluğunu iyice hatırlamalıdır."

Troçki'nin bu açıklamaları, çelişmeli bir açıklama olarak gözükmektedir. Çünkü, onun, rakibine atfettiği sinsilik, biraz da korkaklık olarak ortaya çıkmaktadır. Troçki'nin açıklamalarını, bir başka sebep dolayısıyla da kabul edemeyiz. Aslında, Stalin, Merkez Komitesinde ayaklanma hakkında ilk oylama yapıldığı zaman yani 10 Ekimde taraf tutmuş bulunuyordu. O zaman, Lenin ve Troçki ile birlikte ayaklanma için oy vermişti. 16 Ekim de, ayaklanma lehinde yeniden oy vermiş ve konuşmuştu. Bu toplantı, yalnız Merkez Komitesinin toplantısı değildi; Petersburg teşkilâtının Partinin askerî kolunun, sendikaların, Petersburg Sovyetinin ve fabrika komitelerinin, demir yolu işçileri delegelerinin, ve başkalarının bulunduğu geniş bir toplantıydı. "En tehlikeli anda tarafsız kalmayı tercih eden bir düzenci", bu çeşit bir toplantıda, Lenin'den yana olduğunu açıkça söylemeye kalkışamazdı. Ayaklanma sırasında Stalin'in merkezde bulunmayışını ve hareketsiz kalışını açıklayabilmek için, başka sebepler bulmak da mümkün değildir. Ne var ki, her şeye rağmen bu inkâr edilemez garip gerçek, olduğu gibi ortada durmaktadır.

Tehlikeli dönem içinde, Stalin'in, inkâr edilmeyecek şekilde ödevini gerçekleştirdiği yer, *Raboçyi Put*'un (İşçilerin Yolu) idarehanesiydi. *Pravda*'ya, bu ad verilmişti şimdi. Stalin, bu gazetede yazdığı imzasız başmakalelerde, Parti'nin ağzıyla konuşuyordu. Ayaklanma yapılması gerektiği hakkında açık bir çağrıda bulunmuyordu tabii. Tıpkı Troçki'nin Sovyet'te yaptığı gibi, Stalin de, gazetesinde, esası bakımından saldırıcı olan bir siyaseti savunucu bir siyaset kılığına sokarak ortaya sürüyordu.

Ayaklanmanın, ihtiyatlı bir şekilde göze çarpmayacak hale getirilmesiydi bu. 10 Ekimde, Merkez Komitesi ayaklanma hakkında ilk oylamayı sonuçlandırmadan önce bile şöyle yazmıştı Stalin :

"İlk Kornilovcu fesat hareketi boşa çıkarıldı.. Ama karşı-İhtilâl ezilmedi henüz... Gelecek herhangi bir tehlikeden ihtilâlin uzun süre kurtulabilmesi için, şimdi hazırlanmakta olan Kornilovcu ikinci fesadın da henüz başlangıçta kökünün kazınması gereklidir. Sovyetler ve Komiteler, İhtilâlin bütün gücü ile ikinci karşı-ihtilâl teşebbüsünü ezecek bütün tedbirleri almalıdır." Üç gün sonra, düşüncelerini daha açıkça dile getiriyordu." "Bütün İktidar Sovyetlere' sözünün uygulanmaya konulacağı an, nihayet gelmiştir." Ayaklanma günü sabahında ise, İhtilâlin gelişimini şöyle özetliyordu : "Şubat ihtilâlinin zaferinden sonra, iktidar, büyük toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin, bankerlerin ve spekülatörlerin, vurguncuların ve yağmacıların elinde kaldı. İşçilerin ve köylülerin korkunç hatası işte buradadır... Bu hatanın bir an önce düzeltilmesi gerekmektedir." Lenin'in görüşlerini yansıtıyor ve Zinoviev ile Kamenev'in muhalefetini ima ediyormuşcasına, şöyle devam ediyordu : "Gecikmenin artık bütün ihtilâli yok olma tehlikesiyle yüzyüze bırakacağı an gelip çattı... Halk tarafından seçilmemiş olduğu gibi, halka karşı sorumlu olmayan ve kendi kendini atamış bulunan bugünkü Hükümetin yerine...işçilerin, köylülerin ve askerlerin temsilcileri tarafından seçilen ve onlara karşı sorumlu olan bir hükümet geçmelidir." On dört yıl sonra, Troçki ayaklananların ruh durumunu şöyle tasvir etmişti : "Ayaklanmaya katılanların hepsi; yukarıdan aşağıya kadar (ayaklanmanın gücü bundan geliyordu. Kimi zaman güçsüz ve zayıf hale gelmesi de bundan ötürüydü) zaferin, fazla kurban verilmeden kazanılacağı konusunda mutlak bir güven duyuyordu." Sta-

lin'in ayaklanmadan birkaç saat önce yazmış oldukları da aynı güvenle yüklüydü: "Yoldaşlık ve sebatkârlık duygusuyla hareket ederseniz, halkın iradesine karşı çıkmaya kimse cüret edemez. Güçlü ve iyi teşkilâtlanmış olarak ortaya çıktığınız ölçüde, bugünkü Hükümet, kurulacak olan hükümete o ölçüde kolaylıkla [barışçılıkla] bırakacaktır yerini."

Bu büyük olayın arefesinde, insanların duyduğu heyecanların ve ruh durumunun en gerçek tasvirlerinden birini, Stalin'in, Bolşevik plânları ve niyetleri hakkında dört bir yandan sorulan endişeli ve eleştirici sorulara verdiği cevapta bulmak mümkündür. Stalin'in bu makalede verdiği cevap, kötüye kullanılmış bir savsaklamamn ya da savsaklama dolu bir kötüye kullanmanın şaheseriydi. "İşte cevap. Burjuvazi ve 'aygıtı' [cihazı] söz konusu olunca; onlarla hesabımızı ayrıca göreceğiz. Burjuvazinin ajanlarına ve uşaklarına gelince onları, karşı-casusluk teşkilâtlarına gönderiyoruz; oradan 'bilgi edinebilirler'; böylece darbenin 'günü' ve 'saatı' hakkında başkalarına 'bilgi verebilirler'. Darbenin programı, Dyen' in kışkırtıcı ajanları tarafından uydurulup ortaya konulmuş bulunuyor zaten.. İşçilerin, köylülerin ve askerlerin aleyhine Hükümetle birleşmiş bulunan... bu kahramanlara [ılımlı sosyalistlere] gelince; hiçbir açıklama yapmak zorunda değiliz onlara. Ama, bu bozgunculuk kahramanlarının, Sovyetler Kongresi tarafından sigaya çekilmesini sağlamaya çalışacağız."

En ağır hakaretlerini ünlü yazar ve ihtilâlci Maksim Gorki'ye yöneltmişti Stalin. Gorki, uzun yıllar boyunca siyasî mücadelelerde Lenin'e yol arkadaşlığı etmişti. Nitekim Stalin, günün birinde Gorki'den, yeni bir medeniyetin peygamberi olarak söz edecekti. Zinoviev ve Kamenev'in ayaklanma aleyhindeki yazılarını yayınlandıkları Gorki'nin gazetesi, Lenin ve arkadaşlarının "kart-

larını masa üzerine açmalarını" istemişti. Bizzat Gorki, "Susamıyorum" başlıklı bir yazı yazmıştı. Bu yazının başlığı, Tolstoy'un Çarlık aleyhtarı eski bir yazısından alınmıştı. Stalin, müthiş bir öfkeyle cevap verdi :

"*Novaya Zhizn*'in [Gorki'nin gazetesi] sinir hastalarına gelince; doğrusu, onların bizden ne istediklerini bir türlü kavrayamıyoruz. Eğer, korkuya kapılmış aydınları, tam zamanında... kaçabilmek meselâ Finlandiya'ya gidebilmek konusunda harekete geçirmek için bilgi edinmek istiyorlarsa; yani, ayaklanmanın gününü öğrenmek istiyorlarsa, onları övmemez gerekir... gerçekten de, hız kuvvetlerin [genel olarak] harekete geçirilmesinden yanayız. Ama, ayaklanmayı [gününü] o çelik-gibi sinirlerini teskin etmek için öğrenmek istiyorlarsa, şundan emin olmalarını isteriz : Ayaklanma "günü" belirlenmiş olsa ve Bolşevikler bu günün tarihini onların kulaklarına fısıldasalar bile, bizim sinir hastaları teskin olmayacaklar ve yeni sebepler soracaklar, isterik hareketler yapacaklardır..."

Öteki Bolşevik liderler de Gorki'den bezmişlerdi. Ama içlerinden hiçbiri, korkak, hain, v.b., olduklarını ima ederek Gorki ve arkadaşlarına, işi böylesine şahsiyata dökerek ve ağır bir dille hücum etmemişlerdi. Stalin'in hakareti, daha da haksız ve kabaydı :

"Gorki'nin 'Susamıyorum' unu, açıklamıyor mu bu? İnanılmaz birşey ama gerçek. Büyük toprak sahipleri, köylüleri açlığa ve 'isyana' mahkûm ederken, bir köşede oturup susuyorlar. Kapitalistler ve çanak yalayıcıları, işçileri tüm Rusya çapında bir lokavtla karşı karşıya bırakmak için hazırlık yaptıkları zaman da bir köşede oturup susuyorlardı. . Ama İhtilâlin öncüsü Petersburg Sovyeti, aldaltılmış olan işçileri ve köylüleri savunmaya kalkınca, bu adamlar, ağızlarını kapayıp bir köşede oturamıyorlar. Ve söyledikleri ilk kelime de, karşı-ihtilâle

değil, çay sohbetlerinde kendisinden çoşkunlukla söz ettikleri ama tehlikeli anlarda da vebadan kaçar gibi yanından uzaklaştıkları İhtilâle yöneltilmiş bir sitem oluyor."

Yapılan hücum, şu kelimelerde en yüksek noktasına ulaşıyordu :

"Rus İhtilâli bir çok otoriteyi yıkmıştır. Bu İhtilâlin kuvvetini gösteren hususlardan biri de, 'büyük adlar' karşısında boyun kırmamasıdır. İhtilâl bu adları hizmetine almıştır ya da ondan bir şey öğrenmek istemiyorlarsa bir köşeye atıp geçmiştir. İhtilâlin fırlatıp bir yana attığı bir yığın büyük ad vardır. Plehanov, Kropotkin, Breşkovskaya, Zasuliç ve yalnız *yaşlı* oldukları için dikkati çeken bütün eski ihtilâlciler bunlar arasındadır. Bu 'dayanakların' şan ve şerefi, korkarız, Gorki'yi uyutmuyor. Bu antikaların, Gorki üzerinde öldürücü bir etki yapmış olmasından korkuyoruz. Ne yapalım; herkesin kendine göre bir ustası vardır.. İhtilâl, ölülerine esef etmeye ya da onları gömmeye muktedir değildir."

Bu satırların yazarı için yani Gürcü toprak-kölelerinin çocuğu olan ve Bolşevik yönetici grupu üyesi bulunan Stalin için, ihtilâl, baskı altındaki sınıfların haklarının korunması ve ortaya konulması demek değildi yalnız. İhtilâl, aynı zamanda, adı tanınmayan meçhul komite adamlarının, Rus sosyalizminin "büyük adları" na galebe çalması demekti. Stalin'in herhangi bir gelenekle hâttâ sosyalist gelenekle bile organik bir bağı ve bir bağlılığı yoktu. Bu bakımdan öteki liderlere ve özellikle Lenin'e benzemiyordu. Lenin, en hararetli tartışma ve çekişmede bile, eski hocası Plehanov'un, "sadece yaşlı olduğu için dikkati çektiğini" söylemek durumuna asla düşemezdi. Stalin'in bu sınırsız dil uzatışının ardında, iktidarın eşiğine ulaşmak üzere olduğu zaman bile, özel kabiliyetleriyle "büyük ad" kazanamamış olan bir adamın açığa

vurulmamış hayal kırıklığını görmek kabildir. Öte yandan, İhtilâl, bazı büyük adları "bir köşeye atıp geçmiş" olmasına rağmen, halkın gönlüne yerleşmiş olan ve gittikçe daha parlak bir şekilde ışıldayan yeni adlar yaratmıştı.

Daha sonraki olaylar, Stalin'in bu sözlerine ortaya çıkan yeni adlara karşı bilinçsiz ve belki de yarı bilinçli bir meydan okuyuş anlamını kazandıracaktı. Ama o an için, İhtilâl, dünyaya yalnız bir yüzünü çeviriyordu; ya ni coşkunluk ve soylu umudlarla dolu olan yüzünü çeviriyordu. Öteki yüzü, yani yavrularını yiyen canavar yüzü gizliydi henüz. Ne var ki, daha o günlerde bile, Stalin, İhtilâlin bu ikinci yüzüne tapınıyor gibi görünmektedir. "İhtilâl ölülerine esef etmeye ya da onları gömmeye muktedir değildir." Bu, Stalin'in yirmi yıl sonra tertipledığı tasfiyeler için çok uygun düşen bir sözdü.

BÖLÜM VI

STALİN İÇSAVAŞTA

Giriş: İhtilâlin ikilemleri [açmazları] — Stalin'in Milliyetler Komiserliğine atanması. — Lenin'in ilk Hükümeti. — Bolşeviklerle sol Sosyal Revolüsyonerlerin Koalisyonu. — Finlandiya'nın bağımsızlığını llân için Stalin'in Helsinki'ye gidişi. — Küçük milletlerin, "geleceklerini kendilerinin tayin etmesi" [Self-determination] konusunda Stalin'in görüşleri. — İlk Sovyet Anayasası (1918) için yaptığı taslak. — Brest Litovsk Barışı (3 Mart 1918.) — Lenin'le birlikte barış için oy vermesi ve Almanya'ya karşı "ihtilâlci savaş" isteyen "sol Bolşevikler" e karşı mücadele etmesi. — Tedhiş ve karşı-tedhiş. — Stalin'in 1918 yılı Mayıs ayında, Kursk'ta, Ukrayna Rada'sı ile yapılan barış konuşmalarını yönetmesi. — İçsavaşın yayılması. — 1918 yılı Haziran ayında Stalin'in Çaritsin'deki (Stalingrad) görevi. — Troçki'ye karşı Voroşilov ve Budyeni'yi desteklemesi. — Büyük kavganın kaynağı. — Stalin'in, güney cephesinde tam yetki istemesi. — Lenin, Stalin ve Troçki'nin arasını

bulmaya çalışıyor. — Çaritsin savunması hakkında birbiriyle çatışan açıklamalar. — 1918 yılı Ekim ayında Stalin'in Moskova'ya çağrılması. — Avrupa'da 1918 yılında patlak veren ihtilâller karşısındaki tutumu : Ex Oriente Lux. — Stalin'in, 1919 yılı Mayıs ayında Petersburg'u savunması. — Troçki ve Stalin'in Kızıl Bayrak Nişam alması. — İdareci olarak Stalin. — 1920 Rus-Polonya savaşında oynadığı rol. — Kronştat ayaklanması ve Yeni Ekonomik Siyaset. (1921). — Tek parti sistemi ve Bolşevik muhalefet gruplarının yasaklanması. — Bolşevik yönetici kadrolarının etkisinin genişlemesinden Stalin'in yararlanması.

Kansız ve sâkin ceryan eden Ekim ayaklanmasının ardından, aşağı yukarı üç yıl süren korkunç bir içsavaş ve yabancı müdahalesi gelmişti. Yeni ihtilâlci devlet, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikleri zaman ileri sürdükleri fikirlerin etkisinden çok içşavaşın sert gerekleri-nin etkisi altında şekillendi. Olaylar, ihtilâlin temel yapısını muhafaza edebilmek için, ihtilâl partisinin bazı özlemlerinden, umudlarından ve hayallerinden vazgeçmesini zorunlu kıldı. Bu süre içinde, Partinin kendisi, liderleri ve taraftarları derin bir manevî ve siyasî değişikliğe uğradılar.

Bu değişmenin geniş veçhelerinden biri, bugüne kadarki bütün ihtilâllerin müşterek noktası olmuştur. Her büyük ihtilâl, halk enerjisinin, sabırsızlığının, öfkesinin ve umudunun güçlü bir patlayışı olarak başlar. Yine her büyük ihtilâl; ihtilâlci halkın bezginliği, bitkinliği ve hayal kırıklığı ile sona erer. Halkın ruh halini en iyi ve eksiksiz şekilde dile getiren parti, ilk dönemde rakiplerini yenilgiye uğratır, kütlelerin güvenini kazanır ve iktidara ulaşır. Kimi zaman, en ihtilâlci parti bile, halkın en aşırı kesimi tarafından, yeterince ihtilâlci bir parti olarak görülmez. İhtilâlci parti, ilerleyen hareket tarafından, yolu üzerindeki bütün engelleri yıkacak ve bütün tutucu kuvvetlere meydan okuyacak şekilde ileriye doğ-

ru itilir. Derken, içsavaşın kaçınılmaz sınavıyla karşılaşılır. İhtilâlci parti, hâlâ, milletin büyük bir çoğunluğu ile birlikte yürümektedir. Halk ile kendi arasında bir birlik bulunduğu ve kendi amaçları ile halkın istekleri ve özlemleri arasında derin bir uyumun var olduğu hakkında açık bir bilinci vardır. Gittikçe daha fazla çaba harcamasını ve daha fazla fedakârlıkta bulunmasını isteyebilir halktan; isteğine cevap alacağından emindir. Bu kahramanca dönemde, ihtilâlci parti gerçek anlamıyla demokratiktir. Düşmanlarına karşı diktatörce bir merhametsizlikle davransa ve hiçbir anayasa emrine uymasa bile, böyledir bu. Liderler, arkalarındaki geniş yoksul halk yığınlarına, zımnî olarak güvenirler ve güttükleri siyaset bu güvene dayanır. Yürüttükleri siyasetin açıkça tartışma konusu yapılmasından yanadırlar ve bunu gerçekten isterler; bu konuda halkın vereceği yargıyı da kabul ederler. Kütleleri yönetmeyi özledikleri gibi, bizzat kendilerinin yönetilmesine de izin verirler.

Adı ister Bağımsız, ister Jacobin, ister Bolşevik olsun, ihtilâlin partisi ile halk kütleleri arasındaki bu mutlu bağıntı, pek uzun sürmez. İçsavaştan biraz sonra ortadan kalkar. Yeni düzenin bir çok ateşli ve enerjik taraftarı, içsavaşta ölmüştür. Bazıları da, mütevazı ve iddiasız bir hayattan, iktidara yükselmiş ve hattâ çoğunlukla imtiyaz sahibi olmuşlardır. İhtilâlin partisi, zafer kazanarak çıkmıştır işin içinden; gururlu ve güvenlidir, ama bir bezginlik ve sinirlilik kaplamıştır içini. Halkın bezginliği daha da fazladır. Ülke, içsavaş ve yabancı müdahalesi yüzünden yanmış yıkılmış ve sefalet içine düşmüştür. Bu sefalet, halkın ayaklanmasına sebep olan sefaletten daha katmerli olabilir. Rusya, 1920 yılında, 1917 de olduğundan daha fazla açlık ve yoksulluk çekmiştir. Kendini-korumanın ve şartların zorunlu kıldığı insafsızlık; yani yeni yöneticilerin insafsızlığı bir tepkinin orta-

ya çıkmasına yol açar böylece. Bu sertliği ve insafsızlığı kaçınılmaz bir şey haline getiren yolu izlemesi konusunda partiyi sıkıştırmış olanlar, en şiddetli tepkiyi gösterebilirler.

İhtilâlin düşüş noktası gelip çatmıştır. Liderler, daha önce verdikleri sözleri yerine getiremezler artık. Eski düzeni yıkmışlardır ama halkın günlük ihtiyaçlarını tatmin etmeye güçleri yetmemektedir. Şüphesiz ki, ihtilâl, yakın bir gelecekte ilerlemeyi ve toplumun daha yüksek bir organizasyonunu mümkün kılacak temeli yaratmıştır. Gelecek nesillerin gözünde, ihtilâli haklı çıkaracaktır bu. Ama ihtilâlin meyvaları yavaş yavaş olgunlaşmaktadır; o anda duyulan, ihtilâl savaşından sonraki ilk yılların yoksullukları ve acılarıdır. Yeni devlet, bunların gölgesinde şekillenir; devletin edindiği bu şekil, ihtilâlci parti ile halk arasında bir çatlama olduğunu ortaya koyar. İhtilâl partisinin içine düştüğü gerçek trajedi budur. Partinin davranışı, halkın ruh durumuna göre belirlenecek olsa, partinin bir yana çekilmesi ya da hiç olmazsa iktidardan vazgeçmesi gerekir. Ama hiç bir ihtilâlci hükümet iktidardan feragat edemez, çünkü iktidara gerçekten hak iddia etmeye kalkışan yegane unsurlar, yenilgiye uğratılmış olan karşı-ihtilâlin hâlâ önemli bir kuvvet teşkil eden kalıntılarıdır. İktidardan vazgeçmek intihar etmek demektir. Vazgeçme, toplumun değişime uğramasını sağlamış olan ama henüz yeterince pekiştirilmemiş buhran işleri yani ihtilâlin gerçekleştirdiği büyük işleri ortadan kaldırmaya da yol açacaktır. Çevresinde, ihtilâlin ve karşı-ihtilâlin bütün ihtiraslarının kaynayıp durduğu bir rejimin işleme tarzı, yerine oturmuş bir parlemanter sistemin işleyişine benzemez. Böyle bir sistemde, hükümetler, az çok kibarlıkla ödev başına gelip uzaklaşırlar ve birbirlerinin kellesini uçurmak gibi bir işe kalkışmazlar. İhtilâlin partisi ise, gerilemek diye bir şey bilmez. Bu

parti şimdi kendisini terk etmiş olan halkın iradesine büyük mikyasta boyun eğdiği için o günkü duruma varmıştır. Parti, halkın sesine pek kulak asmadan, ödevi olarak kabul ettiği şeyi yapmaya devam edecektir. Sonunda, bu sesi gemleyecek ve boğacaktır.

İhtilâlin partisi, başlangıçta, bu yeni dönemin taşıdığı bütün özelliklerin ve sonuçların açıkça farkında değildir. Halkın hükümeti olarak, halk tarafından ve halk için hükümet olarak görevini yüklenmiştir. Şerefli niteliklerinden birini kaybetmiştir şimdi; yani halk tarafından [yönetilen] hükümet olmak niteliğini kaybetmiştir. Partinin tümü, ülkede hüküm süren ruh hali ile arasındaki aykırılığın geçici bir şey olduğunu hâlâ umabilir; belli bir yönde gösterilen namuslu çabanın, halkın hayalgücünü yeniden coşturmaya ve kahramanlık dolu geçmişi canlandırmaya yol açacağını düşünebilir. Ama halk ile parti arasındaki çatlak gittikçe büyümektedir. İktidarda bulunanlar, keyfî idare alışkanlığını edinirler ve kendileri de kişisel alışkanlıkları ile yönetilen kimseler haline gelirler. Büyük ve coşkun bir halk macerası; halkın giriştiği tehlikeli bir iş olarak başlamış olan şey, dar ve donmuş bir bürokrasi haline gelerek yozlaşır. İhtilâlin partisi, geçiş döneminde, yeni durumu destekleyenler, ya da ona karşı çıkmayanlar ile; ona karşı çıkanlar olarak ikiye bölünür. İhtilâlci partinin liderlerinin bazıları, ihtilâl ile halk arasındaki kopuşa dikkati çekerek tehlikeye parmak basarlar. Bazıları ise, bu kopuşun, önüne geçilmez bir şey olduğunu söyleyerek partinin davranışını haklı çıkarmaya çalışırlar. Bir başka gurup da, yani yönetimin başında bulunanlar da, böyle bir kopuşun var olduğunu inkâr ederler; çünkü kopuşun gerçekleşmiş olduğunu kabul etmek, yönetenler ile yönetilenler arasındaki uçurumu daha da genişletmek olacaktır. Bazıları da, ihtilâle hıyanet edilmiş olduğunu hay-

kırarak ilân ederler. Çünkü onların gözünde halk tarafından [yönetilen] hükümet, ihtilâlin özünü teşkil eder; bu olmayınca, halk için hükümetten söz etmek imkânsızdır. Yönetimin başında olanlar ise, yaptıkları her şeyin, eninde sonunda milletin çoğunluğu için yararlı olduğuna inanarak kendilerini haklı çıkarırlar; gerçekten de, ellerindeki iktidarı, genel olarak, ihtilâlin ekonomik ve sosyal alanda ele geçirmiş olduğu hakları pekiştirmek uğruna kullanırlar. İthamlar ve karşı-ithamlar içinde, ihtilâlci liderlerin kelleleri yuvarlanır ve ihtilâl-sonrası devleti, yönettiği toplumun üzerinde bir heyula gibi yükselir.

İhtilâlci gelişme hakkında bu şemada, birçok şey basitleştirilmiş ve birbirine karıştırılmış gibi görünecektir. Tarihî hakikat, geniş genellemelerden çok, olayların her ihtilâlde farklılık gösteren karmaşık ardarda gelişlerinde aranmalıdır. Bir ihtilâlin genel manzarasında loş ve donuk görünen bazı özellikler, bir başka ihtilâlde çok açık ve belirli olarak görünürler. Meselâ, Jacobinizm'in birkaç ay içinde tükenip ortadan kalkmasına yol açan süreçler, Bolşeviklikte ağır ağır ve on yıllar boyunca geliştiği gibi, birçok bakımdan büyük fark taşıyan sonuçlar da vermiştir. Ama bu çerveçe içinde önemli olan şey, olayların genel eğilimleri ve yönelişidir. Ve bu genel eğilimler, bugüne kadarki bütün büyük ihtilâllerde ortaklaşa bir özellik göstermişlerdir. Zafer kazanan Bolşevikliğin uğradığı değişimler ve Stalin'in kendi talihi, ancak böylesine geniş bir görüş açısından en iyi şekilde anlaşılabilir.

Pek az insan, tanınmayış, yoksulluk ve baskıdan, iktidar ve üne; Bolşevik liderlerinin Rusya'nın hâkimleri haline geldikleri kadar süratle ve göze batar bir şekilde ulaşmıştır. Makyajını temizleyip, perukasını ve ko-

caman gözlüklerini çıkardıktan birkaç dakika sonra, ayaklanma gecesi Smolny'de arkadaşlarının yanına gittiği zaman; Lenin, bu değişiklik ve ulaşmanın doğurduğu sarhoşluğu alaycı bir şekilde açıklamıştır. 26 Ekim 1917 tarihinde, Kamenev, Sovyetler Kongresine ilk Sovyet Hükümetinin; ilk Halk Komiserleri Konseyinin üyelerinin adlarını okurken, Stalin de aynı türden bir duyguya kapılmış olmalıydı. Hükümet üyelerinin bu listesinde, Jozef Vissarionoviç Cugaşvili-Stalin'in de adı vardı. Stalin'in görevi, "Milliyetler Komiserliği Başkanlığı" ydı.

Stalin'in üyesi olduğu Hükümet, Bolşevik olmayan bütün partiler tarafından boykot edildi. Hükümetin on beş üyesinden on biri aydın ve sadece dördü işçiydi. Lenin başbakandı; Troçki de dışişleri Komiseri [bakanı]. İçişleri Rykov'a, Tarım Miliutin'e, Çalışma Şlyapnikov'a verilmişti. Askerî ve Bahri işler Komiserliği ile üç kişi görevlendirilmişti: ihtilâlci ve eski subay Antonov-Ovseenko, avukat Krylenko ve Baltık Filosunun ihtilâlci liderlerinden biri olarak kendini göstermiş olan iriyarı, yarım yamalak okuma yazma bilen, kaba ve iyi kalpli F. Dybenko. "Tanrı Arayıcı" ve bilgin Lunaçarski de Eğitim Komiserliğine getirilmişti. Yeni hükümet, otoritenin eski süslerini ve alışkanlıklarını bir yana bırakmak zorundaydı. Hükümetin eskilerden farklı bir kuruluş olduğunu göstermek konusundaki sezgisi, "Bakan" kelimesi yerine "Komiser" kelimesini kullanmasında bile kendini gösteriyordu. Her Komiserlik, bir Komite ya da Topluluk tarafından yönetiliyordu ve Komiser bu topluluğun başkanıydı. Hükümetin organizasyonunda, demokratik radikalizmi açıkça yansıyordu. Komiserlerin teşkil ettiği bu ilk topluluğun [hükümetin], daha sonra Bolşeviklik sözünden ayrılmaz hale gelmiş olan "gözünü kırpmamak" "taassup derecesinde sebat" özelliklerine uy-

gun bir görünüşle ortaya çıkmış olduğu söylenemez. Tam tersine, Komiserlerden birçoğunun "yumuşak kalpliliği", Hükümeti bir yığın traji - komik duruma sokmuştu. Burada, sözü geçen durumlardan ancak bir ikisini anlatabiliriz.

Moskova'da, Bolşevik ayaklanması devam ettiği sırada, çarpışmalar dolayısıyla Kremlin'in harap olduğu söylentileri yayılmıştı. Bunun üzerine, Eğitim Komiseri Lunaçarski, Kızıl Muhafızların yaptıkları bu "vandalizm" i [sanat eserlerini kırmak ve bozmak hıyaneti] protesto etmişti. Bir bildiri yayınlayarak şöyle seslenmişti Lunaçarski: "Yoldaşlar! Moskova'da olup biten olaylar korkunçtur; tamir edilmez bir felâkettir... İktidarı ele geçirmek için yaptığı savaşta, halk, şanlı başkentimizi harap etmiştir... Bu şiddetli mücadele ve tahripçi savaş günlerinde, Kamu Eğitimi Komiseri olmak özellikle korkunç... En cahil insanlar bile uyanacak ve sanatın ne kadar büyük bir haz, güç ve bilgelik kaynağı olduğunu anlayacaklar..." (*)

Söylentinin büyük bir mübalâğa olduğu anlaşılmış ve Lenin, bu hassas Komiseri, görevinde kalması için güçlükle ikna edebilmişti.

Sivil memurlar, yeni efendilerinin emirlerine boyun eğmemeğe ve Hükümete boykot etmeye daha ilk günden başlamışlardı. Bir gözlemci şunları anlatıyor : "Aleksandra Kollantay, Sağlık Komiserliğine atanmıştı.. bakanlık memurlarının greviyle karşılaştı (Bu greve yalnız kırk kadar memur katılmamıştı). Hemen o gün, büyük şehirlerin yoksulları... Feci bir duruma düştüler; aç sakatların, mosmor, çökük yüzlü yetimlerin temsilcileri binayı kuşattılar. Gözlerinden yaşlar akan [bayan] Kol-

(*) Bkz. John Reed, **Dünyayı Sarsan On Gün**, Çev. R. Güran, Ağaoğlu Yayınevi, s. 303. (Ç) /.

lantay, memurları tutuklamak zorunda kaldı ve daire ile kasanın anahtarlarını vermedikçe salıvermedi onları." (*) İhtilâl, düşmanlarının yaptıkları sabotajları, gözlerinden yaşlar akarak engelliyordu henüz.

Komiserler Konseyinin ilk kararnamelerinden biriyle, Lenin'in karşı gelmesine rağmen, ölüm cezası kaldırılmıştı. Bolşevikleri devirmek ve Sovyetleri dağıtmak için Petersburg'a yürüyen Kazak generali Krasnov, Kızıl Muhafızlar tarafından tutuklanmış ve bir daha böyle bir mücadeleye girişmeyeceği hususunda namus sözü verdiği için serbest bırakılmıştı. Sonraları, Güney Rusya'da Beyazların Ordularından birine komuta etmişti Krasnov. İhtilâlin korkunç içsavaş tecrübeleri içinde gözyaşlarını silmesine ve düşmanlarının namus sözüne inanmamayı öğrenerek "gözünü kırpmadan" hareket edebilmesine kadar bir hayli zaman geçmesi gerekmişti. İhtilâl bazı tiksindirici görünüşler kazanmıştı bu yüzden ama aynı zamanda yaşayabilmiş ve devam edebilmişti. İhtilâli bu duyarlık yüklü (yoksa duygusal mı demeliydik?) idealizminden sıyıranlar arasında, "çelik adam" ın da bulunduğunu biraz sonra göreceğiz.

Stalin, kendi bakanlığında, memurların sabotajı ile karşılaşmamıştı; çünkü, Rus olmayan çeşitli milliyetlerle ilgili özel bir bakanlık daha önce yoktu. Stalin, bakanlığını yoktan varetmek zorundaydı. Başlangıçta, bakanlığının bütün "teşkilâtı" Smolny'in odalarından birine konmuş olan tek bir masadan ibaretti. Masaya, üzerinde o tantanalı Komiserlik kelimesi yazılmış olan bir karton parçası iliştirilmişti. Daha sonra, rahat yer bulma konusunda, Komiserler arasında yapılan biraz komik yarışa ve çekişmeye güçlü bir şekilde müdahale ederek, kendi Komiserliği için daha gösterişli bir yer sağlamıştı. Bun-

(*) Önceki Eser : s. 214 - 5.

dan sonra, etrafına bir sürü Gürcü, Polonyalı, Ukraynalı ve Musevî yardımcı topladı. Bunlar, Komiserliğin ele alacağı işlerde uzmanlığı olan kişilerdi.

Stalin, henüz çalışmaya başlamıştı ki, ilk Halk Komiserleri Konseyi dağıldı. Partinin sağ kanadı, yani daha önce ayaklanmaya karşı gelmiş olanlar, Hükümette kuvvetli bir şekilde temsil edilmişler ve perde arkasında çalışarak Menşevikler ve Sosyal Revolüsyonerler ile bir uzlaşma yapmaya kalkışmışlardı. Kendi Partilerini, iktidarı ılımlı sosyalistler ile paylaşması için sıkıştırmışlardı. Bu istek, İçişleri Komiseri Rykov, Tarım Komiseri Miliutin, Sanayi ve Ticaret Komiseri Nogin, Lunaçarski, Kamenev (bu arada Cumhur Başkanı seçilmişti) ve Zinoviev tarafından destekleniyordu. Sözü geçen Komiserler, istifa ederek, Lenin'i, öteki Partilerle görüşmelere girişmek zorunda bıraktılar. Ama uzlaşma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü Menşevikler, ayaklanmaya ilham kaynağı olan Troçki ile Lenin'in, koalisyon hükümetine alınmamasını şart olarak ileri sürüyorlardı. Bolşevik Merkez Komitesinde, bu şart konusunda bir tereddüt vardı; ama çoğunluk bu şartı, "Bolşevik Partisini başsız bırakmaya" kalkışmak demek olduğunu düşünerek reddetti. (*)

Stalin, Lenin ve Troçki'nin dışarda bırakılması aleyhinde ve Menşeviklerle yapılan görüşmelerin sona erdirilmesi lehinde oy kullandı. Hükümetten ve Merkez Komitesinden yeni istifalar oldu. İnat etmekte devam edenlerin istifalarına, ancak Partiden atılacakları ileri sürülüp tehdit etmekle engel olunabildi. Bu tehdidi dile getiren yazıyı ilk imzalayanlar Lenin, Troçki ve Stalin'di. Bu kriz, yine de, Sosyal Revolüsyonerlerin sol kanadını içine alan yeni bir hükümetin kurulmasına yol açtı. Le-

(*) Önceki Eser, s. 218.

nin ve Troçki ile çalışmaya hazır olan bu grup, tarım reformunu sonuna kadar götürmek amacıyla böyle davranıyordu.

Stalin'in, Sovyet Hükümeti kurulur kurulmaz oynamaya başladığı çok önemli rolü anlamak gerçekten güçtür. Bolşevik liderlerden çoğunun, Lenin üzerinde bırakmış olduğu "yumuşak karakterlilik" izlenimi gereğince gözönünde tutulmazsa, Stalin'in niçin böyle önemli bir rol oynamış olduğu anlaşılamaz. Bu Bolşevik liderlerin tereddüt göstererek ve fikir değiştirerek hareket etmeleri, Lenin'i ürkütmüş ve daha dikkatli olmaya sevketmişti. Hükümetinin, başa çıkılması hemen hemen imkânsız düşmanlıklarla; iç kargaşayla, ekonomik hayatın felce uğramasıyla, kaçınılmaz karşı-ihtilâlle ve savaşın bırakmış olduğu kötü şartlarla karşı karşıya kaldığını görmüştü Lenin. Karşılaşılacak önemli durumlarda, kesin ve süratli bir aksiyona girişebilecek kapalı bir nüve teşkil etmek söz konusu olunca, Hükümette ve Merkez Komitesinde bulunan arkadaşlarından hangilerine güvenebileceğini kestirmeye çalışmıştı. Diktatörce bir üçlü yönetim [triumvirate] yerine bir iç kabine kurmayı düşünmüştü. İhtilâlden biraz sonra, Bolşevik Merkez Komitesi, dört üyelik bir Yürütme grupu kurmuştu. Bu üyeler, Lenin, Stalin, Troçki ve Sverdlov'du. Bolşeviklerle Sol Sosyal Revolüsyonerler arasındaki koalisyon kurulduktan sonra; Hükümet, önemli ve acil işleri, beş Komiserden teşekkül eden bir iç kabineye havale etmişti. Bu beş komiserden üçü Bolşevik (Lenin, Troçki, Stalin) ve ikisi Sosyal Revolüsyonerdi.

Stalin'in, 1912 yılında, nasıl Merkez Komitesi üyesi olduğunu görmüştük. Lenin, o sıralarda, en ünlü ve önemli arkadaşlarından birçoğuyla fikir ayrılığına düşmüştü (bunlardan çoğu, daha sonra yani 1917'de Lenin'in Partisine yeniden katılmışlardı). Bu kimselerin Partiden

çekilmeleri ya da çıkarılmaları, Bolşevik silsileî meratipinin yeniden kurulmasını gerektirmiş ve aydın liderlerin yerine, yeraltı faaliyeti göstermiş olan pratik militanlar ve özellikle Bakû komite adamları alınmıştı. Şimdi de buna benzer şeyler oluyordu. Stalin'in yükselişi, Merkez Komitesi üyelerinden çoğunun, güdülmekte olan siyasete muhalefet etmesinden ileri geliyordu. Gerçi bu sefer, muhalifler, Partiyi terketmemişler; Partiden çıkarılmamışlar ve hattâ daha sonraları Bolşevikliğin iç konseylerinde etkili durumlarını yeniden ele geçirmişlerdi. Ama, şimdilik yedekte kalmışlardı. Şüphesiz ki, Stalin de, daha ılımlı öteki liderlerin kuşku ve tereddütlerinden tamamen kurtulmuş bir kimse değildi; Ekim ayaklanmasının arefesinde, o da, bir ara tereddüte düşmüştü. Ama herşeye rağmen, Stalin, Lenin'in bir uydusuydu. Sürekli olarak Lenin'in yörüngesinde hareket ediyordu. Arasıra, kendi yargıları ve siyasî içgüdüsü, yoldan çıkmaya kalkışmasına sebep oluyordu; ve birkaç durumda, yargısı, Lenin'in yargısından daha sağlam çıkmıştı. Ama, İhtilâlden sonraki ilk yıllarda, Lenin'in Stalin üzerindeki etkisi, önceden belirlenmiş olan yörünge içinde sürekli olarak kalmasını sağlayacak kadar kuvvetliydi. Lenin bunun farkındaydı şüphesiz ve bu durumdan tam anlamıyla yararlanmaktan kaçınmamıştı. İdeoloji ve ilke meselelerinde, Merkez Komitesinin herhangi bir üyesinin görüşlerine, Stalin'in görüşlerinden daha fazla ciddiyetle eğilirdi Lenin. Ama Hükümetin günlük işlerinde, geniş idarî çalışmalarında, Stalin'in yardımına, belki de, herkesten daha fazla önem verirdi. Kendisi Don Kişot'a hiç benzemediği halde bir Sançe Pançe'su vardı Lenin'in. Stalin, 27/28 Ekim gecesini, Petersburg Askerî Karargâhında, General Krasnov'un Petersburg üzerine yaptığı yürüyüşü püskürtmek için alınan tedbirlere gözkulak olarak Lenin'in yanında ge-

çirmişti. Birkaç gün sonra, Lenin, Baş Komutan General Dukhonin'e, Alman Komutanlığına bir mütareke teklif etmesini ve hemen ateş kes emri vermesini söylediği ve General'in bu sözleri kabul etmemesi üzerine onun yerine Krylenko'yu tayin ettiği zaman da Stalin onun yanındaydı. Stalin'in askerî faaliyetinin başlangıcı işte buydu. Bu, faaliyet, içsavaşın gelişmesi ile birlikte daha da önem kazanmış ve genişlemişti.

Stalin, Milliyetler Komiseri olarak ilk defa, Finlandiya Sosyal Demokrat Partisi'nin Helsinki'deki kongresinde göründü. Bu kongre, Bolşevik derbesinden üç hafta sonra toplanmıştı. Finlandiyalılar için olağanüstü ve unutulmaz bir olaydı bu : yeni Rus Hükümeti temsilcisi, Finlandiya'nın, Rusya'dan ayrılmış ve bağımsız hale gelmiş olduğunu ilân etmişti.

Çar İmparatorluğunun Finlandiya'yı yavaş yavaş yutması. Napolyon Savaşlarından sonra, Çar Aleksander I çağında başlamıştı. Kendisini, İmparatorluğun meşru vârisi telâkki eden Kerenski'nin demokratik Hükümeti, bu İmparatorluğun Rusya üzerindeki hakimiyeti bile boş lâf haline geldiği sırada, Finlandiya üzerinde de hakimiyeti olduğunu ileri sürmüştü. İşte nihayet, eski bir hata düzeltiliyordu. Helsinki Kongresindeki bu olayın bir başka olağanüstü özelliği daha vardı. Rus hükümeti adına, bu tarihî hakkaniyet davranışını yerine getiren kimse Rus değildi; Çar baskısının acısını çekmiş başka bir küçük milletin üyesiydi. Stalin'in söylediği nutkun canlı üslûbu; etkisiz ve ağır bir tarzda okunması ile garip bir tezat teşkil etmişti. Konuşmacı, apaçık Rusça cümleleri anlaşılmaz bir şekilde ve koyu bir yabancı aksanla okumuştu. Ama bu, bütün şatafat ve tantanayı ortadan kaldırarak, duruma daha samimî bir hava vermişti sadece. "Rusya'nın öteki halklarına olduğu gibi, Finlandiyalı-

lara da, hayatlarını şekillendirmek ve düzenlemek konusunda tam bir hürriyet verilmiştir. Finlandiya ve Rusya halkları arasında, rızaya dayanan ve namuslu bir ittifak! Finlandiya halkı üzerinde ne bir kontrol ne de bir vesayet! Halk Komiserleri Konseyinin güttüğü siyasetin yolgösterici ilkeleri işte bunlardır." Güney Gürcistan'da yetişmiş olan Stalin'in Kuzey Finlandiya'nın hür vatandaşlarına getirdiği mesajdı bu; yani yeni Rusya'nın mesajıydı bu. 18 Aralık 1917'de, Sovyet Hükümeti, Finlandiya'nın bağımsızlığını bir kararname ile resmen açıklamıştı. Kararnamede, Lenin'in ve Stalin'in imzaları vardı.

Bu yüce hareket, Stalin'in, 1913'te, *Marksizm ve Milliyetler* adlı eserinde ana hatlarını çizmiş olduğu program ile uyum halinde bulunuyordu. Stalin, bu eserinde, Çar İmparatorluğunun baskısında bulunan halkların geleceklerini bizzat kendilerinin belirlemeye hakları olduğunu savunmuş ve bu ilkeyi; baskı altında bulunan her halkın, Rusya'dan ayrılmak ve bir bağımsız devlet teşkil etmek konusunda hür olduğu şeklinde yorumlamıştı. Sosyalizmin, millîyet temeline dayanan ayrılma siyasetini ve yaşama kabiliyeti olmayan bir yığın küçük devletin kurulmasını teşvik etmediği doğruydu. Sosyalizmin en son amacı, enternasyonal Sosyalist toplumun kurulmasıydı. Sosyalist görüş açısından, gerçek sosyal ve ekonomik ilerleme, milletleri birbirinden ayıran engellerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Ama Stalin, enternasyonal Sosyalist toplumun, bu toplumu teşkil edecek halkların rızası olmadan kurulamayacağını ve rıza göstermek için de her milletin ilk önce eksiksiz olarak hürriyetini kazanmış olması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu görüşü, hürriyet ve sosyalistlerin kabul ettikleri boşanma hürriyeti arasında zekice bir karşılaştırma yaparak savundu Lenin : "Biz kadınları boşanma konusunda hür hale ge-

tirmek istediğimiz halde, onları kocalarını boşamaya zorlamış olmuyoruz" diyordu. Tıpkı bunun gibi, Bolşevikler, Rus olmayan halkların Rusya'dan ayrılma hakkına sahip olmalarını savunuyorlar ama ayrılmacılık özlemlerini de teşvik etmiyorlardı. İhtilâlden bir hafta sonra; 2 Aralık tarihinde, bu ilkeler, "Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi" nde dile getirilmişti. Lenin'in ve Stalin'in yazmış oldukları bu Beyanname, İhtilâlin ilkelerini bütün dünyaya göstermek amacını güden belgelerden biriydi. Şöyle deniyordu Beyannamede : "Halk Komiserleri Konseyi.. aşağıdaki ilkeleri, faaliyetinin temelleri olarak.. kabul etmeye karar vermiştir : 1. Rusya halklarının eşitliği ve hükümranlık hakkı; 2. Rusya halklarının, geleceklerini hür bir şekilde kendilerinin tayin etme hakkı. Bu hak, ayrılmak ve bağımsız devletler kurmak hakkını bile kapsamaktadır; 3. Bütün millî ve millî-dinî imtiyazların ve selâhiyetsizliklerin kaldırılması; Rus topraklarında yaşayan millî azınlıkların ve etnik grupların hür bir şekilde gelişmesi."

Bolşevik liderler, Rus olmayan milliyetlerin, Rus örneğine göre hareket ederek kendi ihtilâllerini gerçekleştireceklerini ve ayrılma hakkını elde ettikten sonra, hür bir Sosyalist milletler birliği içinde, yine de Rusyayla birleşeceklerini ummuşlardı. Ama Finlandiyalıların Ukraynalıların ve başka milletlerin Rusya'dan ayrılma hakkı, kendi ülkelerinde kurdukları rejime bağlı kılınmamıştı. Stalin, Finlandiya'nın bağımsızlığı hakkındaki kararnameyi sunmuş olduğu Sovyetler Genel Yürütme Kurulu önünde şu savunmayı yaptı : "Karşımızdaki duruma yakından bakacak olursak, Halk Komiserleri Konseyinin, halka ve Finlandiya işçi sınıfının temsilcilerine değil, Finlandiya burjuvazisine hürriyet vermiş olduğunu görürüz. ...Ve bu burjuvazi, iktidarı ve bağımsızlığı Rus sosyalistlerinin elinden almıştır." Asıl kabahati, Finlan-

diya Sosyal Demokratlarının "kararsızlığında ve akıl almaz korkaklığında aramak gerekir." Ama hiçbir şey, Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımak konusunda "Halk Komiserleri Konseyinin bizzat vermiş olduğu sözden dönmesine sebep olamaz." Güttüğü siyaset bakımından, Konsey kabahatli bulunmakla birlikte, Finlandiya burjuvazisinin taleplerini "tam bir tarafsızlıkla" ele alacaktı.

Gerçekten de, bu siyaset, çeşitli gruplar tarafından eleştirilmişti. Bolşevik aleyhtarı partiler, Rusya'nın "satılmakta" olduğunu söyleyerek feryad ediyorlardı. Buharin ve Dzerjinski gibi Bolşevikler, Stalin'in güttüğü siyaseti, küçük milletlerin burjuvazilerine verilmiş faydasız bir taviz olarak görüyorlar ve bu tavizin Rus İhtilâline zarar verdiğini ileri sürüyorlardı. Ama Lenin tarafından desteklenen Stalin, milliyetler konusunda ortaya atmış olduğu kuraldan vazgeçmiyordu.

Ne var ki, pek az zaman sonra, bu kuralın, gerçekler ile çatışma haline geldiği görüldü. Rusya'nın sınır ülkelerinin hepsinde yeni hükümetler peydahlandı. Bu hükümetlerin hepsi de Bolşevik aleyhtarıydı ve Rusya'dan tamamen ayrılmak istiyordu. Lenin ve Stalin'in samimi olduğu kabul edilmiş ve buna göre hareket edilmişti. Ukrayna'nın durumu daha da büyük bir ciddiyet gösteriyordu. Bu ülkede yeni kurulmuş olan Geçici Hükümet yani *Rada,* Sovyetlerle çatışma haline girmişti. "Ukrayna Silâhlı Kuvvetleri Baş Komutanı" Ataman Petlura, emirler çıkararak Ukrayna birliklerinin cepheyi terk edip yurtlarına dönmelerini bildirmişti. Bolşeviklerin görüş açısından, bu, bir milletin geleceğini kendisinin belirleme hakkının, saçma sapan bir şey haline getirilmesi demekti. Resmî bir beyanda bulunan Stalin, başlamak üzere olan bu çatışmanın temelini açıkladı. Bolşevikler, her milletin kendi ordusuna malik olması hakkını kabul ediyorlardı, ama henüz, silâhlı kuvvetleri; Ukraynalıların is-

teğini yerine getirecek şekilde yeniden düzenleyecek durumda değillerdi. Bolşevikler savaşı sona erdirmek ve Almanlarla barış yapmak istiyorlardı; ve daha şimdiden kısa bir mütareke yapabilmişler ve Brest Litovsk'da barış konuşmalarına başlamışlardı. Ama, barış yapılmadan önce orduyu dağıtmaları, cepheyi bozmaları ve ulaşım sistemini düzensiz hale sokmaları mümkün olamazdı. Eski Çarlık ordusunda, askerler, milliyetlerine göre ayrılmış değillerdi ve bu çeşit bir ayırım yapmaya kalkışmak Kayzer'in emirlerine hâlâ itaat eden Alman ordusu karşısında Rus ihtilâlini silâhtan tecrid etmek demekti. Milliyetçi Ukraynalıların özlemleri ile, Rus ihtilâlinin menfaatleri arasındaki ikilem [açmaz] işte buradaydı.

Bu ikilem, çeşitli şekillere bürünerek yeniden ortaya çıktı. Rusya'nın güneyinde, Kazak generali Kaledin bir karşı-ihtilâlci ordu topladı ve içsavaşa başladı. Sovyet Hükûmeti güneye askerî birlikler göndermek istiyordu. Çünkü bu bölgede, Kızılların etkisinde bulunan Donetz kömür havzası, Kaledin kuvvetleri tarafından tehdit ediliyordu. Ukrayna kuzey Rusya'yı güney Rusya'dan bir set gibi ayırıyordu. Ukrayna *Rada*'sı, Kızıl birliklerin kendi toprakları üzerinden geçmesine izin vermemişti. Güney Rusya'nın Beyaz orduların eline geçmesi bahasına da olsa, Sovyetler, Ukrayna'nın kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi [self - determination] hakkına saygılı davranarak, *Rada*'nın bu kararına boyun mu eğeceklerdi şimdi? İkilem burada sona ermiyordu. Gerçekte, Sovyet ihtilâli, Ukrayna'ya da sıçrıyor ve yayılıyordu; Ukrayna Sovyetleri ile *Rada* arasında şiddetli bir mücadele başlamıştı bu ülkede. *Rada*, silâh gücüyle Sovyetleri dağıtıyordu. Kızılların etkili olduğu Kiev ve Kharkov, mahallî karşı-devrim tarafından ezilirken, Kızıl Petersburg eli kolu bağlı duracak mıydı?

Milliyetler Komiseri fazla tereddüt etmedi. 1918 yı-

lı Ocak ayında toplanan Sovyetlerin üçüncü Tüm Rusya Kongresine bu açmazı [ikilemi] izah etti ve güdülen siyasetin düzeltilmesi gerektiğini belirtti. Küçük milletlere self-determinatıon hakkı verilmesi ilkesi, "burjuvazinin self-determination hakkı olarak değil, ama belli bir milletin emekçi kütlelerinin self-determination hakkı olarak anlaşılmalıdır. Self-determination ilkesi, sosyalizm mücadelesinde bir araç olarak kullanılmalı ve sosyalizmin ilkelerine tâbi olmalıdır" diyordu Stalin. Menşevikler adına Martov, Milliyetler Komiserini eleştirmişti. Bolşeviklerin, Finlandiya burjuvazisine bağımsızlık verdikleri halde Ukrayna burjuvazisine niçin vermediklerini sormuştu. Martov. Ayrıca, Brest Litovsk'da barış görüşmelerine başlamış bulunan Troçki'nin, Polonya'da Almanların işgali altında bulunan sınır ülkelerinde sadece plebisit yapılmasını talep ettiği halde, Stalin'in Ukrayna Sovyetlerini desteklemek gerektiği üzerinde niçin ısrar ettiğini de sormuştu. Stalin, kendi görüş açısı ile Troçki'nin görüş açısı arasında hiçbir fark bulunmadığını, ama Polonya'da ve öteki sınır ülkelerinde Sovyetler diye bir şeyin teşekkül etmemiş bulunduğunu ve Bolşeviklerin ,Sovyetleri "icat" etmek ya da sunî olarak yaratmak niyetinde olmadıklarını söyleyerek cevap vermişti bu sorulara. Oysa Ukrayna'da Sovyetler teşekkül etmiş bulunuyordu ve Bolşevikler, Sovyetlerden "burjuva parlamentarizmine" geri dönemezlerdi. Kongre, Milliyetler Komiserinin fikirlerini kabul etti.

Stalin'in, Sovyet Devletinin anayasası hakkında bu Kongreye sunmuş olduğu taslağımsı bir teklifte de ilke değişikliklerini ihtiva eden bir husus vardı. Teklif, Sovyetlerin federal bir şekilde teşkilâtlanmasını öngörüyordu. Oysa, milliyetler hakkında yazmış olduğu eserde, Stalin, tıpkı Lenin gibi, federalizme karşı gelmişti. Baskı altında bulunan halkların, isterlerse Rusya'dan tama-

men ayrılmaya hakları olduğunu, ama Rusya'nın bir parçası olarak kalmaya karar verdikleri takdirde, yeni devletin merkezileşmiş yapısını kabul etmek zorunda bulunduklarını; çünkü modern ekonominin, merkezin elinde büyük bir iktidarın bulunmasını gerektirdiğini ve ayrıca, aynı devlet içindeki çeşitli milliyetler arasında engeller bulunmasının siyasî bakımdan arzu edilen bir şey olmadığını ileri sürmüştü. Stalin, 1913'te böyle düşünüyordu. 1918 yılı başında ise, Sovyetlerin, bütün küçük milletlere ayrılma hakkı vermesinin mümkün olamayacağı açıkça görülmüştü. Yeni devletin federal bir anayasaya sahip olması Bolşevik Rusya ile küçük milletlerin talepleri arasında en elverişli dengeyi kuracak gibi görünüyordu.

Bununla birlikte, gerçek anayasayı yapmak zamanı henüz gelmemişti. Sovyet Hükûmeti kendi işlerini kendi başına yönetecek durumda değildi. İktidarı elinde tutabilmek için bir başka darbe hareketi yapması gerekti. 1918 yılı Ocak ayının ilk günlerinde, Kurucu Meclisi dağıttı. Kurucu Meclis, Bolşevik hükûmetin aldığı ihtilâlci tedbirleri kabul etmemişti. Bu tedbirler şunlardı : Sanayi üzerinde işçilerin kontrolünün sağlanması, bankaların millileştirilmesi, büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi, ve Troçki tarafından bütün savaşan devletlere teklif edilmiş olan barış görüşmelerinin hemen başlaması için çağrıda bulunulması. Kerenski zamanında çıkarılmış olan bir kanuna dayanarak seçilen Meclis, Ekim ihtilâli arefesinde memleketin manevî havasında ortaya çıkan değişikliği yansıtmış değildi. Dağıtılması, herhangi bir güçlük ortaya çıkarmamıştı. Meclis, kendisini koruyacak bir halk kesimini arkasından sürükleyecek nitelikte değildi. Bolşevikler ve sol Sosyal-revolüsyonerler, bu Meclisi dağıtmakla, Rus siyasî hayatında

parlemanter demokrasinin verdiği ilk fidanı kökünden söknüş oluyorlardı. Böylece, biricik temsilî kurum ve biricik iktidar mercii olarak Sovyetler kalmıştı geriye.

Savaş ve barış problemi konusunda, daha ciddî bir kriz ortaya çıkmıştı. Bolşevikler, ihtilâlin Avrupa'ya büyük bir süratle yayılacağını ve çarpışmaları sona erdireceğini ummuşlardı. Oysa bu umud gerçekleşmemişti. Siperlerde, Rus ve Alman askerî birlikleri arasında gerçekleşen" kardeş haline gelme" olaylarına rağmen (Bolşevikler, Almanların arasında ihtilâl ateşini yayacağım umarak, bu çeşit "kardeş haline gelme" davranışlarını teşvik ediyorlardı), Kayzer'in ordusu, savaş gücünden henüz pek az şey kaybetmişti; ya da hiçbir şey kaybetmemişti. Amerika Birleşik Devletlerinin savaşa katılmasıyla daha da cesaretlenmiş olan Büyük Britanya, Fransa ve İtalya, barış görüşmelerine girişmekten pek uzaktılar. Rusya ise savaşa devamı edecek güçte değildi. Askerce büyük kayıplara uğramış; silâh ve teçhizat bakımından ise feci bir duruma düşmüştü. Yeni hükûmet, savaşı bir an önce sona erdirmeye söz vermişti; bu sözü tutup tutmayışına göre yargılanacaktı. Tarım reformu, cephedeki ordulara son darbeyi indirmişti. Mujikler, siperleri terk etmişler ve büyük toprak sahiplerine ait arazilerin paylaşılmasına katılmak üzere memleketlerine koşmuşlardı. Lenin'in söylediğine göre, "Barış lehinde, ayaklarıyla oy vermişlerdi." Sovyetler, ayrı bir barış talehinde bulunmaktan başka şey yapamazlardı.

Barış, ancak Almanların ileri sürdüğü şartların kabul edilmesiyle gerçekleşebilirdi. Bu şartlar, şu ya da bu şekilde, Polonya'mn, Baltık devletlerinin ve Ukrayna'mn bir kısmımn (bunlar zaten Alman birlikleri tarafından işgal edilmiş bulunan topraklardı) Almanya tarafından ilhak edilmesini de ihtiva ediyordu. Ama Bolşevikler, "ilhaksız ve tazminatsız" bir barış gerçekleştirecekleri ko-

nusunda söz vermiş bulunuyorlardı. Bolşevik ajitatörleri propaganda yaparken bu sözü temel sloganlardan biri olarak kullanmışlardı. Hattâ daha ileri giderek, Kayzerin uşaklarıyla değil ancak ihtilâlci bir Alman Hükûmeti ile barış yapacaklarını da sık sık söylemişlerdi. İdealler ile gerçekler uzlaşmaz bir çatışma içine bir kere daha düşmüş bulunuyorlardı.

Lenin, durumun mutlak çaresizliğini arkadaşlarına açıkça anlatmak ve barışı kabul etmeleri hususunda onları ikna etmek için elinden geleni yapmıştı. Genç ve iyice pekişmemiş olan Cumhuriyetlerini kurtarmak için, Alman emperyalizminin şartlarına boyun eğmek zorunda olduklarını söylemişti onlara. Almanya'da ve Avrupa'nın geri kalan kısımlarında ihtilâlin patlak vermesi gecikmişti; bu arada, Rus ihtilâli Alman orduları tarafından ezilirse, Avrupa ihtilâli de daha tomurcuk halindeyken koparılıp atılmış olacaktı. Küçük düşmek ve ilkelerden zahiren vazgeçmek gibi görünse bile, Sovyetlerin varolmaya devam etmeleri; ayaklanmak konusunda Avrupa proletaryasını ergeç yüreklendirecekti. Şimdilik terk edilen alan, uzun bir zaman için kaybedilmiş olmayacaktı; çünkü, pahalıya satın alınmış olan bu mühleti, gelecek çarpışmaya hazırlanmak için kullanacaklardı.

Lenin'in bu ikazlarına, başlangıçta kimse kulak asmamıştı. Arkadaşlarının ve taraftarlarının çoğu, "Alman emperyalizmine karşı ihtilâlci savaş" a girişilmesini istiyorlardı. Savaş taraftarlarının ya da daha sonraları sol Komünistler diye tanınan grupun başında Buharin bulunuyordu. Buharin, barış yapılacak olursa Almanya'da patlaması yakın olan ihtilâl karşısında, Kayzer'in rahatça hareket edebileceğini ileri sürüyordu. Rus ihtilâli, kendisini kurtarmak için, Alman sosyalizmine ve enternasyonal sosyalizme hıyanet eder ve Hohenzollern İmparatorluğunun yabancı toprakları ilhakına rıza gösterirse,

kendini rezil etmiş olacaktı. Sovyetler, kendilerinden çok daha güçlü bir düşman karşısında mahvolsa bile, uğradıkları yenilgi ve yıkım, utanç ve hıyanet içinde var olmaya devam etmelerinden daha iyi olacaktı. Yarım yüz yıl önceki kahraman Paris Komünü gibi, Sovyetlerin verdiği bu örnek de, başkalarının mücadeleye yeniden başlamasına ya da devam etmesine yol açacaktı. Buharin ve grupu, Lenin'i eleştirerek, hayatın biricik amacını, yaşayabilmenin aracı haline getirdiğini ileri sürüyorlardı onun.

Brest Litovsk'da cereyan eden barış konuşmalarını yöneten Troçki, bu iki gurupun da dışında kalıyordu. Troçki, Sovyetlerin ihtilâlci bir savaş veremeyeceği hususunda Lenin'le aynı fikirdeydi. Ama barış şartlarını kabul ettikleri takdirde, küçük düşecekleri hususunda Buharin'e hak veriyordu. Troçki, Brest Litovsk'da, Alman ihtilâlinin patlak vereceğini umud ederek, görüşmeleri uzatıp duruyordu. Şaşkına dönmüş ve tedirgin olmuş Alman ve Avusturyalı generallerin karşısında, ihtilâlci hitabet alanındaki bütün kabiliyetini ortaya koyarak, Alman Diktasının iğrençliğini gözler önüne seriyor ve böylece Alman emekçi sınıfları üzerinde çarpıcı bir etki yapmaya çalışıyordu. Ama Troçki'nin ihtilâlci propagandasının ürünleri pek yavaş olgunlaşıyordu. Ve ölüm kalım meselesi haline gelen bu ikilemi bir an önce çözmek gerekiyordu. Troçki, Merkez Komitesini, ihtilâlci savaş lehine oy vermekten vaz geçerek kendi formülünü kabule ikna etmişti. Troçki'nin kendi formülü, "Ne savaş ne de barış" tı. Olaylar, pek az zaman sonra bu formülün gerçeklerden kaçan bir nitelik taşıdığını gösterdi. Sovyetler ya savaşı ya da barışı seçmek zorundaydılar. "Hiçbirini seçmemek" bir devlet adamına ya da politikacıya değil bir propagandacıya ya da gazeteciye yakışan bir davranıştı.

Stalin, bu dramatik tartışma sırasında hangi yana katılmıştı? Sol Komünistlerin açıklamaları ve ihtilâlci ahlâk hakkında söyledikleri, Stalin'i hiç etkilememişti. Rus ihtilâlinin, Avrupa ihtilâli uğruna kurban edilmesi, Stalin'in aklından bile geçmeyen bir düşünceydi. Aktif hayatının büyük bir kısmını Bakû'da ve Tiflis'de geçirmiş olan bir kimse için, Avrupa ihtilâli, Sovyet Cumhuriyeti için hayatî önem taşıyan meseleler hakkındaki düşüncesini etkileyemeyecek kadar belli-belirsiz ve uzak bir kavramdı. Ve Stalin, bu Cumhuriyetin, elle tutulabilir hale gelmiş olan ama henüz yeterince güç kazanmamış bulunan varlığının yaratılmasında emeği geçmiş bir kimseydi. Stalin, Troçki'nin tutumunun da etkisinde kalmamıştı. Troçki'nin, Brest Litovsk'dan Alman proletaryasına seslenişlerinin, cephedeki askerî kuvvet dengesini değişikliğe uğratacağını ileri sürenlere sadece omuz silker ya da gülüp geçerdi Stalin. Stalin, Lenin ve çevresinde toplanmış olan birkaç kişiden teşekkül eden gurup ile birlikte barışın yapılması lehinde oy kullanmıştı. Lenin, sol Komünistlerin "Biz, enternasyonal sosyalist hareketc güvenen insanlarız; bundan ötürü istediğimiz budalalığı yapmakta hürüz" diyen kimseler olduklarını ileri sürerek onlarla alay etmişti. Buharini ve taraftarlarını, "kılıcı elinde, gösterişli bir poz vererek ölmek üzereyken, 'barış utanç verici bir şeydir, savaş ise şereftir' diyen Polonyalı asılzadeye" benzeten Lenin, "Onlar, düşüncelerini, bu asılzadenin görüş açısından ileri sürüyorlar. Oysa ben köylülerin görüş açısından konuşuyorum" demişti. Bu sözleri, Gürcü köylülerin çocuğu olan Stalin'den daha iyi kim anlayabilirdi?

Stalin, Merkez Komitesinde, Kabine'de, dördüncü Sovyetler Kongresinde ve Partinin yedinci Kongresinde iki ay boyunca süren tartışmalarda ön plânda göze çarpmıştı. (Lenin hayattayken, Partinin zaman zaman içine düş-

tüğü büyük tartışmalarda ve fikir çatışmalarında, Stalin, genel olarak, göze çarpmayan bir kimse olarak kalmıştı). Ama hangi yönde düşündüğünü açıklamaya yetecek kadar konuşmuştu Merkez Komitesi toplantısında. "İhtilâlci savaş sloganını kabul etmekle, emperyalizmin ekmeğine yağ sürmüş oluyoruz. Troçki'nin tutumuna, tutum demek mümkün değildir. Batıda ihtilâlci bir hareket yoktur; ihtilâlci bir hareketin [varlığını gösteren] olgular [vakıalar] yoktur; sadece kuvve halinde bir güç vardır. Ve kendi işimizi yürütürken, sadece kuvve halinde bulunan güçlere dayanamayız biz. Almanlar ilerlemeye başlarlarsa, bu ülkemizdeki karşı-ihtilâli güçlendirecektir... Ekim ayında, emperyalizme karşı verilecek kutsal bir savaştan söz ettik; çünkü, tek başına 'barış' kelimesinin, Batıda ihtilâlin patlak vermesine yeteceği söylendi bize... Oysa bu gerçekleşmedi..." demişti Stalin. Lenin'le birlikte oy verdiği halde, Stalin'in iddialarının ağırlık noktası, Lenin'inkinden biraz farklıydı. Lenin, her zamanki gibi, durumun olgularına [vakıalarına] ve kuvve halindeki imkânlarına dikkat ediyor ve Batıdaki ihtilâlci hareketin geç kalmış olduğundan söz ediyordu. Stalin ise, sadece olguları kavrayıp gözönünde tutuyor ve kuvve halindeki imkânları bir yana bırakarak, "Batıda ihtilâlci bir hareket yoktur" diyordu. Troçki'nin "ne barış ne de savaş" sözü kabul edilecek olursa, "Bu Batıdaki ihtilâlci hareket için en kötü şartların ortaya çıkmasına yol açacaktır" diyerek, meselenin bu yanına karşı da ilgisiz olmadığını belirtiyordu Stalin. Ama, muhakeme tarzının çerçevesi içinde, bu sözler, Bolşeviklerin genel olarak kullandıkları ağıza verilmiş zorunlu bir tavizden başka şey değildi. Stalin'in iddialarının ağırlık noktası, Batıdaki ihtilâlci hareketin fiilî olarak mevcut olmadığı ve Ekim ayı hayallerinin boşa çıktığı hakkındaki acı açıklamasında bulunuyordu. Partiyi kimi zaman parçalayacak kadar teh-

likeli hale gelen bu tartışmanın çeşitli dönemlerinden, mütarekenin bozulup, Almanların Petersburg kapılarına dayanacak kadar yeni bir ilerleme kaydetmelerinden, Ukrayna *Rada*'sının Almanlarla ayrı bir barış antlaşması yapmasından, Sovyetlerin askerî güçsüzlüğünün acı bir şekilde ortaya çıkmasından, Lenin'in defalarca teşvik edici çağrılarda bulunmasından ve durumun tehlikesini belirtmesinden sonra; evet bütün bunlardan sonra, Merkez Komitesinin ve Parti üyelerinin çoğunluğu barışı savunanları nihayet desteklemeye başlamıştı. Troçki'nin yerine geçmiş olan Sokolnikov, 3 Martta barış şartlarının altına imzasını atmıştı. Lenin, bu durumu süsleyip püslemeye kalkışmadı. Bu barış anlaşmasından, hiç kimse Lenin kadar açıkça ve samimî bir şekilde söz ederek onun "utanç" verici yanlarını ortaya koymamıştı. Lenin Brest Litovsk antlaşmasını. Napolyon'un 1807 yılında Prusya'ya haksız bir şekilde zorla kabul ettirdiği ve ilerici Prusya devlet adamlarının, ülkelerinde güçlü reformları gerçekleştirerek Prusya'nın zaferini hazırlamak için yararlandıkları Tilsit barış antlaşması ile karşılaştırmıştı. Lenin, yakın zamanda bir ihtilâlci savaş yapılacağı hakkında kehanette de bulunmuştu. Ve aynı yılın sonuna doğru, Alman ve Avusturya monarşileri o korkunç askerî güçleri ile birlikte ufalanıp gitmişlerdi; ihtilâlle sarsılan Alman ordusu ise Ukraynayı terk etmişti. Böylece, Brest Litovsk antlaşması kendiliğinden ortadan kalkmıştı.

Brest Litovsk antlaşması üzerindeki tartışma, karmaşık sonuçlar doğurmaktan geri kalmamıştı. Çeşitli siyasî sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştı bu antlaşma. Sol Komünistler ötekilerle uzlaşmamışlardı. Hemen elde edilen sonuçlar bakımından yenilgiye uğramış olmakla birlikte, Parti içinde hüküm süren belli bir ruh halinin tercümanları haline gelmişlerdi. Sol Komünistler,

ihtilâlin içine sürüklenmiş olduğu ve daha birçok kere sürükleneceği uzlaşmacı ve oportünist davramşa karşı duyulan tedirginliği ve ideolojik rahatsızlığı temsil ediyorlardı. Sol Komünistler, ilk ilkelere karşı gösterilen mugalatasız, Donkişotvâri ve hayal dolu bir bağlılığı; ihtilâlci inancın saflığını temsil ediyorlardı. Bir dönemde bertaraf edilen ve yenilgiye uğrayan bu ruh hali, bir sonraki dönemde yeniden ortaya çıkacaktı. Üstelik, şeklini ve üslûbunu durmadan değiştirerek hatta sözcülerini de değiştirerek, Bolşevik düşüncesini sürekli olarak karıştıracaktı.

Brest Litovsk'un doğurduğu özel sonuçlardan biri de, Bolşevikler ile sol Sosyal Revolüsyonerler arasındaki koalisyonun bozulmasıydı. Sol Sosyal Revolüsyonerler, Mart ayında Hükümetten ayrılmışlardı. Bunların ayrılma sebepleri, kısmen sol Komünistlerin ileri sürdüğü sebeplere uyuyor; kısmen de sıradan bir milliyetçilik anlayışının zorunlu sonuçları olarak ortaya çıkıyordu. Bundan böyle, iktidar tek bir partinin malı olmuştu. Hükümetin tek bir parti tarafından kurulması ve yönetilmesi, Bolşeviklerin programlarında yer alan temel maddelerden biri değildi. Ama olayların akışı, Bolşevikleri, ülkenin biricik yöneticileri haline getirmişti. Kendileriyle birlikte çalışanlar, barış antlaşmalarının sorumluluğunu paylaşmaktan kaçındığı zaman, Bolşevikler ister istemez bu duruma düşmüşlerdi. Tek başlarına iktidarda bulunan Bolşevikler, içsavaşı başlatan aşırı sağcılar müstesna, öteki muhaliflerine dokunmaktan kaçınmışlardı. Ancak 1918 yılı Haziran ayında, yani içsavaş iyice kızıştığı zaman, üyelerinden bazılarının, Beyaz Muhafızların yanında yer aldığı gerekçesiyle, Menşevikleri ve Sosyal Revolüsyonerlerin sağ kanadını kanunî haklarından geçici olarak mahrum ettiler. Sovyet rejimi çerçevesi içinde namuslu bir şekilde muhalefette bu-

lunacakları konusunda söz veren Menşeviklerin, aynı yılın Kasım ayı içinde açıkça faaliyette bulunmalarına izin verilmişti.

Ama daha Temmuz ayında, sol Sosyal Revolüsyonerler, Bolşevik tedhişinin ilk ve gerçek patlayışma yol açacak şekilde tahriklere giriştiler. Barışı bozmak ve Bolşevikleri Almanya'ya karşı savaşa girişmek durumunda bırakmak amacıyla hareket eden sol Sosyal Revolüsyoner Jacob Blumkin, Alman sefiri Kont Von Mirbach'ı öldürdü. Aynı Parti tarafından, çeşitli yerlerde ayaklanmalar tertip edildi. Bu yerler arasında, Hükümetin barıştan sonra nakledilmiş olduğu Moskova da vardı. 30 Ağustos'da, iki Bolşevik lider yani Uritski ve Volodarski, Sosyal Revolüsyonerler tarafından öldürüldü ve Lenin yaralandı. Troçki, suikasttan güçlükle kurtuldu. Bolşevikler, toplu misillemeyle cevap verdiler bu davranışa. Bolşeviklerin nefis müdafaası, en az, kendilerine yönetilen şiddetli saldırı kadar zalimdi. O günlerin havası, Stalin'in Çaritsin'den yani müstakbel Stalingrad'dan Sverdlov'a gönderdiği bir mektuptan belli olmaktadır. Şöyle diyordu Stalin : "Burjuva uşaklarının, en yüce ihtilâlci yoldaşımıza, yani proletaryanın sınanmış lideri ve öğretmeni Lenin'in hayatına aşağılık bir şekilde kastettiklerini öğrenen Kuzey Kafkasya Askerî Bölgesi Konseyi, pusu kurularak gerçekleştirilen bu rezil saldırıya, burjuvazi ve ajanlarına karşı açık ve sistemli bir kütle tedhişi organizasyonu ile cevap verecektir." Bu mesaj, Stalin ve Çaritsin Ordusu Komutanı Voroşilov tarafından imzalanmıştı. Polonyalı Dzerjinski tarafından yönetilen ve daha sonra O.G.P.U. haline gelmiş olan *Çeka* (Olağanüstü Komisyon) [Bolşeviklerin siyasi polis teşkilâtı], rehinelerin kurşuna dizilmesine kadar varan hararetli bir faaliyet göstermeye başlamıştı. Suikast teşebbüslerine girişen ve adam öldüren parti kanun dışı

ilân edilmişti tabii. Brest Litovsk barışımn ortaya çıkmasına yol açtığı ihtiraslar ve doğurduğu acı sonuçlar işte bunlardı. Stalin, vermiş olduğu sözü, görevli olarak bulunduğu yerde yani Çaritsin'de yerine getirdi. Adını taşıyacak olan bu şehirde yapılan Kızıl tedhiş, dilden dile dolaşan bir söz haline geldi. Tıpkı, 130 yıl önce, genç Jacobin Fouché'nin korkunç gaddarlıklarının, bütün Fransa'da dilden dile dolaşmasına benzeyen bir olaydı bu. Böylece, tedhiş ve karşı - tedhiş bir fasit daire içinde durmadan genişlemeye başladı.

Brest Litovsk hakkındaki tartışmanın daha az önemli bir sonucu, çeşitli Bolşevik liderlerin kişisel durumları ile ilintiliydi. Lenin, büyük bir manevî güven ve sevgi kazanarak çıkmıştı bu işten. Lenin, Parti içinde yaygın olan havaya meydan okumasını sağlayan o inanç cesaretini ve kalıplara körü körüne bağlı kalmayan mantığını ortaya koyduğu gibi, Partiyi, en sonunda kendi düşüncesine çekmeyi sağlayan olağan üstü ikna gücünü de göstermişti. Ekim ayaklanması yapıldığı zaman onu pek az duymuş ve görmüş olan Rusya ve Bolşevik Partisi, şimdi, gerçek çapını ve karakteri ile düşüncesinin olağanüstü meziyetlerini sezmişti. Kriz sırasında, Ekim ayının "kaçağı ve grev - kırıcısı" Zinoviev, Lenin'in safında yer aldı. Lenin, yanlış bir durumu açıklamakta sert davrandığı kadar o durumun üzerinde gereksiz bir şekilde ısrar etmemesini de bilirdi. Öte yandan, Troçki'nin durumu geçici olarak kötülemişti. Kişiliğinin zayıf bir yanını ortaya çıkarmıştı Troçki. Bu yan, tam bir gerçekçi olamayışı ve söze ya da gösterişli davranışlara elverişli olmayan bir durumda, tamamen sözlerde kalan çözüm yollarını ileri sürmesi ve teatral hareketler yapmasıydı. Troçki, Dışişleri Komiserliğinden çekilerek Savaş Komiseri olmuş ve yerine Çiçerin geçmişti. Ama Troçki, yeni görevinde, Kızıl Ordunun kurucusu olarak

kısa zamanda yine büyük ün kazandı. Ne var ki, Brest Litovsk krizi sırasındaki tutumu liderler tarafından unutulmuş değildi ve yıllar sonra, Lenin'in mirası üzerinde patlak veren çetin mücadele içinde, bu eski davranışı Troçki'nin aleyhinde bir delil olarak kullanılacaktı.

Koalisyon Hükümetinin dağılmasından sonra, iç Kabinenin Bolşevik üçlü yönetimi [triumvirate] de sona erdiği halde, Stalin'in durumu daha kuvvetlenmiş bulunuyordu. Stalin, barış lehinde genel bir toplantıda konuşmak üzere kürsülere çıkmamış olduğu için, ün bakımından büyük bir kazanç sağlayamamıştı. Ama "Romantik laf şövalyeleri" ne ve aşırı-ihtilâl hayalperestlerine karşı Lenin'in giriştiği mücadelede gerekli bir kimse durumuna gelmişti. Lenin, şimdi "Mühletten yararlanın"; "Kendinizi teşkilâtlandırın ve disipline sokun" diyordu taraftarlarına. Bu tatsız yeni çabanın gerçekleştirilmesinde, Milliyetler Komiserine güvenebileceğine inanmıştı Lenin.

Mühletin karşılığı henüz tamamen ödenmemişti. Sovyet Cumhuriyeti, Almanya'nın yeniden savaşa başlayacağı korkusu içindeydi. Barış antlaşması, her biri ötekinden daha küçük düşürücü olan maddelerle gerçekleştirilmek zorundaydı. Bu maddelerden biri, Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasını öngörüyordu. Stalin barışın imzalanmasından pek az sonra, bu mesele üzerinde durarak, Ukrayna *Rada*'sı ile barış görüşmelerine hemen başlanması hususunda Sovyet Hükümetini sıkıştırmıştı. Çünkü Sovyetler bu hükümet ile hâlâ savaş halindeydiler. Halk Komiserleri Konseyi, bir aya yakın zaman tereddüt etti bu konuda. Tereddütünün sebebi şuydu : Barışın imzalanmasından pek az zaman önce, Bolşevikler Ukrayna'da bir darbe tertipleyerek, kendilerinden yana olan ve *Rada*'ya karşı gelen bir Hükümet kurmuşlardı. Stalin, Ukrayna Sovyetleri ile şahsî olarak ilişki halin-

de bulunuyordu ve hattâ Brest Litovsk'a delegelerini göndermeleri konusunda onlara talimat vermişti. Stalin'in bu yeni teklifi, *Rada* lehine Ukrayna Sovyetlerinden yüz çevirmek anlamına geliyordu. Komiserler Konseyi, bu davranışı çok fazla "siyasî" bulmuş olmalıydı; bundan ötürü, karara varılması için bir ay geçmişti. Bu arada, Alman Komutanlığı, bütün Ukraynanın işgal altına alınması için emir vermiş bulunuyordu. Komiserler Konseyi, 27 Nisan'da *Rada* ile görüşmelerin açılmasına nihayet karar verdi ve Kursk'ta Ukrayna temsilcileri ile görüşecek olan Sovyet delegasyonunun başına Stalin'i seçti. Görüşmeler henüz başlamıştı ki, Alman Komutanlığının, ılımlı sosyalist *Rada*'yı dağıtarak monarşist Hetman Skoropadski'nin başında bulunduğu bir kukla hükümet kurduğu haberi geldi. Alman kuvvetleri, Ukrayna'dan başka, Karadeniz kıyısında bulunan Rus sanayi alanlarını da yani Taganrog'u, Don Rostov'unu ve Kırımı da işgal etmişlerdi.

Lenin ve Stalin tarafından Ukrayna cephesinde ateş kesilmesi konusunda 5 Mayısta verilen emir, durumu düzeltmeyi sağlayamayacak kadar geç kalmıştı. Stalin, Hükümete danışmak üzere Kursk'tan Moskova'ya geldi. Bolşeviklerin, Ukrayna'da halk tarafından sevilmeyen kukla Skoropadski hükümeti ile görüşmelerde bulunup bulunmayacağı meselesi ortaya çıkmış bulunuyordu. Stalin pek ince eleyip sık dokumuyordu bu konuda. *İzvestya* gazetesine verdiği bir demeçte şöyle demişti Stalin : "Ukraynadaki karışıklıklar, bugüne kadar, barış görüşmelerini olumsuz bir şekilde etkilemiş değildir. Hattâ tam tersine, Ukraynadaki karışıklıkların, Sovyet ve Ukrayna hükümetleri arasında barışın yapılması imkânını ortadan kaldırmadığı söylenebilir." Olaylar, Alman emperyalizmi ile Bolşeviklik arasında bir orta yol tutturmaya kalkışmış olan *Rada'nın* hiçbir işe yaramadığını gös-

termiştir sadece, diye ekliyordu Stalin. Ayrıca, açıkça karşı-ihtilâlci ve Alman kuklası olan Skoropadski'nin (bunu ihtiyatlı bir şekilde imâ ediyordu Stalin), barış görüşmeleri için daha sağlam bir muhatap olması mümkündü. Tam anlamıyla siyasî davranmak konusunda büyük ve süratli ilerlemeler gösteriyordu Stalin.

Rusya'nın bütün batı sınırı ülkeleri Alman kuvvetleri tarafından işgal edildiği için, Milliyetler Komiseri olarak Stalin'e pek az iş düşüyordu. Anayurdu Kafkasya'da bile yapacağı pek az iş vardı. Gürcü menşevik Hükümeti hiç sesini çıkarmamış; Almanlar da Gürcistan'ı işgal etmişti. Türkler Batum'a girmişlerdi. Kafkasyadaki olaylar, Alman militarizmi ile Bolşeviklik arasında kalan küçük milletlerin, lafzî olarak bile bağımsızlıklarını koruyamayacakları hakkındaki inancını daha da kuvvetlendirmişti Stalin'in. Bolşevikler, bu küçük milletlere self-determination hakkını kullanma imkânını verince, bu uluslar Alman emperyalizminin kucağına birer birer düşüyorlardı. Stalin, bir süre, Avrupa ile Asya arasındaki bölgelerde, Doğu Rusya'da yaşayan ilkel ve geri kalmış aşiretlerle ilgilendi. Bu ırkları ve aşiretleri Sovyetlerin çerçevesi içine yerleştirmek, Rusya'nın batı sınırları civarında bulunan ilerlemiş milletleri sovyetleştirmekten bazı bakımlardan daha kolay, bazı bakımlardan ise daha zordu. Tatarların, Başkırtların ve Türkmenlerin siyasî özlemleri çok ilkel özlemlerdi. Bunların arasında çok kuvvetli "ayrılma" ceryanları gelişmiş değildi. Ama bu halkların kapitalizm-öncesi (çoğunlukla derebeylik-öncesi ve hattâ göçebe) hayat tarzlarını, merkezî Hükûmetin marksist-komünist siyasetine uygun hale getirmek çok güç bir işti. 1918 yılı Mayıs ayının ortasında, Sovyet Rusya Federasyonunun bir kısmı haline gelecek olan Tatar ve Başkırt Cumhu-

riyetlerinin kurulmasını destekleyerek, Stalin bu güç işe ilk olarak girişmeye çalıştı.

Sovyetlerin karşısına çıkan yeni tehlikelerden ötürü teşebbüsü daha başlangıçta terk etmek zorunda kaldı. 1918 yılı Bahar ve Yaz mevsimlerinde, Beyaz Ordular büyük başarılar elde etmişti. Bu başarılar sonunda, Sovyetlerin yönetimi altındaki topraklar, eski Moskova Dükalığı sınırlarına eşit olacak şekilde daraldı. Eski savaş esirlerinden teşekkül eden Çekoslovak Lejyonu, doğuda, Beyaz Muhafızların safında yer aldı ve birkaç hafta gibi kısa bir süre içinde; Sibirya, Urallar ve Volga'nın orta bölgelerinde bulunan ve hayatî önem taşıyan bütün stratejik ve ekonomik merkezleri işgal etti. Yeni kurulmuş olan Tatar-Başkırt Cumhuriyetini kaybetmişti Sovyetler. Ağustos ayında, Beyazlar, Kazan'ı ele geçirdiler. Bu, Moskova için doğrudan doğruya tehlike teşkil etmekteydi. Güneyde bulunan General Krasnov'un Kazakları, kuzeye doğru ilerleyerek Kazan'daki Beyaz Kuvvetlerle irtibat kurmaya çalışıyorlardı. İleri harekâtları sırasında, Çaritsin ile Moskova arasındaki demiryolu irtibatını kesmişlerdi. Sovyet başkenti ile kuzey Kafkasya arasındaki irtibat böylece kesilmişti. Oysa, Ukrayna'nın ve Sibirya'nın kaybedilmesinden sonra, başkentin biricik tahıl anbarı olarak Kuzey Kafkasya kalmıştı. Petersburg ve Moskovadaki işçilerin günlük ekmek istihkakı iki dilime inmiş bulunuyordu. Batı cephesinde savaş halinde bulunan İtilâf Devletleri de aynı anda, Bolşeviklere karşı harekâta geçtiler. Amerikan askerî birlikleri, Sibirya'ya çıktı. İngilizler, kuzeyde Archangel'i, ve güneyde Bakû'yu işgal ettiler. Sosyal Revolüsyonerlerin başkaldırmaları ve Lenin'e karşı suikast teşebbüsüne girişilmesi, Sovyetlerin askerî kuvvetinin en güçsüz hale geldiği zamana raslamaktadır.

Büyük tehlike anında, Hükümetin hemen bütün üye-

leri, Moskova'yı terk ederek cephenin hayatî önem taşıyan noktalarına koşmuşlardı. Yanında birkaç teknik yardımcı bulunan Lenin, Kremlin'den bütün mücadeleyi yönetiyor ve bu önemli yerlere gönderilmiş olanlarla sürekli olarak irtibat halinde bulunuyordu. Durumu düzeltmek üzere en tehlikeli noktalara iki kişi gönderilmişti. Başkenti askerî tehlikeden kurtarmak üzere, Savaş Komiseri Troçki, içsavaşta efsanevî bir ün kazanan zırhlı trenine binerek, Kazan yakınlarında Svyazhsk'a gitmişti. Aşağı yukarı bir tabur gücündeki silâhlı muhafızları yamında olduğu halde, Stalin de, başkenti açlık tehlikesinden kurtarmak üzere Volga üzerindeki Çaritsin'e gönderilmişti. Stalin'in görevi, Kuzey Kafkasya'dan Moskova'ya hububat gönderilmesini sağlamaktı. Esas bakımından askerî nitelik taşımayan bu görevin kısa süreceği talımin edilmişti. Stalin, daha sonra güneye; Bakû'ya gidecekti Ama Stalin'in Çaritsin'de kalışı önceden tahmin edilemeyen durumlardan ötürü uzamıştı. Ve bu şehirde kalma süresi uzadıkça güneyde içsavaşın yürütülmesine daha fazla katılmış ve sorumlu olmuştu. Ayrıca, Troçki ile arasında çıkan tartışma da daha fazla alevlenmişti. Öyle ki, sonunda, bu Volga şehrine gidişi onun siyasî hayatında bir dönüm noktası teşkil etti.

Bu şehre geldiğinin ertesi günü, yani 7 Haziran'da, ilk teşebbüsleri hakkında Lenin'e bilgi vermişti. Stalin, Volga bölgesinde, bir "vurgun curcunası" ile karşılaşmış ve buna engel olabilmek için, Çaritsin'de önce yiyecek istihkakı miktarını resmen tayin ederek kararname çıkarmış ve fiyatları kontrola başlamıştı. Ticaret işlerine bakan Sovyet görevlisi tevkif edilecekti. "Schmidt'e [Schmidt, Çalışma Komiseriydi] söyleyin böyle namussuzları göndermesin buraya" diyordu Stalin. Kontrol ve baskı yapmaya eğilim duyan enerjik bir idarecinin konuşma tarzıydı bu. Kontrol ve baskı, o andaki şartlar

bakımından belki de haklıydı.

İhtilâlden miras kalan aşırı - demokratik kargaşadan hoşlanmıyordu Stalin. "Bir yığın ihtilâlci Topluluk ve Komitenin elbirliğiyle, demiryolu ulaşımı tamamen çığrından çıkarılmış"tı. Yönetim ve sanayi alanındaki eski sistemi bir yana atan Bolşevikler, yönetimi, önce komitelerle yürütmeye çalışmışlardı. Şimdi, bu aşırı-ölçüde demokratik olan ama hiçbir iş göremeyen sistemi kaldırarak kişisel yönetim ve kişisel sorumluluk sistemini yeniden kurmaya başlamışlardı. Sol Komünistler, bu değişikliğe hararetle itiraz etmişlerdi. Hangi yanı tuttuğunu açıkça göstermişti Stalin. Ulaşım alanındaki kargaşayı ortadan kaldırmak için komiserler tayin etmişti hemen.

Çaritsin'de bir ay kaldıktan sonra, güney cephesinde, kendisine özel askerî yetkiler verilmesini istemişti. Krasnov'un Kazak birliklerinin harekâtı bakımından, Moskova'ya yiyecek maddeleri ikmali, herşeyden önce askerî bir mesele haline gelmişti. Sosyal Revolüsyonerlerin ayaklanmaları hakkında Lenin'in sorduğu sorulara; "burada ortaya çıkması mümkün olan sürprizleri ortadan kaldırmak için her şey yapılacaktır. Kararlarımızın kesin olduğundan ve elimizin titremeyeceğinden şüpheniz olmasın" diyerek Moskova'nın kuşkularını giderecek şekilde cevap vermişti Stalin. Çaritsin ile Kuzey Kafkasya tarım bölgeleri arasındaki demiryolu irtibatı "henüz sağlanmadı" diyor, Sonra şunları ekliyordu: "Hakedenlerin hepsini haşlıyorum ve kabahatli bulduğumu belirtiyorum. Hiçkimseyi (ne kendimizi ne de başkalarını) sakınmadığımızdan emin olun. Ekmek sağlamak meselesini mutlaka çözeceğiz..." Stalin'in bu raporunda hem sert hem kararlı davramşa karşı duyulan acayip bir tad ile pratik ciddîyet birbiriyle kaynaşmış durumdaydı.

Askerî yetki istediği raporunda, Troçki ile arasında çıkacak olan tartışmanın da ilk temellerini ortaya koymuş oluyordu. "Bizim savaş 'uzmanlarımız' (ayakkabıcılar!) oldukları yerde uyuyup tembellik etmeseydiler, hat kesilmeyecekti ve eğer hat yeniden tamir edilirse, bu, askerler sayesinde değil tam tersine onlara rağmen gerçekleşecektir" diyordu Stalin. Ünlü Çaritsin tartışması işte bu nokta üzerinde başlamıştı.

Eski ordunun tamamen çözülüp dağılmasından sonra, yani üç ay kadar önce, Troçki, Kızıl Orduyu, önce gönüllülerle, daha sonra silâh altına çağırılan işçiler ve köylülerle kurmaya başlamıştı. Yeni ordu, sevk ve idare subaylarından yoksun olduğu için, Troçki, yeni kurulan alayların ve taburların komutasını eski Çar ordusu subaylarına vermiş ama siyasî açıdan bunlara güvenilmediği için, Komünistleri de bunların yanına siyasî komiserler olarak koymuştu. "Askerî uzmanlar", orduyu yetiştirmek ve savaşta yönetmekle görevlendirilmişlerdi; komiserler ise, subayların davranışlarını kontrol altında tutmak ve gerektiği zaman onların herhangi bir hıyanet hareketinin önüne geçmekle görevlendirilmişlerdi. Komiserlerin, askerleri "siyasî" bakımdan "eğitmek" görevi de vardı. Herhangi bir askerî emrin, komutan ve komiser tarafından imzalanması gerekiyordu; ve askerî disiplini pekiştirmek konusunda bu görevlilerin her ikisi de sorumluydu. Troçki'nin girişmiş olduğu bu cüretkâr deneme, başlangıçta, Parti liderleri tarafından tedirginlik dolu bir şüphecilikle karşılandı. Sol Komünistler, bu teşebbüse şiddetle karşı çıkıyorlardı. Kızıl Orduda bu çeşit kırk bin "uzmanın" görevlendirilmiş olduğunu ve bu adamlar görevlerinden alınsa Cumhuriyet Ordusunun tümünün çökeceğini Troçki'den dinleyene kadar, Lenin bile bu konuda şüpheciliğe kapılmış durumdaydı. Ama Troçki'yi dinledikten sonra, şüphelerinden kurtulmuştu.

Yapılan bu tecrübedeki keskin görüşü ve ustalığı beğenen Lenin, kişisel ağırlığını Troçki'yi destekleyecek şekilde ortaya koyarak; bu teşebbüsün, yıkılmış düzenin malzemesi ile sosyalizmi kurmak teşebbüsü olduğunu ve böyle bir teşebbüsün vazgeçilmez ve zorunlu bir kurma metodu [sosyalizmi kurma metodu] olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştü.

Vazgeçilmez ve zorunlu bir metod olmasına rağmen, bu tecrübe yeterince kolaylıkla yürümüyordu. Eski Çar subaylarının hıyanetleri sıksık raslanan olaylardandı. Subaylar, Sovyetlerin askerî şansının azaldığını gördükçe, bu çeşit hıyanet davranışlarını daha sık gösteriyorlardı. İçsavaşın en şiddetli anında; alayların, kolordaların ve hattâ orduların komutanları, arkalarından birliklerini de sürükleyerek, Beyaz Muhafızların saflarına geçiyorlardı. Her hıyanet olayı, Troçki'nin ve Lenin'in muhaliflerinin ekmeğine yağ sürüyordu. En küçük birliklerden Kurmay Başkanlığı karargâhlarına kadar her yerde, sinirli bir gerginlik ve şüphe hüküm sürüyordu. Genel Kurmayda, Troçki tarafından Başkomutanlığa yükseltilmiş olan Vatzetis adında bir Çarlık generali bulunuyordu. Komiserler ve komutanlar arasındaki ilişki, komiserlerin çoğunlukla kaba bir şekilde dile gelen şüphecilikleri ve komutanların gururunun incinmesi ile daha da kötü bir duruma giriyordu. Bu mesele, aslında, daha genel bir tartışma ve çatışmanın bir bölümünü teşkil ediyordu. Troçki, dağınık halde bulunan partizan birliklerini ve Kızıl gerillaları [çeteleri], etkili bir merkezî komuta, yönetim ve ikmal sistemi içinde mütecanis bir ordu halinde birleştirmek istiyordu. İçsavaşta kendini göstermiş olan ve muhafazakâr subaylara itaat etmeyi hazmedemeyen Kızıl gerilla liderlerinden çoğu, ordudaki bu değişikliğe karşı geliyordu. Sol Komünistler ise, askerî otoritenin merkezileşmesine, ilke bakımından kar-

şı çıkıyorlardı. Sol Komünistler, Lenin ve Troçki'ye iktidara gelmeden önce bizzat verdikleri sözleri, yani Sovyetlerin sürekli orduyu (ve siyasî polisi) ebediyen ortadan kaldıracağı ve onların yerine halk milis kuvvetlerini koyacağı hakkında vermiş oldukları sözleri hatırlatıyorlardı. Bolşeviklerin, Ekim'den önce verdikleri sözlerden birçoğu gibi, bu sözün de bir yana bırakılması gerekmişti.

Yeni askerî siyasete karşı gösterilen en şiddetli muhalefetin merkezi Çaritsin'di. Karargâhı orada bulunan Onuncu Ordunun komutanı; on yıl önce, Bakû Bolşevik Komitesinde Stalin'le birlikte çalışan ve petrol işçileri sendikasını yöneten işçi Klim Voroşilov'du. Voroşilov, savaş sırasında orduda çavuşluk etmişti. Aynı bölgede bulunan bir başka komutan da, nizamî süvari kuvvetlerinde görev almış olan eski bir başçavuş ve ünlü bir gerilla yöneticisi olan Budyeni'ydi. Onuncu Ordunun siyasî komiseri ise Orjonikidze'ydi. Stalin, müşterek mücadele hatıralarının birbirine bağladığı eski dostların arasında bulmuştu kendini. Eski Bakû Komitesi, sanki Onuucu Ordunun karargâhına aktarılmış gibiydi. Yaptıkları işleri pek de doğru bulmamasına rağmen, "Çaritsin Gurupu"na karşı Stalin'in sempatiyle davranmasının sebebi bu olmalıydı.

Çaritsin gurupu, eski bir Çar subayı olan ve o sırada güney cephesi komutanlığına getirilmiş bulunan Sytin'in emirlerine itaat etmeyi kabul etmiyordu. Voroşilov'un itaat etmeyişi hakkında, güney cephesi komutanlığından Genel Kurmay başkanlığına ve oradan Troçki'ye birçok kere telgraflar çekilmişti. Buna karşılık, Troçki, Çaritsin karargâhına, ricalarda bulunmuş, emirler vermiş ve sert itirazlar yapmıştı. Troçki'nin "N.C.O. muhalefeti" diye adlandırdığı Çaritsin gurupunun bu itaatsiz hareketleri, o bölgede "uzmanlar" tarafından

birçok hıyanetin işlenmesiyle daha da şiddetli ve inatçı bir hale gelmişti.

Voroşilov ile eski dostluğu ve ilişkisi gözönünde tutulsa bile, Stalin'in bu muhalefet gurupuna karşı duyduğu sempatiyi açıklamak kolay değildir.. Çünkü Stalin, Hükümet içinde ve Merkez Komitesinde, disiplini ve merkezî otoriteyi savunuyordu. Karışık ve yarı-anarşist unsurları, sert tedbirler aracılığı ile disipline sokması, Stalin'in en fazla değer verilen meziyetlerinden biriydi. Öyleyse, Çaritsin'de otoriteye karşı meydan okuyanlara niçin gözyummuştu Stalin? Çaritsin gurupunun eski subayların mensup olduğu "eşrafa" ve okumuşlara karşı duyduğu ve kökü yoksul halk kitlelerinin yaşantısından gelen güvensizlik, Gürcü köylülerinin çocuğu olan Komiserin [Stalin'in] yüreğinin derinlerinde bir yere dokunmuştu belki de. Bu tartışmada bir taraf bütünüyle haklı ve öteki taraf bütünüyle haksız değildi. Meselâ Budyeni, Yüksek Komuta Heyetini, bir Kızıl Süvari kuvveti kurulması ve bu kuvvetin toplu birlik halinde ya da ayrı bir ordu olarak kullanılması hususunda sıkıştırmıştı. Eski başçavuşun bu cüretkâr düşüncesi, askerî uzmanlar tarafından pek hoş karşılanmamıştı. İkinci Dünya Savaşının başlangıcında, başka uzmanlar da, tankların toplu kuvvetler halinde kullanılması teklifini pek hoş karşılamamışlardı. Budyeni'nin bu teklifi, başlangıçta, Troçki tarafından da reddedilmişti. Çünkü Troçki, böyle bir süvari kuvvetinin, bütün hayatları at sırtında geçen ve Sovyetlere karşı yakınlık duymayan Kazaklardan teşekkül edeceğini düşünerek çekinmişti. Budyeni'nin bu tasavvurunu gerçekleştiren ve içsavaşın en romantik hikâyelerinden birine yani Kızıl Süvariler ile onların komutanı Budyeni'nin maceralarına yol açan "Proleterler at sırtına" emrini, Troçki bir süre sonra vermişti. Bu arada, eski başçavuş, Genel Kurmaya ve Savaş Ko-

miserine ateş püskürüp durmuş ve kendisini can kulağıyla yalnız Stalin dinlemişti.

Ne var ki, Stalin'in Çaritsin gurupunu himaye etmesinin sebebini başka yerde aramak gerekir. Bu himayenin sebebi, Stalin ile Troçki arasında başlamış olan rekabettir. Daha sonra yıllar boyunca, halk, bu rekabet hakkında hiçbir şey duymayacak ve bilmeyecekti. Çünkü, bu hınç dolu çatışma, Politbüronun (Siyasî Büro) kapalı kapıları arasında gelişmiş ve büyümüştü. Hattâ Politbüroda ve Lenin'in önünde, iki rakip birbirlerine karşı nisbeten dikkatli ve kibar davramyorlardı. Öyle ki, bu işin içinde olanlar bile, rekabetin bütün şiddetini ve korkunçluğunu farkedemiyordu. Oysa, Sosyal Revolüsyonerlerle kurulmuş olan koalisyonun bozulmasından önceki Hükümetin düzeni, böyle bir rekabetin ortaya çıkmasına âdeta yol açmıştı. Bolşevikler, iç kabinede; Lenin, Troçki ve Stalin tarafından temsil ediliyorlardı. Bu üçlü topluluğun alt kademede bulunan üyesi Stalin'di. Üst kademedeki iki üye, geniş bir üne sahip olan ve halk tarafından çok sevilen kimselerdi. Günlük konuşmada adları bir arada geçiyordu. Bu hükümete, çoğunlukla, Lenin-Troçki hükümeti deniyordu. Parti de, önce Rusya'da daha sonra bütün dünyada, hem dost hem düşman tarafından, Lenin-Troçki'nin Partisi olarak biliniyor ve sözü ediliyordu. Lenin ve Troçki'nin kongrelerde ya da toplantılarda görünmeleri, şaşmaz bir şekilde, çılgın bir alkış ve tezahüratla karşılanıyordu. Genç Cumhuriyetin coşkunluğu, desteklenmek için resmî yardıma muhtaç olmayan bu iki liderin kişiliği üzerinde kendiliğinden yoğunlaşmış bulunuyordu. Oysa, bu üç kişilik topluluğun alt kademesinde bulunan Stalin, tanınmayan bir kimse olarak kalıyordu. Sahip olduğu siyasî güç ile bu ölçüde tanınmamış olarak kalması arasındaki karşıtlık; mevki hırsı ve gururu daha az olan bir

insanın yüreğini bile hınç ve haset duygularıyla doldurabilirdi. Olağanüstü bir siyasî hayatı olduğu halde, göze çarpmak ve önplana geçmek konusunda delikanlılık çağından beri duyduğu ihtirası yatıştıramamış ve kapıldığı aşağılık duygusu, yüksek mevkilere geçtikçe (bu yükselişte şans da büyük rol oynamıştı) daha da şiddetlenmiş bir kimse için, bu duruma tahammül etmek imkânsızdı. Lenin'in üstünlüğü ağır gelmiyordu ona; gururunu incitmiyordu. Bu üstünlüğü değişmez bir durum olarak, meselâ kendisi ile Lenin arasındaki yaş farkını değişmez bir gerçek olması gibi, ele alıp kabul etmişti Stalin. Ama Troçki'nin yükselişi böyle değildi; bu yükseliş, Stalin'in yüreğinde acı bir kızgınlıktan başka şey doğurmuyordu. Troçki onunla aynı yılda doğmuştu; akranıydı onun. Daha birkaç yıl önce, Lenin'in de samimî bir şekilde tasvip etmesiyle, Stalin, Troçki'ye şiddetli bir şekilde saldırmış ve onun "sahte adaleli şampiyon", "Tumturaklı sözler söyleyen bir cakacı" ve "Menşevik tasfiyecilerin âdi bir müttefiki" olduğunu yazmıştı.

Stalin'in, Troçki tarafından önüne geçilmez bir şekilde geri planda bırakılışında ve Troçki'nin sürekli olarak ihtilâl lideri olarak görülüp, tumturaklı sözlerinin coşkun Bolşevik kalabalıkları tarafından alkışlanmasında acı bir alay vardı. Sosyal Revolüsyonerlerle yapılan koalisyon bozulduktan ve Hükümetteki üçlü Bolşevik yönetim sona erdikten sonra, Stalin'in kızgınlığı artmış olmalıydı. Stalin'in Hükümet içindeki etkisi fazlalaşmış olduğu ölçüde tesadüfî bir şekilde azalmıştı şimdi de. Troçki'nin etkisi ise, Savaş Komiserliğinin önemi sürekli bir şekilde arttığı ölçüde fazlalaşmıştı. Ve içsavaş ilerledikçe, Savaş Komiserliği Hükümetin merkezi haline gelmişti. Stalin'in duyduğu kızgınlık ve haset, Çaritsin'de filiz vermeye başlamıştı.

Görüldüğü gibi, Rus tarihindeki en büyük ve şiddetli kavganın kaynağı pek önemli bir şey değildi. Olayların büyük ve önemli akışlarının kaynağının, küçük kızgınlık ve haset duygularında bulunması saçma bir şey gibi görünmektedir. Ama inkâr edilemeyen bir gerçektir bu. Stalin ile Troçki arasındaki çatışmanın daha sonraki dönemlerinde, şüphesiz ki, daha geniş ve kuvvetli ideolojik ve siyasî sebepler rol oynamıştı. Kişisel rekabet, tek başına, böylesine büyük bir dramın boyutlarını kazanamazdı. Unutmamak gerekir ki, bu büyük dram boyunca, Sovyetler Birliğinin ve Komünist Enternasyonalin bütün hayatı yavaş yavaş şekillenmişti. Ama ilk dönemlerinde, bu rekabet tamamen kişisel bir rekabetti ve bundan ötürü de sınırlı ve dardı. Bu rekabetin raslanmadık ve aşırı bir yanı yoktu başlangıçta. Herhangi bir ülkedeki belli bir hükümetin ya da partinin üyeleri arasında her zaman raslanan ve büyük tirajlı gazetelerin dedikodu sütunları için malzeme sağlayan kişisel düşmanlıklardan farklı değildi bu. Onların siyasî hayatını inceleyen en bilgili bir araştırıcı bile, o sırada, Savaş Komiseri ile Milliyetler Komiseri arasında bir anlaşmazlığa yol açacak herhangi ciddî bir ilke ayrılığı bulamayacaktır. (Hattâ, askerî siyaset hakkındaki tartışmada bile, Stalin en sonunda Troçkinin yanında açıkça yer almıştı; ya da daha doğrusu, Troçki'yi destekleyen Lenin'in yanında yer almıştı). Stalin ve Troçki'nin her ikisi de, kendi alanlarında; ortak bir dava için çalışıyorlardı. Her ikisi de, farklı kabiliyetleri ve enerjilerini sonuna kadar harcayarak, ihtilâli yenilgiye uğramaktan kurtarmak için çalışıyorlardı. İhtilâlci kabiliyetlerinin gerektirdiği işleri yaparken kendilerini kişisel ihtiraslardan ve hırslardan kurtaramadılarsa; bu yalnız insan olmalarındandı.

Stalin, Troçki'ye karşı takındığı bu dostça olmayan

tavırda yalnız değildi. Lenin'in profesyonel ihtilâlcileri ve teşkilâtçıları, yani yeraltının eski militanları, aralarındaki birlik ve dayanışma hakkında açık ve belli bir anlayışa sahiptiler. Onların bir çoğu için Troçki yeni gelmiş bir kimseydi. Troçki'nin parti içindeki istisnaî yeri, onların kollektif duygusunu rencide ediyordu. Partiye daha sonraları girerek bu parti taraftarlarımn gönlünü kazanan ve yönetimini daha önce ellerinde bulunduranların çok üstünde yer alan yeni gelmiş ve ünlü bir kimseyi, hiçbir yönetici kadro sevmez. 1917 yılında, Bolşeviklere katıldığı zaman, Troçki'nin büyük bir sevinçle karşılandığı doğruydu. Ama o sırada, iktidar mücadelesine girişmişti Parti; ve Troçki, Partiye, bütün düşmanlarının dört yanını çevirdiği ve bir sonraki davranışın yeraltı faaliyetlerine dönmek mi yoksa iktidarı ele geçirmek mi olacağının kestirilemediği bir zamanda katılmıştı. Troçki çapında bir adamın katılışı, Partinin geçici olarak zayıflayan güveni üzerinde, yani kendine karşı duyduğu güveni üzerinde olumlu bir etki yapmıştı. İçsavaşın tehlikeleri, Bolşevik saflarını yeniden pekiştirip sağlamlaştırmış ve Bolşeviklerin geleceği, eğer bir ferde bağlı idiyse, şüphesiz ki, Savaş Komiserinin başarılarına ya da başarısızlıklarına bağlı olmuştu. Olayların gücü yönetici kadroları ve topluluğu yerinde muhafaza ediyordu halâ. Ama geçmiş kavgaları hatırlayan bir yığın Komite adamı vardı ve özellikle, yeni üzücü durumlar eski hatıraları güçlendirdiği zaman, bu adamları Troçki aleyhine çevirmek güç olmayacaktı.

Kuzey Kafkasya'dan Moskova'ya yapılacak olan yiyecek maddeleri ikmali, Stalin'in söz verdiği şekilde gerçekleşmişti. Halk Komiserleri Konseyi, Çaritsin'e göndermiş olduğu üyesine müteşekkir kalmıştı. Özel askerî yetkilerin verilmesi konusunda yapmış olduğu ve biraz çekingen şekilde dile getirdiği ilk isteğine cevap alama-

yan Stalin, Lenin'e gönderdiği 10 Temmuz 1918 tarihli bir telgrafta, aynı talebini ısrarlı bir şekilde tekrarladı. İlk olarak 1947'de yayınlanan bu mesajda, Troçki'ye şiddetle hücum etmişti. Muhtevası bakımından, dolaylı olarak Lenin'e de sitem ediliyordu bu mesajda. Troçki, Kuzey Kafkasya'ya ve Don'a orada bulunanların bilgisi olmaksızın adamlarını göndermeye devam ederse, diyordu Stalin; "bir ay içinde, Kuzey Kafkasya'da her şey yıkılıp gidecek ve bu ülkeyi bir daha ele geçirilemeyecek şekilde kaybedeceğiz... Troçki'nin kafasına sokun bunu. Davanın selâmeti için, bana burada tam askerî yetkinin verilmesi gereklidir. Bu konuda daha önce yazmış ama cevap alamamıştım. Olsun. Bu durumda, herhangi bir formaliteye dayanmaksızın ben tek başıma, burada işi berbat eden komutanları ve komiserleri görevlerinden alacağım... Troçki'nin yazılı emir göndermemiş olması, beni durduramaz."

Teknik bakımdan, Stalin'in askerî işlere müdahale etmesi meşru değildi. Kendisinin ve Voroşilov'un bilgisi olmadan, hiçbir tayin yapılmasını istememesi de yetkilerinin dışındaydı. Ama, yiyecek meselesi ve askerî meseleler, artık birbiriyle sıkı bir ilinti halinde bulunuyordu ve Stalin, Hükümet üyesi ve Partinin en önemli liderlerinden biri olarak, ordu karşısındaki resmî durumu ne olursa olsun, istediği gibi hareket etmeye hakkı olduğunu hissetmişti. Troçki ise, Çaritsin karargâhına bağlı olduğu müddetçe, Stalin'in, yüksek askerî komutanlığın emirlerini dinlemek zorunda olduğu ve Hükümet ya da Merkez Komitesi içindeki mevkiini, askerî otoriteyi sarsmak için kullanmaması gerektiği üzerinde ısrarla duruyordu. Troçki'nin bu ısrarı teknik bakımından doğru olduğu halde, psikolojik bakımdan gerçekçi olmayan bir görüştü. Stalin, silsileî meratip içindeki yüksek yerinin çok iyi farkındaydı. Eski dostlarının gözü önünde, bu

yerden daha aşağılara inemezdi. Stalin'in gönderdiği raporların üslûbu hakkında ne düşünürse düşünsün, aradaki anlaşmazlığı ve kavgayı daha şiddetli hale getirmemeye çok dikkat ediyordu Lenin. Yaptıkları işleri ayrı ölçülere vurup değerlendirdiği halde, her ikisinin yaptıklarını da değerli buluyor ve aralarındaki tatsızlığı ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Stalin'in ağır dille yazılmış raporlarını Troçki'ye göstermeden ve Troçki'nin eleştirmelerinin de hepsini Stalin'e açıklamadan; birini yumuşatmaya ötekini de yatıştırmaya çalışıyordu. Troçki'nin de rızasıyla, istediği tam yetkiler Stalin'e verilmişti. Buna karşılık, Troçki, merkezî komutanın kuvvetlendirilmesi konusunda alınan tedbirleri Lenin'in tamamen destekleyeceği hakkında kesin bir inanca varmıştı.

Çaritsin kavgasını bütün ayrıntıları ile izlemek kasvetli bir iştir. Lenin tarafından ileri sürülen uzlaşma, aradaki ihtilâfı kaldırmamıştı. Moskova ile Çaritsin arasındaki direk telgraf hattı, emirleri, tehditleri, şikâyetleri ve öğütleri iletip duruyordu. Troçki'nin emirlerinden birine şu notu yazmıştı Stalin: "Gözönüne alınmayacak." Eylûl ayında, Voroşilov, Beyaz Muhafızları Don'un ardına kadar püskürtmüştü. Stalin, elde edilen bu başarı hakkında Komiserler Konseyine bilgi verdi: "Düşman bozguna uğratıldı; Çaritsin'in durumu emniyettedir, ileri harekâtımız devam ediyor." Pek az zaman sonra, Stalin Moskova'yı ziyaret ettiği sırada, Lenin ile birlikte "Çaritsin cephesinin kahraman komutanlarına ve birliklerine samimi tebrikleri" ihtiva eden bir mesaj göndermişlerdi. Ama bu mesajın güven dolu havası gerçeklere pek uymuyordu; çünkü, Çaritsin, pek az sonra Beyaz Muhafızlar tarafından yeniden kuşatılmıştı. Stalin'in Moskova'ya gelmesinin sebebi, Troçki'nin sürekli olarak şikâyette bulunmasıydı: Troçki, "Stalin'in geri alınması üzerinde kesin olarak ısrar ediyorum" diye telgraf

çekmişti Lenin'e. "Askerî kuvvetlerin çokluğuna rağmen, Çaritsin bölgesinde işler kötü gidiyor. Voroşilov bir alay askere komuta edebilir ancak; yoksa 50.000 kişilik bir orduya değil. Bununla birlikte, Güney Ordusu komutanı Sytin ile irtibat kurup ona bilgi vermesi şartıyla, Voroşilov'u Onuncu Ordu komutanlığında bırakacağım. Bugüne kadar, Çaritsin, harekât raporlarını bile göndermiş değildir... Keşif ve harekât hakkındaki raporların günde iki kere gönderilmesini istedim. Eğer yarından itibaren bu yapılmazsa, Voroşilov'u... harp divanına vereceğim ve bir günlük emirde bu durumu açıklayacağım." Troçki, Voroşilov ile şahsî olarak görüşüp bu tehditi tekrarlamış ve Voroşilov da sonunda inadından vazgeçmişti.

Troçki'nin, müstakbel Savaş Komiserinin ve Başkomutanın askerlik konusundaki liyakati hakkında ileri sürdüğü bu menfi kanaat; daha sonraki yıllarda birçok Sovyet generali tarafından paylaşılmış ve 1941 yılında Budyeni gibi Voroşilov da, Almanlara karşı savaşta komutan olarak tamamen başarısızlığa uğradığı zaman doğrulanmıştı. Bu arada, İhtilâlci Savaş Konseyi önünde tutumunu açıklamaya çağrılmış olan Stalin, "N.C.O.'nun muhalefeti"nden sorumlu olmadığını kurnazlıkla ileri sürmüş ve hiç olmazsa dışgörünüş bakımından, Troçki ile anlaşma zemini aramıştı. Çaritsin, Beyazlar tarafından kuşatılmadan birkaç gün önce; 11 Ekim 1918'de bu şehre geri gönderildi Stalin. Beyazlar birkaç gün sonra yeniden ve esaslı bir şekilde püskürtüldüler.

Çaritsin'de elde edilen bu zafer, bitip tükenmez tartışmalara yol açmıştı daha sonraları. Tartışma, kazanılan zaferin şerefinin kime ait olduğu hususunda çıkmıştı. Troçki'nin açıklamasına göre (bu açıklama 1930) yıllarında büyük tasfiyelerden önce Sovyet generallerinden birçoğu tarafından benimsenmişti). bu şeref, Çaritsin

çevresindeki çemberi dışardan kıran güney cephesi Komutanlığına aitti. Stalin, Voroşilov ve Budyeni ise, şerefin kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bu kavga, çözülmesi hemen hemen imkânsız olan ve bir bakıma harcanacak emeklere de değmeyen askerî tartışmalardan biridir. Bu tartışmalar, içinde ortaya çıktıkları siyasî çerçeve bakımından önem taşırlar yalnız. Kremlin'de, Çaritsin gurupunun iddiaları önemsenmemiş olmalıydı; çünkü Lenin, Troçki'nin taleplerine, Çaritsin kuşatması kaldırıldıktan sonra boyun eğmiş ve ancak bu olaydan sonra, Stalin'i geri çağırarak, Voroşilov meselesini çözmek için Troçki'yi serbest bırakmıştı. Aradan yıllar geçtikten sonra Çaritsin gurupunun iddiaları yeniden ortaya atılnuştı. Çünkü bu iddialar, Stalin'in kişiliği çevresinde yaratılan askerî efsaneye uygun düşüyordu ve yine Stalin'in mutlak iktidar konusunda ileri sürdüğü iddianın önemli ama yalnız destekleyici bir unsuruydu. Bu olaydan beş yıl sonra, Çaritsin'e, Stalingrad adı verildi. 1942 yılında, Stalin, İkinci Dünya savaşının nihaî sonucu sağlayacak çarpışmasını, Stalingrad yakınlarında ve sokaklarında yapmaya karar verdiği zaman, durumun gerektirdiği stratejik zorunlukları gözönünde tutmuyordu yalnız. Aynı zamanda, "Çaritsin kompleksi" diyebileceğimiz bir ruhî tutumun etkisinde kalarak vermişti bu kararı. Yani kişiliği ile ilgili olan bu ilk efsaneyi, tarih önünde savunmak istemiş, ve bu arada, gerçeğe çok daha yakın bir ikinci efsane yaratmıştı.

1918 yılı yaz mevsiminin sonunda, Moskovayı doğudan tehdit eden tehlike ortadan kaldırılmış bulunuyordu. Varolduğu sürece, Genel Kurmay, güney cephesine yalnız tâli bir önem vermişti. Ama Ekim ayında, Çekler, Urallara püskürtülmüştü ve Troçki, savaş emirlerine hiçbir şekilde müdahale edilmesini kabul etmeyerek, bütün dikkatini güney cephesine çevirebilmişti. Gü-

ney cephesi, iki rakibe dar gelecek kadar küçüktü artık. Aralarından birinin çekip gitmesi gerekiyordu. Ve çekip giden Stalin'di. Lenin bu güç durumu yumuşatmak için elinden geleni yapmış ve Sovyet Cumhurbaşkanı Sverdlov'u, makamına yaraşır saygılı bir şekilde Stalin'i Moskova'ya geri getirmesi için özel bir trenle göndermişti. Bu olay Lenin'in, insanlara karşı nasıl davrandığını açıkça göstermesi bakımından önemliydi. Lenin, karşısındaki insanların zayıf taraflarını çok iyi biliyor ve onların alınganlığına yol açacak ya da onurlarını rencide edecek bir hareketten kaçınmak konusunda çok dikkatli davranıyordu. Oysa Troçki'nin davranışı, bunun tam tersiydi. Troçki, rakibini küçümsüyor ve onun mevki hırsını gözönüne almadığı gibi, her davranışıyla ona karşı kırıcı hareket etmekten de çekinmiyordu. Bu tutum, Troçki'nin mizacının ve normal davranışının sonucuydu; yoksa kasıtlı bir davranış değildi. Moskova'ya dönerlerken, Sverdlov ve Stalin'in bindiği tren, yolda, Çaritsin'e gitmekte olan Troçki'nin treni ile karşılaşmıştı. Sverdlov'un diplomatça çabaları ile hazırlanan ve rakipleri bir araya getiren toplantı, Troçki'nin bulunduğu vagonda yapılmıştı. Troçki'nin anlattıklarına göre, Stalin, "Çaritsin'li çocuklar" a karşı fazla sert davranmamasını alçakgönüllülükle rica etmişti Troçki'den. Troçki'nin cevabı keskin ve mağrurdu: "Sevimli çocuklar, büyümelerini bekleyemeyecek olan ihtilâli mahvedecekler". Daha sonra, Voroşilov, Çaritsin'den Ukrayna'ya gönderilmişti.

Stalin, ihtilâlin birinci yıldönümünden pek az önce varmıştı başkente. Geçen yılın olayları ile ilgili kısa ve kuru bir özet yazmıştı *Pravda*'ya :

"Ayaklanma, baştan sona kadar" diyordu Stalin, "başında yoldaş Lenin bulunan Merkez Komitesinin verdiği ilhamla yapılmıştır. O sırada, Petersburg'da,

Vyborg'da kimsenin bilmediği bir apartımanda yaşıyordu Lenin. 24 Ekim akşamı, hareketin genel sorumluluğunu üzerine almak üzere Smolny'e çağırıldı. Ayaklanmanın teşkilâtlandırılması ile ilintili bütün pratik çalışmalar, Petersburg Sovyeti Başkanı yoldaş Troçki'nin doğrudan doğruya yönetimi altında yapılmıştır. Garnizonun Sovyetler safına hemen geçmesi ve İhtilâlci Askerî Komitenin etkili bir şekilde düzenlenmesi hususunda, Partinin, en başta ve herkesten daha fazla, yoldaş Troçki'ye minnettarlık duyması gerektiğini kesin olarak söyleyebiliriz." (*)

Yazıldığından otuz yıl sonra, Troçki'nin ihtilâlde oynadığı rol hakkında Stalin'in yaptığı bu değerlendirme, inanılmayacak ölçüde övgüyle dolu gibi gelmektedir. Bu değerlendirme, 1947'de yayınlanan *Toplu Eserler*'inden, bizzat yazar tarafından çıkarılmıştır. Son yirmi yıl içinde, hiçbir Sovyet tarihçisi ya da yazarı, bu cümleleri alıntı olarak kullanmaya cesaret edememiştir. Stalin'in kendi sözleri bu ölçüde sapış dolu sözler haline gelmişti. Ama yazıldıkları sırada, övgüden başka herşey olarak görülebilirdi bu sözler. Stalin bunları yazarken, Troçki'nin oynadığı rolü ince bir şekilde küçümsemek amacını gözönünde tutmuş ve onu, gerçeklere pek de uymayan bir şekilde, Lenin'in fikirlerini yalmz uygulayan (ama çok başarılı bir şekilde uygulayan) bir kimse olarak göstermek istemişti. Stalin'in, duyduğu kini dile getirirken, o sırada gidebileceği en ileri sımr buydu; rakibini, bir demet gül içinde saklanan bir dikenle yaralayabilirdi ancak.

Rus ihtilâlinin birinci yıldönümünden birkaç gün

(*) Troçki'nin oynadığı bu rol hakkındaki değerlendirme, Stalin'in 1947'de basılan **Soçinenya**'sından çıkarılmıştır. Bu bölümü, **Ekim İhtilâli**'nin resmî İngilizce baskısından aldık.

sonra, Almanya ve Avusturya, sınırları içinde patlak veren ihtilâllerle sarsılmıştı. Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Hohenzollern'lerin ve Habsburg'ların tahtları yıkılıp gitmişti. Berlin'de, Münih'te, Varşova'da ve Riga'da, İşçi Köylü ve Asker Milletvekilleri Konseyleri (Sovyetler) ortaya çıkmıştı hemen. Yenilgiye uğramış ülkelerde, ılımlı sosyalistler iktidarı ele almışlardı. Bolşevikler, bu değişikliklerin, bir dünya "Ekim" ihtilâline yol açmasa da, Avrupa çapında bir "Ekim" ihtilâline varacağına ve Rusya'da Kerenski'nin bertaraf edildiği gibi, aşırı solcu sosyalistlerin, bu ılımlı sosyalist hükümetleri bertaraf edeceklerine inanıyorlardı. En fazla birkaç hafta ya da ay içinde, Rus ihtilâli yalnızlıktan kurtulacak ve enternasyonal sosyalist toplumun üzerinde kurulacağı temeller atılacaktı. Batının ilerlemiş ve sanayileşmiş ülkeleri, bu şahane hareketi yönetecek ve "yarı-asyaî geri kalmış Rusya"yı yedeğinde çekerek daha yüksek bir medeniyete ulaştıracaktı. Hayallere kapılmış olan Bolşevik liderlerin hepsi, Batıdaki olayları heyecanla ve umutla beklemeye başlamışlardı. Lenin, Troçki, Kamenev, Lunaçarski, Kollontay ve Buharin gibi uzun yıllar batı Avrupa'da mülteci hayatı yaşamış olan kimseler, olayların iç anlamlarını ortaya çıkarıp, kehanetlerde bulunarak kendi halklarına açıklamaya koyulmuşlardı. Rusya'nın gözleri yalnız Batıya çevrilmişti.

On dokuzuncu yüzyılda, Rusya'mn manevî ve siyasî hayatındaki en büyük tartışma ve bölünmelerden biri, Batıcılar ile Slavofiller [Slav severler; Slav milliyetçileri] arasındaki fikir çatışmasıydı. Batıcılar, Rusya'yı Avrupalılaştırmaya çalışıyorlar; Slavofiller ise, Rusya'nın, Batı Avrupa'dan bağımsız ya da ona tamamen karşıt bir medeniyeti geliştirmek konusunda özel bir yatkınlığı ve görevi olduğuna inanıyorlardı. Rus marksizmi, kökü bakımından, Batıcı eğilimin bir ürünüydü. Bolşe-

viklikte ise, sözü geçen iki eğilim birleşmiş durumdaydı. Daha 1913 yılında, Çin Cumhuriyetçi İhtilâli vesilesiyle, Lenin, "Geri kalmış Avrupa ve İleri Asya" adlı bir yazı yazmıştı. İhtilâl ve sosyalizme yönelişi ve isteği, modern medeniyetin en ileri özelliği olarak gören Lenin; emperyalizmden ve muhafazakârlıktan yakasını kurtaramayan Batıyı "geri kalmış" olarak ve sosyal değişimlerle kaynaşan Doğuyu ise, "ileri" olarak vasıflandırmıştı. Bu kıstası uygulaması bakımından, Lenin'in, Doğucu eğilimi temsil ettiği söylenebilirdi. Ama Lenin'in gözönünde tuttuğu Doğunun, Slavofillerin düşündüğü gibi yalnız Rusya'ya ve Slav halklarına inhisar etmediğini ve renkli ırkları; uyanmakta olan sömürge halklarını da ihtiva ettiğini unutmamak gerekir. Ne var ki, başka bir çok bakımdan, Lenin, yine de bir Batıcı olarak kalıyordu. Onun gözünde, ilerleme denilen şey, Alman felsefesinin, İngiliz ekonomipolitiğinin ve Fransız sosyalizminin ürünü olan marksizmin, Doğu tarafından kabul edilmesiydi. Ayrıca, Doğunun tek başına, nihaî kurtuluşu gerçekleştirebileceğini düşünmüyordu Lenin. Batı, emperyalist kapitalizmi ortadan kaldırdıktan sonra, sanayileşmiş olması ve yüksek bir organizasyona sahip bulunması dolayısıyla, Doğunun yolgöstericisi olmak durumundaydı. Hal ve şartlara göre, Lenin'in düşüncesindeki bu iki eğilimden biri ağır basıyor ve ön plâna geçiyordu. Bundan ötürü, Avrupa üzerinde ihtilâlin tanyeri ağarıyor gibi göründüğü sırada, Lenin'in düşüncesindeki "Batıcı" unsur büyük önem kazanmıştı. Bolşevikler'in dışında, Avrupa sosyalizminin aşırı sol kanadına dayanan Komünist Enternasyonal de, acele bir şekilde o günlerde kurulmuştu.

Bu yeni durum karşısında, Stalin nasıl davranmıştı acaba? Batıdaki olaylar hakkında söylenecek fazla sözü yoktu Stalin'in. Bu, Batı hakkındaki bilgilerine ve Ba-

tının meselelerini uzun uzadıya incelemiş olmalarına dayanarak konuşan mülteci liderlerin alaıuydı. Stalin'in bu meseleye yapmış olduğu katkı, iki makaleden ibaretti. Makalelerden biri "Doğuyu Unutmayın"; ikincisi "Ex Oriente Lux" adını taşıyordu. Rus, Tatar, İranlı petrol işçileri ve Gürcü köylüleri arasında; Avrupa ile Asyanın sınırında yetişmiş olan Stalin, Bolşeviklikteki "Doğucu" eğilimi içten benimsemişti. Sözü geçen iki akım birbirinden iyice ayrı ve belirgin olmadığı için, bu durum daha da ilgi çekiciydi. Liderlerden hiçbiri bu iki akım arasında, henüz su yüzüne vurmamış bir uyumsuzluk bulunduğunun farkında değillerdi (Stalin de farkında değildi tabii). Stalin'in o sırada Bolşeviklik içindeki Doğucu elemana karşı bilinçli ve aklî bir şekilde yakınlık duyduğunu ve onu tercih ettiğini ileri sürmek, tarihi olgularla [vakıalarla] uyuşmayan bir iddiadır. Stalin'in bu eğilimi, tamamen içgüdüsel bir eğilimdir, Stalin'in anlayışına göre de, "Avrupa'da tezgâhlanan ve bütün dünyayı boğmakta olan emperyalizm zinciri, önce orada, yani Batıda kırılacaktı." Batının ihtilâl bakımından taşıdığı önemle ilgili olarak ileri sürülen bu mülahaza, şekil bakımından kesinlik ve genellik taşımakla birlikte, arızî bir mülahazaydı. Bu mülahaza Stalin'in ikazını daha kuvvetle belirtmek için ileri sürülmüştü.

"Doğuyu Unutmayın" diyerek ikazda bulunuyordu Stalin. Bütün dikkatlerin Batıya çevrilmiş olması karşısında duyduğu siyasî kıskançlık belli olur gibiydi sözlerinden : "Böyle bir anda, emperyalizm tarafından esir haline sokulmuş olan yüzlerce milyon insanıyla Doğu, otomatik bir şekilde gözümüzden silinmekte ve unutulmaktadır." İran, Hindistan ve Çin'de propaganda yapmaya başlayacak olan bir Müslüman Komünistler Konferansından söz ederek, şöyle diyordu Stalin : "Sosyalizmin zafer kazanmasını isteyen bir kimsenin, Doğuyu

unutmasının imkânsız olduğunu öğrenmeli ve unutmamalısınız." Bolşevikliğin Ukrayna'da yeniden güçlenmesi ile ilgili ikinci makalesini şu sözlerle sona erdiriyordu : "Ex Oriente lux. Batı, insan eti yiyen emperyalistleriyle, karanlığın ve tutsaklığın merkezi haline geldi. Yapılması gereken iş, bütün ülkelerin emekçilerini sevince ve neşeye garkederek, bu merkezi yıkmakdır" Bu, Kremlin'e yerleşmiş olan Bakû Komite adamının yüreğinden kopan bir haykırıştı. Bolşevik stratejisi bakımından, Doğumın taşıdığı önem üzerinde ısrar etmesi tamamen meşruydu; ve benimsediği "Batı-aleyhtarlığı" ise, herhangi bir itiraza yol açmayacak kadar bulanık ve belirsizdi. Bununla birlikte, Stalin'in zihnindeki ihtilâlci Batı imajı, "Karanlığın ve tutsaklığın merkezi" olarak Batı imajından çok daha donuk ve bulanıktı. İngiliz ve Fransızlar, birlikte, Bolşeviklere karşı askerî müdahale hareketine giriştikleri zaman, Stalin İngiltere içinde bu müdahaleye karşı ortaya çıkan muhalefetin, aslında, Sovyetlere karşı düşmanca hareketleri daha da geliştirmek amacıyla ileri sürülen bir "dalavere" olduğunu yanlış bir şekilde söyleyerek önemsemediği zaman, bu imaj daha da donuk ve bulanık hale gelmişti. Oysa bu "dalavere" 1920 yılında Sovyet-Polonya savaşında, İngiliz dok işçilerinin, Polonya'ya gönderilmek üzere gemilere yüklenen mühimmata ambargo koymaları sonucunu vermişti.

Stalin'in bu düşüncelerini, Yudeniç Petersburg'a doğru ilerlemeye başladığı ve Rusya'da İngiliz aleyhtarlığı en şiddetli noktasına vardığı sırada, Troçki tarafından 24 Ekim 1919'da yayınlanan Kızıl Ordu ve Donanma Emriyle (159 numaralı emir) karşılaştırmak ilgi çekicidir :

"Kızıl savaşçılar; bütün cephelerde, İngiliz hilesiyle karşılaşıyorsunuz ! Karşı-ihtilâlin askerî kuvvetleri, size, İngiliz silâhları ile ateş ediyorlar. Güney ve Batı cep-

helerinde, Şenkurk ve Onega ordugâhlarında bulduğunuz mühimmat; İngiliz mühimmatıdır. Aldığınız esirlerin üzerinden İngiliz teçhizatı çıkıyor. Archangel ve Astrakhan kadınları ve çocukları, İngiliz havacıları ve İngiliz infilâk maddeleri yüzünden sakat kalıyor. İngiliz gemileri, kıyılarımızı bombardıman ediyor. Ama, İngilizlerin uşağı Yudeniç'e karşı en şiddetli savaşa girişti-ğimiz şu anda bile sesleniyorum size : İngiltere, size düşmanlık eden İngiltere değildir yalnız. Kârların, zorbalık ve şiddetin, rüşvetin ve kana susamışlığın İngilteresinden başka; emeğin, manevî kuvvetin, büyük ideallerin ve enternasyonal dayanışmanın İngilteresi de vardır. Bizimle savaşan İngiltere; Borsanın İngilteresidir; şerefsiz ve âdi İngilteredir. Emekçi İngiltere ve halkı bizimle birliktedir."

O günlerde; Bolşevikliğin sesinde birbirine karışarak ortaya çıkan tonlar ve aksanlar ne kadar farklı ve çeşitliydi. Batıcı aksan Doğucu aksanları iyice hastırmıştı şimdilik, ama istikbal Doğucu aksanlara aitti.

İçsavaş 1919 yılında doruğuna erişmişti. Batı devletleri en yoğun şekilde bu yıl içinde müdahalede bulunmuşlardı. Yılın başlarında, Kolçak'ın Beyaz kuvvetleri, yeniden ilerlemişler ve Perm'i ele geçirmişlerdi. Kolçak püskürtülür püskürtülmez, Denikin güneyde ilerlemeye başlamış, Kiev ve Kursk'u ele geçirmiş ve Moskova'ya doğru yürümeye başlamıştı. Hemen aynı zamanda, yani Mayıs ayında, Yudeniç Petersburg'a yürümeye koyuldu. Garnizondaki bir «beşinci kol» sayesinde şehri ele geçireceğini umuyordu. Eski başkentin savunulmasını yönetmek üzere, Stalin Petersburg'a gönderildi. Stalin düşman hesabına çalışanları yakaladı; askerî harekâtı idare etti ve Petersburg'u Sovyetler hesabına kurtardı. Yudeniç, Petersburg'u ele geçirmek için Ekim ayında yeniden teşebbüse geçti; Sovyetler hesabına şehri bu kez Troçki

kurtardı.

En tehlikeli durumla, Ekim ayında karşılaşılmıştı; çünkü, Petersburg ve Moskova, Beyaz Muhafızların eline geçebilecek durumda bulunuyordu. Fransızlar ve İngilizler, Beyaz kuvvetlere tam anlamıyla yardım ediyorlardı. Kendisini Rusya diktatörü ilân etmiş olan Kolçak, Paristeki İtilâf Hükûmetleri Yüksek Konseyi tarafından resmen tanınmıştı. Karadenize açılmış olan İtilâf Hükûmetleri Deniz Kuvvetleri, Denikin'e yardım ediyorlardı. Fransız askerî birlikleri Odesa'ya işgal etmişti. İngiliz donanması, Finlandiya körfezinde Yudeniç'e yardım ediyordu. İngiltere'de Churchill ve Fransa'da Clemenceau, müdahale siyasetinin en ateşli ve kararlı taraftarlarıydı. Ama ne Beyaz generalller (bu generallerden herbiri Rusya'nın kurtarıcısı rolünün, sadece kendisine ait olmasını istiyordu); ne de Batılı devletler, birlikte ve düzenli bir şekilde hareket edemiyorlardı. Ve böylece, Bolşevikler, düşmanlarını birer birer yakalayıp yenilgiye uğratmışlardı. 1919 yılı Kasım ayında, Beyaz Ordular bütün cephelerde düzensiz bir şekilde çekilmeye başlamıştı. İhtilâl bakımından, içsavaş sona ermiş sayılırdı artık. 1920 Rus-Polonya savaşından sonra gelen ve içsavaşın son perdesini teşkil eden son harekat (Güneyde, General Wrangel'e karşı açılmıştı), daha önceki seferlerin yanında pek önemsiz kalıyordu. Kasım ayında, Kızıl Moskova zaferini kutluyor ve Troçki ile Stalin'i Kızıl Bayrak Nişam ile mükâfatlandırıyordu.

İçsavaş boyunca ve aslında 1925 yılına kadar, Troçki, Kızıl Ordunun başında kaldı ve zaferin yaratıcısı olarak yüceltildi. En yüksek nişanı almış olmasına rağmen Stalin, içsavaşın sonunda, başında olduğundan daha fazla tanınmış değildi. Bu olaylara katılmış olanların yazdıkları birçok tarihte ve hatıratta, Stalin'in adı pek az geçer. Ama sadece bu gerçeğe dayanarak, Stalin'in oy-

nadığı rol hakkında sonuçlar çıkarmak doğru olmaz. O günlerin gizli askerî muhaberatının ışığında (bu muhaberatın küçük bir kısmını Stalin, yine küçük bir kısmını da Troçki yayınlamıştır); Stalin'in oynadığı rol, Troçki'nin yayınlanmış olan yazılarında görüldüğünden çok daha büyük olarak ama Stalin çağıyla ilintili resmî tarihlerde görüldüğü ölçüden daha az önemli olarak ortaya çıkmaktadır.

O günlerin askerî tartışma ve kavgaları hakkında bir yığın kitap ve makale yazılmıştır. Bu yayınların temel amacı, iktidarın kendi hakları olduğunu ileri süren çeşitli kimselerin kişiliği çevresinde bir efsane yaratmaktır. Liderlerin hepsi, şüphesiz ki, belli konularda hatalara düşmüşlerdi. Zaten, bunun başka türlü olması da beklenemezdi. Liderler, bazı konularda keskin ve sağlam yargılar verdikleri halde, başka konularda çok önemli hatalar işlemişlerdi. Troçki'nin, Kolçak'a karşı güttüğü strateji, çekingenliğe varacak ölçüde ihtiyatlıydı. Kolçak kuvvetleri yenilgiye uğrayarak manevî bakımdan tamamen çöktükleri sırada, Troçki, bu birlikleri Uralların ötesine kadar takip etmek istememişti. Ve öteki liderlerle birlikte Stalin'in de ısrarıyla, Kızıl Ordu Kolçak kuvvetlerini takip etmiş ve Asya Rusya'sının büyük bir kısmını, Beyaz Muhafızlardan temizlemişti. Buna karşılık, Troçki'nin, güneyde Denikin'e karşı hazırlamış olduğu plânın çok başarılı olduğunu olaylar göstermişti. Troçki, Donetz maden havzasını esas olarak alan bir hücum hareketine girişilmesini savunmuştu. Bu havzanın halkı, Kızıl Orduyu tutuyordu. Buna karşılık, Lenin ve Stalin'in desteklediği Genel Kurmay, karşı-ihtilâlci Kazakların oturduğu Don bölgesinde savaş verilmesini tercih ediyordu. Troçki, Ekim ayaklanmasında olduğu gibi içsavaşta da, sosyal ve askerî kuvvetlerin oynayacağı rolü hemen kavramıştı. Denikin Orel'e ilerlelyene kadar, Troçki'nin plâm

arkadaşları tarafından önemsenmemişti; ama bu ilerleme karşısında arkadaşları en sonunda iddialarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Öte yandan, Yudeniç ikinci kere Petersburg üzerine yürüyünce, Lenin, düşmanın kuvvetini olduğundan fazla görmüş ve Moskova'mn savunulmasının gereğince yapılmasım sağlama bağlamak için, Petersburg'un düşmana bırakılmasım istemişti. Hem Troçki hem de Stalin, bu teklife ısrarla karşı koymuşlardı. Olaylar, Troçki ve Stalin'in haklı olduğunu göstermişti. Bu tartışma ve anlaşmazlıklar, birbirine karşıt siyasî ve stratejik ilkelerin sonucu değildi; tartışmalar, askerî bakımdan neyin daha elverişli ve başarılı olacağı hakkındaki görüşlerin farklı olmasının sonucuydu.

Stalin'in çeşitli cephelerden gönderdiği raporlar ve mesajlar, topluluklar karşısında yaptığı konuşmalardan ve gazetelerde yazdığı yazılardan farklı bir kişilik çıkarmaktadır karşımıza. Topluluk karşısındaki yazı ve konuşmaları ile gizli beyanları arasında büyük bir karşıtlık vardı. Stalin'in zayıflığı, kürsüde ya da gazetede en açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Kullandığı dil, politikacılarda bile pek nadir raslanan bir muhayyele güçsüzlüğünü açıkça göstermektedir. Tatsız, kuru, renksiz ve Troçki'nin dediği gibi "uyutucu" bir üsluptur bu. Delillerini dayanılmaz şekilde durmadan tekrar eder; dağınıktır bu deliller ve mantık sakatlıklarıyla doludur. Kullandığı imajlar ve mecazlar, genel olarak uyumsuzdur. Bunların sayısı iyi ki çok azdır ve uzun aralıklarla kullamlmışlardır. Aşağı yukarı yirmi yıl boyunca, bütün yazılarında ancak yirmi kadar mecaz vardır; daha sonraki otuz yıl boyunca kullanılmış olanların sayısı da bunu geçmez. Bir imaj yakaladığı zaman, onu sık sık ele alıp cıcığını çıkarır. Stalin'in zihnî görüşünün [vision] darlığını ortaya koyan bir özelliktir bu. Kalabalık karşısında konuştuğu zaman, kendinde ve karşısındaki insanlarda, bir heyecan

havası estirmeyi başaramaz. Bu sadece, konuşma sanatı bakımından ya da edebiyat açısından bir başarısızlık değildir. Kalabalığın gözleri üzerine dikildiği zaman tedirginlik duymaktadır Stalin; ve bunun sonucu, sesi, karnından konuşan insanlarınki gibi garip bir tınlama kazanır. Davranışlarında, dramatik açıdan hiç de etkili olmayan bir sunîlik vardır.

Ama buna karşılık, gizli ve resmî raporlarında, karşımıza bambaşka bir adam çıkmaktadır. Bu rapor ve mesajların uslûbu genel olarak açık, yoğun ve sağlamdır. Bu yazılarda, büyük bir idareci konuşmaktadır; kalabalık karşısına çıktığı zaman duyduğu tedirginlik ve tutukluktan sıyrılmış bir idarecidir bu. Can sıkıcı tekrarlara, yersiz mecazlara ve acayipliklere rastlanmaz bu yazılarda. Soğukkanlı ve ciddî araştırıcı; tehlikeli noktalara parmak basan irdeliyici bir insan apaçık bir şekilde ve sanki bir iş adamı gibi açıklamaktadır gördüğü gerçekleri. Stalin'in nasıl çalıştığı belli olmaktadır bu yazılarda : Gönderildiği yere varmış; durumu hiçbir hayale kapılmadan soğukkanlılıkla görmüş; askerî mekanizmanın zayıf noktalarını; emirlerin, Parti komitelerinin, Sovyetlerin içine düşmüş olduğu kargaşayı kavramıştır. Durum hakkında ilk sonuçlara varmış ve bunu Moskova'ya bildirmiştir. Çevresindekileri "izlemeye ve azarlamaya başlamıştır"; araştırmalarına devam etmekte, ya orada ya da yüksek komutada kusurlar ve eksiklikler bulmaktadır. Stalin, bundan sonra; güvenebileceğini hissettiği kimseleri küçük ve kenetlenmiş bir gurup halinde toplamış ve bazılarını daha yüksek görevlere getirip bazılarını işten el çektirmiş ya da bir takım başka kimseleri de harp divanına vermiştir. İaşe meselesini düzenlemiş ve Moskova'ya yeniden bilgi vermiştir. Her raporun sonunda, Troçki'yi iğneleyici bir şeyler yazmıştır mutlaka.

Stalin'in, Perm'den, Petersburg'dan, Smolensk'ten,

Serpukhov'dan ve başka yerlerden yazdığı raporların genel yapısı ve çerçevesi, ana hatları bakımından işte böyleydi. Bunların bir özeti, Stalin'in biyografisinden çok, içsavaşın tarihinde yer alacaktır. Stalin'in yapmış olduğu en ilgi çekici teftişlerden biri, belki de, 1919 yılı başlarında Perm'deki çalışmalarıydı. Yeni kurulmuş olan siyasî polisin başkanı Felix Dzerjinski ile birlikte gitmişti Perm'e. Üçüncü Orduda, pek az zaman önce kendini gösteren bozgunun sebeplerini incelemişti. Yazdığı raporda şöyle demişti Stalin :

"Bizce, zaaf sadece Üçüncü Ordu'da değil, aynı zamanda, 1. Cepheye güvenilmeyeceği açıkça bilinen birlikleri... gönderen... Genel ve mahallî kurmaylıklardadır; 2. Cephe gerisinde teşkil edilen birliklere, Komiserler yerine çoluk çocuk gönderen Siyasî Komiserler Tüm Rusya Bürosu'ndadır; 3. Tâlimat ve emirler dediği şeylerle, cephelerin ve orduların idaresini berbat eden Cumhuriyet İhtilâlci Askerî Konseyindedir.

Merkezden gönderilen yarı-Beyaz ihtiyat kuvvetlerinin... Üçüncü Orduya gerçek bir yardımı olamadı... Çekilme sırasında, Üçüncü Ordudaki yorgunluk ve bezginlik öyle bir noktaya varmıştı ki; askerlerin bir çoğu, karların üzerine yatarak, kendilerini vurup öldürmeleri için Komiserlere yalvarmışlardı. 'Yürümeyi bırakın, ayakta duracak halimiz yok, tükendik; işimizi bitirin yoldaşlar' demişlerdi. İhtiyat kuvvetleri olmaksızın savaşa devam etmekten vazgeçmeliyiz. Genel Kurmay tarafından tutulan eski silâh altına çağırma sistemi... köklü bir değişikliğe uğratılmadan ve Genel Kurmayın kendisi de yenilenmeden, ihtiyat kuvvetleri gerektiği zaman kullanılmak üzere hazırlanmış olmayacaktır. [Stalin, burada, Troçki'nin koruduğu Başkomutan Vatzetis'e hücum ediyordu. Vatzetis'in yerine, pek az sonra selefi gibi bir Çar kurmay subayı olan Stalin'in koruduğu Kamenev geçecekti.]

[Mahallî] Sovyetlerde, güvenilmeyecek kimseler bulunmaktadır; yoksul köylüler hali vakti yerinde köylülerin [kulak'ların] elindedir; Parti zayıftır, güven vermemektedir ve merkezle irtibat halinde değildir; parti çalışmaları ihmal edilmiştir; ve mahallî liderler Partinin ve Sovyet kurumlarının zayıflığını, bu bölgede Sovyet iktidarının biricik temsilcisi haline gelmiş olan *Çeka*'nın [siyasî polisin] yoğun bir çalışması ile telâfi etmeye çabalamaktadırlar... Perm ve Vyatka'daki Parti ve Sovyet gazeteleri çok kötü çalışmaktadır... (Bu gazetelerde, "Dünya Sosyal İhtilâli" hakkında boş lâflardan başka birşey bulamazsınız.)... Üstelik... Vyatka şehri Sovyet kurumlarındaki 4.766 memurun 4.467'si, Çarlık devrindeki eyalet yönetimindeki aynı işleri görmektedirler.. "

Reformla ilgili çeşitli teknik ve siyasî açıklamalardan sonra, Stalin, yönetimin bütün öteki kollarını kontrol altında tutacak ve bunlara nezaret edecek bir özel komiserliğin kurulmasını sonuç olarak teklif ediyordu. Teklif, aradan biraz zaman geçtikten sonra kabul edilmiş ve Stalin yeni Komiserliğin başına getirilmişti.

Lenin bu raporları kavrayıcı bir gözle incelemişti. Troçki'nin eleştirilmesine pek önem vermemişti. İthamlardan ötürü canı sıkılan Troçki istifasını verdiği zaman Politbüro, görevinde kalması için ona ricada bulunmuş ve bu dilek üyelerin oybirliğiyle kabul edilmişti. (Troçki'nin görevinden alınmasını dolaylı olarak isteyen Stalin de bu dilek lehinde oy vermişti) Ne var ki, Stalin'in bir büyük idareci olarak ünü de, yaptığı çeşitli teftişler sayesinde gittikçe genişlemişti. Parti ileri gelenlerinden biri, İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğine getirilmesinden belli bir süre sonra, Stalin'in elinde bu kadar önemli işin toplanmasını eleştirince Lenin şöyle cevap vermişti : "Herhangi bir millî delegasyonun başvuracağı bir kimsemiz olmalıdır... Böyle bir adam nerede bulunabilir?

Preobrajenski'nin Stalin'den başka birini ileri süreceğini sanmıyorum. İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliği için de aynı durum sözkonusu. İş çok geniş ve büyüktür. Bu işle başedebilmek için, otorite sahibi bir kimsenin başta bulunması gereklidir."

Denikin ve Yudeniç'e karşı açılan seferin ardından Rus-Polonya savaşı başlamıştı. Stalin bu savaş sırasında cephenin güney kesiminde siyasî komiserdi. 1920 yılında, Mareşal Pilsudski komutasındaki Polonya ordusu, Ukrayna'da ilerlemiş ve Kiev'i ele geçirmişti. Ama Pilsudski'nin zaferi pek uzun sürmemişti. Ordusunun başarıya ulaşmasını engelleyen bir gerçek vardı. Bu gerçek, Polonyalıların zafer kazanmasının, Ukrayna köy ve kırlarında Polonyalı büyük toprak sahiplerinin hâkimiyetine yol açacağından kuşkulanan Ukrayna köylülerinin düşmanca davranmasıydı. Polonyalılar, Haziran ayında Kiev'i boşaltmışlardı. Tukaçevski kuvvetleri kuzeyden, Budyeni ve Yegorov kuvvetleri de güneyden, Polonyalıları aman vermeden takibe koyulmuşlardı. Süratli bir saldırıyla, Kızıl Ordu, Bug Irmağına varmıştı. Bu ırmak, etnografik bakımdan Polonyayı, Ukrayna'dan kaba bir şekilde ayırıyordu. Kızıl Ordu, ırmağı geçip, asıl Polonya topraklarında ileri harekâta devam ederek Varşova'yı ele geçirmeye çalışacak mıydı? Politbüroda, işte bu soru üzerinde tartışılıyordu. Lenin, ileri harekâtın devam etmesinden yanaydı. Troçki ise, Polonyalılara barış teklif edilmesini ileri sürüyordu. Stalin, başlangıçta, Troçki'nin fikrini tutmuş ama daha sonra Lenin'i desteklemişti.

Benimsenecek tutumun sonuçları çok önemliydi. Lenin, Kızıl Ordunun Polonya'ya girmesinin, Polonya işçi sınıfını Komünist ihtilâli yapmaya teşvik edeceğini düşünüyordu. Ne var ki, Lenin'in asıl gözönünde tuttuğu ülke, Polonya değil, ihtilâlci bir kaynaşma içinde bulunan Almanya'ydı. Amacı da, Rus ihtilâli ile Alman ihtilâli

arasında bir ilinti kurabilmekti. Batıda, iktidarı tek başına ele geçirecek kadar henüz güçlenmemiş bulunan komünizmin Kızıl Ordunun ilerlemesi ile kesin bir şekilde güç kazanabileceği düşüncesine kapılmıştı Lenin. "Avrupa'yı Kızıl Ordunun süngüleri ile irdelemek" istiyordu. Oysa bu düşünce, Lenin'in başka ülkelere süngü ucunda ihtilâl götürmeye kalkışmanın asla doğru bir davranış olmadığı konusunda bizzat yapmış olduğu ikazlarla açıkça çatışıyordu. Lenin'in bu davranışı, Sovyetlerin bir başına kalmış olmaları karşısında kapıldığı umutsuzluğun ve bundan kurtulmaya çalışmasının dile gelişinden başka şey değildi. Zinoviev ve Kamenev, Lenin'i destekliyorlardı bu konuda. Zinoviev ve Kamenev, 1917'de olduğu gibi şimdi de, Batıda bir ihtilâl olmaksızın Rusya'da komünizmin gerçekleşmesi umudu da olmadığını düşünüyorlardı. Ama onların gütmek istediği bu siyasetin altında, millî bağımsızlıkların tadını çıkaran Polonya halkının ve emekçi sınıflarının, Sovyet istilâsına karşı göstereceği karşı komanın şiddet ve gücünü küçümseyiş vardı.

Polonyadaki manevî havayı çok daha açıkça gören Troçki ve Stalin, Varşova'ya yürümek gerektiği konusundaki sözlere karşı durmak zorunda kalmışlardı. Kızılların, Kiev'i ele geçirmesinden bile önce, Stalin, *Pravda*'da yayınlanan bir yazısında, "Polonya kuvvetlerinin ırmak ötesi toprakları, Kolçak'ın ya da Denikin'in arkasında bulunan topraklardan farklı olarak, yine Polonyalıların lehinedir... Bu topraklar, *millî* açıdan tutarlı ve mütecanistir... Vatansever bir davranış sözkonusudur burada... Polonya kuvvetleri, Polonya içinde harekâtta bulundukları takdirde, onlara karşı savaşmak çok güç olacaktır" diyerek, Partiyi ikaz etmiş bulunuyordu. Rus kuvvetlerinin saldırısından sonra, bu ikazı daha da kaba kelimelerle dile getirmişti Stalin : "Bazı arkadaşlarımızın yüksekten atmasının ve zararlı bir sevinç duygusuna kapılması-

mn yersiz olduğunu sanıyorum; aralarından bazıları, cephede elde edilen başarılarla yetinemiyorlar; 'Varşova'ya yürüyelim!' diye haykırıyorlar; bazıları da düşman saldırısına karşı Cumhuriyetimizi savunmamızla tatmin olmayıp, ancak 'Kızıl Sovyet Varşovası' ile barış anlaşması yapacaklarını söyleyip böbürleniyorlar. Bu yüksekten atmanın ve sevincin, ne Sovyet Hükûmetinin siyaseti ile ne de cephedeki kuvvet dengesi ile uzaktan yakından ilgisi olmadığını söylememe lüzum yok sanırım." Ama Stalin, bütün bu aklı başında ikazlardan sonra, saldırı yapılması için ve "yüksekten atarak sevinç duyanlar" la birlikte oy vermişti. Varşova'ya yürümeye karşı çıkanlar, yani Troçki ile iki arkadaşı, yani aslen Polonyalı olan Djerjinski ile Radek (Bolşeviklere katılmış olan ünlü Polonyalı-Alman ihtilâlci yazar ve gazeteci) yenilgiye uğramışlardı. Geçmişte birçok kere görüldüğü gibi, Stalin, bu sefer de üstadımn etkisinde kalınıştı; hem de bu konuda çok daha iyi bir yargıya varmış olduğu halde.

Stalin, bütün cephenin önüne geçilmez bir şekilde ileriye doğru kaydığı sırada; yani 12 Temmuzda, güney cephesindeki karargâhına dönmüştü. Tukaçevski'nin ordusu, birkaç hafta içinde, Varşova'nın varoşlarına yaklaşmaya başlıyordu. Ama muhabere hatları tehlikeli bir şekilde zorlanmıştı; askerler yorgundu ve ihtiyat kuvvetleri tükenmişti. Fransız generali Weygand'dan yardım gören Pilsudski, Tukaçevski kuvvetlerinin güney cenahına doğru karşı hücuma geçti. Yüksek Sovyet Komutanlığı, Pilsudski'nin karşı hücumunu boşa çıkarmak için, güney ordusu komutanları olan Yegorov ve Budyeni'ye, kuzeydeki Varşova yönünde hücuma geçmeleri emrini verdi. Ama güney ordusu komutanlarının da düşündükleri bazı şeyler vardı. Tukaçevski Varşovaya girdiği sırada, onlar da Lvov'u ele geçirmek istiyorlardı. Tıpkı Çaritsinde olduğu gibi, Stalin, merkezden verilen emirlere kulak

asmadı. Lvov yönünde öne geçmeleri konusunda, Yegorov ile Budyeni'yi teşvik etti. O zaman, savaşın kaderi ansızın değişti. Polonyalılar, ünlü Vistül savaşını kazandılar. Bu sırada, Stalin, Yegorov ve Budyeni, fikirlerini değiştirmişler ve Tukaçevski'nin imdadına koşmuşlardı. Ama, çok geçti artık. Kızıl Ordu, Varşova'dan düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlamıştı bile.

Yenilgiye yol açan hatalarla ilgili kaçınılmaz tartışmalar gelmişti bu olayın ardından. Troçki ve Tukaçevski, Lvov'dan Varşova'ya doğru yön değiştirmek konusunda geç kaldıkları için, güney orduları komutanlarını kabahatli buluyorlardı. Stalin ise, daha önce de ileri sürdüğü gibi, Troçki'nin ve Genel Kurmay'ın; savaş hatları gerisinde güçlü ihtiyat kuvvetleri bulundurmayı başaramadıklarını söyleyerek itham ediyordu onları. Karşılıklı eleştirmelerin hepsi de sağlam temellere dayanıyordu; ama, yenilginin asıl sebebi hücum sırasında işlenen hatalardan çok, bu hücumun Polonya içlerine kadar sürdürülmesi konusunda alınmış olan karardaydı. (*)

Polonya savaşından, ve Kırım'dan püskürtülen kuvvetleri Prekop Isthmus'da denize dökülen Baron Wrangel'e karşı girişilen harekattan sonra; barış, Rusya'da nihayet yeniden kurulmuştu. Sovyet iktidarı pekiştirilmişti artık; iktidardaki parti iyice yerine oturmuştu ve liderler şan ve şerefe gark olmuşlardı. Ama, ülke yıkılıp

(*) Lenin, Klara Zetkin'le konuşmalarında bu konudaki hatasını kabul etmiştir. Troçki'nin aym konudaki görüşleri, **Mein Leben** (s. 439-44) ve **Stalin** (s. 328-30) isimli eserlerinde yer almaktadır. Stalin'in görüşleri ise, Voroşilov'un, **Lenin, Stalin i Krasnaya Army** (s. 58) isimli kitabında açıklamıştır. Aynı konu için Bkz : E. Wollenberg, **The Red Army** (s. 121-48). Tukaçevski ise görüşlerini, **Voina Klassov**'da (s. 50-60) yeniden yayınlanan ilgi çekici denemesi "Dışardan İhtilâl" de açıklamıştır.

yakılınıştı; açtı, hastaydı.

Ortaya çıkan acil durumlar, hâkimiyeti elinde tutan partiyi, ilk ve aslî niyetlerine aykırı davranmaya; kendi kendisiyle aykırı duruma düşmeye ve başka yerlere sürüklemeye sebep olmuştu. Bolşevikler, polisî ve sürekli orduyu ortadan kaldırmaya söz vermişlerdi. Oysa, siyasî polis; yani "ihtilâlin kılıcı" diye adlandırılan teşkilât, Stalin'in Perm'den yazdığı gibi, memleketin bir çok köşesinde, "Sovyet iktidarının biricik temsilcisi" haline gelmişti. Bolşevikler, başlangıçta, muhaliflerine karşı hoşgörüyle davranmaya çalışmışlardı. Sovyetlerin ve sendikaların toplantılarında, Menşeviklerin, Sosyal Revolüsyonerlerin, sendikacıların ve Anarşistlerin sözcüleri, Hükûmeti serbest ve sert bir şekilde eleştirmişlerdi. Sınırlanmış olmasına rağmen adamakıllı geniş bir söz hürriyeti mevcuttu. İktidardaki parti, açık tartışmalar sayesinde canlı bir halde bulunuyordu; fikirler sert bir şekilde ileri sürüldüğü gibi, hiçbir otorite de kutsal ve dokunulmaz bir kuvvet olarak ele alınmıyordu. Görüşlerini Parti içinde yaymak isteyen üyeler, birbirinden ayrı gruplar ve hizipler halinde toplanabilmek hürriyetine sahiptiler. Olaylar ve meseleler karşısında şu ya da bu yana giden guruplar ve hizipler arasında kesin ve istikrarlı bir ayırım çizgisi yoktu. İhtilâlin hürriyeti zihniyeti, içsavaşın en yüksek noktaya ulaşmasından sonra da süregitmiş ve 1920 yılına kadar devam etmişti. Bu durum, zaferin kesin olarak elde edildiği dönemde; yani mücadelenin son döneminde ortadan kalkmaya başladı. Muhalefet partilerinin meşru bir şekilde varolabilme haklarının inkâr edilmesi ve hattâ iktidardaki partinin kendi iç hürriyetinin bile kısıtlamalar ve baskılar ile daraltılması, bu dönemde kendini göstermeye başladı.

Bu aykırı durumun sebebi, rejimin karşısına dikilen en büyük tehlikelerin, ancak, içsavaşta en son kurşunla-

rm sıkılmasından sonra ortaya çıkmasıydı. İhtilâl düşmanlarını ezmişti ama dostlarından birçoğunu da kaybetmişti. Açlık çeken şehirleri beslemek ve ordularına zahire sağlamak için, Hükûmet, köylülerin yiyecek maddelerine sert bir şekilde el koyuyordu. Düzenli el koyma, İçsavaşın şiddet dolu havası içinde, çapulculuğa kolayca dönüşmüştü. 1918'de ve 1919'da Bolşevikliğin zaferini sağlamış olan köylüler, 1920'de Bolşeviklik aleyhtarı haline gelmişlerdi. Büyük toprak sahiplerinin ve Beyaz Generallerin gücünün kırıldığından emin oldukları ölçüde, daha da kesin bir şekilde böyle davranmaya başlamışlardı. Ülkenin dört yanında köylü ayaklanmaları kendini göstermişti. Yeni kurulmuş olan rejim Bolşevikliğin en aktif dayanakları olan sanayi işçilerinin desteğinden de emin değildi. Diktatörlük, onların adına yürütülüyordu. Ama, sanayi işçilerinin safları iyice seyrekleşmişti. Bu işçiler arasındaki en sağlam ve idealist unsurlar yok olup gitmişti. Geri kalanlar ise, bezmişlerdi ve açlıktan, işsizlikten ve rubleyi tamamen kıymetsiz bir para haline getiren enflasyondan ötürü umutsuzluğa kapılmışlardı. Sanayi faaliyeti, normalin beşte birinden daha aşağıya düşmüştü. Çelik üretimi, savaş-öncesi seviyenin ancak yüzde beşine varabiliyordu. Bir mucize eseri olarak işlemeye devam edebilmiş fabrikalarda ve atölyelerde çalışan işçilere ücretleri mal olarak ödeniyordu ve bu işçiler, ücretlerini yiyecekle trampa edebilmek için hem enerjilerini hem de zamanlarını israf etmek zorunda kalıyorlardı. Sanayi işçi sınıfı, sınıf-dışı bir zümre haline gelmişti; düzenli sanayî çevresinden koparılmış ve karaborsanın her tarafa bulaşan kargaşası içine atılmıştı. "Proletarya diktatörlüğü" az çok sağlamlaştırılmış ve yerine oturtulmuştu, ama bu süreç içinde, proletaryanın kendisi, sınıf bilincine sahip bir unsur ve organize edici bir faktör olarak ortadan yokolmuştu.

Sanayi hayatını yeniden çalışır hale getirmek için, Hükûnet, çalışmanın [işin, emeğin] yavaş yavaş askerîleşmesine yönelmeye başladı. İstirahat halinde bulunan ordular, başlangıçta, orman kesimi ve yakıt ya da yiyecek taşıması gibi temel işlerde kullanıldılar. Bu ordular, "Emek Orduları" halinde yeniden düzenlendiler. Troçki'nin fikriydi bu. Ukrayna cephesi komiseri olarak Stalin, Emek Ordusu Ukrayna Konseyi başkanlığına getirildi. Daha sonraları, bu yeni faaliyet metodu genişletildi ve tersine çevrildi. Yani, muvazzaf askerlerin sanayi işlerinde kullanılmasıyla yetinilmedi; sanayi işçileri de çalışmak için, tıpkı askerler gibi vazifelendirildi. 1920 yılında, Troçki, sendikaların yıllık Kongresinde, emeğin [çalışmanın] askerîleştirilmesini savundu. Menşeviklerin muhalefetine rağmen, sendikalar, askerîleştirmenin aracıları olarak hareket etmeyi kabul ettiler. Sürekli orduyu ortadan kaldırmaya söz vermiş olan Parti, böylece, emekçi halkı bir ordu haline dönüştürüyordu.

İçsavaş sırasında, Hükûmetin yapacağı başka pek az şey vardı. Ama liderler, korkunç yoksulluğu bir erdem haline getirmesini bildiler. Yaptıklarını, acil tedbirler olarak değil de, gerçek sosyalizm olarak; yeni yaşama tarzı ve Sovyet toplumunun yüce medeniyeti olarak kabul etmesini istediler halkın. Savaş Komünizmi diye adlandırılan şeyin temelindeki hayal [kurıntu] işte buydu. Lenin ile Troçki, emek ordularının, sosyalizmin vazgeçilmez özelliklerinden biri olduğunu ileri sürerlerken; Buharin, başdöndürücü hızla ortaya çıkan para enflasyon ve devalüasyonunun, parasız gerçek Komünist ekonominin bir ilk örneği olduğunu söyleyerek övüyordu. Bu görüşler; Rusya'nın yarı-derebeylik düzeninden sosyalist bir ekonomiye geçmesinin ne büyük bir karmaşıklık taşıdığını farkettikleri zaman, Bolşeviklerin büyük sanayii ağır ve ihtiyatlı bir şekilde millîleştirmeye koyulmaları

ile tam bir karşıtlık teşkil etmişti. Bununla birlikte, içsavaşın havası içinde, Parti, aslî gerçekçiliğinin yerine, Utopyayı gerçekleştirmek için duyulan inatçı ve Donkişotvari bir ihtirası koymuş gibi görünüyordu. Karl Radek'in belirttiği gibi, Bolşevikler, silâh elde, kestirmeden giderek kusursuz ve sınıfsız bir topluma varmak istiyorlardı. Özellikle, askerliğe has alışkanlıklar edinmişler ve hiçbir askerî emrin düzenli hale sokamayacağı ekonomik ve sosyal kargaşalarla karşılaştıkları zaman, bu alışkanlıkla davranmaya devam etmişlerdi.

1921 yılı Mart ayında, ülkenin tedirgin havası, Partinin onuncu Kongresi ile aynı anda patlak veren Kronştat ayaklanmasıyla birden bire alevlendi. Lenin, bu olay için, "Gerçekliği herşeyden daha iyi aydınlatan bir ışık bu" demişti. Ayaklanmanın, 1917 yılında Bolşeviklerin en sağlam kalesi olan Kronştat'da patlak vermesi, kaderin acı bir şakası gibiydi. Beyaz Muhafız sempatizanları, Anarşistler ve hatta Bolşevikler, Kızıl birliklere karşı omuz omuza savaştılar. Kronştat'ta Kızıl birlikler, Tukaçevski'nin emriyle, ayaklanmayı bastırmak için buz tutmuş Finlandiya körfezini süratle aştı. İktidardaki partinin, ayaklanma karşısında ne ölçüde heyecanlandığı, ayaklanma haberi alınınca, Parti Kongresinin yapılan tartışmaları hemen kesip, delegelerinden çoğunu Kronştat olaylarına katılmak üzere göndermesinden anlaşılmaktadır. İçsavaşın en tehlikeli anında bile böyle bir panik görülmemişti.

Kronştat'ta ayaklananlar, Bolşevik partisinin diktatörlüğüne son verilmesini ve Bolşeviklerin daha önce söz verdikleri gibi gerçek bir Sovyetler Hükûmetinin kurulmasını istoylardı. Ekonomik ve siyasî baskıya son verilmesini de istiyorlardı. Hareketin liderleri, bazı Anarşistler ve sol Komünistlerdi; parolaları, İhtilâlin ilk günlerinde Bolşeviklerin kullandıkları sloganlardan alınmış-

tı. Ne var ki, aşırı sol bir hareket gibi görünmesine rağmen, bu ayaklanma, yenilgiye uğramış bulunan karşı-ihtilâlin saflarında yeni umutların doğmasına yol açmıştı. Diktatörlük, daha önceki ihtilâllerde de görülen müşterek bir noktaya varmış bulunuyordu. Bu nokta, diktatörlüğün, eski rejim taraftarlarını yenilgiye uğrattıktan sonra, Sağ ile Solu ve muhafazakârlar ile ihtilâlcileri müşterek ve sert bir muhalefete sürüklemesiydi. Parisli yoksul halkın ve aristokratların sevinç çığlıkları arasında, Robespierre'i giyotine götüren arabanın hayali, bir ara, Lenin'in gözleri önüne gelmiş olmalıydı.

Ayaklanma yenilgiye uğratıldı ve Lenin, olaydan şu sonucu çıkardı : "...Çok ilerlere gittik... gerekli temeli sağlayamadık... bizim henüz bilinçli bir şekilde dile getiremediğimiz şeyi, kitleler hissetmişti... yani, kitleler, kusursuz sosyalist formlara; tam anlamıyla sosyalist bölüşüme geçmeye gücümüzün yetmediğini ve geriye çekilmeyi ve daha kolay işleri gerçekleştirmeyi beceremedikçe, felâket tehdidiyle karşı karşıya kalacağımızı hissetmişti." Savaş Komünizminden vazgeçilmiş ve onun yerine Yeni Ekonomik Siyaset (N. E. P.) konmuştu. Daha sonra N. E. P. diye tanınan bu siyaset, karma bir ekonomi kurulması üzerinde temellenmişti. Büyük-çapta sanayi ve ulaşım, devletin elinde kalıyordu. Özel teşebbüs, küçük ve orta-çapta sanayi ile ticaret alanında faaliyet gösterebiliyordu. Yabancı teşekküller, Rusya'da yeniden iş yapmaya (hattâ büyük-çapta sanayide bile) dâvet edilmişti. Köy ve kırda, yiyecek maddelerine el konmasına son verilmişti; bunun yerini normal tarım vergisi almıştı. Vergi, önce aynî olarak daha sonra parayla ödeniyordu. Bir süre sonra, ruble istikrarlı hale getirildi. Bu geniş reformların amacı, sanayii temelden başlayarak yeniden donatmak; emtianın yiyecek maddeleri ve ham madde ile mübadelesini yeniden canlandırmak ve kısacası, iş-

leyen bir ekonomiyi, özel sermayenin yardımı ile, yeniden kurmaktı. Devlet, büyük-çapta sanayie sahip olmaktan başka ekonomik hayat üzerinde genel kontrol yetkisini de kendine ayırmıştı.

Bu şema içinde, sosyalist ve özel «sektörler», ticarî bir temel üzerinde birbirleriyle rekabet edeceklerdi. Bu rekabette, sosyalist sektörün tedrici olarak genişliyeceği ve özel sektörün ise daralacağı umuluyordu. Geniş - çapta sanayiin küçük işletmeler karşısındaki üstünlüğü ve Hükûmetin sosyalist sektöre karşı himayeci bir tavır takınması, Lenin'in gözünde, sosyalizmin zaferini kesin olmasa da muhtemel bir gerçek haline getiriyordu. Bununla birlikte, aslında, bu rekabetin zorbalığa başvurmadan ve tam anlamıyla ticarî bir nitelik taşıyarak yürütülmesi gerekliydi. Bu ekonomik yarış içinde, sosyalizm, değerini açıkça ispat etmeliydi. Programdaki bazı önemli noktalar, belirsiz ve açık bırakılmıştı tabii; ve bu noktalar üzerindeki tartışma ve çekişmeler, Lenin'in ölümünden sonra yapılan iktidar kavgasının bir bölümünü teşkil edecekti. Tümüyle Lenin'in yaratmış olduğu N. E. P. programına, Stalin'in hiçbir katkısı olmamıştı. Programın kabul edilmesi de, herhangi özel bir fikir ayrılığının belirmesine yol açmadı. Reform, Kronştat ayaklanmasının etkisiyle ve daha önce üzerinde tartışma yapılmadan ortaya konuldu.

Hemen aym zamanda, siyasî alanda çok daha az göze çarpan başka bir iş görülmüştü. Bu işin doğurabileceği sonuçlardan, onu gerçekleştirenler bile pek haberdar değildi. Ekonomik diktatörlük köklü bir şekilde yumuşatıldığı halde, siyasî diktatörlük kuvvetlendirilmişti. İçsavaşın son dönemlerinde, muhalefet partileri, yani (Menşevikler ile Sosyal Revolüsyonerler) nihayet kapatılmıştı. Bundan sonraki adım iktidardaki partinin kendi içinde herhangi bir muhalefet gurupunun teşekkülünü yasak-

lamaktı. Bolşeviklik, farkına varmadan ve âdeta elyordamıyla, daha sonra totaliter devlet diye adlandırılan şeyin eşiğine varmış bulunuyordu. Sovyetlerin daha sonraki gelişmesini olduğu gibi, Stalin'in daha sonraki yük selişini de anlamamızı sağlayacak ipuçlarım elde edebilmek için, bu noktada biraz durarak Bolşevikliğin genel durumunu tekrar gözden geçirmemiz ve liderlerini etkileyen itkileri ve sebepleri incelememiz zorunludur.

İktidardaki parti içinde bulunan grupların muhalefetini yasaklayan karar, Sovyet sisteminde sendikaların rolü hakkında açılan dramatik bir tartışmadan sonra, onuncu Kongre tarafından kabul edilmişti. Kronştat ayaklanmasının arefesinde patlak veren bu büyük tartışma ve çekişmede, üç ya da dört ayrı görüş ortaya atılmıştı. Eski Çalışma Komiseri Şlyapnikov'un ve Aleksandra Kollontay'ın liderliğindeki İşçi Muhalefeti, devletin sendikalaştırılmasını, yani bütün ekonomik iktidarın [gücün], sendikalara aktarılmasını savundu. İşin garibi, sendikaların başkanları olan Tomski ve Rudzutak, İşçi Muhalefeti liderleri arasında yer almıyorlardı; çünkü, bu muhalefet, sendika liderliğinin özlemlerini değil, taban üyesi Bolşeviklerden birçoğunun, Partinin ekonomik diktatörlüğüne karşı duyduğu hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Bu muhalefet, gittikçe genişleyen ekonomik bürokrasiyi ve bu bürokrasinin işçi haklarını ve menfaatlerini gerektiği gibi ele almayışını eleştiriyordu. Şlyapnikov ve Kollantay, işçi sınıfının doğrudan doğruya temsilcileri olmak bakımından, sendikaların, millî ekonomiyi plânlama ve yönetme işlerinden sorumlu tutulmaları gerektiğini ve yine sendikaların, aynı kimselerin hakimiyeti altında bulunan Politbüro ve Hükûmet karşısında bir ağırlık teşkil edecek hale getirilmelerinin doğru olacağını ileri sürüyorlardı. (*)

(*) Bkz. A. M. Kollontay, **The Worker's Opposition in Russia**, s. 31.

Durumdan memnun olmayan bir başka gurup da ("Demokratik Merkeziyetçilik" gurupu), bu eleştirmelerden bazılarını benimseyerek, Parti liderliğini, "bürokratik merkeziyetçiliği" yaratmakla itham ediyordu. Sovyetler ve Parti içinde hürriyetin gerçekleştirilmesini temel istek olarak ileri süren bu gurup, daha sonra ortaya çıkan ve çok daha etkili olan muhalefetin, bir çok bakımlardan öncüsüydü.

"Bürokratik merkeziyetçiliğin" en aşırı ucu, Kongrede, Troçki ve arkadaşları tarafından temsil ediliyordu. Bunlar, sendikaların, Hükûmet mekanizmasına dahil edilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Troçki, sendikaların eski fonksiyonlarını artık kaybetmiş olduklarını söylemişti. Devlet, bir işçi devletiydi. Demek ki, Hükûmet çeşitli işçi guruplarının kısmî menfaatlerinden farklı olarak, proletaryanın genel ve müşterek menfaatini temsil ediyordu. Sendikalar ise, eskiden beri, bu kısmî menfaatleri temsil ediyorlardı. Ama, işçilerin kısmî ihtiyaçları, genel ve müşterek menfaatlerine karşıt olarak ortaya konulmalıydı. Sendikalar, tek tek işçileri ya da işçi guruplarını, işçilerin devletine karşı savunmaya kalkışmaktan vazgeçip, ekonomik plânlarının yürümesi için Hükûmetle işbirliği yapacaklardı artık. Şlyapnikov ve Kollantay, devletin ve Partinin ekonomik kuvvetlerini sendikalara vermesini ileri sürerlerken; Troçki, sendikaların bağımsızlıktan vazgeçerek devlet ve Partiye boyun eğmelerini istiyordu.

Stalin'in de içlerinde bulunduğu on iki Merkez Komitesi üyesinin desteklediği Lenin, karşıt görüşler arasında bir denge yaratmaya çalışmıştı. Devletin, sendikaları içine alması konusunda Troçki ve Buharin'in ileri sürdükleri görüşü reddetmişti. Sovyetlerin, tam anlamıyla bir işçi devleti olmadığını söylemişti Lenin. Sovyetler iki sınıfı temsil ediyordu : İşçiler ve köylüler. Ayrıca,

"bürokratik çarpıklığa" da uğramış bulunuyordu. Lenin büyük bir diyalektik düşünce ustalığıyla, işçilerin bu devleti savunmaları gerektiğini, ama sendikalar aracılığı ile bu devlete karşı kendilerini de korumak zorunda bulunduklarını ileri sürüyordu. Bundan ötürü, sendikalar, Hükûmet karşısında bağımsızlığa sahip olmalıydılar. Bundan başka, işçilerin de sendikalar karşısında bağımsız olması gerekiyordu; yani işçilerin sendikalara girmeleri ya da girmemeleri kendi kararlarına bağlı olmalıydı.

Ne var ki, asıl çatışma, Lenin ile Troçki arasında değildi. Her ikisi de, İşçi Muhalefeti ve Demokratik Merkeziyetçilik akımları karşısında aynı safta yer almışlardı. Çünkü, Partinin ve Hükümetin otoritesi, doğrudan doğruya en fazla bu taraftan tehdit ediliyordu. Lenin'in "Anarşist-Sendikalistler" diye adlandırdığı muhaliflerine karşı yönelttiği hücumların her zamankinden çok daha fazla şiddetli ve acı olması, tehdidin ciddiyetine uygun düşüyordu. Lenin, muhaliflerin sadece yaptıkları işleri değil, görüşlerini bile, "proletarya diktatörlüğünün varlığı bakımından doğrudan doğruya bir tehlike" olarak nitelemişti. Parti içindeki muhalefet gruplarının yasaklanmasının sebebi olarak bu husus ileri sürülmüştü. Lenin, İşçi Muhalefetinin, sendikalar hakkındaki özel görüşünden çok, Parti'ye, oynamak durumuna girmiş bulunduğu rolden daha mütevazi bir rol vermek eğilimini tehlikeli bulmuştu. Lenin, yasaklamanın şiddetini hafifletmek için, pek de istemeyerek bir teşebbüse girişmişti. Böylece, Parti üyeleri yayınlanan özel bir Tartışma Bülteni'nde, görüş ayrılıklarını dile getirebileceklerdi. Ayrıca, muhalefetin belli başlı temsilcilerinden bazıları Merkez Komitesine yeniden seçilmişti. Lenin, Anarşist-Sendikalist "fikirlerin propagandasını yapmak, Rus Komünist Partisi üyeliği ile uzlaşamaz"

sözlerini resmen kabul etmesi konusunda Kongreyi ikna etmekle, bu liberal davranışının etkilerini bizzat bozmuştu. Kongre, kendisi tarafından seçilmiş liderlerin Partiden çıkarılması yetkisini Merkez Komitesine verdi. Böylece, yeniden seçilmiş olan İşçi Muhalefeti sözcüleri kötü bir duruma düşmüş bulunuyorlardı. Muhalefete karşı hafif bir eğilim gösteren bilgili, bağımsız ve liyakatli üç parti sekreteri, yani Krestinski, Serebriakov ve Preobrajenski, görevlerinden alındılar. Bunların yerine, Molotov ve Yaroslavski gibi "güvenilir" kimseler getirildi. Yeni sekreterler Stalin'in yakın arkadaşlarıydı. Troçki, bir gün kendisi için bir ölüm tuzağı haline geleceğini aklından bile geçirmeden, bu yasaklama lehinde oy verdi.

Sovyetleri tek bir partinin yöneteceği fikri, Bolşevik programının özünde bulunan bir fikir değildi. Tek bir partinin faaliyet göstermesine izin verilmesi için de aynı şey; hem de daha kuvvetle söylenebilirdi. Öteki partilerin yasaklanması, "Sovyet demokrasisinin ruhu ile açıkça çatışma halindeydi" ve "Bolşevik liderleri, bu yasaklamayı, bir ilke olarak değil, geçici bir nefis müdafaası tedbiri olarak ele almışlardı", diye yazmıştı Troçki. (*)

Geçmişi, serbest ve kısıtlanmamış iç tartışmalarla dolu olan bir Partinin, iç muhalefeti böylesine yasaklaması, kendi eski ve sağlam âdetlerinden önemli bir ayrılış teşkil ediyordu. Parti artık kendi özüyle çatışma haline girmişti; kendisini ortaya koymaya çalışırken, yine kendisiyle çelişme haline düşüyordu.

İç savaşın sonuna doğru, Bolşeviklik, kendisini destekleyen sınıflarla çatışma haline düşmüştü. Köylülerin ve işçilerin memnuniyetsizliklerini, Menşevikler, Sosyal Revolüsyonerler ve Anarşistler dile getiriyordu. Ve bun-

(*) L. Trotsky, **The Revolution Betrayed**, s. 96.

ların, Bolşevikler hakkındaki eleştirmeleri, 1917 ve 1919 yılları arasında etkisiz olduğu ölçüde etkili ve inandırıcıydı şimdi. Sovyet demokrasisinin mekanizması işlemeye bırakılsaydı ve Sovyetler serbest bir şekilde seçilip Hükümeti serbest bir şekilde seçebilselerdi; Bolşevikleri iktidardan mutlaka alaşağı ederler ve daha önce yüzçevirdikleri partilere iktidarı mutlaka verirlerdi. Bolşevikler ise, bunun önüne geçmeye kesin olarak karar vermiş bulunuyorlardı. Onlarca, ihtilâl, ihtilâlin partisi iktidarda olduğu sürece emniyetteydi ancak. Yaptıkları son tecrübelerin hepsi, bu görüşlerini pekiştiriyordu. İhtilâl, Menşeviklerin ve Sosyal Revolüsyonerlerin bütün şüphelerine, tereddütlerine ve engellemelerine rağmen ve bütün bunlara karşı, zafere ulaşmıştı. Ilımlı sosyalistler, bir içsavaş verecek tıynette kimseler değillerdi. Bolşeviklerin gözünde, onların iktidara gelmeleri, Beyaz Muhafızların geri dönmesi ve eski rejimin kurulması sonucundan başka hiçbir şeye götürmeyecek olan bir macera olacaktı. Yorgunluk ve bezginlikten ötürü, kütleler, Menşevikleri ve Anarşistleri desteklemeye eğilim duyuyorlardı şimdi; ama, ihtilâlin bütün gerçekleştirdiklerini tehlikeye atmak izni verilecek miydi bu kütlelere? Hareket serbestisine kavuştukları zaman, Sovyetlerin, bu hakkı kendi aleyhlerine kullanacakları besbelliyken bu hak yine de verilmeli miydi onlara? Bu, Dante'nin sözleriyle, "halkın, 'hayatımıza ölüm, ölümümüze hayat!' diye haykırdığı" bir durumdu sanki; ve Bolşevik liderlerinin çoğu bu haykırışa kulak asmamışlardı.

Ne var ki, halkın memnun olmayışını dile getirenler bertaraf edildiği ya da susturulduğu halde, bu memnun olmayışın kendisi ortadan kaldırılmamıştı. Ne de, çeşitli sınıfların çatışan menfaatleri ve bu arada özellikle köylü sınıfının menfaatlerini, onları dile getirenlerin bertaraf edilmesiyle ortadan kaldırmak mümkündü. Si-

yasî savaş alanında zafer kazanan ama tek başına kalan iktidardaki partinin manevî dünyasında da, hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk yayılmaya başlamıştı. Partinin şu ya da bu kesimi, üzüntüsünü ve şikâyetlerini açıklamaya koyuldu. Ülkede ortaya çıkan bölünme, iktidardaki partinin kendisinin de bölüntüye uğraması tehlikesini yaratmıştı ve bundan ötürü Partiyi en sıkı şekilde toparlayıp pekiştirmek gerekiyordu. Kötü etkilerden korunabilmesi için, Partinin hassasiyetini köreltmek; görüşünü kavrayışını ve duyuşunu kabalaştırmak zorunluydu. N.E.P.'in gerektirdiği reformlarla ilintili olarak, bütün bu yapılması gereken işlere karşı duyulan ihtiyaç, daha da acil bir ödev olarak ortaya çıkıyor gibiydi. Ekonomik alanda, kapitalist gruplara ve menfaatlere yeni bir hareket imkânı ve alanı tanınmıştı. Ama bunları, siyasî alanda temsil edecek herhangi bir parti bırakılınamıştı ortada. Bunların kendi durumlarını dile getirmek için yollar aramaları ve bu yolları, faaliyetine izin verilen biricik parti içinde bulmaya çalışmaları tabiiydi. Ancak mutlak bir ayrılık ve tek başınalık, partiyi, birbirine düşman birçok parti halinde bölünmekten alıkoyabilirdi.

Ne var ki, Bolşevikliğin o sırada gerçekleştirmeye çalıştığı iş, bir daireyi dörtgenleştirmekten pek farklı değildi. İhtilâlin gerçekleştirdiği işleri muhafaza edebilmek için, ülkenin siyasî hayatının içten gelen ve kendiliğinden ritmini ortadan kaldırmak zorundaydı Parti. Ama bunu yaparken kendi öz gövdesini ve ruhunu sakatlamaktan da geri kalmıyordu. Partinin üyeleri, incelendikten sonra, "yabancı sınıfların etkisinden" geldiği ortaya çıkarılabilecek olan görüşleri ileri sürmekten korkacaklardı artık. Herhangi bir görüşün Bolşevik ya da proleter görüşü olduğuna, artık sadece yüksek otorite karar verebilirdi. İdeoloji meseleleri sır dolu bir anlaşıl-

mazlığa bürünmüş ve Politbüro, ihtilâlci bilgeliğin biricik hazinesi haline gelmişti. Fikir alışverişi tek yönlü olduğu, yani Politbürodan aşağıya doğru ceryan ettiği için, liderlerin çoğu, taraftarlarının gerçek duygularının neler olduğunu anlamak imkânından yoksun kalmaya başlamışlardı.

Parti, yavaş yavaş, bir bürokratik makina haline gelmek durumundaydı. İhtilâle karşı duyulan bağlılığın, Bolşevikliği, onuncu Kongre tarafından seçilen yolu izlemek zorunda bıraktığı doğruydu; ama, bu yol boyunca ilerledikçe, Bolşevikliğin kendi aslî özünü gittikçe daha fazla kaybettiği de doğruydu. İhtilâli kurtarmak uğruna eleştirici düşünceyi benimsemiş, bağımsız ve cesur ihtilâlcilerin hür bir topluluğu olmak niteliğini kaybetmişti Parti. Üyelerinin çoğu, gittikçe daha kuvvetlenen Parti makinasına boyun eğen kimseler haline gelmişlerdi. Başka bir çözüm yolu görmüyordu Parti. Bu makinanın yönetimini ellerinde tutanlar ve onunla içli dışlı halde bulunanlar ve ayrıca, yeni bürokratik duruma yaradılışları dolayısıyla yakınlık duyanlar, yeni açılan dönemin, otomatik bir şekilde, liderleri oldular. İdareciler, ideologları geri plâna itmeye başlamış ve komite adamları idealistleri saf dışı bırakmıştı. Mükemmel bir komite adamı olan Stalin'den başka kime yarayabilirdi bu gelişme ve kim bu gelişmeyi Stalin'den daha fazla teşvik edebilirdi ?.

Olayların aldığı bu yön, çabucak ortaya çıkıp kendini belli etmedi. Yavaş yavaş gelişti; çelişken zigzaglar çizdi ve eski alışkanlıkların teşkil ettiği ağırlıkla daima çatıştı. İdareci ile idealist arasındaki aykırılık da, sert bir şekilde ve süratle ortaya çıkmış değildi. İdareciler idealizmden tamamen yoksun değillerdi ve başlangıçta idealistler, idarecilere isteyerek boyun eğdiler ya da yeni disiplinin desteklenmesinde onlarla âdeta yarışa çık-

tılar. Nitekim, ideolog Troçki, sendikalar hakkındaki tartışmada, bürokratik eğilimleri desteklemekte kendisini öylesine aştı ki, en koyu bürokratları bile şaşırtıp, kitlelerin kendisine karşı duyduğu sevgiden de büyük şey kaybetti. Lenin'in kişiliğinde ise, farklı mizaçlar âdeta mükemmel bir şekilde kaynaşmış durumdaydı. Lenin, Partisinin bir dönemden ötekine geçişini yönetmek konusunda bundan ötürü kusursuz bir intibak gösterebiliyordu. O arada, Lenin'in manevî otoritesi, çatışan eğilimlerin geçici ve zayıf bir şekilde uzlaşmasını sağlamıştı; Lenin'in ölümünden sonra ortadan kalkacak olan bir uzlaşmaydı bu. Ne var ki, onun ölümünden önce de, Bolşevik yönetici kadrolarındaki bürokratlık, sürekli olarak artmıştı. Pek farkedilmemesine rağmen, her ay gittikçe daha büyük çapta gerçekleşen bir artıştı bu. Stalin'in bu yönetici kadro içindeki rolü de aynı şekilde gittikçe daha fazla önem kazanıyordu.

BÖLÜM VII

GENEL SEKRETER

İktidarın Stalin elinde toplanması. — İşçi ve Köylü Teftiş Komiseri olarak oynadığı rol. — Politbüro içindeki yeri. — Stalin'in Merkez Komitesi Genel Sekterliğine getirilişi (3 Nisan 1922). — Merkez Kontrol Komisyonunun ve Genel Sekreterliğin fonksiyonları. — Stalin'in, ilk "tasfiyeleri" i yönetmesi. — Lenin'in rahatsızlığı. — Moskova'nın emirlerini dinlemek istemeyen Gürcü Bolşevikleri ile Stalin'in çatışması. — "Büyük Rus Şovenliği" nin yeniden ileri sürülmesi. — 1924 Anayasasının hazırlayıcısı olarak Stalin. — Lenin'le çatışması. — Lenin'in vasiyeti. — Lenin, İşçi ve Köylü Teftiş Komiseri Stalin'e hücum ediyor (Ocak - Şubat 1923). — Partinin On İkinci Kongresinde Stalin'in kazandığı başarı. — Üçlü yönetim : Zinoviev, Kamenev ve Stalin. — 1923 çatışması. — Üçlü yöneticiler ile Troçki arasındaki mücadele. — Leninist putlaştırmamn kaynağı. — Stalin'in Lenin'e sadakat andı. — Stalin'in görevden uzaklaştırılmasını tavsiye eden Lenin'in vasiyetinin Merkez Ko-

mitesinin oturumunda okunması (Mayıs 1924). — Zinoviev'in Stalin'i kurtarışı. — 1920'lerin ortasında Stalin'in bir profili. — Muhaliflerine ve taraftarlarına karşı güttüğü taktik. — 1924 yılı Ağustos ayındaki "edebi tartışma". — Stalin'in, Troçki'ye karşı Zinoviev ve Kamenev'i savunması. — "Tek bir ülkede sosyalizm" e karşı çıkışı. (1924 Baharı). — Sonbaharda fikrini değiştirmesi. — Troçki'nin "sürekli devrim" i. — "Tek bir ülkede sosyalizm" in psikolojik zemini.

Lenin henüz hayattayken, iktidarın Stalin elinde büyük çapta toplanması kadar önem taşıyan pek az tarihî gelişme vardır ki, çağdaşlarına bu ölçüde önemsiz görünsün ve göze çarpmasın. İçsavaşın bitiminden iki yıl sonra, Rus toplumu, Stalin'in açıkça görülmeyen hâkimiyeti altında yaşıyordu ve hâkimiyeti elinde tutanın adı bile bilinmiyordu. İşin garibi, Stalin, bulunduğu iktidar mevkilerine, rakiplerinin verdiği oylarla gelmişti. Daha sonraları, bu rakipleriyle yaptığı savaşta bir yığın acı dram ortaya çıkacaktı. Ama çatışma, Stalin, iktidarın bütün önemli noktalarını ele geçirdikten ve oynadığı rolü farkeden muhalifleri, onu bu hâkim durumdan indirmek istedikleri zaman başlamıştı. Ne var ki, o zaman, Stalin'i yerinden kımıldatmanın imkânsız olduğunu görmüşlerdi.

İçsavaştan hemen sonra, Stalin, üç önemli mevkie geçmiş bulunuyordu : Milliyetler Komiseriydi; İşçi ve Köylü Teftiş Komiseriydi ve Politbüro üyesiydi.

Milliyetler Komiseri olarak, eski Rusya'nın yerine geçmiş olan devletin, yani Rus Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti nüfusunun aşağı yukarı yarısı kadarının işleriyle ilgileniyordu. Bu nüfusun 140 milyonunun altmış beş milyonu, Rus olmayan milletler ve halklardı. Bu halklarda her çeşit medeniyet seviyesine raslamak mümkündü; Ukraynalıların Avrupaî sayılabilecek yaşayış tarzından, yirmi beş milyon Türkmen-çobanın aşi-

ret hayatına kadar. Biyeloruslar, Kırgızlar, Uzbekler, Azerbeycanlılar, Tatarlar, Ermeniler, Gürcüler, Tacikler, Buriatlar, Yakutlar ve İngiliz dilinde adları bulunmayan daha birçok başka halk ve milliyetler, aşiret topluluğu ile modern toplum arasında yer alan çeşitli gelişme dönemlerinde bulunuyorlardı. Bütün bu milliyetleri kendine çekmeye ve Çar baskısının hatıralarını silmeye çalışan Bolşeviklik, onların hepsine bağımsızlık ve kendi - kendini - yönetme hakkı vermişti. Bunlar arasında ancak birkaç grup, "millî" bilince ulaşabilmişti henüz. Kendilerini yönetebilmeleri için gerekli olan asgarî eğitime sahip olanların sayısı ise daha da azdı. İşlerini yürütebilmek için, dışardan, yani Milliyetler Komiserliğinden yardım görmeleri gerekiyordu. Buhara Han'ına, Einstein'ın İzafet Teorisi ne kadar uzaksa, bunların birçoğuna da, komünizmin öğretisiyle ilintili meseleler o kadar uzaktı. Bunların yurtlarında, ihtilâl, bu toplulukları Emirlerin; Hanların ve Mollaların hâkimiyetinden kurtarmak ve biraz da Avrupalılaşmaktan başka şey ifade etmiyordu.

Başında Kristiyan Rakovski'nin bulunduğu bağımsız zihniyetli bir hükümetin iktidarda olduğu Ukrayna'nın dışında, Milliyetler Komiserliği, önce, Rusya'nın geniş, duruk, Doğulu yöreleriyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Yetişkinlik yıllarının çoğunu Avrupada geçirmiş olan Bolşevik liderlerinden hiçbiri, bu Komiserliği yönetmeye, Stalin kadar uygun değildi. Rus olmayan bu unsurların âdetleri ve huyları hakkında, Stalin'in ilk elden edinilmiş bilgisiyle kimse boy ölçüşemezdi. Bu unsurların "siyasetleri" nin karmakarışıklığı ile uğraşabilmek konusunda da eşsiz bir yatkınlığı vardı Stalin'in. Bu karmakarışıklık içinde, kandavaları ve Doğulu entrikalar, modern medeniyete karşı duyulan gerçek bir eğilimle içiçe geçmişti. Stalin'in davranışında; sabır, kurnazlık ve pederşahî sebatkârlık birbirine karışmış ola-

rak dile geliyordu ve gerekli olan da böyle bir davramştı. Politbüro bu davramşa güven duyuyor ve müdahale etmeye kalkışmıyordu.

Böylece, Asyaî ve yarı-Asyaî çevre bölgeleri, Stalin'in, üzerinde tartışılmaz şekilde kendi alanı haline gelmişti. İhtilâlden hemen sonra, halk liderliği Avrupa Rusyasının çalkantılı ve büyük şehirlerinde, yani önce Petersburg'da ve daha sonra Moskova'da merkezleştiği zaman, bu çevre bölgelerinin önemi pek hissedilmemişti. İhtilâlin durulmasıyla birlikte, ilkel taşra bölgeleri önemlerini ortaya koydular. Ekonomik, siyasî ve kültürel açılardan ve başka yanlardan varlıklarını duyurdular. Bunların manevî havası, bir bakıma, bütün ülkenin durumu konusunda son sözü söyleyecek kadar önem kazandı. Bu havanın Doğulu bir özellik taşıması çok önemliydi. Doğu sınırlarında bulunan halklara, Rus komünizmi adına konuşmak işini başarıyla yürüten Stalin, Partisini Doğululaştırmayı da çok iyi beceriyordu. Komiserlikteki ilk yıllarında, sınır ülkelerindeki Bolşevik liderleri ile ilişkiler kurdu ve bu ilişkileri genişletti. Güvenebileceği liderlerle ilişki kuruyordu Stalin ve daha sonraları, bu liderlerden birçoğunun, Kremlin'de Stalin çevresinde yer aldıkları görüldü.

Stalin, Zinoviev'in teklifiyle, İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğine, 1919 yılında getirildi. "Rabkrin" diye adlandırılan Komiserliğin görevi, her idarî kolda, tepeden tabana kadar, kontroller yapmaktı. Bu kontrollerin amacı, Sovyet sivil hizmet kadrolarına, Çar idaresinden miras kalmış olan iki kusuru yani ehliyetsizlik ile ahlâksızlığı ortadan kaldırmaktı. Sallanan ve çatırdıyan hükümet mekanizmasının hatalarını yolgöstererek ortadan kaldıran sert ama anlayışlı bir makam olmalıydı bu Komiserlik; yetkilerin kötüye kullanılmasını tesbit edip hemen ortaya koymalı ve hükümet mekanizmasının her kolun-

da çalışacak güvenilebilir ve seçkin bir sivil görevliler kadrosu yaratmalıydı. Komiserlik, bu işleri gerçekleştirmek için işçi ve köylü ekiplerinden faydalandı. Bu ekipler, istedikleri her saatte, herhangi bir Komiserliğe bağlı dairelere girerek orada yapılan işi kontrol ediyorlardı. Rabkrin'in bu ekipleri, sonunda, özel bakanlık konferanslarına da katılmaya ve hattâ Komiserler Konseyinin toplantılarında bulunmaya başladılar. Bu sistem, sivil hizmet için seçkin bir kadronun ortaya konulmasını sağlayacak bir metod olarak öne sürülmüştü; ama bunun sonucu olarak, Rabkrin, hükümet mekanizmasının bütün çarklarını gözaltında tutabilecek hale gelmişti.

Bu garip teftiş sisteminin tümü, Lenin'in fikirlerinden birinin uygulanmasının sonucuydu. Sivil hizmet kadrolarının ehliyetsizliğine ve ahlâksızlığına fena halde öfkelenen Lenin, bu kötülükleri, "aşağıdan yapılan" aşırı ve sert bir "kontrol" ile önlemeyi düşünmüş ve Komiserliği bu amaç için kurmuştu. Lenin'in bu iş için Stalin'i seçmiş olması, ona ne kadar güvendiğini gösterir. Çünkü bu Komiserlik, bir çeşit üst - hükümet olacaktı; üstelik, memurluğun bütün kusur ve bozukluklarından sıyrılmış bulunacaktı.

Ama Lenin'in bulduğunu sandığı bu devânın, bizzat hastalığın kendisi kadar kötü olduğu anlaşıldı. Lenin'in sık sık açıklamış olduğu gibi, sivil hizmet kadrolarının hata ve kötülükleri, eğitimin korkunç derecede az olmasından; ülkenin maddî ve manevî yoksulluğunun yansımasından başka şey değildi ve sadece yavaş yavaş ortadan kaldırılabilirdi; hiç olmazsa bir neslin geçip gitmesi gerekiyordu bu iş için. Rus bürokrasisinin karanlık bataklardan kurtulabilmesi için (bırakın başkalarını kurtarmayı), Rabkrin'in, meleklerden teşekkül etmiş bir Komiserlik olması gerekirdi. Emekçi sınıfların içlerinde taşıdıkları erdemlere her zaman güvenen Lenin, kcn-

di bürokrasisine karşı işçilerden yardım istemişti. Ne var ki, memurluk dünyasımn çarkı, bu işçileri bürokratlar haline getirmişti. Lenin'in daha sonra fark ettiği gibi, Teftiş Komiserliği, ayrı bir ahlâksızlık, kargaşa ve bürokratik dalavere kaynağı olmuştu. Sonunda, sivil hizmete bakan gayrî resmî ama iş karıştırıcı bir polis haline gelmişti. Asıl konumuzdan fazla ayrılmadan, bu Komiserliğin başkanı olarak Stalin'in, bütün hükümet mekanizmasını, çalışmasını ve personelini, başka herhangi bir kimseden çok daha yakından kontrol altına aldığını söylemekle yetinelim.

Stalin'in üçüncü önemli görevi de Politbüro üyeliğiydi. İçsavaş boyunca, Politbüro sadece beş üyeden teşekkül ediyordu : Lenin, Troçki, Stalin, Kamenev ve Buharin, Bolşevikler ile Sosyal Revolüsyonerler arasındaki anlaşmazlıktan sonra, ülkenin gerçek hükümeti bu olmuştu. Lenin, hem hükümetin hem de Partinin kabul edilmiş lideriydi. Troçki, içsavaşın yönetilmesinden sorumluydu. Kamenev, bir çok konularda Lenin'in temsilcisi olarak faaliyet gösteriyordu. Basın ve propaganda işlerine, Buharin bakıyordu. Partinin günlük yönetimi Stalin'e aitti. Politbüro yüksek siyasetle uğraşıyordu. Politbüro gibi Merkez Komitesi tarafından seçilmiş olan bir başka topluluk da, yani Teşkilât Bürosu da (Orgbüro) Partinin militanlarına ödev vermek; içsavaşın gereklerine göre, bu militanları ordu ve sivil hizmet işlerine göndermekle görevliydi. 1919 yılından itibaren, Politbüro ile Orgbüro arasında sürekli olarak irtibatçılık görevi yapan biricik kimse Stalin'di. Stalin, siyaset ile teşkilât arasındaki birliği sağlıyordu, yani, Politbüronun direktiflerine göre, Partinin kuvvetlerini [militanlarını, görevlilerini] yerlerine gönderiyordu. Öteki arkadaşlarından hiçbiri, Partinin günlük sıkıcı işlerine ve arka plânda olup bitenlere onun kadar yakın değildi; hiçbiri, onun kadar içinde değildi bu

işlerin.

Bu dönemde, Stalin'in kuvveti korkunç bir dereceye ulaşmıştı bile. 3 Nisan 1922'de Merkez Komitesinin Genel Sekreteri seçilmesiyle bu kuvvet daha da fazlalaştı. Partinin On Birinci Kongresi yeni ve genişletilmiş bir Merkez Komitesi seçtiği gibi tüzükte değişiklik de yapmıştı.Partinin belli başlı kurulları görev bakımından çok yüklüydü; bundan ötürü yeni bir kurul yani Genel Sekreterlik kuruldu. Genel Sekreterliğin görevi, bu kurulların gittikçe gelişen ve birbirinin alanına taşan kollarının çalışmasını düzenlemek ve birbirine uygun hale getirmekti. Stalin'in adaylığı dolayısıyla, Lenin'in endişe duyduğunu, yakınlarına bu vesileyle açıklamış olduğunu iddia etmiştir Troçki. Onun iddiasına göre, Lenin, "Bu aşçı sadece biberli yemekler hazırlayabilir" demişti. Ne var ki Lenin'in endişe ve şüpheleri pek derin olmamalıydı; çünkü sonunda, "aşçı" nın adaylığını kendisi ileri sürmüştü. Molotov ve Küibişev, Stalin'in yardımcıları olarak seçilmişlerdi. Molotov, daha önce, Partinin sekreterlerinden biriydi. Stalin'in bu göreve getirilmesi, Rus basınında, Partinin iç hayatındaki küçük bir olay gibi gürültüsüzce açıklanmıştı.

Aradan çok geçmeden, Partinin en yüksek seviyesinde, gizli bir iktidar ikiliği başgösterdi. Politbüroyu teşkil eden yedi üye (önceki beş üyeye, yeni seçilen Zinoviev ve Tomski de katılmışlardı şimdi), Bolşevikliğin beynini ve ruhunu temsil ediyorlardı. Genel Sekreterlik ise, gittikçe daha fazla düzenleme ve yönetme gücü kazanmıştı.

Genel Sekreterlik, ismen, ünlü Politbüroya bağlıydı. Ama Politbüronun Sekreterliğe olan bağımlılığı o dereceye varmıştı ki, bu destek olmaksızın, Politbüro ayakları gittikçe yerden kesilen bir kurul olmak durumuna düşmüş gibi görünüyordu. Politbüronun her oturumu için

gerekli gündemi, Sekreterlik hazırlıyordu. Her tartışma konusuyla ilgili belgeleri de sağlayan Sekreterlikti. Daha aşağı kademelere, Politbüronun kararlarını iletmek işi de Sekreterliğe düşüyordu. Sekreterlik, başkentte ve taşrada bulunan binlerce Parti görevlisi ile sürekli olarak temas halindeydi. Bu görevlilerin atanması, terfi ettirilmesi ya da görevden alınması, Sekreterliğin sorumluluğuna giriyordu. Herhangi bir mesele tartışılmadan önce, Sekreterlik, Politbüronun görüşlerini belli bir ölçüde yanıltabilecek durumdaydı. Politbüro'nun vermiş olduğu kararların pratik uygulanmasında, Genel Sekreter keyfince değişiklik yapabilirdi. Buna benzer görevler, herhangi bir hükümet mekanizmasında bulunabilir; ama bağımsız bir yetki kazanmaları nadiren görülen bir şeydir.

Bu çeşit görevlerin, kendi yetki sınırlarını aşmamaları; iktidarın, bütün hükümet sistemi içinde yaygın halde bulunuşundan; bu görevlerin etkin bir şekilde kontrol edilmesinden ve kimi zaman da görev başındakilerin dürüstlüğünden ötürüdür. Bolşevik liderliğinde iktidarın çok fazla merkezileşmesi; etkin bir kontrolun bulunmayışı ve sıra bakımından sonuncu olduğu halde önem bakımından sonuncu olmayan bir başka husus, yani Genel Sekreterin hırsı; kuruluşundan henüz üç ay geçmediği halde, Genel Sekreterliğin olağanüstü bir önem ve ağırlık kazanmasına yol açmıştır.

Bir başka kuruldan söz etmezsek, Bolşevik iktidarının o yıllardaki genel tablosunu eksik çizmiş oluruz. Bu kurul, Bolşevik aleminde, daha sonra çok büyük önem kazanmış olan Merkezî Kontrol Komisyonudur. Kontrol Komisyonunun Partiye karşı olan görevi, Teftiş Komiserliğinin idarî mekanizmaya karşı olan görevine benziyordu. Kontrol Komisyonu, Parti ahlâkını teftiş ediyordu. Bu kurul, 1921 yılında, Partinin Onuncu Kongre-

sinde, İşçi Muhalefeti tarafından teklif edilmişti. Aynı Kongrede, İşçi Muhalefetine karşı sert bir şekilde davranılmış olduğunu biliyoruz. Merkezî Kontrol Komisyonu, "tasfiye" denilen şeyden sorumluydu. Bu da, Onuncu Kongrede İşçi Muhalefetinin teklifiyle kabul edilmişti. Tasfiyelerin amacı, Partiyi, mevki sahibi olmak istiyenlerden; burjuva zevklerine kapılmış komünistlerden, başları iktidarla dönmüş komiserlerden temizlemekti. Lenin bu fikri benimsemiş ve taraftarlarının, partinin geleneksel ve sert ahlâkî kurallarından ayrılmasını önlemek için bu fikirden yararlanmayı düşünmüştü. Ama tasfiyelerin bir ucunu da tıpkı bir silâh gibi bu yeni davranış tarzını gerçekten ilk olarak ortaya atmış olan "anarşist-sendikalistler"e, müteredditlere ve şüphecilere çevirmişti.

Tasfiyelerin yapılma şekli, başlangıçta, daha sonraki şekilden bir hayli farklıydı; hukukî bir anlam taşımıyordu ilk tasfiyeler. Partinin mahallî kontrol komisyonları tarafından, Bolşeviklerin ve Bolşevik olmayanların da katıldığı bir vatandaşlar açık oturumunda yapılıyordu. En önemli yerde bulunandan en aşağı kademedeki parti üyesine kadar herkes, sert bir kamu irdelemesinden geçiriliyordu. Dinleyiciler arasındaki herhangi bir kadın ya da erkek, tanık olarak ortaya çıkabilirdi. Sicili tatminkâr bulunmayan Bolşeviğe, tekdir cezası veriliyor ya da gerektiği takdirde bu üye, Partiden çıkarılıyordu. Kontrol Komisyonu, bundan başka ceza veremezdi.

Tasfiyelerin altında bulunan gerçek sebep, aslında Donkişotvâri bir özlemdi. Halkın, zaman zaman, yöneticilerini hizaya getirmesi sağlanmak isteniyordu bu tedbirlerle. Ama iktidarda bulunan parti, siyasetinin temelleri söz konusu olunca, halk kontrolüne gerçekten boyun eğemeyeceğinden şüphe etmediği için, halk kontrolünü canlandırmak amacıyla ortaya atılan bu yeni tedbirler,

a priori olarak [tecrübe edilmesinden bile önce] yersiz tedbirlerdi ve ancak etkisiz olduklarını ortaya koyabilirlerdi. Bunlar, Partinin artık farkedilmiş bulunan ikilemini [içine düşmüş olduğu açmazı] dile getiriyorlardı. Bu ikilem, Partinin halktan gittikçe kopması ve ayni zamanda halkçı karakterini muhafaza etmeye çalışmasıydı. Lenin'in son iki yıllık siyasî faaliyeti boyunca Partisini şu ya da bu yöne çekmek için yaptığı acılı deneylerin altında da bu ikilem yatmaktadır. Tasfiyeler, gerçek seçimlerin yerini tutan araçlar olmak durumundaydılar; Partiyi iktidardan uzaklaştırmadan, kötü yola sapmış üyeleri uzaklaştırmaktı onların yapacağı iş. (*)

Aradan çok geçmeden, Moskovadaki Merkezî Kontrol Komisyonu, ülkenin dört bucağındaki tasfiye kurbanlarının yargıtayı haline geldi. Aslında bu kurulun, Merkez Komitesinden ve Politbürodan bağımsız olması gerekiyordu. Ama daha sonra, bu kurul, Merkez Komitesi ile aynı düzeyde yer aldı; ve bu iki kurul, düzenli olarak, birlikte oturumlar yapmaya başladı. Genel Sekreterlik, iki kurul arasında düzenleyici ilintiler kurmakla görevliydi. Böylece, Stalin, gayrî resmî bir şekilde, tasfiyelerin belli başlı yöneticisi haline geldi.

Lenin, Kamenev, Zinoviev ve daha az ölçüde Troçki; yaptığı bütün görevlerde, Stalin'i destekliyorlardı. Stalin'in yaptığı işler, Politbüronun parlak entellektüellerini çekecek cinsten işler değildi. Bu entellektüellerin

(*) Tasfiyeler, her çeşit özel kan davalarını maskeleyen bir şey haline gelmişti. 1922 yılı Mayıs ayında, Stalin'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu Lenin: "Partideki tasfiyeler, mahallî soruşturma komitelerinin çoğunda, şahsî kin ve kötülüğün hâkim olduğunu ortaya koydu... Apaçık ve büyük önem taşıyan bir olaydır bu. "Aynı mektupta, partililerin, "tamamen mahallî etkilere dayanabilmelerini sağlayan... yeterli bir kanunî eğitim yoksunluğundan" yakınıyordu Lenin. Bkz, **The Essentials of Lenin**, c. II, s. 809.

öğreti ve teori meselelerindeki parlak zekâ ve kabiliyetleri; ya da siyasî konulardaki tahlil güçleri İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğinde ya da Genel Sekreterlikte pek az uygulanma alanı bulabilirdi. Bu kurullarda çalışmak için gerekli olan meziyetler, çetin ve tatsız işlere karşı büyük bir yatkınlık gösterebilmek ve teşkilâtın en küçük ayrıntısına karşı sabırlı ve sürekli bir ilgi duyabilmekti. Birlikte çalıştığı insanlardan hiçbiri, Stalin'in başında bulunduğu görevlerden ötürü ona karşı garaz duymamıştı. Lenin hükümetin dizginlerini elinde tuttuğu sürece, Stalin'i sadece Lenin'in yardımcısı olarak görmüşlerdi onlar; ve hepsi de Lenin'in liderliğini seve seve kabul etmişti. Ne Lenin ne de ötekiler, Stalin'in yavaş yavaş, yardımcı rolünden ortak durumuna geçmesini sağlayan değişikliği zamanında farkedebilmişlerdi.

Stalin'in Genel Sekreterliğe getirilmesinin üzerinden iki ay geçmeden, hükümetin dizginleri, Lenin'in elinden kaymıştı. 1922 yılı Mayıs ayının sonlarında, Lenin ilk arterioskleroz felcini geçirmişti. Konuşma gücünü tamamen kaybetmiş sayılabilecek bir halde, Kremlin'den alınarak, Moskova yakınlarında bir köye götürülmüştü. Görevinin başına dönebilecek ölçüde iyileşmesi için sonbaharın ortalarına kadar beklemek gerekti; ama uzun zaman faaliyet gösteremedi. Sonbahar mevsiminin sonunda, ikinci bir felç, çalışmasını imkânsız hale getirdi. Kışın sonunda, yani 1923 yılı Mart ayında geçirdiği üçüncü felç ise, siyasî hayattan tamamen uzaklaştırdı Lenin'i. Bununla birlikte, 21 Ocak 1924'e kadar ölümle savaşarak yaşadı.

Hastalığının, Bolşevik liderler üzerindeki etkisi gerçekten çok büyük olmuştu. Lenin'in çevresindeki yıldızlar, merkezlerinde bulunan bu büyük zekâdan aldıkları ışığı yansıtamaz olmuşlardı artık; ya da her zamanki

yörüngelerinde dönüp durmak özelliğini kaybetmişlerdi. Lenin'in tilmizleri ve uyduları, (yalnız Troçki bu iki kategorinin hiçbirine dahil değildi) kendi yollarını aramaya başladılar. Tamamen taklide dayanan ve bir ikinci tabiat haline gelmiş olan (hem de daha iyi tabiatları haline gelmiş olan) özelliklerinden sıyrılmaya başladılar. Lenin'in ezici ve sürekli etkisinin olumsuz yam kendini açıkça ortaya koymaya başlamıştı. Bu etkinin ne ölçüde ezici ve dayanılmaz olduğu Troçki'nin bir açıklamasından anlaşılmaktadır. Lenin'in yanında yetişirken, Zinoviev ve Kamenev'in, üstadlarının elyazısını bile taklid ettiklerini ve benimsediklerini söylemektedir Troçki. Üstadın elyazısını taklide devam ediyorlardı ama artık onun fikirlerinin sağladığı ilham kalmamıştı.

Stalin, birlikte çalıştığı öteki arkadaşlarına nisbetle, Lenin'e daha az bağımlıydı; çünkü fikrî ihtiyaçları ötekilerden daha sınırlıydı. Stalin, Lenin'in fikir yaratışlarından ve bu yaratışlarını sağlayan çalışmalardan çok, ileri sürdüğü çözümlerin pratik bir şekilde kullanılmasına karşı ilgi duyuyordu.

Stalin'in davranışı, kontrolü altına almış bulunduğu muazzam siyasî makinanın ihtiyaçları, durumu ve etkileri tarafından dikte ediliyordu artık. Siyasî felsefesi, bu siyasî makinenin güvenliğini en elverişli ve uygun araçlarla sağlamak amacım güdüyordu. Diktatörlüğünü açıkça ilân eden bir rejimde, genellikle en elverişli ve uygun aksiyon metodu baskıdır. Lenin'in ölümü Politbüroyu kargaşalığa sürüklemiş olabilirdi; ama Genel Sekreterliğin kılı bile kıpırdamamıştı. Tam tersine, Genel Sekreterlik, Lenin gibi dikkatli ve aldanmaz bir denetleyiciye hesap vermekten de kurtulduğu için daha güvenli ve sağlam bir şekilde hareket edebiliyordu. Aym şey, İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliği için de geçerliydi. Troçki, hem Sekreterliği hem de Teftiş Komiserliğini

eleştirmiş ve komiserliğin lağvedilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Ama bu teklif, Politbüronun üyelerini tedirgin etmişti; çünkü, bu komiserlik Lenin'in beğendiği bir kuruluştu. Troçki'nin eleştirmeleri geçerli değildi pek. Gayrî memnun Bolşeviklere karşı giriştiği her baskı hareketini, Lenin'in önayak olmasıyla ve Troçki'nin desteklemesiyle Onuncu ve On Birinci kongrelerde değiştirilmiş olan Parti tüzüğüne dayandırarak haklı çıkarmasını çok iyi biliyordu Genel Sekreter. Attığı her adımı, daha önce herkesin birlikte kabul ettiği kararların kaçınılmaz bir sonucu olarak açıklamak konusunda çok titiz davranıyordu.

Bütün kadroyu, arkadaşlarından, bendelerinden, taraftarlarından, Bakû ve Çaritsin gruplarındaki militanlardan kurmuştu. Görevden alınan gayrı memnunlar Politbüroya şikâyette bulunuyorlardı; onların şikâyetleri ile de Troçki meşgul oluyordu. Stalin, sorumlulukların ayrılması konusunda daha önce karar verilmiş olduğunu ileri sürüyordu buna karşı; Politbüro, yüksek politika konusunda kararlar vermekle görevliydi; Genel Sekreterlik ve Orgbüro ise, parti görevlileriyle meşgul olacaktı. Politbüro, Troçki'nin eleştirmelerinden bıkmıştı.

Stalin'e yöneltilen biricik ve ağır itham, kendi yurdu konusunda yapmış olduğu işlerle ilintiliydi. Bu çatışmanın pek de parlak olmayan evveliyatını kısaca açıklamamız gereklidir. Kafkasya'mn geri kalan kısmı Bolşevik etkisi altına girmeye başladığı halde, Gürcistan 1921 yılı Şubat ayına kadar bir Menşevik hükümeti tarafından yönetilmişti. Jordania ve Ramişvili gibi eski rakiplerinin (Messame Dassy günlerinden beri rakipleriydi bunlar), Tiflis'i yönetmesi Stalin'e tedirginlikten başka bir şey vermezdi; ama buna rağmen, Moskova, Tiflisteki Menşevik rejime tahammül göstermişti. Yiyecek ve yakacak bakımından muhtaç olduğu Sovyetleşmiş bir Kaf-

kasya'da, Menşevik bir Gürcistanın uzun zaman dayanamayacağından emin olan Politbüro, beklemeyi tercih etmişti. Gerçekten de, Menşevik hükümetin halk tarafından sevilmesi ve tutulması yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştı. Ama Stalin'in sabrı daha da çabuk tükenmişti. 1921 yılı Şubat ayında, İkinci Kızıl Ordu birlikleri, Gürcistanı kuzeyden işgale başladılar; Menşevik hükümet kaçmak zorunda kaldı.

Aslında, Gürcü Menşeviklerinin milliyetçiliği de pek sağlam ve has bir milliyetçilik değildi. Ne Çar ne de Kerenski idaresi altında, ülkelerinin bağımsızlığını talep etmemişlerdi; bütün istedikleri, federal Rusya içinde, belli ölçüde bir kendi-kendini yönetmeydi. Kerenski başbakanlıktayken, Finlandiya ya da Gürcistan gibi herhangi bir sınır ülkesinin Rusya'dan ayrılmasına şiddetle muhalefet ediyorlardı. Onların bu yeni ortaya çıkan vatanseverliği, Bolşeviklere karşı gösterdikleri muhalefetin büründüğü bir şekildi sadece. Bununla birlikte, Kızıl Ordunun işgal hareketi dağlıları kızdırmıştı. Üç yıl önce, Finlandiyalılara "Fin halkı hiçbir şekilde yukardan kontrol ve baskı altında tutulmayacak" diye söz veren Stalin, şimdi, Gürcistan'ın işgal edilmesi için emir veriyordu. İşgal Ordusunun siyasî komiseri, Stalin'in eski arkadaşı Sergo Orjonikidze'ydi. İşgal hareketinin hazırlıkları, son ana kadar, Savaş Komiserliğinden saklanmıştı. Ama son anda, Lenin ve Politbüro bu davranışı desteklemişti; Tiflis'te bir komünist ayaklanması olduğu bildirilmişti Politbüro'ya ve Kızıl Ordunun, tek başlarına çok daha güçlükle ve kayıplar vererek başarı sağlayacak olan Kızıllara sadece yardım edeceği belirtilmişti. Gerçekten de, Tiflis'te bir komünist ayaklanma olmuştu; ama, ayaklanmayı destekleyen halk kütleleri, başarıya ulaşılmasını sağlayacak kadar geniş değildi.

Menşeviklerden kişisel intikamını alır almaz, Tiflis

Bolşevikleri ile kavga etmek durumuna düşmüştü Stalin. İşgalden birkaç ay sonra, Partinin Kafkasya Komitesinin çalışmalarına yön vermek üzere Tiflis'e gelmişti. 1921 yılı sonbaharında, Lenin tarafından desteklenen Stalin, Sovyet Cumhuriyetleri Kafkasya Federasyonunun kurulması fikrini ileri sürmüştü. Ama bu fikir, Tiflis'te pek ilgi ve coşkunluk uyandırmamıştı. Gürcü Bolşevikleri, kendi ülkelerinin, geniş bir Tüm Rusya Federasyonuna katılmış olan gerçekten bağımsız bir ülke olarak kalmasını istiyorlardı.

Bu tartışmada kimin haklı kimin haksız olduğunu tesbit etmek güçtür. Kafkasya, Ruslara, herbiri değişik ölçüde muhalif olan Gürcülerin, Ermenilerin ve Tatarların arasındaki kandavalarıyla parçalanmıştı. Kazaklar, Çeçenler Ossetian'lar ve dağlarda yaşayan öteki küçük aşiretler, birbirlerini öldürüp duruyorlardı. Stalin, bu aşiretleri başka yerlere iskân ederek, karşılıklı katliamların önüne geçmeye çalışmıştı. Yirmi beş yıl sonra aynı metodu, çok daha büyük bir ölçüde Ukraynalılara, Polonyalılara, Almanlara ve başka milliyetlere uygulayacaktı. Kafkas Federasyonuna karşı duran Gürcü Bolşevik liderlerinin; yani Budu Mdivani ile Filip Makharadze'nin; Stalin'in söylemiş olduğu gibi, "mahallî milliyetçilik"le zehirlenmiş olmaları muhtemeldi. Ama kandavalarının kızıştırdığı bir hava içinde, Kafkas Federasyonunun yürümeyeceğine inanmış olmaları daha da muhtemeldi. Bağımsızlıklarının dışgörünüşten fazla bir şey olmasını istemişlerdi belki de. Çünkü, Menşeviklerin üç yıllık idaresi boyunca, kendi devletlerinin kurulması konusunda Gürcülerin duydukları o eski özlem, halk arasında yaygın ve canlı bir duygu haline gelmeye başlamıştı. Ve işgal, bu duyguyu incitmişti. Moskovadaki Milliyetler Komiserliğinin emirleri ve Menşevikleri "tepelemek" için Tiflis'e gönderilmiş olan Rus siyasî polis me-

murlarının gösterdiği faaliyetler de incitiyordu bu duyguyu. Gürcü Bolşeviklerinden bazıları, Menşeviklerle aralarında çıkan daha sonraki anlaşmazlıklara ve Menşeviklerin hükümet başında oldukları süre içinde acı çekmiş olmalarına rağmen, onları, hâlâ eski arkadaşları olarak kabul ettikleri için, eza cefa çekmelerine itiraz etmişlerdi.

Güdülen bu yeni siyaset, Gürcülerin Rus hâkimiyetine karşı eskiden beri duydukları korkuyu canlandırmıştı. Bu siyasetin bir Gürcü tarafından güdülmesi ve bu kimsenin, Tiflisteki kalabalıklara kendi ana dilleriyle hitap etmesi, durumu değiştirmiyordu. Stalin, Moskova'nın sesiyle konuşuyordu çünkü. Kremlinin bu ileri gelen kişisinde eski Cugaşvili'nin hâlâ yaşaması, durumu daha da kötüleştiriyordu. Merkezî hükümetin başka herhangi bir temsilcisi, mahallî tartışmaları ve kavgaları, soğukkanlılıkla ve bir yabancı gözüyle inceleyebilirdi. Oysa aradan çok geçmeden, Stalin, mahallî ihtirasların ve gençlik hatıralarının içine düşmüştü. *Messamy Dassy*'nin küçük-burjuva çoğunluğu tarafından Tiflis'ten âdeta sürülmüş olan ve istediklerini gerçekleştiremeyen genç radikalin kişiliğine yeniden bürünmüş gibiydi. Cugaşvili olarak eski İlahiyat Okulundan birkaç yüz metre ilerde, yıllanmış hesapları görürken; Stalin olarak kendisine gösterilmesi gereken itaatin de yerine getirilmesini istiyordu. Ama olmadı bu.

6 Temmuz 1921'de, Tiflis'te Parti üyelerinin bir toplantısında konuşan Stalin, muhaliflerine hücum etti. "Tek başına" bir ülke olarak Gürcistanın içine düşeceği kötü durumu tasvir etti ve Kafkasya'nın geri kalan kısımları ile işbirliği yaptığı takdirde kazanacağı avantajları belirtti. Gürcistan'ın, Bakû'dan, para vermeden petrol sağlayacağını söyledi. Kafkas Cumhuriyeti, Rusya'dan birkaç milyon altın ruble ödünç alacaktı. Bu armağanları

bir bir ortaya koyduktan sonra, "mahall milliyetçilik"e hücuma geçti. Kafkasya'da süratle dalbudak salmış olan mahallî şovenlik karşısında şaşırıp kaldığım söyledi ve bu durum ile gençliğinde Kafkas emekçi sınıfları arasında görmüş olduğu "kardeşçe dayanışma"nın tanı bir karşıtlık teşkil ettiğini belirtti. Gürcü komünistlerinin bundan sonraki görevi, "mahallî milliyetçiliğe karşı amansız bir mücadeleye" girişmekti. "Milliyetçi kalıntıları kızgın demirle" dağlayıp yakmak ve "yüz başlı milliyetçilik canavarını tepelemek" onlara düşen önemli görevdi. Mahallî milliyetçiler, Partiden tasfiye edilmeliydi. Tasfiyeden korkmamak gerekiyordu. Ana Rus Partisinin 700000 üyesi vardı; oysa, niteliğe değil de niceliğe önem verilse bu miktar yedi milyona kolayca yükselirdi. Rus Partisi, üyelerinin nitelik bakımından üstün olması sayesinde ihtilâli yapabilmiş ve dünya emperyalizminin saldırılarına karşı koyabilmişti. Taklit edilmeye değer örnek işte bu Partiydi.

Tam anlamıyla mahallî bir görüş açısından; yani Gürcülerin açısından, Stalin'in "milliyetçiler"i kabahatli bulup eleştirmesi belki de haklı ve tutarlıydı. Mahallî liderlerden biri aynı şeyleri söyleseydi, itiraz edilmeyecek bir şey gibi görünürdü bunlar. Ama Stalin, Moskova'nın ağzıyla konuştuğu için, "Büyük Rus şovenliği"nin izleri görülüyordu söylediklerinde; hem de kaçınılmaz bir şekilde. Çarlık günlerinde, sınır ülkeleri halklarının bütün hayatî işleri merkezî Rus hükümeti tarafından görülüyordu. Sınır ülkeleri halkları, ihtilâlin bu bakımdan gerçek bir değişiklik getirip getirmediğini düşünmeye başlamışlardı şimdi. Hiçbir şeye inanmamak durumuna düşmeye hakları olmasa bile, şüpheci olmak konusunda herkesten daha fazla hakları vardı Gürcülerin. Onların kendi merkezilikleri hakkında Stalin'in şimdi yaptığı eleştirmeler ise, hiçbir şeye inanmama eğilimlerini pekiştir-

mişti. İngiliz Hükümetinin bir üyesi, İngiliz emperyalizmini içten içe yaşamış olan Dublin şehri halkına, İrlanda milliyetçiliğinin kötülüğü hakkında eleştirici bir nutuk söylüyordu sanki. Bu bakan, aslen İrlandalı olsa; İmparatorluğun tamamen dağılmış olduğunu ilân eden bir ihtilâlci İngiliz hükümeti adına konuşsa bile, sözleri yine de falsolu olacaktı; özellikle, bunları, yeni bir İngiliz işgalinden pek az zaman sonra söylemişse. Stalin'in söylediklerinin Tiflis'te yapmış olduğu tepki, aşağı yukarı buydu.

Sözlerinin yankı uyandırmamasına hiç aldırış etmeyen Stalin, Partiyi; federasyona muhalif olanlardan, mahallî vatanseverlerden ve Menşeviklere karşı yakınlık duyanlardan tasfiye etmesi için, Orjonikidze'ye talimât vermişti. Aşırı baskı hareketlerine girişmeye ihtiyaç yoktu. "Mahallî vatanseverler"in bir kısmını Partiden çıkarmak ve Orjonikidze'nin yol göstermesini kabul edenlerle toplantıları istenilen yöne çevirmek mümkündü. Politbüronun Kafkas federasyonu fikrini oybirliği ile desteklediği kendilerine söylenince, şüphelenenler ve tereddüt edenler de bu karara boyun eğmişlerdi. Politbüronun bi fikri desteklediği, gerçekten doğruydu. (*)

Bunun sonucunda, Bolşevik muhalefet liderleri olan Mdivani ve Makharadze, hiçbir konferans ve mitingde, kendilerine oy verilmediğini gördüler. O zaman Milliyetler Komiserinin "Büyük Rus şövenliğine" itiraz etmeye koyuldular.

(*) Lenin bu fikri kabul etmişti ama, Kafkasyalı taraftarlarına, şunları da açıklamıştı: "Bizim taktiklerimizi olduğu gibi kopya etmemek ve bunları, somut şartlardaki farklara göre çeşitlendirmek gerektiğini anlamalısınız." "Küçük-burjuvaziye, okumuşlara ve özellikle köylülere tavizler vermek konusunda, daha yumuşak, ihtiyatlı ve hazır olmalısınız. Kendi yurdunuzda, 1917-21 tecrübelerini lâfzını değil, ruhunu, anlamını ve derslerini uygulamalısınız."

Eski Gürcü sosyalistini, "Büyük Rus şovenliği" ile ilintili bir kimse olarak görülmesine sebep olan bir mevkiye getiren gelişme, dikkate değer bir gelişmeydi. Korsikalı Bonapartı Fransız İmparatorluğunun kurucusu ve Avusturyalı Hitler'i, Alman milliyetçiliğinin en azılı lideri haline getiren gelişmeden de daha ilgi çekiciydi bu. Korsikalıların pek hıncı yoktu Fransızlara karşı; hattâ Napolyon'un babası, Korsikadaki "Fransız Partisi"nin üyelerindendi. Pan-Cermanizm ise, Avusturya'da her zaman kuvvetli bir etki yapmış ve sadece, Habsburg'ların çürüyüp giden hanedan menfaati tarafından engellenmişti. Gürcistan'da ise, herhangi bir Pan-Rus duygusunun izi bile yoktu ve olamazdı. Ruslara karşı, Polonya'da görüldüğü ölçüde olmasa da, kuvvetli bir hınç duyuluyordu. Stalin, sadece Bolşeviklik dolayısıyla ve âdeta evlatlığa kabul edilir gibi Rus olmuştu; ve Bolşeviklik, Stalin gibi kimseleri, enternasyonal yanı ve özellikle baskı altında bulunan milletlere karşı hassas davranması dolayısıyla kendine çekmişti. Stalin, daha sonraları birçok kere, Rus milliyetçiliği yapmakla itham edilmiştir; ama ne o günlerde ne de daha sonra, Stalin'in milliyetçilikle birlikte ortaya çıkan ve her zaman rastlanan heyecanların ve peşin hükümlerin etkisinde kaldığı söylenemez. Stalin'in asıl temsil ettiği şey, bütün modern ihtilâllerin ortak noktası olan merkezîleştirme ilkesiydi. Stalin, bu ilkeyi, aşırı ve kaba bir şekilde dile getirmişti. Ama onun bu şekilde hareket etmesine yol açan sebepler ne olursa olsun, yaptığı işlerin pratik sonucu, sanki Rus şovenliğinin etkisinde hareket ediyormuş hissini veriyordu.

Bu paradoksal durumun, Stalin'e kimi zaman, garip ve belki de tatlı bir duygu verdiğini gösteren gerçekler vardır. "Biz İngilizler" ya da "Biz, İngiliz İmparatorluğu..." diyebildiği zaman kendine güveni artan kimsele-

re, yani İngiliz tebasına geçmiş kimselere sık sık rastlanır. Stalin de, bu çeşit bir davranışla, Müslüman komünistlerin bir toplantısında, millî duyguların Rusların arasında hiç bir zaman ciddî bir mesele teşkil etmemiş olduğunu söylemişti. "Hâkim bir millet oldukları için, genel olarak Ruslar ve özel olarak Rus komünistleri, ırk baskısı nedir bilmemişler ve genel olarak konuşmak gerekirse, kendi ortamları içinde millî eğilimler ile (büyük iktidar şovenliği müstesna) uğraşmak ve bunları yenmek zorunda kalmamışlardır." diyordu Stalin. Bu sözler *Pravda*'da yayınlandığı zaman bir çok Bolşeviği şaşkına çevirmiş olmalıydı; Stalin de bunları bir daha tekrarlamamıştı zaten. Modern zamanlarda, Rusların, yabancı baskıdan doğan alıngan bir milliyetçilik duygusuna kapılmamış oldukları doğruydu. Rusların milliyetçiliği, çok daha kaba, sert ve tehlikeli bir milliyetçilikti; yani baskı yapanların milliyetçiliğiydi. Lenin, bunun tehlikeleri hakkında ikaz etmişti arkadaşlarını; Çar idaresinin hatıraları yavaş yavaş ortadan kalkacağına göre, eskiden baskı altında kalmış halkların bugün ileri sürdükleri aşırı iddialar karşısında sabırla ve hoşgörüyle davranmalarını istemişti onlardan. Büyük Rus şovenliği, Rus komünistlerinin mücadele etmesi gereken belli başlı kötülüktü; buna karşılık, sınır ülkelerinde bulunan militanların görevi, mahallî yurtseverlik kaynaşmalarının önüne geçmekti. Lenin'in bu güzel öğütleri ile kendisinin de desteklediği merkezî hükümetin taleplerini uzlaştırmak kolay iş değildi. Güttüğü siyasetler birbiriyle çatışıyordu; ancak çok becerikli ve mantıklı bir idareci bunlar arasında bir denge sağlayabilirdi. Stalin'in aşırı merkezîyetçiliğe doğru kaydığı ve hata ettiği besbelliydi.

Stalin bu hatasıyla ("hata" kelimesini burada kullanmak doğruysa eğer), ihtilâlden sonra yeniden şekillendirilmiş olan sivil hizmet kadrolarının özlemlerinde,

ruhî durumlarında ve fikirlerinde görülen eğilimi dile getiriyordu. Bu eğilim, hükümetin daha fazla merkezîleşmesine ve hattâ "büyük ve bölünmez" bir Rusya'nın kurulmasına yönelmişti. Ekonomik ve idarî avantajlarından ötürü, komünistler merkezîleşmeyi tutuyorlardı. Ama Lenin'in deyişiyle, komünistler "Okyanusta birkaç damla" idiler. "Büyük ve evrensel bir tarım reformu..." gerçekleştirmişlerdi, "hem de, bir başka ülkede eşine rastlanmayan bir cüretle gerçekleştirmişlerdi ama aynı zamanda, günlük büro çalışmalarında onuncu dereceden bir reform yapmak için gerekli hayalgücü mevcut değildi." İhtilâl, dört yanı saran kargaşadan kurtulmak için eski Çar bürokrasisine yeniden iş vermek zorundaydı. N.E.P. yürürlüğe girdikten sonra, meslek sahibi milliyetçiler ve muhafazakârlar, hizmete hazır olduklarını yeni yöneticilere bildirmişler ve memnuniyetle kabul edilmişlerdi. Anavatan Rusya'nın kendine lâyık bir duruma girmeye başladığı konusundaki umud, mülteci Beyazlar arasında bile kuvvetlenmişti. Bu umud, Kolçak hükümetinin eski bir üyesi olan Profesör Ustrialov tarafından siyasî bir program haline getirilerek rasyonel şekle sokulmuştu. Taraftarlarını, Sovyet rejimi ile uzlaşmaya ve N.E.P. aracılığı ile bu rejimin daha sonra kapitalizm ve milliyetçiliğe doğru gelişmesini sağlamak için bu rejim içinde çalışmaya teşvik ediyordu Ustrialov. 1920'lerin ilk yıllarında, eski sivil hizmet kadroları, yeni kadroların sağlam bir unsurunu teşkil etmiş bulunuyordu. (*)

Uzmanlara çok ihtiyaç duyulan yüksek kademelerde, eski kadrolar özellikle güçlüydü. Eski Çarlık memurları ile komünistler arasındaki ilişkiler gergindi; komünistler bu "yol arkadaşları"na hem şüphe hem saygıyla ba-

(*) İçsavaştan kısa bir zaman sonra, yarım milyona yakın eski Çarlık memuru, Sovyet hükümeti tarafından görevlendirilmişti./

kıyorlardı. "Yol arkadaşları" ise, hem korku hem de küçümsemenin vatanseverlik ödevine karışmasından doğan bir duyguyla yol gösteriyorlardı Bolşeviklere. Kimi zaman kaba bir şekilde çatışmalarına rağmen, bu iki unsur birbiri üzerinde sürekli ve organik bir etki yapıyordu.

Eski sivil hizmet görevlilerinin, "büyük ve bölünmez Rusya" fikrini doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ileri sürüp savunmaları çok tabii bir şeydi. İhtilâle boyun eğişlerini, muhafazakâr vicdanları karşısında ancak bu şekilde haklı çıkarabiliyorlardı. Gürcistanın işgal edilmesi ya da öteki uzak bölgelerin Rusya ile birleştirilmesi gibi davranışları, kendi ideolojik zaferleri gibi alkışlıyorlardı bunlar. Gerçek Leninistler ise, aynı davranışları, Rusya'nın değil ihtilâlin başarıları olarak görüp doğru buluyorlardı. Onların gözünde, Rusya, enternasyonal ihtilâlin ilk safhasını ve ilk dayanak noktasını teşkil ediyordu ve onun menfaatleri, militan sosyalizmin milletler üstü stratejisine bağımlı kılınmalıydı. Ne var ki, o sırada, hem Rusya'nın hem de zafer kazanmış sosyalizmin sınırları aynıydı. Leninistler, sosyalizmin, milletler arasında eşitliği gerektirdiğine halâ inanıyorlardı; ama, daha önce, Çarın hâkim olduğu bölgelerin tümünün olmasa da çoğunun Sovyet bayrağı altında birleştirilmesinin, sosyalizmin menfaatlerine hizmet ettiğini hissetmekten de geri kalmıyorlardı. Bu noktada, Leninizm ile Ustrialovizm arasındaki fark bulunmaya başlıyordu. İkisi arasında, çifte anlama gelecek çeşitli konular ve geniş bir imkân vardı. Yarı-düzmece yarı-gerçek olan bu yeni milliyetçilik, Stalin'in de kabaca kabul ettiği gibi, Partinin siyasî düşüncesine yavaş yavaş sızmaya başlamıştı. (*)

(*) J. Stalin, **Socinenya**, c. v, s. 239. Profesör Ustrıa de şöyle yazmıştı : "Sovyet hükümeti, uzak bölgeleri merkeze bağ-

Stalin, bu karışık sivil hizmet kadrosuna, bütün öteki liderlerden daha fazla yakındı ve onlardan daha fazla bu kadronun içindeydi. Kadroların çelişken ruh hallerini hassas bir âlet gibi tesbit ediyordu. Gürcistan meselesinde göstermiş olduğu özel eğilimler ve taraf tutmalar, devlet içinde kendini hissettiren daha geniş ve gayrî şahsî baskılara uygun düşmüştü.

1922 yılı yazında, Stalin'in Komiserliği yeni bir çatışmaya konu olmuştu; bu seferki çatışma Ukrayna ile ilintiliydi. Onun müdahalesine karşı, Ukrayna hükümeti de itirazda bulunmuştu. Ukrayna hükümetinin liderleri olan Rakovski (aristokrat ve ihtilâlci bir ünlü ailenin çocuğuydu) ve eski bir Bolşevik olan Skripnik, sınır bölgelerindeki cumhuriyetlerin bağımsızlığı hakkında Bolşeviklerin vermiş oldukları sözün lafzını olduğu gibi kabul ederek, verilmiş olan bu sözlere bağlı kalınmasını istemişlerdi. Stalin'in Kiev ve Harkov'da yaptığı müdahaleler, Tiflisteki müdahalesinden çok daha az şiddetli olduğu halde istiyorlardı bunu. Ukraynalılar ve Gürcüler elele vererek, yakında anayasa konusunda yapılacak olan tartışmalarda, Stalin'e meydan okumaya karar vermişlerdi.

Ne var ki, bu çatışmaların önemini mübalâğa etmek yanlış olacaktır. Stalin'in gösterdiği faaliyetlerin parlak ve başarılı bir yanı da vardı. Stalin, geçmişten bugüne kalarak İhtilâlin karşısına çıkan en güç meselelerden birini, büyük bir çaba ve kararlılıkla ele almış ve işlemişti. Stalin'in, 1918 yılında, Başkırt Cumhuriyetinin te-

---

lamak için elinden gelen çabayı harcayacaktır. Ve bunu dünya ihtilâli adına yapacaktır. Rus vatanseverleri de aynı amaçların gerçekleştirilmesi için mücadele edeceklerdir. Yani, büyük ve bölünmez Rusya adına mücadele edeceklerdir. Bütün ideolojik farklara rağmen, her iki taraf da, aslında aynı yolu izlemektedir." N.V. Ustrialov, "Patriotica", Smiena Vekh'de: s., 59.

şekkülü için uğraştığını biliyoruz. 1920 yılı Baharında ise, bağımsız bir Tatar Sovyet Cumhuriyeti kurulmuş bulunuyordu. Aynı yılın Ekim ayında, kendi - kendini yöneten bir Kırgız hükümeti de kuruldu. İçsavaştan sonra, otuz altı farklı dil ve lehçe konuşan aşiretleri kapsayan bir Dağıstan Cumhuriyeti kurulmuştu. Karelian'lar ve Yakutlar da kendi yönetimlerini kurmaya başladılar. Bu cumhuriyetlerin hiçbiri hür değildi ve olamazdı; ama hepsi de önemli bir ölçüde kendi-kendini yönetme hakkına ve iç hürriyete sahipti. Üstelik, Milliyetler Komiserliğinin yol göstericiliği sayesinde hepsi de, modern medeniyetin nimetlerinden bazılarını tatmışlardı. O dönemin büyük yoksulluğuna ve darlığına rağmen, Komiserlik, daha önce ancak birkaç okul bulunan bölgelerde, binlerce okulun açılmasına önayak olmuştu. Çorak toprakların sulanması ve hidro - elektrik imkânların geliştirilmesi konusunda ilk adımlar atılmıştı. Tatarca, Rusçayla eşit olarak resmî dil haline gelmişti. O civarda yaşayan göçebelelerin yerleşik düzene geçirilmesine tahsis edilmiş olan Kırgızistan bozkırlarında, Rusların yerleşmesi yasaklanmıştı. İlerici kanunlar, Asya kadınlarını, aşiret ve pederşâhi baskıdan kurtarmaya başlamıştı. Zorunluk dolayısıyla küçük çapta yürütülmüş olan bu işlerin hepsi, daha sonraki çabalara örnek teşkil etmişti ve bu işlerin mütevazi başlangıçlarında, ilerlemeye karşı duyulan öyle bir coşkunluk ve samimiyet vardı ki; Bolşevikliğe muhalif olanların birçoğunu bile hayran bırakmış ve büyülemişti.

Lenin'in ilk felç krizi geçirmesinden pek az zaman sonra; 1922 yılı Yaz mevsiminde, Politbüro, Rusya ile uzak bölgelerde bulunan Cumhuriyetler arasındaki ilişkileri çözümleyecek olan bir anayasa reformu üzerinde tartışmalara başlamıştı. Reformun belli başlı düzenleyicisi Stalin'di ve 1922 yılının ikinci yarısı boyunca, yeni

anayasanın ilkelerini açıklamıştı. Stalin'in bu konudaki düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz: Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonunun yerini, Cumhuriyetler Birliği alacaktı. Birlik, dört mahallî kesimden teşekkül edecekti : Rusya, Kafkasya-ötesi, Ukrayna ve Byelorusya (Stalin, Gürcüleri, Kafkasya ötesi federasyona girmeye bu plân yüzünden zorlamıştı). Birliğin, kurucu cumhuriyetler tarafından doğrudan doğruya teşkil edilmesine karşıydı Stalin; merkezî yönetim ile tek tek cumhuriyetler arasında bazı kademelerin bulunması gerektiği hususunda ısrar ediyordu. Merkezî kontrolün, dört ana kanaldan gerçekleştirilmesinin; Moskova ile mahallî idareler arasında yapılacak bir yığın temasla dağılıp gücünü kaybetmesinden çok daha iyi olacağını düşünüyordu Stalin. Komiserlikler, üç ana sınıf içinde yer alacaktı: A) Askerî işler, Dış Politika, Dış Ticaret, Ulaşım ve Haberleşme; Moskovadaki Hükümetin sorumluluğunda bulunacaktı ve bu Hükümetin başka sorumluluğu olmayacaktı. Çeşitli cumhuriyetlerin hükümetleri, bu konulardan sorumlu komiserliklere sahip olmayacaklardı. B) İkinci ana sınıfta, Maliye, Ekonomi, Yiyecek, İş Komiserlikleri ve İşçi Köylü Teftiş Komiserliği yer alacaktı. Bunlar merkezî hükümete tâbi olmayacaklardı ama Moskova ile koordinasyon yapmak durumunda olacaklardı. C) İçişleri, Adalet, Eğitim ve Tarım Komiserlikleri üçüncü sınıf içinde yer alacaktı. Bunlar, mahallî hükümetler tarafından tam bir bağımsızlık içinde idare edileceklerdi.

En yüce iktidar, Tüm Sovyetler Kongresine aitti ve kongreler arasındaki sürede bu iktidar, Merkez Yürütme Kuruluna verilecekti. Merkez Yürütme Kurulu iki meclisten teşekkül edecekti; Yüksek Konsey ve Milliyetler Konseyi. Bütün etnik gruplar, Milliyetler Konseyinde eşit sayıda delegeler tarafından temsil edilecekti. Halk Komiserleri Konseyini, yani Hükümeti, Merkez Yürüt-

me Kurulu tayin edecekti.

İlk nekahat devresinde, Lenin'e, bu tasarıyla ilgili olarak fikir danışılmış, Lenin de tasarıyı desteklemişti. Politbüro, Kafkas Federasyonuna katılmaları için Gürcüleri bir kere daha sıkıştırmıştı. Ukraynalılar, kendileri adına Moskova'nın dışsiyaseti yürütmek niyetine karşı gelmişler ve kendi Dışişleri Komiserliklerini lâğvetmeye yanaşmamışlardı. Bununla birlikte, Stalin'in tasarısı, cumhuriyetlere, geniş bir kendi-kendini-yönetme imkânını soyut olarak veriyordu. Bu tasarıya göre, cumhuriyetler, içişlerini, emniyet meselelerini ve polislerini, bağımsız bir şekilde bizzat yöneteceklerdi. Bununla birlikte, Hükümetin yaptığı işler ile hazırlanmakta olan bu reformun hükümleri arasında apaçık bir çelişme vardı. (*)

Lenin ile Stalin arasındaki anlaşmazlığa işte bu durum sebep olmuştu. Anlaşmazlık, Lenin ile Stalin'in uzun süreli ve dostça ilişkilerinde ortaya çıkan ilk ve son gerçek anlaşmazlıktı.

Yılın ikinci yarısında, Lenin şehirden uzak bir yerde yavaş yavaş iyileşirken, Stalin kendisini sık sık ziyaret etmiş ve olaylar hakkında bilgi vermişti. *Pravda*'da yayınlanmış olan ve hasta lidere karşı muazzam bir hayranlığı dile getiren yazılardan birinde, Lenin'in yakında görevinin başına döneceğini açıklamıştı. Politbürodaki tartışma, Troçki'nin Teftiş Komiserliğine hücum etmesi, yeni anayasa tasarısı, Ukrayna ve Gürcistandaki muhalefet, Lenin ile Stalin'in üzerinde konuştukları belli başlı konular olmalıydı. Stalin'in olaylar hakkındaki açıklamalarının hepsini kabul etmiş olmalıydı Lenin; çünkü Genel Sekreteri kayıtsız şartsız desteklemekteydi. Hattâ

(*) Bu anayasa kabul edildiği zaman, Moskova'ya, bütün öteki cumhuriyetlerdeki siyasî polisi kontrol etme imkânını sağladı.

daha sonra, Ekim ayında görevi başına geçtiği zaman aynı davranışı sürdürmüş ve Genel Sekreterin prestijini güçlendirmek için elinden geleni yapmıştı. İnatçı Gürcülere karşı öfkeye kapılarak ihtarda bulunmuş; Teftiş Komiserliğine yöneltilen eleştirmeleri bertaraf etmiş ve Aralık ayında toplanacak olan Sovyetler Kongresinde, Stalin'in anayasa tasarısını savunmaya hazırlanmıştı. Yardımcısı Stalin'e karşı zımnî güveninin sarsılmaz olduğu anlaşılıyordu.

Ama, Kasım ayında ya da Aralığın başlarında, birşeyler olmuş ve bu güven, telâfî edilmez şekilde sarsılmıştı. Bu değişikliğin, tek bir olaydan değil birçok olayların bir araya gelmesinden doğmuş olması çok muhtemeldi. Gürcü muhalefet liderleri, Lenin'in suçlamalarına, kendi görüşlerini bütün ayrıntıları ile ortaya koyarak cevap vermişlerdi; böylece, Lenin, bu konu üzerinde uzun uzun düşünmek imkâm bulmuştu. Siyasî polis şefi Dzarjinski'nin başında bulunduğu bir araştırma komisyonu da bu sırada Gürcistan'dan dönmüş ve elde ettiği bilgileri Lenin'e sunmuştu. Orjonikidze'nin bazı kaba hareketlerini, Dzarjinski'den öğrenmişti Lenin. Çok öfkelenen Lenin, Longjumeau okulunda yıllarca önce öğrencisi olan Orjonikidze'nin parti üyeliğinden ve görevinden alınmasını istemişti. Ne var ki, sadece Dzerjinski'nin raporuna dayanmayacak kadar ihtiyatlıydı Lenin. Dzerjinski sağlam ahlâklı ve idealist bir kimseydi. Ama aynı zamanda kafası karışık bir mutaassıptı da. Hükümetin öteki bakanlıklarının işlerine karışmış ve bu yüzden, Lenin tarafından, bir Parti kongresinde eleştirilmişti. Stalin'in Tiflis'teki siyasetini de destekliyordu. Lenin, özel sekreterlerinden, Gürcistan hakkında tam bir özet yaparak kendisine vermelerini istemişti.

Lenin'in zihnini karıştıran şey sadece Gürcistan me-

selesi değildi. Görevi başına dönünce, çevresinde belirsiz ama kendini duyuran bir değişikliğin olduğunu hissetmişti. İdare makinasının aksaklıkları, görevden uzak bulunduğu süre içinde daha da artmıştı. Sorulara doğrudan doğruya ve süratli cevap almak daha güçleşmişti. Halk bazı resmî dairelerdeki kaba davranıştan, bazılarındaki kırtasiyecilikten, başka bazı dairelerde de yetkinin kötüye kullanılmasından şikâyet ediyordu. Lenin'in verdiği emirler ve talimat, kimi zaman asıl gönderildikleri yerlere varmadan bilinmeyen bazı yerlerde takılıp kalıyordu. Arkasında karanlık ve belirsiz birşeylerin olup bittiğini seziyordu Lenin. Hattâ rahatsızlığından önce, bütün hükümet makinasının, bu makinanın başında bulunan kendisinin zannettiğinden başka bir yere doğru yol aldığını tedirginlikle duymuş ve bu duyuşunu Partiye açıklamıştı. Bu duyuş, şimdi daha da kuvvetlenmişti. Değişmenin kaynağını bulabilmek için, dosdoğru, Genel Sekreterliğe yönelmişti. Gürcistan, Politbürodaki anlaşmazlıklar, Stalin'den şikâyetler; evet; bunların hepsi değişik bir ışık altında görünmeye başlamıştı artık.

Aralık ayının ortalarında, ikinci felci geçirdi Lenin. Bir hafta sonra, not yazdırabilecek kadar iyileşti. Ama ölümün yaklaştığını hissetmişti. 25 Aralık 1922'de, sekreterine, vasiyet yerine geçecek kısa bir muhtıra dikte ettirdi. Bolşevikliğin bölünmeye uğramasından korktuğunu söylüyordu Lenin. "Partimiz iki sınıfa dayanmaktadır (köylüler ve işçiler); eğer bu sınıflar arasında anlaşma olmazsa, Partinin yıkılması muhakkaktır... Hiçbir tedbir böyle bir bölünmeyi önleyemez." Ama bu tehlike "uzak ve muhtemel olmayan" bir tehlikeydi. Lenin, Politbüroda süregiden anlaşmazlıkların, iki sınıf arasındaki temel uzlaşmazlığı dile getirmediğini dolaylı olarak belirtiyordu. Bununla birlikte, "yakın gelecekte" bir bölünme ve çatlama tehlikesinin ortaya çıkabileceğini ka-

bul ediyordu. Lenin'in marksist ve sosyolojik muhakeme tarzı bu noktada ansızın duraklıyordu; Politbürodaki anlaşmazlığın sosyal zemininin ne olduğunu ima bile etmiyordu. Bunun yerine, kendisinden sonra iktidara gelecek olanlar hakkındaki görüşlerini kısaca ve büyük bir ihtiyatla açıklıyordu. (*)

Böyle davranmakla, sözkonusu fikir ayrılıklarının, ileride daha büyük önem kazanabilmesi ihtimalini gözönünde tutmakla birlikte, sadece şahsî düşmanlıklardan ileri geldiğini söylemek istiyor gibiydi. Lenin, Stalin ve Troçki'yi belli başlı iki hasım gibi ortaya koymaktan çekinmiyor ve onların, "şimdiki Merkez Komitesinin en muktedir iki lideri" olduğunu söylüyordu. Bu kanaatı ilk öğrendikleri zaman, Lenin'in çalışma arkadaşlarının ve tilmizlerinin çoğu şaşırmışlardı. Troçki, rakibini küçümseyerek yukardan bakmış ve onu "tatsız bir alelâdelik" olarak görmüştü. Politbüronun öteki üyelerinden hiçbiri, Lenin'in bu kanaatine katılmazdı; çünkü, bunların herbiri, fikir bakımından Genel Sekretere karşı üstünlük hissediyorlardı. Rakiplerden hangisinin daha muktedir olduğu hususunda Lenin'in kendisinin de şüphesi yoktu: "Şahsen... yoldaş Troçki, hiç şüphesiz ki, bugünkü Merkez Komitesinin en muktedir adamıdır." Ama Troçki'nin büyük kabiliyetlerinin, yükselmesini sağlayacağından kesin olarak emin değildi Lenin. Çatışmanın sonucunun ne olacağı hakkında kesin bir fikre varılma-

(*) Lenin'in vasiyeti, Troçki'nin **The Real Situation in Russia**, s. 320 - 1'den alınmıştır burada. Vasiyetin metni, Rusya'da hiçbir zaman basılmamıştır; ama resmî yazarlar, Buharin, Zinoviev ve Kamenev aleyhine çeşitli cümleleri bu vasiyetten alarak yaymlanuşlardır ve bu cümleler Troçki'nin verdiği cümleleri tutmakta ve böylece, onun verdiği metni dolaylı olarak doğrulamaktadır. Bkz: N. Popov, **Outline History**, c. II, s. 264. Gerçekten de, Stalin aleyhinde ve Troçki lehinde olan kısımları müstesna, vasiyetin tümü resmî olarak alıntı şeklinde yayınlanmıştır.

mış olması ve bu çatışmayı hiç geciktirmeden durdurmak konusunda duyulan endişe, vasiyetin her satırında kendini hissettiriyordu.

"Genel Sekreterliğe getirilmiş olan yoldaş Stalin'in elinde muazzam bir iktidar toplanmış bulunmaktadır; bu iktidarı, gerektiği gibi ihtiyatlı bir şekilde kullanmayı her zaman bildiğinden emin değilim." diyordu Lenin. Bu cümledeki her kelime dikkatli bir şekilde ölçülüp biçilerek kullanılmıştır. Lenin, yeniden rahatsızlanmasından önce zihnine takılan bazı kuşkuları dile getirmişti ama bu şüphelerin, doğrudan doğruya itham edici bir hüküm ileri sürmesini sağlayacak ölçüde gerçeklere yeterince dayanmamış olduğunu da hissetmişti. Stalin hakkında söyledikleriyle karşılaştırılacak olursa, Troçki'nin kişiliği hakkında yaptığı açıklamalar, (kabiliyetlerine karşı gösterdiği hayranlığa rağmen) daha eleştirici bir nitelik taşıyordu. Lenin, Troçki'nin az zaman önce, "Merkez Komitesine karşı mücadele" etmiş olmaklığı üzerinde duruyor ve bu mücadelede, "kendine çok fazla güvenip işlerin sadece idarî yanına karşı eğilim" gösterdiğini ileri sürüyordu. Parti, bu "en muktedir iki adamı" arasında, Lenin'in bu açıklamalarından başka bir şeye dayanmadan seçim yapsaydı, durum Stalin'in biraz lehine olurdu. Troçki'nin kusurları üzerinde ısrarla durduğu gibi, Merkez Komitesine karşı çıkınağa kalkışmasına da değinmişti Lenin. Birlikte çalışmak ve disiplinli olmak geleneği içinde gelişmiş ve "ferdiyetçiliğe" karşı büyük kuşku duymuş bir partinin lideri için, büyük bir kusurdu bu. Lenin, rakiplerden herhangi birinin kötü niyeti olduğunu akla getirecek açıklamalardan dikkatle kaçınmıştı; "istemeyerek ve masum bir şekilde Partinin bölünmesine sebep olabilirlerdi" onlar. Lenin şunu da söylüyordu : "Partimiz önleyici tedbirler almazsa, bölünme beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilir."

Öteki liderler hakkında söyleyeceği şeyler daha azdı Lenin'in. Ekim 1917'de Zinoviev ve Kamenev'in ihtilâle muhalefet etmelerinin "tesadüfî" bir şey olmadığını hatırlıyordu. Böylece, en yakın iki eski öğrencisinin, ihtilâlci karakter ve atılganlıktan yoksun oldukları hakkındaki inancını, usturuplu ve sağlam bir şekilde açıklamış oluyordu. Ama "Troçki'nin Bolşevik - olmadığı dönemi, Troçki aleyhinde kullanılmamak nasıl gerekiyorsa, onlar aleyhinde de Ekim ayındaki davranışları kullanılmamalıydı." Başka bir deyişle, Parti, onların eski hatalarını ve kusurlarını unutmamalıydı ama bu kusurları onlara karşı kullanmaya da kalkışmamalıydı. Troçki'nin Bolşevik olmadığı dönemi hatırlatan kimse, bu dönemin tamamen unutulmamış olduğunu gösteriyordu. Vasiyet, iki genç liderle ilgili kısa açıklamalarla sona eriyordu. Bu liderler, Partinin "en büyük ve değerli nazariyatçısı" olan ve "tümü tarafından sevilen" ama ne yazık ki, "iskolastik bir yanı" da bulunan Buharin ve "çok muktedir bir kimse olduğu halde, ciddî bir siyasî meselede kendisine güvenmemek gereken" Piatakov'du.

Son bir açıklama ve bir vasiyet olduğu halde, Lenin'in bu mülahazaları, hayal kırıklığı verecek ölçüde eksikti; kesin sonuçlara varılmamıştı bu açıklamalarda. Parti içinde bir hizipleşmenin ortaya çıkacağı hakkındaki bu ikazı, herhangi pratik bir yol göstericilik yapamayacak durumda bulunmasıyla çelişiyordu. Verdiği biricik öğüt, "Merkez Komitesi üyelerinin sayısını, 50'den 100'e çıkarmak" tı. Bu öğütün çok yersiz birşey olduğu görülecekti ilerde. Lenin'in tahmin ettiğinin tersine, Merkez Komitesi genişletilince, Politbüronun ve Genel Sekreterliğin gücü azalmak şöyle dursun daha da arttı.

Lenin vasiyeti üzerinde düşünürken, Stalin, Onuncu Tüm Rusya Sovyetleri Kongresini yönetiyordu. Kongre, anayasa reformunu ilke olarak kabul etmiş ve Stalin, bu

reformu, "bütün dünya emekçilerini bir Dünya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri içinde birleştirmeye götürecek olan yolda atılmış kesin bir adım" olarak nitelemiş ve övmüştü. Üç gün sonra, 30 Aralıkta, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (S. S. C. B.) Sovyetlerinin kuruluş kongresinde, reformun, içsavaşta Kızıl Ordunun kurulması kadar önemli ve yüce bir başarı olduğunu söylemişti. Bu şüphesiz ki bir mübalağaydı ve şu anlama geliyordu: "Benim başarım Troçki'ninkinden daha önemsiz değildir". Stalin şöyle devam etmişti: "Bugün, yeni Rusya'mn eski Rusya'ya yani Avrupa'nın jandarması ve Asya'nın cellâdı olan Rusya'ya karşı zafer kazandığı gündür... Kavrama gücünü henüz kaybetmemiş olanlara, komünizmin, eski gerçekleri yıkmakta olduğu kadar, yeni gerçekler yaratmakta da başarılı olduğunu ispat edecektir bu kongre."

O günlerde, son denemelerinin en güçlülerinden birkaçını yazmış olan Lenin, kutlanan bu olay hakkında herhangi bir toplantıda tek kelime söylememişti. S.S.C.B. Sovyetleri kongresi açıldığı gün, yani 30 Aralıkta, Lenin. Gürcistandaki çalışma hakkında notlar yazdırmıştı :

"Stalin'in acelociliğinin ve idarî konularda duygusal tepkilerine kapılarak davranmasının, burada öldürücü bir rol oynadığını sanıyorum; meşhur 'sosyal şovenlike' karşı güttüğü kin (kin, siyasette genel olarak çok kötü rol oynar) için de aynı şey söylenebilir. Dzerjinski'nin de, kendini koyu bir Rus olarak göstermiş olmasından korkuyorum (Koyu bir Rus gibi davranmak konusunda, Ruslaşmış yabancıların aşırı davrandıkları bilinmektedir)... Baskı yapan milletlerin milliyetçiliğini, baskı altındaki milletlerin milliyetçiliğinden ayırd etmek gerekir... Bu büyük Rus milliyetçiliği kampanyasından, Stalin ve Dzerjinski'yi sorumlu tutmamız gerekmektedir."

Vasiyetini yazdırdığından beş gün sonra, Lenin kuş-

kulanmayı bir yana bırakmış ve Stalin'in suçlu olduğundan kesin olarak emin hale gelmişti. Sakıngan eleştirmelerden vazgeçerek, açıktan açığa ithama girişmişti. Bu beş gün içinde, Lenin'in, Kongreye katılmak üzere taşradan gelen ziyaretçileri kabul etmiş; sekreterlerinin Gürcistan meselesi hakkındaki hazırladığı özet kendisine sunulmuş; ya da Genel Sekreter ile tatsız bir görüşme yapmış olması muhtemeldir; belki de bunların hepsi birden olmuştur. Her ne olursa olsun, Lenin'in görüşleri kesinleşmişti artık; ve vasiyetini yetersiz buluyordu. 4 Ocak 1923'te bu vasiyete kısa bir ek yazdırdı. Bu ek, en beğendiği yardımcısı tarafından aldatılmış olduğunu hisseden bir adamın öfkesiyle doluydu.

"Stalin çok kabadır ve bu kusur... Genel Sekreterlik görevinde tahammül edilmez bir özellik haline gelmektedir. Bundan ötürü, yoldaşlara, Stalin'i bu görevden almak için bir yol bulmalarını ve yerine daha sabırlı, daha dürüst, ve yoldaşlara karşı daha nazik ve dikkatli, daha az kaprisli, v. b. bir başkasını getirmelerini teklif ediyorum. Bu durum önemsiz görülebilir ama bir bölünmeyi önlemek ve yukarda üzerinde durduğum Stalin-Troçki ilişkileri açısından önemsiz değildir; ya da çok büyük önem kazanabilecek önemsiz bir şeydir." diyordu Lenin.

Lenin'in karısı Krupskaya ve sekreterlerinin dışında kimsenin haberi yoktu vasiyetten. Tamamen felçli hale geleceğinden ya da ansızın öleceğinden korkan Lenin, Stalin hakkındaki ithamlarını ve Partiye yapmak istediği tavsiyeleri tesbit ettirmek hususunda acele ediyordu. Aradan çok geçmeden, sıhhati yeniden düzelir gibi olmuş ve Lenin, Genel Sekreteri, önce ihtiyatlı bir şekilde ve daha sonra şiddet dozunu gittikçe arttırarak eleştirmeye koyulmuştu. Bu olay, Troçki'nin daha sonraki açıklamalarına dayanılarak tasvir edilmiştir ve bundan ötürü, şüpheci bir kimse bu tasvirin doğru olup olmadığını sorabilir. Ama

bu hikâyenin esas kısmı, Lenin'in *Pravda*'da bizzat yaptığı açıklamalar üzerinde temellenmektedir ve açıklamalar Troçki'nin açıklamalarına uygun düşmekle kalmamakta, aynı zamanda onları sağlam bir şekilde desteklemektedir. Stalin ya da Stalin'i savunanlar tarafından, bu olayla ilgili hiçbir açıklama yapılmış değildir.

25 Ocak 1923'te, *Pravda,* Lenin'in İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliği hakkındaki ilk eleştirmesini yayınladı. Hâlâ yumuşak bir ton taşıyordu bu eleştirme ve pratik sonuçları bakımından kesin ve açık değildi. Lenin, Şubatın ilk haftasında, bir makale dikte ettirerek, Teftiş Komiseri olarak Stalin'e şiddetli ve yıkıcı bir şekilde hücum etti. *Pravda*'da yer alan bu son makalesi, ancak 4 Martta, yani yazılmasından dört hafta sonra yayınlandı. Bu arada, Stalin ya da dostları tarafından, Lenin'i böyle bir hücumdan vazgeçirmeye ikna etmek için beyhude çabalar harcanmış olması muhtemeldir.

"Açıkça itiraf etmeliyiz ki" diyordu Lenin, "İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğinin en küçük bir prestiji yoktur. İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğinden daha kötü bir kurumun bulunmadığını ve bugünkü şartlar içinde bu Komiserlikten hiçbir şey ümid edilemiyeceğini herkes bilmektedir." Stalin'in adı geçmiyordu bu yazıda ama kimin kastedildiği apaçıktı; çünkü, kuruluşundan beri yani dört yıldır, bu Komiserliğin başında Stalin bulunmuştu. "Her nasılsa devam eden, kendisine karşı bir zerre bile güven duyulmayan ve yaptığı işlerin pek az etkisi olan bir Komiserlik kurmanın ne anlamı var?" diyordu Lenin. "Bizim temel amacımız... bunu tüm olarak değiştirmektir." "Gerçekten örnek olabilecek; ve kademeleri ya da rütbeleri dolayısıyla değil de taşıdığı gerçek meziyetlerle herkesin saygısını kazanacak bir şey yaratmak için... çalışmalıyız." Islah edilmiş bir Komiserliğin taşıması gereken gerçek üstünlük ve erdemler hakkında Lenin'in yazdıkları, Sta-

lin'in başkanlığı altında, bu Komiserliğin taşıdığı kusurları dolaylı olarak açığa vuruyordu. "Yeni İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliğimizin... Sovyet ve Parti bürokrasimizden başkasına yararlı olmayan.. gülünç bir ciddiliğe ya da gösterişe düşmemesini temenni edelim. Bu arada şunu da söyleyelim ki, Sovyetlerde olduğu gibi Partide de bir çok bürokrat vardır." Aksaklık, medenî bir şekilde davranışın olmamasından ileri geliyordu. "Bilir bilmez ve mübalağalı bir şekilde 'proleter' kültüründen söz edenler var. Başlangıç için gerçek burjuva kültürü yetecekti bize; ve yine başlangıç için, burjuva kültürünün kaba yanlarından, meselâ bürokratik ya da köleci kültürden kaçınabilseydik, memnun olmamız gerekecekti. Kültür meselelerinde acele etmekten ve geniş kapsamlı tedbirler almaktan daha kötü bir şey yoktur." Gürcü kölelerinin oğlu tarafından yönetilen ve bütün idari çalışmaları kontrol etmek durumunda olan Komiserlik, "bürokratik ve köleci kültüre" saplanmıştı ve bu durum açıkça görülüyordu.

Lenin'in, herkesin önünde yaptığı ilk hücumdu bu. Partinin Nisan ayında toplanacak olan On İkinci kongresinde yapacağı nihaî hücum için gizlice hazırlığa başlamış ve birlikte hareket etmek üzere Troçki ile anlaşmıştı. 5 Martta, yani Stalin'in Komiserliği hakkındaki eleştirmesinin *Pravda*'da yayınlanmasından bir gün sonra, Lenin, Stalin ile sert bir tartışma yapmıştı. Bunun üzerine, Stalin'e hitaben bir mektup yazdırarak, kendisiyle bütün şahsî ilişkilerini kesmiş olduğunu bildirmişti. Ertesi gün; yani 6 Martta, Gürcü muhalefet liderlerine bir telgraf çekerek, onların durumunu, kongrede savunacağını bildirmiş ve şunları söylemişti: "Bu meselede, bütün kalbimle sizinle birlikteyim. Orjonikidze'nin ukalalığına ve Stalin ile Dzerjinski'nin göz yummasına çok kızdım." Bunun üzerine, kongrede izleyecekleri ortaklaşa taktik konusunda Troçki ile tekrar görüşmüştü. Bu taktik Gürcü meselesi

ile ilgiliydi. Ayrıca, özel bir araştırma komisyonu ile Tiflis'e gidecek olan Kamenev'e de bilgi vermişti. Bütün bu teşebbüslere giriştiği sırada, 9 Mart tarihinde yeniden hastalanmış ve bir daha iyileşememişti.

Stalin, Lenin'in bu teşebbüsleri hakkında tam bilgi sahibi değildi, ama tehlikeyi sezmişti. Bütün siyasî hayatının tehlikede olduğunu anlayacak kadar iyi tanıyordu korkunç hasmını. Lenin'in yeniden hastalandığını haber alınca, karışık duygulara kapılmış olmalıydı. Stalin'in bu haber karşısında neler duyduğu hakkında mübalağaya kapılmadan ancak bu söylenebilir. (*)

Lenin'in Kongreye gelip kendisini itham etmesi ihtimalinin ortadan kalkması, içine düştüğü güç durumu iyice hafifletmişti. Troçki'nin kendisine hücum edeceğinden

(*) Lenin'in ölümü karşısındaki tutumu için de en fazla söylenebilecek şey budur. Troçki, Stalin'in, Lenin'i zehirlemiş olabileceğini ileri sürmektedir. Ama kendisinin de belirttiği gibi, pek zayıf bir tahmindir bu. Ayrıca, Troçki'nin Stalin'e karşı yaptığı uzun mücadele süresince, bu ithamı ilk olarak açıkladığı 1939-40'a kadar (Troçki, **Stalin**, s. 372-82) hiç ağzına almaması hattâ bu konuda bir imada bile bulunmaması, sözü geçen ithamın gerçek olmadığını göstermektedir. Troçki, 1930'ların sonlarına doğru yapılan büyük tasfiyeleri 1924 yılına aktarıyor gibidir. Ne var ki, böyle bir aktarma da Troçki'nin, Stalin hakkında bizzat söyledikleriyle çelişmektedir. "Stalin, Troçkizme karşı girişmiş olduğu savaşın nerelere varacağını görebilseydi" diyor Troçki, "bütün hasımlarını yenilgiye uğratmak prespektifine rağmen bu işten çabuk vazgeçerdi." (ibid. s. 389). Stalin'i, Lenin'i zehirlemekle itham etmesinden sonra bile, Troçki, 1924 yılının Stalin'ini, esas bakımından namuslu ama dar görüşlü bir kimse olarak ele almaktadır; bu teşhis, yapılan itham ile çelişme halindedir. Ayrıca, Troçki Rusya'dayken, Stalin'in kendisine karşı bu çeşit bir suikast yapmamış olduğunu da unutmamak gerekir; oysa, Stalin, Lenin'i öldürmeye muktedir olsaydı, aynı şeyi Troçki'ye de yapabilirdi şüphesiz. Ne var ki, Lenin ile Stalin'in bu sıradaki ilişkileri, Lenin'in ölmesiyle, Stalin'in büyük bir endişeden kurtulduğu sonucuna varmamızı mümkün kılmaktadır.

kuşkulanmakta hakkı vardı Stalin'in; tehlikeli bir eleştirici olarak karşısına çıkabilirdi Troçki, ama "sahte adaleli bir şampiyon" olduğunu da gösterebilirdi. Troçki'yi, hareketsiz hale sokmak için çareler bulmaya çalışıyordu Stalin. Partinin bütün tarihinde, Lenin'in yol göstericiliğinden yoksun kalınarak yapılacak olan bu ilk kongrenin hazırlıkları hakkında Politbüro'da tartışma açılınca, Stalin, Lenin yerine Merkez Komitesinin esas raportörü ve sözcüsü olarak, kongrede Troçki'nin konuşmasını teklif etmişti. Troçki'nin anlattığı gibi, bundan sonra iki rakip arasında bir komedi oynanmıştı ve oyunculardan hangisinin daha az samimi olduğunu kestirmek çok güçtü. Troçki, daha Lenin ölmeden liderlik iddiasına kalkıştığını halk düşünmesin diye, Lenin'in geleneksel rolünü oynamaktan kaçınmıştı; endişesi şüphesiz ki samimiydi. Ama Genel Sekreter olarak Stalin'in resmen Lenin'in görevini yerine getirmesi gerektiğini teklif etmişti Troçki. Ne var ki, Stalin, bu teklifi reddecek kadar ihtiyatlı bir kimseydi. Çok tehlikeli olan bu görevi yerine getirmeyi sonunda Zinaviev kabul etmişti.

Bu arada, Lenin'e karşı alçak gönüllülük ve körükörüne bağlılık gösteriyordu Stalin. Bu çeşit davranışlar, kendisine yöneltilen ithamların çoğundan kurtarıyordu onu. Lenin'in son rahatsızlığından birkaç gün sonra "Komünist Stareji ve Taktik" adlı bir denme yazmıştı Stalin; bu denemede, hasta lideri büyük bir saygıyla anıyordu ("Bu deneme, yoldaş Lenin'in temel düşüncelerinin, şematik ve özet halinde açıklanışıdır" diyordu.) Aralarındaki sert çatışma Kremlin'in dışına sızmış olsaydı, bir çok insan inanılmaz bir şey olarak bakacaktı bu denemeye. Troçki'ye de belli belirsiz teklifler yapmaya devam ediyordu Stalin. Politbüro toplantılarında uysal ve uzlaşıcı bir şekilde davranıyor; kongre için hazırladığı önergelerde belli hususların değiştirilmesi istendiğin-

de bütün istekleri kabul ediyordu. Kendisini eleştirenlere sözlü tavizler vermek için her fırsattan yararlanıyordu. Küçük milliyetlere karşı güdülecek siyaset konusunda hazırladığı önerge, sonunda, kendi üslûbundan çok Troçki'nin üslûbunu taşımıştı. Bu önergenin ağırlık noktası, Sovyet Cumhuriyetleri Birliğini, "şovence bir anlayışla 'büyük ve bölünmez' Rusya'nın" kuruluşunun başlangıcı olarak telakki eden Sovyet memurlarının, yani "hem *merkezde* hem de taşrada bulunan Sovyet memurlarının" hatalı davranışlarının açığa vurulmasındaydı. Rus bürokrasisi, "geri kalmış milliyetlerin ihtiyaçlarını ve taleplerini gerektiği gibi ele almasını öğreninceye kadar", bağımsız cumhuriyetleri, yeni ortaya çıkmış hükümetlerine terketmeyi ve Stalin'in yüceltilmiş anayasa reformunun düzeltilmesi imkânını öngören bir değişikliği de açıkça kabul etmişti. Ama Stalin, kendi güttüğü siyaseti haklı çıkaran bir kaçamak da bulmuştu; bu, "mahalli milliyetçiliğin" malıkûm edilmesiydi.

Büyük Frederik, halkla bir anlaşma yaptığını ve bu anlaşma gereğince, halkın herşeyi söylemekte; kendisinin de herşeyi yapmakta serbest olduğunu açıklamıştı bir zamanlar. İstediği gibi hareket edebilmesi sağlamnca, Stalin de, bu dönemde, Troçki gibi konuşmaktan hoşlanıyordu. Bütün tavizlerden sonra, Politbüro, Lenin'in Gürcü meselesi hakkındaki notlarını kongreye iletmemek kararını aldı. Bunun gerekçesi olarak da, Lenin'in bu notları ne şekilde kullanacağının apaçık bir şekilde belli olmadığını ileri sürdü. Bu, Stalin'in ilk taktik başarısıydı. İkinci başarısı ise, Troçki'nin, kongrede, Genel Sekretere karşı hazırlamış olduğu hücumu yapmaktan kaçınmasıydı. (Politbüronun sadece bir tek üyesi, yani Buharin, Gürcülerin ve Ukraynalıların muhalefetini desteklemişti.) Lenin'in iyileşeceğini uman ve birlikte girişecekleri hareketin tek başına çıkış yapmasından daha

etkili olacağına inanan Troçki, beklemeyi tercih etmişti. Bu arada durmadan çalışıyordu Stalin.

Politbüro içinde, Zinoviev, Kamenev ve Stalin'den teşekkül eden bir üçlü yönetimin ortaya çıkması bu tarihlere raslar. Bu üç kişinin dayanışma haline girmelerinin sebebi, Troçki'nin Parti liderliğine geçmesini engellemekten başka şey değildi. Tek başına kaldıkları zaman, bu üç kişiden hiçbiri Troçki ile boy ölçüşemezdi. Üçü bir araya geldikleri zaman, kabiliyet ve etki bakımından güçlü bir birlik teşkil ediyorlardı. Zinoviev, halkı kendi tarafına çekebilen ve halk tarafından sevilen bir siyaset adamı, bir hatip ve bir demagogdu. Kamenev ise, bu gurupun strateji uzmanı ve güçlü beyniydi; iktidar mücadelesinde çok üstün bir rol oynayan öğreti [doktrin] meselelerinde iyi yetişmiş bir kimseydi. Stalin'e gelince; gurubun taktikçisi ve teşkilatçı gücüydü o. Bu üç kişi zaten, Partiyi tümüyle ellerinde bulunduruyor ve yönetiyorlardı; bundan ötürü Hükümeti de yöneten onlardı. Kamenev, Lenin'in vekili gibi hareket etmişti ve Moskova Sovyetinin başında bulunuyordu. Zinoviev ise, bir süre sonra Leningrad diye adlandırılan Petersburg Sovyetinin başkanıydı. Taşra eyaletlerinin çoğunluğu, Stalin'in elindeydi. Zinoviev, aynı zamanda, Komünist Enternasyonali'nin başkanıydı; bu teşkilâtın Rusya'da çok büyük bir manevî etkisi ve önemi vardı.

Ayrıca, bu üç kişi, Partinin eski geleneğini temsil ediyorlardı. 1903 yılındaki bölünmeden bu yana, Bolşevikliğin içinde sürekli olarak bulunmuş ve çalışmışlardı; liderlik konusunda kıdemleri vardı. Troçki istisna edilecek olursa, Politbüro'nun öteki üyelerinden Buharin henüz genç sayılırdı ve sendikalar başkanı Tomski, çok daha sonra Parti üyesi olmuştu. Kıdem, aynı zamanda kahramanlık dolu bir geçmişi ifade ediyordu ve Bol-

şevikliğe karşı gösterilmiş sarsılmaz bir bağlılığın deliliydi. Bu üç kişi, Partiyle birlikte beş yıl çalıştıktan sonra, genel olarak Lenin'in halefi olarak kabul edilmiş olan bu "eski - Menşevik"in [yani Troçki'nin] ardından gitmeyi reddediyorlardı şimdi. Dayanışmalarının biricik sebebi buydu ve bu sebep onları, birlikte hareket etmeye zorluyordu. Politbüro'nun öteki üyelerinden herbiri ayrı bir yol tutturduğu için, bu üçlü yönetim, çoğunluğu otomatik bir şekilde ele geçirmişti. Üzerinde daha önce fikir birliğine vardıkları önergeleri ve teklifleri, Politbüro'da şaşmaz bir şekilde kabul ediliyordu. Politbüronun disiplini, öteki üyelerin elini kolunu bağlıyordu; aralarındaki tartışma konularından birini dışarıya aktarmak, namuslu bir hareket sayılmazdı.

Durumu bu şekilde hazırlamış olan Stalin, kongreden hemen hemen hiç korkmuyordu. Karşısında sadece ikinci dereceden hasımları vardı ve bunlar, delegelerin çoğunluğunu kendi saflarına çekmek konusunda başarısızlık göstermişlerdi. Delegelerin çoğu, siyasî mevkileri dolayısıyla Genel Sekreterliğe boyun eğmek zorundaydılar. Genel Sekreterliğin personel bölümünün çalışmalarını kongrede açıkladığı zaman, Stalin, bu bağımlılığın ne ölçüde olduğunu da bizzat açıklamıştı. Bu açıklamalar, Partinin kamu hayatının bütün kesimlerinde kontrolünü nasıl gerçekleştirdiğini gösteriyordu. Bir yıl önce, sendikaların mahallî liderlerinin sadece yüzde 27'si Parti üyesiydi. Oysa şimdi bu nisbet, yüzde 57'e yükselmişti. Kooperatiflerin yönetiminde, komünistlerin miktarı, yüzde beşten yüzde elliye; silâhlı kuvvetlerin komutanlar kademesinde ise, yüzde on altından yirmi dörde yükselmişti. Stalin'in "iletme kayışı" diye adlandırdığı ve Parti ile halk arasındaki ilintiyi sağlayan bütün öteki kurumlarda da aynı şey olmuştu. Bu iletme kayışlarının dışında tek bir kamu kurumu bile bırakılmamıştı.

Kuvvetlerini düzenleyebilmek ve yönetmek için, personel bölümü, Partinin "kilit noktalarında" görev alan kimseler hakkında, ayrıntılı dosyalar tutmağa başlamıştı. İlk tasfiyelerden sonra, Partinin şimdi 400000 üyesi ve 20000 görevlisi vardı. Personel bölümü, şimdiye kadar, orta ve yüksek kademede bulunan 1300 sanayi yöneticisinin sicilini tesbit etmişti. Stalin, bu konudaki çalışmaların devam ettiğini söylemişti. Her üyenin meslekî ustalık ve uzmanlığı; siyasî bakımdan ne ölçüde güvenilir olduğu ve ahlâkî özellikleri üzerinde uzun uzadıya durularak hazırlamyordu bu dosyalar. Bir üyenin sicilindeki her kusur, olduğu gibi işleniyordu. "Her görevliyi, kılı kırk yararcasına ve bütün ayrıntılarıyla incelemek gerekir" diyordu Stalin. "Bu yapılmazsa, siyaset anlamını kaybeder ve saçma bir hareket durumuna gelir" di. Personel bölümü, görevli talebini karşılamak ya da karşılanmasına yardım etmek zorunda olduğu için, ülkenin dört bir yanına dalbudak salmıştı. Üyelerin işini ve bulundukları yerleri değiştirmek ve bir atanmayı gerçekleştirmek için herhangi bir kimseyi başkentten Sibirya'nın ıssız bir köşesine göndermek gücüne sahipti. Şerefli bir atanma bile, dikkafalı bir üyeyi cezalandırmak için vesile olabilirdi. Tutumları, Genel Sekreterliğin hoşuna gitmeyen kimselerden pek azı, geçmişte işledikleri bir hatanın, şimdi herkese açıklanarak yüzlerine vurulmayacağından emin olabilirdi. Ama o günlere kadar, böyle bir davranış âdet haline gelmiş değildi.

Partinin liderlerinin atanması da Genel Sekreterliğin görevleri arasındaydı. Stalin, bu konuda söz ederken üzüntülü gibi görünmüştü. Mahallî teşkilâtların, kendi sekreterlerini kendilerinin seçmesi zamanı geldiğini; bu sekreterlerin artık yukardan atanmamaları gerektiğini söylemişti kongrede. Ama kaliteli yöneticiler o kadar azdı ki, mahallî teşkilâtlar merkezden yönetici gönderilme-

si için Genel Sekreterliği iyice sıkıştırıyorlardı. "Parti lideri yetiştirmek çok zor bir iş" diyordu Stalin, "en az beş, on yıl hattâ daha fazla zaman harcanmasını gerektiriyor. Yoldaş Budyeni'nin süvarileri ile şu ya da bu ülkeyi ele geçirmek, taban üyeleri arasından iki üç tane lider yetiştirmekten çok daha kolaydır." Stalin, gazetelerde sık sık hücuma uğrayan ve alaya alınan mahallî komiteleri savunmaktan da geri kalmamıştı. Sayıları kabarık olan sekreterleri adına da konuşmuş ve onların kavgalarını ya da entrikalarını bile savunmuştu; "tutarlı bir liderler çekirdeği" nin teşekkülüne yardım ettikleri için, onların hem iyi hem de kötü tarafları olduğunu ileri sürmüştü. Başka bir deyişle, mahallî komiteler, kendi küçük üçlü ya da ikili yönetimleriyle, Politbüro'nun ufaltılmış bir kopyası gibiydiler.

Bir eleştiriciye verdiği cevapta, Stalin, kongre önünde Politbüroda bir üçlü yönetim olduğunu ve herhangi bir muhalefet karşısında dayanışma halinde bulunduğunu açıkça ilk olarak itiraf etmişti. Şöyle diyordu Stalin, "Osinski, Stalin ile Kamenev'i övdü ama Zinoviev'e hücum etti. (*) Bunu yaparken şimdilik birini bertaraf etmenin yettiğini ve ötekilerin sırasının da geleceğini düşünüyordu. Onun amacı, yıllarca süren çalışma ve çabalamalardan sonra Merkez Komitesi içinde teşekkül etmiş olan bu çekirdeği parçalamaktı.. Kafasını bir duvara çarpacağı ve bundan zarar göreceği hakkında kendisini ikaz etmek zorundayım." Parti içinde daha geniş bir tartışma hürriyeti olmasını isteyen bir eleştiriciye de, Partinin, tartışma derneği olmadığını söyleyerek cevap verdi Stalin. (**) Rusya, "emperyalist kurtlar tarafından sarıl-

(*) Yazılarında "Osinski" adını kullanan bu eleştirici, ünlü bir Bolşevik iktisatçısı olan Prens Obolenski'dir.

(**) Bu eleştirici, pek az zaman sonra intihar eden Lutovinov'dur.

mıştır ve bütün önemli meseleleri Partinin 20000 hücresinde tartışmak, düşmanın eline koz vermekten başka şey değildir." diyen Stalin uzun uzun alkışlanmış ve sözlerine şöyle devam etmişti, "Tek bir fikir çevresinde böylesine kenetlenmiş ve tek bir fikirden böylesine ilham almış başka bir kongre görmemiştim uzun zamandır. Yoldaş Lenin'in burada olmayışına üzülüyorum. Burada olsaydı şöyle diyebilirdi : 'Partiyi yirmi beş yıldır yetiştirdim ve hem büyük hem de kuvvetli bir parti haline getirdim". Stalin daha önce hiçbir kongrede, bu seferki kadar kendinden emin şekilde konuşmamıştı.

Lidersiz ve yardımsız kalan gayrı memnunlar, kongrede yenilgiye uğramışlardı. Aradan üç ay geçtikten sonra yani 1923 yılı Ağustos ayında, sanayi kollarındaki beklenmedik grevlerin patlayışı, Politbüroyu telaşa düşürmüştü. 1921 yılında, N. E. P.'in uygulanmasına başlandığından beri, Rusya'nın ekonomik hayatı düzelmeye başlamıştı ama ağır ağır gerçekleşiyordu bu. Sanayi, ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı; köy ve kasabalara, köylülerin yiyecek maddelerini satmalarım sağlayacak ürünleri arzetmek konusunda başarı sağlayamıyordu henüz. Düşük ücretler, işsizlik ve açlık, işçi sınıfını umutsuzluğa sürüklüyordu. Kaynaşma iktidar partisinin içine kadar sızmıştı. Parti saflarında teşekkül eden gizli gruplar meydana çıkarılmıştı. Sendikalar işçilerin taleplerine kulak asmadıkları için, memnuniyetsizlik "gayri resmî" grevler şeklinde patlak veriyordu. Parti saflarında meydana çıkarılan guruplardan bazıları yarı - Menşevik guruplardı; bazıları ise tamamen Bolşeviklerden teşekkül etmişti. Bu Bolşevikler, 1921'de yasaklanan muhalefete mensup kimselerdi; bunlara yeni muhalifler de katılmıştı. İsteklerinin en önemlisi, Parti içinde eleştirme hürriyetinin gerçekleşmesiydi. Muhaliflerin bir kısmı Partiden atıldı; bir kısmı da hapsedildi. Komünist-

ler arasındaki gizli muhalefetin ilk örnekleri bunlardı. Gizli guruplar, o ana kadar, ilinti haline geçmeden çalışmışlar ve liderlikten yoksun bulunmuşlardı. Üçlü yöneticiler [Stalin, Kamenev, Zinoviev], rakipleri ile gayri memnun taban üyeleri arasında bir ilintinin kurulmasından korkuyorlardı.

Üçlü yöneticiler, bu buhrana karşı, çelişken bir şekilde tepki gösterdiler. Merkez Komitesine, Parti üyeleri için tartışma hürriyetini ve demokrasiyi gerçekleştirmenin bir ihtiyaç olduğunu belirten bir önerge verdiler. Öte yandan, gizli muhalefete karşı, siyasî polisi harekete geçirdiler. Polis, muhalefet gurubunun bulunması konusunda sıradan Bolşeviklerin işbirliği yapmaya çoğunlukla yanaşmadıklarını gördü. Bunun üzerine, Dzerjinski, polisin, işbirliği yapmayan Bolşeviklere karşı da harekete geçebilmesi için Politbüro'nun izin vermesini istedi. Bu andan itibaren, Troçki ile üçlü yönetim arasındaki mücadele başka bir döneme girdi. Dzerjinski'nin ileri sürdüğü isteğin kabul edilip edilmemesi hakkında ne düşündüğünü açıklamadan, üçlü yönetime karşı saldırıya geçmişti Troçki. Olup bitenlerin, Partinin içinde bulunduğu ruhî durumu; hayal kırıklığını ve liderlere karşı güven duyulmadığını çok iyi dile getirdiğini ve bunun açık bir belirtisi olduğunu söyledi. İçsavaş sırasında bile, "[yukardan] atanma sisteminin bugünküne nisbetle onda bir miktarına varmamış olduğunu ve mahallî komite sekreterlerinin atanmasının artık bir kural haline gelmiş olduğunu" belirtti. "Tam anlamıyla gelişmiş bir işçi demokrasisi ile, diktatörlük rejiminin birbiriyle uzlaşmayacağı apaçık olduğuna göre", bir işçi demokrasisi isteminin altında demagojik niyetlerin yattığını ileri sürdü. Ama içsavaş disiplininin yerini "çok daha gerçek ve geniş bir parti sorumluluğu" almalıydı. Ne var ki, böyle olmamış ve "parti mekanizmasının bürokratlaşması, da-

ha önce rastlanmadık bir ölçüye varmıştı; üstelik, memnuniyetsizlik ve eleştirme açıkça dile getirilmemiş ve dile getirilmesi önlenmiş olduğu için, yeraltı faaliyeti şeklini alıp, kontrol edilemeyen tehlikeli bir biçime girmişti."

Üçlü yöneticiler, Troçki'nin ortaya attığı meseleleri görmezlikten gelerek, onu kötü niyetli olmakla, şahsî ihtiraslara kapılmakla; Hükümette kendisine verilmiş görevleri ihmal etmekle ve v.b., itham ettiler. Lenin'in yerine geçmek istemekle de itham ettiler onu. Sonuncu itham, bir bakıma doğruydu; çünkü Lenin'in yerine geçme mücadelesi, durumun kendisinden doğan bir şeydi. Ama bu ve bütün öteki ithamların, konuyla ilgisi yoktu; çünkü, Troçki'nin teşhis edip ortaya koyduğu gibi, Parti içindeki bulıran bir gerçekti.

Bu arada, kırk altı tanınmış komünist, bir bildiri yayınlamışlardı. Bildiri, özü bakımından, Troçki'nin eleştirmelerinden farksızdı. Bildiriye imza atanlar arasında Lenin'in vasiyetinde, genç neslin iki muktedir liderinden biri olarak adı geçen Piatakov; Politbüronun eski üyelerinden Preobrajenski ve Serebriakov; Ekim ihtilâlinin askerî lideri Antonov - Ovseenko; ayrıca Smirnov, Osinski, Bubnov, Sapronov, Muralov, Drobnis ve başkaları gibi, içsavaşta liderlik etmiş kafalı ve karakter sahibi kimseler vardı. Bunlardan bazıları, temel ilkeler, Parti liderliği tarafından başarıya ulaştıracak araçlara feda edilmeye başlandığı zaman Parti içinde ortaya çıkan tedirginliği dile getirerek, Lenin ve Troçki'ye karşı muhalefete girişmişlerdi. Şimdi de, Partinin bu temel ilkelerden uzaklaşması arttıkça daha da şiddetlenen bu tedirginliği dile getiriyorlardı. Onların bu çıkışını, Troçki'nin doğrudan doğruya teşvik ettiği kesin olarak söylenemez. Troçki, o ana kadar, üçlü yöneticilerle, Politbüronun kapalı kapıları ardında tartışmıştı. Partinin büyük bir kısmı, gü-

dülen resmî siyaseti, Troçki'nin bütün kalbiyle desteklediği izlenimine kapılmıştı. Bundan ötürü Troçki çok kötü bir durumda bulunuyordu; çünkü muhalefet ettiği bir siyasetin sorumluluğunu taşıyordu ve kendisini destekleyebilecek olanları yanına çekmek için, zamanında hiç bir şey yapmamıştı.

Kasım ayında, buhranın yaratmış olduğu telaş ve korku, üçlü yöneticileri, Parti içinde demokratik bir reform yapılmasını isteyen bir önerge hazırlamaya sevk etti. Gürcü meselesinde olduğu gibi, Stalin, Troçki'ye her çeşit sözlü taviz vermekten kaçınmadı. Politbüro, önergeyi oybirliği ile kabul etti. Troçki, bu önerge lehinde oy vermekten başka bir şey yapamazdı. İhtilâlin altıncı yıldönümünde, yani 7 Ekim günü, Zinoviev, Bolşeviklerin zihnini bulandıran bütün meseleler hakkında genel tartışma açıldığını resmen bildirdi. Partideki sıkı yönetim nihayet kaldırılmış gibi görünüyordu.

Ama böyle olmamıştı. Muhalefetin itiraz ettiği durum, Stalin'in ya da öteki üçlü yöneticilerin mevki hırsının ve kötü niyetinin sonucu değildi sadece; bu durumun daha derinde yatan sebepleri vardı. İhtilâl, büyük bir siyasî makina kurarak kurtarmıştı kendini. Kütlelerin düşmanlığı değilse de kayıtsızlığı; ikna ederek değil de zorlayarak iş görülmesini gittikçe daha yaygın hale getirmişti. Bütün bunları değiştirmenin; siyasî makinayı temizlemenin ve hattâ sınırlı bir şekilde çalışmaya zorlanmasının ve sadece halkın kanaatinin sağlamlığına güvenmenin artık zamanı gelmiş olduğunu kesin olarak kim ileri sürebilirdi? Böyle bir teşebbüsün, ihtilâli tehlikeye düşürmeyeceğinden kim emin olabilirdi? Bir işçi demokrasisi gerekliyse, bu Menşeviklerin ve Sosyal Revolüsyonerlerin yeniden faaliyete geçmelerine izin verilmesini mi gerektirecekti? Aralarında Troçki de olmak üzere, Stalin'i eleştirenlerden çoğu, Menşeviklerin kanun dışı

kalmalarında fikir birliği halindeydiler. Onlara göre, Sovyet Cumhuriyeti içinde sıkı yönetimi kaldırmak zamanı gelmemişti henüz; bütün istedikleri, bu sıkı yönetimi sadece Parti içinde kaldırmaktı. Ama, iyi ya da kötü, diktatörce bir rejimle yönetilmek durumunda bulunan bir toplumda, Partinin tamamiyle tecrid edilmiş bir hürriyet alam olarak kalması mümkün müydü? Tartışmaya giren her iki taraf da içine düştükleri açmazın farkındaydı. Ama bu, taraflardan biri için yani muhalefet için bir zaaf kaynağı olduğu halde, öteki taraf için bir kuvvet kaynağıydı.

Bunun sonucu olarak, Troçki yukardan çıkarılacak olan sınırlı bir reform; belli ölçüde bir idarî hürriyet istemekle yetindi. Yöneticilere karşı kamu oyuna hattâ Komünistlerin oyuna bile başvurmaktan kaçınmaya dikkat etmişti Troçki. Ama tartışmayı ortaya dökmenin gerekli olduğunu hissetmişti şimdi. Genel tartışmanın resmî bir şekilde başlatılması, yöneticiler aleyhine kamuoyuna başvurmak imkânını vermişti ona; hem de yöneticilerin resmî izni ile başvurmak imkânını vermişti. Troçki'nin gerçek ya da dış görünüş bakımından göstermiş olduğu tutarsızlığın altında daha derin düşünceler bulunuyordu. Troçki, diktatörlük ile hürriyet arasında bir denge kurmanın ve şartlara göre, bunlardan birini genişletmenin ya da daraltmanın mümkün olacağına inanıyordu. Rejimin Rusya'nın ekonomik kalkınması ve sosyalizmin ilerlemesi ile birlikte, zorlamalara gittikçe daha az başvuracağını ve halkın desteğini daha fazla kazanacağını umuyordu Troçki. İhtilâl, gençliğini yeniden ele geçirebilecekti. İhtilâl ile halk arasındaki kopuşun geçici olduğuna inanmıştı Troçki. Üçlü yöneticiler ve özellikle Stalin ise bu konuda çok daha umutsuzdular.

Böylece, Troçkizm ve Stalinizm arasındaki farklardan bir çoğunun kaynağına ulaşmış bulunuyoruz. Her iki

gurup da, Marksist görüşe dayandığını ileri sürüyordu ve bu ileri-sürüşlerinin samimiyetinden şüphe etmek için sebep yoktu. Çünkü her iki gurubun, Marksizm ve Leninizme bağlı olduğunu iddia etmesi, Protestanların ve Katoliklerin, Hıristiyanlık üzerine yemin etmeleri kadar tabiiydi. Her iki gurubun inançları ortak olduğu için, bu inançlar, aralarındaki çatışmayı anlamamızı sağlayacak bir ipucu vermezler. Troçki'nin davranışının temelini teşkil eden şey, ihtiyatlı ama gerçek bir ihtilâlci iyimserliktir. Troçki, yöneticiler, doğru bir sosyalist siyaset izledikleri takdirde, işçi sınıfının onları destekleyeceğine inanıyordu. Bu inanç Marksist felsefenin içinde zımnî bir şekilde vardı ve Stalin, bunu açıkça hiçbir zaman reddetmemişti. Ama Stalin'in güttüğü siyasetin altında, sosyalizmin halk tarafından sevilip destekleneceğine karşı derin bir inançsızlık bulunmuştu daima; hattâ bundan daha fazlası bile vardı; yani insana ve topluma özü bakımından kötümser bir yaklaşma ve bakış sözkonusuydu burada. İhtilâlci iyimser, bütün umudunu, halka yönelteceği samimi bir çağrıya bağlar. İktidarda bulunan kötümser ise, yönettiği kimselere karşı güvensizdir. Komünist kötümser, öğretisini [doktrinini], batınî bir bilgi olarak telakki eder. Zihinlerine zorla yerleştirilmedikçe, emekçi sınıfların, bu öğretiyi kabul edebileceklerine inanmaz. Hem iyimser hem de kötümser, Kapitalist toplumun kötülüklerini ortadan kaldıracak biricik çarenin, Komünizm olduğuna inanmıştır. İyimser, hastanın yeterince aydınlatıldığı takdirde ergeç (geç olmaktan çok erken gerçekleşecektir bu) devânın verilmesini bizzat isteyeceğine inanmıştır. Kötümser ise, hastanın isteğine pek bakmadan ilâcı vermeye eğilimlidir.

Zinoviev'in genel tartışmayı resmen açmasından birkaç hafta sonra, Stalin, Moskova'nın bir işçi semti olan Krasnaya Presnya komünistlerine, "Yeni Akım" ın an-

lamı hakkında bir konuşma yapmıştı. Partinin bir kaynaşma halinde bulunduğunu ve memleketteki ruhî durum ile ilintisini kaybetmiş olduğunu açıkça itiraf etmişti. Bunun sorumlusu olarak da, kamu işleri üzerinde tartışmayı bırakmış ve yukardan atanmayı tercih ederek seçim usulünden vazgeçmiş olan mahallî teşkilâtları göstermişti. Liderliğin bir hatası varsa, o da, bu aksaklıkları zamanında farkedemeyişiydi. Sözlerine şöyle devam etmişti Stalin : "1917'de bir komün; bir emekçiler birliği kurmakta olduğumuza ve bürokrasiyi ortadan kaldıracağımıza inanmıştık... Bu, başarmaktan henüz uzak olduğumuz bir idealdir... Devleti, bürokratik unsurlardan kurtarmamız için gerekli olan şey, halkın belli bir medeniyet düzeyine yükselmesi; güvenliğin her tarafta gerçekleştirilmesidir... Bu gerçekleşince,.. öteki hükümet kurumlarını da etkileyen... geniş askerî kadrolara ihtiyaç kalmaz." Bu durumun yaratmış olduğu kötülükler, Yeni Akım tarafından kısmen ortadan kaldırılabilirdi. Ama Parti, hürriyetten yararlanırken dikkatli olmalıydı. Seçim usulü yeniden geçerli olacaktı ama, seçimler üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmamalıydı. Söz hürriyeti olacaktı, ama daha önceki sınırlamalar da uygulanmalıydı. Stalin'in bu konuşmasının son kısmı büyük bir önem taşıyordu. Bazı eleştiricilerin, Troçki'nin sözlerini bir delil gibi kullanmaya kalktıklarını belirtmişti Stalin. Oysa, eleştiricilerin bu hakkı nereden bulduklarına şaşıyordu Stalin; çünkü onun bildiği kadar, Troçki (Stalin saygılı bir şekilde konuşuyordu burada) Partinin bir tartışma derneği olmadığı ve eylemin disiplin içinde yürütülmesi gerektiği üzerinde ısrar etmiş olan bir kimseydi. Böylece, dinleyicilerine, Troçki'nin Genel Sekreterlik tarafından güdülen siyaseti desteklediği izlenimini vermişti Stalin. Oysa Troçki ile üçlü yöneticiler arasındaki son mektuplaşmalar açısından ele alındığı zaman, Stalin'in böyle davranarak,

Troçki'yi herkesin önünde bir tartışmaya kışkırtmak istediği anlaşılmaktadır.

Üç gün sonra, yani 5 Aralıkta, Troçki, Krasnaya Presnya komünistlerine, bir mektup göndererek cevap verdi. Politbüronun son kararlarını savundu, ama taban üyeleri gerektiği gibi baskı yapamadıkları takdirde, alınmış olan bu kararların kâğıt üzerinde kalacağını önemle hatırlattı. Şöyle diyordu Troçki: "Bazı muhafazakâr eğilimli yoldaşlar [bunların adını zikretmiyordu], Partinin mekanizmasını fazla önemsedikleri gibi; yine partinin kendi öz faaliyetini de küçümsemeye ve Politbüronun kararlarına karşı eleştirici bir tavır almaya kalkışıyorlar. Merkez Komitesinin, gerçekleştirilmesi imkânsız bir işe giriştiğini ve kararların, bir takım aldanmalara ve hayallere yol açacağını ve olumsuz sonuçlar vereceğini ileri sürüyorlar." Oysa, Troçki böyle düşünmüyordu. "Mekanizmasını kendine tâbi kılmak zorundaydı Parti; ama bunu yaparken, merkezîleşmiş bir teşkilât olmak niteliğini asla kaybetmeyecekti." Eleştirme hakkını, "korkuya kapılmadan ya da taraf tutma durumuna düşmeden kullanacaktı... Eleştirme, itiraz ya da protesto amacıyla sesini yükselten herhangi bir üyenin Parti kartını hemen alan ve böylece baskı yapmaya kalkışan kimseler de, bulundukları Parti görevlerinden derhal uzaklaştırılmalıydı. Yeni Akım, bununla başlamalı ve bütün kademelerdeki üyeler, Partiyi hiçkimsenin korku ve baskı altında tutamayacağını hissetmeliydiler. Troçki gençlere çağrıda bulunmuş ve sanki üçlü yöneticileri yani "eski tüfek" Bolşevikleri îma ediyormuşçasına; ihtilâlci eski tüfeklerin, bürokratlar haline gelerek yozlaşmaları olayının, nadir rastlanan bir olay olmadığını söylemişti. Bu olay Avrupadaki reformcu sosyalizm liderlerinin başına gelmişti; Bolşeviklerin de başına gelebilirdi. Kamuoyu, Politbüro içinde bir anlaşmazlık bulunduğunu, ilk

olarak bu mektuptan öğrenmişti.

Üçlü yöneticiler hemen saldırıya geçmişlerdi. Çabuk parlayan bir kimse olan Zinoviev, Troçki'nin derhal tutuklanmasını teklif etti. Daha ihtiyatlı bir kimse olan ve Troçki'nin halk tarafından sevildiğini bilen Stalin, bu teklife karşı çıktı. Bu dönemde ve hattâ daha sonraları, Stalin'in üçlü yöneticiler arasında en ılımlı, hassas ve uzlaştırıcı bir kimse olarak görünmek zorunda kalması çok garipti. Stalin'in eleştirmeleri, Zinoviev ya da Kamenev'in eleştirmelerinden daha az kırıcıydı. Troçki'nin küçük düşürülmesinin, Parti içinde kızgınlığa yol açtığım farkeden Stalin, üçlü yönetimin öteki üyeleri olan Zinoviev ile Kamenev'in, çamur atma işinde aşırılıklara düşmelerinin önüne geçmek için hiçbir şey yapmamıştı. Çünkü bu durumdan, hem Troçki'nin hem de Zinoviev ve Kamenev'in zarar göreceğini kestiriyordu. Stalin, çok daha güvenli bir işe vermişti kendini; Parti mekanizmasıyla meşgul oluyordu. Parti hayatının teknik yönlerine gerekli önemi vermeye alışkın olduğu için, millî [genel] bir komünist kurulundan, muhalefeti mahkûm eden resmî bir karar çıkartmak istiyordu. Tartışmayı, seçilmiş bir kongreye getirmek henüz tehlikeliydi. Bundan ötürü millî bir konferans toplamaya karar vermişti Stalin; mahallî teşkilâtlar, bu konferansta, Genel Sekreterliğin sekreterleri ve atadığı kimseler tarafından temsil edilecekti. Üçlü yönetimi bağlamak konusunda böyle bir konferansa güvenebilirdi Stalin; ayrıca, aynı konferansın Troçki aleyhinde vereceği kararın, Partiyi genel olarak etkileyeceğinden de şüphe edilemezdi. Konferansın toplanma tarihi 1924 yılı Ocak ayıydı.

Bu arada, Stalin, Aralık ayı sonunda açıkça saldırıya geçerek kavgaya katıldı. Stalin'in saldırısı, önce aşırı muhaliflere sonra da Troçki'ye yönelmişti. İddiaları üslûp ve mantık hatalarıyla dolu olduğu halde etkile-

yiciydi; çünkü muhalefetin fikrî çekingenliklerini ve tutarsızlıklarını ortaya koyuyordu. Lenin'in Parti içindeki hizipleri ve grupları ortadan kaldırmayı öngören kuralının kaldırılmasını mı istiyordu muhalefet? Evet mi hayır mı? Muhalefet, özellikle bu noktada "evet" ya da "hayır" diyerek kesin bir cevap veremiyordu. Troçki kendi kendisiyle çelişmeye düşüyordu bu konuda; çünkü, bizzat desteklemiş olduğu Lenin'in kurallarının yürürlükte kalmasını istiyordu, ama aynı zamanda, bu kuralların kötüye kullanılmış olduğunu da söylüyordu. Stalin, saldırısını bu konu üzerinde yoğunlaştırarak Troçki'yi gerilemeye, tereddüte kapılmaya, tutumunu sürekli olarak değiştirmeye zorlamıştı. Gerilemesini telâfi etmek için harekete geçtiği zaman, artık geç kalmıştı Troçki. Çünkü kendisini destekleyenlerin kafası karışmış ve umutları kırılmıştı.

Lenin'i putlaştırma, işte bu tartışma sırasında, yani Lenin ölüm döşeğindeyken başlamıştı ilk olarak. Lenin'in ortaya koymuş olduğu herhangi bir tedbirin kaldırılmasını dolaylı olarak ya da doğrudan doğruya istemek, yazılı olmayan bir ahlâk kanunnamesine karşı işlenmiş affedilmez bir suç olarak görülüyordu. Nitekim, Preobrajenski, Partinin, 1920 yılından önce, Brest Litovsk meselesindeki gibi bir tartışma hürriyetini, yani "Leninist" tartışma hürriyetini özlediğini söylediği zaman; Stalin, o çağın âdetlerinin ve alışkanlıklarının taklide değer şeyler olmadığını söyleyerek cevap verdi. Preobrajenski ve sol Komünistler, o sırada, Lenin'i görevinden uzaklaştırarak yerine kendi hükümetlerini geçirmek istemediler mi diye sordu. Bu belli bir ölçüde doğruydu. Oysa, Brest Litovsk konusundaki tartışma sırasında ve hattâ daha sonra, böyle bir düşüncede, kabahatli bir yan bulmak kimsenin aklına gelmemişti. Almanya ile barış ya-

pılmasına karşı gelen sol Komünistler, bir ara, Merkez Komitesinin çoğunluğunu da kendi saflarına çekmişlerdi; Lenin'in muhalif olduğu bir savaşı yürütmek ve hükümeti yönetmek sorumluluğunu yüklenmeyi düşünmüş olmaları tabiiydi. (*)

Ama, bu Brest Litovsk tartışması sona erdikten sonra, Lenin'in ve sol Komünistlerin birlikte çalışmalarına engel olmamıştı. Ne var ki, şimdi; yani 1923 yılında, 1918'in bu olayı, iğrenç bir komplo ve kötü bir hareket olarak görülüyordu. Bu çeşit zararlı davranışlara dönmek isteyenlere karşı, Partinin dikkatli olması gerektiğini söylüyordu Stalin.

Lenin'in putlaştırılması [Lenin'e tapınma] açısından, Troçki'nin durumu çok sallantılıydı. Troçki, eski tüfek Bolşeviklerin "yozlaşması" tehlikesine parmak basarak Partiyi ikaz etmişti. Ve bu ikazı yaparken, "Biz eski Bolşevikler" demişti. Partinin o günkü üyelerinin yüzde doksanı ancak Ekim İhtilâlinden sonra üye olduklarına göre, bu sözü kullanmakta haklıydı Troçki, "Troçki'yi yine Troçki'ye karşı savunmak zorundayım" diye alaycı bir şekilde cevap veriyordu Stalin; çünkü Troçki, yozlaşmağa başladığı ileri sürülen eski tüfeklerden değildi şüphesiz. Eski Bolşeviklerin yozlaştığı hakkındaki iddia, Troçki'nin hayalgücünün bir icadıydı, Stalin'e göre. Partide, çözülen ve dağılan unsurlar vardı; ama bu unsurlar, Partinin saflarına katıldıkları halde, onun ruhuna yabancı kalan Menşeviklerin içindeydi.

(*) Buharin'in bu düşünceyi tartışma konusu yapmış olduğu kesindir. 1930'larda, tasfiye mahkemelerinde, Buharin'in Lenin'e karşı komplo hazırlamakla ithamı edilmesindeki ufak hakikat payı bu davranışına dayanmaktadır. Ama Stalin, 1923-4'te, Buharini, Brest Litovsk tartışması çerçevesi içinde ele alıp adını zikretmemişti; çünkü, Buharin Troçki'ye karşı Stalin'in yanında yer almış bulunuyordu.

Konu dışına taşan ve başka yönlere kayan bu tartışma, yapılacak konferanstaki karşılaşmamn hazırlıklarından biriydi sadece. Genel Sekreter, bu arada, liderlerini dağıtarak muhalefeti zayıflatnuş bulunuyordu. Düşüncelerini açıkça dile getirmekten çekindiği için serbestçe hareket edemeyen Troçki, gerektiği kadar faaliyet gösteremiyordu. 1924 yılı Şubat ayında Rus-İngiliz siyasî ilişkilerinin yeniden kurulması dolayısıyla, Rakovski'nin Londra'daki Sovyet Elçilik Heyetinde görev alması gerekmişti. Krestinski siyasî görevle Almanya'ya; Yoffe de Çin'e gönderilmişlerdi. Muhalefetin bu atanmalara itiraz etmesi mümkün değildi; çünkü sözü geçen kimselerin bu görevlere gönderilmeleri yerindeydi. Yeni atanmış olan bu diplomatlar ise, Partinin iç işlerine karışamazlardı. Rakovski'nin başbakanlığı altında yönetilen Ukrayna, muhalefetin kalesi haline gelmiş bulunuyordu. Genel Sekreterlik, bu pürüzü ortadan kaldırmak için, eski deri işçisi Lazar Kaganoviç'i (sert bir yönetici olmuştu Kaganoviç), görevlendirmişti. Moskova'da, Troçki'nin makalelerini ve risalelerini bulmak imkânsız hale gelmişti; şüpheci ya da müstereddit Parti üyeleri, ileri sürülen karşıt iddiaların her iki yanını da öğrenmek şansına sahip değillerdi. Taşradaki görevliler, üçlü yöneticilerin ne istediklerini kesin olarak biliyorlardı; ve konferansın sonucu daha önceden belirlenmiş bulunuyordu.

Stalin, görüşlerini, konferansta çok daha kaba şekilde dile getirdi. "Şunu açıkça söylemek isterim; gelişmiş bir demokrasinin; eksiksiz bir demokrasinin gerçekleştirilmesi diye birşey sözkonusu olamayacaktır." dedi. "Bunun imkânsız olduğu bazı anların mevcut olduğunu ya da bunu kabul etmenin anlam taşımadığı anların bulunduğunu unutanlar var". Partinin dar sınırları içinde bile böyle bir şeyin sözkonusu olmayacağını unutuyorlar-

dı bunlar. Bir işçi demokrasisi için gerekli olan şartlar ekonomik refah, askerî güvenlik ve eğitilmiş bir Part üyesi topluluğunun bulunmasıydı; oysa bu şartlar yok tu ortada. Gerçi Parti demokratik nitelik taşımıyordu ama Partinin, bürokratik olduğunu söyleyerek ithamd bulunmak da yanlıştı. Stalin'in iddiaları karmakarışıktı teşkilâtın ne demokratik ne de bürokratik olmadığın söylemesi açıkça anlaşılabilir bir şey değildi; ama bı iddialarının gücü, karışık olmasındaydı; bunlar, müte reddid kimseleri tatmin edecek şekilde ayarlanmıştı. Sta lin, Troçki'nin işlediği "altı hata"dan da sözetmişti. Troç ki, Politbüronun Yeni Akımla ilgili kararı lehine oy ver miş ve daha sonra bu kararı kamu önünde eleştirmişti Troçki, birlikte çalıştığı arkadaşlarımn üstünde tutuyor du kendini ve bir üst-insanmış gibi davramyordu. Mer kez Komitesinden yana mı, yoksa muhalefetten yana m olduğunu açıkça söylememişti. "Bürokratların Patriği' olan Troçki, Partiyi mekanizması [makinası] aleyhind ve gençleri de Parti aleyhinde kışkırtmıştı. Öteki lider ler, Proletarya adına konuştukları halde; Troçki, küçük - burjuva okumuşlarımn sözcüsü olarak davranmıştı. Giz li hiziplerin ve grupların ortaya çıkmasından dolay Parti içindeki rejimi itham etmişti; oysa, Marksistler gruplardaki çeşitliliğin, farklı sınıf menfaatlerini dil getirdiğini biliyorlardı. Parti yekpare ve kaya gibi sağ lam bir topluluk olmalıydı. İki yüz bin işçi derhal alına caktı Partiye; bunlar, küçük-burjuva zihniyetiyle ilintis olmayan sağlam bir proleter ruhu getireceklerdi Parti ye. Leninist seferberlik diye adlandırılan şey buydu. Sta lin, en sonunda, Onuncu Kongreye Lenin'in sunduğı önergenin gizli bir maddesini açıklayarak şaşırtmıştı herkesi. Bu madde, hizip çalışması yapmak suçunu işle yen Merkez Komitesi üyelerinin Partiden çıkarılması ko nusunda Merkez Komitesine hak tanıyordu. Stalin, Kon

grenin bu maddeyi kabul etmesini istedi. İleri sürdüğü tekliflerin hepsi, Kongre tarafından kabul edildi. Konferans, muhalefet hareketini, Leninizmden bir sapma olarak, hem de "bir küçük-burjuva sapması" olarak mahkûm etti.

Üç gün sonra, yani 21 Ocak 1924'te Lenin öldü. Son yılların sefaletine ve umut kırıklığına rağmen, halk, Lenin'in ölümü için büyük bir yas tuttu. İnsanlık tarihinde, ancak birkaç lider için bu ölçüde büyük yas tutulmuştur. Halkın düşüncesinde, onun adı, ihtilâlin büyük vâdini; hür ve eşit insanlardan kurulu bir toplumu dile getiriyordu hâlâ. Yas tutan kütleler gözlerini, endişeli bir şekilde Lenin'in tilmizlerine çevirmişlerdi; aralarından hangisi Lenin'in yerine, yani devletin başına geçecekti? Son kavgalara ve afarozlara rağmen, birçok kimse, bu görev için Troçki'yi düşünüyordu. Ama Lenin katafalkta yatarken, ve halk ölmüş olan lidere karşı son saygı görevini yaparken ya da çeşitli anma toplantılarında, Troçki ortada görülmemişti. Hastalığının tedâvisi için Kafkasya'ya gitmişti Troçki; ve kendi tanıklığına inanılacak olursa, Stalin, tarihi hakkında kendisine yanlış bilgi verdiği için Lenin'in cenaze merasimine yetişememişti. Tarih ölçüsünde, bu olayın, büyük önem taşımadığı söylenebilir. (*) Ama, inceden inceye hesaplanmış uzun cenaze törenleri dolayısıyla harekete geçiril-

(*) Tarihî benzetmeler yapmaktan hoşlanan kimseler, Danton'un düşüşünde de, hastalanmasının ve Paris'ten ayrılmasının buna benzer bir rol oynadığını hatırlayacaklardır. Danton'un bir biyografîcisi, bu konuda şunları yazmaktadır : "12 Ekimde, hastalığı dolayısıyla Arcis-sur-Aube'a dinlenmeye gitmişti. Bu, onun düşüşünü hazırlamaları için düşmanlarının eline büyük bir fırsat veriyordu. Kasım ayında Paris'e döndüğünde, görevi başından ayrılmasının bulunduğu mevkii kaybetmesine yol açtığı kısa zamanda belli oldu.

miş olan halkın hayagücüne, Troçki'nin değil de, üçlü yöneticilerin etkide bulundukları da bir gerçekti. Ustaca sahneye konmuş olan bu durum içinde, sanki imdada yetişiyorlarmış gibi davranan üçlü yöneticilerin üzerine bütün projektörler çevrilmiş bulunuyordu. Stalin'in kendi "Biyografik Kronik"i, bu hikâyeyi, bütün özellikleriyle, günü gününe ve hattâ saati saatine anlatır:

21 Ocak; saat: 6.50. Lenin, Gorki'de öldü. Saat: 9.30. Stalin ve öteki Politbüro üyeleri Gorki'ye geldiler.

22 Ocak: Stalin, arkadaşlarıyla birlikte "S.S.C.B. nin bütün emekçilerine" adlı bildiriyi yayınladı ve ölmüş olan liderin öğretilerine sadık kalmaları konusunda çağrıda bulunarak Partinin taşra kollarına mesajlar gönderdi.

23 Ocak; saat: 9. Stalin ve öteki liderler, Lenin'in tabutunu Gorki'deki evinden alarak taşıdılar; saat: 13.30. Stalin ve arkadaşları, Lenin'in tabutunu, Paveletski'den, dört gün katafalkta kaldığı Moskova'daki Sendikalar Merkezine götürdüler; saat: 18.10. Stalin, tabut başında saygı nöbeti tuttu.

25 Ocak: Stalin, yeni kurulan Lenin Enstitüsü için, Lenin'den kalan önemli eşyanın toplanması hususunda Partiye çağrıda bulundu.

26 Ocak; saat: 20.24. Sovyetlerin İkinci Kongresinde, Stalin, Lenin'e bağlılık andını okudu.

27 Ocak; saat: 8. Stalin saygı duruşuna katıldı; 8.30: Stalin tabutun başına geçti; 9.30: Stalin ve arkadaşları, tabutu, Sendikalar Merkezinden dışarıya çıkardılar; saat: 16.00 (Kızıl Meydandaki cenaze alayımn sona erişi); Stalin ve arkadaşları, tabutu, müstakbel anıt-kabrin mahzenine götürdüler.

28 Ocak: Stalin anma töreninde konuştu.

Bu inceden inceye hazırlanmış tören, gösterişten ve tantanadan hoşlanmayışı dillere destan olan Lenin'in gö-

rüşüne ve tarzına uygun değildi. Bu tören, ilkel ve yarı doğulu bir halkı, Lenin'in putlaştırılmasına elverişli bir coşkunluk ve duygusallık haline sokmak için hazırlanmıştı. Nitekim, Lenin'in mumyalanmış cesedinin konması için Kızıl Meydanda yapılan anıt-kabir de, ayni hesabın bir sonucuydu. Lenin'in karısı ve Bolşevik aydınlarından birçoğu itirazda bulundukları halde, bunun önüne geçememişlerdi. İhtilâl dolayısıyla dinî içgüdüleri bastırılmış olan binlerce köylü için, bu anıt-kabir, bir haç yeri haline gelmişti; burası tanrıtanımaz imanın garip bir Mekke'siydi sanki; bir peygambere ve azizlere; kutsal bir kabre ve ikonalara muhtaçtı. İlk Hıristiyanlık, putatapar ülkelerde yayılırken, putataparlığın inançlarını ve törenlerini nasıl benimsemiş ve kendi fikirleri ile bu inançları nasıl içiçe geçirmişse; Batı düşüncesinin ürünü olan Marksizm de, şimdi, Rus hayatının derinlerine işlemiş olan Bizans geleneğinin ve Rum Ortodoksluğunun unsurlarını aynı şekilde benimseyip içine alıyordu. Kaçınılmaz bir süreçti bu. Marksizmin soyut ilkeleri, en saf şekilleri içinde, ihtilâlci aydınların (özellikle Batı Avrupada sürgün hayatı yaşamış olanların) kafalarında mevcut olabilirdi. Ama, bu öğreti, Rus toprağına ekilip büyük bir milletin görüş tarzını hâkimiyeti altına alınca, kendini bu milletin manevi dünyasına uydurmak; onun âdetlerini ve alışkanlıklarını benimsemek onlarla içiçe geçmek zorundaydı. Bu süreç, pek farkedilmemesine rağmen, belli bir süredir gerçekleşiyordu. Hiçkimse Lenin kadar derinden kavrayamamış bu olayı; ve hiçkimse bu olay karşısında Lenin kadar tedirginlik duymamıştı. Lenin'in ölümü, tılsımlarından bir çoğunu, saf Marksizmin baskısından kurtaran rahatlatıcı bir durum yaratmıştı. O zamana kadar, öğreti ile çevre arasındaki karşılıklı etkilemenin ve özümlemenin varmış olduğu dereceyi açığa vurmuştu bu ölüm.

Üçlü yöneticiler içinde öğrenimini bir Rum Ortodoks Okulunda yapmış olan kimsenin, yani Stalin'in sözü geçen bu karşılıklı değişmede en önemli rolü oynaması ve bu değişmeyi eksiksiz bir şekilde dile getirmesi tabii görülebilirdi. Sovyetlerin İkinci Kongresinde, Stalin'in okumuş olduğu Lenin'e bağlılık andı, onun zihninin en eksiksiz ve organik şekilde açığa vuruluşudur. Bu andda, Komünist Manifestosu'nun üslûbu ile herhangi bi Ortodoks Dua Kitabının üslûbu, garip bir şekilde birbirinin içine geçmiş haldeydi. Marksist terminoloji ile eski Slâv dilindeki kelime ve deyişler birbiriyle uzlaştırılmıştı. Anddaki ihtilâlci çağrı, kilise korosu için yazılmış bir duayı hatırlatıyordu:

«Yoldaşlar, biz komünistlerin mayası, başkalarından farklıdır. Biz farklı bir dokumadan yapılmış kimseleriz... Lenin tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir partinin üyesi olmaktan daha yüce bir sıfat yoktur. Böyle bir partinin üyesi olmak herkesin haddi değildir. Böyle bir partinin üyesi olunca, karşılaşılacak güçlüklere ve fırtınalara göğüs germek de herkesin yapabileceği bir iş değildir. İşçi sınfının çocukları; yoksulluğun ve mücadelenin çocukları; inanılmaz mahrumiyetlerin ve kahramanca gayretlerin çocukları; evet, önce onlar parti üyesi olmalıdır...

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, o yüce parti üyeliği sıfatını yükseklerde ve tertemiz tutmamızı buyurdu bize. Sana söz veriyoruz yoldaş Lenin; buyruğunu şerefli bir şekilde yerine getireceğiz...

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, partimizin birliğini gözümüzün bebeği gibi korumamızı buyurdu bize. Sana söz veriyoruz Yoldaş Lenin; bu buyruğunu da şerefli bir şekilde yerine getireceğiz...

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, proletarya diktatörlüğünü korumamızı ve kuvvetlendirmemizi buyur-

du bize. Sana söz veriyoruz yoldaş Lenin; bütün gücümüzle, bu buyruğunu da şerefli bir şekilde yerine getireceğiz...

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, işçilerin ve köylülerin ittifakını bütün gücümüzle pekiştirmemizi buyurdu bize. Sana söz veriyoruz yoldaş Lenin; bu buyruğunu da şerefli bir şekilde yerine getireceğiz.

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, Cumhuriyetler Birliğini, genişletmemizi ve kuvvetlendirmemizi buyurdu bize. Sana söz veriyoruz yoldaş Lenin, bu buyruğunu da şerefli bir şekilde yerine getireceğiz..

Aramızdan ayrılırken, yoldaş Lenin, Komünist Enternasyonaline inançla bağlı olmamızı buyurdu bize. Sana söz veriyoruz yoldaş Lenin; bütün dünya işçilerinin ittifakını yani Komünist Enternasyonalini kuvvetlendirip genişletmek için çalışırken, hayatımızı bile hiçe sayacağız" .

Lenin ile Stalin arasında geçmiş olan son olaylar gözönünde tutulursa, bu yarı-mistik andın tepeden tırnağa ikiyüzlülük olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki, varılacak böyle bir sonuç da, meseleyi basitleştirmiş olmaktan kurtulamaz. Stalin'in, bu dünyadan göçmüş olan büyük lidere vedâ edişinde belli bir samimiyetsizlik olmasına rağmen, yine de bir basitleştirme olarak kalacaktır bu iddia.

Ne var ki, Stalin, kendisini, Lenin'in Ortodoks bir tilmizi olarak görmek hakkına sahip olduğuna inanırken, gerçekten samimiydi. Yirmi yıldan beri Bolşevikliğin içinde bulunmuştu; on yıldan beri Lenin'in Merkez Komitesinin üyesiydi; ve bu sürenin yarısından fazla yani altı yıl boyunca, Lenin'in yönetimi altında, enerji ve sadakatle, doğrudan doğruya çalışmıştı. Aralarındaki kısa ve şiddetli çatışma, uzun bir süre içinde ve samimi şekilde gerçekleştirmiş oldukları işbirliğini bozabilir

miydi? Stalin, aralarındaki bu çatışmayı, acemilikten doğan kötü bir macera ve bir yanlış anlama olarak yorumlamakta haklıydı. Lenin iyileşmiş olsaydı, bu çatışmanın, ikisini de memnun edecek şekilde haleldileceğini düşünmekte de haklıydı. Stalin, Lenin'in bir çeşit miras gibi bırakmış olduğu öğretiye [doktrine] karşı kusursuz bir şekilde davranmış olduğuna kesin olarak inanıyordu. Lenin'e tapınmanın ve özellikle kendisinin yarı-dinî bir anlam taşıyan andımn, gerçek Lenin'le alay etmek gibi bir şey olduğunun herhalde farkına varmamıştı. (*)

Stalin o sırada, Komünist gençliğe ve Sverdlov üniversitesi öğrencilerine, Leninizmi nasıl anladığım açıklamıştı. Bu konuda söyledikleri öylesine mâlûm ve kaba şeylerdi ki, burada özetlememiz bile gerekmez. Açıklamanın biricik orijinal yanı, şeklindeydi [formundaydı]. Kökü bakımından sosyolojik ve deneysel olan Lenin'in öğretisini, bir muhasebeci titizliğiyle sıralayarak, insanlığın kurtuluşunu sağlayacak şaşmaz kurallar ve sathî stratejik ve taktik reçeteler olarak ortaya koymuştu Stalin. Leninizmi, Sosyoloji konusunda bilgi sahibi olmayanların ilgisini çekecek şekilde; yani düzmece bir basitlik ve açıklıkla dile getirmiş ve kurallar haline sokmuştu Stalin. Kimi zaman konuyla ilintili olmayan kimi zaman da yersiz kaçan kendi fikirlerini, Lenin'den aldığı birer cümleyle desteklemişti. Bu davranışı, düşünce-

(*) Lenin, sosyalizme bir çeşit tapınma tarzının ya da dini, deyimlerin sokulmasıyla acı bir şekilde alay etmişti. Bir sosyalistin, "benim dinim sosyalizmdir" demesinin doğru olup olmadığım sormuşlardı Lenin'e. Lenin bu soruya şöyle cevap vermişti: "Basit bir işçi 'sosyalizm benim dinimdir' derse, sözkonusu işçinin, sosyalizmi tercih ederek dininden vazgeçtiğini ifade eder bu. Ama bir sosyalist lider ya da aydın, "benim dinim sosyalizmdir" derse bu söz, sosyalizme dini tercih ettiğini gösterir."

rini kutsal yazılardan aldığı parçalarla desteklemeye çalışan Ortaçağ bilginlerinin davranışına benziyordu. Lenin, ileri sürdüğü iddiaları, kimi zaman Marx'a sık sık başvurarak desteklemişti; evet, bu doğruydu. Ama Stalin, bu çeşit üslûba aşırı derecede, öyle aşırı derecede bağlanmıştı ki, Arşimed'in sözünü şu şekilde değiştirse kimse şaşmayacaktı: "Bana Lenin'den bir cümle verin, dünyayı yerinden oynatayım."

Ne var ki, dünyayı Stalin'in ayağı altından kaydırabilecek [oynatabilecek] olan ve Lenin tarafından yazılmış bulunan bir metin; yani Lenin'in vasiyeti, o sırada kimse tarafından bilinmiyordu. Bu metinden, Stalin de haberdar değildi. Metin, Lenin'in ölümünden dört ay sonra Merkez Komitesinin genel bir oturumunda okunmuştu. Bu oturum, vasiyetin, gelecek Parti kongresinde kamuya açıklanıp açıklanmaması gerektiği konusunda karar vermek için yapılmıştı. Bu oturumda bulunan birisi, durumu şöyle tasvir etmektedir: "Toplantıya katılanların hepsi şaşkına dönmüş ve endişelenmişlerdi." (*)

"Stalin, sanki küçülmüş ve zavallı bir insan haline gelmişti. Dikkatle inceliyordum onu; soğukkanlı görünmeye çalışmasına ve kendini tutmasına rağmen, istikbalinin sözkonusu olduğu açıkça belliydi." Lenin'e tapınma tutumu içinde, Lenin'in vasiyetini hiçe saymaya kalkışmak imkânsızdı. Stalin'i, bu tehlikeli anda, Zinoviev kurtarmıştı. Toplantıda bulunanlara hitap ederek şöyle demişti Zinoviev: "İliç'in [Lenin'in] her sözü, bizim için buyruktur.. İliç'in ölürken bize buyurduğu herşeyi gerçekleştirmeye and içtik. Andımızı yerine getireceğimizi hepiniz çok iyi biliyorsunuz." [Toplantıda bulunanlardan birçoğu başlarını eğmişlerdi; bu yıllanmış aktörün yüzüne bakamıyorlardı.] "Ama belli bir husus-

(*) B. Bazhanov, **Stalin der Rote Diktator**, s. 32-4.

ta, Lenin'in korktuğu şeyin gerçekleşmemiş olduğunu söyliyerek mutluluk duyabiliriz. Bu Genel Sekreter ile ilintili olan husustur. Son aylarda yaptığımız uyumlu işbirliğine hepiniz tanık oldunuz; ve sizin de, tıpkı benim gibi, Lenin'in duyduğu kuşkuların gerçekleşmemiş olduğunu söyliyerek sevineceğinizden eminim." Bunun ardından, Kamenev, Merkez Komitesine bir çağrıda bulunarak Stalin'in görevinde bırakılmasını istemişti. Ama Stalin görevinde kaldığı takdirde, Lenin'in vasiyetini kongrede açıklamak doğru olmazdı. Krupskaya, kocası tarafından yazılmış olan vasiyetin hasır altı edilmesine karşı çıkmış ama hiçbir başarı elde edememişti. Toplantıda bulunan Troçki, kendi mevkiini de etkileyebilecek olan bir duruma müdahaleye tenezzül etmeyecek kadar gururluydu. Tek söz söylememiş ve bütün bu olaylar karşısında tiksinti duyduğunu tavırları ve mimikleriyle ifade etmişti. Vasiyetin yayınlanmaması ve sadece belli bir takım delegelere gizli bir şekilde verilmesi hakkında Zinoviev'in yaptığı teklif, ona karşı kırk oyla kabul edilmişti. Stalin, böylece, büyük bir varta atlatmıştı. Yeniden görevinin başındaydı artık; hem de sağlam bir şekilde.

Üçlü yöneticiler arasındaki dayanışma, bu çetin imtihanı da atlatmış ve bozulmamıştı. Çünkü Zinoviev ve Kamenev, Troçki'den korkuyorlardı; ama Stalin'den de aynı şekilde korkmaları için bir sebep göremiyorlardı ortada. Komünist Enternasyonalinin başkanı olan Zinoviev, üçlü yöneticilerin en büyüğü ve en fazla tanınıp sevileniydi. Kamenev ise, fikrî bakımdan öteki iki arkadaşından çok daha üstün olduğunu biliyordu. Her ikisi de, Stalin'i, yardımcıları olarak görüyorlardı. Kimi zaman, Stalin'in kötü işlere eğilim duyduğunu farkedip tedirgin oluyorlardı; ama Lenin'in biricik halefi olmak konusunda tutku duyduğunu asla düşünmemişlerdi. Bu

konuda, genel olarak Parti içinde de herhangi bir kuşku duyulmamıştı. Buna karşılık, parti içinde Troçki'nin güvenilmez bir kimse olduğu izlenimini yaratmak pek güç değildi. Üçlü yöneticilerin ajanları Troçki'nin müstakbel bir Danton ya da Rus İhtilâlinin Bonapart'ı olduğu iddiasını gizli bir şekilde yayıyorlardı. Kulaktan kulağa söylenen bu sözler etkili oluyordu; çünkü Parti, birçok meselede, Büyük Fransız İhtilâlinin örneklerini gözönünde tutarak düşünmeye alışmıştı. Tarihin "tekerrür" edebileceği ve bir Directoire'ın ya da bir açıkgözün; ihtilâlden yararlanarak iktidara gelebileceği eskiden beri kabul edilmişti. Rusya'da iktidarı tek başına gasp edecek olan bu açıkgözün, Fransa'daki örneği gibi, savaşlarda kazanılmış parlak ve efsanevî üne sahip bir kimse olacağından da şüphe edilmiyordu. Bonapart'ın maskesi, Troçki'ye tıpatıp uyuyordu. Ama Stalin bir yana, ötekilerine de uyabilirdi. Stalin'in kuvvetli oluşunun bir nedeni de buydu.

İktidarı ele geçirmek isteyen bir kimse için başka şartlar altında bir kusur teşkil edecek olan şey yani parlak bir kişiliğe sahip olmamak ve göze çarpmamak, Stalin'in başarıya ulaşmasını sağlayan bir özellikti. Parti, "burjuva ferdiyetçiliği" ne güven duymayacak ve kollektivizmi özleyecek şekilde eğitilmişti. Liderlerden hiçbiri Stalin kadar "burjuva ferdiyetçiliği" den uzak ve kollektivizmden yana görülmüyordu. Stalin'in göze çarpan özelliği, göze çarpan hiçbir özelliği olmamasıydı. Gayrî şahsî diye adlandırılabilecek olan şahsiyeti, sınıfın ve Partinin tek kişiye bağlı olmayan ve yaygın kuvvetlerini taşıyabilecek kusursuz bir araç gibi görünüyordu. Hal ve tavırları bakımından, son derece alçak gönüllü bir insan izlenimini veriyordu Stalin. Sıradan görevli yada Parti militanı, Stalin'e, öteki liderlerden çok daha kolayca yaklaşabiliyordu. Ünleri şu ya da bu şekilde yara-

tan ve yıkan kimselerle; taşra sekreterleriyle, hiciv yazarlarıyla ve yabancı ziyaretçilerle ilişkiler kuruyor ve bu ilişkileri dikkatli bir şekilde geliştiriyordu Stalin. Az konuşuyordu ve başkalarını sabırlı bir şekilde dinlemek sanatında büyük bir ustaydı. Kimi zaman, bir merdiven köşesinde, hiç kımıldamadan ve sadece piposunu çekiştirerek, karşısındaki heyecanlı muhatabını, bir ya da iki saat dinlediği ve sadece bir iki soru sormakla yetindiği görülmüştü. "Benci" bir kimse olmadığı izlenimi uyandıran niteliklerinden biriydi bu. Konuşan kimse, içini dökmek fırsatını bulmuş olduğuna sevinirken; Stalin'in aynı konuda ne düşündüğünü açıklamadığını unuturdu çoğunlukla. Sekreterinin yazdığı gibi, "Stalin asıl düşüncelerini hiç kimseye açmazdı; en yakın çalışma arkadaşlarıyla fikir ve izlenimlerini paylaşması ender raslanan bir durumdu. Susmasını çok iyi bilirdi Stalin; ve bu bakımdan, herkesin gereğinden fazla konuştuğu bir ülkede onun bir benzerine raslamak pek mümkün değildi." (*)

Stalin'in özel hayatında da kuşkulanılacak ya da eleştirilecek bir yan yoktu. "Bu tutkulu siyaset adamının, başka bir kötü alışkanlığı ve zaafı yoktu" diyor Bazhanov, "Stalin, parayı sevmediği gibi zevk düşkünü de değildi; spora da, kadınlara da düşkünlüğü yoktu. Karısının dışında, kadın diye bir şey mevcut değildi onun için." İçsavaşın ortasında, Nadezhda Alliluyeva ile evlenmiş. Kendisinden yirmi yaş küçük olan karısı, 1917 yılı Temmuz günlerinde, Lenin'in evinde saklanmış olduğu işçinin kızıydı. Genç kız, 1917'den sonra Lenin'in sekreterliğini yapmış ve 1919'da Çaritsin'e gitmişti. Komiser ile komünist gençkız arasındaki aşk orada başlamıştı. Kremlin'de hizmetkârlara ayrılmış bulunan kısımda küçük bir lojmanda oturuyorlardı şimdi; ve Nadezhda Alliluyeva,

(*) Bazhanov, **Stalin, der Rote Diktator**, s. 21.

Moskova'da bir teknik okulda ciddî bir şekilde okuyordu. Genel Sekreterin özel hayatındaki bu gösterişsizlik ve aşırı sadelik, Kremlin'deki yoldan çıkmamn ve sorumsuz yaşamanın ilk işaretlerini görerek bunlara karşı tiksinti duyan ve sert ahlâkî kuralları benimsemiş olan Partinin, Stalin'e güven duymasına yol açıyordu.

Stalin, bu sırada, bir Bolşevik lidere uygun düşmeyecek ölçüde hoşgörüşsüz bir kimse olarak da görünmemişti halka. Daha önce açıkladığımız gibi, Stalin, muhalefete karşı yaptığı saldırılarda, üçlü yönetimin öteki üyelerinden daha yumuşak ve makul davranmıştı. Konuşmalarında, kolaya kaçan ama iyi niyetli ve yatıştırıcı bir iyimserlik vardı. Ve bu iyimserlik, Partinin gittikçe artan iç rahatlığına uygun düşüyordu. Politbüroda, yüksek siyaset meseleleri tartışıldığı zaman, kendi görüşünü arkadaşlarına kabul ettirmek ister gibi görünmüyordu Stalin. Kendi görüşünün kabul edilmesi için daha önceden çoğunluğu sağlayamamışsa; tartışmayı dikkatle izliyor; hangi tarafın ağır bastığına bakıyor ve mutlaka çoğunlukla birlikte oy veriyordu. Parti toplantılarında, kişisel kin ve hınçtan sıyrılmış bir kimse; başkalarının etkisinde kalmayan bir Leninist ve başkalarını sadece dâva uğruna eleştiren bir öğreti bekçisi gibi görünüyordu. Politbüronun kapalı kapıları ardında konuşurken bile bu izlenimi vermişti. Sözünü ettiğimiz çatışmanın tam ortasında, Troçki, güvenilir bir yabancı ziyaretçiye Stalin'in kişiliğini hâlâ şu sözlerle anlatıyordu: "Cessur ve samimî bir ihtilâlci." (*)

Politbüroda geçen olaylar hakkında birkaç tasvir, "iyi niyetli ve babacan" Stalin'i canlı bir şekilde gözönüne sermektedir. Bazhanov şöyle yazıyor:

"Politbüronun bir oturumunda ilk olarak bulundu-

(*) M. Eastman, **Since Lenin Died**, s. 55.

ğum zaman, Troçki ile üçlü yöneticiler arasındaki mücadele, bütün hızıyla devam ediyordu... Oturuma önce Troçki geldi. Ötekiler geç kalmışlardı; hâlâ plân kurmakla meşguldüler... Troçki'den sonra Zinoviev içeri girdi. Troçki'nin yanından geçti, ama her ikisi de birbirlerini görmezlikten geldiler. Kamenev içeri girdiği zaman, Troçki'yi belirsiz bir baş hareketiyle selâmladı. En son Stalin girdi içeri. Troçki'nin oturduğu masaya yaklaştı; dostça ve çok samimî bir şekilde selâm verip, masanın üzerinden Troçki'nin elini uzun uzun sıktı."

1923 yılında yapılan bir başka oturumda, üçlü yöneticilerden biri, Stalin'in, hâlâ Troçki tarafından yönetilen Savaş Komiserliğine denetleyici olarak gönderilmesini teklif etti. Bu tekliften tedirgin olan Troçki, bu görevden istifa ettiğini söyledi ve Rusya'daki bütün görevlerinden alınmasını ve bir Komünist ayaklanmasının arefesinde bulunuyormuş gibi görünen Almanya'da patlayacak olan ihtilâle katılması için bu ülkeye gitmesine izin verilmesini istedi. Zinoviev de aynı şeyleri istiyerek bu teklifin karşısına çıktı. Stalin ise, "Partinin, bu iki sevgili ve önemli liderin hizmetlerinden yoksun kalamayacağını" ileri sürerek bu komediye son verdi.

Stalin, kozlarını biriktiriyor ve bekliyordu. 1924 yılında On Üçüncü Kongrede yeniden mahkûm edilmiş olmasına rağmen, muhalefet yine de gözönünde tutulması gereken bir kuvvetti. Komünist Enternasyonalinin davranışını da gözönünde tutmak gerekiyordu. Avrupa komünizminin liderleri olan Almanlar, Polonyalılar ve Fransızlar, Troçki'nin gözden düşürülmesine itiraz etmişler, yada aralarında uzlaşmaya gitmeleri konusunda Troçki'yi ve üçlü yöneticileri ikna etmek amacıyla teşebbüslerde bulunmuşlardı. Bunları susturabilmek için, Zinoviev'in bir hayli uğraşması gerekmişti. Zinoviev'in arkasında, zafere ulaşmış biricik Komünist partisinin prestiji ve Ekim

İhtilâlinin milletlerarası efsanevî ünü vardı; bunları hiçe saymaya cesaret edecek Komünist lideri bulmak kolay değildi. Enternasyonalin kasası da Zinoviev'in emrinde bulunuyordu. Rus Komünist Partisi bu kasaya en büyük yardımı yapmış biricik partiydi. Avrupa'daki komünist partileri de, belli bir ölçüye kadar bu kasaya bağlıydılar. Her çeşit baskı imkânını kullanan ve birçok Komünist liderleri ihraç eden ya da bulundukları yerlerden daha aşağıdaki kademelere atayan üçlü yöneticiler; 1924 yılı Haziran ve Temmuz aylarında Moskova'da toplanan Enternasyonalin Beşinci Kongresine, Rusya'daki muhalefeti mahkûm eden bir açıklamayı kabul ettirdiler. O zamana kadar Komintern'den uzak kalmış olan Stalin, özel olarak Polonya komisyonuyla konuşma yaparak Troçki'ye eğilimli oldukları için Polonyalıları sert bir şekilde eleştirdi.

Üçlü yöneticiler arasındaki anlaşmazlık da, Stalin'in ihtiyatlı hareket etmesinin bir başka nedeniydi. 1925 yılına kadar açıkça ortaya çıkmamıştı bu anlaşmazlık ama daha 1924 yılında bile, kişisel kıskançlıklar, aralarındaki ilişkiyi bozmaya başlamıştı. Zinoviev ve Kamenev, Stalin'in, Partiyi iyice ele geçirdiğini ve kendilerini kontrolden uzaklaştırdığını hissetmişlerdi. Stalin ise, öğreti [doktrin] meselelerinde onların birer otorite sayılmasını çekemiyordu. Troçki'nin kabahatli bulunmasından hemen sonra, Kamenev'in öğreti bakımından güvenilmez olduğu hakkında ilk olarak ve kamu önünde saldırıya geçmişti Stalin. Muhteva bakımından yersiz bir saldırıydı bu. Üçlü yöneticilerden herbiri, anlaşmazlığa düştükleri zaman, aralarından birinin ötekilere karşı, Troçki ile birleşeceğini biliyordu. Bu neden, sonunda Troçki ile birleşecek olan Zinoviev ve Kamenev'in yine Troçki'ye karşı giriştikleri saldırıları yumuşatmalarına yol açmamıştı; ama Stalin'in taktik hesaplarının içinde yer almıştı

bu. Bir taktikçi olarak, üçlü yönetimin öteki üyelerinden çok üstün olduğunu göstermişti Stalin.

Stalin, karşısındaki rakibin davranışının özünden doğacak olan yanlış hareketleri yapmasını bekliyordu. Akılcı düşüncesi ve Avrupaî zevklerine asla uygun düşmediği halde, Troçki, Lenin'in putlaştırılmasını kabul etmişti. Ama Troçki'nin sadece bir Lenin tilmizi olması imkânsızdı; Troçki için sınırlı ve kısıtlayıcı bir durumdu bu. Ne var ki Lenin'in adı çevresinde yaratılmış olan mistik havayı hiçe saymak kabil değildi; hele bu havaya karşı çıkmak sözkonusu değildi. Böylece, Troçki, zayıf olduğu bir zemin üzerinde savaşı kabul etmek zorunda kaldı. Üçlü yöneticiler, Lenin'in, Troçki'ye karşı söylemiş olduklarını yeniden ele alarak ona karşı kullanıyorlardı. Hele Lenin hakkında on iki ya da on beş yıl önce yapmış olduğu sert eleştirmeler, Troçki'yi daha da güç durumda bırakıyordu. Genç komünistler, Lenin'in Troçki hakkındaki eski sözlerini; Troçki'nin her önemli değişiklikte, 1903 yılından Brest Litovsk'a ve sendikalar konusundaki çatışmaya kadar Lenin'e muhalefet etmesi ile birleştiriyorlar ve Troçki'yi bu açıdan değerlendiriyorlardı. Leninist öğretinin ışığında mahkûm edilmiş bir durumda bulunuyordu Troçki.

Çünkü Troçki için, öğretiyi reddetmek; Parti aleyhine, komünist olmayanların kanaatine başvurmak demekti. Troçki'nin yapamayacağından, Stalin'in biricik emin olduğu şey de, buydu. Parti dışında, kesin bir şekil ve belirginlik kazanmış olan ihtilâlci hayal kırıklığı ile, kesin şekiller almış olan karşı-ihtilâl eğilimleri, birbirine karışmış durumdaydı. Yönetimi eline almış olan grup, biricik hedef olarak Troçki'yi seçmiş olduğu için, daha önce kendisinden nefret edenlerin birçoğu, şimdi, Troçki'ye karşı sathî bir yakınlık duymaya başlamışlardı. Moskova sokaklarında göründüğü zaman, içinde idealist

Komünistlerle Menşeviklerin, Sosyal Revolüsyonerlerin ve N.E.P.'nin doğurmuş olduğu yeni burjuvaziye mensup kimselerin; yani çeşitli ve farklı nedenlerden ötürü bir değişikliği özleyen kimselerin omuz omuza bulunduğu kalabalık kütleler tarafından alkışlanıyordu. (*)

Troçki, bu çeşit karmakarışık unsurlara dayanmayı kabul etmek istemediği için, attığı her adımda çekingenlik ve tereddüt gösteriyordu. Kendilerini Parti ile özdeşleştirmiş [aynîleştirmiş] olan üçlü yöneticilere muhalefet etmekten geri kalmıyordu; ama, başkaldırırken bile, Partinin önünde diz çökmüş durumda bulunuyordu. Bundan ötürü, attığı her adım, güçsüzlüğünün bir delili oluyordu. Stalin, karşısındaki rakibin, bu çeşit gösterilerle kendini tamamen yenilgiye uğratmasını bekleyebilecek durumdaydı.

Ancak, on ya da on üç yıl sonra, gerçek bir trajedi niteliğini taşıyan tasfiye mahkemelerinde çözülecek olan düğüm, işte burada atılmıştı. Bu mahkemeleri anlamamızı sağlayacak en önemli ipucu da yine burada bulunmaktadır. 1924 yılı Mayıs ayı kongresinde, kendisine amansız bir muhalefet gösteren Parti sekreterleri karşısında kalan Troçki, kendisini eleştirenlere hak verecek ve muhalefetten vaz geçecek raddeye gelmişti. Krupskaya, Radek ve daha başkaları, çatışan tarafları uzlaşmaya teşvik ediyorlardı. Ama Zinoviev, ikna edilecek gibi değildi. Troçki'nin, düşüncelerinden olduğu gibi yaptığı işlerden de vazgeçmesini ve eleştirmelerinde hata olduğunu kabul etmesini istiyordu. Bolşeviklik tarihinde, bir Parti üyesinin, apaçık bir şekilde olmasa da, "vicdan günahı" ile itham edilmesinin ilk örnneğiydi bu. Ve bu itham, tamamen teolojik bir ithamdı. Ama bu günahı itiraf etmesi,

(*) M. Eastman, **Since Lenin died**, s. 126. ve Bazhanov, **Stalin der Rote Diktator.**

teolojik nedenlerden ötürü değil; taktik nedenlerden ötürü isteniyordu. Çünkü, hatasını kabul edip bundan döndüğünü söylemeyen ve sadece Parti disiplinine başeğen bir Troçki, üçlü yöneticilere yine de korkunç bir düşman olarak görünüyordu. Bundan ötürü, Zinoviev; Troçki'nin Parti disiplinine boyun eğmeye mahkûm edilmesine, kabulünün imkânsız olduğu apaçık şekilde görülen bir başka şart daha eklemiş ve böylece Troçki'yi düşmüş olduğu zayıf durum içinde mücadeleye devam etmek zorunda bırakmak istemişti. Böylece, Partiye karşı "vicdan günahı" işlenebileceği iddiası, aradan on iki yıl geçtikten sonra, kendi "vicdan günahlarından" döndüğünü tüyler ürpertici bir şekilde söyliyerek ölüme gidecek olan kimse tarafından ileri sürülmüştü ilk olarak. Stalin, hiç olmazsa dışgörünüş bakımından, bu işle ilgisiz gibiydi. Ortalığın yatışması için gerekli olan biricik şartın, Troçki'nin eleştirmelerinden vazgeçmesi olduğunu defalarca tekrarlamıştı.

Troçki'nin Zinoviev'e verdiği cevap, Zinoviev ile Kamenev'i, Troçki'den çok daha feci bir şekilde içine alıp yokedecek olan trajedinin köklerini açığa vuruyordu. Şöyle diyordu Troçki:

"Son tahlilde, Parti her zaman haklıdır; çünkü, temel meselelerinin çözümü için proletaryaya sunulmuş olan biricik tarihî araç, partidir. İnsanın bağlı olduğu parti önünde, bir hatasını kabul etmesinden; 'bütün eleştirmelerim, açıklamalarım, ikazların ve protestolarım topyekûn yanlıştı' demesinden daha kolay birşey yoktur; bunu daha önce belirtmiştim. Ama yoldaşlar, bunu söyleyemem ben; çünkü böyle düşünmüyorum. Bir kimsenin partiye karşı *haklı* olmaması gerektiğini biliyorum. Bir kimse sadece parti ile birlikte haklı olabilir; parti aracılığı ile haklı olabilir; çünkü, haklı olanın gerçekleştirilmesi için, tarih, bir başka yol ortaya koyma-

mıştır. İngilizlerin bir deyimi vardır : 'Haklı ya da haksız; yine de benim öz yurdum.' Çok daha geniş bir tarihi haklı çıkarmaya dayanarak biz de şöyle diyebiliriz: 'Tek tek özel meselelerde haklı ya da haksızdır; ama yine de benim partimdir bu...' "

Muhalefet liderlerinin bu sözleri, yurtsever bir İngilizin söyleyeceği sözlerden çok; dinden sapışını itiraf eden; pişmanlık duyduğu halde inancında yine de ayak direyen; Kilise dışında bir kurtuluş yolu görmediği gibi, Kilise içinde de herhangi bir kurtuluş yolu bulamayan Ortaçağlı bir imansızın söyleyeceği sözlerdi. Stalin, Troçki'nin bu sözlerini, Partinin yanılmazlık iddiasında bulunmadığını ileri sürerek alaycı bir şekilde eleştirmişti.

Troçki ile üçlü yöneticiler arasındaki mücadelenin bundan sonraki dönemi, aynı yılın Güz mevsiminde patlak veren "edebî tartışma" ydı. Troçki bu tartışmayı, *"Ekim Dersleri"* adlı kitabıyla başlatmıştı.

Bu kitap, süregelen çekişmeyi, o ana kadar çevresinde döndüğü meselelerle ilintisiz gibi görünen konulara kaydırmıştı. Kitapta, ihtilâlin mekanizması ve liderliğin oynadığı rol inceleniyordu. Bir "ihtilâl durumu"nun kaypak bir fırsat olduğu ve partinin, farketmediği ya da yakalamakta isteksiz davrandığı takdirde, bu fırsatı elinden kaçıracağı ileri sürülüyordu bu kitapta. Herhangi bir ihtilâlin keyfî bir şekilde yaratılmayacağı doğruydu; ihtilâl, eski düzenin uzun süren ve nispeten yavaş olan çözülmesinin sonucuydu; ihtilâlin "nesnel" ["objektif"] yanıydı bu. Ama, bu çözülme ve dağılma, kesin sonuçlar doğuracak yere ulaştığı zaman, "öznel" ["sübjektif"] faktörün; liderliğin rolü başlardı. İhtilâl durumu, özü gereği, dinamik bir durumdu; iniş ve çıkışları, süratli bir şekilde ardarda gelirdi. Sınıf mücadelesi,

duruk bir savaş olmaktan çıkıp son derece süratli bir hareket haline dönüşür ve bu hareket içinde, herşeyin alınyazısı, ihtilâl genelkurmayının girişkenliğine ve hızla karar vermesine bağlı olurdu. En ihtilâlci partide bile, bir parça muhafazakâr atalet vardı. Partinin sağ kanadı, hal ve şartlara uygun düşen stratejik anlayışla düşünmeyi beceremezdi. Kesin sonuç verecek zamanda ve yerde harekete geçmekten çekinirdi; zamanın önemini farketmez ve tarihin belli bir çağ içinde belki ancak bir kere sunduğu fırsatın belirsiz bir süre uzayıp gideceğini umardı. İleri sürdüğü bu tezleri, 1917 deneyi ile örneklendiren Troçki, okurun dikkatini, Ekim ayaklanması arefesinde Lenin ile Zoniviev ve Kamenev arasında ortaya çıkmış olan kesin anlaşmazlığa çekiyordu.

Troçki'nin bu kitabı, yakın tarihin olaylarını bilimsel ve soğukkanlı bir şekilde inceleyen bir eser olarak görünmüştü. Ama Parti saflarına ancak İhtilâlden sonra girmiş olan ve büyük bir çoğunluk teşkil eden üyelerin gözünde, Troçki'nin 1917 olaylarını anlatışı, insam şaşkına çeviren ve hattâ yakışıksız kaçan bir boşboğazlıktı. Troçki, üçlü yönetimin iki üyesini, yani Zinoviev ile Kamenev'i, sağ kanadın sözcüleri ve ihtilâlin "grev kırıcıları" (Lenin'in sözleriydi bunlar) olarak nitelemişti. Troçki, bu kitabında, ileri sürdüğü iddiaları, gününe aktarmış, ve 1917 yılındaki Bolşevik stratejisi ile 1923 yılında, Fransızların Ruhr havzasını işgali dolayısıyla Almanya'da çıkan kargaşa içinde bu ülkenin Komünistleri tarafından gösterilen davranış arasındaki karşıtlık üzerinde durmuştu. (*)

Troçki, 1923 yılı Sonbaharında, Almanya'nın proleter ihtilâli yapacak ölçüde olgunlaşmış olduğunu, ama

(*) Bkz: L. Trotsky, **"The Need to Study 'October'"**, **The Errors of Trotskyism'de**, s. 29-119.

Alman ihtilâlcilerinin, daha önce 1917 yılında Zinoviev ve Kamenev tarafından gösterilen çekingenliğin yeni bir örneğini vererek, ellerindeki fırsatı kaçırmış olduklarını ileri sürmüştü. Troçki'nin bu eleştirmesi, dışgörünüş bakımından Alman komünist liderlerine yöneltilmiş gibiydi. Ama aslında, üçlü yöneticilere ve özellikle, Kominternin başkanı olarak bu teşkilâtın Almanya kolunun güttüğü siyasete etki yapmış bulunan Zinoviev'e yöneltilmişti bu saldırı.

Üçlü yöneticiler, bu saldırıyı karşıladılar. İhtilâlin tarihini kendi açılarından hikâye ederek; göstermiş oldukları tereddütleri, ürküntüleri ve Lenin'le aralarında çıkan anlaşmazlığı küçümsediler ve hattâ inkâr ettiler. Troçki'nin 1917'de oynamış olduğu rolü önemsiz göstermek için de ellerinden geleni yaptılar. İhtilâlin tarihini okunmaz hâle getiren ve ardarda yapılan "gözden geçirmeler"in ve düzeltmelerin birincisiydi bu. Böylece, ihtilâlin tarihi, üzerine, birbiriyle çelişen sayısız hikâyenin yazılmış olduğu bir parşömene dönmüştü. Bunlara ek olarak, 1917'de Troçki'nin Lenin hakkında söylemiş olduğu kötü sözler ve Lenin'in bunlara verdiği cevaplar, arşivlerden çıkarılarak yeniden yayınlanmıştı. Partinin taban üyeleri, ülkenin içinde bulunduğu yoksulluk ve hükümetin gerçekleştirmesi gereken olumlu işlerle ilintisiz görünen bu kavgayı, tiksintiyle seyrediyorlardı. Taban üyelerinin çoğu, liderlerin, gereksiz bir sorumsuzluk gösterisi yaptıklarını düşünüyorlardı.

Prestiji zedelenmeyen sadece Stalindi. Geçmiş olaylar hakkındaki bu tartışmayı açtığı ve kavgaya önayak olduğu için kabahatli görülüyordu Troçki. Bolşevikliğe karşı olan geçmişinin durmadan hatırlatılması, belli bir etki yapmaktan geri kalmamıştı. Buna karşılık, Troçki'nin, 1917 yılında Zinoviev ve Kamenev'in nasıl hareket etmiş olduklarını acı bir şekilde hatırlatması, bu ikisini

güç duruma düşürmüştü. Troçki, Stalin hakkında sadece belirsiz imalarda bulunuyor ve aleyhinde pek az şey ya da hemen hemen hiçbir şey söyleyemiyordu. Çünkü Stalin 1917 yılında ne söylemiş ya da ne yapmışsa, adını ortaya koymadan ya da herzamanki kaypak tavrıyla yapmıştı bunu. Troçki, farkına varmadan, onun, Zinoviev'in ve Kamenev'in önüne geçmesine yardım ediyordu. Zinoviev ve Kamenev, Genel Sekreterin kendi haklarında olumlu bir tanıklıkta bulunmasına muhtaç hâle gelmişlerdi; Genel Sekreter bu konuda, tarafsız bir tanık gibi konuşabilecek tek kişi olarak görünüyordu. Nitekim, 1924 Kasım ayında, Stalin, Zinoviev ve Kamenev'in, Leninist çizgiden ayrılmamış olduklarını açıkça ilân etti. Onların, sağlam birer Leninist ve Bolşevik olduklarını söyledi. Zinoviev ve Kamenev ile Parti arasındaki anlaşmazlık, geçici bir olaydı sadece. Stalin'in kendisi de, Lenin 1917'de Rusya'ya dönmeden önce hatalar yapmıştı. Partide bulunan ama eskiden beri ona bağlılık göstermemiş olan ve Partiyi bir yabancı gibi kötü gözle gören bir kimse; evet, ancak böyle bir kimse, eski anlaşmazlıkları ortaya çıkarıp bu anlaşmazlıklar üzerinde uzun uzadıya durabilirdi. Troçki'ye gelince, Ekim İhtilâlinde "hiçbir özel rol" oynamamıştı o. Troçki'nin "iyi savaşmış olduğu" doğruydu; ama Troçki, Merkez Komitesinin adamı olarak savaşmıştı; nitekim, daha sonra İhtilâle karşı gelen Sosyal Revolüsyonerler de İhtilâl sırasında iyi savaşmışlardı. Ekim ayaklanmasının gerçek liderliği, "Parti merkezi" ne aitti ve Troçki bu Merkezin üyesi bile değildi. Stalin'in tarih alanında yaptığı ilk "düzeltme" buydu ve ayaklanmayı bizzat yaşamış olan kimseleri şaşırtmıştı. (*)

(*) Stalin'in sözünü ettiği "Merkez", Troçki'nin başkanlık ettiği Sovyetler htilâlci Komitesine delege olarak gönderilmiş olan beş Merkez Komitesi üyesinden (Stalin, Sverdlov, Dzerjinski ve iki kişi daha) kurulmuştu. Bu "Merkez" ayrı bir kurul olarak

Ne var ki, Troçki'nin, Parti liderlik kadrosunu, Lenin tarafından sürekli olarak dürtülerek aksiyona sokulan battal bir topluluk olarak gösteren açıklamaları, Partinin izzeti nefsini kırarken; Stalin'in açıklamaları, akla çok daha yatkın geliyordu. İşin içyüzünü bilen Lenin'in dul karısı bile, kocasının en yakın iki tilmizinin yani Zinoviev ile Kamanev'in savunmasını yapmak konusunda karar vermişti; ve onun tanıklığı, Partinin taban üyeleri bakımından meseleyi çözmüştü. (*)

"Edebî Tartışma" daha da uzadı. Stalin 1917 yılında yazmış olduğu makalelerini toplayıp yayınladı ve bu kitaba, üzerinde tartışılan konuyla ilgili bir önsöz de ekledi.

Tartışma yeniden günlük olaylara doğru kaydı; daha sonra Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" teorisinde bütünüyle dile gelecek olan yeni ve önemli bir anlam, pek belirgin olmasa da, bu tartışmada kendini göstermeye başlamıştı.

Stalin, "tek ülkede sosyalizm" konusundaki fikilerini, ilk olarak, 1924 yılı Sonbaharında açıklamıştı. "Tek ülkede sosyalizm" e inanmak, aradan çok geçmeden, Partiye ve devlete bağlılığın en yüce ölçüsü oldu. Daha sonraki on ya da on beş yıl boyunca, bu bağlılığı gösteremeyenlerden hiçbiri, mahkûm edilmekten ya da cezaya çarptırılmaktan kurtulamadı. Ama bu Stalinist inancın evveliyatını inceleyen bir kimse, sözü geçen düşüncenin yani "tek ülkede sosyalizm" düşüncesinin, Stalin tarafından "edebî tartışma" içinde sadece bir iddia olarak

---

hiçbir zaman mevcut olmamıştı; Ekim İhtilâlinin yönetilmesinde de hiçbir rol oynamamıştı. "Merkez" efsanesi, Stalin'in yükselişinden sonra geçmişti tarih kitaplarına; ama bu kitaplarda bile tek bir belgeyle desteklenerek açıklanmış değildi.

(*) Bkz. N. Krupskaya, **"The Lessons of October"**, **The Errors of Trotskyism'de**, s. 365 - 71.

tesadüfen ileri sürülmüş olduğunu görerek şaşırır. Aylar boyunca, yani ertesi yılın sonbaharına kadar, Stalin'in rakiplerinden hiçbiri; ne üçlü yönetimin öteki üyeleri ne de Troçki, bu meseleye önem vermişlerdi. Stalin'in kendisi de bu konuda kesin bir fikre varmış değildi. Stalin 1924 yılı başlarında yayınlanmış olan *Leninizmin Temelleri* adlı risalesinde, herhangi bir ülke proletaryasının iktidarı ele geçirebileceği ama tek bir ülkede sosyalist ekonomiyi kuramayacağı üzerinde önemle durmuştu. Şöyle diyordu Stalin:

"Ne var ki, tek bir ülkede, burjuva iktidarının devrilip proletarya iktidarının kurulması, sosyalizmin tüm zaferinin kesin olarak sağlandığı anlamına gelmez. Sosyalizmin temel ödevinin, yani sosyalist üretimin organize edilmesinin gerçekleştirilmesi gereklidir. İlerlemiş ülkelerdeki proletarya sınıflarının birlikte gösterdikleri çaba olmaksızın, bu ödev yerine getirilebilir mi; sosyalizmin, tek bir ülkede nihaî bir zafer kazanması sağlanabilir mi? Hayır, sağlanamaz! Burjuvaziyi bertaraf etmek için, tek bir ülkede gösterilecek çaba yeterli değildir; bu, ihtilâlimizin tarihi tarafından ispat edilmektedir. Sosyalizmin nihaî zaferini sağlamak ve Sosyalist üretim organizasyonunu gerçekleştirmek için, tek bir ülkenin harcadığı çabalar; özellikle Rusya gibi bir tarım ülkesinin sağladığı çabalar yeterli değildir. Bundan ötürü, çeşitli ileri ülkelerin proletarya sınıflarının göstereceği çabaya ihtiyaç vardır."

Ne var ki, aynı yıl içinde ama daha sonra yazmış olduğu *Leninizmin Meseleleri* adlı eserinde, Stalin, bu düşüncesini düzelterek tam tersini ileri sürmüştür. *Leninizmin Temelleri*'nin ilk baskısını dağıtımdan çekerek, bu esere itibar edilmemesi gerektiğini de söylemişti. İleri sürmüş olduğu "tek ülkede sosyalizm" düşüncesine, olayların ve şartların kısa bir zaman içinde kazandıra-

cağı önemin pek farkına varmamıştı başlangıçta. Stalin bu formüle, el yordamıyla ve başka bir yere doğru gittiğini sanırken bir başka kıta keşfedercesine varmıştı.

Stalin'in gözönünde tuttuğu ilk hedef, Troçki'yi gözden düşürmek ve belki bininci defa, onun bir Leninist olmadığını ispatlamaktı. Troçki'nin geçmişini didik didik eden üçlü yöneticiler, 1905 yılında ortaya atmış olduğu "sürekli ihtilâl" [sürekli devrim] tezi ile karşılaşmış ve bu teze karşı hemen saldırıya geçmişlerdi. Stalin, "tek ülkede sosyalizm" formülüne, işte bu kalem çekişmesi sırasında varmıştı. "Tek ülkede sosyalizm" formülü, Troçki'nin "sürekli ihtilâl" tezine karşı ortaya konmuş olduğu için, bu iki fikri, aralarındaki ilişki bakımından ele alarak özetlememiz ve incelememiz gereklidir.

Troçki, bu teorisini Marx'tan almış ve Rus ihtilâline uygulamıştı. (*)

Troçki, ihtilâlin "sürekliliği" nden iki anlamda söz ediyordu. Ona göre, ihtilâl, olayların ve şartların etkisiyle, derebeyliğe-karşı [anti-feodal] döneminden; yani burjuva karakteri taşıyan döneminden, kapitalizme-karşı [anti-kapitalist] döneme, yanı sosyalist karakter taşıyan dönemine geçecekti. Bu, ihtilâlin "sürekliliğinin" birinci anlamıydı. O sırada genel olarak kabul edilmiş Marksist görüşe karşıt olarak, Troçki, sosyalizm yoluna ilk giren ülkelerin, ilerlemiş Batı ülkeleri değil, geri kalmış Rusya olacağını ileri sürüyordu. Ama Rusya, tek başına, bu yolda uzun zaman yürüyemeyecekti. İhtilâl, Rusya'nın millî sınırlarında durup kalmayacaktı. Millî sınırlardan aşarak enternasyonal [milletlerarası] dö-

(*) Troçki sözü geçen teoriyi ilk olarak **Itogi i Perspektivi Russkoi Revolutsii** (1906) adlı ünlü risalesinde geliştirmiştir. Teorinin tüm olarak açıklanışı, Alma Ata'ya sürüldüğü sırada (1928) yazmış olduğu ve 1930'da Rusya dışında basılan **Permanentnaya Revolutsya** adlı eserinde yer almaktadır.

nemine ulaşacaktı. İhtilâlin "sürekliliğinin" taşıdığı ikinci anlam da işte buydu. Batı Avrupa'da Rusya'nın etkisi altında ihtilâller başgösterecekti. Geniş bir enternasyonal temel üzerinde, sosyalizm işte ancak o zaman kurulabilirdi. İnsanlığın ilerleyişinin, sadece kapitalist üretim tarzı tarafından değil, millet - devletlerin varlığı tarafından da engellenmekte olduğunu ileri sürüyordu Troçki. İhtilâlci dönüşümün nihaî sonucu, Tek Bir Dünya; bir Sosyalist Dünya olabilirdi ancak. Ama Troçki, bu teşhisinin yanı sıra, endişe dolu bir soru sormaktan da kendini alamıyordu. "İhtilâl Rusya'dan Batı Avrupa'ya yayılmazsa, ne olur?" diyordu Troçki 1906 yılında. Ve bu soruya, ihtilâlin ya muhafazakâr Avrupa karşısında yenilgiye uğrayacağını ya da ekonomik ve kültürel bakımdan ilkel olan Rusya'daki çevresi içinde çürüyüp gideceğini söyleyerek cevap veriyordu.

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu teori, 1917 yılına kadar Troçki'nin Marksist düşünceye yapmış olduğu kişisel bir katkıydı ve Menşevikler tarafından olduğu gibi Bolşevikler tarafından da reddedilmişti. Lenin ihtilâlin geleceği ile ilgili olarak, buna benzer bazı düşünceleri bir iki kere ileri sürer gibi olmuştu; ama onun güttüğü siyaset, Rus ihtilâlinin sadece derebeyliğe karşı [antifeodal] amaçlara yönelmiş olması gerektiği düşüncesine dayanıyordu. Lenin, ihtilâlin "sürekliliği" ni, bu noktada kabul etmiyordu. Buna karşılık, Rusya'da gerçekleşecek burjuva ihtilâlinin [derebeyliğe-karşı ihtilâlin], Batı Avrupa'da bir sosyalist ihtilâlin çıkmasına yol açacağına ve o zaman; evet ancak o zaman, Rusya'mn da, "ileri ülkelerin" yardımıyla, sosyalizme yönelebileceğine inamyordu. Lenin'in kabul etmediği husus, ihtilâlin enternasyonal bir karakter taşıması değildi; Rusya'nın kendi öz gücüyle, Batı Avrupadan önce sosyalizm yoluna girebilmesiydi. Troçki'yi, köylüleri "görmezlikten" gelmek-

le itham etmişti Lenin; Çünkü, herhangi bir insanın, Rusya gibi bir tarım ülkesinin burjuva ihtilâlinden Sosyalist ihtilâle geçebileceğini ileri sürmesi için, köylülerin ferdî mülkiyete gösterdikleri bağlılığı farketmemiş olması gerekirdi.

Hatırlanacağı gibi, 1917 yılında, Lenin, bu konuda fikir değiştirmişti. Sürekli ihtilâl tezi, esasları bakımından (bütün kitabî deyimleri ile birlikte değil, şüphesiz), Bolşevik Partisi tarafından benimsenmişti. İhtilâl, gerçekten de, derebeyliğe-karşı döneminden, kapitalizme-karşı dönemine geçmişti. Lenin ve taraftarları, ihtilâlin Rusya dışına yayılacağını da sonuna kadar ummuşlardı. Bu arada, ülkelerini, saldırılara dayanacak kadar geniş ve güçlü bir kale; hem de kuşatılmış bir kale olarak görmüşlerdi. Bu kalenin iç hayatını, Sosyalist çizgiye uygun olarak organize etmenin, ileriye atılmış önemli bir adım teşkil edeceğine inanmışlardı. Taraftarlarına çalışma şevki veren Lenin (ve Troçki), onların önünde açılmış olan sosyalist deney imkânları üzerinde önemle durmuş ve bu imkânlara işaret etmişti. Ama Lenin, Sosyalist toplumu enternasyonal bir toplum olarak düşünüyordu aslında. 1924 yılı başlarında, Stalin'in de, hâlâ aynı düşünceleri ileri sürerek, "Sosyalizmin nihaî zaferini sağlamak ve Sosyalist üretim organizasyonunu gerçekleştirmek için, tek bir ülkenin harcadığı çabalar; özellikle Rusya gibi bir tarım ülkesinin harcadığı çabalar yeterli değildir" dediğini biliyoruz. Oysa şimdi, sadece Rusya'nın harcayacağı çabaların, Sosyalist ekonominin *tamamen* organize edilmesine yeteceğini ileri sürüyordu Stalin. Sosyalist bir ekonomi, sadece bir bolluk ekonomisi olarak düşünülebilirdi (o zamana kadar bir hakikat olarak kabul edilmişti bu). Bunun gerçekleşmesi ise, halkın tümüne yüksek bir hayat düzeyi sağlayabilecek iyice gelişmiş bir sanayiin varolmasını şart koşuyordu. O

zaman şu soru ortaya çıkıyordu : "Sanayii harap halde bulunan Rusya gibi bir ülke, sosyalizmi nasıl gerçekleştirebilir?" Stalin, Rusya'nın zenginliklerinden söz ediyordu; topraklarının geniş olduğunu ve hammadde bakımından inanılmayacak bir zenginlik taşıdığını ileri sürüyordu. Stalin'e göre, bir proleter hükümeti, sanayii kontrol yoluyla bu kaynakları geliştirebilir ve sosyalizmin kuruluşunu başarılı bir sonuca ulaştırabilirdi. Çünkü böyle bir çaba içinde, hükümet, halkın büyük bir çoğunluğu (içlerinde köylüler de olmak üzere) tarafından desteklenecekti.

Stalin'in ileri sürdüğü tezin bu temel bölümü, basit ve apaçıktı. Rus ihtilâlinin kendi kendine yeterli olduğu, herkesin anlayabileceği apaçık sözlerle dile getiriliyordu. Stalin'in, bir çok meseleyi ispatlanmış farzettiği doğruydu. Tezlerini eleştirenlerin daha sonra yapmış oldukları itirazlara cevap vermeye çalışmamıştı bile. Köylülerin çoğunun, özel mülkiyete bağlı oldukları için, kollektivizme karşı en şiddetli karşıkomayı gösterecekleri ileri sürülerek yapılan itirazı; köylülere yöneltilmiş ağır bir iftira olarak niteleyip reddetmişti Stalin. Sosyalizmin, ileri Batı ülkelerinin daha önce ulaşmış bulunduğu yoğun sanayileşme temeli üzerinde gerçekleştirilebileceği ve Rusya'nın tek başına, bu ülkelere yetişmesinin imkânsız olduğu ileri sürülerek yapılan itirazı da ciddî bir düşünce olarak ele almamıştı. Stalin'i eleştirenlerin fikirlerine göre, sosyalizm; kapitalizm şartlarında ulaşılmış olan hayat standartlarından ve emek üretkenliğinden daha yüksek standartlara ve üretkenliklere ulaştığı zaman kapitalizmi yenilgiye uğratabilirdi ancak. Eleştiriciler bundan şu sonucu çıkarıyorlardı : Emek üretkenliği ve hayat standartları, Rusya'da kapitalist ülkelerdekinden daha aşağı seviyede kalacak olursa, sosyalizm, uzun bir vâde içinde, Rusya'da bile başarısızlığa uğra-

yacaktı. Stalin, bu eleştiricilerin, bir darlık ekonomisi (tek başına kalmış olan Rusya'nın ekonomisi böyle olacaktı) içinde, çeşitli gruplar arasında yeni ve apaçık bir maddî eşitsizliğin ortaya çıkacağı hakkındaki iddialarını da ele alıp çürütmeye çalışmamıştı.

Stalin'in ileri sürdüğü düşüncelerdeki eksiklikler ne olursa olsun (bu eksiklikler sadece kültürlü kimseler tarafından farkediliyordu zaten); düşüncelerini dile getirişi siyasî bakımdan çok etkiliydi. Apaçık ve olumlu bir düşünce dile geliyordu söylediklerinde. Kendi başımıza ayakta durabiliriz; sosyalizmi kurabilir ve tamamlayabiliriz, diyordu Stalin. Siyasî amaçlar ve fikir kavgaları bakımından bu formülü yararlı kılan şey de buydu. Troçki'nin anlayışının apaçık bir karşıtıydı bu. Ne var ki, çeşitli nedenlerden ötürü, Stalin, tezlerini, kesin ve belirli bir şekilde ortaya koymamıştı. Çeşitli kayıtlarla sınırlamıştı tezlerini. Bu kayıtlardan biri, kapitalist çevrenin silâhlı tehditi altında kaldıkça, sosyalizmin Rusya'daki zaferinin emniyet içinde olamayacağıydı. Tek bir ülkede kurulacak sosyalizm, Stalin'i eleştirenlerin ileri sürdüğü gibi, kapitalist ülkelerde yapılan "ucuz ürünler" le değil silâh gücüyle yenilebilirdi. Sonraki birkaç yıl içinde, Stalin bu tehlikeden, Rus halkına sürekli olarak söz etmiş ve böylece, kendi durumunu hafifletmek ister gibi davranmıştı. Ne var ki, Stalin, enternasyonal ihtilâlin gerçekleşmesinin yakın olduğuna inandığını (gittikçe daha zayıf bir şekilde de olsa) belirtmeye de devam etmişti. Tezlerinin bir yarısında, Rus sosyalizminin mutlak bir kendi kendine yeterliğe sahip olduğunu ileri sürmüş, öteki yarısında ise bu iddiadan vazgeçmişti.

Bu tutku dolu ideolojik kavganın garipliği, burada bitmiyor. Tartışma gelişince, Stalin, kendisini eleştirenlerin, Rusya'da sosyalizmi kurmaya imkân olmadığını düşündüklerini iddia etmeye koyuldu. Ortadaki mesele-

nin, ihtilâlin "yaratıcı kuvvetlerine" inananlar ile "panik tacirleri" ve "kötümserler" arasındaki bir çatışma olduğunu ileri sürdü. Oysa, mesele bu kadar basit değildi. Eleştiriciler, kendilerine atfedilen şeylerden dolayı suçlu sayılamazlardı. Çünkü onlar da, Rusya'nın ekonomisini, sosyalist bir çizgi üzerinde organize etmenin mümkün ve gerekli olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Troçki, İçsavaşın sonundan itibaren; idarî teşkilâtı, plânlı ekonomiyi uygulayacak şekilde ayarlamaya başlaması hususunda Politbüroyu sıkıştırmıştı. Ve bu ilk günlerde, daha sonraları beş yıllık plânlarda uygulanacak olan fikirlerden çoğunun taslağını hazırlamıştı. (*)

Bu fikir çatışmasını inceleyen kimse, üzerinde tartışılan amacın, acayip bir şey olduğu ve bir yığın tutku ve ithamın ortaya dökülmesine yol açtıktan sonra, ortadan kaybolup gittiği duygusuna kapılabilir. Çekişmeden doğan yanıltmalar ve aşırılıklar bir yana atıldığı takdirde, bu tartışmayı inceleyen kimse, aslında acayip bir "sadetten çıkış" durumu ile karşılaşabilir. Gerçekten de, üzerinde tartışılan önemli nokta, sosyalizmin kurulabilmesi ya da kurulması gerektiği değildir; sosyalizmin tek bir devlet sınırları içinde *tamamlanıp tamamla-*

(*) N. Buharin, **Kritika Ekonomiçeskoi Platformy Oppozitsii** adım taşıyan ve baştan aşağa Troçki'nin, Piatakov'un ve Preobrajenski'nin ekonomik görüşlerinin eleştirilmesine ayrılmış olan denemesinde; Troçki'nin, Merkez Komitesine gönderdiği bir mektuptan (8 Ekim 1923) parçalar alır. Troçki, bu mektubunda, ekonomik siyasetini şöyle açıklamaktadır: "Plânlı ekonomi; büyük ölçüde sanayi temerküzü; maliyetlerin büyük ölçüde düşürülmesi." (s. 54). Aynı yıl daha sonra basılmış olan **Navji Kurs** adlı eserinde, Troçki, malî siyasetin ve para siyasetinin, sanayi ihtiyaçlarına tâbi kılınması gerektiğini ileri sürmüştü. (s. 71-2). Troçki bundan ötürü, "sanayi diktatörlüğü" nü ve "aşırı - sanayileşme" yi savunmuş olmakla itham edilmişti. Bkz. Buharin'in sözü geçen eseri: s. 3, 53 - 4.

namayacağıdır. Birbiriyle tartışanlar, sosyalizmin kurulmasının mümkün ya da istenen bir şey olması hususunda karşı karşıya gelmemektedirler; sosyalizmin hangi malzeme kullanılarak kurulacağı ya da ne gibi bir şekil alacağı konusunda da tartışmamaktadırlar. Dışgörünüş bakımından, bu tartışmada asıl söz konusu olan mesele, sosyalizm denilen binaya bir dam konulmasının mümkün olup olmadığıdır. Yani sosyalizmin tamamlanıp tamamlanmamasıdır. Stalin bu soruya "evet" diye cevap veriyordu. Ve onun verdiği bu cevap, karşısındakilerin "hayır" demesi kadar kesin bir şekilde ifade edilmişti. (*)

Tartışmaya girmiş olan her iki taraf da, sosyalizm denilen binanın damının, aradan çok; hem de çok uzun bir süre geçmeden konulamayacağı; ve sınıfsız sosyalizmin, bir ya da iki nesil geçip gitmeden gerçekleştirile-

(*) Tartışmanın daha sonraki bir safhasında, yani 1926 yılı Ocak ayında, Stalin, görüşünü şöyle açıklamıştı: "Biz, ülkemizdeki iç kuvvetlerin, proletarya ile köylü sınıfı arasındaki çelişmeleri çözebileceğini söylüyoruz; öteki ülkelerin proletaryalarının sempatisi ve yardımı ile (öteki ülkelerde proletarya ihtilâlinin zafer kazanmasını bir önşart olarak ileri sürerek değil), proletaryamızın, iktidarı ele almasının ve bu iktidarı tam anlamıyla bir sosyalist toplum kurmak amacıyla kullanmasının mümkün olduğundan söz ediyoruz.

"Böyle bir imkân söz konusu değilse; sosyalizmi kurmak, kurulabileceği umudundan ve görüşünden yoksun olarak sosyalizmi kurmak demektir; sosyalizmin kurulacağından emin olmadan, sosyalizmi kurmaya kalkışmak demektir. Sosyalizmi kuracağımızdan emin olmadan, sosyalizmi kurmaya kalkışmamız hiç bir işe yaramaz; ülkemizin teknik alandaki gerilığinin, eksiksiz bir Sosyalist toplum kurmak isteğimizin önüne dikilmiş olan aşılmaz bir engel teşkil etmediğinden emin olmadıktan sonra, sosyalizmi kurmaya kalkışmamız da bir işe yaramaz. Böyle bir imkânın mevcut olmadığını söylemek, sosyalizmi kurmak davasına karşı inanç duyulmadığını gösterir sadece; ve bu, Leninizmin bir yana atılmasından başka şey değildir." Bkz: J. Stalin: **Problems of Leninizm** (İngilizce baskı), s. 160.)

meyeceği hususunda anlaşıyorlardı. Her iki taraf, kurdukları bu yapımn [sosyalizmin], herhangi bir aşamada, düşman kuvvetler tarafından yıkılabileceğini kabul ediyorlardı; her iki taraf da, savaş felâketinin, Rusya üzerine çöktüğünü görüyorlardı. Bütün bunlardan başka, Stalin de, tıpkı kendisini eleştirenler gibi, "damı" koymak zamanının gelmesinden çok önce, söz konusu ettiği meselenin ortadan kalkabileceğini; çünkü Batıda patlak verecek bir ihtilâlin Rusya'yı tek başınalıktan kurtaracağını kabul ediyordu.

Bu açıdan ele, alınınca, sözü geçen tartışmaya girişmiş olan ve gerçek aksiyon adamı olan kimselerin, meseleyi bu şekilde ortaya koymaları akla aykırı bir şey gibi görülebilirdi. Aralarındaki anlaşmazlıkları, profesyonel iskolastiklerin kılı kırk yarmalarına bırakıp, çok uzun bir mücadele yolunu birlikte yürümelerinin daha doğru bir davranış olabileceği de söylenebilirdi. Yoksa bütün bu çatışmanın ardında, sadece kişisel ihtiraslar mı rol oynuyordu? Kişisel rekabetlerin, bu işte önemli bir rol oynadığından şüphe edilemezdi. Ama bu çatışmada, kişisel rekabetlerden başka şey görmeyen bir tarihçi, şüphesiz ki, büyük bir hata işleyecektir. Böyle yapsa bile, "tek ülkede sosyalizm" tezinin, Bolşevik Partisi saflarını tepeden tırnağa niçin bölüntüye uğrattığını; bütün bir nesil için, bir ölüm kalım meselesi olarak nasıl ortaya çıktığını; ve büyük bir milletin görüş açısını, yirmi beş yıl boyunca niçin belirlemiş olduğunu açıklamak zorundadır. "Tek ülkede sosyalizm" tezinin, Moskova'dan yönetilen "zararlı" faaliyetler yüzünden tetikte durmak zorunda kalan yabancı hükümetlerin şüphelerini yatıştırmak için icat edildiği konusunda ileri sürülen birçok açıklama da anlamsızdır. Stalin, bu tezleri ortaya attığı zaman, yabancı ülkelerde henüz iyice tanınmıyordu ve daha sonra da, yabancıların şüphelerini yatıştırma is-

teği; bu yabancı ülkelerde bulunan birçok Muhafazakârın tüylerini diken diken eden ve Avrupadaki komünist hareketle ilgili olan sözler söylemesine engel olmamıştı onun. Ortaklaşa ilkelere her iki tarafın da bütün güçleriyle bağımlı olduklarını ifade ettikleri başka bir takım tartışmalarda görüldüğü gibi; sözünü ettiğimiz bu tartışmada, açıklayıcı noktayı, tartışmaya girişmiş olanların söyledikleri sözlerin anlamında ya da "ortaklaşa" ilkeleri durmadan tekrarlamalarında aramamak gerekir. Bu tartışmanın açıklayıcı noktasını, iddiaların ağırlık merkezini teşkil eden hususların kimi zaman farkedilmeyen belirsiz kaymalarında aramak gerekir. Açıklayıcı nokta, tartışmacıların faaliyet gösterdikleri çevrenin ruhî ve fikrî havasında aranmalıdır. Öğretiyle ilgili tartışma, aslında, bu ruhî ve fikrî havadan doğar; bu hava, ortaya atılan ve birbirinden farksız gibi görünen formüllerin taşıdığı gerçek anlamı belirten ortamdır. Nitekim, tartışmayı dinleyenler, tartışmacıların genel ilkelere bağlı olduklarını açıklayışlarına pek kulak asmazlar; bunu, her zaman yapılması gereken bir tören olarak görürler. Ama, tartışmaya katılan taraflardan her ikisinin de yaptığı imalara ve üstü kapalı ifadelere kulak kabartırlar; bu sözlerin altındaki anlamı ve açıkça belirtilmeyen sonuçları kavramak için can atarlar. İleri sürülen herhangi bir formülün işe yarar bölümlerini, bu bölümlerle çelişme halinde gibi görünen üstü örtülü ifadelerden ve kayıtlardan ayırmasını öğrenirler.

Stalin'in tezlerindeki işe yarar ve etkileyici yan, yani bu tezlerdeki yeni ve çarpıcı özellik; Rus ihtilâlinin kendi kendine yeterli olduğunun ileri sürülmesiydi. Bunun dışında, Stalin'in bütün söyledikleri; Bolşevik bedahatlerinden başka şey değildi; bazıları anlamsız bazıları da sıkıcı hale gelmişti bunların; ama hepsinin tekrarlanması gerekiyordu; çünkü söylenen sözlere mark-

sist öğreti çeşnisini katıyordu bunlar. Stalin'in ileri sürdüklerinde yeni olan husus, Parti tutumunun kökten değiştirilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Ama bu değiştirme ve düzeltme öylesine ele alınmıştı ki; sanki düzeltme diye bir şey söz konusu değildi. Bu düzeltme [ve değişiklik] eski ortodoks düşünce tarzının bir devamı gibi gösteriliyordu. Birçok öğretinin tarihî macerasında buna benzer bir metodun kullanılmış olduğunu biliyoruz. Okurlarımızı, bu dogmatik mücadelenin içine daha fazla sokmayacağız. Yalnız şunu söylemekle yetineceğiz : Stalin, ileri sürdüğü bu formülleri, Lenin'den aldığı öğretiye aşılamak için elinden geleni yapmıştı.

Dogmatik kargaşadan çok daha önemli olan nokta, ihtilâlin yedinci ya da sekizinci yılında, Partinin büyük bir kısmının (belki de çoğunluğunun), ideolojik bir sayım ve düzeltme yapmak konusunda, apaçık olmamakla birlikte kesin bir ihtiyaç duyduğu hakikatıydı. Fikrî olmaktan çok, duygusal bir ihtiyaçtı bu; ve bunu istiyenler, Bolşevik ortodoksluğu ile karşıtlığa düşmeyi asla arzu etmiyorlardı. Hiçbir ihtilâlci parti, görüşlerinde köklü bir değişiklik yapmaksızın, iktidarda yedi yıl kalamazdı. Bolşevikler, "dünyamn altıda birini teşkil eden" muazzam bir devleti yönetmeye alışmış bulunuyorlardı. İktidarın imtiyazlarından ve sorumluluklarından doğan kendini-önemsemek ve kendine-güvenmek gibi duyguları, yavaş yavaş benimsemişlerdi. Yenilgi ve baskı altında bulundukları zaman benimsemiş oldukları öğretiler ve kavramlar; şimdiki durumlarına ve görüşlerine uygun düşmüyordu. Kendilerine karşı duydukları yeni edinilmiş güven duygusunu eksiksiz bir şekilde dile getiren bir fikre ya da bir slogana ihtiyaçları vardı. "Tek ülkede sosyalizm" tezi, işte bu ihtiyacı karşılamıştı. Bu tez, dünyamn altıda beşinde olup biten ve kontrolleri altında bulunmayan olaylara tâbi olmak duygusundan,

bir dereceye kadar kurtarmıştı onları. Yine bu tez, savaş engellediği takdirde, Rusya üzerindeki hâkimiyetlerini hiçbirşeyin yıkamayacağı hakkında, teorik bir inanç ve iç rahatlığı sağlamıştı onlara. Mülkiyet-sever köylüler de; Rusya'nın sanayi bakımından zayıf olması da; üretiminin düşüklüğü ve hayat standardlarının zavallılığı da, *eski rejimin* [devri sabıkın] yeniden kurulmasına yol açacak tehlikeler değildi. Troçki gibi; ya da daha sonra Zinoviev ve Kamanev gibi, bu durumların özünde, ihtilâli tehdit eden tehlikelerin bulunduğu üzerinde ısrar eden kimseler, partinin bu iç rahatlığını bozmuş oluyorlardı.

Yöneticilerin bu psikolojik tavrının altında, çok daha geniş bir eğilim mevcuttu : Bolşevikliğin hergün sözünü ettiği enternasyonal ihtilâlin patlak vermesini bekleyip duran Parti ve işçi sınıfı artık bezmişti. Bu umud, 1917'de, 1918'de ve 1920'de boşa çıkmıştı. 1923 yılında Almanya'da ortaya çıkan kaynaşma sırasında, yeniden tazelenmişti bu umut. Duyulan umudun yine gerçekleşmeyerek daha sonraya kalması, Partiyi iyice karamsarlığa sürüklemişti. Batıdan gelen haberleri öğrenen bilinçli işçilerin çoğu, aşağı yukarı şöyle diyorlardı : "Avrupa emekçi sınıfları bizi kendi halimize bıraktı; bu emekçi sınıflar, sosyal demokrat liderlerinin sözlerini dinliyorlar". Bütün bunlara rağmen Rus Komünizminin kaderinin, dış ülkelerdeki komünizmin zaferine ya da yenilgisine bağlı olduğunu ve bundan kurtulamayacağını düşünmek, sinirlendirici bir görüş tarzıydı ve Troçki'nin "sürekli ihtilâl" tezinde, bu sinirlendirici düşünce mevcutttu. Parti adına konuşanlar, Rusyadaki sefalet ile Batıdaki refahı bir yığın istatistiğe dayanarak açıklasalar bile, Rusya'nın "geriliği" ve Avrupa'nın "ilerlemişliği" hakkında konuşmak, Rus halkımn millî izzeti nefsini rencide etmekten geri kalmıyordu. Sıradan Bolşe-

vik, bu çeşit düşünceleri zihninden kovmaktan daha fazla birşey istemiyordu ve Stalin, onun hesabına yapmıştı bu işi.

Stalin, özet olarak şunu söylüyordu Partiye : Şüphesiz ki enternasyonal ihtilâlin gerçekleşeceğini bekliyoruz biz. Marksizm okulundan yetişmiş olduğumuzdan şüphe edilemez; bundan ötürü, çağdaş siyasî ve sosyal mücadelelerin, mahiyetleri gereği, enternasyonal olduklarını çok iyi biliyoruz. Batı ülkelerinde proletaryanın zafer kazanacağına hâlâ inanıyoruz şüphesiz; ve bu zaferi hızlandırmak için elimizden gelen her şeyi yapmanın bir namus borcu olduğunu da biliyoruz. Ama (bu "ama" çok önemli ve birçok şey anlatan bir "ama"ydı), bu enternasyonal ihtilâl konusunda fazla canınızı sıkmayın. Bu ihtilâl, belirsiz bir süreye kadar gecikecek ve hattâ asla gerçekleşmeyecek bile olsa, biz kendi ülkemizde iyice gelişmiş sınıfsız bir toplum ortaya koyabileceğiz. Öyleyse, bütün gücümüzü bu büyük işe yöneltelim. Bunun bir ham hayal olduğunu söyleyenler; ya da benim, millî bir dargörüşlülükle hareket ettiğimi ileri sürenler, ya maceraperest kimselerdir ya da korkak, sosyal demokratlardır. Biz, o hor görülen mujiklerimizle, bütün yabancı ülkelerin proletaryalarının topyekûn yaptıklarından çok daha fazla şey yaptık sosyalizm için. Ve yine sadece o mujiklerimizle, işin geri kalan kısmını da tamamlayabiliriz.

Terminoloji konusundaki iddialarına ve sözümona diyalektik derinliğine rağmen Stalin'in teorisi, bu basit ve "sağlam" günlük konuşma üslubundan başka bir şey değildi. Ama bütün bunlara rağmen Stalin kendini bir ideolog olarak ortaya koymuş bulunuyordu. Stalin, sadece Genel Sekreter ve Partinin sihirbaz yöneticisi değildi artık; aynı zamanda yeni bir doğmanın yaratıcısıydı. Eski ve kültürlü Bolşevikler için hayatlarının en şaşırtıcı

olayı bu olmalıydı.

O günlerde yapılan Parti toplantılarından birinde, Stalin teorik iddialarını açıklamaya giriştiği zaman, ünlü Marksist bilgin Ryazanov, onun sözlerini, yarı alaycı ve yarı kızgın bir tavırla keserek, "Yeter artık Koba, kendini gülünç hale sokma. Teori senin asıl alanın değildir; bunu herkes biliyor!" demişti. Bu Marksist bilginin alay etmek ihtiyacını duyması "tek ülkede sosyalizm" teorisinin millî bir inanç haline gelmesini engelleyememişti. Bütün bayatlığına rağmen, Stalin'in ortaya koyduğu bu buluşun bir önemi ve varlık nedeni vardı. Genel olarak söylemek gerekirse, öğretiler iki kategoriye ayrılır; bunlardan birincisi, uzun bir zihnî ve mantıkî çalışmanın ürünüdürler ve belirsiz ve uzak bir geleceğe yönelmişlerdir; ikincisi ise, fikir bakımından derinlik taşımadıkları ve daha sonra gerçekleşecek olanları orijinal bir şekilde önceden belirtmedikleri halde, kanaat ve heyecanların o güne kadar açıkça ortaya konulmamış güçlü eğilimlerini dile getirirler. Stalin'in ileri sürdüğü teorinin, bu ikinci kategori içinde yer aldığı besbellidir.

Rus toplumunun 1920 yıllarında gösterdiği gerçek trajik özellik, istikrara karşı duyduğu özlemdi; geçirdiği son yaşantılardan sonra, Rus toplumunun böyle bir özlem duyması tabiiydi. Oysa hiçbir ülkenin geleceği istikrarlı bir gelecek olarak görünmüyordu; Rusya için ötekilerden daha da geçerliydi bu durum. Ama tehlikelerden hiç olmazsa uzun bir süre uzak kalmak, Rus siyasetinin ağır basan bir eğilimi haline gelmişti. 1920 yıllarının sonuna kadar yorumlanmış olduğu şekil içinde, tek ülkede sosyalizm tezi, istikrarın sağlanacağı hususunda verilmiş bir sözdü. Buna karşılık, Troçki'nin "sürekli ihtilâl" teorisinin adı bile, bezgin bir nesle, bütün hayatı boyunca ne huzur ne de rahat yüzü görmeyeceğini meşum bir şekilde hatırlatıyordu. Troçki'nin bu hatırlat-

ması ve ikazı doğru çıkmıştı (Troçki'nin tahmin ettiği tarzda olmasa da); ama o sırada bu ikaza kulak vermek kolay bir iş değildi.

Stalin, Troçki'ye karşı ileri sürdüğü iddialarda, Bolşeviklerden çoğunun içine düşmüş olduğu tehlike ve emniyetsizlik korkusuna dayanmıştı. Troçki'yi, ihtilâlle oynamaya alışmış bir maceraperest olarak tasvir etmişti Stalin. Böyle bir ithamın asılsız olduğunu söylemek bile gerekmez. Önemli olayların hepsinde (1905'de, 1917'de ve 1920'de) Troçki, maceraperestliğe eğilim göstermeyen çok ciddî bir ihtilâl stratejicisi olduğunu ispat etmişti. Bağlı olduğu Partiyi, yabancı ülkelerden herhangi birinde, hükümet darbesi yapmaya da sürüklememişti. Oysa, Stalin'in aynı şeyi yapmamış olduğu söylenemez. (*)

Troçki, Batı komünizminin, kendi öz hareketiyle ve sınıf mücadelesinin tabiî akışı içinde zafere ulaşacağına kesin olarak inanmıştı. Sınıf mücadelesinde, kimi zaman büyük önem taşıyan dış insiyatif ve yardım, mücadelenin kendisine bağımlı olarak önem taşıyabilirdi sadece. Komünist hareketin Batıda zafer kazanması konusunda, Stalin çok daha şüpheciydi ve bu şüphesi zaman geçtikçe kuvvetlenmişti. Ne olursa olsun, Stalin'in ileri sürdüğü "maceraperest" sıfatı, "sürekli ihtilâl" teorisini ortaya atan Troçki'ye bir yafta gibi yapışmıştı. Stalin daha da ileri giderek, Lenin'in nefret ettiği söylenen tedhiş düşkünlüğüyle suçlamıştı Troçki'yi. Bu itham da (özellikle Stalin'in ağzında) haksız bir ithamdı. Troçki, içsavaç sırasında tedhişe başvurmaktan kaçınmamıştı; ama bir cerrahın kan dökmeye düşkün olduğundan daha fazla bir kan dökme düşkünlüğü olduğu söylenemezdi onun. Ne var ki sözü edilen şartlar içinde, bu ithamın etkileyici bir yanı vardı. Tedhişin devam edeceğinden korkan

(*) Onuncu Bölüme bakınız.. (Stalin cilt: II).

halk, Troçki'ye karşı bu ithamı ileri süren kimsenin, hiç olmazsa daha hoşgörülü bir insan olduğuna inanmak durumundaydı.

Stalin'in dikkate değer bir özelliği, Parti içindeki ve çevresindeki gizli psikolojik eğilimleri ve dile getirilmemiş umut ve istekleri hissetmek konusundaki eşsiz yatkınlığıydı. Stalin, bunların sözcüsü olarak çıkıyordu ortaya. Bu bakımdan, üçlü yönetimin öteki üyelerinden çok farklıydı. "Sürekli İhtilâl" konusundaki tartışma başladığı zaman, üçlü yöneticiler birlikte hareket etmişlerdi; sonuna doğru ise, birbirlerinden tamamen ayrılmışlardı. Zinoviev ve Kamenev, daha sonra itiraf ettikleri gibi, bu tartışmayı, Lenin'in "sürekli ihtilâl" aleyhindeki eski iddialarını ortaya çıkararak, Troçki'yi gözden düşürmek amacıyla başlatmışlardı. Aslında, Partinin benimsemiş bulunduğu ve "sürekli ihtilâl"le ilintili olan temel ilkelere karşı değillerdi onlar. Bundan ötürü, Troçki'nin teorisine karşı yaptıkları saldırıların bir gerçekliği yoktu; ihtilâl-öncesi sürgün hayatının uzun zamandan beri unutulmuş anlamsız kelime oyunlarına inhisar ediyordu bu saldırılar. Kendileri bu teze karşı bir teori ileri sürerek Troçki'ye karşı çıkmayı akıllarının ucundan bile geçirmemişlerdi. Oysa Stalin'in bu konudaki durumu bambaşkaydı. Stalin de bu saldırılara, ideolojik bir gölge-boksu yapar gibi başlamıştı; ama bu mücadele, daha sonra, gerçek bir ideolojik mücadele haline gelmişti. Üzerinde tartışılan nokta, önemli bir dâva olmuştu. Rakibinin görüşlerine karşı gerçek bir kin duymaya başlamıştı Stalin; ve bundan ötürü, Troçki'nin görüşlerine karşı kendisi de görüşler ileri sürmek zorunda kalmıştı. İleri sürdüğü düşüncelerden hangisinin, Parti görevlilerine ve militanlarına en büyük etkiyi yaptığını ve ses getirdiğini sezmişti. Parti görevlilerinin ve militanlarının sesi, onun için, tanrının sesinden farksızdı. Bun-

lar, hiç beklenmedik şekilde, "tek ülkede sosyalizm" çağrısına ses vermişlerdi. Vahye inanan kimselerde olduğu gibi, Stalin'in uydurmuş olduğu bu düşünce, yani "tek ülkede sosyalizm" düşüncesi, yine Stalin'i etkisi altına almıştı; ama birçok insanın zihninde gizli olan gerçeklere uygun düştüğü için böyle olmuştu bu.

Zinoviev ve Kamenev, Stalin'deki değişikliklerin uzun zaman farkına varmamışlardı. Stalin'in, tek bir ülkede eksiksiz bir sosyalizmin gerçekleşmesi mümkün olduğu hakkındaki garip iddiasına omuz silkmişlerdi; ama bunu, fikrî bakımdan kendilerinden aşağı seviyede bulunan Stalin'in, Troçki'yi hırpalamak için kullandığı bir araç olarak kabul etmişler ve yakından incelemek zahmetine bile girişmemişlerdi. Hattâ, 1925 yılı Nisan ayında, Partinin On Dördüncü Kongresinde, Stalin, tezlerinin resmen kabul edilmesini istediği ve bu isteğini gerçekleştirdiği zaman da itiraz etmemişlerdi. Ancak Sonbaharda; yani Stalin tezlerini ortaya koyduktan bir yıl sonradır ki bu tezlerin önemini anlayıp eleştirmeye girişmişler ve Stalin'in bu tezlerinin, geleneksel Bolşeviklikten ayrılıp millî komünizmi tercih etmek demek olduğunu söylemişlerdi. Troçki ise, bu dogmayı, geniş bir şekilde kabul edildikten sonra, yani ancak 1926'da eleştirmeye başlamıştı.

Stalin'in ortaya koymuş olduğu öğretinin [doktrinin] pratik özellikleri henüz açıkça görülmüyordu. Bolşeviklik, ihtilâl sonrası tarihinin en önemli dönüm noktasına varmış bulunuyordu; ama o ana kadar, aksiyon alanındaki davranışında değil, zihnî davranışında kendini göstermişti bu değişiklik. Bu değişikliğin genel çizgileri şöyle özetlenebilirdi: Bolşeviklik, o güne kadar, Rusya'ya, modern uygarlığın çevresini teşkil eden bir alan olarak bakmıştı. İhtilâl bu çevrede başlamıştı; sosyalizm, uygulayıcı öncülerini orada bulmuştu. Batıdaki ve

Doğudaki ihtilâlci değişiklik için gerekli itkiler oradan gelmişti. Toplumun dünya çapındaki değişikliği konusunda Rusya'nın oynadığı rol, tüm hareketin güçlü bir başlatıcısının rolü olarak görülmüştü. Ama Batı Avrupa, modern uygarlığın yine de merkezi olarak ele alınıyordu. Ve eski Bolşevik anlayışına göre, yeni bir sosyal hayatın formları, çevrede değil orada, yani merkezde yaratılacaktı. Bütün bu süreç, iki yanlı bir etki olarak görülüyordu: önce Rusya, Batı üzerinde etkide bulunacak; daha sonra Sosyalist Batı, Rusya'yı etkileyecekti.

Stalin'in öğretisinde ise, Rusya, uygar dünyanın sadece bir çevre alanı olarak ele alınmamıştı. Yeni bir toplumun formları, Rusya'nın sınırları içinde ortaya konacak ve işlenecekti. Yeni bir uygarlığın merkezi haline gelmek, Rusya'nın alınyazısıydı. Ve bu uygarlık, Batı Avrupa'da, büyük bir karşı koma gücüyle kendini savunan kapitalist uygarlığa, her bakımdan üstün olacaktı. Gelecek hakkındaki bu yeni görüş, şüphesiz ki, Rus komünizminin tek başına kalmışlığından duyduğu öfkeyi yansıtıyordu; ama bu yalnızlığı gözkamaştırıcı perspektiflerle süslemekten de geri kalmıyordu. Hayalleri kırılmış ve bitap düşmüş olan Bolşevik Rusya, acıyan gözlerini tek ülkede sosyalizm manzarasına çevirip bu manzarayı zevkle seyrederek millî kabuğuna çekiliyordu.

BİRİNCİ CİLDİN SONU